

**T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLAHİYAT ANABİLİM DALI
İSLAM FELSEFESİ BİLİM DALI**

**20. YY. İSLAM BİLİM TARİHİ ÇALIŞMALARI
GEORGE SARTON VE FUAT SEZGİN ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

TAYFUR KORKMAZ

İstanbul, 2009

**T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLAHİYAT ANABİLİM DALI
İSLAM FELSEFESİ BİLİM DALI**

**20. YY. İSLAM BİLİM TARİHİ ÇALIŞMALARI
GEORGE SARTON VE FUAT SEZGİN ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

TAYFUR KORKMAZ

Danışman: DOÇ. DR. MUHİTTİN MACİT

İstanbul, 2009

Marmara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tez Onay Belgesi

İLAHİYAT Anabilim Dalı İSLAM FELSEFESİ Bilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi TAYFUR KORKMAZ'ın 20.YY. İSLAM BİLİM TARİHİ ÇALIŞMALARI GEORGE SARTON VE FUAT SEZGİN ÖRNEĞİ adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 16.07.2009 tarih ve 2009/12-34 sayılı kararıyla ile oluşturulan jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

Tez Savunma Tarihi : 11.12.2009
1) Tez Danışmanı : DOÇ. DR. MUHİTTİN MACİT
2) Jüri Üyesi : PROF. DR. ALİ DURUSOY
3) Jüri Üyesi : DOÇ. DR. HASAN HACAK

ÖNSÖZ

Tez İslam bilim tarihi, Avrupa bilim tarihi ve genel bilim tarihi hakkında bu alanların iki otorite bilim adamını referans alarak genel bir panorama çizmeye çalışmaktadır. Tezde bulunan Fuat Sezgin'in bilim tarihiyle alakalı fikirleri bilim tarihinde ezberleri bozacak niteliğe haizdir. Sezgin'in birçok fikir ve görüşü içinde bu ezber bozan fikirlerine özel olarak ehemmiyet verilmiş ve buraya alınmıştır.

Bu çalışmasının bilim tarihi ile ilgili ezberleri bozacak çalışmalara ve İslam bilim tarihinin genel bilimler tarihinde hak ettiği yeri ortaya koyacak araştırmalara bir nebze de olsa katkıda bulunması bizim için ciddi bir başarı olarak addedilecektir.

Bu tez 1.5 yıllık ciddi bir emeğin ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Bu süreçte birçok kişinin yardımı ile bu çalışma bitirilebilmiştir. Teze başlanmasından bitirilmesine kadar geçen süreçte yardımı geçen bütün hoca, arkadaş ve aile çevreme burada teşekkür etmeyi bir borç saymaktayım. Ama özellikle beni, hikâye diyerek nitelediğim ve ehemmiyet vermediğim bilim tarihi alanına yönlendiren ve bana bu konuda yeni bakış açıları kazandıran tez danışman hocam Muhittin Macit'e teşekkür ediyorum.

Bu yardımlar arasında hepsinden ayrı bir ehemmiyete sahip olan ve onun yardımları olmadan gerçekten çok eksik kalacak belki de bitirilemeyecek olan bu teze büyük katkıları nedeniyle eşim Büşra Korkmaz'a da burada ayrıca şükranlarımı sunuyorum ve tezimi kendisine ithaf ediyorum.

Son olarak burada İslam bilim tarihine yönelik araştırmalara hayatını adayan, 90 yaşına yaklaştığı halde halen durmaksızın çalışmaya devam eden, genel bilim tarihinde ezberleri ispatlarıyla bozan ve İslam toplumundaki aşağılık duygusunu bu yöntemlerle yok etmeye çalışan Sezgin'in, hocası Ritter hakkında söylediği "bana yeni gözler kazandırdı" ifadesini ben de bizzat kendisi için kullandığım ve fikirlerinden çok ciddi şekilde beslendiğim büyük bilim adamı, devasa insan Fuat Sezgin'e de İslam bilim tarihi için yaptığı her şey için ayrı ayrı şükranlarımı sunuyorum ve kendisinin ellerinden öpüyorum.

Tayfur Korkmaz

İstanbul,2009

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
İÇİNDEKİLER	1
KISALTMALAR	7
GİRİŞ	8

BİRİNCİ BÖLÜM: GEORGE SARTON

1.GEORGE SARTON	17
1.1. Hayatı	17
1.2. Eserleri	19
1.2.1. Dergileri	20
1.2.2. Ansiklopedik Eserleri.....	20
1.2.3. Kitapları	27
1.2.4. Makaleleri	28
1.2.5. Kurumları.....	29
1.2.6. Öğrencileri	30
1.3. Yürüttüğü Faaliyetler	31
1.3.1. Isis ve Osiris Dergileri	31
1.3.2. “İntroduction To The History Of Science”ın Oluşturulması	33
1.3.3. Seminerler, Açılış Konuşmaları ve Konferanslar	37
1.3.4. Kitap Çalışmaları	37
1.3.5. Makale Çalışmaları	37
1.3.6. Biyografi ve Bibliyografya Çalışmaları.....	37
1.3.7. Bilim Tarihine Yönelik Materyal Toplanması.....	38
1.3.8. Öğrenci Yetiştirilmesi.....	39
1.3.9. Bilim Tarihi İle İlgili Cemiyet, Kürsü ve Akademilerin Kurulması	39

1.4. Fikirleri	39
1.4.1. Hümanizm.....	40
1.4.2. Köprü.....	41
1.4.3. Leonardo Da Vinci.....	42
1.4.4. Altın Çağ.....	45
1.4.5. Antik Bilimin ve Yunan Kültürünün nemi.....	47
1.5. Bilim Tarihi Anlayışı	48
1.6. Bilim Tarihçisi ve Eğitimi	57
1.7. Bilim Tarihinde Bulunduğu Yer	61
1.8. İslam Bilim Tarihine Bakış Açısı	63
1.9. İslam Bilim Tarihine Ayırdığı Yer	69
1.10. Bilim Tarihinde izdiği Genel Panorama	72

İKİNCİ BÖLÜM: FUAT SEZGİN

2. FUAT SEZGİN	81
2.1. Hayatı	81
2.2. İslam Bilim Tarihi Araştırmalarında Bulunduğu Yer	95
2.3. Amacı	98
2.4. Yrttğu Faaliyetler	105
2.4.1. Prototip Yapımı.....	105
2.4.2. İslam Bilim Tarihi Yazımı.....	108
2.4.3. İslam Bilim Eserlerinin Tekrar Basımı.....	112
2.4.4. İslam Bilimi İle İlgili Makale Ve Kitapların Tekrar Basımı.....	113

2.4.5.	Seminer ve Konferans Gibi Çalışmaları	113
2.4.6.	Müze Kurma Çalışmaları.....	114
2.4.7.	Enstitü Kurma Çalışmaları.....	117
2.4.8.	Dergi Yayın Çalışmaları	119
2.5.	Eserleri.....	120
2.5.1.	Doktora Tezleri	120
2.5.1.1.	Mecazü'l-Kur'an.....	120
2.5.1.2.	Buhari'nin Kaynakları.....	122
2.5.2.	Geschichte Des Arabischen Schriittums (GAS)	125
2.5.3.	Editörlükleri	145
2.5.4.	Makaleleri	145
2.5.5.	Tercümeleri	146
2.5.6.	Katalogları.....	147
2.5.7.	Ödül ve Açılış Konuşmaları.....	149
2.5.8.	Röportajları ve TV Programları	149
2.5.9.	Konferansları.....	150
2.5.10.	Belgeselleri.....	150
2.5.11.	Çıkardığı Dergiler	151
2.5.12.	Popüler Yayınları	151
2.6.	Keşifleri.....	152
2.6.1.	Halife Me'mun'un Dünya Haritası	152
2.6.2.	Hadislerin Yazılı Kaynaklara Dayanması.....	154
2.6.3.	Matematiksel Coğrafyanın Müslümanlara Aidiyeti.....	155
2.6.4.	Amerikanın Müslümanlar Tarafından Keşfi.....	156
2.6.5.	El-Cezeri'nin “el-Cāmi beyn el-İlm ve-el-Amel en-Nāfi fi Sınāat el-Hiyel” isimli Kitabı.....	158
2.7.	Fikirleri	160
2.7.1.	Müslümanlarda Bilimdeki Gerilemeden Kaynaklanan Aşağılık Duygusu ve Avrupalılardaki Bilimde İlerlemeden Kaynaklanan Üstünlük Duygusu	160
2.7.2.	Çin Biliminin İslam Kültür Dünyasından Kaynakları	162
2.7.3.	Keşif Seferleri	164

2.7.4. Batı Uygarlığı İslam Uygarlığının Devamıdır	166
2.7.5. Batı İslam Medeniyetinin Bir Çocuğudur.....	167
2.7.6. İlimler Tarihi Yeniden Yazılmalıdır	167
2.7.7. Batıya Ulaştıran Yol	168
2.7.8. Çağımız Müslümanlarına, Türk Milletine, Türk Aydınlarına ve Oryantalistlere Yönelik Eleştirileri	168
2.7.9. Bizans İle İslam Dünyasını Karşılaştırması.....	170
2.7.10. İslam Bilim Tarihi Alanında Çalışmak İçin Gereken Vasıflar: Çok Okuma ve Dil Öğrenme İle İlgili Görüşleri	170
2.7.11. İslam Bilim Tarihi Araştırmalarının Konumu Seviyesi ve Seyri Hakkındaki Düşünceleri	171
2.8. Bilim Tarihine Bakış Açısı	172
2.8.1. Bilimlerin Medeniyetler Arası Yolculuğunda Safhalar ve Bilim Tarihinde Çizdiği Genel Panorama.....	172
2.8.2. Rönesans Devri Hakkındaki Düşünceleri	176
2.8.3. Avrupalılarca İslam Bilim Tarihinin Üstünün Örtülmesi ve Nedenleri	178
2.8.4. İslam Bilim Tarihine Yönelik Küçümseyici, Görmezden Gelici, Adil Olmayan Yanlış Bakış Açısı	179
2.8.5. Bilim Tarihinin Hatalı Devrelendirilmesi ve İslam Bilim Tarihinde Altın Çağ Dönemi İle Gerileme Dönemlerinin Zamanlamasında Yapılan Hatalar	182
2.8.6. Bilim Tarihi Anlayışı	184
2.8.7. İlimlerin ve Zirve Bilim Adamlarının Birbiri İle Münasebeti.....	187
2.8.8. Antik Yunan Biliminin Kökeni.....	188
2.8.9. Arabizm ve Anti-Arabizm	190
2.8.10. Çin Ekspedisyonu (1421) Hakkındaki Mübalağalı Fikirleri Eleştirisi	191
2.8.11. Bilim Tarihinin En Şaşırtıcı ve En Şanslı Hadiseleri.....	194
2.8.12. Tarihte, Bilimin En Hızlı İlerlediği Dönem; İslam Bilimi Dönemidir.	196

2.9. İslam Bilim Tarihine Bakış Açısı.....	197
2.9.1. İslam Biliminin İlerlemesinin Nedenleri	197
2.9.2. İslam Toplumundaki Okuma Yazma Oranı.....	199
2.9.3. İslam Biliminin Özellikleri	200
2.9.4. İslam Biliminin Duraklaması ve Geri Kalmasının Nedenleri.....	201
2.9.5. İslam Biliminin Bilimler Tarihindeki Yeri	211
2.9.6. İslam Resepsiyonu İle Batı Resepsiyonunu Kıyaslaması.....	216
2.9.7. İslam Resepsiyonunun Özellikleri	218
2.9.8. İslam Bilimi Devam Etseydi.....	220
2.9.10. İslam Dini, Bilimi Engellememiş Bilakis Teşvik Etmiştir	221
2.9.11. İslam Bilimi Bütün Alanlarda Zirve Seviyeye Çıkması	224
2.9.13. Cahiliye Dönemi Bilimsel Anlamda Cahil Bir Dönem Değildir	225
2.9.14. Müslümanların Antik Yunan Eserlerine İlgisinin Başlangıç Tarihi Miladi 7. Asırdır.....	226
2.9.15. Hicri Birinci Yüzyılda Tevarüs Edilen Bilim Mirası Sadece Yunan Kaynaklı Değildir.....	227
2.9.16. Rivayetler Bugünkü Bilimin Dipnot Sistemidir.....	228
2.9.17. Halife El- Me'mun ve İslam Bilim Tarihindeki Yeri	230
2.9.18. Halife El- Me'mun'un Coğrafyacıları ve Yapılan Dünya Haritası.....	232
2.9.19. İslam Coğrafyasında Halkın Bilgi Seviyesi.....	234
2.9.20. İslam Kültür Dünyasının Şehirleri	235
2.9.21. Müslümanların Bilime Orijinal Katkıları ve Kurucusu Oldukları Bilim Dalları	236
2.9.22. İslam Kültür Dünyasında Ortaya Çıkan Pseudo (Sahte) Eserler	237
2.9.23. İslam Bilim Tarihinde Zirve Bilim Adamları.....	238
2.9.24. Osmanlıların Bilimde Geri Kalmaları.....	241
2.9.25. İslam Bilimi İle İlgili 60 Küsür Yıllık Araştırmalarının Neticesi.....	246

2.10. Avrupa Bilim Tarihine Bakış Açısı	247
2.10.1. Avrupa’da Tercüme Faaliyetleri ve İntihal Kültürü	247
2.10.2. Avrupa Biliminin ve Resepsiyonunun Özellikleri.....	251
2.10.3. Avrupa’da Ortaya Çıkan Harita ve Çizelgelerin Kökeni.....	253
2.10.4. Avrupa Bilimi Papazların Eseridir	256
2.10.5. Avrupa Üniversitelerinin Kökeni.....	258
2.10.6. Avrupa Biliminin Gidişatı ve Sonucu Hakkındaki Görüşleri.....	260
2.10.7. Avrupada, bilimlerin İslam dünyasından Resepsiyonunda İtalyanların rolü ve Leonardo Da Vinci	260
SONUÇ.....	264
KAYNAKÇA	272
EKLER:	282
EK 1: Mustafa Sekili’nin Fuat Sezgin İle yaptığı Video Söyleşinin Dökümü.....	
EK 2: Fuat Sezgin’in Editörlüğünde Arap İslam Bilimleri Tarihi Enstitüsü Yayımlarının Sınıflandırılmış ve Numaralandırılmış Listesi.....	

KISALTMALAR

age.	Adı Geçen Eser
agm.	Adı Geçen Makale
ags.	Adı Geçen Site
bk.	Bakınız
C.	Cilt
DİA	<i>Diyanet İslam Ansiklopedisi</i>
F.S.	Fuat Sezgin
G.S.	George Sarton
GAS	<i>Geschichte des Arabischen Schrifttums</i>
İBT	İslam'da Bilim ve Teknik
İF	İlahiyat Fakültesi
İHS	<i>Introduction to the History of Science</i>
<i>Introduction</i>	<i>Introduction to the History of Science</i>
İSAM	İslami Araştırmalar Merkezi
KTP.	Kütüphane
MÜ	Marmara Üniversitesi
Nu.	Numara
s.	Sayfa
S.	Sayı
TDK	Türk Dil Kurumu
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
YHK	<i>Yitik Hazinesinin Kâşifi; Fuat Sezgin</i>
yy.	Yüzyıl

GİRİŞ

Modern dünyamızı son 200 yıldır büyük ölçüde şekillendiren, gidişatına yön veren ve onu hâkimiyeti altında tutan, bilim ve onun doğaya uygulanmasından ortaya çıkan teknolojidir. Bilim ve teknolojiyi üreten ona sahip olan ve onu kullanan milletler, diğer milletlerden, halklarının yaşam kalitesi, ülkenin zenginliği ve diğer ülkelere hâkimiyet gibi birçok açılardan üstünlük sağlamaktadırlar. Bu ülkeler hem ticari hem de askeri ürünleriyle diğer milletleri birer pazar haline sokmakta ve bu ürünlerin hammaddelerini veya hammadde kaynaklarını çok ucuz fiyata veya farklı yöntemlerle ele geçirmektedirler.

Bunun yanı sıra bilim ve teknolojiyi elinde tutan, ona yön veren ve ona yatırım yapan bu milletlerin diğer milletler üzerindeki hâkimiyet veya üstünlükleri sadece maddi planda kalmamakta sürecin devamında onları manevi planda da çok ciddi etki içerisinde bırakılmaktadır. Bir hedefte patlayan güçlü bir bombanın yarattığı şok dalgaları gibi bilimin merkezinden çıkan ürünlerin yarattığı şok dalgaları diğer milletleri etkisi ve hâkimiyeti altına almaktadır.

Evet, bilim ve teknolojiyi lider olarak elinde tutan ülkelerin diğer ülkeler üzerindeki etkileri sadece bu sıraladığımız maddi ve manevi aşamalarda kalmamaktadır. Bir üçüncü aşama zorunlu olarak ikinciyi izlemektedir. Bu da teknolojik anlamda geri kalmış ülke halklarının kendilerine, dillerine, tarihlerine, liderlerine, atalarına ve hatta dinlerine varıncaya kadar güvenlerini kaybetmeleri, aşağılık komplekslerine kapılmaları olarak nitelendirilebilecektir.

Ancak maalesef bu ürünlerin şok dalgaları hala etkisini tüketmemiş ve hala etki etmeye devam etmektedir. Bu aşamadan sonra bir dördüncü aşama devreye girmektedir.

Bu da bu insanların kendilerini bu güven bunalımından kurtarmak için aradıkları çarelerdir. Bu, kendine ve inandıklarına güven bunalımını aşmak için bu halklarda görülen temel insiyak veya çare arama uğraşısı, kendilerine iki yol açmaktadır. Bu yollardan birincisi bu milletlerin temel değerlerinde suçu aramaları ve onlardan kurtulma gayretlerini teşkil etmektedir. Hemen son birkaç yy. dünya tarihine göz attığımızda göreceğimiz maalesef bu tespitin ispatlarından başka olaylar değildir. Bu insanlar ya kendilerini evrimini tamamlayamamış ilkel varlıklar olarak düşünmekte ya dinlerinin kendilerini engellediğine inanıp dinleri ile bağlarını koparmakta veyahut ta tamamen kendi milli ve manevi değerlerini inkâr edip, tamamen ileri milletlerin veya devletlerin üyesi olmaya kendilerini vakfetmeleridir.

Buraya kadar sıraladığımız olaylar sadece etkiye uğrayan milletlerin hazin hikâyesidir. Ancak olayın bir de diğer veçhesi, madalyonun diğer tarafı vardır ki bu da insanlık adına yine bir başka hazin öykünün konusudur. Bu veçhe ise etkiyi yapan milletlerin geçirdiği evrimsel süreçtir. Maalesef bu milletlerin bizatihi kendileri, ürettikleri bu ürünlerin hipnoz ve ışıltısına kanmış ve öncelikle diğer milletleri evrimsel sürecini tamamlayamamış ilkel insanlar olarak tanımlamaya başlamışlardır. Ardından ikinci olarak bu güne kadar kendilerine neyin ayak bağı olduğunu araştırmış ve sonuçta suçu dinlerinde bularak dinlerinden bütün bağları koparma yoluna gitmişlerdir. Bu sürecin son adımı ve şu anki durum bu milletlerin manevi değerlerden tamamen koparak, materyalist anlayışı benimsemeleri mutluluk ve huzuru maddiyatta aramaları ve son olarak ta ahlaki değerlerinden yoksunlaşarak şu anki manevi bunalıma sürüklenmeleri çerçevesidir.

Cevabı bulunmaya çalışılan onlarca soru, çözülmeye çalışılan onlarca problem vardır. Bu meseleler, tezin iki ana eksenini teşkil eden George Sarton ve Fuat Sezgin hakkında yapılan araştırmalar çerçevesinde ve onların fikirleri dairesi içinde cevaplanmaya çalışılacaktır. Ve bu cevapların son, nihai veya gerçek nitelermelerine sahip olup olmadığına “zaman” karar verecektir. Bu sorular veya problemler şu şekilde sıralanabilir:

1. Bilim nedir ve nasıl bir sürece sahiptir?
2. Bilimin yapısı nedir ve hangi aşamaları içerir?
3. Bilimin sahibi var mıdır?

4. Bilimin doğumuna vesile olan antik Yunan medeniyeti midir?
5. İslam bilimi ne demektir?
6. İslam bilime engel midir?
7. Müslümanların tarihte bilimsel başarıları var mıdır? Varsa bunlar nelerdir.
8. Müslümanların bilimsel başarıları niçin bu gün çok az bilinmektedir?
9. Niçin tüm büyük keşif ve icatların sahibi olarak hep batılılar tanınmaktadır?
10. İslam biliminin kendine has özellikleri nelerdir?
11. İslam bilimi modern bilime ne gibi bilgileri, kavramları ve anlayışları miras bırakmıştır?
12. Müslümanlar niçin batı karşısında geri kalmışlardır?
13. Bir millet diğer milletin başarılarının üstünü örter mi?
14. Tüm insani alanlarda yaşanabilen etik problemler bilimsel alanlarda da söz konusu mudur?

Amacımız geçmişteki başarılarımıza bakıp “heyhat ki biz ne kadar ileri medeniyetmişiz” diyerek hayıflanmak veya “biz de bir zamanlar çok büyük bir medeniyettik” diyerek geçmişteki gurur verici hadiselerle avunmak değildir. Amaç bu bilimsel ilerleme sürecinin Fuat Sezgin’in de dediği gibi bir bütün olduğunu ve bilimin tek bir milletin malı olmayıp bütün bir insanlığın malı olduğunu bilerek, ne ileri ülkeleri Tanrısallaştırmak, ne geçmişle avunmak, ne geçmişle gururlanmak ve ne de kendimizi aşağılık duygusuna itmektir. Amacımız bu doğrultuda, batıya, ilmi üretip elinde bulunduranlara veya Hıristiyanlara karşı bir üstünlük psikolojisi de yaratmak değildir.

Tezin birinci amacı; İslam bilim tarihinin üstüne örtü çekilmiş büyük başarılarının ortaya çıkması için bu örtüyü kaldırmaya çalışmak bu medeniyetin bilimsel başarılarının ortaya çıkarılmasına yönelik gayretlere küçükte olsa katkıda bulunmaktır.

Tezin ikinci amacı ise bilimler tarihinde atalarının hiçbir başarısı olmadığına inandırılan ve bu Sezgin’in ifadesiyle kendilerine güvenlerini kaybeden İslam kültür dünyası müntesiplerine üstü örtülmüş başarılarını göstererek tekrar kendilerine güvenmelerini sağlamaya çalışmak bu konuda ki gayretlere küçükte olsa bir katkıda

bulunmaktadır. Sezgin bir konuşmasında konuyla ilgili şöyle demekte ve 2 temel amacını ortaya koymaktadır:

“Benim mensup olduğum bir ilim, kültür ve medeniyet dünyası var, bizler köksüz ve sahipsiz değiliz. Çok derinlere inen sağlam bir medeniyete beşiklik etmişiz. Fakat yüzyıllardır bu medeniyetin görmezden gelindiğini, hakkının yenildiğini, tahkir edilip, bütün yaptıklarının da elinden alındığını ve ona zulmedildiğini gördüm. İslâm medeniyetinin bu göz kamaştırıcı birikimini ve dünya bilimine yaptığı büyük katkıları, bunun farkında olmayan dünyaya tanıtmayı gâye ittihaz ettim. Bu gayretim bir kısmı sadece bilim dünyasına hizmet için, ama diğer çok mühim bir gâyesi ise koskoca bir İslâm âleminin yitirmiş olduğu kendine hürmeti, güveni ve insanlık tarihindeki yerini hatırlatarak, kaybettiklerini iade etmektir.”¹

Biri batıdan biri doğudan, biri Hıristiyan diğeri Müslüman iki abidevi bilim tarihçisinin zaviyelerinden bakarak İslam dünyasının ilimler tarihindeki gerçek yeri nedir? sorusunun cevabını aramaktır. Geçmişten ders alarak, geçmişimizdeki altın çağlara zemin hazırlayan atmosferleri öğrenerek gelecekte yeniden bir altın çağ oluşturma zeminlerini aramaktır. Aynı zamanda bu çerçevede bu iki büyük bilim adamını tanımak, fikirlerini öğrenmek, dünya bilim mirasına katkılarını anlamak ve onları hayırla yâd etmektir.

Yine bu çerçevede de bir diğer amaç bu iki şahsiyet arasında fikirsel bazda ne gibi paralellik ve kesişmeler vardır sorunun cevabını ortaya koymaktır.

Bu tezin temel amaçlarından bir diğeri de bilim tarihini ardından da İslam bilim tarihini bilmek bu iki ırmağın nasıl birbirinin devamı olduğunu kavramak suyun nasıl hangi ırmaktan diğerine geçtiğini kavramaktır. Bu esnada yapılacak bir başka önemli iş de bu iki insanın nev-i şahıslarına münhasır özel fikirlerini bilip istifade etmektir.

Tez, ulaşmaya çalıştığı hedefler doğrultusunda bir giriş, 2 ana bölüm, sonuç ve ekler kısmından oluşmaktadır.

Giriş bölümü tezin eksenini teşkil eden kavramların analizi ile başlamakta ve bilim tarihi, bilim felsefesi, İslam bilimi tarihi gibi konulara değinmekte ve tezin amacı ve sistemi hakkında okuyucunun zihninde genel bir panorama çizmeye çalışmaktadır.

---

¹ İrfan Yılmaz, *Yitik hazinenin kaşifi; Fuat Sezgin*, Yitik Hazine yayınları 1. Baskı, İzmir 2009 s. 31

Birinci bölüm araştırma konularının birinci eksenini teşkil eden George Sarton’u ele almakta ve aynı çizgiyi izleyerek kendisi, fikirleri, çalışmaları gibi konular hakkında genel bir bilgi verdikten sonra George Sarton’a göre genel bilim tarihinin bir panoramasını sunmaktadır.

İkinci bölüm araştırma konularının ikincisini teşkil eden Fuat Sezgin’in hayatı, eserleri, fikirleri gibi konuları içermekte ve Fuat Sezgin hakkında ve onun gözünde İslam bilim tarihi hakkında genel bir imaj ve tarihi süreci vermeye çalışmaktadır.

Son planda ise bir sonuç yazısı çerçevesinde ulaşılan bilgilerin genel bir analizi yapıldıktan sonra bir senteze ulaşılmaya ve iki farklı dünyanın insanları olarak doğmuş, fakat bilim gibi ortak bir payda da birleşmiş, bu iki insan arasında, İslam bilim tarihine bakış açıları çerçevesinde, bir mukayese denemesine girişmekte ve bu iki şahsın ortak fikirlerinin hamulesi olan paydalar ile farklı düşüncelerinin heybesi olan payları konu edinmektedir.

Ekler kısmında ise öncelikle Fuat Sezgin ile “medeniyet mektebi” adlı kuruluş adına uzun bir video röportaj yapıp kendisine, cevapları çok önemli sorular yöneten Mustafa Sekili’nin bu video röportajının dökümü yer almaktadır. Bu röportaj hem tezin amaçları hem de Sezgin hakkında elde edilmek istenen fikirler hakkında geniş bir malzeme ortaya koymaktadır.

Ekler kısmının son bölümü, Fuat Sezgin’in Almanya’da kurmuş olduğu Arap-İslam bilimleri tarihi enstitüsünün, kuruluşundan bu yana bilimsel yöntemlerle yayımladığı İslam bilim tarihiyle alakalı 1299 ciltlik kitap ve makalelerin tarafımızdan tasnif edilmiş ve numaralandırılmış bir listesini ihtiva etmektedir.

Bu tez çalışması ile aynı konuya eğilen bir başka tez çalışması yoktur. Yapılan araştırmalara ve YÖK tez kayıtları taramasına göre 2009 yılı itibariyle Türkiye üniversitelerinin herhangi birinde Fuat Sezgin veya George Sarton üzerine yapılmış herhangi bir yüksek lisans veya doktora tezi mevcut değildir. Bununla paralel olarak ve bunun sonucunda her iki bilim adamını aynı anda ele almaya çalışan bir çalışmada araştırmalarımızda bulunamamıştır.

Bu nedenle bu konu araştırılmaya değer bulunarak tez’e konu olarak seçilmiştir. Yani bu tez araştırması, bugüne kadar konuyla ilgili herhangi bir başka tez olmaması nedeniyle ilk ve tek olma özelliğine haizdir. Bu yönüyle de bu çalışma üzerinde diğer çalışmalara kapı açıcı, ışık tutucu bir mahiyet ve görevi üstlenmiş durumdadır. Üstüne

yüklenen bu amaç doğrultusunda bu tez çalışması konuyla ilgili araştırmaların herhangi birine mum ışığı kadar da olsa aydınlık verebilirse bu başarı olarak addedilecektir.

Bu tez çalışmasının araştırma yöntemi kütüphane araştırmasıdır. Ayrıca bir diğeri araştırma yöntemi olan mülakat tekniğı de bütün uğraşılara rağmen gerçekleştirilememiştir. Özellikle Fuat Sezgin ile tez kapsamında görüşme isteğimizi, Sezgin tarafından çok olumlu karşılanmış ancak bazı nedenlerden dolayı bu görüşme gerçekleşmemiştir.

Tez araştırması ve yazımında kullandığımız iktibas yöntemi ise kaynaklarını dipnotlarda vererek doğrudan aktarma yöntemidir.

Bu nedenle tezin en büyük eksiklerinden birisi araştırdığı kişilerden halen hayatta olan bir şahsiyetle görüşme imkânı bulamamasında yatmaktadır. Ancak bu eksikliğı de gidermenin yolu iki şekilde bulunmuştur. Buna göre Sezgin ile çok uzun süren görüşmeler yapan ve bu görüşme kayıtlarını bir kitap olarak yayımlayan Prof. Dr. İrfan Yılmazın bu kitabı Sezgin ile ilgili konularda çok faydalı olmuş ve bu eksikliğı kapatmıştır. Bunun haricinde Sezgin ile uzun bir video röportaj gerçekleştirip kendisine sormayı düşündüğümüz soruların çoğunu kendisine sorarak bu konudaki büyük bir açığı kapatan Mustafa Sekilinin bu video röportajı da burada zikredilmelidir. Bu video röportajın dökümü kendisinde Sezginle alakalı saklı bulunan birçok tespit ve tahlil imkânları nedeniyle ve tezin konusuyla doğrudan ilintili olması sebeplerinden hareketle ekler bölümünde tam metin olarak verilmiştir.

Tezle ilgili temel kavramların tanımlanması:

Buraya kadar tezin genel sistematığı hakkında verilen bilgilerden sonra şimdi tezle ilgili temel kavramların tanımı hakkında kısaca bilgi verilecektir.

“Bilim” kavramı TDK Türkçe sözlükte şu tanımlarla karşılanmaktadır:

1. Evrenin veya olayların bir bölümünü konu olarak seçen, deneye dayanan yöntemler ve gerçeklikten yararlanarak sonuç çıkarmaya çalışan düzenli bilgi, ilim.
2. Genel geçerlik ve kesinlik nitelikleri gösteren yöntemli ve dizgesel bilgi.
3. Belli bir konuyu bilme isteğinden yola çıkan, belli bir amaca yönelen bir bilgi edinme ve yöntemli araştırma süreci.”²

---

² <http://www.tdk.gov.tr>

Büyük Larousse sözlük ve ansiklopedisinde bilim “yasalara uygun ya da deneysel yöntemlerle doğrulanmış belirli olgu, konu ya da olay kategorilerine ilişkin bilgileri bir araya getiren tutarlı bütün; ilim” şeklinde tarif edilmektedir.³

Ahmet Cevizci ise “felsefe sözlüğü”nde bilim kavramına dört ayrı tanım vermektedir. Bunlar: 1. Dış dünyaya, nesnel gerçekliğe ve bu gerçeklikte yer alan olgulara ilişkin, tarafsız gözlem ve sistematik deneye dayalı zihinsel etkinliklerin ortak adı. 2. Amacı, konu aldığı alanda, genel doğruların ya da temel yasaların bilgisine ulaşmak olan bilgi kümesi. 3. Var olan şeylerin mahiyeti ve kaynağıyla aralarındaki ilişkileri konu alan akla dayalı bilgi. 4. belli bir konusu olan, kabul edilmiş yöntemlere dayanılarak elde edilmiş organize ve rasyonel bilgiler bütünü.⁴

Bilim nedir sorusunun cevabına “Bilim Felsefesi” adlı kitabında Cemal Yıldırım şu tanımları vererek cevap vermektedir: “1. Bilim donmuş, dural, statik bir konu değil sürekli ve artan bir hızla gelişen, değişen bir etkinliktir. 2. Bilim, inceleme konusu ve yöntemi yönünden kapsamı ve sınırları kesinlikle belli bir etkinlik değil, çok yönlü, sınırları yer yer belirsiz, karmaşık bir oluşumdur.”⁵

Alparıslan Açıkgenç, bilime verilen tanımlar içerisinde en yetkin tanıma ulaşmış gözükmektedir. Ona göre bilim: “Açık seçik tanımlanmış bir konu etrafında, belli bir yöntemle elde edilen nazariyeler bütünlüğünün bilimsel bilinç sayesinde adlandırılması ile oluşan düzenli bilgi kümesidir.”⁶

Bilim Tarihi kavram terkiğine gelince ise, bilim kavramının ve bu kavramla birlikte bilimsel bilgi, teknoloji ve bilimsel süreçlerin de genel bir tahliline, “bilim tarihi” adlı kitabının birinci bölümünde geniş bir yer ayıran Prof. Dr. Şafak Ural, bilim nedir? Sorusunun cevabına “özel bir bilgi türüdür”⁷ şeklinde çok kısa ve öz bir cevap verip, devamında, günlük bilgi, sanat bilgisi, din bilgisi gibi bilgi türleri arasında bilimsel bilgi için şu tanıma yer vermektedir: “çeşitli bilgi türleri arasında kendine has özellikleri olan bir bilgi çeşididir.”⁸ Şafak Ural bu tanımın devamında bilgi türlerini birbirinden ayıran bazı özellikler bulunduğunu, bu tanımlarında aslında bu özellikler dikkate alınarak yapıldığını belirttikten sonra bilimsel bilgi nedir? Özellikleri nelerdir?

³ Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, Bilim Maddesi

⁴ Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, Bilim Maddesi

⁵ Cemal yıldırım, *Bilim Felsefesi*, Remzi Kitapevi, İstanbul 1998, 6. Baskı, s. 16

⁶ Alparıslan Açıkgenç, *İslam Medeniyetinde Bilgi Ve Bilim*, İsam Yayınları İstanbul 2006, 2. Baskı s. 20

⁷ Şafak Ural, *Bilim Tarihi*, Çantay Kitapevi, 1.Baskı, İstanbul: 2000 s. 3

⁸ Age s. 4

Sorularının cevaplarını irdelemeye geçmekte ve bilimsel bilginin nitelikleri konusunda özet olarak şu maddeleri sıralamaktadır:

- a. Elde edilme yöntemi farklıdır
- b. Sistemli bir bilgi türüdür.
- c. Artarak gelişebilmektedir.
- d. Tutarlıdır.
- e. Denetlenebilirdir yani doğrulanabilirdir veya yanlışlanabilirdir.
- f. Objektiftir.⁹

Colin Ronan ise “Bilim Tarihi” adlı kitabında bilim için şöyle demektedir:

“Bilim büyük bir entelektüel maceradır. Bilim yapmak için, gözlemler neticesi elde edilen delillere dayalı, sıkı bir disiplin ile şekillenmiş canlı ve yaratıcı bir hayal gücü gerekir. Doğaya bilim yoluyla meydan okuyabilecek kadar gelişmiş her medeniyette, bilim en iyi beyinleri kendisine çekmiştir. Çünkü bilim, her ne kadar gerekli olsa da, gerçekleri bir araya getirmek değildir; bilim bu gerçekler arasında kurulan, mantık ilişkilerinden meydana gelen ve bir varsayım veya bir teori ortaya koymaya imkân veren bir sistemdir.”

“Bilim tarihi” nedir sorusunun cevabı diğer kavramlara nazaran aslında daha basit fakat kapsamı daha geniş ancak sınırları belirlidir. Konuyla ilgili temel referans kaynağımız Cemal Yıldırım olacaktır. Bilim tarihini Cemal Yıldırım “Kısaca Bilim’in doğuş ve gelişme hikâyesidir.”¹⁰ Şeklinde kısaca tanımladıktan sonra amacını: “Bir bakıma objektif bilgi’nin ortaya çıkma, yayılma ve kullanılma koşullarını incelemek, bir bakıma da nitelikleri belli bir metodun, bir düşünme türünün, hatta geniş anlamda bir bakış açısının oluşumunu saptamaktır.” diye açıklamaktadır. Ancak “Bilim Tarihi, amacına, çeşitli Bilim kollarında ulaşılan sonuçları sıralayarak değil, fakat daha çok, bu sonuçları bağlı oldukları koşullar çerçevesinde açıklayarak ulaşmaya çalışır.”¹¹ Diye eklemeyi de ihmal etmemektedir.

Cemal Yıldırım bilim tarihini ve amacını bu şekilde açıkladıktan sonra bilim tarihinin görevini tanımlama işini ele almakta ve şunları söylemektedir: “Görevi

---

⁹ Age s.4 -7

¹⁰ <http://www.genbilim.com/content/view/1145/> Cemal Yıldırım, Bilim Tarihi, 28 Mayıs 2009

¹¹ Ağıs

olguların ve buluşların bir katalogunu çıkarmaktan çok, bilimsel kavram, teori ve anlayışın doğuş ve gelişimini izlemek ve açıklığa kavuşturmadır.”

“İslam bilim tarihi” kavramsal terkinini ise Őu Őekilde tanımlamak műmkűndűr; Műslűmanların yaŐadığı veya yaŐamadığı coĝrafyada, ister Műslűman olan ister olmayan, ister Arapça yazan ister farklı dillerde yazan, ister Arap olan isterse de farklı ırklarda olan fakat İslam medeniyeti veya İslam dűŐűncesi adınının içinde veya sancaĝının altında yaŐamıŐ ve űrűn vermiŐ, çalıŐmalarda bulunmuŐ insanlar tarafından dűnya bilim ve medeniyetine yapılmıŐ katkılarının ortaya konulması, tarihsel sűrecin açıklığa kavuŐturulması, bilimin tek bir medeniyetin deĝil bűtűn medeniyetlerin ortak bir űrűnű olduĝunun bilincinin yerleŐtirilmesi, Műslűmanların bilim tarihine katkıları çerçevesinde yenen haklarının iade edilmesi, Műslűmanların dűnya bilimine yaptıkları katkıların tozlu kűtűphane raflarındaki kitaplarda unutulmaya yűz tutulmasının engellenmesi ve son olarak hangi icatların doĝrudan ve ilk olarak hangi Őahsa gerçekten ve hangi zamanda ait olduĝunun ortaya konması amaçlarında olan hem Műslűmanlar hem de Műslűman olmayanlar tarafından baŐlatılmıŐ ve yűrűtűlmekte olan çok geniŐ bir bilimsel faaliyet alanını ifade etmektedir.

Bu tez çalıŐmasının, hedeflediĝi amaçlara ulaŐmıŐ olmasını diler ve derya gibi İslam bilimine ve ona yűnelik çalıŐmalara bir katre mesabesinde de olsa katkıda bulunmuŐ olmasını yűce Allah’tan niyaz ederim.

1. GEORGE SARTON

1.1. Hayatı

Bu başlık altında, farklı kaynaklardan beslenerek, Sarton'ın hayatının kronolojik bir sergüzeşti verilmeye çalışılacaktır.

Asıl adı George Alfred Leon Sarton olan ve daha çok George Sarton kısa adıyla tanınmış olan Sarton, 31 ağustos 1884 yılında Belçika'nın Ghent şehrinde doğmuştur. Babası Belçika Demiryollarında müdür annesi ise ev hanımı olup Sarton'ın doğumundan 2 ay sonra vefat etmiştir.¹²

İlk eğitimini Belçika'da alan Sarton, öncelikle Belçika'da ki Ghent üniversitesinde felsefe okumaya başlamış fakat bir süre sonra bundan vazgeçerek kimya ve matematik gibi bilimlere yönelmiştir.¹³ Kendisini kimya ve matematik sahalarında yetiştiren Sarton, "Newton mekaniğinin prensipleri" adlı incelemesi ile 1911 yılında bu üniversitede doktorasını tamamlamıştır.¹⁴

George Sarton yine 1911 yılında İngiliz bir sanatçı olan Mabel Eleanor Elwes ile evlenmiştir.¹⁵

1912 yılında Sarton hayatının en verimli çalışmalarından birini teşkil edecek olan "Isis"¹⁶ adlı bilim tarihi çalışmalarının yayımlandığı dergiyi çıkarmaya başlamıştır. Ancak bu dergi birinci dünya savaşının 1914 te patlak vermesiyle 4 yıl yayın hayatına ara vermek zorunda kalmıştır.¹⁷ Birinci dünya savaşı Sarton'ın sadece dergi çalışmalarını değil, diğer bilimsel faaliyetlerini de aksatmıştır. 1914 yılının kasım ayında alman ordusu evine el koyduğu için, değerli notlarını evinin bahçesine gömerek, Belçika'dan Hollanda'ya oradan da İngiltere'ye kaçmıştır. Bir süre Londra savaş

---

¹² George Sarton (Çev. Melek Dorsay – Remzi Demir), *Antik Bilim Ve Modern Uygarlık*, 1. Baskı, bu kitap bundan sonra "Antik" adıyla kısaltılarak verilecektir. Ankara: Gündoğan Yayınları , 1995, S. 9

¹³ Age s. 9

¹⁴ Age s. 9

¹⁵ http://en.wikipedia.org/wiki/George_Sarton 11/07/2009

¹⁶ Eski mısır Yunan ve roma mitolojilerinde kral tanrı Osirisin karısı olan tanrıça (<http://www.mitoloji.org/efsaneler/Isis-efsanesi-misir-efsanesi.html>)

¹⁷ Aydın Sayılı, "George Sarton Ve Bilim Tarihi", *Erdem Dergisi* , 1996, c. 9, s. 118. Bu makale bundan sonra "Sarton" adıyla kısaltılarak verilecektir.

daresinde çalışmış ve buradan da ayrılarak 1915 yılında Amerika'ya göç etmiştir.¹⁸ 1915–1918 yılları arasında amerikanın muhtelif üniversitelerinde bilim tarihi hakkında dersler ve konferanslar verip Amerikalılara bilim tarihini tanıtmıştır.¹⁹ 1919 yılında ABD de Carnegie enstitüsünde araştırmacı kadrosuna atanmıştır. Bu sayede bilim tarihine yönelik planlarını gerçekleştirme için ciddi bir fırsat yakalamış ve savaş yıllarında ara vermek zorunda olduğu Isis dergisini yeniden yayımlamaya başlamıştır.

1920 de ücretsiz ders verme karşılığında geniş kütüphanesinden faydalanmak için Harvard üniversitesinden kütüphanede kendisine bir oda verilmesini teklif etmiş ve bu teklif kabul edilince Harvard'da çalışmalarına devam etmeye başlamıştır.²⁰ 1924 yılında ABD'de “Bilim Tarihi Cemiyeti” kurulmuş ve bu kurum Sarton'ın çalışmalarına destek olmaya başlamıştır. 2 yıl sonra ise Isis dergisi bu kurumun resmi yayın organı olmuştur.²¹ Isis dergisinde yayımlanamayacak kadar uzun monografiler için Sarton 1936 yılında Osiris²² adlı başka bir dergiyi çıkarmaya başlamıştır. 1920'den 1940'a kadar Harvard'da bu görev ve çalışmalara devam etmiş ve bu oda bilim tarihinin merkezi olmuştur.

1929'da Uluslar Arası Bilim Tarihi Akademisi kurulmuştur. Sarton'ın bu akademinin kuruluşunda ne gibi bir görev üstlendiği net bir şekilde bilinmemekle beraber kendisinin ve çalışmalarının bu akademinin esin kaynağı olduğu düşünülebilir. 1936 yılında Harvard üniversitesinde bilim tarihi doktora programını kurmuş ve seminerler vermeye başlamıştır. 1940 yılında geldiğinde Harvard'da bilim tarihi profesörlüğüne atanmıştır. 1942 yılında Aydın Sayılı George Sarton'ın bu doktora programını tamamlayarak Türkiye'ye dönmüş ve ülkemizde akademik bilim tarihi çalışmalarının ilk tohumlarını atmıştır.²³

1949 yılında Carnegie enstitüsünden emekliye ayrılmıştır. Ancak Isis ve Osiris dergilerinin yayın yönetmenliğini ölünceye değin sürdürmüştür.²⁴ 1952 yılında

---

¹⁸ Sarton, Age s. 11

¹⁹ Age s.11

²⁰ Age s.11

²¹ Sayılı Age. s. 151

²² Eski mısır Yunan ve roma mitolojilerinde kral tanrı (<http://www.mitoloji.org/efsaneler/Isis-efsanesi-misir-efsanesi.html>)

²³ Sayılı, Age s.13

²⁴ George Sarton, **Bilim Tarihinde Yöntem**, 1.Basım, Ankara: Doruk Yayınları, 1997 S. 17 Bu kitap bundan sonra “Yöntem” adıyla kısaltılarak kullanılacaktır.

Harvard'dan emekli olmuştur. Sayılıya göre bu emeklilikle beraber Isis dergisinin editörlüğünü bırakmıştır.²⁵

Sarton, 22 Mart 1956 sabahı, bir konferans vermek üzere Montreal'e hareket etmek için Boston havaalanına giderken, takside fenalaşmış ve evine döndükten bir süre sonra vefat etmiştir.²⁶

Sarton'ın şahsiyeti ve bildiği diller hakkında Remzi Demir şöyle demektedir:

“Sarton'ı tanıyanlar, ondaki tükenmeyen enerjiye, bir kimsenin asla tamamlayamayacağı dev projelere atılma cesaretine hayran kalmışlardır. Çok yetenekliydi; hiçbir zaman bildiği dilleri saymamıştı ama Latince, Yunanca, Arapça, Fransızca, İngilizce, almanca, İspanyolca Felemenkçe, İtalyanca, İspanyolca, Portekizce, İsveççe ve biraz da Türkçe, İbranice ve Çince biliyordu.”²⁷

Sarton'ın ilk ve tek Türk öğrencisi olan Sayılı Sarton hakkında yazdığı makalesinde Arnold Thackray ve Robert K. Merton'dan şu bilgiyi aktarmaktadır:

“Birinci dünya savaşı onu bir mülteci yaptı; ve, daha önceki sakin dünyasını altüst etti. Ancak Avrupa'daki çoğu yaşıtının aksine, hiçbir zaman savaşın şiddetine doğrudan maruz kalmadı. Sivil karışıklığın doğurduğu problemler onun kişisel yaşamını tehdit etti; düzenini bozdu ve değiştirdi. Bu sıkıntılar onun sebatı, enerjisi ve görevine son derece bağlılığı yüzünden ona tesir edememiştir. Kriz ve ikinci dünya savaşının son yılları boyunca makul ölçüde sabit bir gelire, büyük bir kütüphanede güvenle çalışma imkânına, dünyanın sorunlu merkezlerinden uzak bir akademik kent muhitine ve Harvard üniversitesinin biraz eğitim ve komite çalışmasına mahkûm olmuş kasvetli köleler gibi gömülen pek çok daima mensubun yaptığı bilimsel çalışmaları yapmak için bir kütüphaneye sahipti.”²⁸

1.2. Eserleri

Sarton'ın “*Antik Bilim Ve Modern Uygarlık*” adlı kitabına çevirenler tarafından yazılan önsözde Sarton'ın eserlerinin bir listesi verilmiştir ve buraya da bu liste aynen alınacaktır ancak bu eserde de belirtildiği gibi Sarton birçok kitap ve makale yazmıştır ancak bu listeye sadece çok önemli olanlar alınmıştır. Sadece Isis dergisinin toplam

²⁵ Sayılı Age s.151

²⁶ Sarton, *Antik* s. 15

²⁷ Sarton Age. s. 12

²⁸ Sayılı Age s.132

uzunluğunun 43 cilt ve Osiris dergisinin de 7 cilt olmak üzere toplamda 50 cilt olduğu hesaplandığında herhalde bu tahminin ne kadar doğru olduğu ortaya çıkacaktır.

1.2.1. Dergileri

1. Isis
2. Osiris

1.2.2. Ansiklopedik eserleri:

1. *Introduction To The History Of Science*, Baltimore

İleride geniş şekilde ele alındığı şekliyle bu eser Sarton'ın hayatını adadığı ve onun çalışmalarının ana eksenini oluşturan temel eseridir.

Burada George Sarton'ın "*Introduction To The History Of Science*" adlı en önemli ve en büyük eserinin kısa bir tahlili yapılacak ve ciltler ve içerikleri hakkında genel bir bilgilendirme yapılmaya çalışılacaktır. Bu tanıtımda temel alınan eser ABD Indiana üniversitesi yayınlarından 1962 basım tarihli eserdir.

Introduction, 3 ana cilt altında toplanmış toplamda 5 parça halinde bir ansiklopedik eserdir.

Birinci cilt 839 sayfa olup herhangi bir parçaya ayrılmamış ve tek parça halinde işlenmiştir ve M.Ö. 8. yy.dan başlayıp M.S. 10. yy.a kadarki bilimsel süreci ele almaktadır. Bu kitabın adını Sarton "Homerostan Ömer Hayyam'a" adını vermiştir. Bu kitapta zaman aralıklarına göre ayrılmış toplamda 34 bölüm vardır. M.Ö. ki 8.yy ile 5. yy hakkındaki bölümlerin haricindeki her bir 50 yıllık süreç bu bölümlerin her birini oluşturmaktadır. Bu her 50 yıllık sürece Sarton bu yıllarda yaşamış o zamanın en meşhur bilim adamının adını vererek işlemiştir.

Bu bölümler, içerdikleri zamanlar ve isimlendirildikleri bilim adamları şu şekildedir:

Giriş

Bölüm 1 İbrani Ve Yunan Biliminin Çöküşü (M.Ö. 8. ve 9.Yy.)

Bölüm 2	İran Biliminin Çöküşü	(M.Ö. 7.yy.)
Bölüm 3	Pythagoras Ve Thales Zamanı	(M.Ö. 6.yy.)
Bölüm 4	İki Hippocrates Zamanı	(M.Ö. 5. yy.)
Bölüm 5	Plato Zamanı	(M.Ö. 4. yy.ın Birinci Yarısı)
Bölüm 6	Aristotle Zamanı	(M.Ö. 4. yy.ın İkinci Yarısı)
Bölüm 7	Euclid Zamanı	(M.Ö. 3. yy.ın Birinci Yarısı)
Bölüm 8	Archimedes Zamanı	(M.Ö. 3. yy.ın İkinci Yarısı)
Bölüm 9	Cato The Censor Zamanı	(M.Ö. 2. yy.ın Birinci Yarısı)
Bölüm 10	Hipparchos Zamanı	(M.Ö. 2. yy.ın İkinci Yarısı)
Bölüm 11	Lucretius Zamanı	(M.Ö. 1. yy.ın Birinci Yarısı)
Bölüm 12	Virgil Zamanı	(M.Ö. 1. yy.ın İkinci Yarısı)
Bölüm 13	Celsus Zamanı	0–50
Bölüm 14	Pliny Zamanı	50–100
Bölüm 15	Ptolemy Zamanı	100–150
Bölüm 16	Galen Zamanı	150–200
Bölüm 17	Aphrodisias’lı İskender Zamanı	200–250
Bölüm 18	Diophantos Zamanı	250–300
Bölüm 19	Lamblichos Zamanı	300–350
Bölüm 20	Oribasios Zamanı	350–400
Bölüm 21	Fa-Hsien Zamanı	400–450
Bölüm 22	Proclos Zamanı	450–500
Bölüm 23	Philoponos Zamanı	500–550
Bölüm 24	Tralles’li İskender zamanı	550–600
Bölüm 25	Hsüan Tsang Zamanı	600–650
Bölüm 26	I-Ching Zamanı	650–700
Bölüm 27	Bede Zamanı	700–750
Bölüm 28	Cabir İbni Hayyan Zamanı	750–800
Bölüm 29	El-Harezmi Zamanı	800–850
Bölüm 30	El Razi Zamanı	850–900
Bölüm 31	El Mesudi Zamanı	900–950
Bölüm 32	Ebu’l Vefa Zamanı	950–1000
Bölüm 33	El Biruni Zamanı	1000–1050

İkinci cilde Sarton “Rabbi Bin İzra’dan Roger Bacon’a” adını vermiştir. Bu cilt yüzer yıllık iki parçaya ayrılmış ve her bir parçada ellişer yıllık iki kitaba bölünmüştür. Yani toplamda bu cilt ellişer yıllık 4 kitap buna bağlı olarak ta yüzer yıllık iki parça halinde toplamda 200 yıllık bir bilimsel süreci ele almaktadır. Bu cildin ele aldığı zaman dilimi M.S. 12.yy ile 13. yy.’dır ve toplamda 1251 sayfa tutmaktadır. Bu cildin birinci kitabı 13 bölüm ve ikinci kitabı 14 bölümü içermektedir. Her bir kitap 50 yıllık bir dönemi ele aldığı için bu bölümler bu 50 yıllık zaman dilimindeki din, felsefe, matematik ve fizik gibi ayrı ayrı olguları ele almaktadır.

İkinci cildin içeriğini şu şekilde özetlemek mümkündür:

PROLEGOMENA**ÖNSÖZ****GİRİŞ BÖLÜMÜ****12. VE 13. YY.LARDAKİ BİLİMSEL DÜŞÜNCEYE GENEL BİR BAKIŞ****GİRİŞ BÖLÜMÜNE EKLER****BİRİNCİ PARÇA****12. YY.****KİTAP 1****CONCHES’Lİ WILLİAM, İBRAHİM BİN İZRA VE İBN ZÜHR ZAMANI****(12. YY.’IN BİRİNCİ YARISI)**

BÖLÜM 1	12. YY.’IN BİRİNCİ YARISINDAKİ BİLİM VE ENTELEKTÜEL İLERLEMELERE GENEL BİR BAKIŞ
BÖLÜM 2	DİNİ ARKAPLAN
BÖLÜM 3	ÇEVİRMENLER
BÖLÜM 4	FELSEFİ ARKAPLAN
BÖLÜM 5	MATEMATİK VE ASTRONOMİ
BÖLÜM 6	FİZİK, TEKNOLOJİ VE MÜZİK

BÖLÜM 7	KİMYA
BÖLÜM 8	COĞRAFYA
BÖLÜM 9	DOĞAL TARİH
BÖLÜM 10	TIP-ECZACILIK
BÖLÜM 11	HİSTOĞRAFYA
BÖLÜM 12	HUKUK VE SOSYOLOJİ
BÖLÜM 13	FİLOLOJİ VE EĞİTİM
EKLER	

KİTAP 2

CREMONA'LI GERARD, İBN RÜŞD VE MAİMONİDES ZAMANI (12.YY. İKİNCİ YARISI)

BÖLÜM 1	12.YY.'İN İKİNCİ YARISINDAKİ BİLİM VE ENTELEKTÜEL İLERLEMeye GENEL BİR BAKIŞ
BÖLÜM 2	DİNİ ARKAPLAN
BÖLÜM 3	ÇEVİRMENLER
BÖLÜM 4	EĞİTİM
BÖLÜM 5	FELSEFİ ARKAPLAN
BÖLÜM 6	MATEMATİK VE ASTRONOMY
BÖLÜM 7	FİZİK, TEKNOLOJİ VE MÜZİK
BÖLÜM 8	KİMYA
BÖLÜM 9	COĞRAFYA
BÖLÜM 10	DOĞAL TARİH
BÖLÜM 11	TIP-ECZACILIK
BÖLÜM 12	HİSTOĞRAFYA
BÖLÜM 13	HUKUK VE SOSYOLOJİ
BÖLÜM 14	FİLOLOJİ
EKLER	

İKİNCİ PARÇA

13. YY

KİTAP 3
ROBERT GROSSETESTE, İBN'ÜL-BAYTAR VE JACOP ANATOLİ
ZAMANI
(13.YY'IN BİRİNCİ YARISI)

BÖLÜM 1	13.YY'IN BİRİNCİ YARISINDAKİ BİLİM VE ENTELEKTÜEL İLERLEMeye GENEL BİR BAKIŞ
BÖLÜM 2	DİNİ ARKAPLAN
BÖLÜM 3	ÇEVİRMENLER
BÖLÜM 4	EĞİTİM
BÖLÜM 5	FELSEFİ VE KÜLTÜREL ARKAPLAN
BÖLÜM 6	MATEMATİK VE ASTRONOMİ
BÖLÜM 7	FİZİK VE MÜZİK
BÖLÜM 8	KİMYA
BÖLÜM 9	COĞRAFYA
BÖLÜM 10	DOĞAL TARİH
BÖLÜM 11	TIP-ECZACILIK
BÖLÜM 12	HİSTOĞRAFYA
BÖLÜM 13	HUKUK VE SOSYOLOJİ
BÖLÜM 14	FİLOLOJİ
EKLER	

KİTAP 4
ROGER BACON, JACOB BİN MAHİR İBNİ TİBBON VE KUTBEDDİN
EŞ-ŞİRAZİ ZAMANI
(13.YY.'IN İKİNCİ YARISI)

BÖLÜM 1	13.YY.'IN İKİNCİ YARISINDAKİ BİLİM VE ENTELEKTÜEL İLERLEMeye GENEL BİR BAKIŞ
BÖLÜM 2	DİNİ ARKAPLAN
BÖLÜM 3	ÇEVİRMENLER
BÖLÜM 4	EĞİTİM

BÖLÜM 5	FELSEFİ VE KÜLTÜREL ARKAPLAN
BÖLÜM 6	MATEMATİK VE ASTRONOMİ
BÖLÜM 7	FİZİK, TEKNOLOJİ VE MÜZİK
BÖLÜM 8	KİMYA
BÖLÜM 9	COĞRAFYA
BÖLÜM 10	DOĞAL TARİH
BÖLÜM 11	TIP-ECZACILIK
BÖLÜM 12	HİSTOĞRAFYA
BÖLÜM 13	HUKUK VE SOSYOLOJİ
BÖLÜM 14	FİLOLOJİ
GENEL İNDEKLER	

Üçüncü cilde Sarton “ 14.yy.’da eğitim ve bilim” adını vermiştir. Üçüncü cilt her biri yine 50 yıllık bir zaman dilimini içeren 2 ana parçaya ayrılmıştır ve toplamda 1913 sayfalık bir alan kaplamaktadır. Birinci parça 14. yy.’ın birinci yarısını, ikinci parçada 14.yy.’ın ikinci yarısını ele almaktadır. Her bir parça ele aldığı 50 yıllık zaman dilimindeki eğitim felsefe, din fizik kimya matematik gibi olguları açıklayan 14’eşer bölüme ayrılmıştır. Her bir bölümde kendi içinde bazı kısımlara ayrılmıştır.

Sarton bu cilde her iki parçayı da kapsayacak şekilde genel bir önsöz ile bir giriş bölümü eklemiştir. Diğer ciltlerde olduğu gibi bu ciltte de ele aldığı 50 yıllık zaman dilimlerine yine o zaman dilimin en büyük bilim adamlarının adlarını vermiştir.

Üçüncü cildin içeriğini de şu şekilde özetlemek mümkündür.

Önsöz

Giriş Bölümü

Birinci Parça

Ebu’l-Fida Levi Ben Gerson ve Occam’lı William Zamanı

(14.Yy İlk Yarısı)

Bölüm 1	14.Yy.'In İlk Yarısındaki Bilim ve Entelektüel İlerlemeye Genel Bir Bakış
Bölüm 2	Dini Arkaplan
Bölüm 3	Çevirmenler
Bölüm 4	Eğitim
Bölüm 5	Felsefi Ve Kültürel Arkaplan
Bölüm 6	Matematik Ve Astronomi
Bölüm 7	Fizik Teknoloji Ve Müzik
Bölüm 8	Kimya
Bölüm 9	Coğrafya
Bölüm 10	Doğal Tarih
Bölüm 11	Tıp-Eczacılık
Bölüm 12	Histoğrafya
Bölüm 13	Hukuk Ve Sosyoloji
Bölüm 14	Filoloji

İkinci Parça

Geoffrey Chaucer, İbn Haldun Ve Hasdai Crescas Zamanı

(14.Yy'ın İkinci Yarısı)

Bölüm 1	14.Yy'ın İkinci Yarısındaki Bilim Ve Entelektüel İlerlemeye Genel Bir Bakış
Bölüm 2	Dini Arkaplan
Bölüm 3	Çevirmenler
Bölüm 4	Eğitim
Bölüm 5	Felsefi Ve Kültürel Arkaplan
Bölüm 6	Matematik Ve Astronomi
Bölüm 7	Fizik, Teknoloji Ve Müzik
Bölüm 8	Kimya
Bölüm 9	Coğrafya
Bölüm 10	Doğal Tarih
Bölüm 11	Tıp-Eczacılık

Bölüm 12	Histoğrafya
Bölüm 13	Hukuk Ve Sosyoloji
Bölüm 14	Filoloji
Ekler	
Genel Bibliyografya	
İndexler	

1.2.3.Kitapları:

1. *The History Of Science An The New Hümanizm*, New York 1931
2. *The Study Of The History Of Science*, Cambridge 1936
3. *The Study Of The History Of Mathematics*, Cambridge 1936
4. *The Life Of Science*, New York 1948
5. *The İncubation Of Western Culture İn The Middle East*, Washington 1951
6. *A History Of Science. Ancient Science Through The Golden Age Of Greece*, Cambiridge 1952
7. *Leonardo Da Vinci*, New York 1952
8. *Horus: A Guide To The History Of Science*, Waltham 1952
9. *Science Versus The Hümanities*, Jerusalem 1953
10. *Galen Of Pergamon*, Kansas 1954
11. *Ancient Science And Modern Civilization*, Nebraska 1954
12. *Appreciation Of Ancient And Medieval Science During The Renaissance (1450-1600)* Pennsylvania 1955
13. *Six Wings*, İndiana 1957
14. *A History Of Science*, Harvard Universty Press

Bu kitaplardan “*Ancient Science And Modern Civilazation*” Melek Dorsay ve Remzi Demir’in tercümeleriyle “*Antik Bilim Ve Modern Uygarlık*” adıyla Gündoğan yayınlarından piyasaya çıkmıştır.

Yine Remzi Demir'in derlemesi ve Melek Dorsay, Yavuz Unat ve Güldeniz Can'ın tercümeleriyle "*Bilim Tarihinde Yöntem*" adı altında Sarton'ın bilim tarihi üzerine yazdığı ve yaptığı konuşma ve derslerden oluşan seçme bir demet doruk yayınlarından literatüre kazandırılmıştır. Bu kitap şu konuşma ve dersleri içermektedir:

1. **Bilim Tarihi:** "*History Of Science*" başlığında Encyclopedia Americana'nın 24. cildindeki Sarton tarafından kaleme alınmış ansiklopedi maddesinin tercümesidir.

2. **Yapılmış Olanlar Ve Yapılması Gerekenler:** Dorothy Stimson tarafından derlenen "*Sarton On The History Of Science, Essays By George Sarton*" adlı Sarton tarafından kaleme alınan bir denemenin tercümesidir.

3. **Bilim Tarihinin Bilimsel Temelleri:** Dorothy Stimson'un aynı adlı derlemesinden bir başka denemenin tercümesidir.

4. **Bilim Tarihi Üzerine Bir İnceleme:** Sarton'ın 4 ekim 1935'te Harvard üniversitesi bilim tarihi seminerinde vermiş olduğu açılış dersinin özünü teşkil eden "*The Study Of The History Of Science*" adlı kitapçığın tercümesidir.

5. **Bilim Tarihine Önsöz:** Sarton'ın "*A History Of Science, Ancient Science Through The Golden Age Of Greece*" adlı kitabının önsözünün tercümesidir.

1.2.4 Makaleleri:

1. "*Evariste Galois*", Osiris 3, 1937 S.241-259
2. *Introduction To The History And Philosophy Of Science*, Isis 4, 1921 S.23-31
3. *Knowledge And Charity*, Isis 5, 1923 S.5-19
4. "*Science In The Renaissance, The Civilization Of The Renaissance*" 1929 S.75-95
5. "*Simon Stevin Of Bruges*", 1548-1620, Isis 21, 1934, S.241-303
6. "*The First Explanation Of Decimal Fractions And Measures*" (1585)", Isis 23, 1935, S. 75-95
7. "*Montucla*" (1725-1799) : *His Life And Works*" , Osiris 1, 1936, S.519-567

8. “ *The Unity And Diversity Of The Mediterranean World*” , Osiris 2, 1936, S.406-463
9. “*Remarks Concerning The History Of Xxth Century Science*” , Isis 26, 1936, S.53-62
10. “ *Lagrange’s Personality*” (1736-1813)”, Proc.Amer. Philos.Soc.88, 1944, S.457-496.
11. “ *Hipparchus*”, Encyclopaedia Britannica, Cilt 11, 1948, S.583.
12. “*Boyle And Bayle : The Sceptical Chemist And The Sceptical Historian*”, Chymia 3, 1950, S.155-189.
13. “*Decimal Systems Early And Late*”, Osiris 9, 1950, S. 581-601
14. “*Science And Peace*”, Isis 42, 1951, S.3-9.
15. “*Aguste Comte, Historian Of Science*”, Osiris 10, 1952, S. 328-357.
16. “*Avicenna: Physician, Scientist And Philosopher*”, Bull.N.Y.Acad.Med.31, 1953, S.307-317.
17. “ *Maimonides: Philosopher And Phisician*”, Bull.Cleveland Med. Libr. 2, 1955, S.3-22
18. “*Arabic Science And Learning In The Fifteenth Century*” Homenaje A Millas Vallicrosa, Cilt 2, 1956 S.303-324
19. “*History Of Science*”, Encyclopedia Americana, Cilt 24, 1956, S. 413-417

1.2.5. Kurumları:

1. Harvard Üniversitesinde Bilim Tarihi Doktora Programı: Bu programı uzun uğraşlar sonucunda 1936 yılında kendisi kurmuş ve başına geçerek gereken faaliyetlerde bulunmuştur.
2. ABD’de Bilim Tarihi Cemiyeti: Bu cemiyet Sarton tarafından kurulmamış ancak Sarton bu cemiyetin kurulmasında ana etken olmuştur. Bu cemiyet Sarton’u desteklemek ve dergisi Isis’e katkıda bulunmak amaçlarıyla başkaları tarafından kurulmuştur. Aşağıda faaliyetleri bölümünde bu konuda bilgi verilecektir.

3. Uluslar Arası Bilim Tarihi Akademisi: Aldo Mielli tarafından 1929'da kurulmuş ve Sarton bu akademide uzun yıllar çalışmalar yapmış ve bu akademiden çok yerde övgüyle ve “akademimiz” şeklinde söz etmektedir.

1.2.6. Öğrencileri:

Sadaka-i cariye ve hayırlı evlat gibi kavramların yaşadığı bir kültür ve medeniyetin müntesipleri olarak George Sarton'ın en değerli eserlerinin aslında öğrencileri olduğunu varsaymak elbette ki hakkımızdır. Sarton çok yoğun araştırma faaliyetleri nedeniyle çok fazla öğrenci yetiştirmemiştir. Çalıştığı kurumlarda yöneticilik gibi görevler almadığı gibi verdiği dersler de çok azdır. Ancak Harvard Üniversitesinde bilim tarihi doktora programını kurmayı başardığında bir elin parmaklarını geçmeyecek kadar fakat çok kaliteli, çığır açıcı öğrencileri yetiştirmeyi başarmıştır. Bu öğrencilerden bizim için en önemlisi Ordinaryüs unvanı sahibi Profesör Aydın Sayılıdır. Kendisi, kendi biyografisi çerçevesinde anlattığına göre Atatürk'ün keşfettiği bir öğrencidir ve Atatürk'ün isteğiyle devlet kendisiyle ilgilenmiş ve yurtdışına bilim tarihi çalışmaları yapmak üzere gönderilmiştir. Aydın Sayılı doktorasını George Sarton'ın Harvard'daki bu programında “İslam Dünyasında Bilim Kurumları” teziyle bitirmiş ve bu unvanı almıştır. Türkiye'ye dönüşünde ise George Sarton'ın toprağa attığı verimli bir tohum gibi Türkiye'de bilim tarihi alanında baş aktör olmuş ve bilim tarihinin Türkiye'deki akademik gelişiminin başlatıcısı olmuştur.²⁹

George Sarton'ın, Aydın Sayılı ve diğer öğrencileri hakkında Remzi Demir şu bilgileri vermektedir:

“Sarton, 1936'da Harvard üniversitesinde, bilim tarihi doktora programını kurmuş ve seminerler vermeye başlamıştı. Meşhur bilim tarihçilerimizden Aydın Sayılı 1942 yılında, Bernard Cohen ise 1947 yılında George Sarton'ın idaresi altında doktoralarını tamamladılar. Sarton'ın danışmanlığında doktora başlayan iki aday, Thomas ve Patterson ise doktoralarını Cohen'in yönetiminde tamamladılar. Böylece bilim tarihinin akademik temelleri de atılmış oluyordu.”³⁰

²⁹ <http://www.biyografi.net/kisiyrinti.asp?kisiid=3669> 11/07/2009

³⁰ Sarton, *Antik*, s. 13

Sarton'ın diğer öğrencileri hakkında Aydın Sayılı bazı bilgiler vermektedir. Sayılıdan öğrendiğimize göre onun diğer öğrencileri: Robert K. Merton, Marie Boas Hall ve Frederick G. Kilgour'dur.³¹

1.3. Yürüttüğü Faaliyetler

George Sarton tekstil fabrikalarındaki makineler gibidir. İşçiler 3 vardiya halinde gelip gittiği halde kendileri hiç durmayan bu makineler gibi Sarton hayatı boyunca çalışmış ve ömrünü bilim tarihinin müstakil bir bilim dalı, akademik bir disiplin olması ve parçalanmış insanlığı birleştirecek bir köprü kurulması idealiyle geçirmiştir.

Sarton'ın hayatını adadığı en önemli iki faaliyet vardır ve bunlar onun ömrünün nerdeyse tamamında sürmüştür. Bu iki faaliyeti ayrıntısıyla ele almadan önce konuyla ilgili öğrencisi sayılının görüşüne başvurmak faydadan hali değildir:

“Sarton için çok büyük anlamı olan ve gerçekleştirmeleri ve uygulamaya konmaları kendisini çok memnun eden iki iş Isis ve Introduction'ın yayını ve hararetli biçimde kabul görmeleri idi. Bunlara yaşamının en verimli dönemini hasretmiş ve yine en iyi, bu eserler dolayısıyla hatırlanmaktadır. Başlangıçta Sarton bu iki yayının elele ilerlemesini planlamıştı. Isis'in, bilim ve kültürün genel tarihsel durumları ile ilgili belirli makaleleri, araştırma bulgularını, yeni konuları, soru ve cevapları, kitap tanıtımlarını ve sistematik kritik bibliyografyaları kapsamı tasarlanmıştı. Sistematik kritik bibliyografyalar, kurmak için çok uğraştığı ve önemli öncüsü olduğu, tamamıyla yeni bu akademik disipline yeni bir ruh, boyut ve düzen getirdi. Böylece, Sarton sahneden çekilmeden önce bilim tarihi konusu sadece yenedünyada değil, fakat aynı zamanda eski pek çok ülkede akademik çevrelerin daimi bir parçası olarak sağlam bir biçimde kurulmuş oldu.”³²

Sarton'ın hayatını adadığı bu ideal uğrunda yaptığı faaliyetler ise şu başlıklar altında özetlenebilecektir.

1.3.1. Isis Ve Osiris Dergileri:

---

³¹ Sayılı Age. s. 134

³² Sayılı Age. S. 151

Isis dergisi Sarton'ın en önemli çalışma alanlarından birini oluşturmaktadır. Bu dergi, Sarton bir çiftçi, bilim tarihi alanı bir tarla olarak düşünülürse; bu çiftçinin tarlasında yetiştirdiği sebze ve meyvelerin insanlığa sunulduğu bir manav hükmündedir. Bu dergiyi Sarton 1912 yılında kurmuş 1914 yılında birinci dünya savaşı nedeniyle 4 yıl ara vermiş, bundan sonra tekrar yayın hayatına dönerek Sarton'ın ömrü boyunca faaliyetlerine devam etmiştir. Sarton hayatı boyunca, ilgili olduğu kurumlardan emekliye ayrılma bile bu derginin editörlüğünü bırakmamıştır. Sarton'ın yaşadığı dönemde derginin boyutları 43 cilde kadar çıkmıştır. Remzi Demir “*Antik Bilim Ve Modern Uygarlık*” adıyla tercüme ettiği Sarton'ın kitabının önsözünde bu dergi faaliyeti için şöyle demektedir:

“Sarton, bir bilim tarihi dergisi olan Isisi 1912’de kurdu ve ilk sayısını 1913’de yayımladı. Bilim tarihine ilişkin makaleleri, tartışma konularını, soru ve cevapları, ve kitap tanıtımlarını kapsayan dergi büyük bir ilgiyle karşılandı. Sarton’a göre, Isis’in ana özelliği, alanın giderek zenginleşen yayınlarından araştırmacıları ve okuyucuları haberdar etmek maksadıyla sistematik biçimde kritik bibliyografyalar yayımlaması ve böylece hataların düzeltilmesi için olanak sağlamasıydı.”³³

Isis dergisi hakkında ve bu derginin kurulmasına vesile olduğu “Bilim Tarihi Cemiyeti” hakkında Aydın Sayılı şöyle demektedir:

“Daha Belçika’dayken 1912’de kurmuş olduğu Isis’in neşri dört yıllık birinci dünya savaşı boyunca kesilmiş olmasına rağmen, Sarton’ın kendi başına Amerika Birleşik Devletleri’nde onu kurmasıyla savaş sonrası yıllarda tekrar çıkmaya başladı. 1923 Aralık ayında Boston’da Amerika Tarih Cemiyetinin (*American Historical Assosiation*) bir toplantısını izleyen David Eguenesmith, Lynn Thorndike ve başka bir grup üye 1924 haziranında bir araya gelerek Amerika Bilim Tarihi Cemiyetini (American History Of Science Society) kurdular. Bilim tarihi cemiyeti bilim tarihi çalışmalarını ilerletmek ve Sarton’ın çalışmalarını ve özellikle dergisi Isis’i desteklemek özel amacı için kurulmuştu.”³⁴

Isis yayın hayatına devam ederken Sarton bu dergi için çok uzun sayılabacak monografiler için başka bir dergiyi daha 1936 yılında çıkarmaya başladı ve bunun adına da mısır mitolojisinde Isis’in kocası olan Osiris adını verdi. Yine bu dergi için Remzi

³³ Sarton, *Antik*, s. 10

³⁴ Sayılı Age s. 118

Demir “Sarton Isis’in 43 cildini yayımladı. Isis için çok uzun sayılacak monografileri ise Osiris adlı başka bir dergide çıkardı ve bu derginin 7 cildinin editörlüğünü yaptı. İlk cildi 1936’da neşredilen Osiris, kısa sürede büyük bir saygınlık kazandı.”³⁵ Demektedir.

Isis dergisi hakkında dikkati çeken bir başka ilginç nokta kıt mali kaynaklarına rağmen Sarton’ın bu derginin bazı mali problemlerine destek çıkmasıdır.

“Sarton’ın bir başka hedefi de 1924 Ocak’ında ABD’de “bilim tarihi kurumu kurulduğunda gerçekleşmiş oldu. İki yıl sonra Isis bu kurumun resmi organı oldu. Kurumla birleşmesinden itibaren dernek Isis’e mali destek olmasına rağmen, kırk yılın büyük bölümünde Sarton, derginin faaliyet ve yayın giderlerinin büyük bölümünü kendi cebinden ödemeye devam etti. 1952 yılında, Harvard’dan emekli olduktan sonra bu sorumluluğu bıraktı. Ve Isis’in editörlüğü başkalarına geçti. Fakat bir zamanlar Sarton’ın baba gibi kendini adadığındaki aynı ruhu asla yeniden bulmadı.”³⁶

Bu derginin aynı mali yükü ile ilgili Remzi Demir ise şu bilgileri vermektedir:“Fakat yine de çoğu zaman Isis’in yıllık hesap açığını maaşından karşılamak zorunda kalmıştı. Bu açık bazen, 800 doları buluyordu. Eşi de hocalık yaparak aile bütçesine katkıda bulunmasaydı, yayımcılığı sürdürmesi mümkün olmayacaktı.”³⁷

1.3.2 “*Introduction To The History Of Science*”ın Oluşturulması:

Bu ansiklopedik eser bilim tarihine George Sarton’ın kazandırdığı en önemli miraslardan biridir. 3 bölüm çerçevesinde 5 cilt olarak yayımlanan bu eser Sarton’ın olağanüstü gayretinin bir sonucudur. Bu eserin nasıl bir gayret, bir inanç, bir adanmışlık ruhu ile hazırlandığına delil olarak bu eserin kaç yılda tamamlanabildiği yazmak yeterli olacaktır. Profesör Sami Hamarneh’den öğrendiğimize göre bu esere Sarton tam 49 yılını vermiştir.

---

³⁵ Sayılı Age. s. 12

³⁶ Sayılı Age. s. 151

³⁷ Sarton, *Antik*, s. 12

“Introduction’ın birinci cildi (1927) dokuz yıllık bir hazırlık zamanı almış ve iki bin yıllık bir dönemi kapsamıştır. Sartor ‘bu büyük düşünce beni korkudan titretmekte’ diye yazmıştır. 1930 Ekiminde Sartor ikinci cilt (2 kısım) için son tashihlerini tamamlamıştır. 13 yıllık hazırlıktan sonra 1931 Temmuzunda yayını tamamlamıştır. Üçüncü cildi (bu da iki kısımdır) tamamlanması ise 27 sene aldı. Bu ciltlerde hem analitik hem de sentetik araştırma metodunu kullandı. Amacı, araştırmacıların her konu için zamanın bilgisinin durumunu mümkün olduğunca tam bir şekilde bilmelerini sağlamaktı. Eser, ortaçağ bilim ve tekniğini doğu ve batıda birikerek artan bilgisini tek bir sentez içinde bütünleştirerek ilk defa oldukça mükemmel izahını içine almıştır.”³⁸

Bu eser çerçevesinde aslen Sartor’ın ilk amacının tüm zamanları kapsayan ve 20. yüzyıla kadar ulaşan, emekleme dönemindeki bilim tarihi çalışmalarını ayağa kaldıracak bir temel kaynak oluşturma idealinde olduğu anlaşılmaktadır. Fakat bu ansiklopedik eserin yazımı ile ilgili ve özellikle 15.yy.’dan sonraki bilim tarihi ile ilgili zorluklar o kadar büyük olmuştur ki Sartor gibi olağanüstü bir insan dahi bu çalışmayı ancak 15. yy.’a kadar getirebilmiştir. Konuyla ilgili Aydın Sayılı bu eserin yazım zorluğu ve kapsadığı geniş alan ve biriken materyalle ilgili olarak Profesör Sami Hamarneh’den şu alıntıyı yapmaktadır:

“Burada, kapsamlı beş ciltlik *Introduction*’ın Sartor’ın ondokuzuncu yüzyıl sonuna kadar bir bilim tarihi projesinin yalnızca ilk kısmını oluşturduğu açıklanmalı. Ama devam etmek için gerekli malzeme ve hazırlıklar öyle muazzamdı ki 15. yüzyılda durmak zorunda kaldı. Onunla aynı düzeyde bilgi ve kusursuzluğa sahip bir kimsenin yaşam süresince bu dizi tamamlanamazdı. İtiraf edildiği gibi birtakım, hatta değişik kabiliyet ve akademik vasıflara sahip araştırmacı nesilleri gerektiriyordu. Bizzat Sartor şöyle yazmıştır: ‘İncelememi yirminci yüzyıla götüremeyeceğim zaten sarihtir.’ Onun bilimsel araştırma sahasının genişliğini belirtmek güçtür. Araştırmalarının, örneğin 1931 Ocak ayındaki materyaline bir göz atmak bu konuda bir fikir verecektir. 3.100 kadar kitap, 4.000 risale, monografi ve yeni baskı, 41.000 dolayında bibliyografya kartı gözden geçirmiştir. 1947’ye kadar bu “malzeme deposu” 3.400 kitaba, 13.500 risaleye ve 80.000 kart ve diğer belgeye ulaşmıştır. Bütün bunlara Harvard kütüphanelerinden istifade imkânı eklenmiştir.”³⁹

---

³⁸ Sayılı Age s. 152

³⁹ Sayılı Age s. 151

Hamarneh, Sarton'ın *Introduction*'ın 4. bölümü yani 5 ve 6. ciltlerinin hazırlanmasına ilişkin sözlerini ise şöyle aktarmaktadır: “Sarton nükteli biçimde şöyle açıklamakta ‘eğer dördüncü cilt için teşebbüse geçseydim on onbeş sene (veya daha fazla) alırdı. Bu, ancak ölümsüzlüğe özenme olurdu.’⁴⁰ Hamarneh'in konuyla ilgili yorumu ise şöyledir: Gerçekten bu ifadeyi yazdıktan dokuz seneden daha az bir zaman sonra öldü. Bu nedenle “ yaşamının geriye kalan zamanını daha kısa (ve daha küçük girişimlere) adamayı tercih etti. Geç ortaçağ dönemine ilişkin araştırmalarını, Rönesans ve erken modern çağlara taşıyan daha küçük kitaplar tasavvur etti. Fakat burada bile ve ilerlemiş yaşında şunu tekrarlamıştır: “Hakikati ve gerçek olanı garanti altına almak için her şeyi kendi gözlerimle sınamaya karar vermişim”⁴¹

Remzi Demir, Sarton'ın, *Introduction*'u tamamlayamamış olmasına şaşmamak gerektiğini söyleyerek açıklamasını şöyle yapmaktadır: “*Introduction*'u tamamlayamamış olmasına şaşmamak gerekir. Bu haliyle bile bu eser bir harikadır. Başka alanlarda bu tür eserleri, büyük komiteler hatta akademiler çıkarır; *Introduction* ise tek kişinin mahsulüdür ve böyle olduğu için de tamamlanmadan kalmıştır.”⁴²

Hamarneh, Sarton'ın hayatının en verimli yıllarını bu çalışmaya hasretmesini ve bu ansiklopedik eserin bilim tarihine yönelik ilgiyi artırmasıyla ilgili şöyle diyerek devam etmektedir: “Sarton, disipline olmuş çok geniş bir bilgi ve kültür ile büyük bir entelektüel başarının üstesinden gelmişti ki bu işe hayatının en verimli yıllarını adamıştı. Onun gönüllü olarak yaptığı bu çetin iş, acımasızca ihmal edilmiş olan alanlarda, ilgiyi, gayretli biçimde artırdı.”⁴³

Fakat Hamarneh'in şu sözleri belki de Sarton'ın bu olağanüstü çabasının ürünü olan bu eseri tanımlamada yeterli ve gerekli sözler addedilmelidir: “Ve (*Introduction*) kapsadığı dönemler için bir insanın güç ve yeteneği dâhilinde mümkün olan en tam ve doğru biçimde yayımlanmış ilk uygarlık incelemesiydi.”⁴⁴

Son olarak bizatihi Sarton'ın kendisinin, *Introduction* hakkında aktardığı şu anekdotu buraya almak gerekmektedir:

---

⁴⁰ Sayılı Age s. 151

⁴¹ Sayılı Age s. 152

⁴² Sarton, *Antik* s. 13

⁴³ Sayılı Age s. 152

⁴⁴ Sayılı Age.s. 151

“Yıllar önce, Introduction’ın birinci cildinin yayınlanmasından hemen sonra eski öğrencilerimden biriyle karşılaştım ve onu benimle bir fincan kahve içmesi için kafeteryaya davet ettim. Biraz tereddütten sonra, bana, ‘Introduction’ın bir kopyası satın aldım ama hayatımda hiç bu kadar hayal kırıklığına uğramadım. Sizin canlı ve renkli derslerinizi hatırladım ve bu büyük eserinizde onların yansımalarını bulmayı umut ettim; ancak onun yerine kuru ifadelerden başka bir şey bulamadım; inanın bu benim cesaretimi kırdı.’ Dedi. Ona yalın ve ödün vermez eserimin amacını anlatmaya çalıştım. Büyük bir bölümü okumak için değil müracaat edilmek içindi ve son olarak ‘belki seni de memnun edecek bir kitap yazabilirim.’ dedim.”⁴⁵

Burada Sarton’ın Introduction adlı eserinin bizatihi kendisinin ve 15 yy.’a kadar gelebilmiş olmasının bilim tarihi ve bilim tarihçileri için ne kadar değerli bir yere sahip olduğuna dair, Sayılı’nın şu cümlelerine yer vermek ciddi bir önem arz etmektedir:

“Sarton’ın Introduction’ları 15. yy.’a kadar getirebilmiş olması bilim tarihçileri için ve entelektüel tarih öğrencileri için büyük bir nimet olmuştur. 16. yy., modern dönemlerin bütünleyici bir parçası olarak ve ortaçağlarla sürekliliğin sona erdiği bir dönem olarak düşünülmüştür. Bu geleneğin bir sonurgusu olarak hem hoca hem de araştırmacı daha sonraki yüzyıllar için çok fazla güçlüğe uğramadan referans kitapları bulacaktır; hâlbuki 15. yy için durum oldukça farklıdır. Bu yüzyıl için ve bu dönemin bir bütün olarak ya da esas özellikleri için çok yönlü görüntülerini elde etmek, ne de bu dönem özel problemlerini yeterince aydınlık zeminlere yerleştirmek kolay değildir. Introduction’ının bir parçası olarak 15. yüzyıl için özel bir cilt ya da 14.yy için olduğu gibi bir çift cilt, bu nedenle Sarton’ın bu eserini entelektüel tarih öğrencileri ve bilim tarihçileri için güvenilir bir rehber olarak çok iyi bir durma noktası olmuştur.”⁴⁶

Gerçekten de bu işin ne kadar zor bir görev ve ne kadar değerli bir çalışma olduğunu, tarih bize ispatlamaktadır. Sarton’dan günümüze kadar bu yapıda ve bu çapta günümüze kadar herhangi bir eser ne tek bir şahıs tarafından ne de bir grup bilim adamı tarafından yapılabilmektedir. En azından Introduction’ın 15.yy.’dan devam ettirilip 21.yy.’a kadar getirilebilmesi bile çok büyük bir olaydır. Çünkü zaman ve bilimsel gelişimi bir grafik olarak düşünecek olursak, bu eksenlerin nasıl gelişebileceği tahmin edilebilir.

---

⁴⁵ Sarton, *Yöntem*, s.121

⁴⁶ Sayılı Age s. 152

1.3.3. Çeşitli Üniversitelerde, Enstitü ve Kurumlarda Verdiği Seminerler, Açılış Konuşmaları, Konferanslar:

Sarton bilim tarihini bir bilim dalı olarak müstakil anlamda kurmak, onun insanlığa faydalarını belirtmek, bilim tarihi çalışmalarına akademik dünyayı yönlendirmek gibi birçok amaçla birçok yerde konferans, seminer, bildiri ve giriş dersleri vermiştir. Hatta onun ölümü bile bu çalışmalardan birine giderken gerçekleşmiştir.

1.3.4 Kitap çalışmaları:

Yukarıda da izah edildiği gibi asıl olarak Sarton hayatının en verimli ve uzun dönemini yani hayatının 49 yılını Introduction'ın hazırlanmasına vermiştir. Ancak bu çalışmayı 15. yy kadar getirdiğinde ve 5 cilt halinde 3 bölüm yayınladığında pes etmiş ve kendisini daha küçük ve gerekli tarih dilimlerine yönlendirmiştir. Böylece yukarıda listesini verdiğimiz kitapların sayısı bu seviyeye çıkmıştır.

1.3.5 Makale Çalışmaları:

50 ciltlik iki bilimsel derginin editörlüğünü yapan bir insan olarak Sarton'ın makale sayısının fazlalığı kolaylıkla tahmin edilebilecektir. Ancak tezimize Sarton'ın çok önemli görülen makalelerinin bir listesi, eserleri başlığında verilmiştir.

1.3.6. Biyografi ve Bibliyografya Çalışmaları:

Bu konuda da Sarton çok ciddi gayretler sarfetmiş Isis de yayımlanan kısa biyografi ve otobiyografi çalışmalarına ek olarak daha uzun otobiyografiler için Osiris dergisini çıkarıp 7 cilde kadar bu dergiyi yayımlamaya devam etmiştir. Bibliyografya çalışmaları konusunda aslında bir yerde Sarton için bu işin bir çocuk oyuncağına döndüğünü Remzi Demir şöyle ifade etmektedir:”zaman zaman Isis’de çıkan kritik bibliyografyalar Sarton için, günlük çalışmalardan sonra, akşamları evinde kendi

kendine oynadığı bir çeşit oyundu.”⁴⁷ Ayrıca onun bu konularda ne kadar titiz olduğunu da şöyle ifade etmektedir Demir: “dergilerden makale ve kitap tanıtımları seçer ve kritik bibliyografya için kategorilere ayırırdı veya bazı yeni yayınlar üzerine kısa değerlendirmeler yapardı. Her kolonun ve her sayfanın tashihini kontrol etmeden hiçbir makale ya da kitap yayınlamamıştır.”⁴⁸

1.3.7. Bilim Tarihine Yönelik Materyal Toplanması:

Bilindiği gibi Sarton çalışmalarını 3 devre ve 3 yerde gerçekleştirmiştir. Bunlar; Belçika’da Ghent üniversitesi, Amerika’da Carnegie enstitüsü ve yine Amerika’da Harvard üniversitesidir. Sarton Isis dergisinin faaliyetleri için ve özellikle de Introduction için insanüstü denebilecek bir materyal tarama ve toplama faaliyetine girişmiştir. Carnegie enstitüsü onun kaynak ihtiyacını yani ihtiyaç duyduğu kitapların alınması için ayrı bir ödenek ayırmıştır. Enstitünün Sarton’a sağladığı bu ve benzeri destekler konusunda Demir şu bilgileri vermektedir: “Enstitü Sarton’a tam gün maaş, araştırma ve seyahat masrafları için harcırah, kitap parası, tam gün sekreter ve iki araştırma asistanı veriyordu.”⁴⁹ Bu enstitüde Sarton bilim tarihine yönelik çok geniş bir arşiv oluşturmuştur.

Ardından Harvard üniversitesi kütüphanesinde de bu yönde çalışmalar da bulunmuştur. Yukarıda Profesör Hamarneh’ten alıntıladığımız gibi onun sadece Introduction için yaptığı arşiv çalışması 3400 kitap, 13.500 risaleye ve 41.000 bibliyografya kartı ve 80.000 dolayında diğer belgeyi içermektedir. Bu materyaller ve arşivin Sarton’ın Carnegie enstitüsünden emekliye ayrılmasından sonra ne olduğuyla ilgili ve Sarton’ın kendi şahsi kütüphanesindeki arşivin akıbeti ile ilgili şu bilgilere ulaşmaktayız:

“1949’da Carnegie enstitüsünden emekliye ayrıldığı zaman (Sarton’ın) yerine kimse atanmadı. Sarton için satın alınmış kitap ve dergiler, enstitü tarafından Harvard üniversitesine hediye edildi. Sarton bunlara kendi şahsi

---

⁴⁷ Sarton, *Antik*, s. 13

⁴⁸ Age s. 13

⁴⁹ Age s.12

kütüphanesini de hediye etti. Böylece Harvard, bu konuda zengin bir birikime sahip oldu”⁵⁰

1.3.8. Öğrenci Yetiştirilmesi:

Eserleri bölümünde bu konuda bilgi verilmiş olması nedeniyle burada kısaca şu söylenecektir: George Sarton bilim tarihi ile ilgili çalışmalarında o kadar yoğun bir tempodaydı ki kendisi herhangi bir yönetim görevi üstlenmediği gibi, ders sayısı da çok azdı. Ancak yetiştirdiği en önemli iki öğrenci şunlardır. Aydın Sayılı ve Bernard Cohen.

1.3.9. Bilim Tarihi İle İlgili Cemiyet, Kürsü Ve Akademilerin Kurulması:

Sarton’ın en önemli uğraş konularından ve amaçlarından biri de bilim tarihini müstakil bir bilim dalı olarak ele alacak akademik bir kürsü kurmaktır. Bunu Harvard üniversitesinde başardı.

Konuyla ilgili ikinci uğraş alanı bilim tarihi cemiyetinin kurulması ve faaliyetlere geçmesidir. Sarton bu cemiyetin kurulmasında resmi bir rol oynamamıştır ancak bu cemiyetin kurulması için bir ilham kaynağıdır.

“1923 Aralık ayında Boston’da Amerika Tarih Cemiyetinin (American Historical Assosiation) bir toplantısını izleyen David Eguenesmith, Lynn Thorndike ve başka bir grup üye 1924 Haziranında bir araya gelerek Amerika Bilim Tairhi Cemiyetini (American History Of Science Society) kurdular. Bilim tarihi cemiyeti bilim tarihi çalışmalarını ilerletmek ve Sarton’ın çalışmalarını ve özellikle dergisi Isis’i desteklemek özel amacı için kurulmuştu.”⁵¹

1.4.Fikirleri

Sarton’ın ilgi alanları ve ürettiği fikirler “Bilim Tarihi Üzerine Bir İnceleme” adındaki seminerinde de görüleceği üzere çok geniş bir alana yayılmıştır. Bu fikirlerin bir listesi yapıldığında bu tespitin ne kadar doğru olduğu ortaya konabilir. Fakat şimdi biz burada, bu tez sınırlarını aşmayacak kapasitede ve tezin ana mihverinden

---

⁵⁰ Age s.14

⁵¹ Sayılı Age s. 118

sapmayacak şekilde, Sartan'ın bu fikirlerinden bazılarını seçerek üzerinde durmaya çalışacağız.

1.4.1. Hümanizm

Sartan'ın en büyük ideali din, mezhep, ırk, milliyetçilik, siyaset ve toprak gibi nedenlerle parçalanmış bütün bir insanlığı, bir temel eksen etrafında toplayacak bir sistem geliştirmektir. İşte bilim tarihi Sartan'a göre insanlığa yeniden barış ve huzuru getirecek bu ideal eksenin ta kendisidir. Sartan bu idealini gerçekleştirmek yolunda gerçekten ömrünü harcamıştır. Sadece Introduction'ı hazırlamaya 49 yılını vermiştir. Konuyla ilgili sayılı şu tespitlerde bulunmaktadır:

“Sartan'ın, bilim tarihine, genel olarak tarihte büyük öneme sahip bir yer verilmesi gerekir ve bilim tarihi, bilim ile hümaniteler veya bilim ile hümanizma arasında bir köprü kurmalıdır iddiası gibi fikirlere duygusal bağlılığı olduğu iyi bilinmektedir. Daha derslerinin en başlarında bu fikirler üzerinde kısaca durmak âdetinde olduğu iddiası doğru olabilir, fakat sonra dersler ilerleyince bu fikirlere nadiren tekrar atıf yapardı. Daha sık olarak, modern Avrupa biliminin durumunda olduğu gibi, üzerinde durulan konu bu mahiyette sarı ve ilginç birçok misallere ışık tutmaya elverişli olduğu her zaman farklı memleketlerde çalışan bilim adamları arasında önceden planlanmamış tesadüfi işbirliğine dikkat çekerek.”⁵²

Sartan'ın bu idealine “yeni hümanizm” adı verilmiştir ve kendisi de bu isimlendirmeyi sık sık kullanmıştır. Hatta bir kitabına şöyle bir ad vermiştir: “*The History Of Science And The New Hümanizm*”. Hümanizmin ne olduğunu Sartan bir başka yerde şöyle açıklamaktadır: “Bilimsel ruh, bilimsel yöntemlerin oluşturulmasıyla olduğu kadar tarihsel düşüncelerin eklenmesiyle de geliştirilmiş ve arındırılmış bir hümanizmdir.”⁵³

Ancak onun en değerli öğrencilerinden Aydın Sayılı, felsefi anlamda, Sartan'ın bu kavramlarla çok fazla uğraşmadığını, işin daha çok pratik kısmıyla ilgilendiğini şöyle ifade etmektedir: “her hal ü kârda, bildiğim kadarıyla, Sartan uygulamada hiçbir zaman bu kavramları sistematik bir biçimde arı kavramsal çerçevede ele almamıştır, o

---

⁵² Sayılı Age s. 122

⁵³ Sartan, *Yöntem* s. 85

hiçbir zaman formel bir felsefi yaklaşımı işin içine sokan bu fikirler ya da kavramlar üzerine özlü monografiler yazmamıştır.”

Sayılı'nın bu tespitini ayrıca Sarton'ın aşağıdaki sözleri doğrulamaktadır:“Ben kişisel olarak hümanizma hakkında daha fazla konuşmaktansa kendi köşemde, inşa edilecek bu köprü için sakin bir şekilde materyal hazırlayarak çalışmayı tercih ederim.”⁵⁴

Ancak sayılı, metnin devamında Sarton'ın asıl amacının ne olduğunu şöyle dile getirmektedir:

“O'nun için insanın birliği ve bilimsel bilginin birliği, fiili bir temelde, bilim tarihinin bütün bölümlerini dolduran bol bilgi temelinde hakikaten aşikârdı. Bu kavramlar ve duygusal bağlılığı olduğu bu fikirlerden başka Sarton, bilim tarihinin işlenmesini sağlam bir dayanak üzerine kurmak ve ilerletmekle ilgilenmiştir. Onun asıl ilgi ve hedefi bilim tarihini bağımsız akademik bir disiplin olarak kurmaktır.”⁵⁵

1.4.2. Köprü

Sarton yapmaya çalıştığı şeyin bir “köprü” olduğunu söylemektedir. Bu köprü iki yakayı birbirine bağlamaktadır. Bu yakalar arasında bir uçurum vardır. Sarton yakaların ne olduğunu üç yerde ve üç farklı anlamda açıklamıştır. Yani köprü demek olan “bilim tarihi” aslında üç işlevi olan bir köprü mahiyetindedir. Buna göre köprünün birinci işlevi tarihle bilim arasında muhkem bir bağlantı kurmaktır. Sarton bu olayı şöyle açıklamaktadır:

“Prehistoryacılar ve diğer arkeologlar, tarihle bilim arasında sağlam bir köprü inşa etmişlerdi; bilim tarihçileri ise, bugünlerde, eskisinden çok daha muhkem yeni bir köprü inşa etmeye ve böylece kültürümüzü iki parçaya bölen ve onu yıkmakla tehdit eden derin uçurumun iki yakasını birbirine bağlamaya giriştiler. Bilimsel ruh, bilimsel yöntemlerin oluşturulmasıyla olduğu kadar tarihsel düşüncelerin eklenmesiyle de geliştirilmiş ve arındırılmış bir hümanizmdir.”⁵⁶

---

⁵⁴ Sayılı Age s. 122

⁵⁵ Sayılı Age s. 122

⁵⁶ Sarton, *Yöntem* s. 85

Bilim tarihinin, bağlantı kurma işlevini üstlendiği, ikinci köprü vazifesi ise, bilim ile hümanizma arasındadır. Sarton özellikle bu işleve çok dikkat etmekte ve hayatını, kurulacak olan bu köprüye malzeme üretmeye adanmış olduğunu söylemektedir: “Ben kişisel olarak hümanizma hakkında daha fazla konuşmaktansa kendi köşemde, inşa edilecek bu köprü için sakın bir şekilde materyal hazırlayarak çalışmayı tercih ederim.”⁵⁷

Remzi Demir, Sarton’a ait, tercüme ettiği kitabın önsözünde bu köprünün nelerin arasında kurulacağını ve köprünün ne işe yarayacağını şöyle açıklamaktadır: “Sarton bilim tarihinin, bilim ve hümanizma arasında bir köprü olduğuna ve doğadaki, bilimdeki ve insandaki birlik ve bütünlüğü kavramamıza yardımcı olacak yegâne uğraş olduğuna inanır.”⁵⁸

Sarton’a göre kurulacak köprünün birleştireceği üçüncü uçurumlar arası yaka; entelektüel elit arasında oluşan ve bilimin gelişmesiyle doğal olarak büyümeye devam eden düşünce farklılıklarından kaynaklanan ve düşmanlığa varan kopukluktur. İşte, bilim tarihi köprüsü bu entelektüel elitler arasındaki uçurumu da birleştirmeye adaydır. Sarton’a göre: “Entelektüel elit günümüzde aynı dili konuşmayan ve aynı şekilde düşünmeyen iki düşman gruba bölünmüştür. Hiçbir şey yapılmazsa, bilimin muntazaman ve karşı konulmaz ilerlemesiyle onları ayıran uçurum sorunlu olarak büyüyecektir.”⁵⁹

Sarton öğrencileri ve dostları tarafından ifade edilen her zamanki azim, irade ve kararlılığı ayrıca bu konudaki umudunu da şu cümlelerle ifade etmekte ve bu işe hayatını adanmış olduğunu tekrar söylemektedir:

“İnanıyorum ki, eğer iki taraf yeterince iyi niyetli olursa aradaki uçurum epeyce azaltılabilecek ve sonunda bu uçurum üzerine köprü kurmak mümkün olacaktır. Çok yıllar önce başladığım ve daima hayatımı adanmışım bu hareketin ana amacı kesinlikle bu köprüyü inşa etmek ve bu iki taraf arasında tabii aracı olacak insanları eğitmektir.”⁶⁰

1.4.3. Leonardo Da Vinci

---

⁵⁷ Sayılı Age s. 122

⁵⁸ Sarton, *Antik* s.18

⁵⁹ Sayılı Age. S.122

⁶⁰ Age s.122

Çok ilginç bir şeydir ki Sarton, en az 3000 yıllık bilim tarihinde, okumalarımız çerçevesinde anladığımıza göre, iki şeyden çok etkilenmiştir. Bunlardan birincisi antik Yunan medeniyetidir ki bu konuda kendisi “Yunan mucizesi” başlığını kullanmayı tercih etmektedir. Diğeri ise Leonardo Da Vinci’dir. Yunan mucizesinden aşağıda bahsedilecektir ama öncelikle Leonardo meselesini ele almak daha elzemdir. Çünkü Leonardo Sarton’ın düşünce dünyasında çok derin ve de yapılandırıcı, yön verici bir yere sahiptir.

Anladığımız kadarıyla Sarton her şeye Leonardo bağlamında sarılmış, önce onu anlama azim ve amacına sahip olmuştur. Bu amacın yerine getirilmesi için Sarton, çalışma prensibine göre Leonardo’nun o çağda ortaya çıkmasını sağlayan tarihi süreç ve o günkü şartlar olduğu gibi ele alınmalı ve ortaya konulmalıdır. Bu bağlamda Sarton Introduction’ı bile Leonardo’ya bir hazırlık, bir giriş olarak hazırladığı öne sürülebilir. Bu çıkarımı Dorothy Stimson’ın şu cümlelerinden elde ediyoruz:

“... Böylece onun ilk bilimsel tutkusu olan Leonardo Da Vinci kendisinden önce olup bitenlerin bilgisi kazanılmaya kadar gereği gibi incelenemedi. Bu araştırmalardan yirmi yıllık çaba sonucu, Leonardo’dan elli yıl önce durdurmak zorunda kaldığı beş ciltlik *“Introduction To The History Of Science”* adlı eseri ortaya çıktı.”⁶¹

Sarton için Leonardo’nun ne olduğu, ona nasıl bir ehemmiyet verdiği ve Leonardo’yu nasıl tarif ettiği şu cümlesinden açıkça anlaşılmaktadır: “ Leonardo münferit bir durum, bir mucize değil, fakat hiçbir zaman kesilmemiş olan uzun bir evolüsyonun ender ve ani bir meyvesidir.”⁶²

Tarıftan de anlaşılacağı gibi Sarton sadece Leonardo’nun kendisi ve çalışmaları üzerine yoğunlaşmak, sadece onları bulup ortaya koyma derdinde değildir. Aşağıdaki ifadelerinden de anlaşılacağı üzere o Leonardo’ya kadar gelişen bilimsel evrimi anlayıp ortaya koyma derdindedir.

“ Zaten ben Leonardo’nun ve çağdaşlarının fikirlerinin sadece serimlenmesini önermiyorum, fakat daha ziyade kendimi, mümkün olduğu

---

⁶¹ Age. s. 120

⁶² Age s. 139

kadar bütünü ile o fikirlerin oluşumunu ve evolüsyonunu açıklamağa zorlamak istiyorum. Bu beni hiç de arzu etmeyeceğim kadar derin şekilde Ortaçağ Hıristiyan, Arap ve Yahudi felsefesini incelemeye zorluyor, fakat ödül büyüktür. Leonardo bir yandan benim somut bir şekilde bilimin birliğini göstermeme izin verecekse, bir yandan da onun sürekliliğini göstermeme izin verecektir. Çünkü onun şahsi dehası orijinal olsa bile o, geçmişe az derinlikte kök salmış değildir. Leonardo yalıtılmış bir araz, bir mucize değildir, fakat hiçbir zaman tamamen kesilmiş olmayan ve büyük bir bölümü gizli kalmış bile olsa varlığından şüphe edilemeyecek olan uzun bir evolüsyonun ani ve ender bir ürünüdür.”⁶³

Sayılıdan öğrendiğimize göre Sarton daha Carnegie enstitüsünde ki görevine ilk başladığı yıllarda yapmak istediği iki temel şeyin, yani amacının ne olduğunu açıklamıştır.“Sonra Sarton tasarladığı çalışmasının ana hatlarını ayrıntılı olarak sunar. Burada iki ana madde sayılmıştır: a) Leonardo ve zamanının bilimi hakkında özlü bir çalışma ve b) 19. yy. fiziğinin ve uygulamalarının tarihi”⁶⁴

Leonardo Da Vinci’ye Sarton niçin bu kadar çok ehemmiyet vermekte ve onu bütün çalışmalarının merkezine ve başlangıcına almaktadır? Bu önemli sorunun cevabını Sarton bizatihi kendisi vermektedir:

“Her şeyden önce, ilk girişimimize konu olarak niçin Leonardo seçildi? Bu hayatımı verdiğimi tarihi çalışmalarımın hedefi, onların doğrudan neticelerinin çok ötesine geçer. Amaç sadece bilim tarihini tanımak değildir, fakat bilimi insanileştirmektir, yani onu daha sevimli, daha canlı kılmaktır, onu evolüsyon ve değişme yolunda göstermektir, onun derin birliğini ve aynı zamanda hayatımızın bütün diğer faaliyetleri ile olan sayısız ilişkilerini açığa kavuşturmaktır. Öyleyse, bu amaca daha iyi nasıl varılacaktır? Bu sentezi, bu ideal ahengi aynı zamanda bilginlere ve sanatçılara, hem en büyük sanatçı, hem en büyük bilgin ve beklide zamanının en iyi insanı olan Leonardo’nun büyüklüğünde ve yegâne

---

⁶³ Age s. 120

⁶⁴ Age s.119

şahsiyetinde gerçekleşmiş olduğunu göstermekten başka daha iyi anlatmak nasıl mümkün olacaktı?”

Tüm bu etkilenmelere rağmen Sarton, Leonardo hakkında, gerçeğinden çok daha farklı ve gerçek ehemmiyetinin üstünde bir önem verme gibi bir aşırılığa sapmadan, gerçekleri görüp takdir eden yapısını burada da muhafaza etmiştir. Bu soğukkanlılığını onun şu cümleleri ele vermektedir:

“ Duhem aslında ortaçağ bilimsel düşüncesi uzmanıdır. Ortaçağ boyunca astronomlar ve fizikçiler tarafından yapılmış olan çalışmalar üzerinde çalışmıştır. Duhem ayrıca, Leonardo Da Vinci gibi Rönesans bilim adamlarının ve hatta Galileo gibi orijinal bir bilim adamının bile öncellerine, kendi anladıklarından çok daha fazla şey borçlu olduklarını göstermiştir.”⁶⁵

Burada Leonardonun öncellerini sanılanın aksine çok daha fazla şey borçlu olduğunu ifade ederek, yukarıda da belirtildiği gibi onun bir mucize olmadığını, ayakları yere basar şekilde ifade etmiş olmakta ve gerçekleri gördüğünü vurgulamaktadır.

1.4.4. “Altın Çağ” Kavramı

Türkiye’deki Müslüman entelektüel camiada George Sarton adı geçtiğinde hemen akla gelen ilk kavram altın çağ kavramıdır. Onun bu kavramı özellikle ve sadece 7–13.yy arasında İslam dünyasındaki bilimsel faaliyetler için kullandığı sanılmaktadır. Hâlbuki gerçek böyle değildir: Sarton bu kavramı birçok yerde kullanmakta ve sadece İslam dünyası için değil birçok millet, medeniyet ve din için kullanmaktadır.

Yalnız burada şu unutulmamalıdır ki gerçekten “altın çağ” kavramı bilim tarihi için ciddi bir öneme haizdir. Bilim, adım adım basamak basamak ilerlemekte fakat bu ilerleme hiçbir zaman ve yerde süreklilik arz etmemektedir. Bilim devamlı dünyayı dolaşan göçmen kuşlara benzemektedir. Hiçbir medeniyet ve millette uzun süre kalmamaktadır.

---

⁶⁵ Sarton, *Yöntem* s. 46

Tarih biliminde İbn Haldun'un ortaya koyduğu temel bir argüman hatta postulat vardır. Bütün devletler doğar, yaşar büyür ve ölür. Aynı söz bilim için şöyle dönüştürülebilir: “ Bilim bir medeniyette doğar, yaşar, büyür ve göç eder; ama ölmez.” Bilimin bu ölmeyen fakat taşınan ve başka yerde büyümeye devam eden bu yapısına yine bilim tarihi literatüründe “kümülatif ilerleme” denmektedir. Konuyla ilgili George Sarton bilim tarihi seminerinde “yaşayan bilim” başlığı altında konuyla ilgili görüşlerini açıklamıştır. O, bilim tarihi yazımının zorluklarından bahsederken şöyle demektedir: “... Yapılması gereken en güç işlerden birisi, günümüz biliminin yaşayan ve sürekli olarak genişleyen bir şey olmasından kaynaklanmaktadır. ... Eski bilimde bir zamanlar canlıydı ve bir gün gelecek günümüz bilimi de ölecektir.”

Çeşitli bilim tarihi kitaplarına bir göz attığımızda bilimin bu şekilde ilerleyen yapısını rahatlıkla gözlemleyebiliriz. Sadece bölüm başlıklarına bakılması bu tespiti doğrulayacaktır.

Bilim medeniyetten medeniyete; toplumdaki topluma atlayarak, göç ederek ilerlemektedir. Bu ilerleme esnasında, bilim, uygun ortam bulunduğu toplumlarda konaklamaya karar vermektedir. Göçebe toplumlar gibi uygun toprak ve iklim bulunduğu bilim buralarda durup kendini geliştirmeye vermektedir. Ağaç tohumları gibi uygun ortamı, toprağı, suyu, ışığı bulunduğu duraklayıp, kök salmaya filizlenmeye başlamaktadır. Fakat ne zamanki durum değişir, iklim bozulur, sular çekilirse işte o zaman göç vakti gelmiş demektir ve bilim kendine ait yöntemlerle, bilim adamlarının zihinlerinde veya kitap sayfalarında kendine daha uygun zemin ve zamanlar aramaya koyulur.

Bu ilerleme yöntemine “göçebe yöntemi” adını vermekte mümkündür.

Bilimin bu göçebe ilerleme yöntemi sırasında uygun iklim ve topraklarda durması, gelişmesi olayına Sarton “altın çağ” kavramını vermektedir. Bu bağlamda her toplumun, her milletin, her medeniyetin bir altın çağı olabilir ve olmuştur.

Sarton ilk olarak bu kavramı antik Yunan medeniyeti için kullanmaktadır. İkinci olarak ortaçağ İslam medeniyeti için kullanmaktadır. Üçüncü olarak 17. 18. yy Avrupa medeniyeti için ve son olarak ta 19. yy Alman milleti için.

Ayrıca burada dikkat edilmesi gereken bir başka önemli nokta Sarton'ın sadece bilim değil sanat, felsefe, edebiyat gibi insan zihninin çeşitli başarıları için de ayrı ayrı çeşitli toplumlarda ve zamanlar da altın çağlar olabileceğine inanıyor olmasıdır.

Onun hem genel anlamda altın çağ hem de çeşitli alanlardaki altın çağ kavramı hakkında, aşağıdaki sözleri konuyu anlama ve delillendirme için yeterli olacaktır. Bu uzun alıntıda Sarton, Yunan mucizesinin doğumunu gelişimini ve göç etmesini aşağıdaki şekilde açıklamaktadır:

“Birbirini izleyen bir sürü iniş çıkışlardan, keşiflerin yol açtığı ani ve büyük değişikliklerden ve demir silahların kullanılmasından sonra, kabiliyetli bir millet olan Yunanlılar, daha ciddi bir şekilde evreni ve kendilerini açıklamaya giriştiler. Bu insanlar başlangıçta, küçük Asya’nın batı sahillerine, Sicilya’ya ve Güney İtalya’ya yerleştiler. Matematiğin, astronominin, mekaniğin, fiziğin, coğrafyanın ve tıbbın temel öğelerini onlara borçluyuz. Eserlerinden bazıları bugüne kadar korunmuştur ve bilgimiz, fragmentlerden ve dolaylı alıntılardan derlenmiştir.

Yunan biliminin altın çağı, Yunan edebiyatı ve sanatının altın çağı ile aynı zamana rastlar. Ana üssü Atina, dili Yunanca ve zamanı ise M.Ö. 5. ve 4. yüzyıllardır. 5. yy atom kuramını keşfeden Demokritos ve Leukippos gibi büyük filozoflara, Kkioslu Hippokrates gibi matematikçilere, Philolaus gibi astronomlara, “tıbbın babası” olarak kabul edilen Koslu Hipokrates gibi hekimlere tanıklık etti. Bu altın çağ, Sokrates’in M.Ö. 399’da politik bir cinayete kurban gitmesiyle sonuçlandı.

4. yy bilimsel başarılar yönünden daha da zengindi ve bu yüzyıl, iki filozof tarafından, bütün geçmişin türlerinde en büyük olan iki şahsiyeti tarafından yönlendirildi: Yüzyılın ilk yarısına Atina akademisinin kurucusu olan platon, ikinci yarısına ise aynı kentteki lise’nin kurucusu olan Aristoteles hâkim oldu. Bu adamların tesirleri bugüne kadar ulaştı. Öyle ki düşünen her insanın, her bilginin, ya bir Plâtoncu veya bir Aristotelesci olduğu söylenebilir.”

Sarton İslam dünyası için altın çağ kavramını daha çok “*Introduction*” adlı ansiklopedik eserinde kullanmaktadır.

Sarton’ın altın çağ kavramını kullandığı bir başka zaman ve millet de Almanlardır. Buna göre Sarton kendisinden önce bilim tarihi konusunda çalışma yapanları hayırla yâd ederken bu konuya da şöyle değinmektedir: “Cantor’la Sudhoff’u karşılaştırmak ilginçtir; çünkü her ikisi de alman biliminin altın çağının iki büyük temsilcisidirler ve 19.yy öncesi tüm bir bilimin tarihini olağanüstü bir mükemmellikte kapsayan çalışmalara sahiptirler.”

1.4.5. Antik Bilim ve Yunan Kültürünün Önemi

Okumalarımızdan çıkardığımız kadarıyla ve ispatlarını vereceğimiz şekilde de görüleceği gibi George Sarton bütün bir bilim tarihinde antik bilime önem verdiği kadar başka bir döneme ehemmiyet vermemektedir. O bir kitabında şöyle yazmıştır: “Yunan bilimi ile ilgili gençlik izlenimim, denizi, yüksek alp dağlarını ya da çölü ilk defa gördüğüm zamanki gibi unutulmaz ve değişmez olmuştur.”⁶⁶

Yine aynı kitabın devamında Yunan bilimi ve onu anlamaya yönelik çalışmalarında kendisine yardımcı uzmanlara teşekkür sunarken şöyle demektedir:

“Pek çoğu değişik ülkelerde yaşayan ve bana değişik şekillerde yardım etmiş olan Yunan bilimcileri ve bilim adamlarını birer birer saymaya çalışmak, bu listenin haksız ve tamamlanmamış olmasından dolayı anlamsızdır. Beni karşıladıklarında, onları gördüğüme çok memnun olurum; bana yazdıklarında, minnettarlık duyarım ve ben onlara yazdığımda ortak ilgilerimizin ve karşılıklı minnettarlığımızın farkında oluruz. Teşekkürlerimi her zaman sunamasam da, kalbim her zaman onlara karşı minnettarlıkla doludur. Her şeyden öte insanoğlunun en büyük ve en saf başarılarını izlemek açısından, onlarla aynı zevki paylaşıyorum.”⁶⁷

Sarton normal bir bilim tarihi kitabında hangi döneme ne kadar pay ayrılması gerektiğini tartışırken Yunan biliminin başarısı hakkında şöyle bir kıyaslama yapmaktadır: “.....Yunanlıların ve Helenistik çağın bilimsel başarıları, on yedinci yüzyıla kadar gelen bütün yüzyılların başarılarından karşılaştırılmayacak biçimde daha büyüktür.”⁶⁸

Bilim Tarihi Anlayışı

Sarton ve bilim tarihi denince veya Sarton’ın bilim tarihi anlayışı özetlenmek istenince akla ilk önce şu üç kavram gelmelidir: Birincisi köprü, ikincisi hümanizm üçüncüsü birlik. Yukarıda Sarton’ın köprü ve hümanizm konularındaki fikirlerine değinilmiştir burada bu konulara biraz daha eğilerek Sarton’ın bu kavramları hangi amaçlarla kullandığı, ne gibi fikirlere sahip olduğu izah edilmeye çalışılacaktır.

---

⁶⁶ Sarton, *Yöntem* s. 132

⁶⁷ Sarton, *Age*. s. 133

⁶⁸ *Age* s. 97

Ancak bu kavramlardan da önce Sarton için bilim tarihinin, tek tek her bir bilimin tarihinden farklı bir şey demek olduğunun altı çizilmelidir. Bu aynen bir otomobilin parçaları ile otomobilin kendisinin farkına benzeyen bir nüanstır. Otomobil parçaları ayrı ayrı, farklı birer malzemeden üretilmiş farklı işlevleri olan cihaz veya aygıtlardır. Fakat bu parçalar birleştiğinde ortaya bütün parçalardan müteşekkil fakat bu parçalardan hiçbirinin işlevine indirgenemeyen ve onlardan farklı bir şey ortaya çıkmaktadır. İşte Sarton için tek tek bilimler bu parçalar mesabesinde ise genel bilim tarihi otomobilin kendisidir ve parçaların tamamında çok farklı bir şeydir. Konuyla ilgili Melek Dorsay ve Remzi Demir, Sarton'ın “*Antik Bilim ve Modern Uygarlık*” adlı kitabına yazdıkları girişte şu cümlelere yer vermektedirler:

“Sarton da, Comte ve Tannery gibi, bilim tarihini, tek tek bilimlerin tarihinden ayırır. Bilim tarihi, matematik tarihinden, kimya tarihinden veya biyoloji tarihinden farklı bir tarihtir. Bir bilim tarihçisi, araştırırken ve yazarken bilimin bütün dallarını hesaba katmalıdır. Çünkü amaç, bilim ağacının bir dalının değil, tamamının gelişimini açıklamaktır.

Kimya tarihçisi, okuyucusunun, kimyasal incelikleri bilmesini bekler; fakat bilim tarihçileri aynı beklentileri besleyemez. Çünkü okuyucuları arasında her meslekten, her türden insan vardır. Sarton'a göre, kimya tarihçisi daha çok bir teknisyen, bilim tarihçisi ise daha çok bir hümanisttir; yani kelimenin tam anlamıyla bir insanlık tarihçisidir.”⁶⁹

Yine aynı yazarlar aynı bölümde Sarton'ın köprü anlayışına yani bilim tarihinin bilim ile hümanizma arasında kurduğu bağlantıya ve bunun doğal sonucu olarak bilimdeki ve insanlıktaki birliğin anlaşılmasına olanak sağlayan tek uğraş olduğuna dair fikirlerine şöyle değinmektedirler:

“Sarton, bilim tarihinin, bilim ve hümanizma arasında bir köprü olduğuna ve doğadaki, bilimdeki ve insandaki birlik ve bütünlüğü kavramamıza yardımcı olacak yegâne uğraş olduğuna inanır. Bilim tarihi, doğanın bir ve bütün olduğunu gösterir. Eğer doğa bir ve bütün olmasaydı, evren bir kozmos değil de bir kaos olsaydı, kanunlar ve kurullarla değil de kavranması mümkün olmayan mucizelerle dolu olsaydı, ne bilimsel araştırmalar yapma fırsatı, ne de bilimsel ilerleme imkanı olurdu. Keşfedilen her yeni kanun bu tespiti, yani evrenin birlik ve bütünlük içinde olduğu tespitini güçlendirir.”⁷⁰

---

⁶⁹ Sarton, *Antik* s. 18

⁷⁰ Age s.19

Konuyla ilgili olarak aynı yazarlar bilim tarihinin Sarton'a göre bilim denen, tüm zamanlar ve ırklar arasında evrensel bir uğraş alanının, aslında nasıl bir ve tek olduğunu gösterdiğini şöylece özetlemektedirler:

“Bilim tarihi, en azından iki bulguya dayanarak, bilimin de bir ve bütün olduğunu gösterir. Bu bulgulardan ilki şudur: bir bilim dalının gelişimi, diğer bilim dallarının gelişimine bağlıdır; bu durum, bilimlerin bağımsız olmadığını, birçok bakımdan birbirleriyle bağlantılı olduklarını ve aralarındaki bağlantıların tesadüfi değil organik olduğunu gösterir. Bulgulardan ikincisi ise, farklı yerlerde ve bazen da farklı metotlarla yapılmış bilimsel keşiflerin aynı zamanda gerçekleşmesidir. Eğer bir olay yalnızca bir kere olmuşsa, bu olayları tesadüfe bağlama olasılığı çok azalır ve buradan şu sonuca varılabilir: bilim bir ve bütündür.”⁷¹

Sarton bu şekilde bilimin, bilim tarihi vasıtasıyla bir ve bütün olduğunu gösterdikten sonra buradan insanlığın da bilim vasıtasıyla bir ve bütün olduğunu ispata girişmektedir:

“Eş zamanlı keşiflerin farklı milletlere mensup bilginler tarafından yapılmış olması ve birisinin başlattığı bir bilimsel çalışmayı başkasının tamamlaması, hepsinin de aynı işi yaptıklarını gösterir; ancak şunu gözden kaçırmamak gerekir ki bu iş bir kişinin gayretleriyle değil, birçok kişinin işbirliğiyle başarılmıştır. Öyleyse bütün savaflara ve düşmanlıklara rağmen insan da bir ve bütündür.”⁷²

Sarton için böylece birlik hiyerarşisi tamamlanmaktadır. Önce doğanın birliği, ardından bilimin birliği ve en son insanın birliği. Bu üç birlik sistemine Sarton kitaplarının birçok yerinde değinmektedir. Ve onun bilim tarihi anlayışının temelinde bu üç birlik sistemi yatmaktadır. Bu üç birliğin ispatını veren bilim dalının da bilim tarihi olduğu hesaba katıldığında Sarton'ın gözünde bilim tarihinin medeniyet tarihinde nasıl bir yere sahip olduğu anlaşılabilir:

“Bu üç birlik ve bütünlük, yani doğanın, bilimin ve insanın birliği ve bütünlüğü, aynı bilginin farklı görünümüdür ve insanı hümanizme götüren

---

⁷¹ Age s.19

⁷² Age s.19

bu bilgi, bilim tarihini de özel bir konuma yerleştirir; Sarton bir medeniyet tarihinin, bilimin dışındaki bilgi uğraşlarının tarihini ihmal edemeyeceğini bilir ama medeniyet tarihinin belkemiğinin bilim tarihi olduğuna inanır.”⁷³

Sarton’ın en değerli öğrencilerinden Aydın Sayılı da hocasının bilim tarihi anlayışı ve onun gözünde bilim tarihinin bulunduğu konum hakkında benzer tespitlere makalesinde şu şekilde yer vermektedir:

“Profesör George Sarton, insan beyninin yarattığı en güvenilir bilgi çeşidi olarak; kültür ve tabiatın ilerleyici tabiatında sorumlu temel unsur olarak, ve insan yaşamının iyileştirilmesinden sorumlu bir çaba olarak bilimsel faaliyetin bütün insanlık için müşterek bir bağ teşkil ettiği biçimindeki oldukça yaygın tezin ateşli bir taraftarıydı.”⁷⁴

Sayılı Sarton’dan şöyle bir aktarma yapmaktadır ki bu aktarma yukarıda izahını verdiğimiz bilim tarihinin, bilimin, bir ve tek olduğunun ispatını nasıl verdiğiyle alakalıdır:

“Bilim tarihi hiç değilse iki farklı biçimde bilimin birliğini kurar. İlki, her bir bilimin ilerlemesi diğer bilimlerin ilerlemesine bağlıdır; buradan şu sonuç çıkar ki bilimler bağımsız değildir, fakat bir takım yollarla birbirleriyle ilişkilidirler ve bu ilişkiler arazi değil fakat organikdir. İkincisi, farklı yerlerde ve zaman zaman farklı metotlarla yapılan bilimsel keşiflerin eş zamanlığı içsel bir uygunluk ta gerektirir.”⁷⁵

Buraya kadar Sarton için bilim tarihinin ne gibi anlamlara geldiği, ne demek olduğu izah edilmeye çalışıldı fakat hayatını bilim tarihine adayan bir insan için bilim tarihinin temelini ne olduğu sorusuna cevap aranmadı. İşte Sarton kendisi bunun cevabını daha soru sorulmadan ortaya koymaktadır. O bir kitabında şöyle demektedir:

“Bir soruna ilişkin bütün ayrıntılar gerektiği biçimde analiz edilip yayımlandığı zaman, araştırmacının bununla ilgili başka araştırmalara girmesi gerekmez; bundan sonra sorunun ana hatlarını belirlemek ve meraklı okuyucuları daha kesin bilgi için daha eski yayınlara göndermek yeterli olabilir.

---

⁷³ Age s.19

⁷⁴ Sayılı s. 117

⁷⁵ Age s.121

Böylece, bilim tarihinin temelini bibliyografya olduğu ortaya çıkmaktadır; çünkü hem orijinal kaynaklar için hem de ikinci el vesikalar için daima muhtelif yayınlara bakmak gerekir.”⁷⁶

Sarton için bilim tarihi sonsuz genişlikte ve şaşırtıcı çeşitlikte bir çalışma alanıdır. Bu alan içine, bu alanın üreticilerinin zihinsel yapıları, düşünceleri, o anki yaşam durumları da eklenince konunun nasıl bir çetrefilliğe ulaştığı anlaşılabilir:

“Buraya kadar söylemiş olduğumuz şeyler, yalnızca alanımızın genişliğini göstermez; aynı zamanda bu konunun sonsuz ve şaşırtıcı çeşitliliğini de sergiler. Örneğin Yunan geometrisi, Çin kimyası, Hint astronomisi, sismoloji ve iç salgılar gibi konular, birbirlerinden olabildiğince farklıdır; bunlar yalnız farklı donanımlara değil, fakat farklı zihinsel tavırlara da işaret eder.”⁷⁷

Sarton bilim tarihinin ne kadar geniş ve karmaşık bir alan olduğunu kendi yaşamından bir kesit sunarak şöyle ispatlamaktadır:

Bilim tarihi, o kadar geniş ve karmaşık bir konudur ki, bir yüzyılın bir çeyreğinde gerçekleşen bilimsel gelişmeleri, hemen hemen her yönden incelemiş olmama rağmen, yine de bu dönemi iyi bildiğimi söylemeye cesaret edemem. Güçlükler kısmen konunun karmaşıklığında ve sonsuz çeşitliliğinden, kısmen de bu disiplinin çok genç olması nedeniyle araçlarının yokluğundan kaynaklanmaktadır.”⁷⁸

Burada değinilmesi gereken bir başka nokta; Sarton için bilimin aslında klasik batılı zümrenin bilim anlayışından pek de farklı olmadığıdır. Bilinen şekliyle, reform ve Rönesans’ı gerçekleştiren batılı aydın için, bilim, insanın doğayla kavga etmesi ve onu yenmeye çalışma mücadelesinin bir sonucudur. Aşağıdaki pasajdan da anlaşılacağı üzere Sarton’ın da bu fikirlere yakın olduğu anlaşılmaktadır.

“Bu sabah gazeteyi karıştırırken, Bostonda John O’Brien adlı bir adamın bir güreş karşılaşmasını izlerken aniden öldüğünü okudum. Güreşle hiç ilgilenmem; ancak bu olay beni çok etkilemiş ve merakımı uyandırmıştır. Bu adam neden ölmüştü? Muhtemelen kalp hastasıydı ve güreş karşılaşmasında çok heyecanlanmıştı. Bu gerçeği anlamam çok zor

---

⁷⁶ Sarton, *Yöntem* s. 68

⁷⁷ Age s.100

⁷⁸ Age s.100

olmadı ve bu adama karşı hissettiğim acıma duygum bir süre sonra geçti; çünkü diğer insanlarla değil ama bizzat doğa ile gürleşen, onun sırlarını çözmeye ve mesajlarını anlamaya çalışan insanoğlunu düşünürken çok daha derinden etkilenmiş durumdayım. Onların tesadüfî başarı ve zaferlerinden olduğu kadar, trajik başarısızlıklarından da heyecan duymaktayım. Sporseverlerde, kahramanları hakkında doymak bilmeyen bir merak uyandıran içgüdü, bir bilimsel hümanistin, bilgi ve kültür mirasını borçlu olduğu büyük adamlar hakkında ard arda sorular sormasına yol açar. Bu mükemmel içgüdüğü tatmin etmek için, gerçeğin araştırılması konusunda seçkinleşen bu insanların ayrıntılı ve güvenilir biyografilerini hazırlamak gerekir.”⁷⁹

Sarton bilim tarihine, bilim adamlarına, buluşlara ve bilimsel çalışmalara nasıl bakmakta onları nasıl incelemeye almaktadır? İşte, gerçekten, bu soruların cevabı ilginçtir. İlginçtir çünkü hayatını kütüphanelerde geçiren, yeni bir disiplin kuran bir insandan aşağıda kendi cümleleriyle ifade ettiği şekliyle, kuru ve insanilikten, duygusallıktan uzak saf bilimsel, saf akademik bir bakış açısı beklenecekken, kendisi olaylara nasıl baktığını ve nasıl bakılması gerektiğini işte bu cümleleriyle çok net bir şekilde açıklamaktadır:

Hümanistlik bakış açısından bakıldığında, bir bilim adamının yaşamındaki her ayrıntının ilginç olduğu veya ilginç olabileceği görülür; çünkü bu yaşam büyük bir trajedinin (buna insanlığın en temel trajedisi diyebiliriz) parçalarından biridir; bilgiye ulaşma çabasıdır. Böyle bir yaklaşım benimsendiğinde, bir kimsenin buluşunu ifade etmek asla yeterli olmayacaktır; bu buluşun nasıl ve niçin yaptığı da açıklanmalıdır; niçin bu buluşu yapan oydu; ona yol gösteren veya onu engelleyen özellikleri neydi vs. bütün bunlar açıklanmalıdır. Her türlü insani özellik göz önünde bulundurulmalıdır; çünkü bu, sadece basit bir bilimsel konu değil ama aynı zamanda insani bir konudur. Onun bütün davranışları, araştırma biçimleri, buluşu, bunu kontrolü ve tekrar tekrar kontrolü ve nihayet bütün bilgilerin en aydınlatıcısı olan onun kendi kendisini açıklama biçimleri, kısaca onun tarzı iyice incelenmelidir.⁸⁰

Burada bir bilim tarihi uzmanından tarihteki büyük bilim adamlarının olağanüstü işleri yanında bazı ifadelerinin ne kadar tezat teşkil ettiğine dair yorumuna da değinmek faydalı olacaktır. Birçok bilim adamı ve gerçekten çok büyük başarılarla imza atmış olanları da dâhil olmak üzere geleceğe dair bazı fikirler, tahminler ileri sürmüşlerdir. Bu

---

⁷⁹ Age s.111

⁸⁰ Age s.112

tahminlere gelecekte bakıldığında, bunların ne kadar yanlış ve saçma cümleler halini aldığı hayretle müşahade edilmektedir. Nasıl olup ta böyle büyük bir bilim adamı böyle bir cümle kurabilmiştir! Diye insan zihni hayretlere düşmektedir. İşte bilim tarihi disiplinin kurucusundan bu tezat gibi görünen olayın izahını öğrenmek elbette ki çok değerlidir. Ona göre bu büyük bilim adamları yaptıkları keşfin büyüklüğünden gözleri kamaşmakta ve bu nedenle geleceğe yönelik yaptıkları tahminlerde böyle hatalara düşmektedirler.

“Sarton, bilim tarihi hakikatlerinin kompleks olduğu fikrine büyük bir önem vermiş ve bunun büyük ölçüde bilimsel bilginin gelişme sürecinin güçlük ve karmaşıklığından kaynaklandığına inanmıştır. Zaman zaman, Auguste Comte’ un gök cisimleri laboratuvarlara sokulamadığından bunların kimyasal bileşimlerinin asla belirlenemeyeceği şeklindeki çarpıcı tahmini gibi örnekler üzerinde durmuş ve bunun Comte’un ölümünden sadece birkaç yıl sonra spektrum analizlerinin doğuşuyla yalanlandığına işaret etmiştir. Yine, Dalton’un Gay Lussac ve Avagadro’nun büyük katkılarının değerini kendi atom teorisi için değerlendirmesindeki başarısızlığı gibi büyük bilim adamlarının kendi çağ açıcı keşifleriyle yakından ilişkili katkıları değerlendirmedeki başarısızlığına sık sık işaret ederdi. Sarton bu tür olaylara büyük kâşiflerin kendi keşiflerinin görkemiyle gözlerinin köreldiği şeklinde bakardı.”⁸¹

Sarton’ın bir hümanist olduğu ve hümanizme dair çeşitli fikirlere sahip olduğu yukarıda izah edilmiştir. Ancak o bilim tarihi çerçevesinde yeni bir hümanizm türü ortaya koymaktadır: “Sarton, bütün insani tutumlar içinde bilimsel faaliyet ile belirginleşen üstünlükten kaynaklanan bilgeliğe “yeni hümanizm” adını verdi.”⁸²

Aydın Sayılı Sarton’ın bu “yeni hümanizm” adını verdiği idealine, fikir hamulesine referans verdiği paragrafta, bu hümanizm türüne 20. yy başlarındaki “bilim dini” akımının yeni bir türü olduğunu söylemektedir. Gerçektende Sarton için ilk başlarda bilim tarihi ve bilim, insanlığın, hem birliğini sağlamakta hem de onun diğer nedenlerden dolayı parçalanmış yapısına bütünlük katacak, tuğlalarını birleştirecek bir harç mesabesindedir.

---

⁸¹ Sayılı s.140

⁸² Age s. 141

“Sarton’ın bu yeni hümanizmi pozitivismin yeniden canlanması gibi görünmekte fakat Anglo Sakson idealizmi ve viyana okulu tarzında fizikalizm havası taşımaktadır. Bilimsel hakikat bütün insani düşüncüler arasında irksal, dinsel ve siyasal mücadelelerin dışında imtiyazlı bir yere sahip olacaktı. ‘eğer herkes, diye değerlendirme yapıyor Sarton, hak ve hakikat sevgisini aile ve hakikat sevgisinin üzerinde tutarsa ortada, insanlığın, yeni bir sivil savaşta parçalanmasından korkmak için herhangi bir sebep bulunmayacaktır.’ Naif görünebilecek olan bu açıklama gösteriyor ki bu yeni hümanizm, 20. Yüzyılın başlarında “bilim dini” diye adlandırılan akımın yeni bir çeşitlemesidir.”⁸³

Sayılı, aynı sayfalarda bu yeni hümanizm türü ile ilgili yorumlarına devam etmekte ve bu yeni hümanizmin Auguste Comte’un pozitivisminin bir devamı olduğu tespitini yapmaktadır:

“ Böylece Auguste Comte’un pozitivism bayrağını 20. yy’ın yeni hümanizmi alıyordu. 3 hal kanununun basit şemasından vazgeçilmek zorunda kalınsaydı bile bilimlerin tarihinde, kendini, anlayış ve duyarlılığa örnek öğretim olarak kabul ettiren yeni bir kutsal tarih bulunmuş olduğuna inanılıyordu. Öyleyse bu pozitivism gibi bir hümanizm olmuş oldu.”⁸⁴

Sayılı buraya kadar konuyla ilgili temel tespitlerini yaptıktan sonra asıl etkileyici tespit ve cümlelere geçmektedir. Sayılı’ya göre Sarton’ın bu “yeni hümanizm”i dayanıksız ve gevşek bir ideolojiye sahiptir. Sadece Comte ve Sarton değil Enriquese’den Berthelot’a kadar birçok düşünürün hayal ettiği gibi bilim insanlığı birleştiren bir mahiyet arz etmemektedir bilakis yanlış eller de ve yanlış kullanımlarda bilim sadece insanlığı değil bütün bir gezegenin hayatını tehlikeye sokacak kadar zararlı olmaktadır. Ve de tarih bu zararlara şahittir:

“Sarton’ın iyi niyeti ve amacı söz konusu edilmezse yeni hümanizmin sunduğu formülde yüksek nitelikli olduğu kadar dayanıksız, gevşek bir ideoloji etkisini saptamak gerekir. Bilimsel düşüncenin ilerlemesinin tek başına insanlığın ilerlemesini sağlamış olacağı düşünülmüştür; bilimin birliği insan türünü müşterek bir ümitte bir araya getirmeye yeterli olmalıdır. Yeni imanın bu sembolü, Comte’dan Sarton ve Enriquese’e kadar Renan, Taine ve Berthelot’dan geçerek sürmüştür. Maalesef 20. yy.daki trajik çatışmalar, bilimin, tarihin iyi yanlarını yapmaya katılsa bile fırsat düştüğünde aynı rahatlıkla kötü işleri de cömertlikle yapabileceğini

---

⁸³ Age s. 142

⁸⁴ Age s. 143

kanıtlamaya yeterli olmuştur. Bilim, tarihi belirlemez; ancak bilimin ifade etiklerini icraat sahnesine koyan otoriteler aracılığıyla etkide bulunur. Kendisi bizatihi amaç olarak benimsenmekten ziyade bilimsel bilgi genellikle araç olarak kullanılmıştır.”⁸⁵

Sayılı, Sarton’a göre artık bilimin ilk başlarda düşünüldüğü gibi değil çılgın bir yapıya da sahip olabileceğinin anlaşıldığını, bilimin ciddi bir kontrole sahip olmadan bir modern İsa, bir Mesih olamayacağını anlaşıldığını şu cümlelerle izah etmektedir:

Başka bir şekilde söylenirse, öyle görünüyor ki, bilim çılgın olabilir. Öyleyse artık bilime körcesine güvenilemez ve bağlı olduğu bütün içinde yerini belirleyen bir kontrole tabi olduğu ölçüde bilim, açıktır ki, umulmadık bir şekilde insanlığın uyumunu ve birliğini sağlayacak olan yeni bir İsa olmayacaktır.⁸⁶

Sayılı konuyla ilgili yorumlarına bütün ciddiyeti ile devam etmektedir. Sarton gerçekten de daha sonra da hayatının ilk başlarındaki bu fikirlerini revize etmek zorunda kalmış ve bilimle beraber bilim tarihinin de yerini daha mütevazı bir şekilde ortaya koymaya çalışmıştır. Sayılı, burada şu olağanüstü cümleyi kurmaktadır: “bilimsel mutlu çağ ümidi tarihin trajik tekzibine çarpmıştır.” Yorumlarının devamında Sayılı, Sarton için bilimin artık bir amaçtan çıkıp araca dönüştüğünü şöyle ifade etmektedir:

“ Açıktır ki bu açıdan XX. yüzyıl deneyimi bir başarısızlık deneyimidir. Bilimsel enflasyon, politikacılara sürekli güç aracı ve gezegenimizin bile varlığını tehlikeye sokan kitlesel yıkım silahları sağlamıştır. Bilimsel mutlu çağ ümidi tarihin trajik tekzibine çarpmıştır. En azından insan varlığının uyumlu bütünleşmesi olarak anlaşılan bir bilimsel hümanizm mevcut değildir. Bilim sadece, diğerleri gibi bir imkân, görünüm arz eder, eğer bizatihi amaç gibi düşünülürse bilim, adeta insani gerçeklikten kaçmaya meyil etmiş olur. Böylece ortadaki entelektüel dengesizlik, bilimsel bilginin, yerine koyacak bir şey sağlamaksızın hayatın geleneksel dengelerini alt üst eden teknik kullanımı neticesi, daha da artar.”⁸⁷

---

⁸⁵ Age s. 143

⁸⁶ Age s.144

⁸⁷ Age s.145

Tekrar ifade etmek gerekirse Sarton tüm bu deneyimlerden sonra bilimin bir “insani değerler” sorunu bulunduğunu ve bu sorunun bilimin dışında halledilmesi gerektiğini, Sayılıya göre, “bilim insanileşmelidir” derken ifade etmektedir:“Bizzat Sarton, kendisi, “bilim insanileşmelidir” derken insani değerler temel sorununun bilimin dışında bulunduğunu ve bilimin uzmanlık alanından bağımsız olarak halledilmesi gerektiğini kabul ediyordu.”⁸⁸

1.6. Bilim Tarihçisi Ve Eğitimi

Sarton kaynak olarak kullandığımız eserlerin hemen hepsinde ve birçok yere yayılmış bir şekilde bilim tarihçisinin nasıl bir kimse olması gerektiğini, alması gereken eğitimi, ilgi alanlarının ne kadar geniş olması gerektiğine dair birçok bilgiler vermektedir. Burada Sarton’ın bu fikirlerine değinilmeye çalışılacaktır.

Sarton öğrencisi Aydın Sayılı’nın da belirttiği gibi bilim tarihçisinin eğitimi konusunda olağanüstü ve her kişinin başaramayacağı bazı nitelikler istemektedir. Bu isteklerine örnek olarak şu cümleleri verilebilir:

“Bir bilim tarihçisi, başlangıcından günümüze kadar bütün ülkelerdeki bütün ırklara ve dinlere mensup kimselerin ortaya koymuş oldukları bilim ve tekniğin gelişimini dikkate almak mecburiyetindedir; yani bilimin her dönemdeki ve her yerdeki gelişimini göz önünde bulundurmalıdır. İnsanlara ait belgelerin izin verdiği ölçüde, araştırmalarını geçmişe yayacak biçimde hazırlanmalı, ancak bilimsel bilgisini de mümkün olduğunca modern tutmalıdır.”⁸⁹

Bu beklentilerin oldukça yüksek nitelikler olduğunun farkına kendisi de varan Sarton sözlerine şöyle devam etmektedir:

“Kuşkusuz bir kimsenin bütün bilimlerin bütün dönemlerdeki gelişimini eşit ölçüde bilmesi beklenemez; fakat profesyonel bir bilim tarihçisi, bütün alanın genel bilgisine sahip olmalıdır; unutulmamalıdır ki özel ilgi alanı ne kadar dar olursa olsun bir astronomun bile genel bir astronomi bilgisine sahip olması beklenir.”⁹⁰

---

⁸⁸ Age s.145

⁸⁹ Sarton, *Yöntem* s. 91

⁹⁰ Age. s. 91

Sarton bir başka yerde ise insanlık tarihinde, insanların, temel olarak hayalci ve faydacılar olarak iki guruba ayrıldığını belirtmekte ve bilim tarihçisinin her iki guruba da eşit mesafede yaklaşarak, onların uğraş ve başarılarını kaydetmesi gerektiğini şu sözleriyle belirtmektedir:

“İnsanoğlu dünyayı çok farklı biçimlerde algılar. En temel farklılık, bazı insanların soyut düşünmesi ve bunun doğal sonucu olarak ilkin birlik, tanrı, bütünlük, sonsuzluk ve benzeri kavramlara yönelmesi bazı insanların ise sağlık ve hastalık, zarar ve kazanç gibi somut geçekleri düşünüp çözümler bulmak için çabalamasıdır. Bu insanlar aletler ve çareler icat ederler; her şeyi bilmekten çok problemlerine çözüm olabilecek herhangi bir bilgiyle daha çok ilgilenir ve bir şeyleri iyileştirmeye ve öğretmeye çalışırlar. Bu insanlardan ilk gruba hayalci denir; ikinci grup ise pratik ve faydacı olarak tanınmıştır. Tarih, pratik adamların dar görüşlü olduklarını kanıtlamış ve tembel hayalcilerin tarafını tutmuştur. Fakat aynı zamanda hayalcilerin sık sık yanıldıklarını da göstermiştir.

Bir bilim tarihçisi, he iki guruba da eşit şekilde yer verir. İkisinin de gerekli olduğuna inanır; henüz ne prensiplere, uygulamalara bağımlı kılmaya, ne de hayalci denilen kimseleri, mühendislere, öğretmenlere veya tıpçılara feda etmeye hazır değildir.”⁹¹

Sayı, Sarton hakkındaki makalesinde, Sarton’ın, bir bilim tarihi öğrencisinin hangi niteliklere sahip olması gerektiği konusunda, James B. Conant’dan şu pasajı aktarmaktadır ki sadece bu pasajdan bile Sarton’ın öğrencilerinden ne kadar yüksek bir akademik nitelik beklediği anlaşılmaktadır:“Sarton’ın gerçek bir araştırmacı için esas farz ettiği bilimsel eğitim; Avrupa dilleri, paleografya, skolastik felsefe, siyasi tarih, kilise tarihi bilgilerini kapsar. Bunlara ilaveten tabiat bilimlerinden bir tanesinde temel bir eğitimde gerekir.”⁹²

Sarton bir başka yerde, bir bilim alanında uzman olmakla o bilim alanının tarihi alanında uzman olmayı ciddi bir şekilde ayırt etmekte ve bu farkı idrak edemeyenlere “zavallılar” diye hitap etmektedir. Aynı sayfada şu ifadelerle yer vermektedir:

“(Bazıları) Bilim eğitimi aşırı derecede zor olduğundan ve yıllar boyunca daha doğrusu, bir ömür boyunca aralıksız çalışmayı

---

⁹¹ Age s. 129

⁹² Sayılı s. 121

gerektirdiğinden, bilim tarihçisi olabilmek için bu eğitimin yeterli olduğunu düşünme eğilimindedirler. Maalesef zorunlu olsa da yeterli değildir. Tarih eğitimi bilim eğitiminden daha kolaydır. Veya daha kolay olabilir. Ama en az diğeri kadar gereklidir.”⁹³

Burada onun en değerli öğrencilerinden Aydın sayılının Sarton’ın bilim tarihi alanında çalışacak kişilerden beklediği bu istekler üzerine yaptığı şu değerlendirmeyi göz önünde bulundurmak gerekmektedir:

“Daha önce de ifade ettiğim gibi, onun bilim tarihi kültürünün insanlara kazandırılması için, öncü olarak kendi isteğiyle kendini adamaya karar verdiği mesleğinde ve hatta bilim tarihini bağımsız bir akademik disiplin olarak kurmak için ana ilgisinde Sarton, bilim tarihçilerinin yetişmesine ilişkin kafasında ideal modeli sabit olmakla beraber, dogmatik ya da aşırı hevesli değildi. Fakat bütün hepsi onun açık fikirliliği ve başka şeylere karışmamak isteği yüzündendi. Ve bunlardan başka bilim tarihçilerinin eğitimi için düşündüğü ideal programında gerçekçi ve makuldü; bilim tarihinde ileri sınıf adaylarının son derece iyi niyetle veya saflıkla hatta iyi eğitim görmüş çevreler tarafından zaman zaman iddia edildiği gibi imkânsız başarımları için uğraşmıyordu.”⁹⁴

Sayılı ayrıca yine aynı makalesinde Sarton’ın bilim tarihçisinin eğitimiyle ilgili yüksek beklentilerinin zamanla yumuşadığını da belirtmektedir. O şu sözlerle bu konuya açıklık getirmektedir:

“Disiplin kurucu olarak Sarton, mesela, 1936 veya 1932 den önce bilim tarihçilerinin yetişmesine ilişkin kafasında biraz mübalağalı projelere sahip olmuş olabilir; fakat düşüncelerini resmen pratiğe dönüştürmeye başladığında planlarını daha ılımlı boyutlara yumuşatmış olmalı. Çin astronomisinde, Mezopotamya tıbbında, Yunan matematiğinde, ortaçağ İslam kimyasında ve 19. yy. fiziğinde ihtisaslaşmak veya uzman olmak elbette ki mümkün değildir, tıpkı aynı kişinin beyin cerrahı, solunum hastalıklarını uzmanı ve çocuk hastalıkları mütehassısı olmasının imkânsız olması gibi. Bu durum bilim tarihinin bağımsız bir akademik disiplin olması gerektiği ve bilim tarihçilerinin tıpkı tıp, veya matematik, fizik, psikoloji, edebiyat, felsefe ya da herhangi bir kapsamlı inceleme sahasında olduğu gibi, bilim tarihinin bütünü hakkında kabataslak bir bilgiye sahip olmalarının beklenmesi gerektiği düşüncesini mantıksız hale getirmez.”⁹⁵

---

⁹³ Sarton, *Yöntem* s. 81

⁹⁴ Sayılı Age s. 150

⁹⁵ Sayılı s.150

Sarton, “*Bilim Tarihinde Yöntem*” adlı eserinde aslında bu konuya açıklık getirmektedir. Bir insanın birçok alanda uzman olamayacağını kendisi de tasdik ettikten sonra bir bilim tarihçisinin yeterli bir donanıma sahip olması için 3 temel şart öne sürmektedir. Bu şartları yerine getiren kişi Sarton’a göre yeterli donanıma sahip bir bilim tarihçisidir. Bu şartları ve diğer değerlendirmelerini şöyle yazmaktadır kendisi:

“ Bir bilim tarihi öğretmeni, bütün bir alanı kuşatabilse bile ondan bilim tarihinin bütün bölümlerini ilk elden ve derin bir biçimde bilmesi beklenemez; örneğin bir genel kimya profesörünün bütün kimyanın ilk elden bilgisine sahip olması daha fazla beklenen bir şeydir. Bununla birlikte diğerlerinde olduğu gibi burada da, alanın bir bölümünün ilk elden ve deneysel bir bilgisi, diğer bölümleri daha eleştirel bir biçimde değerlendirmeyi mümkün kılar; ancak ister istemez bunlar yeterli bir biçimde öğrenilemez.

Bütün alanda olabildiğince uzman olmanın en iyi yollarından birisi, alanı uygun kesitlere ayırmaktır; bu incelemelerle meşgul olan her araştırmacı olanakları çerçevesinde üç farklı tür kesit belirlemeye ve hayatı boyunca bunlarla yeterince ünsiyet kurmaya çalışmalıdır. Şu konularla ilgili özel bir araştırma yapmalıdır:

1. Bir bilim dalının mesela astronominin veya daha dar bir alanın mesela jeodezinin(yer ölçümünün) gelişimi.

2. Belirli bir dönem boyunca mesela 14.y.y’ da bilim ve marifetin gelişimi

3. Belirli bir ülkede yaşayanların veya belirli bir ırka veya bir dine mensup olanların veya belirli bir dili kullananların bilim ve marifetlerinin gelişimi. Mesela İtalyan bilimi, Arap veya İslam bilimi, klasik dönem sonrası Latin edebiyatının bilimsel içeriği gibi.

Bu üç kesit hakkında yeterince bilgisi olan iyi yetişmiş bir bilim tarihçisinin uygun bir biçimde donanmış olduğu söylenebilir; bununla birlikte konuya fiilen hakim olabilmesi doğal olarak deneyimine, çalışkanlığına ve bilgeliğine bağlı olacaktır.”⁹⁶

Sarton bir başka yerde ise bilim tarihçisinin niteliklerine bir başka şey daha eklemektedir; meslek. Ayrıca bu mesleğe bilim tarihçisinin kendisini belli bir süre için değil bir ömür boyu adanması gerektiğini, eğer böyle bir şey yapmazsa bu konuda başarılı olamayacağını şöyle ifade etmektedir:

“ Bir tarihçinin esas niteliklerinin, iyi bir bilim adamının ya da iyi bir sanatçının gelişimini mümkün kılan yeteneklerle mukayese edilebilecek,

---

⁹⁶ Sarton, *Yöntem* s. 99

doğuştan gelen yetenekler olduğu çok açıktır. Herhangi iyi bir uzman gibi, bilim tarihçisinin de mesleği olmalıdır ve eğer varsa, niteliklerini geliştirmek ve bunların en iyisini meydana çıkarmak için sonsuz sıkıntılara katlanmaya hazırlıklı olmalıdır.(fakat bu hazırlık, onun mesleğinin sadece başka bir kısmıdır). Yönelmiş olduğu bu iş öyle büyük bir iştir ki kendisini samimi olarak ve yalnızca birkaç yıl için değil, tüm yaşamı boyunca adamadığı sürece başarılı olmayı ümit edemez.”⁹⁷

Son olarak Sarton’ın bir bilim tarihçisinin eğitiminde ki iki ihtisaslaşma düzeyi hakkında ortaya koymuş olduğu fikirlerine değinmekte yarar vardır. Buna göre Sarton; her bilim tarihçisi adayı için düşey ihtisaslaşma ve yatay ihtisaslaşma olmak üzere iki çeşit uzmanlık uğraşısı tavsiye etmektedir. Bu konuda sayılı şöyle demektedir:

“Sarton’a göre bilim tarihçisi olarak yetiştirilmiş kimseler bu amaç için hiç değilse bilimin bir dalında yeterli bilgiye ve de belirli kaynak dilleriyle donanmalıdır. Sarton’ın düşüncesine göre bir bilim tarihçisinin, bilim tarihinin bütün alanı ile ünsiyeti olmalı ve buna ilaveten iki çeşit ihtisaslaşmaya gitmelidir: matematik tarihi, fizik tarihi ya da astronomi tarihi gibi bilim tarihinin bir branşından bütün çağları kapsayan düşey ihtisaslaşma ve belirli bir çağda belirli bir kültür veya uygarlık üzerinde mümkün olduğu kadar bilimin bütün branşlarını ve ilgili entelektüel sahalari kuşatarak yatay ihtisaslaşma. Bunun örnekleri Yunan bilimi, Hint bilimi, ortaçağ İslam bilimi yada 17.yy batı Avrupa bilimi olurdu. Kelimenin tam anlamıyla, bu ikinci tip ihtisaslaşma şüphesiz erken çağlar için daha kolaylıkla gerçekleştirilebilir.”⁹⁸

1.7. Bilim Tarihinde Bulunduğu Yer

20. yy’da bilimsel anlamda kurulup şekillenen bir disiplin olarak, bilim tarihinin gerçekte kökleri nereye dayanmaktadır?, Ne tür çalışmalar bilim tarihi alanına girebilir? Bu disiplinin kurucuları kimlerdir? George Sarton bu zamansal ve kişisel skalada hangi konumda bulunmaktadır? İşte bu sorulara bu başlık altında cevap verilmeye çalışılacaktır. Çünkü George Sarton hakkında akademik camiada bilim tarihinin kurucusu ve ilk icracısı olduğuna dair bazı yanlış kanaatler mevcuttur. Gerçekte ise Sarton bu disiplinin ne kurucusu, ne fikir babası ne de ilk icracısıdır. O bu disiplinin

---

⁹⁷ Age s. 76

⁹⁸ Sayılı Age s.123

akademik anlamda ilk kurucusu ve tek tek bilimlerin tarihinden farklı olarak genel bilim tarihi hakkında ilk ansiklopedik eseri veren şahıstır.

Sarton'ın kendisi de yukarıda ki soruları sormakta ve açık yüreklilikle bu disiplin hakkında ilk faaliyetlerin milattan öncesine dayanmakta olduğunu, ilk fikir babasının Auguste Comte ve ilk kurucusunun da Paul Tannery olduğunu ifade etmektedir. Bu konuda onun şu cümlelerini okumak gerçekten ufuk açıcıdır:

“ Bilim tarihinde yeni olan hiçbir şeyin bulunmadığı iddia edilebilir; çünkü bilim tarihi, sadece, tarihin iyi bilinen yöntemlerini, bilimin iyi bilinen gerçeklerine tatbik etmektir; fakat böyle bir çıkarım yanıltıcıdır. Disiplinimizin öğeleri insanı memnun edebilecek kadar eski olabilir; ancak bunların bileşimi nispeten yenidir. Bazı tarihi denemelerin İsa' dan önce IV. yüzyıl gibi oldukça erken bir dönemde Aristo'nun öğrencisi olan Rodoslu Eudemos tarafından yapıldığı ve bu denemelerin diğer bazı Yunanlılar tarafından sürdürüldüğü doğrudur; üstelik ortaçağdan ve modern dönemlerden günümüze değin ulaşan Arapça ve Latincenin yanında diğer lisanlarla da yazılmış (bilim tarihi) başlığı altında kataloglanabilmiş bir dizi eser de mevcuttur. Buna rağmen, bu sahayı bağımsız bir disiplin olarak tasavvur eden ve onun önemini kavrayan ilk düşünür Fransız filozofu Auguste Comte'du (1798-1857) ve “ incelemelerimizin babası” diye adlandırılmaya, muhtemelen, başka herhangi bir kimseden çok daha layık bir düşünür olan Paul Tannery, (1843-1904) ise, 1904' te, hala, “bugün bu tarih(yani bilim tarihi) müstakil bir kavram olmanın ötesinde bir şey değildir diye yazabiliyordu. Tannery'nin kastettiği şey, bu tarihin, henüz diğerlerinden tamamen farklı müstakil bir bilim türü geleneğini teşkil edecek kadar mükemmel bir dizi kitapla temsil edilmediği idi.”⁹⁹

Bilim tarihini akademik bir disiplin olarak kurma sürecinde Sarton, öncülerini, kendisine bu konuda yardımcı olan bilim adamlarını “*Yapılmış Olanlar Ve Yapılması Gerekenler*” adlı makalesinde ayrıntısıyla anlatmaktadır. Kendisi bu konuda bütün öncülerden bahsetmenin imkânsızlığı yanında 6 kişinin biyografileri ile beraber bilim tarihine yaptıkları katkıları izah etmektedir. Bu makalenin girişinde kendisi şöyle demektedir:

“Öncülerimizin hepsinden söz etmek mümkün değildir, fakat ben altısını hatırlatmaktan memnun olacağım: Cantor, Tannery, Sudhoff, Heiberg, Duhem, Heath. Bu altı kişi bizim bugün yaptığımız çalışmaların temelini atmışlardır. Tannery dışında hepsiyle temasta bulundum.

---

⁹⁹ Sarton, *Yöntem* s.79

Alanımızın öncüleri olan bu kişiler şimdiki gençlere oldukça uzak görünebilirler. Tanımam gereken bu beşinci kişi dışında, dördü İsis'i başlatmakta yeteri kadar cömert bir biçimde bana yardım ettiler. Beşinci kişi dini nedenlerden dolayı yardım etmeyi reddetti.”¹⁰⁰

Bilim tarihine yaptığı onca katkı ve şöhretine rağmen Sarton'ın aşağıdaki cümleyi kurması tevazusundan mı kaynaklanmaktadır yoksa tamamen gerçeklerden mi ibarettir ayırt edilmesi zor bir ayrımdır. O, Paul Tannery'yi başka yer ve zamanlarda ifade ettiği gibi ilk bilim tarihçisi olarak ifade etmenin yanında burada ona en büyük bilim tarihçisi sıfatını yakıştırmaktadır:

“Son yüzyılın dönemecinde, Cantor en büyük matematik tarihçisi iken Sudhof en büyük tıp tarihçisiydi; Tannery ise en büyük ve aslında ilk bilim tarihçisi olarak adlandırılabilir.”¹⁰¹. Bu cümleler de yine Sarton'ın tannery hakkındaki benzer fikir ve itiraflarının olduğu satırları içermektedir: “Tannery ise, ciddi bir biçimde bilim tarihi ile ilgili çalışma yapan ve bilim tarihi öğreniminin gerekli olduğu kadar mümkün olduğunu da savunan ilk kişidir.”¹⁰²

Yalnız burada işin merkezi noktasında Tannery'nin olduğu fikrine kapılmamalıdır. Sarton bu işin merkezine pozitivistin kurucusu Auguste Comte'u yerleştirmekte ve bilim tarihi eğitim ve öğretiminin gerekliliğini ilk anlayan kişi unvanını da ona vermektedir. “bilim tarihi (bir bütün olarak bilim tarihi) eğitim ve öğretiminin gerekliliğini ilk anlayan kişi, filozof Auguste Comte'dur.(1798-1857)”¹⁰³

1.8. İslam Bilim Tarihine Bakış Açısı

Bu konuda Öncelikle şu belirtilmelidir ki; Sarton için bilim, bir ırmak gibi tarihsel planda ve farklı milletlerin coğrafyalarında, farklı zamanlarda, farklı hızlarda akmaktadır. Birçok milletin bilim tarihinde çok etkin olduğu, adeta bilim nehrinin çağlayanlara dönüştüğü dönemleri var olmuştur. İşte her millet için bilim tarihi açısından bilimsel çalışmaların zirve yaptığı bu döneme Sarton “altın çağ” demektedir. Tarihte altın çağa sahip millet veya medeniyetlerden biri de İslam medeniyetidir. 8 ila 13. yy.lar arasında bu altın çağ yaşanmış sonra nehir farklı coğrafyalarda akmaya

---

¹⁰⁰ Sarton, Age. s.35

¹⁰¹ Age s. 35

¹⁰² Age s.37

¹⁰³ Age s.38

devam etmiş fakat nehrin akması hiçbir zaman durmamıştır. Örneğin Sarton Öklid'in "elementler" adlı kitabından bahsederken bu konuda birkaç ipucu vermektedir:

"13. yy'da Kaysar İbn Ebul Kasım, İbn El Lubudi, Nasireddin Tusi, Muhyiddin El-Mağribi, Kutbettin El-Şirazi ve hatta 14. yy.'da da bazı kimseler gibi birkaç meşhur Öklidçi bulunmasına rağmen, Müslüman biliminin altın çağı da battığı için daha sonraki Müslüman ve Yahudi matematikçileri ihmal edebiliriz; artık ana nehir batıda akmaya başlamıştır."¹⁰⁴

Aydın sayılı hocası Sarton hakkındaki makalesinde Sarton'ın "*Introduction*" ciltlerinde ortaçağa ve İslam dünyasına tuttuğu ışık hakkında şöyle yazmaktadır:

"Sarton'ın çok geniş faaliyet alanı ve olağanüstü geniş ilgi sahası, şüphesiz, hem ortaçağı hem de İslam dünyasını aşmıştır ki bu dönemlerin her ikisine de "*Introduction*"lar çok ışık tutmuştur. Bunların her ikisi için de ansiklopedik ve eklektik bir tabiatta olsa da kapsamlı bir sentez gerekmiştir. Ancak Sarton'ın "*Introduction*"larının İslam dünyasını ele alışı göz önüne alındığında daha tam olarak nitelenebileceği söylenebilir. Çünkü İslam dünyasına entelektüel dünya tarihinin bir ana safhası ve devresi olarak daha sarıh biçimde dikkati çekmeye hizmet etmiştir. Ve hem de, en azından görelî bir ifadeyle, böyle bir takdime en acil bir biçimde layık olan bu dönem için ayrıntılı genel ve güvenilir bir rehber ile kendilerini donatmaya meraklı araştırmacılara da yardım etmiştir."¹⁰⁵

Aynı makalede sayılı, Profesör Sami Hamarneh'den başka bir alıntı yapmaktadır. Bu alıntıda Hamarneh çok ciddi ve değerli tespitler de bulunarak Sarton'ın *Introduction*'unda önce Arap-İslam bilim mirası üzerine yapılmış bazı öncü çalışmalarını zikretmekte ve Sarton'ın bu eserinin tüm bu çalışmalardan farkını ortaya koymaktadır. Hamarneh şöyle demektedir:

"Sartonun beş ciltlik *Introduction*'ı tamamlamasından neredeyse bir yüzyıl önce bazı müsteşrik ve Arap izleyicileri İslam-Arap mirası üzerine anıtsal eserler ortaya koymuşlardı. Birkaçının adını vermek gerekirse, Wüstenfeld, Choulant, Ahlwardt, Mueller, Houstma, Fluegel, Suter, Brockelman, Pertsch ve Meyerhof'u söz konusu edebiliriz. Fakat bu uygarlığın yeri ve münasebeti, bilim ve teknolojisinin tarihi ve bunun

¹⁰⁴ Age s. 57

¹⁰⁵ Sayılı Age s. 153

evrensel etkisi konusunda Sarton'ın katkısı eşsiz kalmıştır. Sarton bu öncü ve araştırmacıların değerli bir izleyicisi oldu. Bu araştırmacılar arasında o, semereli yaşamının kırk yılından daha fazlasında Isis, Introdution, ve diğer yayınlarda yaptığı üzere Arap-İslam bilim ve teknolojisine önemli bir yer veren ilk ve en dinamik kimseydi. Bu katkılar, yeni önemli gözlemlere, Sonuçlara ve fikirlere yol açan eski ve klasik mirasın yalın bir intikalini aşar.”¹⁰⁶

Sarton'a göre ortaçağ biliminin araştırılması ve incelenmesi çok önemli bir uğraştır. Ve bundan da önemlisi ortaçağ biliminin gerçek ve tam bir hikâyesi bugüne kadar yazılamamıştır. Çünkü bu çağdaki Müslümanların yaptıkları katkı tam olarak ortaya konulamamıştır. Kendisi bu işin zorluğunu ve yapılmasının gerekliliğini şu cümlelerle ifade etmektedir:

“Ortaçağ geleneğinin ve bu çağa ait özelliklerin araştırılması, Yunan mucizesinin araştırılması kadar etkileyici değildir; ama başka bir yönden bakıldığında çok önemli ve çok ilginçtir. Bu geleneğin açıklanabilmesi için nispeten geniş bir zaman kesitine ihtiyaç vardır; çünkü doğu biliminin (ve esas olarak ta İslam biliminin) tam bir değerlendirmesi olmaksızın hikâye tamamlanamayacaktır ve bir gelenek yumağının çözülebilmesi çok karmaşık bir iştir.”¹⁰⁷

Sarton İskenderiye kütüphanesinden bahsederken ortaçağ İslam dünyasında kurulmuş olan o güne kadar ki en büyük kütüphaneler ve kitap koleksiyonları hakkında takdir edici bakış açısını şöyle sergilemektedir:“Elbette bu kütüphane ilk kütüphane değildi, fakat antikçağın ilk kütüphanesiydi ve İslam dünyasında, hem doğuda Bağdat'ta ve hem de batıda Cordoba'da çok büyük kitap koleksiyonlarının toplandığı onuncu yüzyıla kadar eşdeğer başka bir kütüphane kurulmamıştı.”¹⁰⁸

Tüm akademik camia tarafından malum olan; batılıların Müslümanların bilime yaptıkları katkı hakkında küçümseyici, görmezden gelici ve en önemlisi de şerh geleneğini örnek göstererek, orijinal çalışmalar ve katkılar ortaya koyamadıkları yönündeki tezlerinin aksine, Sarton bu yanlış önyargılardan, gerçek bir bilim adamı gibi kendini kurtararak Müslümanların ortaçağda çok kısa sürede, Batlamyus'un fikirlerini eleştirip düzeltebilecek hatta yeni sistemler kuracak seviyeye geldiklerini ifade

¹⁰⁶ Age s.153

¹⁰⁷ Sarton, *Yöntem* s. 98

¹⁰⁸ Sarton, *Antik*, s.36

etmektedir. Bu tespit, bilim tarihini akademik bir disiplin olarak kuran ve bu konuda çığır açıcı çalışmalara imza atan biri tarafından ifade edilen bir tespit olması hasebiyle çok önemlidir. Sarton, Batlamyus'un "*Almage st*" adlı eserinden bahsederken şöyle yazmaktadır:

"Bu dönemde sadece, (Arapça tercümelerinden) "*Almage sti*" ve el Fergani ile el Battani'nin bu eserden türetilmiş olan incelemelerini okumanın mümkün olduğunu sanmak doğru değildir; çünkü Müslüman astronomlar, çok geçmeden, Batlamyus'un fikirlerini eleştirebilecek bir düzeye de ulaşmışlardı. Astronomik gözlemler arttıkça ve kesinleştikçe, bunları kuranlarla bağdaştırmak giderek zorlaşmaya başladı. Filozof İbn Bacce güçlükleri dile getirdi ve aynı şey, biraz sonra, daha büyük bir vukufufla, "*islah 'ul mecisti*" (*Almage stin* düzeltilmesi) adlı incelemesinde Cabir İbn Eflah tarafından yapıldı. Diğer Müslümanlar, filozof İbn Tufeyl ve onun öğrencisi el Bitrucci, Batlamyus'un ezantirik ve episikl'larını atarak ve Aristoteles tarafından da desteklenmiş eski ortak merkezli küreler kuramına geri dönerek bu güçlükleri çözmeyi tasarladılar. 12. yy.'dan sonra astronomik kuramda oluşan kararsızlıklar, daha ziyade Batlamyus'un taraftarları ile Aristoteles'in taraftarları arasında uzayıp giden tartışmaların bir neticesiydi."¹⁰⁹

Evet yine bir başka çok meşhur bir konuya, İskenderiye kütüphanesinin Müslümanlar tarafından mısır fethi sırasında yakıldığına dair yanlış tarihsel inanca Sarton'ın yine bilimsel temeller çerçevesinde nasıl yaklaştığını aşağıdaki satırları okuyarak ulaşabiliriz. Sarton, kütüphanenin uzun bir tarihsel analizini yapıp nasıl giderek yok edildiğini aktarırken bu konuya şöyle değinmektedir: " 646 yılında Müslümanlar İskenderiye'yi istila ettikleri zaman, kütüphaneyi tahrip ettikleri iddia edilmiştir; bundan yalnızca kütüphaneden geriye kalan çok az şeyi tahrip ettikleri kastedilebilir."¹¹⁰

Sarton yine Öklid'in elementlerinden bahsederken Müslümanların bu kitabı düzeltmek için diğer milletler gibi, bu konuya da yaptığı katkılardan bahsetmeyi ihmal etmemektedir:

"Öklid'e bakıldığında varılacak ilk netice, elementlerinin mükemmel bir şekilde tanzim edilmiş olmasıdır. İkincisi ise, matematikçilerin onu düzeltmek için yaptıkları sonsuz sayıdaki teşebbüsleridir. Bu teşebbüste

---

¹⁰⁹ Age s. 93

¹¹⁰ Age s.37

bulunanlardan ilki Batlamyus ve Proclus gibi Yunanlılar; sonra Nasreddin Tusi gibi Müslümanlar; Levi ben Gerson gibi Yahudiler; ...”¹¹¹

Sarton, Oklid’in elementlerinin 10. kitabı hakkında da Müslüman matematikçileri takdir etmektedir: “10.kitap özellikle Müslüman matematikçiler tarafından çok beğenildi ve yaygın olarak kullanıldı; ancak pratikte modası geçmiştir çünkü bu tür incelemeler modern cebir açısından değersizdir.”¹¹²

Ortaçağ bilim adamları konusunda, Müslüman şerhçilerin antik Yunan bilim adamlarını diğerlerinden daha iyi anladığını da ifade eden Sarton Öklidin yine “*Elementler*” kitabının doğru yorumunu Müslümanların ortaçağ batı bilginlerine öğrettiğini şu cümlelerle ispat etmektedir:

“Öklidin kendisinin ispatları vermediği ve bu ispatların 700 yıl sonra İskenderiyeli Theon tarafından ilave edildiği rivayeti yaygındır. Bundan daha iyi bir akıl ermezlik örneği bulunamaz çünkü eğer Öklid kendi teoremlerinin ispatlarını bilmiyor olsaydı, bunları mantiki bir sıraya da koyamazdı. Bu sıralama elementlerin asıl özünün ve büyüklüğünün göstergesidir; fakat ortaçağ araştırmacıları bunu anlamamışlar ya da en azından Müslüman şerhçiler onların gözünü açmıyaya kadar anlamamışlardır.”¹¹³

Sarton’ın İslam biliminin altın çağı hakkında da ayrıntılı bilgiye sahip olduğunu, bu konuda yeterli araştırmalarda bulunduğunu, sadece, Müslümanların Öklid incelemeleri hakkında yaptığı şu genel tarihsel izahattan da anlayabiliyoruz.

“ Öklid’in Müslümanlarca incelenmesi, şayet daha önce başkası yoksa el-Kindi (mamafih el-Kindinin ilgisi optik üzerinde yoğunlaşmıştı ve matematikteki ilgisi Hint rakamları gibi Öklid ile ilgisi olmayan konulardaydı) ve Muhammed İbn Musa ile başlamıştır. ‘*Elementler*’ ilk defa Arapçaya el-Haccac İbn Yusuf tarafından tercüme edildi; el- Haccac bu eseri ilkin Harun el Reşid için tercüme etti, sonra el-Me’mun için bu tercüme revizyondan geçirdi. İzleyen 250 yıl boyunca Müslüman matematikçiler, geometriciler kadar cebirciler de Öklid ile çok yakın bağlantı kurdular ve başka tercüme ve pek çok şerhler yayınladılar. Dokuzuncu yüzyılın sonundan önce Öklid el Mahani, el Neyrizi, Sabit İbn Kurra, İshak İbn Hunenyn , Kutsa İbn Luka tarafından Arapçaya çevrildi ve enine boyuna incelendi. 10. yy.’ın ilk çeyreğinde Ebu Osman Sait İbn Yakub ed-Dımişkî tarafından büyük bir adım atıldı ve 10. kitap Pappos’un şerhi ile (bunun Yunancası kayıptır) birlikte tercüme edildi. Bu tercüme, bir Hıristiyan papazı Nazif İbn Yumn’un yeni tercümesinin ve Ebu Cafer el Hazin ve Muhammed İbn

¹¹¹ Age s.48

¹¹² Age s. 53

¹¹³ Age s. 55

Abdülbaki el-Bağdadinin Őerhlerinin Őahitlik ettiği üzere, 10. kitabın muhtevasına (irrasyonel çizgilerin sınıflandırılması) Müslümanların duyduğu ilgiyi artırdı. Benim Arapça listem uzun ama çok eksiktir, çünkü bu dönemdeki her Müslüman matematikçinin elementlerden haberdar olduğunu ve klid'i incelediğini farz etmeliyiz. Örneğin, Ebu'l Vefanın klid zerine bir Şerh yazdığı söylenir; bu Şerh bugün kayıptır.”¹¹⁴

Sarton, Batlamyus'un *Almage st*'i hakkında bilgi verirken de Müslüman Arap ve arapça geleneğine atıfta bulunarak bu geleneğin önemini etimolojik ispatlarla da vermektedir:

“Arapça olarak devam eden geleneğin nemi, Arapçadaki harf i tarif (el) ile Yunancadaki megiste sıfatının birleşmesinden oluşan “*almage st*” ismiyle simgeleŐtirilebilir. 738 den 805'e değin yaşamış olan meşhur vezir Yahya İbn Halid İbn Bermek'in isteği üzerine, bilinmeyen bir bilgin tarafından Arapçaya tercüme edildiği için, İslam matematikçileri bu kitapla çok erken bir dönemde tanıştırlar; 829'da, bir Süryanice tercümesini esas alan el-Haccac İbn Yusuf tarafından yeniden çevrildi. Eserin nc tercümesi ise İŐhak İbn Huneyn'e aittir ve İŐhak'ın tercümesi Sabit İbn Kurra tarafından düzeltilmiŐtir. Sonraki yayın ve uyarlamaları Ebu'l Vefa ve Nasiruddin Tusi gibi çok seçkin insanlar tarafından hazırlandı.”¹¹⁵

Yukarıda da izah edildiği gibi Sarton, Müslümanların çalışmalarının, diğer bazı önyargılı oryantalistler gibi, antik Yunanlıları sadece birer taklitten ibaret olmadığını, farklı nitelikli ve orjinal kitaplar da yazdıklarıını Şöyle ifade etmektedir.

“Bu arada, İslam astronomları, ‘*Almage st*’in tercümesi olmayan ama ona son derece bağlı kalan astronomi eserleri de yazmışlardır. Bu eserlerden ilki, Arapça orjinali, Latince ve İbranice tercümeleri ile Rönesans'a kadar Batlamyusçu astronominin temel kaynaklarından biri olan el Fergani'nin zic'i idi. Aynı Şey, el Battani'nin eseri içinde söylenebilir ancak bu eser, el Fergani'nin kitabından çok daha üstün olmasına rağmen, daha az tanınmıŐtı. Zaten, el Battani, el Ferganiden daha büyük bir matematikçi ve daha özgün bir zeka olduğu için, Batlamyusçu geleneği daha derinden etkilemiştir.”¹¹⁶

Oribasios'un tıp koleksiyonu ansiklopedisi hakkında ise Oribasios geleneğinin, Latin, Yunan ve Arap olmak üzere l özellik gösterdiğini söyleyen Sarton, bu üç gelenekten Arap geleneği hakkında Şu bilgileri vermektedir:

---

¹¹⁴ Age s. 56

¹¹⁵ Age s. 91–92

¹¹⁶ Age s. 92

“Arap geleneği ise Latin geleneğinden önce ve onun temeli olmak yerine, daha geç gelmiştir. Oribasios’un Arapça tercümelerini İsa İbn Yahya ve muhtemelen Basileios’un oğlu Stephanos yapmışlardır. Müslümanlar, Oribasios’tan ziyade Aetiosa, Alexandrosa ve özellikle de Paulos’a daha çok ilgi göstermişlerdir ve hatta Oribasios’un kaynakları olan Hippokrates ve Galen ile bile ondan daha çok ilgilenmişlerdir. Galen’in müstesna şöhreti, Oribasios, diğer Bizanslı doktorlar, 13. ve daha sonraki yüzyılların Arap ve Latin doktorları tarafından yavaş yavaş geliştirilmiş, Rönesans boyunca doğal zirve noktasına ulaştırılmıştır.”¹¹⁷

1.9. İslam Bilim Tarihine Ayırdığı Yer

Bu bölümde Sarton’ın bilim tarihini dönemlere ayırma gerekliliğine olan inancını ve bilim tarihi, dönemlere ayrılması gerektiğinde bu işin nasıl yapılması gerektiğine dair fikirlerine değinilecektir. Aynı zamanda bu ayırım şekillerle ifade edilecek ve bu esnada Sarton’ın tarihsel planda İslam bilim tarihine ayırdığı dönem ve yer ortaya konmaya çalışılacaktır.

Öncelikle Sarton işe bilim tarihinin dönemlere niçin ayrılması gerektiğinden ve bu ayırımla ilgili sorunlardan başlamaktadır:

“İncelemek veya öğretmek maksadıyla bilim tarihini birtakım dönemlere bölmeyi denediğimizde de, görevimizin güçlüğü anlayabiliriz. Derhal tartışılması gereken bir sürü sorun ortaya çıkar. Geçmiş nasıl bölünecek? Eşit öneme sahip aralıkları nasıl belirleyeceğiz? Eşit uzunluktaki dönemleri eşit oranda önemsemek yaklaşımı çekici gelebilir; ancak böyle bir yaklaşımın sonucu eski çağlara verilen önemi abartma ve günümüzün şaşırtıcı başarılarını ise küçümseme olabilir. Birçok bilgin ve filozof, “gerçek” bilimin olsa olsa 17. veya 16.yy da başladığına inanmaktadırlar. Antik dönemlere ilişkin yüzeysel bir bilgi bile bu inancın yanlışlığını veya anlamsızlığını kanıtlamaya yeterlidir; ancak bilimin ilerlemesinin sürekli bir biçimde hızlandığı ve bundan dolayı gittikçe daha kısa dönemlerde daha büyük bir başarı kaydedildiği gerçeği kanıtlanabilir bir olgudur.”¹¹⁸

Sarton tekerlek veya ateşi bulan kişi ile Edison veya Marconi arasında herhangi bir ayırım yapılmaması gerektiğinden bahisle, bilim tarihinin aslında antik Yunan veya Mısır, Mezopotamya; coğrafya ve çağlarından başlatmamanın gerektiğini ifade ederek,

¹¹⁷ Age s. 127–128

¹¹⁸ Sarton, *Yöntem* s. 92–93

konuyla ilgili en eski kaynakların 648.000 yıl öncesine dayanması hasebiyle, bilim tarihinin bu yıllardan başlatılması gerektiğini ifade etmektedir. Çağımızdaki özellikle 20. yy.’daki müthiş bilimsel gelişimin aslında bu 648.000 yıllık dönem bir daire ile ifade edilecek olursa, bu dairede çok küçük bir yer kaplayacağını örneklerle şöyle izah etmektedir:

“Bilim tarihinin, dil, resim, yazı, ateş yakma ve araç ve gereçlerin yapılması gibi temel icatlarla başlatılması gerekir. Ateşi yakan ve tekerleği icat eden meçhul kahramanlar Edisonlarımızın ve Marconilerimizin gerçek atalarıdır ve onlardan daha düşük seviyede değillerdir. İlk tekerleğin icat edilmesi için, muhtemelen son dinamonun icat edilmesi için gerekli olandan daha büyük bir deha gerekmiştir. Öyleyse araştırmamıza hiç değilse yarım milyon yıl öncesinden başlamalıyız. Günümüze değin ulaşan bütün kayıtların yaklaşık 648.000 yıl öncesine kadar uzandığını varsayacak olursak, bu takdirde bütün bir daire üzerinde her yıl iki saniye ile temsil edilecek ve bizim olağanüstü başarılarla dolu 20. yüzyılımız ise çok büyük buluşlarla seçkinleşmiş olmasına rağmen, bir dakikadan biraz fazla olan bir dilimle gösterilecektir; daha büyük ölçekli bir biçim üzerindeyse hemen hemen hiç görünmeyecektir.”¹¹⁹

Sarton daha sonra iki çizelge vermektedir. Bu çizelgeler bilim tarihini konu alan kitaplardan kendisi tarafından hazırlanmış ve Sarton’a göre yanlışlığı kesin olan çizelgelerdir. Bu çizelgelerde konu, yıllara göre icat listeleridir. Sarton bu çizelgelerden hareketle şöyle demektedir:

“Kısaca, bir bilim adamının resmi olarak adlandırabileceğimiz bu son resmin, bir prehistoryacının resmi diye adlandırabileceğimiz önceki resim kadar çarpıtılmış olduğu yeterince açıktır. Doğru resim arada bir yerde olmalıdır; Ancak bunun kesin olarak tespiti açıkçası imkânsızdır. Gerçekten de eski başarıların değerini ölçmenin dakik araçları yoktur. Başlangıçtaki gayretlerin çok daha güç olduğu genellikle farklı dönemlerde sarf edilen eşit gayretlere çok farklı değerlerin verilmesi gerektiği ve farklı ülkelerde veya farklı koşullarda gösterilen eşit gayretlerin de çok farklı önemlere sahip olduğu daima akılda tutulacak olursa, geçmişi taksimimizin, zorunlu olarak kaba ve deneme mahiyetinde olması gerektiği hemen anlaşılır.”¹²⁰

---

¹¹⁹ Age. s. 93

¹²⁰ Age s.96

Sarton bu fikirleri serdettikten sonra doğru bir çizelgenin kim tarafından ve nasıl hazırlanması gerektiğini anlatmakta ve kendisinin hazırladığı iki şekli verip bunlar üzerinden yorumlarına devam etmektedir.

Hayatının 25 yılını bilim tarihi çalışmalarına adadığını söyleyen Sarton kendi çözümlene ve çiziminin, tevazu sahibi bir eda ile dikkate değer olabileceğini ifade ettikten sonra, bu iki çizim arasında ki esas farkı şöyle vurgulamaktadır:

“Araştırmacının sezgisi, en iyi cevabı verebilir ve cevabın değeri onun deneyimine ve bilgeliğine bağlıdır. Benim deneyimim 25 yıldan daha fazladır; bu süre zarfında sadece, neredeyse bütün alanı kapsayan pek çok konu üzerinde ders vermekle yetinmedim fakat aynı zamanda hemen hemen bütün uygar ülkelerin araştırmacıları tarafından alanımıza hasredilmiş yazıların çok büyük bir kısmını gözden geçirmek zorunda kaldım. Bu yüzden benim çözümüm dikkate alınmaya değer olabilir. Ancak hangisinin daha iyi olduğunu bilemediğim ve yukarıdaki iki çizimle gösterebildiğim iki çözümüm var. Bu iki çizim arasındaki esas farklılık, dairenin son çeyrek diliminde bulunmaktadır. Bu dilim şekil 1 de yalnızca yakın zamanlara yani son 135 yıla ayrılmış olduğu halde, şekil 2 de 18. yy.’ı da kapsamıştır. Yine de bu çizimler aynen alınmamalıdır; bunlar günümüzün geçmişle nasıl dengelenebileceğine ilişkin önerilerden başka bir şey değildir.”¹²¹

Sarton bu iki çizimle alakalı yorumlarına devam etmekte ve ortaçağlara ayırdığı yerin bazılarınca çok fazla olarak görüleceğini söyleyerek bu konuya şöyle bir açıklama getirmektedir:

“Eminim ki birçok araştırmacı, Yunan bilimine ayrılan payı(sadece bir çeyrek dairenin yarısı) ortaçağların aleyhine olacak bir biçimde arttırmak isterdi. Böyle davranmak için de haklı nedenleri olacaktır. Çünkü Yunanlıların ve Helenistik çağın bilimsel başarıları 17. yüzyıla kadar gelen bütün yüzyılların başarılarından karşılaştırılamayacak biçimde daha büyüktür. Bununla beraber şu da unutulmamalıdır ki ortaçağ biliminin iyi bir biçimde açıklanabilmesi için antik bilimin aktarılmasına ve tartışılmasına zorunlu olarak çok yer ayrılmıştır.”¹²²

Başlıkta da ifadesini bulan Ana konumuzu ele alacak olursak; Sarton’ın Ortaçağlar ve dolayısıyla İslam biliminin altın çağına yönelik ayırdığı yer bu çizelgelerde anlaşılmaktadır: 360 derecede 45 derece. Yani % 12,5’luk bir alan ayırmaktadır. Sarton

¹²¹ Age s.97

¹²² Age s.98

ayrıca bilimin altın çağlarının çok uzun kuluçka dönemleri olduğu tespitinde bulunarak, antik Yunan mucizesi için önceki devirlerin nasıl bir kuluçka dönemi işlevi gördüyse, modern çağların kuluçka işlevini de ortaçağların dolayısıyla İslam biliminin gördüğünü belirtmektedir:

“Yunan bilimi öncesinde, dikkatle incelenmesi gereken çok uzun bir hazırlık dönemi (her iki çizimde de bir çeyrek daire diliminin yarısı kadar bir yer ayrılmıştır) bulunduğu gibi, ortaçağlar da modern bilimin hazırlık dönemini oluşturmuştur. Bu dönem, yakın ve uzak geçmişten miras kalan bütün görüşlerin ve karışıma yavaş yavaş eklenen daha yeni düşüncelerin yeni bir kuluçka dönemidir. Ortaçağ geleneğinin ve bu çağa ait özelliklerin araştırılması, Yunan mucizesinin araştırılması kadar etkileyici değildir; ama başka bir yönden bakıldığında çok önemli ve çok ilginçtir. Bu geleneğin açıklanabilmesi için nispeten geniş bir zaman kesitine ihtiyaç vardır; çünkü doğu biliminin (ve esas olarak ta İslam biliminin) tam bir değerlendirmesi olmaksızın, hikâye tamamlanamayacaktır ve bir gelenek yumağının çözülebilmesi çok karmaşık bir iştir.”¹²³

1.10. Bilim Tarihinde Çizdiği Genel Panorama

Sarton’ın bilim tarihinde çizdiği genel tarihsel panoramanın aslı için aslında onun “*Introduction*”ına müracaat etmek gerekmektedir. Orada Sarton M.Ö. 9.yy’dan başlayarak M.S. 1400 yılına kadar bütün coğrafya ve milletleri içeren genel ve tam bir panorama çizmektedir. Bu panoramada bütün tarih elliser yıllık dönemlere taksim edilerek incelenmektedir ve her bir 50 yıllık dönem o yıllar içinde yaşamış olan çok büyük bilim adamlarının adları ile tesmiye olunmuştur. Bazı elli yıllık dönemler vardır ki hem doğudan hem batıdan aynı zaman diliminde yaşamış çok büyük bilim adamları var olduğu için, birden çok bilim adamı ile adlandırılmıştır.

Burada Sarton’ın bu geniş çağlı panoramasına referans verildikten sonra bu tezin sınırlarına uygun nitelik arz eden ve bizatihi Sarton’ın kendisi tarafından yapılmış olan çok özet bir panorama verilmeye çalışılacaktır. Bu özet panoramayı Sarton “*Encyclopedia of americana ’nun “history of science”* maddesi için kaleme almıştır.

---

¹²³ Age s.98

Bu maddede Sarton öncelikle bilim kavramının tanımını yapmakla işe başlamaktadır. Ona göre bilim “sistematize edilmiş pozitif bilgi”dir ve bilim tarihi de bu bilginin gelişiminin betimlenmesi ve açıklanması faaliyetidir.¹²⁴

Bu tanım işinden sonra Sarton özet panoramayı niçin hazırladığını şöyle açıklamaktadır:

“Eğer insanoğlunun, bugünkü derinlik ve karmaşıklığına ulaşıncaya kadar tedricen geliştirilen bilimsel yaşantısının bir gelişim taslağı ile bunu izah edersek, tanım açıklık kazanmış olacaktır. Bununla birlikte, okuyucu, bunun bir bilim tarihi olmadığı, fakat kolay anlaşılmayan pek muhtelif araştırmalar hakkında ona oldukça yeterli bir bilinç veren bilim tarihinin basit bir genel görünümü olduğu konusunda uyarılmalıdır.”¹²⁵

Sarton bu izahattan sonra aslında sadece bilim tarihinin değil bütün tarihçileri, bütün felsefecileri ve hatta bütün insanları ilgilendiren ve bilim tarihinin nereden başlaması gerektiğine dair temel soruları, temel başlangıç referanslarını arama çalışmalarını sıralamaktadır:

“Her hangi bir tarih, bilimin ortaya çıkışının bir izahı ile başlamalıdır. Bu, antropoloji ve prehistoryanın görevidir. İlk insanlar, aletlerini nasıl icat ettiler ve biçimlendirdiler? Hayvanları nasıl evcilleştirdiler ve çiftçiliğin inceliklerini nasıl öğrendiler? Aritmetik, geometri ve astronomi hakkındaki ön bilgiler nasıl edindiler? Sağlık için en iyi yiyecekleri ve hastalık için en iyi ilaçları nasıl buldular? Suları yönlendirmeyi, kara ve deniz avcılığını, ağır taşları kaldırmayı ve nakletmeyi, maden filizini çıkarmayı ve işlemeyi, bronz ve daha sonra demir aletler yapmayı nasıl öğrendiler? Aile ve kabilelerdeki sosyal yaşam şekillerini, ekonomi ve idare yöntemlerini nasıl keşfettiler? Dili ve onu kaydetme çarelerini nasıl geliştirdiler? Bir tür toplumsal ve tarihsel bilince eriştiler mi eğer eriştilerse onu nasıl tatmin ettiler? Sanatsal ve dinsel ihtiyaçlar nasıl uyandı ve bunlara itaat etmek için neler yaptılar?”¹²⁶

Sarton yazılı tarih perdesinden evvelki çağlara ait bu tür bilgilerin elde edilmesine yönelik gerekli izahattan sonra sırayla Mısır, Mezopotamya, Hindistan ve Çin bilimi hakkında kısa bir bilgi vermektedir:

---

¹²⁴ Sarton, *Yöntem* s.19

¹²⁵ Age. s. 19–20

¹²⁶ Age s.20

“Bunlar yazılı tarih perdesinin açılmasından evvel insanın ulaşılmış olduğu bilgi seviyesinin anlaşılabilmesi için cevaplandırılması gerekli olan sayısız sorudan sadece birkaçıdır. Yazılı belgelerle temsil edilen en erken kültürler Mısır, Mezopotamya, Hindistan ve Çin’de görüldü. Bu bölgeleri çözümleyebilen ve anlamlandırabilen şarkiyatçıların işbirliği olmaksızın bu kültürler hakkında bir izahat verilemez. Bilim tarihçileri, kendi araştırmalarına uygun düşen tüm verileri şarkiyatçıların incelemelerinden çıkarmayı ve onları açıklamayı başarabilmelidirler.”¹²⁷

Bilindiği gibi Sarton için bütün tarih dönemleri içinde, milletlerin veya çeşitli coğrafyaların altın çağları içinde en önemlisi ve en eşsizi antik Yunan dönemidir. Şimdi tarihsel planda sıra antik Yunan dönemine gelmiştir. Sarton işte bu paragrafta antik Yunan mucizesinin başlangıcını şöyle ifade etmektedir.

“Birbirini izleyen bir sürü iniş çıkışlardan, keşiflerin yol açtığı ani ve büyük değişikliklerden ve demir silahların kullanılmasından sonra, kabiliyetli bir millet olan Yunanlılar, daha ciddi bir şekilde evreni ve kendilerini açıklamaya giriştiler. Bu insanlar başlangıçta, küçük Asyanın batı sahillerine, Scilya’ya ve Güney İtalya’ya yerleştiler. Matematiğin, astronominin, mekaniğin, fiziğin, coğrafyanın ve tıbbın temel öğelerini onlara borçluyuz. Eserlerinden bazıları bugüne kadar korunmuştur ve bilgimiz, fragmentlerden ve dolaylı alıntılardan derlenmiştir.”¹²⁸

Bu girizgâhtan sonra Sarton Yunan bilimin altın çağını izaha girişmektedir:

“Yunan biliminin altın çağı, Yunan edebiyatı ve sanatının altın çağı ile aynı zamana rastlar. Ana üssü Atina, dili Yunanca ve zamanı ise M.Ö. 5. ve 4. yüzyıllardır. Beşinci yüzyıl, atom kuramını keşfeden Demokritos ve Leukippos gibi büyük filozoflara, Kioslu Hippokrates gibi matematikçilere, Philolaus gibi astronomlara, “tıbbın babası” olarak kabul edilen Koslu Hippokrates gibi hekimlere tanıklık etti. Bu altın çağ, Sokrates’in M.Ö. 399’da politik bir cinayete kurban gitmesiyle kapandı.”¹²⁹

Yine Yunan biliminin anlatılmasına devam eden Sarton, Yunan altın çağının Sokrates’in öldürülmesi ile sona erdiğini iddia ettikten sonra tarihin en büyük bilim adamlarından ikisini tanıtmaya girişmektedir:

---

¹²⁷ Age s.20

¹²⁸ Age s.20

¹²⁹ Age s.21

“4. yy bilimsel başarılar yönünden daha da zengindi ve bu yy, iki filozof tarafından bütün geçmişin türlerinde en büyük olan iki şahsiyeti tarafından yönlendirildi: Yüzyılın ilk yarısına Atina akademisinin kurucusu olan Platon, ikinci yarısına ise aynı kentteki lisenin kurucusu olan Aristoteles hakim oldu. Bu adamların tesirleri bugüne kadar ulaştı. Öyle ki düşünen her insanın, her bilginin ya bir Platoncu veya bir Aristotelesçi olduğu söylenebilir.”¹³⁰

Yunan biliminin bu altın çağının kapanmasından sonra bilim tabii ki yok olmamış fakat başka coğrafya ve milletlere taşınarak ilerlemesine, durmadan devam etmiştir. İşte bu satırlarda Sarton, Yunanistan’dan sonra bilimin İskenderiye ve Avrupa’yı da aşarak diğer kentlere taşınıp oralarda faaliyetine Helenistik kültür adı altında ilerlemeye devam ettiğini anlatmaktadır:

“Yunanistan’ın politik çöküşü, her tarafta, bilginlerin, esas olarak M.Ö. 3.yüzyıldan itibaren geliştirilen yeni kültürü adlandırmak için yeni bir isim kullanma konusunda anlaşmalarını sağlayacak derecede derin değişikliklere neden oldu. Merkez artık Atina değil, İskenderiye ve Avuranın dışındaki diğer Yunan kentleriydi ve yeni kültür Helenik değil Helenistik diye adlandırılmaktaydı. Bu dönem, Heropehilos ve Eerasistratos gibi üçüncü yüzyıl anatomistlerinin, Öklid, Aristarkos ve bu yüzyılın ikinci yarısında yıldızları parlayan Arşimet, Eratostanes ve Apollonius ile M.Ö. 2.yy’ın sonlarında yaşayan Hiparkos gibi matematikçi ve astronomların faaliyetleri ile ölümsüzleştirilir.”¹³¹

Tarihsel planda Helenistik kültürden sonra ve bir açıdan da onunla kesişerek sıra, Roma kültürüne gelmektedir:

“Roma, Hıristiyan çağ başlamadan biraz önce Yunan dünyasının politik hakimi konumuna yükseldiği için, Helenistik çağların sonları Roma Çağı ile birleşti. Roma bilimi, Yunan biliminin ancak bir yansımasıydı; bununla birlikte, M.Ö. 1.yy’da Lutrius ve Çiçero ve bunu izleyen M.S.1.yy’da ise Celsus, Plinius ve Frontinus tarafından Latince birkaç bilimsel eser kaleme alındı. Bu andan, 7.y.y’a kadar geçen süre içinde ortaya çıkan seçkin isimlerin tamamı Yunanlıdır. Bunların en büyükleri ikinci yüzyılda yaşayan - ve Yunanca eserleriyle roma imparatorluğunun altın çağına hakim olan-astronom ve coğrafyacı Batlamyus ile hekim Galendi. Daha sonra, daha ziyade Diyofantus ve Pappus (3.yy), 4.yy’da İskenderiyeli Theon, 5.yy’da onun kızı olan Hypatia gibi matematikçi ve

¹³⁰ Age s.21

¹³¹ Age s.21

astronomlar, Philoponus ve Sinklicius (6.yy) gibi filozoflar, Ooribasius (4.yy), 6.yüzyılda Aetios ve Trallesli Alexander ve 7.yy'da Paulus Aegineta gibi doktorlar sahneye çıkar. Böylece Akdeniz havzasının büyük bir kısmına yayılan Müslüman fetihlerinin başladığı dönemlere geliriz.”¹³²

Romanın da bilimsel anlamda altın çağının yok olmasından sonra artık tarih sahnesine Müslümanlar çıkmaktadır. Bu dönemde batıda bilim bir mum ışığı ise doğuda özellikle Müslümanlar arasında güneş gibi parlamaktadır. İşte bu dönem ortaçağ olarak nitelendirilen zaman dilimidir. Sarton bu özet panoramada Müslüman coğrafyaya iki paragraf ayırmaktadır:

“ Burada, ortaçağ tarihindeki bütün değişiklikleri en özlü bir şekilde bile anlatmak mümkün değildir. 9.yy.'dan 11.yy'a kadar bütün Yunan ilmi Arapçaya aktarıldı ve en yeni bilimsel eserler bu dilde yazıldı.11.yy.'dan sonra, tedricen, hepsi Latinceye, daha küçük bir kısmı ise İbraniceye çevrildi. Ortaçağların başlarının, 11.yy.'ın en büyük hekimi İbn Sina ve en orijinal bilgini ise onun çağdaşı olan el Beyruni idi. Bu dönemin (9.yy.'dan 11.yy' a kadar olan dönem) önde gelen matematikçi ve astronomlarının - 9.yy.'da el Harezmi, el Fergani ve el Battani, 10.yy.'da Ebu'l- Vefa, 11.yy.'da Ömer Hayyam ve el Zerkali - bütün eserleri, önde gelen filozoflarınki gibi- 9.yy.'da el Kindi, el Farabi ve 11.yy'da ise İbn Sina ve el Gazali- Arapçaydı. Arapçadaki kültür, uzak batıdan, (İspanya ve Fas) Hindistana kadar yayılan sahada milletler arasıydı; hatta sadece Müslümanları değil fakat aynı zamanda Yahudileri ve Hıristiyanları da kapsadığı için ırklar arası ve dinler arasıydı. Bunların ortak özellikleri, geliştirilmesine hizmet ettikleri Arap dili ve İslam kültürüydü.”¹³³

Ortaçağdan sonra 13 yy.'a kadar olan döneme “geç orta çağ” adını veren Sarton bu döneme de 3 dinden 3 büyük bilim adamının hakim olduğunu söylemektedir:“ geç ortaçağ düşüncesine, Müslüman İbn Rüşd (Averroes), Yahudi Maimondies (ikisi de 12.yy.'da yaşadı) ve 13.yy.' da Hıristiyan st.Thomas Aquinas gibi üç dev tarafından hükmedildi.”¹³⁴

13. yy.'dan sonra sırayla 15 ve 16.yy'lara atıf yapan Sarton matbaa ve coğrafi keşiflere değinmektedir:

---

¹³² Age s.21-22

¹³³ Age s.22

¹³⁴ Age s.22

“ 15.yüzyılın en büyük hadiseleri, bu yüzyılın ortalarına doğru matbaanın icadı ile gemici Henry tarafından başlatılan ve yüzyılın sonunda Colomb ve diğerleriyle doruğa ulaştırılan coğrafi keşiflerdi. Bu coğrafi keşifler 16’ncı yüzyıl boyunca devam etti ve insanın pek çok sahadaki tecrübelerini sınırsız bir şekilde arttırdı.”¹³⁵

Sarton, matbaanın icadına çok büyük ehemmiyet atfetmektedir; öyle ki bilimin 19 ve 20.yy.lardaki patlamasını ve hatta İslam dünyasının geri kalmasının nedenlerini matbaada görmektedir:

“ Matbaanın icadı, sadece, fikirlerin daha önce mümkün olandan çok daha mükemmel bir şekilde yayılması anlamına gelmez, fakat aynı zamanda, standart metinlerin ve kısa bir süre sonra da standart resimlerin üretilmesi anlamına da gelir. Bilginin ilerleyişi, ilk defa gerçekleşir gerçekleşmez kaydedilebiliyor, standartlaştırılabilir ve medeni dünyanın her tarafına yayılabiliriyordu. Bu döneme kadar doğu ve batı birlikte çalıştılar, fakat dini bağnazlık tarafından giderek dizginlenen İslam dünyası, matbaayı reddetti ve batı dünyası ile yaptığı işbirliğine son verdi.”¹³⁶

Daha önce de ifade edildiği gibi Sarton için Rönesans dönemi de en az antik Yunan dönemi kadar ehemmiyet arz etmektedir.

“ Matbaanın icadı öyle verimli oldu ki, bu hadiseyi, Rönesans denilen ve adeta batı’ya münhasır olan (ilim böyle söylüyor) yeni bir dönemin başlangıcı olarak saymak isabetli olacaktır. Rönesans’ı, 1450 ile 1600 arasında kalan dönem olarak tanımlarsak, onun temel vasıflarından birinin, çoğu, sadece Arapça tercümelerinden istifade edilerek yapılmış Latince tercümelerinden tanınan Yunan klasik metinlerinin yeniden elden geçirilmesi olduğunu söyleyebiliriz. Diğer yönlerden, Rönesans, esasında ortaçağ’ın devamıydı. Leonardo Da Vinci, Nikola Kopernik ve Andreas Vealius, Vanoccio Biringuccio ve Rodolphus Agricola, Ambroise Pare ve Pierre Belon, Konrad Von Gesner, Tycho Brahe, William Gilbert ve Simon Stevin gibi birkaç dev ve Philippus Aurcolus Paracelsus ve Bernard Palissy gibi isyankarlar vardı; fakat modern bilimin, Francis Bacon, Galileo Galilei, Johannes Kepler ve Rene Descartes gibi kimselerin yaşadığı 17.yy.’a gelinceye değin gerçekten başladığı söylenemez.”¹³⁷

Rönesans döneminde Sarton özellikle bilim akademilerine atıf yapmaktadır:

---

¹³⁵ Age s.22

¹³⁶ Age s.22–23

¹³⁷ Age s.23

“Rönesans esnasında basımevlerinin miktarı çoğaldı ve basılmış kitapların sayısı ise sınırsız bir şekilde arttı. Bilginin muntazaman birikmesi güvence altına alındı. Bilimin ilerleyişini idare ve muhafaza eden diğer bir çare ise, akademilerin kurulmasıydı. İlk bilim akademileri olan Romadaki “academia del lincei” (1603-1630), Floransadaki “academia del cimento” (1657-1667), Londradaki “royal society” (1662) ve Paristeki “academia des science” (1666) 17.yy.dan kalmadır. Kitaplar ve dergiler bu akademiler tarafından desteklendi ve Pariste neşredilen “*journal des savants*” (1665) ve Leipzig de neşredilen “*acda eruditorum*” (1682) gibi diğer birkaç dergi ise, çalıştıkları yerlerde bilim adamlarının faaliyetlerini yönlendirdiler.”¹³⁸

Bu akademiler ve akademilerin yayınları sayesinde bilimin gelişimi bir düzen ile ilerleme ve tarihsel planda tasvir edilme imkânına kavuşmaktadır Sarton’a göre:

“Hemen hemen bütün öncü bilginler bu akademilerden en az birinin üyesiydi ve bilim sayısız yönlerdeki gelişimini akademik yayınlara dayanarak tasvir etmek mümkün olabilmekteydi. Bununla birlikte modern bilimin temel eserleri, Sir İsaac Newton’un “*Principia Mathematica*’sı (1687), Christian Huygens’in “*traite de la lumiere*’i (1690) gibi büyük incelemeler ve pek çok listeye girmiş büyük sayıdaki diğer eserlerdir.”¹³⁹

Artık tarihsel planda bilimin patlama yaptığı dönemlere gelinmiştir. 17. yy’dan itibaren bilim inanılmaz bir hız ve boyutta özellikle Avrupa’da altın çağlarının en önemlisini yaşamaya başlamıştır:

“17. ve 18. yy.’lardaki seçkin bilim adamlarının sayısı öyle büyüktü ki, adlarını birer birer sıralamak bile mümkün değildir. Onların Avrupanın her tarafına yayıldıkları hususuna dikkat çekmek daha ilginçtir. Bilimsel faaliyetlerin milletler arası olduğu her zamankinden daha belirgin bir hale gelmişti; her hangi bir ülkenin bilim tarihi, temel araştırmalardan bazıları diğer memleketlerde yapıldığı için (tek başına) çok eksik kalmaktaydı. İsviçre gibi çok küçük bir ülke bile Paracelsus, Gesner, Bernoulli ailesi, Albrecht Von Haller, Leonhard Euler, Lambert, Steiner ve diğer bilim kahramanlarıyla bu tarihte önemli bir hisseye sahip oldu. Genç Amerika, Benjamin Franklin, John Winthrop ve Benjamin Thompson ile kendi yeteneklerini üretmeye başladı.”¹⁴⁰

---

¹³⁸ Age s.23

¹³⁹ Age s.23

¹⁴⁰ Age s.24

19.yy da bilim, sanki 20.yy.'da yapacağı patlamaya hazırlanmaktaydı. Sanki 19.yy tarihsel planda fırtına öncesi sessizliği çağrıştırmaktaydı:

“19. yy boyunca bilim, neredeyse inanılmaz bir bollukta ve oldukça temkinli olan en iyi gözlemcileri bile aldatabilecek ve biraz fazla iyimser yapacak süratte ve yönlerde gelişti. İnsanlar bilimin mükemmellik menziline ulaştırılan bir yol olduğuna inanmaya başladılar. Daha fazla ilerleme, sadece doğa bilimcilerinin tasarımlarını tamamlayacak sonsuz sayıda yeni verinin elde edilmesine veya daha dakik fiziksel ölçümlerin yapılmasına ve sonuçların daha ayrıntılı açıklanmasına bağlıydı. Bu sakin ve iyimser ortam, yüzyılın sonlarına doğru yaşamın maddi koşullarını kökten değiştiren, önceki dönemlerden tamamen farklı olan 20. yy'a yol açan ve bütün geçmiş hafızamızda bir araya toplayan bir icatlar serisi başladığında altüst oldu. Birçok insan 20.yy da tamamen yeni bir dünyanın başladığına inanır gibi oldular ve bunda pek de yanılmadılar.”¹⁴¹

Ve işte en sonunda 20.yy gelmiştir. Hayatları ve fikirleri ve dünyayı değiştiren olağanüstü bilimsel icat ve keşiflerin yaşandığı bir dönem bu çağda yaşanmıştır. Sarton dahi bu çağdan etkilenenlerdendir. Bu satırlar onun bu coşkusunun ve etkilenmesinin açık ifadelerini sunmaktadır:

“Bu temel icatların çoğu 19.yy'ın sonu gelinceye kadar tamamen geliştirilemedi. Fakat, bu andan sonra, bunların gelişimi o kadar süratli ve nüfuzu o kadar derindi ki, dinamo, elektrik motoru, telgraf ve telefon, içten yanmalı motorlar, gramafon, havacılık, sinema, telsiz, radyo, televizyon, soğutma yöntemleri ve plastik(bunlar ciltlerce arttırılabilir) gibi icatlar 20. yy. ortamının esas unsurları haline geldi. Saf bilimsel keşiflerde aynı derecede ihtilalci olmuştu; icatların yaşam şekillerini altüst etmesi kadar derin bir şekilde bilimlerini altüst ettiler. X ışınlarının keşfini (Winhel Conrad Roentgen, 1895), Radyoaktiviteyi (Antoine Henri Beckuerel, 1896) ve psikanaliz (Sigmund Freud, 1900 ve sonrası), mendelizmin yeniden keşfini (1900), kuantum kuramının keşfini (Max Carl Ernst Planck, 1901), mutasyon kuramını (Hugo de Viriez, 1901-1903), radyumu (Pierre ve Marie Curie, 1903), özel ve genel izafiyet kuramlarını (Albert Einstein, 1905, 1916) ve atomun parçalanmasını (Sir Ernest Rudherford, 1919) anmak yeterli olacaktır.”¹⁴²

Böylece Sarton'ın çok özet olarak sunduğu bilim tarihinin genel panoraması son bulmaktadır. Tabi Sarton, *Introduction*'ı 1400'lü yıllarda bırakmak zorunda kaldığı gibi

¹⁴¹ Age s.24

¹⁴² Age s.24–25

bu özet panoramayı da 1919 yılında bırakmak zorunda kalmıştır. O günden bu yana yaklaşık bir yüzyıl daha geçmiştir ve bu yüzyılın panoramasını aslında buraya da eklemek gerekmektedir. Fakat ne yazık ki bu imkânı burada sergilemeye birçok engel mevcuttur. Sadece hatırdaki tutulması gereken şey bu panoramaya bir yüzyılın daha eklenmesi gerektiğidir.

Ancak burada şu hatırlanabilir: Sartre'ın hümanizmle alakalı fikirlerine değinildiği önceki bölümlerde bu son yüzyılla alakalı aslında bazı bilgi kısıntıları mevcuttur. 19 yy.'daki insanların gözlerini kamaştırıran bu bilimsel ilerleme ile insanlar her şeyin bilim ile hallolabileceğini düşünmeye başlamışlardı. Ancak 20.yy bu fikirleri teker teker yok etti ve bilimin yanlış eller ve yanlış kullanımlarda sadece insanlığı değil bütün bir dünyayı nasıl bir yok oluşun eşiğine getirebileceğini göstererek insanların bu bilim rüyasından uyanmasını sağladı.

2.FUAT SEZGİN

2.1. Hayatı

Bu kısımda Fuat Sezgin'in hayatının kronolojik ve kısa bir özeti, hayatı hakkında kendi dilinden anlattığı bazı anekdotlara da başvurularak verilmeye çalışılacaktır.

“Prof. Dr. Fuat Sezgin, 24 Ocak (Ekim)1924'te Bitlis'te doğmuştur.”¹⁴³

“Babası Mehmet Sezgin Osmanlı döneminde kadılık yapmış fakat daha sonra mevcut kanunlarla adaletin tahakkuku hususunda şüphe duyduğu için kadılığı bırakmış ve hocalık yapmıştır. Mehmet Bey Bitlis'te metfundur. Küçük kardeşi Refet Sezgin (1925–1992) adalet partisinden millet vekili olmuş, devlet bakanlığı ve enerji ve tabii kaynaklar bakanlığı yapmıştır.”¹⁴⁴

“Fuat Sezgin, ilkokulu Doğubayazıt'ta, ortaokul ve liseyi Erzurum'da tamamladıktan sonra 19 yaşındayken (1943) İstanbul Üniversitesi Arap dili ve edebiyatı bölümüne, diğer ismiyle şarkiyat enstitüsüne girmiştir. Burada dünyanın en büyük oryantalistlerinden kabul edilen Alman Helmut Ritter'in talebesi olmuş ve gençlik yıllarını Beyazıt çevresinde geçirmiştir.”¹⁴⁵

“1943-1951 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Şarkiyat Enstitüsü'nde, "İslami Bilimler ve Oryantalizm" alanında öncü bir yere sahip olan Alman oryantalist Hellmut Ritter (1892 - 1971)'in yanında öğrenim görmüştür.”¹⁴⁶

Fuat Sezgin ile ilgili bu çalışma çerçevesinde müşahede edilmiştir ki bir hocanın talebesi üzerindeki tesiri yıllarca değil ömür boyu dürmektedir. İlerideki sayfalarda da görüleceği üzere Sezgin bugün 86 yaşında olmasına rağmen halen hocasının kendisine yaptığı iltifat ve takdirleri hep sevinç ve gururla yad etmekte ve hocasına olan saygısında asla taviz vermemektedir. Burada hocası ile ilgili anekdotlara da yer verilecektir. Örneğin Sezgin'in hocası Ritter'i tarif ettiği şu pasajlar oldukça önemlidir:

¹⁴³ Hülya Aras, *Fuat Sezgin Kimdir*, www.medeniyetmektebi.com Bu makale bundan sonra “kimdir” adıyla kısaltılarak verilecektir.

¹⁴⁴ İrfan Yılmaz, *Yitik hazinenin kaşifi;Fuat Sezgin*, Yitik Hazine yayınları 1. Baskı, İzmir 2009, s.11. Bu kitap bundan sonra YHK adıyla kısaltılarak verilecektir.

¹⁴⁵ Age s.11

¹⁴⁶ Aras, Age.

“Ritter’le birlikte Ayasofya kütüphanesine gider, mesela yirmi yazma kitap aldıysak aramızda on on taksim ederdik. Sonrada kapağına, cildinin kalitesine, kâğıdının cinsine, tabî ki yazısına bakarak tarihini bulmak için yarıştık. Önce hoca tahmin ederdi, sonra da ben. Tabir caizse sanki iki çocuk gibi hem tatlı bir şekilde hem de son derece heyecanlı olarak yarıştık. Umumiyetle o benden daha isabetli tahminler yapıyordu, ama bazen ben de tutturuyordum.”¹⁴⁷

Bu pasajda ise Sezgin hem hocasını tarif ediyor hem de hocasının İstanbul’dan ayrılırken söylediği ifadeleri ağlamaklı bir dille şöyle dillendirmektedir:

“Çok inşafı bir adamdı. Talebesinin muvaffakiyeti karşısında bahtiyar hissederdi kendisini. Benim tahminim daha iyi çıkarsa “Ooo! Bakıyorum boynuz kulağı geçti” gibi latifeler yapardı. Ritter de tam bizden birisi gibi olmuştu. Fakat ilmi ciddiyetinden hiç tavizi yoktu. Hem de latife yapsa bile, hocalık seviyesini hiç düşürmezdi. Bu şekilde yazma eserlerle içli dışlı olduk. O zaman Ayasofya Kütüphanesi henüz Ayasofya camiindeydi. Fakat hocam Helmut Ritter, otuz yılını verdiği İstanbul’dan 1949 da ayrılarak Frankfurt’a yerleşti. O zamanlar ismi Yeşilköy olan havaalanında, ayrılırken ağlamaklı bir sesle bana vasiyet gibi şöyle söyledi: “Ben kendimi bu şehrin kütüphanelerinin kralı hissediyordum; Şimdi tahtımı sana devrediyorum. Onun değerini iyi bil!”¹⁴⁸

Sezgin, İstanbul üniversitesindeki şarkiyat tahsili hayatını ve Hellmut Ritter’in kendisini İslam bilimleri alanında çalışmaya teşvikini şöyle anlatmaktadır:

“1943 yılında İstanbul üniversitesinde şarkiyat tahsiline başladığımda, dünyanın, geçmişte ve bugün için en büyük şarkiyatçısı olarak tanınan Hellmut Ritter’in öğrencisi olmak şans ve nimetine kavuştum. O bana, fazla tembel bir öğrenci olmadığımı inanınca, doğal bilimlerle, özellikle matematik ile ilgilenmemi, modern matematiğin temelinde İslam bilginlerinin kitaplarının bulunduğunu söyledi; misal olarak Harezmi, İbn Yunus, İbnü’l-Heyssem ve Biruni’nin adını andı. Onların batı dünyasında tanınan en büyük bilginler seviyesinde olduğunu söyledi. O gün eve gittim. Çok zor, uykusuz bir gece geçirdim. Bir taraftan genç hafızamda eve götürdüğüm 4 addan başka çok şey bilmek aşkı, öbür taraftan, ilkokula başladığım ilk haftalarda süslü püslü hanım öğretmenimden duyduğum söz: ‘İslam bilginlerinin dünyanın bir öküzün boynuzu üzerinde durduğuna

---

¹⁴⁷ Yılmaz, Age s. 18

¹⁴⁸ Age s. 18

inandıkları'. Sabahın olmasını, hocama çok çok şeyler sorma saadetine kavuşma anını sabırsızlıkla bekledim.”¹⁴⁹

İlkokuldakine benzer bu olaydan başka Sezgin diğer bir olayı da lise yıllarında yaşamış ve kendisi olayı şöyle anlatmaktadır:

“Lise tahsiline başladığımın henüz daha ikinci haftasında, bir öğretmenimiz bize Müslüman hocaların dünyanın öküzün boynuzu üstünde olduğuna, öküz kafasını sallayınca da zelzele meydana geldiğine inandıklarını söyledi. Lise tahsilim boyunca bunu tashih eden hiçbir öğretmen olmadı. Hâlbuki çok sonraları öğrendim ki Müslümanlar daha hicretin 1.yy.ının sonuna doğru Aristo'ya isnat edilen *Kitabü'l-Âlem*'i tercüme etmiş, orada zikredilen dünyanın yuvarlak olduğu nazariyesini öğrenerek tartışıp kabul etmişler ve onların büyük çoğunluğu buna ilaveten dünyanın döndüğüne de inanmışlardı. Miladi 16-17.yy.da Avrupalıların dünyanın şekli ve dönmesiyle alakalı ne büyük mücadeleler yaşadığı düşünülürse, Müslümanların ne kadar ileri oldukları ve münevverlerimizin durumu daha iyi anlaşılabilir.”¹⁵⁰

Yine Sezgin aynı olayı bir başka yerde şöyle anlatmaktadır:

“Prof. Fuat Sezgin, 1942 senesinde İstanbul Üniversitesi"nde Arap filolojisi eğitimi almaya başladığında dünyanın gelmiş geçmiş en büyük oryantalist kabul edilen Alman Hellmut Ritter"ın öğrencisi olmuş. Hocasından Müslümanlarda da büyük matematikçiler olduğunu ve Avrupa"nın en büyük âlimleri seviyesinde bilim adamı olduklarını işitip, isimlerini de duyunca çok şaşırılmış: "Dehşete düştüm. Çünkü ilkokulda, lisede öğrendiğimiz şeyler tamamıyla buna aykırıydı. Modern dünyanın gelişimine İslam dünyasının katkısını sıfır diye biliyorduk. Ritter"ın sözleri İslam ilimleri tarihini öğrenmem için kırbaç rolü oynadı. Bütün dünyayı terk ederek gece gündüz bunun için çalıştım.”¹⁵¹

Bir başka kaynakta Fuat Sezgin'in bu alana kafa yormaya başlaması şöyle anlatılmaktadır:

---

¹⁴⁹ Fuat Sezgin, “*İslam Kültür Dünyasının İlimler Tarihindeki Yeri*”, İslamiyat Dergisi, Cilt.7, Sayı 2. S.413 bu makale bundan sonra “yeri” adıyla kısaltılarak verilecektir.

¹⁵⁰ Seyfi Kenan. “*İslam Dünyasının Duraklama Sebepleri Üzerine Ünlü İlimler Tarihçisi Fuat Sezgin'i Dinlemek*”, Değerler Eğitimi Dergisi yıl 2003 ,Cilt.1/4, S. 73 Bu makale bundan sonra “duraklama” adıyla kısaltılarak verilecektir

¹⁵¹ İbrahim Balta, “*Batı Uygarlığı, İslam Medeniyetinin Çocuğudur*”. Aksiyon Dergisi, 19 Nisan 2004, Sayı. 489 Bu makale bundan sonra “çocuk” adıyla kısaltılarak verilecektir.

“Fuat Sezgin, Doğu Bilimi ve Türkoloji üzerine çalışmalar yapan bilim adamı Alman Carl Brockelmann'ın (1868–1956); "*Arap Edebiyatı Tarihi*" ve "*İslam Milletleri ve Devletleri Tarihi*" gibi çalışmalarındaki eksiklikleri fark etmiş ve bunları tamamlamak amacıyla, 1954 yılında İslam Bilim Tarihi ile ilgilenmeye başlamıştır.”¹⁵²

Bir röportaj esnasında kendisine sorulan “Sizi, bilim tarihi, özellikle de İslam bilim tarihi sahasında çalışmaya iten sebepler nelerdi? Niçin bu alanda çalışmayı seçtiniz?” sorusuna da Sezgin aşağıdaki cevabı vererek, kendisini İslam bilim tarihi alanında çalışmaya iten sebepleri şöyle açıklamaktadır:

“Ben bu bilgileri öğrenmeye 1943 senesinde başladım. Daha sonra İstanbul Üniversitesi'nde dünyanın en büyük müsteşirliği tesadüfen bulunuyordu. Zaten de ünlüydü. Ona gittim. Onun talebesi oldum. O bana dünyaya bakan başka gözler kazandırdı. O çok zor bir adamdı. Kısa zamanda diller öğrenmemi zaruret hâline soktu, kırbaçladı. Bu kırbaçların tesiri altında bazı dilleri öğrendim. Kendisi tamamen bilimler tarihi âlimi olmamakla beraber bilimler tarihi sahasında kendine ulaşan bilgileri azar azar bana ulaştırdı. O zamanlar bilimler tarihini öğrenmek merakı bende hâsıl olmuştu. Tam bir bilimler tarihçisi olma işine Almanya'ya ilk gittiğim 1953 senesinde merak bende o zaman uyanmıştı. Frankfurt Üniversitesi'nde bilimler tarihi derslerini takip ettim. Türkiye'ye döndükten sonra bilim tarihçisi olmaya karar verdim. İstanbul Üniversitesi'nde bilimler tarihi okutmaya başladım. İstanbul Üniversitesini yahut umumiyetle üniversiteyi terk edip Frankfurt'a, Almanya'ya gitmek zarureti, kaderi ortaya çıkınca artık tamamıyla bilimler tarihini seçtim. Bilimler tarihi sahasında yeni bir fabrikasyon, doçentlik yaptım. Böylece bilimler tarihçisi olma yoluna girdim yavaş yavaş. Ben o arada İslam-Edebiyat tarihi yazıyordum, bunu zamanla İslâm bilimler tarihi haline çevirdim ve bugüne kadar yazdığım İslâm bilimler tarihinin, yakınlarda 14. cildi çıkacak; bunun her cildinde İslâm bilimlerin madde sahasını yazmaya çalıştım, gayret ettim. Tabii bunları yaparken daima kendi araçlarımla yapmadım. Çok sahalarda, çok oryantalistler var. Onlar çok tetkik etmiş vaziyetlerde Müslümanların sahalarını, işlerini. Onları toplayarak, onları okuyarak, tanıyarak kısmen onlara erişerek, kısmen de kendi araştırmalarımla İslâm bilimler tarihinin yazıyorum.”¹⁵³

1951'de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ni bitirdikten sonra, Arap Dili ve Edebiyatı üzerine doktora yapmıştır.

¹⁵² Age

¹⁵³ *Mustafa sekili ile söyleşi* www.medeniyetmektebi.com 20 Ekim 2009. Bu söyleşi bundan sonra “söyleşi” adıyla kısaltılarak verilecektir.

“1954'te Arap Dili ve Edebiyatı bölümünde, *'Buhari'nin Kaynakları'* adlı doktora tezini tamamlayarak doçent olmuştur. Bu teziyle o, hadis kaynağı olarak İslam kültüründe önemli bir yere sahip olan Buhari'nin (810-870), bir araya getirdiği hadislerde biline gelenin aksine sözlü kaynaklara değil, İslam'ın erken dönemine, hatta 7.yy.a kadar geri giden 'yazılı kaynaklara dayandığı' tezini ortaya atmıştır.”¹⁵⁴

Bir başka kaynaktan öğrendiğimiz kadarıyla da Fuat Sezgin, 1960 ihtilâlinde, 147'liklerden biri olarak üniversiteden ayrıldıktan sonra Almanya'da tabii ilimler sahasında ikinci bir doktora ve doçentlik çalışması yapmıştır.¹⁵⁵

“27 Mayıs 1960 askeri darbesi sırasında üniversiteden uzaklaştırılan ve 147'likler diye bilinen akademisyenler arasında yer almıştır. 1961 yılında Almanya'ya giden Fuat Sezgin Frankfurt Üniversitesi'nde önce misafir doçent olarak dersler vermiştir. 1965 yılında Frankfurt Üniversitesi'nde profesör olmuştur. Oradaki bilimsel çalışmalarının ağırlık noktası 'Arap-İslam kültür çevresinde tabii bilimlerin tarihi' alanı olmuştur ve bu alanda 1965 yılında habilitasyon çalışmasını yapmıştır. Henüz İstanbul'da iken başladığı 7./14. yüzyıldan itibaren gelişen Arap-İslam edebiyatı tarihi çalışmasına (*Geschichte Des Arabischen Schrifttums*) Almanya'da da devam ederek, orientalistik çalışmaları için kaynak eser haline gelmiş ve hala aşılamamış 13 ciltlik eserinin ilk cildini 1967, son cildini ise 2000 yılında yayınlamıştır. *'Geschichte des arabischen Schrifttums'* İslam'ın ilk döneminde uğraşılmış, dini ve tarihi edebiyattan coğrafya ve haritacılığa kadar bütün ana ve yan bilim dallarını konu edinmektedir.”¹⁵⁶

Fuat Sezgin Almanyaya gittikten sonra Arap-İslam bilimleri çalışmalarını biryandan yürütürken diğer yandan, 1966 yılında Ursula Sezgin adlı alman ve Hristiyan fakat sonrasında ihtida etmiş bir bayanla evlenmiştir. 1970 yılında ilk çocukları Hilal Sezgin dünyaya gelmiştir.¹⁵⁷

Sezgin'in bir TV programında evlendiği gün bile çalışmalarını ancak birkaç saat aksattığını belirterek Türkiye'de düşünlerde harcanan zamanı israf olarak kabul etmekte ve sürenin kısaltılarak çalışmalara ayrılması konusundaki fikirlerini beyan etmektedir.

---

¹⁵⁴ Sezgin, *Yer*, s. 413

¹⁵⁵ İrfan Yılmaz, *Bilim Tarihinde Yüz Akımız Dünya Çapında Bir Deha: Prof.Dr.Fuat Sezgin*. Sızıntı Dergisi. Yıl 27, Sayı 319, Ağustos 2005 Bu makale bundan sonra “deha” adıyla kısaltılarak verilecektir.

¹⁵⁶ Agm

¹⁵⁷ Yılmaz, YHKf, s. 23

Fuat Sezgin evliliğinden sonra 1967 yılında Arap-İslam bilimleri tarihi adlı temel çalışmasının ilk cildini yayınlamıştır. İslam bilim tarihi alanında, çalışmalarına başlaması ile Avrupalıların bir komite ile bu alanda yeni bir çalışmaya girmeleri aynı zaman dilimine denk gelmiştir. Ancak bu komite, Sezgin'in bu alanda çalışacağını öğrendiğinde önce kendisini alaya almış, ardından ilk kitap çıktığında komite kendisini lağvetmiştir. Sezgin bu olayı kendi dilinden şöyle anlatmaktadır:

"Komitede bir Müslüman veya bir Türk bu kitabı yazamaz. Kitabı gülünç olur diye konuşmuşlar. 1967 yılında kitabımın ilk cildi çıktı. Ondan sonra bir toplantı daha yapmışlar. Ve artık "Bizim devam etmemize lüzum yok" diyerek komisyonu lağvettiler. Bana UNESCO yardımını da vermediler. Alman Araştırma Kurumu ilk cilt çıktıktan sonra gezilerimi finanse etti ve bana asistanlar verdi. O sırada Türkiye'de bulunan hocam Hellmut Ritter, "Böyle bir kitap, ne daha önce yazıldı, ne de bundan sonra bu mükemmellikte yazılabilir" diye bana yazdı. Ben de mesut ve hür olarak yoluma devam ettim. Bugün 12 cilde ulaşan kitabımın çıkışıyla hayatımda şu saadeti hissettim: İslam ilimleri araştırmalarının sınırı, dairesi çok genişledi. Orada birçok yeni problemi veriyorum ve kendime dair yeni şeyler var. Aynı zamanda kitapta mevcut oryantalistlerin bilgilerini de münakaşa ediyorum."¹⁵⁸

"Prof. Sezgin, Suudi Arabistan Kral Faysal Vakfı'nın İslami bilimler ödülünü 1978 yılında ilk alan kişidir. Bu ve başka desteklerle Sezgin, 1982 yılında J.W.Goethe Üniversitesi'ne bağlı Arap-İslam Bilimleri Tarihi Enstitüsü'nü ve 1983'de buranın müzesini kurmuş ve buranın halen direktörlüğünü yürütmektedir."¹⁵⁹

"Enstitüye bağlı olarak kurduğu müzede Sezgin, İslam kültür çevresinde Müslüman bilginler tarafından yapılmış aletlerin ve bilimsel araç ve gereçlerin yazılı kaynaklara dayanarak yaptırdığı numunelerini sergilemektedir."¹⁶⁰

"Müzede bulunan objeleri tanıtmak ve İslam kültür çevresindeki bilimsel gelişmeyi göstermek için hazırladığı '*Wissenschaft und Technik im Islam*' isimli kataloğu 2003 yılında yayınlamıştır. Orijinal dili Almanca olan eser Fransızca, Arapça, İngilizce ve Türkçeye de çevrilerek yayınlanmıştır."¹⁶¹

---

¹⁵⁸ Balta, *çocuk*,

¹⁵⁹ <http://tr.wikipedia.org> 20 Ekim 2009

¹⁶⁰ Ags

¹⁶¹ Ags

Prof. Dr. Fuat Sezgin son olarak, Arap-İslam Bilimleri Enstitüsü için hazırladığı bilimsel araç ve gereçlerin benzerlerini yaptırarak, açılışını, 25 Mayıs 2008 tarihinde Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın yaptığı 'İstanbul İslam, Bilim ve Teknoloji Müzesi'nin açılmasına önayak olmuştur."¹⁶²

Fuat Sezgin'in çalışma aşkı ve gayreti hakkında, kendisiyle bir kitap fuarında ayaküstü sohbet gerçekleştiren Prof. Dr. İrfan Yılmaz şu anekdotu aktarmaktadır:

"Hoca'nın ilim aşkı ve gayreti anlatılamaz, belki yanında yaşamakla anlaşılabilir. Kendisiyle ayaküstü gerçekleştirdiğimiz sohbet uzayınca, bacaklarımıza binen yükü hafifletmek için, bir sağa bir sola ayak değiştirerek kıvranıyor; fakat hoca oturmadığından biz de oturamıyoruz. Nihayet dayanamayıp: 'Hocam ayakta yorulmuşsunuzdur, biraz otursanız...' dediğimizde, sabaha karşı 04.00'te kalktığımı, fuarda sergilenecek eserlerin ve katalogların hazırlanmasına nezaret ettiğini ve hâlâ oturmadığını anlatıyor. Biz de ayaklarımızın ağrısını unutmak mecburiyetinde kalıyoruz."¹⁶³

Fuat Sezgin, hayatını hangi çabaya, hangi amaca adadığını kendi dilinden şöyle ifade etmektedir:"O günden bugüne kadar tam 61 yıl geçti. Bazı küçük sarsıntılar bir tarafa, geçen bu zaman zarfında sadece bir gerçeğin peşinde koştum: İslam kültür dünyasının bilimler tarihindeki yeri nedir?"¹⁶⁴

Fuat Sezgin hayatının tamamını çalışarak geçiren ender bilim adamlarındandır. Kendisinin çalışma performansı akademisyenler arasında meşhur olup kendisi bu konuda hocası Hellmut Ritter'i örnek almıştır. Birçok konferans ve söyleşisinde herkese çok okumayı ve çok çalışmayı tavsiye ederken kendi hayatından da örnekler vererek insanların zamanlarını daha iyi değerlendirmeleri yönünde teşviklerde bulunmakta ve canlı bir örnek teşkil etmektedir. Bir söyleşisinde Sezgin, bu konuda şu cümleleri kurmaktadır:

"Hocam bir gün bana sordu; kaç saat çalışıyorsunuz? Ben, günde 13–14 saat çalışıyorum dedim. 'Ne!' Dedi. Bu tempoyla bir bilim adamı olamazsınız. Eğer bilim adamı olmak istiyorsanız bunu çok daha artırmalısınız' dedi. O, günde 24 saat çalışırdı. Günler uzun olsaydı, daha çok çalışacaktı. Ben ondan sonra çalışmamı, 17 saate çıkardım. Bu, 70

---

¹⁶² Ags

¹⁶³ Yılmaz, *deha*

¹⁶⁴ Sezgin, *yer*, s. 413

yaşıma girinceye kadar devam etti. 70 yaşımdan sonra, çalışmamı, bir iki saat azalttım. Aşağı yukarı, 13–14 saat çalışmaya gayret ediyordum."¹⁶⁵

Fuat Sezgin. 1961 yılında, 36 yaşındayken Türkiye'yi neden ve nasıl terk ettiğini şöyle anlatmaktadır:

"1960 yılında, bir hükümet darbesi oldu. Askerler devletin idaresini ele geçirdiler. Milli Eğitim Komitesi diye bir komite kurdular. Bir gün bunlar, 'hangi profesörler zararlıdır?' diye bir liste çıkarmışlar. Bunların listeleri kanun gibiydi. Gazeteler, 147 profesörün atıldığını yazıyordu. Benim de adım vardı. Askeri idarenin, bir mülki idareyi bertaraf ederek devletin başına geçmiş olmasından memnun olmadım. Birçok şeyler bekliyordum, ama bir gün üniversiteden atılacağımı beklemiyordum. Hatta Türkiye'yi kendiliğimden terk etmeyi de düşünmüyordum. Çünkü memleketime çok bağlıydım. Bu hadiseden bir yıl evvel, Almanya'da misafir doçent olarak bulunuyordum. Bana orada, doçentlik yapmamı teklif ettiler. Bu teklifi gülerek reddettim. 'Ben İstanbul'u, Türkiye'yi nasıl terk ederim?' dedim. Özür dilediler. Gazetedeki 'zararlı profesörler' listesini ve ismimin bu listede olduğunu görünce, ülkeden gitmemin, artık benim iradem dışında olduğunu anladım."¹⁶⁶

Sezgin anlatmaya şöyle devam etmektedir:

"Gazeteyi çantama koydum, Süleymaniye Kütüphanesi'ne gittim ve hemen orada üç tanıdığım dostuma mektup yazdım. İki Amerikalı, bir de Frankfurt Üniversitesi'nin eski rektörü olan dostlarıma; 'Bana bir yer bulun, geleceğim' diye yazdım. 30 gün içinde üçünden de cevap geldi. Üçü de beni, memnuniyetle kabul ediyorlardı. Ancak ben Frankfurt'u tercih ettim. Frankfurt'a gittim. Türkiye'yi, İstanbul'u terk edeceğim akşam, Galata köprüsünün Karaköy tarafına gittim. Oradan 15–20 dakika kadar Üsküdar'a baktım. Güzel bir geceydi, artık vakit de gecikiyordu. Döndüğümde, gözlerimin yaşını silmek zorunda kaldım. İşte son hislerim buydu. Kızmadım da, o zaman tabii üzülmuştüm. Bugün bir kızgınlık duymuyorum. Memleketime, yine ne vermek mümkünse onu vermeye çalışıyorum."¹⁶⁷

Fuat Sezgin, İstanbul Üniversitesi Arap Edebiyatı bölümünde öğretim üyesi iken, 1960'ta 27 Mayıs askeri darbesinde 147'likler listesine girerek üniversiteden atılma hadisesini başka bir yerde şöyle anlatmaktadır:

---

¹⁶⁵ Aras, Agm

¹⁶⁶ Agm

¹⁶⁷ Agm

"Evimden çıktım. Baktım bir çocuk diyor ki; "Yazıyor yazıyor, 147 profesörün üniversiteden çıkarıldığını yazıyor". Gazeteyi aldım elime. Baktım benim de ismim var. Enstitü yerine Süleymaniye Kütüphanesi"ne gittim. O gün artık Türkiye"de yaşayamayacağıma inandım. Birkaç Amerikan ve Alman üniversitesine yazdım. İki ay sonra bana iki Amerikan üniversitesinden ve Frankfurt'tan davet geldi. Daha kitabın malzemelerini tamamlayamamıştım. Türkiye"den uzaklaşmayayım, sık sık Türkiye"ye gelmek zorunda kalırım diye Frankfurt"u tercih ettim."¹⁶⁸

Sezgin bu olayın ardından yıllar geçtikten sonra prof. İrfan Yılmaz ile bir röportajı esnasında bu olayın nasıl gerçekleştiğine dair başka bir ayrıntıyı da şöyle dile getirmektedir:

"İhtilal günlerinde Türkiye'de atmosfer hiç iyi değildi. Herkes birbirini ihbar ediyordu. "Fılan demokrat partili, falan milli birlik komitesi hakkında şunları söyledi" gibi sözlerle birbirlerine düşmanlıkları ve hasetlikleri olanlar ihbarda bulunuyorlar. İsmi zikretmeyeceğim, bir adam şarkiyatın atmosferini çok kirletti. Bizim çalışmalarımızı kıskanırdı. Devir askeri ihtilal devri. Hükümeti Yassı adaya mahkûm etmişler. Siz gençsiniz bu olayları bilemezsiniz ama okumuşsunuzdur. Milli birlik Komitesi içinde bulunan bir subay, biz de şarkiyat tahsili yapan bu adamın hanımının akrabasıymış. Bu yolla benim ismimi vermişler. Zaten böyle ortamlarda bu işler de kolaydır."¹⁶⁹

"1960-61 yıllarında, Almanya'ya giderken yanına, kıyafetlerinin dışında, sadece iki bavul dolusu fiş ve belge alabilen Fuat Sezgin, Frankfurt Üniversitesi'nde ilkin misafir doçent olarak dersler vermiştir. 1966 yılında profesör olmuştur. Bilimsel çalışmalarının ağırlık noktası, "Arap-İslam Kültürü" nün, "tabii bilimler tarihi alanı"dır."¹⁷⁰

"1961 yılında fişlerle başladığı çalışmaları, sesini duyurmaya yetmiş ve 1978 yılında, Kral Faysal mükâfatını kazanmıştır. Bu vesileyle Arap dünyasının devlet adamlarıyla tanışmış ve aklından geçen büyük projeyi onlara aktarma imkânını bulmuştur. Düşüncelerinin destek görmesiyle, Fuat Sezgin, 1982 yılında, J.W.Goethe Üniversitesi'ne bağlı Arap-İslam Bilimleri Tarihi Enstitüsü'nü ve 1983'de de bu enstitünün müzesini kurmuştur. Bu Enstitü'nün, halen direktörlüğünü yürütmektedir."¹⁷¹

---

¹⁶⁸ Balta, Agm.

¹⁶⁹ Yılmaz, YHK, s. 21,22

¹⁷⁰ Age

¹⁷¹ Age

Fuat Sezgin için yabancı dil bilmek, çok okumak ve çok çalışmak bir bilim insanının kendisinde olmazsa olmaz niteliklerindedir. Kendisinin bazı cümleleri ve hayatından verdiği örnekler bizleri bu yargıya götürmektedir. Örneğin bir röportajında, sunucu kendisine şu soruyu sormakta ve kendisi de bu soruya aşağıdaki cevabı vermektedir:

“Son olarak okuyucularımıza, izleyicilerimize söylemek istediğiniz bir şeyler varsa lütfeder misiniz?

“Ne diyeyim? İnsanlar çok okumalı... Türkler okumuyor. Müslümanlar umumiyetle okumayan bir millet olmuştur. Bir çeşit bir kültür dünyası olmuştur. Bugün okunacak kitapların hudutları da genişlemiştir. Birçok diller istiyor. Dil öğrensinler. Gramer öğrensinler Müslümanlar, Türkler. Gramer öğrenmedikleri için Türklerin dil öğrenmeye karşı bir kompleksleri var. Bunun bizim mekteplerimizde büyük tarz okullarımıza gramerin sokulması ve gramer kafası olan insanların çoğalması biz Türkler için çok mühim.”¹⁷²

Yine bir başka kaynakta Sezgin'in dil öğrenmeye nasıl Arapçadan başladığı, kendisine hocasının nasıl tavsiyelerde bulunduğu şöyle anlatılmaktadır:

“İslam bilginleriyle Prof. Dr. Sezgin'in yolu, 1942'de İstanbul Üniversitesi Arap Filolojisi eğitimi almaya başlamasıyla kesişir. Ünlü şarkiyatçı Alman Prof. Dr. Helmut Ritter'le tanışır. Matematiğe meraklıdır. Hocası, Harizimî, Ebu'l-Vefa Buzcanî, İbn Heysem, Birunî gibi isimlerin, sonraki dönemlerin Avrupalı matematikçileriyle aynı seviyede, yer yer üstün olduğundan söz eder. Arapça öğrenmesini de önerir. Sezgin, Arapçayı nasıl öğrendiğini şöyle anlatıyor: ‘O tarihlerde Almanlar Bulgaristan'ı işgal etmişti. Türkiye'de devlet bütün üniversiteleri kapattı. Eve kapandım ve altı ay hiç çıkmadan çalıştım. Babamdan kalan 'Taberî Tefsiri'ni okudum. Hepsini anlamasam da ısrarla okuyor, Türkçe Kur'an tefsirleriyle karşılaştırıyordum. Bu şekilde gece gündüz 30 cildi okudum.’ Ritter'e "Hayatta bir dili bu kadar hızlı öğrenen birini görmedim" dedirten Sezgin, Süryanice, Farsça, Latince ve İbranice eserleri orijinallerinden okuyabilir hale gelir. Yakınlarına göre Sezgin şu anda 27 dili 'çok iyi derecede' bilmektedir.¹⁷³

---

¹⁷² Sekili, Agm

¹⁷³ Günel, İbrahim. *Doğudan Yükselen Işığın Dünyaya Tanıtılan Adam*, Radikal Gazetesi, 27 Mart 2005 Bu makale bundan sonra “adam” ismiyle kısaltılacaktır.

Fuat Sezgin bu altı aylık Arapça çalışmasının ardında, Arapçası çok ilerlemiş olduğu halde hocası Ritterin ilk seminerine katılmıştır. Kendisi cereyan eden olayı şu şekilde aktarmaktadır:

“Ritter’in ilk seminerlerine o zamanın büyük âlimleri de zaman zaman katılırlardı; beraber münakaşa ederlerdi. Derste bana bir yandan, ‘bu yaz ne yaptın bakalım’ diye sorarken diğer yandan önüme Gazali’nin ‘ihya-ı ulumu’d-din’ini koyuverdi. Ben hemen hocanın maksadını anladım ve okumaya başladım. Şaşırdı ve ‘hayatta bir lisanı bu kadar süratle bu kadar iyi öğrenen bir insan görmedim.’ Dedi. Çok sevinmişti. Gerçekten de talebelerinin başarısı karşısında bu kadar çok sevinen bir hocayı hayatım boyunca tanımadım.”¹⁷⁴

Sezgin hocasının yanında nasıl bir tedrisattan geçtiğini anlattığı İrfan Yılmaz eğitim sürecini şöyle tavsif etmektedir:

“Fuat hoca o talebelik dönemlerinde Süleymaniye kütüphanesine Ritter’le birlikte gidip gelmeye başlar. “geçinilmesi zor bir adam olan” Ritter’in nadiren yanına aldığı tek tük talebeler de kendisine katlanamayıp gittiklerinden, hocasının huylarını kabullenen Fuat hocanın bu sabrı onun için bir avantaja dönüşür. Bekli de ilmin ancak böyle sıkıntılı yollarla talim edileceğinin farkında olan Fuat hoca, etrafta başka talebe kalmadığından çoğunlukla hocasıyla baş başa kalmaktadır. Kendisine ilme adanmış bir insan için büyük bir talih olan bu durumu Fuat Sezgin hocanın çok iyi değerlendirdiği zaman içerisinde anlaşılacaktır. Zira başta İstanbul kütüphanelerinde bulunanlar olmak üzere, Türkiye’deki yazmaları dünya da en iyi bilen kişi Ritter’dir.”¹⁷⁵

“Fuat hocadaki sabır ve çalışma azmi Ritter’e tesir eder, üçüncü sömestr’den itibaren Fuat hocayı yanına alıp kütüphanelere götürmeye başlar. Birlikte giderek çalıştıkları kütüphanelerde en nadide el yazmalarını Fuat hocaya tanıtır ve birlikte incelerler. Böylece yavaş yavaş kitapları, yazarları tanımaya başlar. Müthiş bir hafızası olan Fuat hoca, hiçbir şeyi de unutmaz. Ritter’in her söylediğini hafızasında tutar. Burada çok önemli bir hususa işaret etmek gerekir: Büyük birikimi olan değerli hocaların her sözü yılların tecrübesiyle oluşmuş sağlam kanaatler ihtiva eder. Dolayısıyla böyle hocaların yanında çalışmak nasip olan talebenin, hocasını sanki başının üzerinde bir kuş var da kaçacakmış gibi hassas ve dikkatli şekilde dinlemesi gerekir. Bu hususa Fuat hoca da şu sözleriyle parmak basıyor: ‘Senelerce okuyamayacağınız kaynaklardan süzölmüş bilgileri anlatan bir adam, size

---

¹⁷⁴ Yılmaz, YHK s. 15

¹⁷⁵ Age s. 15

birçok nesilden gelen birikimini, öğrendiği her şeyi veriyor, aktarıyor. Öyle bilgiler ki hiçbir yerde bulamaz, hiçbir kitapta okuyamazsın. Zaten okumaya vaktin de olmaz. Bütün bunları hesap ederek, hocamın söylediği her şeyi kafama almaya çalışıyordum.’¹⁷⁶

“Sezgin’in son yazdığı beş ciltlik İslam bilimleriyle ilgili kronolojik buluş indeksinin yer aldığı kitap için Alman Başbakanı Gerhard Schröder kendisine şöyle bir mektup yazmıştır: "Bu iki kültür dünyasını birbirinden ayıran kesimlerin karşısında mücadele edebilmemiz için bize en büyük desteği verdiniz."¹⁷⁷

Dil öğrenme konusunda o kadar performanslı ve o kadar kabiliyetlidir ki kendisi bir konferansında izleyicilere çok okuyup çok dil öğrenmeleri konusunda teşviklerde bulunurken aşağıdaki cümleleri kurmuştur:“Dünya coğrafya tarihini yazmam için bildiğim dillerin yeterli olamayacağını fark edince 53 yaşından sonra Rusça, 60 yaşından sonra da Portekizce öğrendim. Onca çaba sarf edip emek harcadıktan sonra coğrafya eserlerini yayınladım.”¹⁷⁸

Bir başka kaynakta ise Sezgin’in 27 dili çok iyi bildiği şu şekilde ifade edilmektedir:“Bilimler Tarihi alanında dünyanın sayılı otoritelerinden birisi olan Fuat Sezgin; Süryanice, İbranice, Latince, Arapça ve Almanca da dâhil, 27 dili çok iyi derecede bilmektedir.”¹⁷⁹

Yine dil öğrenme konusunda Ritter ile Sezgin’in şu diyalogu oldukça önemlidir:

“1942”de Almanlar Bulgaristan”ı işgal edince Türkiye”yi de istila edecekleri korkusuyla nisan ayında okullar, üniversiteler tatile girmiş. Ritter”den "Arapça öğren" uyarısını alan Sezgin, bu durumu fırsat bilip 6 ay eve kapanmış ve günde 17 saat çalışarak babasından kalan 30 ciltlik ‘*Taberi Tefsiri*’ni okumuş. Başlangıçta anlamayıp Kur”an tercümeleleriyle karşılaştırsa da 6. ayın sonunda Arapça”yı Türkçe gibi okur ve anlar hale gelmiş. Çalışmaya sadece yakındaki camide ezan okununca mola vermekteymiş. Kendisi de 33 dil bilen Ritter”den diğer profesörlerin önünde "Hayatımda bir dili bu kadar hızlı ilerleten kişi görmedim" övgüsünü almış. Bugün Süryanice, Arapça, Farsça, Latince ve İbranice gibi araştırdığı bilim dalındaki eserlerin orijinallerini okuyabilen Sezgin övünmek olur diye bu konudan söz etmese de yakınları onun 27 dili çok iyi bildiğini söylüyor.”¹⁸⁰

¹⁷⁶ Age s. 15-16

¹⁷⁷ Günel, Agm

¹⁷⁸ Kenan, Agm s. 78

¹⁷⁹ Aras, Agm

¹⁸⁰ Balta, Agm s. 489

“Yanında çalışanlar Fuat Sezgin hocanın 27 dili iyi derecede bildiğinden ve bu dillerdeki yazılı belgeleri okuyabildiğinden bahsediyorlar. Ancak kendisine sorduğumuzda, ‘abartıyorlar!’ demesine rağmen, eserlerinde kullandığı belgelerden 6–7 dilde çok rahat okuyup yazdığı anlaşılıyor”¹⁸¹

Fuat Sezgin İslam bilim tarihine yönelik kaynak kitaplara çok ciddi ehemmiyet vermektedir. Hayatını İslam bilim tarihine adayan bir insan olarak belki de bu davranış normal karşılanabilir ancak Prof. Dr. İrfan Yılmaz’ın aktardığı aşağıdaki anekdot onun bu konudaki nev-i şahsına münhasır tevazu, gayret, azim ve çalışmasını çok iyi derecede özetlemektedir:

“Astronomi sahasında yapılanları anlamak ise, başlı başına bir gayret gerektiriyordu. Nitekim bu konuyu anlatırken, Fuat Hoca’nın enteresan bir yönünü keşfediyoruz. Fuat Hoca, ilk defa okuduğu bir kitabı anlayamadığı takdirde birçok kere okuduğunu, 20 kere okuduğu hâlde hâlâ anlayamadığı kitaplar olduğunu söylüyor ve şöyle devam ediyordu: “Eğer bir kitabı okuyup da anlamadıysam, onu hemen yanlış veya anlaşılmaz bir kitap deyip kenara atmıyorum. ‘Demek ki ben henüz bu kitabı anlayacak seviyeye gelmemişim.’ deyip tekrar tekrar okuyorum, zira bazı âletlere ait hususî tarif ve tabirler bugün Arapça’da bile yok, çok hususî bir gayret istiyor. Bu kitaplardan çıkardığım ve hâlen ne olduğunu anlayamadığım 10-12 kadar âlet var. Onun için tekrar tekrar okumam gerekiyor.”¹⁸²

Fuat Sezgin hayatı boyunca kendini adadığı İslam bilim tarihi araştırmaları ile ilgili olarak, bu alana yaklaşımının nasıl olduğunu ve hangi amaçlarla, hangi sonuçlara, ne şekilde vardığını bizatihi kendi ağzından şöyle dile getirmektedir:

“Burada özellikle vurgulamak isterim ki, bütün bu çabalarımızda ve ulaştığımız sonuçlarda "biz bulduk" heyecanı ile değil, bilakis, -özellikle Arap-İslam kültür çevresi söz konusu olduğunda tashihe muhtaç olan- insanlık biliminin bütünlüğü inancıyla hareket ediyoruz. Bu anlamda, bu bilimlerin son yüzyıllarda Avrupa’da başlayan safhasını yabancı tanımıyor, tam aksine, Arap-İslam dünyasında gerçekleştirilmiş olan gelişimin bir devamı olarak tanıyoruz. Şimdi ise Müslümanlar bir yabancılık duygusuna kapılmadan bu kültür çevresinin başarılarından o denli çok şey

---

¹⁸¹ Yılmaz, *Age* s.15

¹⁸² Yılmaz, *Deha*

öğrenmeli ve almalıdır ki, sonunda kendi emekleriyle ona katkıda bulunsunlar.”¹⁸³

Enstitü'ye bağlı olarak kurduğu müzede, Müslüman bilginler tarafından yapılmış aletlerin ve bilimsel araç ve gereçlerin, yazılı kaynaklara dayanarak yaptırdığı numunelerini sergilemektedir.

Prof. Dr. Fuat Sezgin bugün (2009) 85 yaşında olup halen durup dinlenmeyen bir enerji ile İslam bilim tarihi alanındaki direktörü olduğu J.W.Goethe Üniversitesi'ne bağlı Arap-İslam Bilimleri Tarihi Enstitüsünde çalışmalarına devam etmektedir. Ünü bütün dünyaya özellikle de İslam dünyasında yaygın olup sadece alman devlet adamlarıyla değil Malezya, Türkiye, İran, Fas ve Arap ülkeleri gibi birçok ülkenin devlet adamları ve akademisyenleriyle iletişim halindedir.

“Prof. Dr. Sezgin, 1960 ihtilalinde Türkiye'den ayrılmak durumunda kalmasına rağmen, ülkesine bağlılığının sebebinin sorulması üzerine, "Gittim ama, 'çalışacağım, memleketime faydalı olacağım' dedim. Cidde'de vatandaşlık teklif edildi. 'Bırakın Türk kalayım' dedim. Almanya'da da milletimi hiç unutmadım daima kalbim bu millet için çarptı.”¹⁸⁴

2.1.1.Ödülleri¹⁸⁵

Kral Faysal Ödülü (1978)

Frankfurt am Main Goethe Plaketi (1980)

Almanya 1. Derece Federal Hizmet Madalyası (1982)

Almanya Üstün Hizmet Madalyası (2001)

İran İslami Bilimler Kitap Ödülü (2004)

Ayrıca burada 2009 yılında yaşanan ve medyaya da yansiyarak olay olan ödüllerle ilgili şu anekdot da verilmelidir:“Prof. Dr. Fuat Sezgin Almanya'da kendisine verilmek istenen ‘Hessen Kültür Ödülü'nü Gazze katliamında İsrail yanlısı açıklamalarıyla tepki

¹⁸³ Sezgin, Fuat. *Batt, Varlığını Müslümanlara Borçludur*. Zaman Gazetesi, 31 Ocak 2007. Bu makale bundan sonra “borç” adıyla kısaltılarak verilecektir.

¹⁸⁴ www.ihlas.net.tr

¹⁸⁵ http://tr.wikipedia.org, Fuat Sezgin 20 Ekim 2009

çeken, Alman Yahudileri birliği başkanı Salomon Korn'la birlikte aynı ödülü alamayacağını gerekçe göstererek red etmiştir.”¹⁸⁶

2.1.2.Üyelikleri¹⁸⁷

Arap Dili Akademisi (Kahire)

Arap Dili Akademisi (Şam)

Fas Kraliyet Akademisi (Rabat)

Arap Dili Akademisi (Bağdat)

TÜBA (Türkiye Bilimler Akademisi) şeref üyeliği

2.2. İslam bilim tarihi araştırmalarında bulunduğu yer

İslam bilim tarihi ile ilgili araştırmaların kökeni aslında 18. yy.’a kadar dayanmaktadır. Fuat Sezgin’in bizatihi kendisinin ifade ettiği gibi batılı bazı şahsiyetler hümanist bir anlayışla Müslümanların ve Arapların bilimler tarihindeki yerini ortaya koymaya çalışmışlardır. Bu şahsiyetlerden bazıları şunlardır: Johann Gottfried Herder (1744-1803), Johann Wolfgang von Goethe(1749-1832), Kurt Sprengel (1766-1833), ve Alexander Von Humboldt (1769-1859).

Konuyla ilgili olarak bu alanda ilk çalışma yapan batılı bilim adamları hakkında kısa, öz ve tarihsel arka planı da içeren bilgiler Fuat Sezgin’in “*İslamda Bilim ve Teknik*” adlı kitabının önsözünde bulunmaktadır:

“Romantik dönemde, tarihsel olgulara karşı adil olmayan periyotlaştırmanın etkisi altında henüz yeni doğmuş olan tek yönlü ‘Rönesans’ kavramının ve ortaçağın başarılarının yadsımanın hâkim olduğu dönemde, Jacques Sedillot ve oğlu Louis-amelie, Ebu el-Hasan el-Marrakuşı’nin (7./13.yy.) uygulamalı astronomi ve astronomik aletlere ilişkin muhteşem eserinin Paris’te bulunan Arapça el yazmasından Fransızca tercümesini 1834 yılında yayınladılar. Bunu 10 yıl sonra oğul Sedillot’nun el-Merakuşinin kitabı üzerine yaptığı hayranlık uyandıran

---

¹⁸⁶ Age

¹⁸⁷ Age

çalışması takip etti. Gerçi önceki dönemlerde Johann Gottfried Herder (1744-1803), Johann Wolfgang von Goethe(1749-1832), Kurt Sprengel (1766-1833), ve Alexander Von Humboldt (1769-1859) gibi şahsiyetler hümanist bir anlayışla Müslümanlara veya Araplara bilim tarihinde layık oldukları takdiri yöneltmişlerdi. Bununla birlikte baba ve oğul Sedillot bilim dünyasının, Arap-İslam kültür çevresinin ortaya koyduğu başarılarla karşı adil bir davranış için onlarca yıl süren bir mücadele verdiler, her ne kadar bu, meslektaşları ve Fransız akademisi tarafından pek hoş karşılanmamış olsa da.”¹⁸⁸

Sezgin buraya kadar verdiği bilgilerden sonra, bunlardan sonra gelen diğer bir bilim adamı hakkında da şöyle bir cümle kurmaktadır: “ Sedillotlar tarafından sürdürülen mücadelenin, yorulmak bilmez bilim adamı Joseph-Toussaint Reinaud’un (1795-1876) daha aşağı kalmayan bir yaratıcılık ve inançla coğrafya, İslami arkeoloji, savaş tekniği alanlarında başardığı ve yaşamını adadığı eserlerle desteklenmesi bir şans olmuştur.”

Sezgin burada Tarihsel arka planın özet bir sürecini sunmaya devam etmekte şöyle demektedir.

“ 1853 yılında yayınlanan “*Averroes et l’averroisme*” adlı eserinde Ernest Renan (1823-1892) Arap felsefesinin Avrupadaki resepsiyonunun bilim tarihçileri için hayli yeni ve şaşırtıcı bir tablosunu çizerken, Alexander von Humboldt’un desteğiyle Pariste okumuş genç bir alman bilim adamı 1851-1864 yılları arasında Arap matematiğine ilişkin yaklaşık 40 kadar çalışma yaptı. Bu, maalesef çok genç, 38 yaşında ölmüş olan Franz Woepcke (1826-1864)’dir. Onun günümüze kadar kısmen aşılammış Fransızca yazdığı çalışmaları, bugünkü Arap-İslam matematik histografyası için sağlam bir temel oluşturmuştu. Özellikle 1851 yılında yayınlanmış olan doktora çalışması “*l’algebre d’Omar alkhayyam*”i beklenmedik bir etki yaratmıştı. Bu eserde Franz Woepcke, 5. / 11. yy.ın ikinci yarısında yaşamış olan filozof, astronom ve matematikçi “Ömer el-Hayyam”ın cebir alanında ki eserini, üçüncü dereceden denklemlerin sistematik bir tanıtmasını ortaya koymaktaydı. Ulaşılan bu sonuç, dönemin matematikçilerini özellikle şu sebepten dolayı şaşkınlığa düşürmüştü: otorite olarak kabul edilen matematik tarihçisi Jean- Etienne Montucla’nın Arapların cebirde ikinci dereceden denklemleri aşamadığına ilişkin kesin yargısını zihinlerinde tutuyorlardı. Böylelikle J.J. Sedillot, L. A. Sedillot, J.T.. Reinaud ve F.. Woepcke gibi büyük oryantalistlerin yoğun ve geniş kapsamlı çalışmaları gelecekte ki araştırmalara Arap-İslam bilim

¹⁸⁸ Fuat Sezgin, *İslamda Bilim Ve Teknik*, 2.Basım, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, Nisan 2008, 1.Cilt S. 13 Bu kitap bundan sonra İBT adıyla kısaltılarak verilecektir.

adamlarının evrensel bilimler tarihindeki yerlerine ilişkin umulmadık ve hayret verici perspektifler açmış oluyordu.”¹⁸⁹

Bundan sonra Sezgin kendisinden sitayişle söz ettiği bir başka bilim adamına geçmekte ve bu kişinin kendisine örnek teşkil ettiğini belirtmektedir.

“Bu dört bilim adamının bağımsız etkilerinden bağımsız olmaksızın Eilhard Wiedemann (1852- 1928) 1876 yılında, yarım yüzyıl sürecek olan çalışmalarına başladı. Wiedemann bir fizikçiydi ve çalışmalarının büyük bir çoğunluğu fizik ve teknik alanlarıyla ilgiliydi. Bununla birlikte, ilgisini zamanla Arap-İslam doğa bilimlerinin bütün alanlarına yöneltti. Bu yorulmak bilmez bilim adamının verdiği yazılı ürünler, iki yüz kadar makale ve monografi olarak yayımlandı. Sonradan 5 büyük cilt içinde toplanıp basılan çalışmaları, yazarın hayatta olduğu dönemde ve sonrasında, doğa bilimleri histografyasını köklü bir şekilde etkilemiştir. Ve gelecekte de bu alanın vazgeçilmez eserleri olarak kalacaktır.

Wiedemann buna ilaveten büyük bir öğrenci kitlesini çevresinde topladı ve onları bu alanla ilgili konuları işlemekle görevlendirdi. Bu çalışmalardan doğan ürünler hocalarıninkiler kadar önemlidir. Bu ürünler şimdiye kadar olduğu gibi, gelecekte de Arap-İslam kültür çevresi için de tabii bilimler histografyası için yapı taşlarını teşkil edecektir.”¹⁹⁰

Burada atlanmaması gereken Fuat Sezgin’le ilgili bir başka önemli nokta da şudur: Sezgin kendisinden önce konuyla ilgili araştırma yapanların hiçbirinin isminin gizli kalmasını sağlamak şöyle dursun onlara minnettar olduğunu, onların kendisinin öncüsü olduklarını her fırsatta dile getirmektedir. Bu anlamda Sezgin’in bizatihi kendisi duygularını şöyle ifade etmektedir: “Arap-İslam kültür çerçevesinde kullanılmış, geliştirilmiş veya icat edilmiş aletler, cihaz ve avadanların prototiplerini inşa etmede Eilhard Wiedemann’ı bizlerin öncüsü olarak kabul ettiğimizi belirtmek benim için hoş bir görevdir. Wiedemann yardımcılarıyla birlikte şu ya da bu aletin prototiplerini inşa ettiğini yazılarında sık sık belirtmektedir.”¹⁹¹

Fuat Sezgin’in İslam bilim tarihi araştırmalarında bulunduğu yer konusunda değinilmesi gereken en önemli noktalardan birisi de kendisini bu alana sevk eden ve çalışmalarında kendisini yönlendiren, dünyanın en büyük oryantalisti olarak zikredilen alman oryantalist Helmut Ritter’dir. Sezgin hocasının bu yönlendirici etkisi konusunda

---

¹⁸⁹ Age s. 13 önsöz

¹⁹⁰ Age s. 14 önsöz

¹⁹¹ Age s.14-15 önsöz

neredeşye bütün syleş ve makalelerinde benzer olan teşkkr ve minnet içeren bir üslup zet olarak Öyle demektedir.

“Ben bu bilgileri öğrenmeye 1943 senesinde başladım. Daha sonra İstanbul niversitesi’nde dünyanın en büyük müsteşriki tesadüfen bulunuyordu. Zaten de ünlüydü. Ona gittim. Onun talebesi oldum. O bana dünyaya bakan başka gözler kazandırdı. O çok zor bir adamdı. Kısa zamanda diller öğrenmemi zaruret hline soktu, kırbaçladı. Bu kırbaçların tesiri altında bazı dilleri öğrendim. Kendisi tamamen bilimler tarihi limi olmamakla beraber bilimler tarihi sahasında kendine ulaşan bilgileri azar azar bana ulaştırdı. O zamanlar bilimler tarihini öğrenmek merakı bende hsıl olmuştu. Tam bir bilimler tarihçisi olma işine Almanya’ya ilk gittiğim 1953 senesinde merak bende o zaman uyanmıştı. Frankfurt niversitesi’nde bilimler tarihi derslerini takip ettim. Türkiye’ye döndükten sonra bilim tarihçisi olmaya karar verdim. İstanbul niversitesi’nde bilimler tarihi okutmaya başladım. İstanbul niversitesini yahut umumiyetle üniversiteyi terk edip Frankfurt’a, Almanya’ya gitmek zarureti, kaderi ortaya çıkınca artık tamamıyla bilimler tarihini seçtim. Bilimler tarihi sahasında yeni bir fabrikasyon, doçentlik yaptım. Böylece bilimler tarihçisi olma yoluna girdim yavaş yavaş. Ben o arada İslam-Edebiyat tarihi yazıyordum, bunu zamanla İslm bilimler tarihi haline çevirdim ve bugüne kadar yazdığım İslm bilimler tarihinin, yakınlarda 14. cildi çıkacak; bunun her cildinde İslm bilimlerin madde sahasını yazmaya alıştum, gayret ettim.”¹⁹²

Sezgin burada sözlerine kendisinden önceki oryantalistlerin de katkısını unutmuyarak Öyle devam etmektedir: “Tabii bunları yaparken daima kendi aralarım ile yapmadım. Çok sahalarda, çok oryantalistler var. Onlar çok tetkik etmiş vaziyetlerde Müslümanların sahalarını, işlerini. Onları toplayarak, onları okuyarak, tanıyarak kısmen onlara erişerek, kısmen de kendi araştırmalarım ile İslm bilimler tarihinin yazıyorum.”¹⁹³

2.3. Amacı

Fuat Sezgin hayatının neredeyse tamamını İslam bilim tarihi araştırmalarına vakfetmiş, adeta hayatını bu çalışmalara adanmış bir bilim adamıdır. Evlendiği gün dahi çalışmalarında ancak birkaç saat aksatma yapan, günde 17, 18 saat alışan

---

¹⁹² Sekili, Agm

¹⁹³ Agm

yaşlandığında ise bu çalışma saatleirini 13, 14 e düşüren bu vakıf insanın adanmışlığının amacı nedir? Niçin böyle bir alan seçilmiştir ve çalışmaların neticesi ne olabilmiştir? gibi sorular ne mutlu ki onun kendi ağzından cevaplanabilmiştir. Bu sorular ve benzerleri, çeşitli vesilelerle kendisine sorulmuş ve kendisi de zaten çeşitli vesilelerle yazı ve sohbetlerinde bu konulara açıklık getirmeye çalışmıştır.

Burada öncelikle Fuat Sezgin'in hangi saikle bu çalışmalara başladığına ve Prof. Dr. İrfan Yılmazın Fuat Sezgin ile ilgili şu alıntısına yer verilecektir:

“Fuat Sezgin Hoca, bu büyük teşebbüsün ve hizmetin altında yatan ve kendisini harekete geçiren hislerini öğrenmek için sorduğumuz soruya şu cevabı veriyor: "Müslümanların ilim dünyasındaki yeri bilinmiyordu. Bütün bilinenler birkaç tane usturlâb (veya astrolab) ve birkaç rubu' tahtasından ibaretti. Batı dünyası bunu örtüyor, bizimkiler farkında bile değildi. Ben İslâm dünyasının böyle olmadığını ve İslâm'ın insanlara aktarıldığı gibi ilimle alâkasız bir din olmadığını düşünüyordum. Geri kalmışlığımızın sebebi olarak da İslâm dininin suçlanmasını kabul edemiyor ve geri kalmışlığımızın sebebinin İslâm olduğuna inanmıyordum. Bütün bu yanlış anlayışları tashih etmek için bu çalışmalara başladım."¹⁹⁴

Yine Sezgin başka bir röportajında kendisine sorulan soruya cevap olarak amacını: İslam dünyasının halklarının atalarının ilimler tarihindeki yerlerini bilmediklerinden hareketle ciddi bir aşağılık kompleksine batı teknolojisi karşısında düştüklerini, kendi amacının ise onlara atalarının geçmişteki başarılarını öğretmek onları bu aşağılık kompleksinden kurtarmak olduğunu izah etmektedir. Konuyla ilgili bu röportajdaki soru ve cevap şu şekildedir:

“Sayın Hocam, öncelikle, İslâm Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi'ni, İstanbul'a, Türkiye'ye kazandırdığınızdan dolayı size kalbî teşekkürlerimi sunuyorum. Duygularınızı öğrenmek istiyorum, bu konuda neler söylemek istersiniz?

Bu konuda ya çok şey söylenir ya da hiçbir şey söylenmez. Ortasını nasıl bulayım. Evvela içimde bir his var. Müslümanlar ilimler tarihindeki muazzam yerlerini bilmedikleri için yahut müthiş yanlış şeyler bildikleri için Avrupa Dünyası karşısında büyük bir aşağılık duygusu içindeler. Benim amacım onlara ecdatlarının, atalarının ilimler tarihindeki muazzam yerini öğretmek, onları bu aşağılık duygusundan kurtarmaktır ve onları

---

¹⁹⁴ Yılmaz, Age

yapıcı yapmaktır. Benlik duygusu vermek. İşte bu mânâda Frankfurt'ta bir müzemiz var.”¹⁹⁵

Fuat Sezgin bir konferansına başlangıç sırasında da bu bilimsel faaliyetlerinin amacı hakkında herhangi bir önyargı ile hareket etmediğini, özellikle insanları bir dine davet amacının kesinlikle olmadığını asıl amacının insanlara İslam bilim tarihini doğru şekilde izah etmek ve bu tarihe mensup halkları yanlış yargılardan kurtararak onları bilimsel alanlarda yapıcı faaliyetlere sürüklemek olduğunu izah etmiştir. Bu konferans Türkiye bilimler akademisi konferansıdır ve Sezgin'in giriş sırasında sarf ettiği sözler şunlardan ibarettir:

“Yanlış anlamayı önlemek maksadıyla, başlangıçta şuna işaret etmek istiyorum ki, bu konferansın amacı bir dine davet değildir. İnsanların dini inançları beni ilgilendirmiyor. Tek amacım İslam topluluğuna bağlı insanlara, özellikle Türklere, ister dindar ister dinsiz olsunlar, İslam bilimlerinin gerçeğini tanıtmak, onları benlik duygularını hırpalayan yanlış yargılardan kurtarmak ve ferdin yaratıcılığına karşı olan inancı kazandırmaktır.”¹⁹⁶

Fuat Sezgin yine bir sohbeti sırasında Prof. Dr. İrfan Yılmaz'a hayatını adadığı bilimsel faaliyetlerinin iki temel amacı olduğu; birincisinin bilimler tarihi alanında üstü bazı batılılar tarafından örtülmeye çalışılan olağanüstü başarılarla sahip bir kültür alanının bilimler tarihindeki gerçek yerini ortaya koymak ikincisinin ise bu kültür alanına mensup insanların zedelenmiş kendine güvenlerini, özsaygılarını onlara tekrar iade etmek olduğunu aşağıdaki şu cümleleri ile ifade etmektedir:

“Benim mensup olduğum bir ilim, kültür ve medeniyet dünyası var, bizler köksüz ve sahipsiz değiliz. Çok derinlere inen sağlam bir medeniyete beşiklik etmişiz. Fakat yüzyıllardır bu medeniyetin görmezden gelindiğini, hakkının yenildiğini, tahkir edilip, bütün yaptıklarının da elinden alındığını ve ona zulmedildiğini gördüm. İslâm medeniyetinin bu göz kamaştırıcı birikimini ve dünya bilimine yaptığı büyük katkıları, bunun farkında olmayan dünyaya tanıtmayı gâye ittihaz ettim. Bu gayretim bir kısmı sadece bilim dünyasına hizmet için, ama diğer çok mühim bir gâyesi ise

---

¹⁹⁵ Sekili, Age

¹⁹⁶ Sezgin, *Yer*

koskoca bir İslâm âleminin yitirmiş olduğu kendine hürmeti, güveni ve insanlık tarihindeki yerini hatırlatarak, kaybettiklerini iade etmektir.”¹⁹⁷

Sezgin “*İslamda Bilim ve Teknik*” adlı kitabında da İslam bilim tarihi alanında hem Müslümanlar hem de batılılarca yapılmış çalışmalardan bahsettikten sonra halkalara bu çalışmaların aktarılabilmesinin en iyi yolunun bu tarihi arka planda üretilmiş ve icat edilmiş aletlerin birer kopyasını yaparak onları sergilemek olduğu tespitinden hareketle kurduğu müzenin ve yayınladığı katalogun amacını şöyle ifade etmektedir.

“Arap-İslam fen bilimler ve tekniği çerçevesinde kullanılmış, geliştirilmiş ve icat edilmiş araç-gereçleri, avadanları tanıtmak, bize ulaşmış değillerse yeniden imal etmek bu araştırma sonuçlarını etkili şekilde aktarabilmenin bir yoludur. Kurduğumuz müze ve bu müzede sergilenen parçaları tanıtan katalog bu tarz bir aktarımı hedeflemektedir.”¹⁹⁸

Bilim tarihi yazımının batılı milletler için bir lüks sayılabileceğini ifade eden Fuat Sezgin ancak söz konusu İslam milletleri olduğunda ise bu yazım faaliyetinin olağanüstü bir öneme sahip bir alan haline geldiğini açıkça ifade eden Sezgin, konuyla ilgili çalışmalarını, kurduğu enstitüyü ve enstitü kapsamında yaptıkları çalışmalarını özet olarak Malezyada kendisine verilen fahri doktora töreninde şöyle ifade etmektedir:

“Bilimler tarihi yazımı sahası Batılı dünya için bir lüks gibi görünebilir. Ama aynı şey İslam dünyası için büyük bir önemi haizdir. Yaratıcı geçmişini bilmek, bilinç (üstünlük duygusuna kapılmadan) ve bireyin yetkinliğine güven temin edecektir. 1982 yılında Frankfurt Üniversitesi bünyesinde kurulan ve bazı Arap ülkelerinin bir defaya mahsus katkılarıyla oluşan vakıf tarafından finanse edilen Arap-İslam Bilimleri Tarihi Enstitüsü, Avrupalı seleflerimizin açtığı yolda mümkün olduğu kadar uzun yol almayı ödev ve amaç edinmiştir. Yeni, hiç bilinmeyen veya henüz yayımlanmamış kaynakları neşretmeye, incelemeye ve onları muasır meslektaşlarımızın araştırmalarının hizmetine sunmaya çalışıyoruz. Bu hedefe giden yolumuzda ilerlerken, Arap-İslam kültür çevresinin sekiz asırlık yaratıcılık dönemi zarfında geliştirilen ve icat edilen aletleri, tarif ve resim şeklinde bize ulaşan kaynaklardan hareketle yapılacak maketlerle

---

¹⁹⁷ Yılmaz, Age s. 31

¹⁹⁸ Sezgin, İBT 1.Cilt s. 2

yeniden hayata döndürme düşüncesine vardık. Ve Frankfurt'ta şu anda 800'den fazla parçadan oluşan bir müze gerçekleştirebildik.”¹⁹⁹

Sezgin hayatını adadığı bu çalışmaları yaparken hangi bakış açısıyla ve hangi inançla hareket ettiğini, hangi hatalara ise düşmediğini ifade ederken çok önemli bir tespit yapmakta şöyle demektedir:

“Burada özellikle vurgulamak isterim ki, bütün bu çabalarımızda ve ulaştığımız sonuçlarda "biz bulduk" heyecanı ile değil, bilakis, -özellikle Arap-İslam kültür çevresi söz konusu olduğunda tashihe muhtaç olan-insanlık bilim tarihinin bütünlüğü inancıyla hareket ediyoruz. Bu anlamda, bu bilimlerin son yüzyıllarda Avrupa'da başlayan safhasını yabancı tanımıyor, tam aksine, Arap-İslam dünyasında gerçekleştirilmiş olan gelişimin bir devamı olarak tanıyoruz. Şimdi ise Müslümanlar bir yabancılaşma duygusuna kapılmadan bu kültür çevresinin başarılarından o denli çok şey öğrenmeli ve almalıdır ki, sonunda kendi emekleriyle ona katkıda bulunsunlar.”²⁰⁰

Fuat Sezgin hayatını adadığı ve yazıldığı tarihte 61 yıllık çalışma safhasında tek bir şeyin peşinde koştuğunu ve bu şeyin ne olduğunu açıkladıktan sonra Türk eğitim sistemine bir eleştiri getirerek bu sistemde öğretmenlerin öğrencilerine ataları ve geçmiş bilimsel başarıları ile ilgili bazı yanlış şeyler öğrettiklerini bu eğitim etkisiyle de öğrencilerin bir aşağılık duygusu içinde büyüdüğünü bunun neticesinde de kendi geri kalmışlıklarından kurtulup ileri seviyedeki batı medeniyetine ulaşmanın yolunun özellikle aydınlar tarafından dinden uzaklaşmakta arandığı yönündeki tespitlerini şu şekilde sıralamaktadır:

“O günden bugüne kadar tam 61 yıl geçti. Bazı küçük sarsıntılar bir tarafa, bu geçen zaman zarfında sadece bir gerçeği öğrenmenin peşinde koştum: İslâm kültür dünyasının bilimler tarihindeki yeri nedir? Daha genç kuşakların Türkiye okullarında bizim kuşaklarımızdan Müslümanların bilimler tarihindeki yeri ile ilgili, ne kadar farklı olumlu veya olumsuz şeyler öğrendiklerini bilemiyorum. Ama bu hususta gözden kaçmayan bir gerçek var ki, o da genellikle Müslümanlar, bu arada Türkler İslâm kültür dünyasının bilimler tarihindeki yerini ya çok az biliyorlar, ya hiç bilmiyorlar veya elan bu kültür dünyasına karşı çok yanlış görüşler taşıyorlar. Batı dünyasının bugünkü üstün durumu birçok Müslüman'da

---

¹⁹⁹ Sezgin, *Borç*.

²⁰⁰ Agm

özellikle Türklerde adeta bir aşağılık duygusu uyandırıyor. Ortada gözden kaçmayacak bir gerçek var ki, o da birçok Türk aydını, Batı dünyasına ulaşabilmenin çaresini Türk topluluğunu dinden kurtarmakta buluyor.”²⁰¹

Başka bir yazısında ise kendisine göre Geri kalmış İslam dünyası için ilerlemiş Batı dünyasına ulaşma yöntemleri içinde en sağlam ve en doğru yolun ne olduğunu açıklayan Sezgin bunun ardından çok daha önemli bir başka tespitine geçmekte ve batı dünyasının İslam dünyasının değişik iktisadi ve coğrafi şartlar altında bir devamı olduğu tespitini şöyle ifade etmektedir:

“Ben altmış yıllık çalışmam sırasında her gün biraz daha fazla İslâm uygarlığını tanımanın ve tanıtmanın Batı dünyasına ulaşma davası bakımından en sağlam, daha doğrusu tek yol olduğuna inandım. Bugünkü bilgime göre, -ki bunu gerçeğe oranla çok yoksul buluyorum- genç Batı uygarlığını İslâm uygarlığının değişik, coğrafi ve iktisadî şartlar altında gerçekleşen devamı olarak görüyorum. Bu anlamda İslâm bilimleri Yunan bilimlerinin bir devamı olarak gelişti. Diğer taraftan Yunan bilimlerinin temellerinin eski Mısır ve Babilonya bilimlerine dayandığını, bilimler tarihi yavaş yavaş ortaya koyuyor. Benim için bilimler tarihi bir bütündür. Bilim tarihçisinin ödevi bu bütünü meydana getiren parçaları gerçeğe uygun bir şekilde, hislerden, önyargılardan uzak, tam bir objektivite ile değerlendirmek ve tanıtmaktır.”²⁰²

Yine bir başka konuşmasında Sezgin hayatını adadığı çalışmalarının macı konusunda şöyle konuşmaktadır:

“Sezgin, "Ben 60 yılımı verdim. Ama milletler için zaman bir insanın ömründen ibaret değil" dediği araştırmalarının neticesini, "Bugünkü Avrupa medeniyeti, İslam medeniyetinin muayyen şartlar içerisinde, muayyen bir devirden sonra, başka iktisadi ve jeopolitik şartlar altında ortaya çıkan devamından ibarettir. Ben Avrupa medeniyetini, bazı adetleri bir tarafa bırakılırsa yabancı bulmuyorum. Avrupa medeniyeti İslam medeniyetinin bir çocuğu. Bu çocuğu düşman bulmamak, onu sevmek, o çocuğun geliştirdiği bazı şeyleri görmek, müspetse almak ve onlara dayanarak yeni hamleler yapmak lazım.”²⁰³

Fuat Sezgin ilimler tarihi alanında İslam bilim tarihinin nasıl bir yere sahip olduğu sorusunun cevabı çerçevesinde antik Yunan ile sözde Rönesans arasında İslam biliminin

---

²⁰¹ Agm

²⁰² Agm

²⁰³ Balta, Agm

bulduğu ve işgal ettiği yer konusunda ve antik Yunan'ın bilimler tarihi alanında öncüleri konusunda ayrıca son 2 asırlık İslam bilim tarihi araştırmaları sonuçlarının özetlenmesi açısından bazı tespitlerde bulunduğu İslam'da bilim ve teknik adlı katalog çalışması ve bu çalışmanın özeti ve amacı hakkında girişte şu cümlelere yer vermektedir:

“Farklı çevrelerin ilimler tarihindeki ehemmiyetiyle ilgilenen ilim tarihçilerince, maruf hakikatin hilafına olarak, birkaç asırdır hakim olan şu katı tasavvur, genel tarih kitaplarında hala mevcudiyetini sürdürmektedir: ilimlerin gelişmesi, özellikle Akdeniz havzasında başlıca iki merhalede olmuştur. Kadim Grek aşaması ve renaissance olarak isimlendirilen hadiseyle başlayan batı alemi safhası... beşeri düşüncenin tarihini ortaya koyma hususunda son asırlarda yapılan araştırmalar, hafife alınmayacak bazı sonuçlar elde etmiştir. Bu sonuçlar, ilimler tarihçilerinin ilgisini çekecek ve süregelen mezkur kanaatte değişiklikler yapabilecek önemdedir. gerçekte asrımız, 1954'lerden bu yana, Danimarkalı alim Otto Neugebauer tarafından gösterilen ve Greklerin ilimler tarihindeki yerinin ta başlarda olmayıp, fakat onların kendilerinden önce yaşamış başka nesillerin bilgilerine mirasçı oldukları düşüncesini benimsetemeye yönelen, önemli bir çabaya şahit olmuştur. Bu ilim adamı şikayet ederek şöyle demek zorunda kalmıştır: ‘Greklerin başarılarını, kendilerinden önceki milletlere bağlama yönündeki her türlü teşebbüs şiddetli bir muhalefet ile karşılaşmaktadır. Kadim Yunan çağından evvel 2500 senenin geçtiğini ve bu süre içinde onları ilimler tarihinin başına değil de ortasına koyacak kadar çeşitli ilmi başarıların bulunduğunu ispat eden bütün araştırmalara rağmen, Greklerin ilimler tarihindeki alışılmış konumunun şeklini tadil etmeye hiç kimse yanaşmamaktadır.’ ‘Arapların kadim Yunan ile renaissance devrinin başlatıcıları olan Latinler arasında köprü rolünü oynamaktan ibaret bir hizmeti olduğu’ mütevazî itirafını aşmayan ilimler tarihindeki bu yanlış kanaatin sarsılmasında, arabların ilme olan katkıları hususunda, son iki asır boyunca yapılan şarkiyat araştırmalarının tesiri olmuştur. Ben burada, söz konusu mevzuda hakikati gözden geçirip – hala sınırlı olmasına rağmen – yeni araştırmaların, hakikate ulaşıp onu ortaya koymaya çalıştığını da itiraf ederek, vakıayı özetle ortaya koymak istiyorum.”²⁰⁴

“Yanlış anlaşılmayı önlemek maksadıyla, başlangıçta şuna işaret etmek istiyorum ki, bu konferansın amacı bir dine davet değildir. İnsanların dini inançları beni ilgilendirmiyor. Tek amacım İslam topluluğuna bağlı insanlara, özellikle Türklere, ister dindar, ister dinsiz olsunlar, İslam bilimlerinin gerçeğini tanıtmak, onları benlik duygularını hırpalayan yanlış

---

²⁰⁴ Sezgin, *Yer*

yargılardan kurtarmak ve ferdin yaratıcılığına karşı olan inancı kazandırmaktır.”²⁰⁵

2.4. Yürüttüğü Faaliyetler

Bu bölümde Fuat Sezgin’in hayatını adadığı 60 küsur yıllık çalışma hayatının uğraşı alanlarından bahsedilecektir.

2.4.1. Prototip yapımı

Öncelikle şu ifade edilmelidir ki Arap-İslam bilimleri tarihi alanında geçmişte icat edilmiş alet veya cihazların çalışır haldeki maketlerini veya prototiplerini ilk yapma uğraşısı Fuat Sezgin ile başlamamıştır. Sezgin bu konuda kendisinden önceki bilim adamlarına bağlıdır ve her fırsatta onları dile getirerek şükran borcunu dile getirmektedir. Ancak Sezgin bu prototip yapma uğraşısında geçmişindeki bilim adamları geçerek uğraşmayı birden çok müze kurulacak kapasiteye ulaştırmıştır. İlk olarak kendisinin hemen her fırsatta dile getirdiği teşekkür cümlelerinden bir burada verilmelidir: “Arap-İslam kültür çerçevesinde kullanılmış, geliştirilmiş veya icat edilmiş aletler, cihaz ve avadanların prototiplerini inşa etmede Eilhard Wiedemann’ı bizlerin öncüsü olarak kabul ettiğimizi belirtmek benim için hoş bir görevdir. Wiedemann yardımcılarıyla birlikte şu ya da bu aletin prototiplerini inşa ettiğini yazılarında sık sık belirtmektedir.”²⁰⁶

Sezgin İslam bilim tarihinde üretilmiş aletleri tanıttığı katalogda bu aletler hakkında şu bilgileri vermektedir:

“Sunulan bu katalogta anlatılan ve resimlerle gösterilen aletler, cihazlar ve avadanlar, 1982 yılında Johann Wolfgang Goethe üniversitesine bağlı olarak kurulan “ institüt für geschichte der arabisch-İslamischen wissenschaften” yayınlarıyla birlikte, 800 yıl boyunca Arap- İslam kültür çevresinde gerçekleştirilmiş olan başarılarla yönelik küçümseyici yaygın kanaati mümkün olduğunca değiştirebilmeye katkıda bulunmak amacıyla yapılmıştır. Fakat ne temel düşüncemizde ne de üstlendiğimiz bu ödevi

---

²⁰⁵ Agm

²⁰⁶Sezgin, *İBT* s.14-15 önsöz

yerine getirme gayretimizde ‘biz bulduk’ heyecanıyla hareket etmiyoruz, bilakis biz bilimlerin tarihinin bütünlüğüne ve yukarıda Reinaud ve Fave tarafından formüle edilmiş prensibe inanıyoruz: insanlığın ortak bilimsel mirası, süregelen adımlarla, her zaman düz bir çizgi halinde olmasa da değişken bir hızla büyümektedir. Tarihte belirli bir zaman diliminde ki bir kültür çevresi, bilimsel mirası, küçük olsun büyük olsun bir adım daha ileri taşımak için öncülüğü üstlenmiş, daha doğrusu içinde bulunulan koşullar doğrultusunda, öncülüğe getirilmişse, tarihi koşullar ve o öncü tarafından ulaşılan seviye, ardılın kaydedeceği olası ilerlemeleri ve bu ilerlemelerin hızını etkileyen faktörleri belirler.”²⁰⁷

Sezgin yine başka bir yerde, tezin ileriki sayfalarında ayrıntılı durulacağı şekilde hem bu aletleri yapma amacını hem de Avrupa’da İslam bilim tarihi hakkında mevcut yanlış kanaat konusunda bazı bilgiler vermektedir:

“Kendilerine borçlu olduğumuz j. Sedillot, L. A. Sedillot, j. T. Reinaud ve F. Woepcke gibi öncülerin güçlü etkilerinden itibaren, bilim tarihi ağırlıklı çalışan oryantalistlerin, Arap-İslam kültür çevresinde insanlığın düşünce tarihine katkı olarak ortaya konulmuş başarılı çalışmalara ilişkin yaygın ama yanlış kanaatin değiştirilmesinde kesinlikle birçok katkıları olmuştur. Buna rağmen Wiedemann’ın 1917 yılında dile getirdiği şu şikayet maalesef hala geçerliliğini korumaktadır: “Arapların antik çağda kazandıkları bilgileri sadece tercüme yoluyla bize ulaştırdıkları ve bunu önemli sayılacak bir yenilik eklemedikleri görüşüyle her defasında yeniden karşılaşılmaktadır” bunun sebebi her şeyden önce bilimlerin tarihyografyasında inatçı bir şekilde tutunan ara-İslam kültür çevresinin bilimlerin tarihindeki yaklaşık 800 yıllık yaratıcı dönemini görmezden gelen ve böylelikle modern insanın temel bilim tarihi bakış açısını daha okul kitaplarından başlayarak perçinleyen ele alış tarzında görülebilir. Bu yargı sadece batı dünyası için değil, aynı zamanda en geniş anlamda okul kitaplarının amerikan ya da Avrupalı örneklerine göre şekillendirildiği günümüz Arap-İslam kültür bölgesi için de geçerlidir.”²⁰⁸ “Ümit ederiz ki bu katalogta tanıtılan müzemiz araç ve gereçleriyle müze de ya da dışarıdaki sergilerde oluşacak tanışıklık yoluyla ziyaretçiler, “bilimlerin tarihinin bütünlüğü” düşüncesine ulaşırlar. Bu düşüncenin ifadesi şudur: Arap İslam dünyası, geç antik dönem ile Avrupa yakın çağı arasındaki devirde gelişime en müsait ve etkisi en güçlü kültür sahasıdır ve de eski dünya ile oluşmaya namzet Avrupa arasındaki yegâne gerçek bağıdır.”²⁰⁹

---

²⁰⁷ Age s.15

²⁰⁸ Age s.16

²⁰⁹ Age s.17

Sezgin Almanya'da Arap-İslam bilimleri enstitüsü bünyesinde ki bu aletlerin sergilendiği müze ve aletler hakkında şu bilgileri vermektedir:

"Bugün bu Estitü'de 800 den fazla alet var. Yavaş yavaş öğreniyordum, bunu da söylemeliyim. Yani bütün bunları, Arapça Farsca, Türkçe yazmalardan çıkardım. Bunların, Latince ve İspanyolca tercümelerini çıkardım. Benden önce bu konuda çalışan oryantalistler olmuş. Onlarda bu konuda araştırmalar yapmışlar. Mesela Prof. Dr. Wideman diye büyük Alman alimi vardır. Bu adamcağız, tam elli sene İslam bilimler tarihi ile uğraştı. Birçok aletleri, o da, yazmalardan buldu. Hatta ilk alet taklidine başlayan kişi, Wideman'dır. Bu aletlerden bir kısmını, İspanya'da, büyük bir kısmını da Almanya'da yaptırıyordum. Bizim bir atölyemiz var. Aletlerin bir kısmının parçalarını, atölyede yapıyoruz. Birçok parçalarını da Mısır'da, yaptırıyoruz, burada birleştirip tamamlıyoruz."²¹⁰

Dışardan bakıldığında günümüz makinelerine göre basit aletler gibi görünen bu prototiplerin yapımının ne kadar meşakkatli olduğu konusunda da sezgin bazı bilgiler vermektedir:

"Her aletin yapımının, kendine mahsus bir hikâyesi vardır. Mesela bazı saatler var. Takiyyüddin denen bir Osmanlı bilgini vardı. On tane saati tarif eden bir kitap yazmış. Onların ikisini yapmaya gayret ettik. Bunu Türkiye'de, İspanya'da, Hollanda'da, Almanya'da, Mısır'da herkese sordum. Hiç kimse yapamadı. Sonra bir Bremen şehrinde, saatçilikten, profesörlüğe girmiş olan bir astronomi profesörü vardı, ona yaptırıldı."²¹¹ "Sabit yıldızlar gök haritasını, bin yıllarında yazılmış bir yazmaya dayanarak yaptık. Çok zordu. Bütün yıldızların bir koordinatları vardır. Bu koordinatları, Kahire'de bir türlü tam veremediler. Astronomi tarihi ile uğraşan, Bremen'de bir Alman bilgini vardı. Ona götürdüm. Biz bir küre yaptık. Küreyi ona gönderdim. Kurşun kalem ile bu resimleri çizerek yıldızların yerlerini belirtti. Bunu alıp, Kahire'ye götürdüm. Ondan sonra bunu işlediler."²¹²

Almanya'daki müzede sergilenen alet sayısı 800 adettir. Sezgin İslam bilim tarihinde üretilen ve kullanılan aletlerin en azından kitaplarda zikredilenlerinin sayısı hakkında ise şöyle demektedir:"Frankfurt"taki enstitüsünde İslam bilginlerinin

---

²¹⁰ Aras, Agm. s.2

²¹¹ Agm s. 3

²¹² Agm s. 3

eserlerinden okuyarak yeniden yaptırdığı 800 icadı teşhir eden Sezgin'e göre bunlar kitaplarda yer alan icatların yüzde biri bile değil.”²¹³

Prof. Dr. İrfan Yılmaz Frankfurt'taki bir kitap fuarında karşılaştığı Fuat Sezgin'le ilgili anılarını Sezgin adına yazdığı kitapta şöyle dile getirmektedir.

“Çok net ve anlaşılabilir fotoğraflarla yapılan izahlar, İslâm medeniyetinin söz konusu ilim dallarının gelişmesine yaptığı katkıları ve kullanılan âlet ve teknolojinin hangi safhalardan geçerek icat edildiğini gözler önüne sermektedir. Ancak burada üzerinde durmamız gereken en mühim husus, Fuat Hoca'nın titizliği ve her şeyin geçmişte nasılsa aynısını yapıp, bu medeniyetin hayâl olmadığının, elle tutulan müşahhas bir medeniyet olduğunun gösterilmesidir. Bu uğurda enstitü bütçesinden büyük paralar ayrılarak yaptırılan usturlabların, tıbbî, mekanik ve astronomik gözlem âletlerinin ve büyük sulama projelerinin çalışır hâldeki modellerinin de aralarında bulunduğu 800'den fazla âletin orijinalinin sadece 100 kadarı, günümüz insanların takdirlerine arz etmek için fuarda sergileniyordu. Fuat Hoca; ilim ve teknoloji tarihimizin bu nâdide eserlerini el yazması kitaplardan çıkarıp önce ne olduklarını ve nasıl çalıştıklarını keşfediyor; sonra ustalara, yapılacak âletin şeklini ve çalışma sistemini anlatarak yol gösteriyor; zaman zaman da düzeltmelere giderek üzerinde çalışılan parçaların orijinalleriyle birebir aynı olması için büyük emekler harcıyor; bu gayretinin semeresini, bütün bir dünyanın İslâm medeniyetinin ihtişamı karşısında hayret ve takdir hisleriyle kendinden geçişlerini seyrederek alıyordu.”²¹⁴

2.4.2. İslam bilim tarihi yazımı

Prof. Dr. Fuat Sezgin'in hayatını adadığı bir diğer ve hatta ana çalışma alanı İslam bilim tarihinin kendi ifadesiyle üstü örtülen başarılarını kitaplardan bularak ortaya çıkarmaktır. Hayatında yaptığı bütün çalışmalar hep bu ekseninde seyreden Sezgin'in konuyla ilgili ana eseri almanca GAS adıyla kısaltılan Arap-İslam Bilimleri Tarihidir. Kendisinin bu konuda çalışmaya başlama serüvenini, tezdeki hayatı ve GAS ile ilgili bölümlere bırakarak burada kendi dilinden anlattığı bazı anekdotlara yer verilecektir:

“Üniversitesini yahut umumiyetle üniversiteyi terk edip Frankfurt'a, Almanya'ya gitmek zarureti, kaderi ortaya çıkınca artık tamamıyla bilimler tarihini seçtim. Bilimler tarihi sahasında yeni bir fabrikasyon, doçentlik

²¹³ Balta, Agm

²¹⁴ Yılmaz, *deha*

yaptım. Böylece bilimler tarihçisi olma yoluna girdim yavaş yavaş. Ben o arada İslam-Edebiyat tarihi yazıyordum, bunu zamanla İslâm bilimler tarihi haline çevirdim ve bugüne kadar yazdığım İslâm bilimler tarihinin, yakınlarda 14. cildi çıkacak; bunun her cildinde İslâm bilimlerin madde sahasını yazmaya çalıştım, gayret ettim. Tabii bunları yaparken daima kendi araçlarımla yapmadım. Çok sahalarda, çok oryantalistler var. Onlar çok tetkik etmiş vaziyeteler Müslümanların sahalarını, işlerini. Onları toplayarak, onları okuyarak, tanıyarak kısmen onlara erişerek, kısmen de kendi araştırmalarımla İslâm bilimlerinin tarihini yazıyorum.”²¹⁵

Sezgin Türkiye’deyken başladığı bu çalışmalarına Almanya’da da devam etmiş fakat daha eserinin ilk cildi çıkmadan bir olay yaşanmıştır. Bu olay kaynaklarda şöyle zikredilmektedir:

“Frankfurt” a gittiğinde Avrupalıların beynelmilel bir komite tarafından İslam ilimleri tarihiyle ilgili bir kitap yazma çabasıyla karşılaşmış. Buna karar veren komite 1967 senesinde Sezgin’in ilk kitabı çıkınca kendini lağvetmiş. Sezgin ilk cildin hikâyesi için şunları söylüyor: “Komitede bir Müslüman veya bir Türk bu kitabı yazamaz. Kitabı gülünç olur diye konuşmuşlar. 1967 yılında kitabımın ilk cildi çıktı. Ondan sonra bir toplantı daha yapmışlar. Ve artık “Bizim devam etmemize lüzum yok” diyerek komisyonu lağvettiler. Bana UNESCO yardımını da vermediler. Alman Araştırma Kurumu ilk cilt çıktıktan sonra gezilerimi finanse etti ve bana asistanlar verdi. O sırada Türkiye”de bulunan hocam Hellmut Ritter, ‘Böyle bir kitap ne daha önce yazıldı ne de bundan sonra bu mükemmellikte yazılabilir’ diye bana yazdı. Ben de mesut ve hür olarak yoluma devam ettim. Bugün 12 cilde ulaşan kitabımın çıkışıyla hayatımda şu saadeti hissettim: İslam ilimleri araştırmalarının sınırı, dairesi çok genişledi. Orada birçok yeni problemi veriyorum ve kendime dair yeni şeyler var. Aynı zamanda kitapta mevcut oryantalistlerin bilgilerini de münakaşa ediyorum.”²¹⁶

Sezgin’in bu temel eseri konusunda bir başka bilgiyi Doğan Kuban şöyle vermektedir:

“1963’te biten 13 Ciltlik ‘*Geschichte des arabischen Schrifttum*’ adlı yapıtı, İslam tarihi alanında Brockelmann’ın ünlü biyografisini büyük ölçüde aşan en önemli başvuru kitaplarından biridir. Halen Johann Wolfgang Goethe Üniversitesi Arap-İslam Enstitüsü ve Müzesi başkanı olan Sezgin müzeyi Ortaçağ İslam bilimsel araçlarının yeni modelleriyle

²¹⁵ Sekili, Agm s. 3

²¹⁶ Balta, Agm

zenginleştirerek İslam teknolojisi için çok önemli bir teknik müze statüsüne ulaştırmıştır. İslam'da Bilim ve Teknik kitabı bu müzenin bütün içeriği ile birlikte İslam bilimine ilişkin en yeni çalışmaların sonuçlarını ve F. Sezgin'in İslam bilimi ve teknolojisi konusundaki özetlenmiş düşüncelerini içermektedir.”²¹⁷

Fuat Sezgin'in İslam bilim tarihi çalışmalarında ana eksenini ile ilgili temel kitabının Brockelmann'ın GAL'i ile olan bağlantı ve farklarını ise şu cümleler bize vermektedir:

“Sezgin'in en önemli çalışmalarından biri olan, *GAS* şeklinde kısaltmayla bilinen *Geshichte Des Arabischen Schrifttums* adlı eser İslam ilimler tarihinde “olmazsa olmaz” bir eserdir. Dokuz cilt halinde basılan bu eser, Brockelmann'ın *GAL*'de ki sistematüğinden istifade edilerek hazırlanmış olmakla birlikte tamamen yeni ve müstakil bir eserdir. Eserde hicri birinci asırdan beşinci asra kadar (miladi onbirinci yüzyıl), İslam ilimlerinden fen ilimlerine kadar geniş bir alanda Arapça eser yazmış düşünürlerin hayatları ve çalışmaları verilmekte; basma veya yazma nüshalarının bulunduğu kütüphanelere işaret edilmekte, ayrıca yazar veya eseri üzerine yapılan çalışmalara da yer verilmektedir. *GAS* da ilim dallarına göre yapılan tasnifte her ilim dalı için önemli bilgiler bulunmaktadır. Miladi onbirinci yüzyıl ile on sekizinci yüzyıllar arasını kapsaması planlanan beş ciltlik geri kalan bölüm henüz tamamlanmamıştır. Sezgin bu çalışmasıyla 1982 yılında İslam dünyasının Nobel ödülü sayılan “Kral Faysal ödülü”nü kazanmıştır.”²¹⁸

Bir başka kaynakta *GAL* ve *GAS* arasındaki irtibat ve farklılık ana hatlarıyla şöyle görülmektedir:

“İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ni bitirdikten sonra, Arap Dili ve Edebiyatı üzerinde doktora yapan ve 1954'te doçent olan Fuat Sezgin Hoca, üniversiteden ne gibi iftira veya suçlamalara mâruz kalarak ayrıldığı hususunu açmayınca, biz de uygun olmayacağını düşünerek bunu kendisine sormuyoruz. Fuat Hoca 1960 ihtilâlden sonra, 147'liklerden biri olarak üniversiteden ayrılmış ve Almanya'ya yerleşip tabii ilimler sahasında ikinci bir doktora ve doçentlik çalışması yapmış. Fuat Hoca, Almanların Doğubilimi ve Türkoloji üzerine çalışmalar yapan bilim adamı Carl Brockelmann'ın (1868-1956), "*Arap Edebiyatı Tarihi*" ve "*İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi*" gibi çalışmalarındaki eksiklikleri fark etmiş ve bunları tamamlamak maksadıyla 1954 yılında İslâm Bilim Tarihi ile ilgilenmeye

²¹⁷ Doğan Kuban, *Fuat Sezgin'in İslamda bilim ve teknik kitabı* www.modabim.blogcu.com 18 Haziran 2009 Bu makale bundan sonra “kitap” adıyla kısaltılacaktır.

²¹⁸ Kenan, *Duraklama* s. 76

başlamış. Fuat Sezgin Hoca, 1960–61 yıllarında Türkiye'deki üniversitesinden ayrılıp Almanya'ya giderken, kıyafetlerinin dışında sadece iki bavul dolusu fiş ve belge alabilmiş. Bu fişlerle başladığı çalışmalarını sesini duyurmaya yetmiş ve 1978 yılında Kral Faysal mükâfâtını kazanmış. Bu vesileyle Arap dünyasının devlet adamlarıyla tanışmış ve aklından geçen büyük projeyi onlara aktarma imkânı bulmuş. Düşüncelerinin destek görmesi sayesinde, Frankfurt'taki Goethe Üniversitesi bünyesinde kurduğu ve bugün dünyada sahasında bir numara olan Arap-İslâm Bilim Tarihi Enstitüsü ortaya çıkmış.²¹⁹

Sezgin'in Almanya'daki enstitüsünde çalışmalarını yürütürken nasıl bir sistem takip ettiğini, kitaplara nasıl ulaştığını kendisiyle günler süren beraberliğini ardından hakkında kitap yazarak değerli bir esere dönüştüren İran Yılmaz şöyle anlatmaktadır:

“Fuat Hoca'ya tanınan geniş imkânlar, kendisine ne kadar itimat edildiğinin de bir göstergesiydi. O, dünyanın neresinde olursa olsun, İslâm Bilim Tarihi adına, fizik, kimya, biyoloji (hayvancılık, veterinerlik, ziraat), tıp, astronomi, coğrafya gibi bütün bilim dallarında herhangi bir eser veya orijinal bir âlet olduğunu duysa; bir suçluyu takip eden polis gibi, hiçbir engel tanımadan o eserin peşine düşüyor, hiçbir masraftan çekinmeden, gerekirse özel uçakla oraya gidiyor, o kitabın değeri ne olursa olsun alıyor ve isterse gece saat 02.00'de seyahatten yeni dönmüş olsun, bulduğu eseri hemen okumaya başlıyordu. Enstitüde yapılan çalışmaların neşredildiği *Geschichte des Arabischen Schrifttums* ‘Arap-İslâm İlimleri Mecmuası’ nı yayımlamaya başladıktan sonra, bu dergi sahasında dünyanın bir numarası oluyor ve mütehassıslarının vazgeçemediği bir konuma geliyor. Bilim tarihçilerinin temel müracaat kaynağı olan en son 15. cildi çıkan ve kısaca *GAS* olarak bilinen bu dev eser, hâlen iğneyle kuyu kazar gibi yazılmaya devam ediliyor. Bazılarının bibliyografya olarak görmesine rağmen bu eser, mevcut en Sahih kaynaklarla yazılmış bir İslâm İlim Tarihi'dir.”²²⁰

Fuat Sezgin 60 küsur yılını verdiği ve halen de devam ettirdiği Arap-İslâm bilimleri ile ilgili ideallerinin gerçekleşmesi konusunda ise bir röportaj esnasında kendisine sorulan şu soruya verdiği cevapla vermektedir:

“Fuat Sezgin Hocamız kafasındaki idealleri gerçekleştirdiğini düşünüyor mu? Çalışmalarınız, Müslüman dünya ve Batı dünyasında istediğiniz yankıyı buldu mu? Bundan sonraki hedeflerinizden bahsedebilir misiniz?

---

²¹⁹ Yılmaz, *deha*

²²⁰ Agm

Mesela bir kitap, İslâm Bilimleri Tarihi kitabını yazdım. Bunun tesiri olduğunu, İslâm Bilimleriyle uğraşmanın dairesinin genişlediğini ve buna benim kitabımın tesiri olduğunu gördüm. Biraz tevazu şart ve kaidesini ihlal ederek bunu söylemeye beni mecbur ettiniz. Tabii birden bire olmuyor tesir. Buhari bakımından, benim o İslâm rivayeti hakkında düşüncemi birden bire kabul edemediler. Şimdi kendilerini zorlama var. Âdeta iki cereyan var. Biri kabul ediyor, biri etmiyor. Ben de onlara bakıyorum; birbirlerini vursunlar sonra kitabımın yazılmış olan iki cildi var. Edebiyat ciltleri. Onları yazmıştım 25 sene evvel. Coğrafya işlerine girince onları bıraktım. Allah nasip ederse, ömrümü uzatırsa o iki cildi ele alacağım. Ona önsöz yazacağım, tashih edeceğim. Onun önsözünde tüm bunları münakaşa edeceğim. Şimdi âdeta gülerek bakıyorum mücadelelerine. Başka işlerim var. Bugün onlarla uğraşmıyorum.”²²¹

2.4.3. İslam bilim eserlerinin tekrar basımı

Fuat Sezgin’in hayatını adadığı bir diğer çalışma alanı ise İslam bilim tarihinde bilinen veya bilinmeyen İslam alimlerine ait kitapların kütüphanelerden taranarak ortaya çıkarılması ve bilimsel yayın standartlarından birisinde yardımcıları ile beraber yayımlanmasıdır. Konuyla ilgili kaynaklarda geçen şu bilgileri aydınlatıcı mahiyettedir:

“İslam düşünce tarihinde tarih, felsefe, coğrafya, tıp, matematik, astronomi, tabiat ilimleri gibi bilginin hemen hemen bütün alanlarında yapılmış çalışmaların tanıtımını hazırlayıp çoğunu edisyon kritik, modern araştırma metotları ışığında tasnif ve tahlil, tercüme ve tıpkıbasım, yöntemleriyle ilim dünyasına sunmuştur. Bu yayınlar 1200 cildi bulmuştur.”²²²

Fuat Sezgin bu güne kadar her gün sayısı artan bu yayınlarını hem Süleymaniye kütüphanesine hem de İSAM kütüphanesine hediye etmiştir. İrfan Yılmaz bu konuda şu bilgileri vermektedir:

“Fuat Sezgin Hoca, büyük gayretlerle temin ettiği bu eserlerin tıpkı basımını yapmak için uğraşüyor ve her şeye rağmen ülkesine küsmediğini göstermek için, Frankfurt’taki müzesinde bulunan eserlerin 1.200’den fazlasını tıpkı basım olarak, araştırmacılar istifade etsin diye Süleymâniye Kütüphanesi’ne hediye ettiğini söylüyor. Fuat Hoca’nın, bir zamanlar kimsenin bilmediği el yazması klâsik bilim tarihi eserlerini gün yüzüne

²²¹ Sekili, *söyleşi*

²²² Kuban, *Kitab*

çıkarak yaptığı hizmet, nasıl bir medeniyetin vârisleri olduğumuzu hatırlatması bakımından, anlatılmakla bitmeyecek kadar büyük bir ehemmiyete sahiptir.”²²³

Bu kitapların bulunması ve yayınlanması ile ilgili ileride bilgi verilmek üzere burada şu anaktodun aktarılması yeterlidir:

“O, dünyanın neresinde olursa olsun, "İslam Bilim Tarihi" adına; fizik, kimya, biyoloji, hayvancılık, veterinerlik, ziraat, tıp, astronomi, coğrafya gibi bütün bilim dallarına ait bir eser veya orijinal bir aletin varlığını duyunca; bir dedektif gibi, o eserin peşine düşüyordu. Hiçbir masraftan çekinmeden, gerekirse özel uçakla oraya gidiyor. O kitabın değeri ne olursa olsun alıyor ve bulduğu eseri hemen incelemeye başlıyordu.”²²⁴

Bu eserlerin tasnif edilmiş tam listesi tezin ekler kısmında verilmiştir

2.4.4. İslam bilimi ile ilgili makale ve kitapların tekrar basımı

Sezgin sadece İslam bilim tarihinde Müslüman âlimler tarafından yazılmış kitapların tekrar basımını yapmamakta buna ilave olarak Almanya başta olmak üzere bütün dünyada özellikle Avrupa’da oryantalistler tarafından İslam bilimi ile ilgili yazılmış bulunan makale ve kitapları da derleyip tasnif ederek enstitü bünyesinde yayımlamaktadır. Bu yayınlar ile beraber sayı 2009 yılı itibariyle 1300 cildi bulmuştur. Bu eserlerin tasnif edilmiş tam listesi tezin ekler kısmında verilmiştir.

2.4.5. Seminer ve konferans gibi çalışmaları

Fuat Sezgin Arap İslam bilimleri ile ilgili çalışmalarının kalite ve kantitesinin ortaya çıkmasından sonra uluslar arası bir üne kavuşmuş ve dünyanın birçok yerinde açılış, takdim, ödül vb. konuşmalar yapmıştır. Bunun haricinde birçok üniversite ve akademi alanı ile ilgili konferanslar vermiştir ve vermektedir. Bu çalışmaların genel bir listesi eserleri kısmında verilecektir.

---

²²³ Yılmaz, Agm

²²⁴ Aras, Agm

2.4.6. müze kurma çalışmaları

Fuat Sezgin yukarıda bahsi geçen İslam bilimler tarihindeki aletlerin tekrar yapım işine başladıktan sonra bu eserlerin sergilenmesi çalışmalarına başlamıştır. Ardından bu aletlerin sayılarının artmasıyla enstitüde bir müze bölümü kurmayı kararlaştırmıştır. Müze kurulduktan sonra burada sergilenen her bir aletin yapım amacı ve çalışma prensipleri ile ilgili 5 ciltlik ‘İslamda bilim ve teknik’ adında Türkçe ve Fransızcaya çevrilmiş almanca bir katalog çalışması kaleme almıştır. Aşağıdaki cümleler onun bu katalog çalışmasının giriş kısmındandır ve burada bu aletleri yapma amacından bahsetmektedir:

“Sunulan bu katalogda anlatılan ve resimlerle gösterilen aletler, cihazlar ve avadanlar, 1982 yılında Johann Wolfgang Goethe Üniversitesine bağlı olarak kurulan “Institut für Geschichte der Arabisch-İslamischen Wissenschaften” yayınlarıyla birlikte, 800 yıl boyunca Arap-İslam kültür çevresinde gerçekleştirilmiş olan başarılarla yönelik küçümseyici yaygın kanaati mümkün olduğunca değiştirebilmeye katkıda bulunmak amacıyla yapılmıştır.”²²⁵

Bir başka yerde Sezgin bu müze ve sergilerdeki amacını şöyle izah etmektedir:

“Ümit ederiz ki bu katalogda tanıtılan müzemiz araç ve gereçleriyle, müzede ya da dışarıdaki sergilerde oluşacak tanışıklık yoluyla ziyaretçiler, “bilimler tarihinin bütünlüğü” düşüncesine ulaşırlar. Bu düşüncenin ifadesi şudur: Arap-İslam dünyası, geç antik dönem ile Avrupa yakın çağı arasındaki devirde, gelişime en müsait ve etkisi en güçlü kültür sahasıdır ve de eski dünya ile oluşmaya namzet Avrupa arasındaki yegâne gerçek bağıdır.”²²⁶

Sezgin eğitim hayatında en çok şikâyetçi olduğu noktalardan biri ve en önemlisi okul yıllarında öğrencilere öğretilen sözde Rönesans devri ve bu devirle alakalı olarak İslam bilimlerin üstünün örtülerek gözden irak tutulmasıdır. Aşağıda konuyla ilgili müzenin maçlarından bir başkasına daha Sezgin şu şekilde değinmektedir:

---

²²⁵ Sezgin, İBT, s. 15

²²⁶ Age s. 17

“Okul kitaplarının geleneksel bilimler historiografyasından miras kalan bakış açısında kayda değer düzeltmeler yapmamış olması da teessüfle görülüyor. Benim kuşağım, bu bakış açısının okul kitaplarında sarsılmaz bir biçimde iddia edildiği ve savunulduğu bir dönemde yetişmiştir. Belirli bir düzeltme ise ancak gelecekte geniş bir temel üzerinde yürütülecek araştırmalardan ümit edilebilir. Bunda önemli olan bu tür araştırma sonuçlarının olabildiğince geniş ilgililer kitlesine ulaştırılabilmesidir. Arap-İslam fen bilimleri ve tekniği çerçevesinde kullanılmış, geliştirilmiş ve icat edilmiş araç-gereçleri, avadanları tanıtmak, bize ulaşmış değilse yeniden imal etmek bu araştırma sonuçlarını etkili şekilde aktarabilmenin bir yoludur. Kurduğumuz müze ve bu müzede sergilenen parçaları tanıtan katalog bu tarz bir aktarımı hedeflemektedir.”²²⁷

Almanya’da açılan müzenin bir benzeri büyük uğraşlar sonucunda Türkiye’de de açılmıştır. “İstanbul Gülhane Parkı içindeki Has Ahırlar Binası’nda, Başbakan Tayyip Erdoğan tarafından açılan "İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi"yle, Türk insanı onu yeniden tanıma fırsatı buldu. Müslüman bilim adamlarının buluşları, şimdi Gülhane Parkı’ndaki "İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi"nde sergilenmektedir.”²²⁸

Konuyla ilgili duygularını soran Mustafa Sekiliyle Sezgin arasında şu diyalog geçmektedir:

“Sayın Hocam, öncelikle, İslâm Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi’ni, İstanbul’a, Türkiye’ye kazandırdığınızdan dolayı size kalbî teşekkürlerimi sunuyorum. Duygularınızı öğrenmek istiyorum, bu konuda neler söylemek istersiniz?

“Bu konuda ya çok şey söylenir ya da hiçbir şey söylenmez. Ortasını nasıl bulayım. Evvela içimde bir his var. Müslümanlar ilimler tarihindeki muazzam yerlerini bilmedikleri için yahut müthiş yanlış şeyler bildikleri için Avrupa Dünyası karşısında büyük bir aşağılık duygusu içindeler. Benim amacım onlara ecdatlarının, atalarının ilimler tarihindeki muazzam yerini öğretmek, onları bu aşağılık duygusundan kurtarmaktır ve onları yapıcı yapmaktır. Benlik duygusu vermek. İşte bu mânâda Frankfurt’ta bir müzemiz var. Fakat tabii orada binamız küçük. Senede aşağı yukarı o müzeyi 30 bin kişi ziyaret ediyor; fazla değil. Fakat İstanbul gibi bir yerde dünyanın büyük şehirlerinden biri olan ve dünyanın coğrafi bakımdan merkezi sayılabilecek bir yerde olan İstanbul gibi bir şehirde böyle bir müzeyi kurmak tabii çok benim istediğimi hedefe götürme bakımından çok isabetli bir şey. Ben mesela zamanla bu müzenin birkaç milyon insan

²²⁷ Age s. 2

²²⁸ Aras, Agm

tarafından, Türkler tarafından, turistler tarafından ziyaret edileceğini ümit ediyorum ve birkaç sene sonra İslâm Dünyası'nda bir değişiklik meydana geleceğini temenni, arzu ediyorum ve tahmin ediyorum. Onun için bu müzeyi kurmak kolay değildi. Fakat ben bu zahmeti üzerime aldım. Allah razı olsun. Mesela belediye başkanımız bize böyle bir bina hemen kolaylıkla verdi. Türk Hükümeti bunun finansmanını sağladı. Sayın başbakanımız da bu hususta çok uzak görüşlülük gösterdi ve bu müze açıldı. İnşallah bundan sonra insanların, Türklerin, Avrupalıların, Arapların hizmetinde olur.”²²⁹

Bir başka yerde Sezgin hem enstitünün hem müzenin hem de prototip yapımındaki amaçlarını şu şekilde sıralamaktadır:

“Bilimler tarihi yazımı sahası Batılı dünya için bir lüks gibi görünebilir. Ama aynı şey İslam dünyası için büyük bir önemi haizdir. Yaratıcı geçmişini bilmek, bilinç (üstünlük duygusuna kapılmadan) ve bireyin yetkinliğine güven temin edecektir. 1982 yılında Frankfurt Üniversitesi bünyesinde kurulan ve bazı Arap ülkelerinin bir defaya mahsus katkılarıyla oluşan vakıf tarafından finanse edilen Arap-İslam Bilimleri Tarihi Enstitüsü, Avrupalı seleflerimizin açtığı yolda mümkün olduğu kadar uzun yol almayı ödev ve amaç edinmiştir. Yeni, hiç bilinmeyen veya henüz yayımlanmamış kaynakları neşretmeye, incelemeye ve onları muasır meslektaşlarımızın araştırmalarının hizmetine sunmaya çalışıyoruz. Bu hedefe giden yolumuzda ilerlerken, Arap-İslam kültür çevresinin sekiz asırlık yaratıcılık dönemi zarfında geliştirilen ve icat edilen aletleri, tarif ve resim şeklinde bize ulaşan kaynaklardan hareketle yapılacak maketlerle yeniden hayata döndürme düşüncesine vardık. Ve Frankfurt'ta şu anda 800'den fazla parçadan oluşan bir müze gerçekleştirebildik.”²³⁰

Sezgin aletlerin sergilendiği yerlerde görenlerde nasıl bir intiba uyandırdığına dair şunları söylemektedir:”Sergi adeta sihirli bir tesir icra ediyor ve görenlerin dünya görüşleri altüst oluyor. Bizatihi ben binden fazla insandan duymuşumdur: ‘bizler İslam medeniyetin in bu kadar ileri olduğunu bilmiyorduk. Madem bu medeniyet bu kadar ileriydi ne den bize yanlış tanıtıldı.’ Diyorlar.”²³¹

Sezgin Türkiye'deki müzenin açılışı esnasındaki sıkıntılar çerçevesinde İrfan Yılmaz²la görüşürken bu sıkıntılardan da bahsetmektedir. Bu sıkıntılara karşı hem kendisinin hem de İrfan Yılmaz'ın yorumu şu şekildedir:

²²⁹ Sekili, Agm

²³⁰ Sezgin, **Kim Demiş İslam Büyük Bir Medeniyet Değil Diye**

²³¹ Yılmaz, yhk, s. 30

“Hocamızla en son 2007 Ekiminde Frankfurt’taki görüşmemizde bazı sıkıntılardan bahsetmesi karşısında ister istemez üzüldük. Anladığım kadarıyla, genç sayılabilecek bir yaşta İstanbul’dan ayrılmış ve hayatının yarısından fazlasını Almanya’daki akademik disiplin içindeki sıkı çalışma prensipleriyle geçirmiş, titiz bir insanla karşı karşıya bulunduğumuzu unutuyoruz. Hele bir de bu hayırlı teşebbüsü bitiremeden ömrünün her zaman sona ereceği endişesi eklenince, bu durum dışarıdan, ‘sabırsızlık ve kimseyi beğenmezlik’ gibi görülebiliyor, bunları hesaba katarak hocamıza karşı daha anlayışlı davranmak gerekiyor. Washington’dakiler müzeyi ABD’ye kurmak için yalvarırken Türkiye’dekilerin bu kadar müstağni davranmasını anlayamıyor ve şu misali veriyordu: ‘Afganistan’la ilgili bir film seyrettim. İdealist bir alman Doktor Afganistan’a gidiyor ve 7 yıl karşılıksız, fedakârca doktorluk yapıyor, dini ve dili farklı olmasına rağmen canla başla Müslüman Afganlara yardım ediyorken üstelik bir de istiskal görüyor, fakat doktor hep sabrediyor. İşte ben de o doktoru düşünüyorum ve anlayışsızlıklara karşı sabrediyorum. Diyorum ki; alman doktor yabancı olduğu halde insanlık borcu olarak sabrederken, ben kendi milletimin dili ve dini aynı olan insanların cevrine niçin katlanmayayım’²³²

2.4.7. Enstitü Kurma Çalışmaları

Fuat Sezgin, Almanya’da ‘Arap-İslam bilimleri tarihi’ adında bir enstitüde çalışmalarını yürütmektedir. Bu enstitü üniversitesine J.W.Goethe Üniversitesi’ne bağlı olarak çalışmalarını Sezgin başkanlığında yürütmektedir. Enstitünün kuruluş çalışmaları tamamıyla Sezgin’in özverili çalışmalarına ve maddi ve manevi desteklerine dayanmaktadır. Sezgin sık bahsetmese de aşağıdaki cümlelerinde de görüleceği gibi Kral Faysal ödülünü bu enstitünün kuruluş aşamasında birçok Arap iş adamı ve bürokratını ikna çabaları sırasından uçak biletlerine harcamıştır.

Bu ödülle birlikte enstitüyü kurmak için finansal desteği sağlayacak kişilerle tanışma fırsatını bulması şöyle anlatılmaktadır:

“1961 yılında fişlerle başladığı çalışmaları, sesini duyurmaya yetti. 1978 yılında, Kral Faysal mükâfatını kazandı. Bu vesileyle Arap dünyasının devlet adamlarıyla tanıştı ve aklından geçen büyük projeyi onlara aktarma imkânı buldu. Düşüncelerinin destek görmesiyle, Fuat Sezgin Hoca, 1982 yılında, J.W.Goethe Üniversitesi’ne bağlı Arap-İslam Bilimleri Tarihi Enstitüsü’nü ve 1983’de de buranın müzesini kurdu. Bu Enstitü’nün, halen direktörlüğünü yürütmektedir. Enstitü’ye bağlı olarak kurduğu müzede, Müslüman bilginler tarafından yapılmış

---

²³² Age s. 37

aletlerin ve bilimsel araç ve gereçlerin, yazılı kaynaklara dayanarak yaptırdığı numunelerini(örneklerini) sergilemektedir.”²³³

Kendisi İrfan Yılmaz’a enstitünün kuruluş hikâyesini ve uğraşlarını şu şekilde anlatmıştır:

“Her şeyden önce ilimler tarihinin çok geniş bir çapta ele alınmasının zaruretine inandım. Bununda bir müessese çatısı altında yapılması şarttı. Çünkü parçalı ve bölünmüş çalışmaların değeri çok fazla anlaşılamiyor ve koordinasyon olmuyordu. Böyle bir müessese de her şeyden evvel maddi bir kaynağa dayanmalıydı. Bugün bile enstitü kurmanız çok olay bir hadise değildir. Bir de o zamanın Almanyasında, yabancı bir memlekette, henüz kendisini tam olarak gösterememişseniz, çok zor bir iş. Bu sırada ortaya Allaktan bir fırsat çıktı. Yazdığım kitaptan dolayı, İslam âleminin Nobeli sayılan “Kral Faysal Mükâfati” verildi. Milletler arası bir mükâfat olduğu için törene birçok devlet adamını çağırılmışlardı. Bu törende Arap âleminin ileri gelenlerini ve zengin imkanlarını tanıma fırsatı buldum. Onlarda beni daha yakından tanıyınca bu fırsatı değerlendirdim.”²³⁴

Kuruluş aşamalarına devamla Sezgin hem bu konuda ki ideallerini hem de fikirlerini zikretmektedir:

“Önce bir vakıf kuralım daha sonra da bu vakıf ileri de teşekkül edecek enstitünün mali altyapısını hazırlasın.” Diye kafama koymuştum. Siz yeterki aklınıza koyun himmetinizi ali tutun, cehd ü gayretinizi ortaya koyun. Bu vakıf düşüncesini iyice olgunlaştırıp, o zamanki dekana gidip mevzuu açtım. O ikna olunca rektör ile görüştü. Rektör hayret etti. Beni çağırttı. Ben ona da projemi açıkladım. Biraz düşündükten sonra, bana, “Fuat bey! Siz meşhur bir insansınız ancak zannediyorum yankış bir şeyin peşindesiniz. Başarısız olursanız, şu an sahip olduğunuz şöhreti d ehArap edebiirsiniz” dedi. Netice olarak rektörü de ikna ettim. Sıra para bulmaya geldi. Şu anda içerisinde bulduğumuz bu binayı bulduk. Satın almak için de, kuveytte katıldığım bir konferansın akabinde yaptığım uzun görüşmelerden sonra Kuveyt devleti yardımcı olmayı kabul etti. Rektörün de yardımıyla bu binayı aldık. “kral faysal mükafati” olarak aldığım parayı bütün bu seyahatler de kullandım. İki sene süren uzun mücadeleden sonra bu vakıf kuruldu. Ancak bu yetmiyordu. Enstitünün işleyişi için dönmesi gereken bir paraya ihtiyaç vardı. Çalışmaların yıllık masraflarının karşılanması gerekiyordu. Bu hedefle vakfin sermayesini arttırmak için çalışmalara giriştim. Hem Arap dünyasından, hem de avrupadan para bulmak zordu. İnsanları birçok şeye ikna etmek çok zorlu bir şeydir. O zaman Avrupa’da bu işe inanan yoktu. Arap dünyasında ise bu vazifenin ehemmiyetini anlayan bulamıyorduk. Hasılı kelam işimiz zordu; ancak

---

²³³ Aras, Age

²³⁴ Yılmaz, Age s. 26

Allahın inayetiyle bütün bunlar başarıldı ve 1982 de enstitü kuruldu. Ancak o zaman ben hem genç hem de dinçtim. Gece gündüz çalışarak enstitüyü bu seviyesine getirdik. Hedefimiz İslam ilimler tarihini bütün genişliğiyle araştırmak ve tanıtmaktı. Kurulduğu günden bu yana gayesine uygun çalışmalarını sürdürüyor. Nitekim bu güne kadar tutunabildi, yaşadı ve çok meşhur oldu. Vakıf ve enstitü kurulduktan, maddi gelir sağlandıktan sonra gerisi insan unzsuruna bağlıydı. Projelerimizden birisi de İslam ilim aletleri müzesiydi. Çok şükür bunu da başardık ve 800'ü aşkın aleti yeniden imal ederek enstitü içerisinde çok önemli bir müze kurduk.”²³⁵

Bu enstitünün ve buna bağlı müze ve kitap yayınlarının ortak amacı ve temeli konusunda Sezgin şöyle demektedir:

“Bilimler tarihi yazımı sahası Batılı dünya için bir lüks gibi görünebilir. Ama aynı şey İslam dünyası için büyük bir önemi haizdir. Yaratıcı geçmişini bilmek, bilinç (üstünlük duygusuna kapılmadan) ve bireyin yetkinliğine güven temin edecektir. 1982 yılında Frankfurt Üniversitesi bünyesinde kurulan ve bazı Arap ülkelerinin bir defaya mahsus katkılarıyla oluşan vakıf tarafından finanse edilen Arap-İslam Bilimleri Tarihi Enstitüsü, Avrupalı seleflerimizin açtığı yolda mümkün olduğu kadar uzun yol almayı ödev ve amaç edinmiştir. Yeni, hiç bilinmeyen veya henüz yayımlanmamış kaynakları neşretmeye, incelemeye ve onları muasır meslektaşlarımızın araştırmalarının hizmetine sunmaya çalışıyoruz. Bu hedefe giden yolumuzda ilerlerken, Arap-İslam kültür çevresinin sekiz asırlık yaratıcılık dönemi zarfında geliştirilen ve icat edilen aletleri, tarif ve resim şeklinde bize ulaşan kaynaklardan hareketle yapılacak maketlerle yeniden hayata döndürme düşüncesine vardık. Ve Frankfurt'ta şu anda 800'den fazla parçadan oluşan bir müze gerçekleştirebildik.”²³⁶

2.4.8. Dergi Yayın Çalışmaları

Fuat Sezgin tüm bu çalışmalarının yanında bir de İslam bilim tarihiyle alakalı makale ve yayınlar ile enstitü de yapılan çalışmaların neşredildiği ‘Zeitschrift für Geschichte der arabisch-İslamischen Wissenschaften’ (Arap-İslam İlimleri Mecmuası) yayınlanmaya başlamış, bu dergi sahasında dünyanın bir numarası olmuş ve mütehassıslarının vazgeçemediği bir konuma gelmiştir.²³⁷

İran Yılmaz bu dergi hakkında şu bilgileri vermektedir:

²³⁵ Age, s. 26-27

²³⁶ Sezgin, Age

²³⁷ Yılmaz, Age s. 24

“Genel halk kitlelerinin rahatça okuyup anlayabileceği bu eser dışında periyodik yayınlanan ‘zeitschrift für geschichte der arabisch-İslamischen wiesenschaft’ isimli derginin ciltleri de bu konulara girmek isteyen akademisyenlerin himmetini beklemektedir. Enstitünün yayınladığı bu meşhur derginin en son 17. cildi basıldı. 1984 den beri yayınlanmakta olan ve sahasında rakipsiz sayılan dergide, İslam bilim tarihine dair geçmişte yaşamış bütün alimlerin eserlerinin tıpkıbasımları, bu eserler hakkında batılıların yaptıkları çalışmalar yayınlanmaktadır.”²³⁸

2.5. Eserleri

2.5.1. Doktora Tezleri

2.5.1.1. Mecazü’l-Kur’an

‘Mecaz’ül-Kur’an’ Ebu Ubeyde Muammer Bin Müsenna’nın (ö. Hicri 210) Kur’andaki mecazları ele alan yazma eserinin adıdır. Sezgin’in Helmutt Ritter’le beraber yaptığı ilk tez çalışmasıdır, ancak bu tezin yüksek lisans tezi mi yoksa doktora tezi mi olduğuna dair elimizde kesin bir kanıt bulunmamaktadır. Bununla birlikte Fuat Sezgin ile geçmişte ve halen ciddi bir irtibat kuran, onun eserlerini Türkiyede yayımlamak isteyen hatta Almanyadaki müzenin Türkiyede özel bir vakıf tarafından kurulması yönünde gayretler gösteren ve kendisiyle birkaç gün süren çok geniş konuşmalar yaparak bunu kitap haline getiren Prof. Dr. İrfan Yılmaz bu kitabında Sezgin’in bu çalışması için doktora tezi olduğunu söylemektedir. İrfan Yılmaz kitabında konuyla ilgili şu bilgileri vermektedir:

“Fuat hoca kısa bir müddet sonra doktora başlar, fakat doktora tezi bilim tarihiyle alakalı olmayan mecazu’l-kur’an’dır.” Aynı paragrafta İrfan Yılmaz bu konuyla ilgili Sezgin’in ifadelerine de yer vermektedir: “beni yazma eserlerle tanıştıran bir çalışmaydı. Bu kitabın bir nüshası Ankarada İsmail saib’in kütüphanesinde bulunmuştu. Hocam Ritter de İsmail saibi çok severdi. İsmail saibin kitapları Ankaraya taşınınca hocam da Ankaraya gitmiş orada armış, bulmuştu. Çalışmaya başladım fakat bu el yazması eser çok eski olmasına rağmen sadece tek nüshasına göre neşretmek zordu. Bunun üzerien iz sürmeye başladım. Aradım taradım sonunda kitabın ikinci

---

²³⁸ Age, s. 186 - 187

bir nüshasını buldum. Hocam çok şaşırmişti: ‘ben 30 senedir bu kitabı arıyorum, sen nasıl buldun, vallahi aferin sana!’ dedi. Böylece hocamın teklif ettiği bu kitap benim tezim oldu ve 1951 yılında bitirdim.”²³⁹

Bu tez, ayrıca Sezgin için, çok önemli başka kapıların açılmasına vesile olmuştur. Sezginecessüs ve sorgulama kabiliyetine sahip bir bilim adamı olarak bu kitaptaki bazı ifadelerden yola çıkarak “Buhari’nin Kaynakları hakkında araştırmalar” adlı dünyada ses getiren çalışmasını ortaya koymuştur. Kendisi bu olayların gelişimini şu şekilde anlatmaktadır:

“Bu tezi hazırlarken, mecaz’ül-Kur’an’ın kaynaklarını araştırmaya başladım. Bu sırada da İbni Hacer el-Askalani’nin ‘Tehzip’ adlı eseriyle karşılaştım. Muammer bin Müsemmayı, Buharinin, kitabında Muammer diye zikrettiğini öğrendim; “ Buharinin ne alakası var bu kitapla?” dedim.”²⁴⁰

“Buharinin kitabının sekiz büyük bölümü vardır, bir kısmı tefsirdir. Buharinin kitabına baktım, “kale: muammer” diye (yani muammer dediki) alıntılar yapıyor. Bunu okuyunca baktım ki Buhari mecaz’ül-kuran’dan da cümleler iktibas ediyor. Yani bir hadis kitabında, bir filoloji kitabından alınma uzun uzun cümleler var. Hatta yer yer, aşağı yukarı, kitabı ihtisar etmiş. Bu durum, bütün hadisler hakkındaki tasavvurumu allak bullak etti. Bunun üzerine karar verdim, tezi bitirince Buhariye bakacaktım: acaba Buhari ara sıra da olsa yazılı kaynak kullandı mı ? Böylece Buhari çalışması başlamış oldu.”²⁴¹

Bir başka yerde Sezgin bu kitap üzerinde çalışma hikayesini şöyle dile getirmektedir:

“Beni yazma eserlerle tanıştıran bir çalışmaydı. Bu kitabın bir nüshası Ankarada İsmail Saib’in kütüphanesinde bulunmuştu. Hocam Ritter de İsmail saibi çok severdi. İsmail saib’in kitapları Ankaraya taşınınca hocam da Ankaraya gitmiş orada aramış, bulmuştu. Çalışmaya başladım fakat bu el yazması eser çok eski olmasına rağmen sadece tek nüshasına göre neşretmek zordu. Bunun üzerien iz sürmeye başladım. Aradım taradım sonunda kitabın ikinci bir nüshasını buldum. Hocam çok şaşırmişti: “ Ben 30 senedir bu kitabı arıyorum, sen nasıl buldun, vallahi aferin sana!” dedi. Böylece hocamın teklif ettiği bu kitap benim tezim oldu ve 1951 yılında bitirdim.”

---

²³⁹ Age s. 17

²⁴⁰ Age s.17

²⁴¹ Age s.17

Mecazu'l-kuran adlı eser müellifin mukaddimesi ile başlayıp kuran-ı kerim'in ilk 18 suresi olan; fatiha, bakara, al-i İmran, nisa, maide, enam, a'raf, enfal, tevbe, yunus, hud, Yusuf, ra'd, İbrahim, hıcr, nahl, isra ve kehf surelerini sırayla ele alan bir yapı arz etmektedir.²⁴² Sezgin bu eserin neşrini hazırlarken esrin baş kısmında eser ve müellif hakkında bilgiler ihtiva eden bölümler eklemiştir. Bu kısımda Ebu ubeydenin hayatı, mezhebi, hocaları, görüşleri, Ebu ubeyde'de Mecazü'l-Kur'anın anlamı gibi birçok konu ele alınmaktadır.²⁴³

2.5.1.2. Buhari'nin Kaynakları

Buhari'nin Kaynakları Sezgin'in akademik hayatının ilk evrelerinin meyvelerinden biridir. Bu eser onun İstanbul Üniversitesi şarkiyat enstitüsü bünyesinde hazırlamış olduğu doktora tezidir. Bu çalışmada Sezgin dünyada ses getiren çok ciddi bir keşfe ve ispata imza atmıştır. Bu teze göre hadis ilminde ve diğer İslam bilimlerine de sonradan şamil olarak bütün İslam bilimlerindeki rivayet sisteminde özellikle yazılı kaynaklara başvurulurken atıf cümleleri olarak; 'okudum', 'gördüm', 'yazmıştır' gibi kelimeler yerine; 'dedi', 'rivayet etti', 'haber verdi' gibi kelimeler kullanılmaktadır. Bunun sonucunda ise şöyle bir netice ortaya çıkmaktadır: Hadis külliyatları ve özellikle İmam Buhari'nin 'Sahih'i daha Hz. Muhammed hayatta iken kaydedilmeye başlanan yazılı kaynaklara dayanmaktadır. Sezgin bu tezde yüzlerce rivayet silsilesini sayfalarca dökümünü yaparak bu tezin ispatını vermektedir.

Bu tezin hazırlanmasına bir önceki tezi '*Mecaz'ül-Kur'an*' çalışması vesile olmuştur. Kendisi bu olayı şöyle aktarmaktadır:

“(‘*Mecazü'l-Kur'an* tezini) hazırlarken, '*Mecazü'l-Kur'an'ın* kaynaklarını araştırmaya başladım. Bu sırada da İbni hacer el askalani nin tehzip adlı eseriyle karşılaştım. Muammer bin müsemmayı, Buharinin, kitabında muammer diye zikrettiğini öğrendim; “Buharinin ne alakası var bu kitapla?” dedim.”²⁴⁴ “Buharinin kitabının sekiz büyük bölümü vardır, bir kısmı tefsirdir. Buharinin kitabına baktım, “kale: Muammer” diye (yani Muammer dediki) alıntılar yapıyor. Bunu okuyunca baktım ki Buhari

²⁴² Ebu ubeyde muammer bin Müsenna, **Mecazü'l Kur'an** neşr: Fuat Sezgin, 2. baskı 1981 er-risale kurumu s. 4

²⁴³ Age s. 3

²⁴⁴ Yılmaz, Age s.17

‘*Mecazü'l-Kur'an'dan* da cümleler iktibas ediyor. Yani bir hadis kitabında, bir filoloji kitabından lanma uzun uzun cümleler var. Hatta yer yer, aşağı yukarı, kitabı ihtisar etmiş. Bu durum, bütün hadisler hakkındaki tasavvurumu allak bullak etti. Bunun üzerine karar verdim, tezi bitirince Buhariye bakacaktım: acaba Buhari ara sıra da olsa yazılı kaynak kullandı mı? Böylece Buhari çalışması başlamış oldu.’²⁴⁵

Bir röportajında ise kendisine konuyla ilgili sorulan soruya şöyle cevap vermektedir:

“Buhari’nin kaynakları çalışmanızda Batı ve İslâm Dünyası’nda birçok yanlış yaklaşımı ortaya koydunuz ve moda tabirle bu konudaki ezberleri bozdunuz. Bu konudaki yaklaşımınızı kısaca özetler misiniz?

Yaklaşımları derken ona nasıl geldiğimi mi soruyorsunuz? Onu anlatmak uzun bir hikâye. Herkes gibi ben de Buhari okuyunca, mesela şu şekilde onlarda isnatlar vardır, metinler vardır. İsnat şundan ibarettir. Diyor ki; “falan bana anlattı, öbürü diyor öbürü de bana anlattı, haber verdi.” Bunları bugün insanlar bilmiyorlar, Ezher’deki âlimler bile belki sözde anlıyorlar. Şifahi kaynaklar; o ona anlatıyor, o öbürüne anlatıyor, en nihayet biri gelip kaydediyor. Ben bunun tamamen yanlış olduğunu gördüm, inanıyorum. Bugün bu husustaki bilgimiz değişmedi. Bunların, şifahi görünen bilginin ardında yazılı kaynakların olduğunu gördüm, inanıyorum ve böylelikle İslâm’da diğer kültür dünyalarında olmayan bir tarih, yeni bir tarih mefhumunun çıktığını, geliştiğini gördüm. Bir de şu neticeye vardım İslâm Dünyası kaynakların tamamıyla verilmesi esasını ortaya koyan bir kültür dünyası. Yunanlılarda da, Avrupa’da da katiyen yer almamış değil, çok anlaşılmamış, itina görmemiş bir müesse olarak gördüm kaynaklara işaret etmeyi. Maalesef bu henüz çok bilimler tarihçisinin, tarih tarihçilerinin şuur sahasına çıkmış olan bir hadise değil.’²⁴⁶

Bu tezle ilgili bir başka kaynakta şöyle bir malumat verilmektedir:

---

²⁴⁵ Yılmaz, Age s.17

²⁴⁶ Sekili, Age

“1951'de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ni bitirdikten sonra, Arap Dili ve Edebiyatı üzerinde doktora yaptı. 1954'te Arap Dili ve Edebiyatı bölümünde, *"Buhari'nin Kaynakları"* adlı doktora tezini tamamlayarak doçent oldu. Bu teziyle o, hadis kaynağı olarak İslam kültüründe önemli bir yere sahip olan Buhari(810-870)'nin, bilinenin aksine sözlü kaynaklara değil, "yazılı kaynaklara dayandığı" tezini ortaya attı. Bu yazılı kaynakların, İslam'ın erken dönemine; hatta 7. yüzyıla kadar geri gittiğini ortaya koydu. Bu tez, Avrupa merkezli oryantalist çevrelerde hala tartışılmaktadır.”²⁴⁷

Buhari'nin Kaynakları adıyla kısaltılan tezin tam adı *'Buhari'nin Kaynakları Hakkında Araştırmalar'* olup bu eser bir önsöz ile dört kısımdan oluşmaktadır.

Önsözde Sezgin, Buhari'nin Kaynaklarını araştırmaya kendisini sevkeden süreci, araştırmaya başlama esnasında hem akademik dünyada hem de kamuoyunda ki hadis rivayeti hakkında mevcut bazı mülahazaları anlattıktan sonra kitabın bölümleri hakkında özet bilgiler vermektedir. Yalnız burada Sezgin araştırmaları sonucunda ulaştığı çok önemli bir tespiti de açıklamayı, bu tespite vurgu yapmayı da ihmal etmemektedir. Buna göre hadislerin isnadı konusunda isnad sistemi ilk defa bir ilim haline getiren kişinin Buhari olduğu yönündeki geniş kanaatin aksine asıl olarak Buharinin hadis rivayetinde isnad sisteminin otoritesini sarsan ilk kişi olduğunu tespit etmektedir.²⁴⁸

Birinci kısım genel anlamda hadis bilimlerine ayrılmış olup burada hadislerin ilk yazılı kaynakları, hadislerin tedvini, hadislerin nakli, Buhari ve hadis nakli, Buhari'nin Kaynakları, Buharinin Sahihinin bablarının tasnifinde kendinden evvelki edeniyata tabi olması, Buharinin ta'likleri, hadis edebiyatında ta'likleirn isti'mali gibi başlıklar altında konu irdelenmeye başlanmaktadır.

İkinci kısım Buhari ve Buhari üzerinde tesiri olan Ebu ubeyde ve farra adlarındaki iki alimi ve bu alimlerin Buhari üzerindeki tesirleri konusundadır. Ayrıca bu kısımda Buharinin filolojik kaynakları ile kitabının tefsir bölümündeki kaynaklar irdelenmektedir.

---

²⁴⁷ Aras, Age

²⁴⁸ Fuat Sezgin. **Buhari'nin Kaynakları**. Yayınlanmamış doktora tezi, İsam kütüphanesi s. 8

Üçüncü kısım Buharinin Sahih'i üzerinde yoğunlaşmakta ve Sahih telifinde Buharinin istinad ettiği prensipler, ravi ve müstensihlerin Sahihin metnine müdahalesi, Sahihin rivayetleri ve el-Yununi'nin edisyonu konularında araştırmaları kapsamaktadır.

Dördüncü kısım dört lahikadan oluşmaktadır. Birinci lahika Buhari'nin Kaynaklarını, diyagramlar halinde 100 sayfa boyunca tahlil etmekte ve ortaya koymaktadır. 2. lahika Buhari'nin Sahihi'yle İmam Malik'in Muvatta'ı arasındaki müşterek kısımları ortaya koymaktadır. 3. lahika Buharinin Ebu Ubeyde'nin 'mecazü'l-kuran'ından yaptığı iktibasları ele almaktadır. 4. lahika Buharinin, Ferra'nın "ma'ani'l-kuran"ından yaptığı iktibasları ele almaktadır.

Bu kitabın temel iddiası şudur: Hadis rivayetinde ravilerin kullandığı "haddesena", "ahberana", gibi ifadeler anlaşılabilirliğinin aksine şifahi rivayetlere atıf değil bilakis yazılı kaynaklara atıftır. Muhaddis bir yazılı kaynaktan bile alıntı yaparken bu ifadeleri kullanmaktadır. Bu ifadeler sadece şifahi değil, çok daha fazla yazılı kaynakları işaret etmektedir. Modern bilimdeki atıf geleneğinin, dipnot sisteminin temelinde bu hadis rivayet sistemi yatmaktadır.

2.5.2. Geschichte des Arabischen Schriittums (GAS)

"*Geschichte des Arabischen Schriittums (GAS)*" adıyla dünyada tanınan bu eser Fuat Sezgin'in Arapça yazma eserler literatürüne dair kitabıdır. Eser Sezgin tarafından Almanca olarak kaleme alınmış ve yazımı 60 küsur yıldır devam etmektedir. Eserin 2009 yılı itibarıyla 13 cildi kütüphanelerde bulunmakta olup halen yeni ciltleri çıkmaktadır. En son 2009 yılı itibarıyla Sezgin tarafından 14. cildinin Almanyada çıktığı belirtilmektedir.

İrfan Yılmaz Sezgin'in bu en önemli çalışmasıyla ilgili şu bilgileri vermektedir:

"Daha sonra İslam tarihi için çok meşhur olan Carl Brockelmann'ın (1868-1956) "*Geschichte Der Arabischen Literatur*" isimli (GAL) (Arap edebiyatı tarihi) eserini tetkik ederken, İstanbul da ve Türkiyenin diğer şehirlerinde bulunan ve kendisinin de bildiği çok mükemmel durumdaki yazmalara, nadiren atıf yapılmış olduğunu fark eden Fuat Sezgin hoca bu eserle alakalı mühim bir tespitte bulunur: bu eserdeki eksikler telafi edilirse daha faydalı olacaktır. Bu düşüncelerle eserin eksikliklerini tamamlayıp daha

faydalı kılacak bir zeyl yazmanın şart olduğuna karar verdiğinde takvinler 1944'ü göstermektedir.”²⁴⁹

Fuat Sezgin günler İrfan Yılmaz'la günler süren muhavereleri çerçevesinde bu kitabın ilk fikirlerinin nasıl doğduğunu, yazılma sürecini, aşamalarını ve hocası Ritter ile konuyla ilgili diyaloglarını geniş bir şekilde şöyle anlatmaktadır:

“Bu eksiklikleri ve zeyl yazma hevesinmi hocam açınca, “sen yap!” der gibi bana baktı. Ben de işe başladım. Zannedersen bana biraz güveniyordu. Bir günde seminerde Brockelmannın yazdığı Arap edebiyatı tarihinin Türkiye kütüphanelerindeki yazmaların okunarak tamamlanması zamanının geldiğini söyleyerek bana baktı. Kendisinden aykırı bir şey de çıkmayınca o zaman karar verdim. Hem zaten yazma kütüphanelerine Ritter'le beraber giderdik. O tarihlerde İstanbulda, hatta Türkiye de, bilhassa Arapça yazmalarla ciddi manada meşgul olan herhalde sadece ikimizdik. Üzülerek söylüyorum ama başka kimse yoktu. Beni 55 yıldan beri zincirleyen, “İslam ilimleri tarihi” isimli çalışmanın kararı işte böyle bir zamanda verilmişti. 1954 te doçent olan Fuat Sezgin, gönlündeki büyük proje için yanıp tutuşmaktadır. Fakat üniversitenin de kendisinde imaknları kısıtlıdır. Bu devreyi d eşöyle anlatıyor: “o zamanlr bu tip çalışmaları destekleyecek ne bir akademik müessese, ne de para verecek bir merci vardı. Para yoktu, kadro yoktu; ama kafama koymu7ştum bir kere. Brockelamann'ın eserine zeyl diye başladığımdan bu yana tam 60 sene oldu. Ancak işin içine iyice girince fikrim değişti. Brockelmanın atladığı yazmaların çok olmasından dolayı birazda gçikmiştim. Sonunda gördümki, eser bir zeyli çok çok aşacak kadar geniş, müstakil yeni bir eser olmalı ve dünyadaki bütün yazmaları ihtiva etmeliydi.1956 yılında Ritter Türkiyeye gelmişti. Fikrimi ona açtım: “hocam, ben artık zeyli bıraktım. Dünyadaki bütün yazmalara dayalı müstakil, yeni baştan bir eser yazıyorum.” Dedim. o zaman bana : “ bunu dünyada hiç kimse yapamaz bırak bu işi ; boşuna kendini yorma!” dedi. İlk defa ona inanmadım; çünkü kararımı vermiştim. Karar verdim, Allah da mahcup etmedi beni. Kitabın birinci cildi 1967 yılında çıkar çıkmaz hocama gönderdim. Bu hadise benim Almanyaya hicretimden sonra oluyor tabi. Aksine o dönemde hocam da bir müddet için yine

---

²⁴⁹ Yılmaz, Age s.17

Türkiye'deydi. Epey bir müddet geçti, sanırım 3 - 4 ay kadar bir cevap alamayınca kendisine Almanyadan bir mektup yazdım: “ ne oldu hocam ? size kitap göndermişim, henüz cevap alamadım.” dedim. O zaman “ ne acele ediyorsun, koca kitabı okumak lazım.” Şelinde bir cevap gönderdi. Daha sonra, “şimdiye kadar böylesini hiç kimse yapamadı. Senden başka da hiç kimse de yapamayacak. Tebrik ederim!” cümlelerini yazdığı bir kart gönderdi. Önceden hiç inanmıyordu ama görünce, “sadece siz yaparsınız” dedi.”²⁵⁰

Türkiye Diyanet Vakfının yayımlamakta olduğu İslam Ansiklopedisinin konuyla ilgili maddesinde şu bilgilere yer verilmektedir:

“İslâm medeniyeti tarihinin başlangıcından itibaren gelişmiş nakli ve aklî ilimlere ait literatürünü konu edinen *Geschichte des arabischen Schrifttums* (GAS), bir Türk âlimi olan Fuat Sezgin'in Frankfurt'ta yürüttüğü geniş kapsamlı araştırma ve yayın projesinin henüz tamamlanmamış ürünüdür. Bu büyük çaplı eserin, XI. yüzyılın ilk çeyreğine kadarki dönemi İçine alan ilk dokuz cildi yayımlanmış olup^{251[147]} XI-XVIII. yüzyıllar arasını ihtiva etmesi planlanan beş ciltlik ikinci kısmı ise hazırlık safhasındadır. Şimdiye kadar yayımlanan ciltlerin konuları şunlardır: 1. cilt (1967) Kur'an İlimleri, hadis, tarih, fıkıh, kelâm, tasavvuf; II. cilt (1975) şiir; İli. cilt (1970) tıp. ecza-alık, zooloji, veterinerlik; IV. cilt (1971) simya, kimya, botanik, tarım; V. cilt (1974) matematik; VI. cilt (1978) astronomi; VII. cilt (1979) astroloji, meteoroloji ve bununla ilgili disiplinler; VIII. cilt (1982) lügat ilmi; IX. cilt (1984) gramer. Hazırlanmakta olan ciltler İse temel İslâmî ilimlerin yanı sıra edebiyat, fizik, teknoloji, coğrafya, felsefe, mantık, ahlâk ve siyaset dallarına ait literatürü konu edinecektir.

‘*Geschichte des arabischen Schrifttums*'u başlangıçta Carl Brockelmann'ın ‘*Geschichte der arabischen Litteratur*’ adlı eserine, özellikle İstanbul kütüphanelerindeki yazmalar bakımından bir ek olarak tasarlayan Fuat Sezgin daha sonra fikrini değiştirmiş ve bir ölçüde ondan da faydalanmakla birlikte tamamen yeni ve müstakil bir eser hazırlamaya girişmiştir. Sonuç olarak kitap, dünya kütüphanelerindeki Arapça yazmaların basit bir bibliyografik dökümü olmaktan çıkmış ve gerektiğinde derinlemesine tahlillere yer veren bir İslâmî ilimler tarihine dönüşmüştür. Fuat Sezgin hem ilim dalları için yazdığı mukaddimelerde, hem de İslâm ve tevarüs ettiği Helenistik çağ ilimler tarihinin ünlü şahsiyetleri üzerinde

²⁵⁰ Yılmaz, Age, s 19

yoğunlaştırdığı incelemelerinde yöntem olarak bir ilim tarihçisi gibi çalışmış ve modern araştırmaların ışığında kaleme aldığı bu bölümleri yaygın kanaatleri değiştirebilecek yeni malzemelerle desteklemiştir. ‘Geschichte des arabischen Schriittums’un aynı zamanda kapsamlı bir ilimler tarihi olma özelliği, onun ilk yazılış amacı doğrultusunda erken dönemde kaleme alınan Arapça yazmalar literatürünün eksiksiz bir dökümünü verme çabasını ikinci plana itmemiş, eserde Brockelmann’ın ortaya koyduğu yazmalara birçok ilâve yapıldığı gibi günümüze kadar tanınmadan kalmış ya da müellifi belirlenememiş çeşitli eserler de gün ışığına çıkarılarak araştırmacıların bilgisine sunulmuştur. Bu muhteva ile araştırmacılara önemli miktarda malzeme verilirken aynı zamanda yeni araştırmalar yapmalarına imkân sağlayacak yeni ufuklar da açılmıştır. Nitekim erken döneme ait bu kapsamlı literatür taramasının geriye doğru götürüldükçe kendiliğinden yeni yorumlara yol açtığı görülmektedir. Meselâ ilk dönem hadis literatürü meselesi ele alındığında hadis yazımının sanıldığından özellikle de şarkiyatçıların sandığından çok daha gerilere gittiği anlaşılmakta, yahut söz gelimi Câbir b. Hayyân’ın dayandığı Helenistik literatür ele alındığında bu kültürün İslâm dünyasına bilinenden çok daha erken bir dönemde girmeye başladığı ve tercüme faaliyetinin de VII. yüzyıla kadar çıkarıldığı müşahede edilmektedir.

Eserde her ilim dalı için tarihî malzemenin elverdiği ölçüde uygulanan genel plan şöyledir: Önce o ilme ait tedvin tarihi modern araştırmaların ışığında incelenmekte, ardından kronolojik esasa göre Emevî ve Abbasî dönemi müellifleri ele alınmakta (yaklaşık 430’a 110381 kadar), daha sonra her birinin hal tercümesi verilip arkasından da ondan bahseden klasik ve modern kaynaklar belirtilmektedir. Müelliflere dair bu bölüm gerektiği durumlarda hacimli bir monografiye dönüşmekte ve Özellikle incelenen kişinin ilim tarihindeki yeri ve Önemi aydınlatılmaktadır. Bunun arkasından eserlerine geçilerek bunların yeni bulunanlar da dahil olmak üzere yazma nüshaları, şerhleri, muhtasarları verilip bu eserlere öteki klasik müelliflerce yapılan atıflar yahut o eserlerden yapılan iktibaslar kaydedilmekte ve daha sonra eğer varsa modern neşirleri, tercümeleri ve haklarında yapılmış araştırmalar tanıtılmaktadır. Her cildin sonunda müellif ve eserlerin, ayrıca Grekçe ve Latince kaynaklarla çağdaş yazarların indeksi yer almaktadır. Bunlardan başka çeşitli ciltlerde Arapça yazmaların bulunduğu dünya kütüphanelerime bu kitaplara dair katalogların listesi de sunulmuştur.

Geschichte des arabischen Schrift-tums’un Almanca orijinali E. J. Brill Yayınevi (Leiden) tarafından çıkarılmaktadır. İlk İki cildin Arapça’ya tercümesi Târihu’t-türaî-l Arabî adıyla yapılmıştır. 1977-1978 yıllarında Fehmi Ebü’l-Fazl ve Mahmûd Fehmî Hicâzî tarafından çevrilen bu ciltler, el-Hey’etü’l-Mısriyyetü’l-âmmе li’l-kitâb adlı kuruluşun finansmanıya Kahire’de yayımlanmış, daha sonra bu projenin yürütülmesini, 1978 yılında İmam Muhammed b. Suûd İslâm Üniversitesi ile Melik Suûd Üniversitesi (eski Riyad Üniversitesi) üstlenmiş ve 1983’te İmam Muhammed b. Suûd İslâm Üniversitesi tarafından tekrar ele alınan 1. ciltle (dört cüz) 11. cildin

[beş cüz) ilk üç cüzü aynı adla yayımlanmıştır. Bunların tercümesi Mahmûd Fehmî Hicâzî imzasını, 1984 yılında çıkan II. cildin dört ve beşinci cüzlerinin tercümesi ise Arafê Mustafa imzasını taşımaktadır. Abdullah b. Abdullah Hicâzî tarafından tercüme edilen IV. (1986} ve VII. (1410) ciltler Melik Suûd Üniversitesi. Arafê Mustafa tarafından tercüme edilen VIII. cilt de (iki cüz, 1988) Muhammed b. Suûd Üniversitesi tarafından neşredilmiştir.”²⁵²

Sezgin’in kitabın ilk cildinin çıkış sürecinde yaşanan olaylar ve o zaman 12. cildi yayınlandığında hissettiği duygularla ilgili bilgiler veren diğêr bir kaynakta ise olaylar şu şekilde anlatılmaktadır:

“Frankfurt”a gittiğinde Avrupalıların beynelmilel bir komite tarafından İslam ilimleri tarihiyle ilgili bir kitap yazma çabasıyla karşılaşmış. Buna karar veren komite 1967 senesinde Sezgin’in ilk kitabı çıkınca kendini lağvetmiş. Sezgin ilk cildin hikayesi için şunları söylüyor: “Komitede bir Müslüman veya bir Türk bu kitabı yazamaz. Kitabı gülünç olur diye konuşmuşlar. 1967 yılında kitabımın ilk cildi çıktı. Ondan sonra bir toplantı daha yapmışlar. Ve artık “Bizim devam etmemize lüzum yok” diyerek komisyonu lağvettiler. Bana UNESCO yardımını da vermediler. Alman Araştırma Kurumu ilk cilt çıktıktan sonra gezilerimi finanse etti ve bana asistanlar verdi. O sırada Türkiye”de bulunan hocam Hellmut Ritter, “Böyle bir kitap ne daha önce yazıldı ne de bundan sonra bu mükemmellikte yazılabilir” diye bana yazdı. Ben de mesut ve hür olarak yoluma devam ettim. Bugün 12 cilde ulaşan kitabımın çıkışıyla hayatımda şu saadeti hissettim: İslam ilimleri araştırmalarının sınırı, dairesi çok genişledi. Orada birçok yeni problemi veriyorum ve kendime dair yeni şeyler var. Aynı zamanda kitapta mevcut oryantalistlerin bilgilerini de münakaşa ediyorum.”²⁵³

Şimdi de Sezgin’in bu devasa eserinin her bir cildinin kısa bir tahlili yapılacaktır. Fakat bu tahlilin öncesinde her bir cilt hakkında kısa bir özet sunulmansın faydalı olacağı düşünölmüştür.

“60 yılı aşkın bir süredir bilim tarihi çalışmalarını yürütmekte olan Prof Dr. Fuat Sezgin’in başyapıtı olan Geschichte des Arabischen Schrifttums (GAS) isimli 13 ciltlik eserinin işlediği konular şunlardır:

---

²⁵² TDV İslam Ansiklopedisi 1. Basım: İstanbul, 1998 , Geschichte des arabischen chriittums maddesi

²⁵³ Balta, Age

- Cilt 1, Leiden 1967: Kur'an bilimleri, hadis, tarih, fıkıh, kelam ve tasavvuf. (yaklaşık 430/1038 yılına kadar)
- Cilt 2, Leiden 1975: Edebiyat / Şiir (yaklaşık 430/1038 yılına kadar)
- Cilt 3, Leiden 1970: Tıp, Farmakoloji, Zooloji, Veterinerlik (yaklaşık 430/1038 yılına kadar)
- Cilt 4, Leiden 1971: Simya, Kimya, Botanik, Ziraat (yaklaşık 430/1038 yılına kadar)
- Cilt 5, Leiden 1974: Matematik (yaklaşık 430/1038 yılına kadar)
- Cilt 6, Leiden 1978: Astronomi (yaklaşık 430/1038 yılına kadar)
- Cilt 7, Leiden 1979: Astroloji, Meteoroloji ve ilgili bilimler (yaklaşık 430/1038 yılına kadar)
- Cilt 8, Leiden 1982: Leksikografi (yaklaşık 430/1038 yılına kadar)
- Cilt 9, Leiden 1984: Gramer (yaklaşık 430/1038 yılına kadar)
- Cilt 10, Frankfurt 2000: İslam'da matematiksel coğrafya ve haritacılık ve bu bilimlerin Avrupa'da devamı
- Cilt 11, Frankfurt 2000: İslam'da matematiksel coğrafya ve haritacılık ve bu bilimlerin Avrupa'da devamı
- Cilt 12, Frankfurt 2000: İslam'da matematiksel coğrafya ve haritacılık ve bu bilimlerin Avrupa'da devamı, haritalar.²⁵⁴

BİRİNCİ CİLT²⁵⁵

KURAN BİLİMLERİ – HADİS – TARİH – FIKIH – KELAM – TASAVVUF

1967 yılında yayımlanan bu cilt hicri 430 yılına kadar ki temel İslam bilimlerinin oluşum ve gelişim sürecine ayrılmıştır. Her bir İslam bilimi için birer bölüm ayrılmış ve bölümlerde öncelikle bir giriş ardından ilgili bilim dalının emeviler ve Abbasiler dönemindeki gelişimi gözler önüne serilmektedir. Bu arada bu bilim dallarında uzman şahsiyetlere vurgu yapılmakta ve onların biyografileri de verilmemektedir. Bu cildin içeriği şöyle özetlenebilir:

BİRİNCİ BÖLÜM : KURAN BİLİMLERİ

1.KIRAAT

A. Emeviler

B. Abbasiler

2. TEFSİR

²⁵⁴ <http://tr.wikipedia.org>

²⁵⁵ Fuat Sezgin, *Geschichte Des Arabischen Schrifttums*, Institut Für Geschichte Der rabisch-İslamischen Wissenschaften An Der Johann Wolfgang Goethe- Universität, Frankfurt: 2002

A. Emeviler

B. Abbasiler

İKİNCİ BÖLÜM: HADİS

Giriş

A. Emeviler

B. Abbasiler

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: TARİH YAZIMI

1. Giriş

2. İlkçağ Arap tarihi

3. Siyer- peygamberin biyografisi

4. Dünya ve devlet tarihi

5. Yerel ve şehir tarihi

6. Edebiyat ve kültür tarihi

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: FIKİH

Giriş

A. Emeviler

B. Abbasiler

BEŞİNCİ BÖLÜM: KELAM

Giriş

A. Emeviler

B. Abbasiler

ALTINCI BÖLÜM: TASAVVUF

Giriş

A. Emeviler

B. Abbasiler

Arapça elyazması koleksiyon ve kütüphanelerin literatür listesi

Literatür listesi

İndeksler

Düzeltilmeler

İKİNCİ CİLT²⁵⁶

ŞİİR

Bu cilt, herkes tarafından bilinen, Arapların çok mahir oldukları ve cahiliye dönemi ile erken İslam döneminde çok revaçta olan ayrıca kuran ayetlerinin ve hadislerinin kavram ve anlam temellendirilmesinde kullanılan, hem cahiliye hem de sonraki dönem Arap şiirine ve şairlerine ayrılmıştır. Bu cilt 1975 yılında yayımlanmış olup İslam öncesi şiirinden başlayıp İslam'dan sonra hicri 430 yılına kadarki dönemi kapsamaktadır. Bu cildin içeriği de aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- 1. Giriş**
- 2. İslam öncesi ve hicri 50. Yıla kadar ki erken-İslam dönemi**
- 3. Erken-İslam ve Emeviler**
- 4. Abbasiler ve geç-Emeviler arasındaki şairler**

Ekler

Literatür listesi

İndeksler

Düzeltilmeler

ÜÇÜNCÜ CİLT²⁵⁷

TIP – ECZACILIK – ZOOLOJİ – VETERİNERLİK

Bu cilt İslam kültür dünyasının beklide tarihte en başarılı olduğu bilim tıp ve onunla ilgili bilim dallarına ayrılmıştır. Bu cilt 1970 yılında tamamlanmıştır ve iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm tıp ve eczacılığa ayrılmışken ikinci bölüm

---

²⁵⁶ AGE

²⁵⁷ AGE

zooloji ve veterinerlik bilimlerine ayrılmıştır. Bu cilt genel bir bilim tarihi kitabı hüviyetinde her bir bilim dalının öncelikle antik Yunan'dan başlayarak kaynaklarını ve üstatlarını ele almakta ardından ana konusu olan Arap ve Müslümanlardan konuyla ilgili yetişmiş bilim adamlarını ele almaktadır. Bu cildin içeriği de şöyle özetlenebilir:

BİRİNCİ BÖLÜM: TIP VE ECZACILIK

1.Giriş

2.Kaynaklar

- A. Grekçe Kaynaklar
- B. Süryanice Ve Farsça Kaynaklar
- C. Hintçe Kaynaklar

3. Arap Doktorlar Ve Eczacılar

İKİNCİ BÖLÜM: ZOOLOJİ VE VETERİNERLİK

- 1. Giriş
- 2. Kaynaklar
- 3. Arap Zoologlar Ve Veterinerler

Literatür listeleri

Arapça elyazması koleksiyon ve kütüphaneler

Genel bibliyografyalar

İndeksler

Ekler

Düzeltilmeler

DÖRDÜNCÜ CİLT²⁵⁸

KİMYA – SİMYA – BOTANİK – TARIM

Bu cilt 1971 yılında yayımlanmış olup yine İslam dünyasının çerçevesini oluşturmuş ve temellerini atmış olduğu kimya ve simya bilimleri ile botanik ve tarım

---

²⁵⁸ AGE

gibi temel iki insanlık uğraşı alanına ayrılmıştır. Bu ciltte iki bölüme ayrılmış olmuş birinci bölümde kimya ve simya ile ikinci bölümde botanik ve tarım konuları ele alınmaktadır. Her iki bölümde de bilim dallarının geçmişi ve kökenine inilmekte ve kaynak bilim adamları zikredilip ele alındıktan sonra İslamın ortaya çıkışından sonraki hicri 430 yılına kadar ki bu bilimlerin İslam dünyasında ki oluşum ve gelişimi ele alınmaktadır. Bu cildin de içeriği şöyledir:

BİRİNCİ BÖLÜM: KİMYA – SİMYA

1. Giriş
2. Kaynaklar
3. Arap Kimyacılar Ve Simyacılar

İKİNCİ BÖLÜM: BOTANİK VE TARIM

1. Giriş
2. Arap Botanikçiler Ve Tarımcılar

Literatür listesi

Ekler

İndeksler

Düzeltilmeler

BEŞİNCİ CİLT²⁵⁹

MATEMATİK

Beşinci cilt 1974 yılında yayımlanmış olup diğer ciltlerden farklı bir yapı arz etmektedir. Bu ciltte Sezgin öncelik geniş bir giriş bölümü bulundurmakta ve bu girişte şu andaki matematik araştırmalarından bahsettikten sonra Arap matematiğinin başlangıç ve gelişimini ele almaktadır. Giriş bölümünün ardından Arap matematiğinin

---

²⁵⁹ AGE

kaynaklarını ve kökenini araştırmakta ve bu konudaki yazar, bilim adamı ve kitapları sadece antik Yunandan değil hint, iran ve Süryanice kaynaklardan da derleyerek ele almaktadır. Üçüncü bölümde ise başlangıçtan hicri 430 yılına kadarki Arap matematikçiler, başarıları ve eserlerini incelemektedir. Bu cildin içeriği de aşağıdaki gibidir:

1. GİRİŞ

- A. Araştırmaların Şimdiki durumu
- B. Arap matematiğinin başlangıcı ve kökeni
- C. Arap matematiğinin gelişimi
- D. 11.yüzyıl ortasından 15. Yüzyıl ortasına kadarki Arap matematikçilerin başarılarına genel bir bakış

2. KAYNAKLAR

- A. Grekçe Kaynakları
- B. Hintçe Kaynakları
- C. Farsça Ve Süryanice Kaynaklar

3. ARAP MATEMATİKÇİLER

Ekler

Arapça elyazması koleksiyon ve kütüphanelerin literatür listesi

İndeksler

Düzeltilmeler

ALTINCI CİLT²⁶⁰
ASTRONOMİ

---

²⁶⁰ AGE

Altıncı cildin planı beşinci ciltteki matematik tarihi planına benzemektedir. Bu cilt İslam aleminde çok büyük başarılarla sahne olan astronomi biliminin tarihine ayrılmıştır ve 1978 yılında yayımlanmıştır. Bu ciltte de Sezgin geniş bir giriş bölümü oluşturmakta ve bu girişte öncelikle çağımızdaki araştırmaların halini ortaya koymakta ardından Arap astronomisinin resepsiyon, asimilasyon ve creativite dönemlerini teker teker incelemektedir. Ayrıca burada yeni gezegen modelleri ile ptolem eleştirilerine ve sonraki etkilere yer vermektedir. Giriş bölümünün ardından matematik cildinde olduğu gibi Arap astronomisinin geçmişi ve kaynakları sadece antik Yunandan değil diğer kültür ve medeniyetlerden de beslenerek ortaya koymaktadır. En sonda ise başlangıcından hicri 430 yılına kadar yaşamış, İslam astronomlarının eserlerini ve başarılarını ayrıca biyografilerini ortaya koymaktadır. Bu cildin içeriği aşağıdaki gibidir:

GİRİŞ

- A. Araştırmaların Şimdiki Durumu
- B. Arap Astronomisinin Başlangıcı
- C. Bilimsel Astronominin Alınması
- D. Bilimsel Astronominin Özümsemesi
- E. Yaratıcılık Periyodunun Başlangıcı
- F. Yeni Gezegen Modelleri
- G. Ptolemci Yeryüzü Resmine Karşı Savaş
- H. Sonraki Etkiler

1. KAYNAKLAR

- A. Grekçe Kaynaklar
- B. Süryanice Ve Farsça Kaynaklar
- C. Hintçe Kaynaklar

2. ARAP ASTRONOMLAR

Ekler

Arapça elyazması kütüphane ve koleksiyonların literatür listeleri

İndeksler

Düzeltilmeler

YEDİNCİ CİLT²⁶¹

ASTROLOJİ – METEOROLOJİ VE YAKIN BİLİMLER

Bu cilt 1979 yılında yayımlanmış olup astronomi ve meteoroloji ile yakın bilimlere ayrılmış iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm astrolojiyle ilgili olup 3 ana başlıktan oluşmaktadır. Birinci başlıkta Sezgin yine diğer ciltlerde olduğu gibi geniş bir giriş çerçevesinde olayları ele almaktadır. Bu girişte 20. yy araştırmaları hakkında bilgi verilmekte, Arap astrolojisinin başlangıcı, oluşması v gelişimi ele alınmakta, Arap astrolojisi hakkındaki bilgilerimizin kökeni araştırılmaktadır. Girişin ardından kaynaklar kısmına geçilmekte ve bu kısımda Arap astrolojisinin Yunan, İran, Süryani ve Hint kaynakları, alanında ün yapmış bilim adamları çerçevesinde değerlendirilmektedir. Son kısım başlangıçtan hicri 430 yılına kadarki Arap astrologların biyografisi ve çalışmalarına ayrılmıştır.

Birinci cildin ikinci bölümü ise meteoroloji ve meteorolojiyle ilgili diğer bilim dallarını konu edinmektedir. Bu bölüm 3 kısma ayrılmıştır. birinci kısım meteoroloji bilim dalını ele almakta ve diğer bilim dalların işleniş sırasına uygun olarak bir giriş bir kaynak ve bir de Arap meteorologlar olmak üzere 3 başlık altında incelenmiştir. İkinci kısım astro-meteorolojiye ayrılmış olup birinc kısımdaki planın aynısını ele almaktadır. Üçüncü kısım ise ulusal Arap astronomi ve meteorolojisini ele almaktadır. Bu cildin özeti aşağıdaki gibidir:

BİRİNCİ BÖLÜM: ASTROLOJİ

1.GİRİŞ

A. Araştırmaların Şimdiki Durumu

---

²⁶¹ Age

- B. Arap Astrolojisinin Başlangıcı, Oluşması Ve Gelişmesi
- C. Arap Astrolojisi Hakkındaki Bilgilerimizin Kökeni
- D. Astrolojiyi Çürütme Daha Doğrusu Astrolojiye Karşı Savunma Yazını

2. KAYNAKLAR

- A. Grekçe kaynaklar
- B. Süryanice ve Farsça kaynaklar
- C. Hintçe kaynaklar

3. ARAP ASTROLOGLAR

İKİNCİ BÖLÜM: METEOROLOJİ VE YAKIN BİLİMLER

BİRİNCİ KISIM: METEOROLOJİ

- 1. Giriş
- 2. Kaynaklar
- 3. Arap meteorologlar

İKİNCİ KISIM: ASTRO-METEOROLOJİ

- 1. Giriş
- 2. Kaynaklar
- 3. Arap astro-meteorologlar

ÜÇÜNCÜ KISIM: ULUSAL ARAP ASTRONOMİ VE METEOROLOJİSİ

- 1. Giriş
- 2. Anwa' hakkında yazarların metinleri

Ekler

Literatür listeleri

İndeksler

SEKİZİNCİ CİLT²⁶²

LEKSİKOĞRAFI

Bu cilt Arap İslam dünyasındaki sözlük çalışmalarına hasredilmiş olup 1982 yılında tamamlanıp yayımlanmıştır. 7 bölümden oluşan cildin her bir bölümü sözlük çalışmalarında tarihte yer etmiş büyük alimleri ve konuyla ilgili çalışmaları konu edinmektedir. Birinci cilt giriş bölümü olup burada Sezgin 20. yy leksikografi ile ilgili araştırmaların son vaziyetini ortaya koymakta Arap leksikografyasının başlangıcı, oluşumu ve gelişimini konu edinmekte ve son olarak leksikografi bilgilerimizin kökeni konusuna eğilmektedir. İkinci bölüm Arap dünyasında yetişen ilk sözlükçüleri ve fasihleri konu edinmektedir. 3. 4. 5. ve 6. bölümlerin her biri İslam dünyasının ilim merkezlerinden olan her bir meşhur şehirdeki hicri 430 yılına kadarki büyük sözlükçüleri sıralamakta ve onlar hakkında biyografik ve akademik bilgi vermektedir. Son bölüm ise yazarları bilinmeyen eserleri ve eserleri bilinmeyen yazarları konu edinmektedir. Bu cildin planlaması ve içeriği şu şekildedir:

1. GİRİŞ

- A. Araştırmaların şimdiki durumu ve tarihi
- B. Arap leksikografyasının başlangıcı, oluşması ve gelişmesi
- C. Arap leksikografyası üzerine bilgilerimizin kökeni

2. İLK LEKSİGRAFLAR VE FASİHLER

3. IRAKTAKİ LEKSİKOĞRAFLAR

- A. Basra
- B. Kufe
- C. Bağdat ve çevresi

---

²⁶² Agm

4.İRANDAKİ LEKSİKOĞRAFLAR

5.ARABİSTAN VE MISIRDAKİ LEKSİKOĞRAFLAR

6.KUZEY AFRİKA VE İSPANYADAKİ LESİKOĞRAFLAR

7.MEÇHUL YAZARLAR VE ANONİMLER

Ekler

Literatür listesi

Arapça elyazması kütüphane ve koleksiyonların literatür listeleri

İndeksler

DOKUZUNCU CİLT²⁶³

GRAMER

Dokuzuncu cilt, dil bilimlerine ayrılmış olup 1984 yılında tamamlanmıştır. Bu ciltte Sezgin 8. ciltteki planlamayı takip etmiş ve cildi 9 bölüme ayırarak bu planda gramer tarihini işlemiştir. Birinci bölüm giriş kısmını işlemekte 2. ciltten 7. cilde kadarki bölümler İslam dünyasının meşhur ilim merkezlerindeki hicri 430 yılına kadar yaşamış olan gramer alimlerinin biyografilerine ve eserlerine tahsis edilmiştir. 8. bölüm yazarı bilinmeyen çalışmaları konu edinirken 9. bölüm felsefi dil, gramer ve mantık arasındaki ilişkileri irdelemektedir. Bu cildin planlaması da şu şekilde özetlenebilir:

1. GİRİŞ

2. İRAK GRAMERCİLERİ

A. Basra

B. Kufe

C. Bağdat ve çevresi

---

²⁶³ Age

3. İRAN GRAMERCİLERİ
4. SÜRYANİ VE ARAP GRAMERCİLER
5. MISIR GRAMERCİLERİ
6. KUZEY AFRİKA GRAMERCİLERİ
7. İSPANYA GRAMERCİLERİ
8. ANONİM ÇALIŞMALAR
9. FELSEFİ DİL VE GRAMER İLE MANTIK ARASINDAKİ İLİŞKİ

Ekler

İndeksler

ONUNCU CİLT²⁶⁴

İSLAM'DA MATEMATİKSEL COĞRAFYA VE HARİTACILIK VE BU BİLİMLERİN AVRUPA'DA DEVAMI

Fuat Sezgin'in GAS adıyla kısaltılmış bu eserinin 10, 11, 12, ve 13. ciltleri matematiksel coğrafya ve kartografya bilimlerine tahsis edilmiştir. Bu ciltlerin her birinde Sezgin konun bir yönünü ele almakta ve işlemektedir. Bu ciltlerin hepsi de aynı yılda yani 2000 yılında ve Frankfurtta yayımlanmıştır.

Buna göre birinci ciltte yani 10. ciltte Sezgin üç bölümde matematiksel coğrafya ve kartografyanın şimdiki ve geçmişteki durumuna dair genel bir izahat ortaya koymaktadır. Bu cildin birinci bölümü 20.yy araştırmaları hakkında bilgi vermekte, matematiksel coğrafyanın kökenini araştırmakta İslamda matematiksel coğrafyanın

---

²⁶⁴ AGE

oluşum ve gelişimini izah etmekte ve son olarak coğrafi koordinat çizelgeleri konusunu işlemektedir. İkinci bölümde Avrupadaki coğrafi bilgi, harita ve çizelgelerin Arap-İslam dünyasındaki izlerini takip etmektedir. Üçüncü bölümde ise Avrupadaki yeni harita tipleri, Asya kıtasının ve Hint okyanusunun haritalandırılması çalışmalarını ele almaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM,

- A. Araştırmaların şimdiki durumu
- B. Matematiksel coğrafyanın kökeni
- C. Matematiksel coğrafyanın Yunanlılar ve Araplar arasındaki geçiş periyodu
- D. İslam dünyasında matematiksel coğrafyanın başlangıcı
- E. 9. Ve 10. yy.'da Me'mun sonrası coğrafi yer belirleme yöntemlerinin gelişmesi
- F. 11. yy.'dan 13. yy.'a kadarki süreçte coğrafi yer belirleme
- G. İslam dünyasının doğusunda ve merkezinde coğrafi koordinat çizelgelerindeki diğer gelişmeler

İKİNCİ BÖLÜM

- A. Arap coğrafyasının avrupadaki devamı
- B. 14. Ve 15. yy.'daki avrupadaki koordinat çizelgelerinin Arap örnek modelleri
- C. Avrupadaki ptolemci coğrafya

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

- A. Avrupadaki yeni harita tiplerinin kökeni üzerindeki Arap etkisi
- B. Asya kartografyasının oluşumu
- C. Hint okyanusu kartografyasının oluşumu

ONBİRİNCİ CİLT²⁶⁵

---

²⁶⁵ AGE

İSLAM'DA MATEMATİKSEL COĞRAFYA VE HARİTACILIK VE BU BİLİMLERİN AVRUPA'DA DEVAMI

Matematiksel coğrafya ve kartografyanın ele alındığı ikinci cilt yani onbirinci cilt 10. cildin bir devamı niteliğinde olup 3 bölümden oluşmakta ve bölüm sayıları 10 cildin devamına nazaran dörtten başlamaktadır. Dördüncü bölüm portolan haritaları hakkındaki araştırmalara beşinci bölüm hint okyanusu denizciliği hakkındaki araştırmalara ve altıncı bölüm hint okyanusu denizciliğinin avrupadaki devamını konu edinmektedir. Bu cildin planlaması da şöyledir:

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

- A. Şimdiki Akdeniz için yapılan portolan haritaların kökeninin Arap anlamı
- B. Arap portolan haritalarının resepsiyonu
- C. Portolan haritalar ve matematiksel coğrafya
- D. Avrupa'da batı dünyasının derece ağlarının temeli

BEŞİNCİ BÖLÜM

- A. Hint okyanusu Arap denizciliği şahitliğinde kartografya ve matematiksel coğrafyanın uzun bir gelişimi
- B. Arap-İslam kültür dairesindeki astronomik denizciliğin Portekiz'deki devamı

ALTINCI BÖLÜM

- A. Arap kaynakları haricindeki bilgilerden sonra Hint okyanusundaki Arap kartografyası
- B. Hint okyanusundaki Arap kartografyasının Portekiz'deki devamı
- C. Özetler
- D. Literatür listeleri
- E. İndeksler

ONİKİNCİ CİLT²⁶⁶

İSLAM'DA MATEMATİKSEL COĞRAFYA VE HARİTACILIK VE BU BİLİMLERİN AVRUPA'DA DEVAMI, HARİTALAR

Matematiksel coğrafya ve kartografyaya ayrılmış son 4 cildin üçüncüsü olan bu cilt daha büyük ebatlarda 2000 yılında basılmıştır ve sadece haritalara tahsis edilmiştir. Bu cildin içeriği aşağıdaki gibidir:

ÖNSÖZ

HARİTALAR

FİHRİSTLER VE HARİTA KANITLARI

İSİMLERE GÖRE HARİTA KAYITLARI

10 VE 11. CİTLERLE İLGİLİ İSİMLERE GÖRE HARİTA KAYITLARI

ONÜÇÜNCÜ CİLT²⁶⁷

İSLAM'DA MATEMATİKSEL COĞRAFYA VE HARİTACILIK VE BU BİLİMLERİN AVRUPA'DA DEVAMI

Matematiksel coğrafya ve kartografyaya ayrılmış son 4 cildin sonuncusu olan bu cilt GAS'ın önceki ciltlerinin klasik plşanını takip etmektedir. Bu cilt dört bölümden oluşmakta ve bir giriş çerçevesinde konu ele alındıktan sonra konunun Yunan kaynakları ele alınmakta ardından matematiksel coğrafya ve kartografiyle ilgili Arap-İslam kültür dünyasından bilim adamlarını konu edinmekte son olarak konuyla ilgili hem Arap hem de türk yazarları ele almaktadır. Bu cildin de planlaması aşağıdaki şekildedir:

1. GİRİŞ

2. YUNAN KAYNAKLAR

3. ARAP-İSLAM YAZARLARI

4. ARAP VE TÜRK YAZARLAR

---

²⁶⁶ AGE

²⁶⁷ AGE

Literatür Listeleri

İndeksler

Resim Listesi

2.5.3. Editörlükleri

Bu yayınlar yukarıda izah edildiği gibi Sezgin'in kurmuş olduğu Almanyadaki 'Arap-İslam bilimleri tarihi enstitüsü'nün yayınlarıdır. Toplamda 2009 yılı itibariyle sayıları 1300 cilt civarındadır. Dikkat edilmesi gereken nokta Sezgin'in bu eserlerin bazılarını tek başına yayınlamakla beraber birçoğunu bazı bilim adamları ile ortak olarak yayımladığıdır. Bu yayınlar bilimsel yayın stillerinden edisyon kritik, tahkik veya tıpkıbasım gibi yayın stillerinden herhangi birine uyacak şekilde yapılmıştır. Bu yayınların aralık 2009 yılı itibariyle tasnif edilmiş ve numaralandırılmış tam listesi ekler bölümünde mevcuttur.

2.5.4. Makaleleri,

Fuat Sezgin'in makaleleri çok geniş bir zaman dilimine yayılmış durumdadır. Burada tez çalışması esnasında ulaşılabilen makalelerin bir listesi verilecektir. Bu makalelerin sayısı 60 yıllık bir çalışma hayatı için az görünebilecek olsa da kendisinin diğer çalışmaları göz önüne alındığında yeterli olduğu görülecektir.

a) *“Risâlat İbn Ridwân fi Daf” madârr al-abdân bi-ard Mişr (İbn Ridwân’s treatise on preventing of harmful influences upon the human body in the climate of Egypt). Arap-İslam Bilimleri Tarihi Mecmuası 1990 s. 7-44.*”²⁶⁸

b) *“Kitâb Dalâ’il al-qibla” li-İbn al-Qaşş (The “Kitâb Dalâ’il al-qibla” by İbn al Qaşş).*

Arap-İslam Bilimleri Tarihi Mecmuası 1987-88 s. 7.91 1989 s. 7-45²⁶⁹

---

²⁶⁸ Türkiye bilimler akademisi web sitesi, kendisine ayrılmış web sayfası

- c) *Müslümanların ilimler tarihindeki yeri*, ‘Muhadarat fi tarihi’l ulum’ dergisi, 1979 s. 9-23. Çeviri yayın; bilim sanat dergisi, cilt 1/3, 1985
- d) *İslam Tarihinin Kaynağı Olmak Bakımından Hadis’in Ehemmiyeti- İslam Tetkikler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 2, Parça 1, 1956-57
- e) *Bilimler Tarihinde İslam Kültür Dünyası*, Toplumsal Tarih Dergisi, Şubat 2005 Sayı 134 S. 98-105
- f) *Batı Varlığını Müslümanlara Borçlu*, Zaman Gazetesi Yorum Sayfası, 31 Ocak 2007
- g) *Türkiye AB Yolunda Kaybetmedi, Çok Şey Kazandı*, Zaman Gazetesi Yorum Sayfası. 1 Ekim 2005
- h) *Kim Demiş İslam Büyük Bir Medeniyet Değil Diye*, 30 Temmuz 2005 Zaman Gazetesi

2.5.5. Tercümelere

Fuat Sezgin’in bildiğimiz ve ulaşabildiğimiz tek tercüme eseri vardır. Bu kitap ise *‘İslam düşüncesinin ilahi tarafı’* adıyla Sezgin’in tercüme ettiği, Ezher Üniversitesi ilahiyat fakültesi felsefe profesörü Dr. Muhammed el-Behiy’n 1945’de yayınlamış olduğu Arapça eseridir. Bu eser toplamda 3 cilt olup Sezgin eserin sadece 1. cildini Arapçadan Türkçeye tercüme etmiş ve eser Hüsütabitat yayınevi tarafından 1948 yılında İstanbul’da yayınlanmıştır. Sezgin eserin önsözünde şöyle demektedir: “Birinci cildinde İslam düşüncesinin ele alınan tarafının ilk çağını ve onu takip eden çağda düşüncenin karşısına çıkan kültür kaynaklarını inceleyen bu kitabın ikinci cildi, İslam felsefesini Yunan felsefesi karşısındaki durumunu dini inançtan sıyrılmadan bu felsefeyi

---

²⁶⁹ AGE

nasıl kucaklayabildiklerini üçüncü cildi mutezile ve eşari kelamcılarının, İslam mutasavvıflarının yabancı bir akli miras, bhusus Yunan mirası karşısındaki durumlarını aydınlatmakla ilgilenir.²⁷⁰

Eserin birinci cildinin planlaması ise şöyledir: öncelikle yazar İslam felsefesinin manası nedir? Ve konuyu araştıran kişinin konumu nedir sorularının yanıtlarını ortaya koymaya çalışmaktadır. Ardından asıl kitaba geçilmekte ve kitap ana karakter olarak bir giriş ile 2 ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm İslam düşüncesinin ilahi taraf tarihin de ilk çağı konu edinirken ikinci kısım ikinci çağı konu edinmektedir. İlk çağda İslam düşüncesinin mevzu, amil, mahsul ve meseleleri ele alınırken ikinci çağda İslam düşüncesine etki eden kaynaklardan doğu kaynağı ile batı kaynakları ayrı ayrı ele alınmaktadır. Doğu kaynağında Hıristiyan ve Yahudi etkileri irdelenirken batı kaynağında Yunan ve Suriye etkileri tartışılmaktadır.

2.5.6. Katalogları

Fuat Sezgin almanyadaki enstitüde ve türkiyede Gülhane parkında açmış olduğu müzelerde sergilenen aletler ve makineleri tanıtmak için 5 ciltlik bir eser kaleme almıştır. Kitabın orijinal dili almanca olup daha sonradan İngilizce, Fransızca ve Türkçeye tercüme edilmiştir. Türkiyedeki tercüme ve yayım faaliyetlerini öncelikle kültür bakanlığı yapmış, ardından İstanbul büyük şehir belediyesi bu faaliyetleri yürütme görevini üzerine almıştır. Sezgin almanca baskısının çıkışından sonra Alman Başbakanı Gerhard Schröder'den şöyle bir mektup almıştır. "Bu iki kültür dünyasını birbirinden ayıran kesimlerin karşısında mücadele edebilmemiz için bize en büyük desteği verdiniz."

Bu eserin birinci cildi tamamıyla İslam bilim tarihine ayrılmış olup, ilk başta İslam bilim tarihi araştırmalarının sürecini ve batıda konuyla ilgili yanlış kanaatlerin tahlilini yapmakta ardından İslam bilim tarihinin geniş bir özetini vermektedir. Ardından bu bilimin avrupaya giden resepsiyon yollarından ve şekillerinden bahsetmektedir. En son bölümde ise İslam dünyasının geri kalma nedenlerini ele almaktadır.

---

²⁷⁰ Muhammed el behiy, *İslam düşüncesinin ilahi tarafı*, çev. Fuat Sezgin, İstanbul 1948 Hüsnü tabiat basım evi, çevirenin önsözü

Sezgin birinci ciltten sonra gelen her bir cildi belli bilim dallarına tahsis etmiş ve her bir bilim dalı için ayrıntılı bir giriş yazmıştır. Buna göre:

“2. Cilt Astronomi’ye ayrılmıştır. Bu ciltte yer alan başarılarından sadece iki örnek vermek yeterli olacaktır. 15. Yüzyılda Uluğ Bey’in çevresindeki astronom ve matematikçiler arasında Ziç-i Hakani’si ile ünlü olan El-Kaşi, astronomi aletlerinin gelişme tarihinde önemli bir yer alır. Yine aynı çevrede yetiymiş olan ve 72 yaşında İstanbul’a gelen Ali El-Kuşî (Ali Kuşçu) (öl. 1474)’de Merkür gezegeni için bir model geliştirmiştir.

Coğrafya, gemicilik, saatler, geometri ve optik konularına tahsis edilen 3. Cilt temelde matematiksel coğrafya üzerine kurulmuştur. Bundan çeyrek yüzyıl önce bulunan Al-Memun’un dünya haritası, Al-Memun ve Al-İdrisi’nin dairesel çerçeveli dünya haritaları Sezgin’e göre, Avrupa haritacılığı için temel oluşturmuşlardır.

Tıp, kimya ve madenleri konu alan 4. Ciltte insan anatomisinin geç ortaçağdaki bilgisinin grafik çizimleri (bu arada Huneyn Bin İshak’ın (öl. 873) göz anatomisine ilişkin en eski çizimsel betimlemesi) ilgi çekicidir. Ez-Zahravi’ni kitabındaki birçok örnekle birlikte pek çok diş, göz ve benzer cerrahi müdahalelerde kullanılan tıp aletleri resimlenmiştir. Sezgin bu ciltte her şeyin Avrupa’dan kaynaklandığını anlatanlarla, İslam’ın rolünü vurgulayanlar arasındaki tartışmaları da dile getirmektedir.

5. Cilt Teraziler, diğer ölçü aletleri, arazi ölçümü, su pompa istasyonları, hidrolik pompalar (bu arada Takiyeddin’in (1552)’de yaptığı bir proje de vardır), rüzgar değirmenleri, fiskiyeler, otomatlar, kilitler, mimari, askeri teknikler, savaş aletleri, ateşli silahlar, cam ve seramik teknikleri, çok gelişmiş bir Ortaçağ teknolojisini örnekleyen bu zengin koleksiyondaki çağdaş modeller, kuşkusuz özgün örneklerden daha şık ve mükemmeldir.

“F. Sezgin’in *“İslam’da Bilim ve Teknik”* kitabı İslam kültürünü övmek için yazılmış bir methiye değildir, İslam yazmaları üzerindeki büyük bilgisine dayanarak bir Türk oryantalist, bilim tarihçisi ve araştırmacısının Frankfurt Üniversitesi’nin ve Arap sponsorların desteği ile nesnel ve çok ayrıntılı çalışmalarının sonuçlarını içermektedir.

Kitap, İslam bilim tarihinin çok iyi ve yararlı bir özetini vermekte ise de, daha çok Frankfurt’taki değerli ve öğretici müzenin içeriğini tanıtmak amacını taşımaktadır. Fakat Avrupa gözlüklü bir dünya tarihi yorumunun eksik ve belki de başkalarını bulanık gören yanlarını göstermekte ve bu vesile ile Müslüman toplumlara ve bu arada Türklere,

bir mesaj vermektedir. Mesaj şudur: Din ve bilim arasında bir çelişki aramak gerekmez. Çünkü din ve bilim dünyayı tümüyle değişik algılama sistemleri üzerine kurulmuşlardır. İslam, Yahudilik ve Hıristiyanlıktan sonra gelmesine karşın onlardan daha fazla Antik bilim mirasına sahip çıkmıştır.”²⁷¹

2.5.7. Ödül ve açılış konuşmaları

Fuat Sezgin açılmasına vesile olduğu müzelerin açılışında ve kendisine takdim edilen ödüllerin verildiği kurumlarda bazı konuşmalar yapmaktadır. Bu konuşmalardan ulaşabildiklerimizin listesi aşağıdaki gibidir:

- a) Fahri Doktora Unvan konuşması, Malezya Teknik Üniversitesi, 31 Ocak 2007
- b) İslam bilim ve teknoloji tarihi müzesi açılış konuşması, 24 Mayıs 2008

2.5.8. Röportajları ve TV programları

Fuat Sezgin, Türkiyede oldukça fazla TV programına ve röportaja katılmıştır. Yurtdışında katıldığı programlar özellikle Almanya ve Arap dünyasında katıldıkları oldukça fazladır. Burada Türkiyede katıldığı bu programlar ve röportajlardan ulaşabildiklerimizin listesi verilecektir:

- a) Hüseyin gülerce ile Samanyolu TV’ de.
- b) Mustafa sekili ile İslam bilim tarihi müzesinde, 25.05.2008 tarihinde
- c) Kanal 7’ de 15 Nisan 2006 tarihinde
- d) Taha Akyol ile CNN TÜRK Televizyonunda 2006 yılında
- e) İrfan Yılmaz ile 2005 yılında
- f) İhsan Fazlıoğlu ile, Türkiye araştırmaları literatür dergisinde röportaj ve tv programları yapmış ve katılmıştır.

---

²⁷¹ Kuban, Age

2.5.9. Konferansları

Sezgin kendisine yapılan davetler çerçevesinde birçok konferans vermiştir. Bunlardan tez çalışmaları çerçevesinde ulaşabildiklerimizin listesi aşağıdaki gibidir.

- a) İslam medeniyetinin duraklama sebepleri – İSAM Konferansı, 25 Eylül 2003
- b) İslam kültür dünyasının ilimler tarihindeki yeri- TÜBA Konferansı, 12 Nisan 2004
- c) Amerika'nın Müslümanlar Tarafından Kristof Kolomb Öncesi Keşfi- İstanbul Teknik Üniversitesi Ayazağa Yerleşkesi, 14.04.2006
- d) İslam Tarihinde Rivayetlerin Değeri- 5. Türk Tarih Kongresi tebliği, 17 nisan 1956
- e) "Astronomi Tarihinde Müslümanların Yeri", 12 Aralık 2009, İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi
- f) 'Bilimler Tarihi açısından Türkiye'ye bakış', İstanbul Ticaret Üniversitesi, 18 Kasım 2009

2.5.10. Belgeselleri

Fuat Sezgin Türkiye Radyo Televizyonu için Mehmet ali özpolat yönetmenliğinde Dünyaya Doğan Güneş adlı bir belgesel program yapmıştır. Bu belgesel, 10 Bölüm olup , TRT 2 yayınında gösterilmiştir. Ayrıca bu 10 bölümlük belgesel 3 DVD' de toplanmış ve satışa sunulmuştur. Türkiye radyo televizyonun kurumsal web sitesinde bu belgeselle ilgili şu bilgilere yer verilmektedir:

“Bilimin insanlığın hayatındaki önemi, Türk ve İslam bilginlerinin bilim tarihindeki yeri, bugünkü uygarlığın gelişmesindeki katkıları ve bu alanda ortaya koydukları eserler, icat ve keşifler ele alınmaktadır. Cabir Hayyam, Harezmi, İbni Sina, Biruni, İdirsi, Ceziri, Gıyasettin Kaşi, Ebu Bekir Razi, Ömer Hayyam, Fergani, Heysem, Nasrettin Tusi, Uluğ Bey, Ali Kuşçu, Takiddin vb. gibi nice bilim adamlarına programın akışı içerisinde yer verilmiştir. Bilim tarihimizde önemli yeri olan şehirlerdeki tarihi yapılar ve belgeler programın konusunu oluşturmaktadır.”²⁷²

---

²⁷² www.trt.net.tr

2.5.11. Çıkardığı Dergiler

Sezgin almanyadaki Arap-İslam bilimleri enstitüsünde 1980’li yıllardan itibaren yapılan çalışmaları bir dergi halinde her sene akademik dünyaya sunmaktadır.Derginin adı ‘Zeitschrift für Geschichte der arabisch-İslamischen Wissenschaften’ (Arap-İslam İlimleri Mecmuası)dır. Bu dergi günümüze kadar yayımına devam etmiş ve etmektedir.

Bu derginin yayınlandığı yıllar, Cilt numaraları ve sayfa sayıları aşağıdaki gibidir.²⁷³

Cilt 1	416 sayfa	1984
Cilt 2	423 sayfa + 32 sayfa levha	1985
Cilt 3	441 sayfa	1986
Cilt 4	394 sayfa + 5 levha.	1987 /88
Cilt 5	400 sayfa	1989
Cilt 6	374 sayfa	1990
Cilt 7	420 sayfa	1991/92
Cilt 8	428 sayfa	1993
Cilt 9	465 sayfa	1994
Cilt 10	383 sayfa	1995/96
Cilt 11	389 sayfa	1997
Cilt 12	392 sayfa	1998
Cilt 13	416 sayfa	1999-2000
Cilt 14	434 sayfa	2001
Cilt 15	361 sayfa	2002-2003
Cilt 16	442 sayfa	2004-2005
Cilt 17	436 sayfa	2006-2007

2.5.12. Popüler Yayınları

---

²⁷³ Yılmaz, Age. 187

Fuat Sezgin'in bu konuda piyasaya 2009 yılında sürülmüş tek kitabı vardır. Adı *'İslam Uygarlığında Astronomi, Coğrafya ve Denizcilik'* olan bu kitap 1. baskısını İstanbul'da 2009 yılında Boyut yayınlarından yapmıştır. Kitabın tanıtım toplantısı İslam bilim ve teknoloji tarihi müzesinde yapılmış ve Sezgin burada katılımcıların sorularını yanıtlamıştır.

2.6. Keşifleri

Fuat Sezgin 60 küsur yıllık çalışmaları süresince çok önemli bazı keşiflere de imza atmıştır. Bu keşiflerin hemen hepsi tüm dünyada ses getirmiştir. Burada bu keşiflerin en önemlileri tanıtılacaktır.

2.6.1. Halife Me'mun'un Dünya Haritası

Sezgin'in en büyük keşfi halife Me'mun'un zamanının coğrafyacılara yaptırdığı dünya haritasıdır. Kendisi bu haritanın bulunuşu ve etkileri konusunda şunları söylemektedir

“Halife Me'mûn, 70 kadar bilgini bir dünya haritası yapmak ve bir coğrafya kitabı yazmakla ödevlendirdi. Tabiatıyla onlar her şeyden önce bilinen Marinos'un haritası ve Batlamyus'un coğrafyasına dayanmak zorunda idiler. Tabiatı ile bir kuşak boyunca başarabilecekleri doğrultmanın ve yeniliklerin bir sınırı vardı. Onların bundan 20 yıl önce Topkapı Sarayı'nda bulduğum dünya haritası coğrafya tarihi üzerindeki düşünceleri büyük çapta düzeltmeye zorluyor. Bunu sadece Batlamyus'un adını taşıyan haritayla karşılaştırmak yeter. Mesela, Me'mûn haritasında Atlas ve Hint okyanusları Batlamyus'taki içdeniz hâlimden kurtulmuş, karaları kuşatan gerçek şekli bulmuşlardı.”²⁷⁴

Sezgin bir başka yerde bu harita ve hikâyesi ile ilgili şu bilgile vermektedir:

“el-Me'mûn, bir dünya haritası ve bölgesel haritalar içeren coğraya eseri meydana getirilmesine karar verdi ve bir grup bilgini bu iş için görevlendirdi. Anlaşılacağı üzere, bu bilginler ilk olarak, bir coğrafya kitabı

---

²⁷⁴ Sezgin, *Yer*

olmaktan ziyade kartografik bir giriş niteliğindeki Ptoleme Coğrafyası'nı temel aldılar. Bu Ptoleme Coğrafyası yaklaşık 8000 yerin koordinatlarını içermekteydi ve bunlar, çokazı müstesna, astronomik ölçümler yoluyla ulaşılmış veriler değildi. Bu koordinatlar Marinos'un coğrafya ve haritalarından elde edilmiş ve biraz daha geliştirilmişti. el-Me'mün'un coğrafyacıları tarafından çizilmiş olan ve günümüzden yaklaşık yirmi yıl önce keşfedilen dünya haritası, bölgesel haritalar ve de bunların koordinatlarını toplayan kitap, kartografya tarihi için çok yeni bir ufuk açmaktadır. Yine de tarihçinin bununla ön yargısız bir şekilde değerlendirmeye hazır olup olmadığı sorulmalıdır.”²⁷⁵

Bir başka yerde “Arap-İslam kültürünün evrenselbilimler tarihindeki konumuna ilişkin bugenel girişte ben, temel düşüncemi ve konuyailişkin yıllar boyu süren uğraşım sonucunda elde ettiğim kanaatimi dile getirmek istiyorum.” Diyerek söze başlayan Sezgin Bu haritanın önemi ve tarihsel süreci ile ilgili bir başka yerde yeni bilgiler vermekte ve çağımız kartografyacılarının ve coğrafyacılarının özellikle İslam bilim tarihiyle ilgili yanlış kanaatler besleyenlerinin tepkilerinin nasıl olacağı ve olması gerektiği ile ilgili konuşarak kartografya tarihinde bazı şahsiyetlere atfedilen olağanüstü büyük başarıların altında helife me'mun haritasının olduğunu vurgulamakta ve şöyle demektedir:

“Halife el-Me'mün tarafından görevlendirilen astronom ve coğrafyacıların gayretlerine kadar büyük olursa olsun, başarıları sımsız olmamıştır. Bu durum onların Yunan öncüleri için geçerli olduğu gibi, Avrupa'dakiardıkları için de geçerliydi. Naif ve zorlamayla ortaya çıkan harita tarihçiliği bakış açısına artık kendimizi teslim edemeyiz. Bu bakış açısına göre, 14. yüzyılın başında Giovanni Carignano gibi bir rahibin, ikamet ettiği yer Cenova'da sadece kendisine ulaşan haberlere dayanarak, Akdeniz, Karadeniz, Hazar Denizi ve Anadolu'yu, oralarda bulunmaksızın venesiller boyunca aktararak kazanılan haritaları ve kayıtları kullanmaksızın, gerçeğine çok yakın tasvir eden bir dünya haritası yapabilecek durumdaymış. Bu bakış açısına bir başka örnek de şudur: 1724 yılında Guillaume Delisle Paris'teki atölyesinde oturarak, yüzlerce yeri koordinatlarıyla, denizleri ve gölleri sahilleriyle, devletleri sınırlarıyla ve ırmakları yataklarıyla birlikte hemen hemen mükemmelliğe ulaşır derecede, Doğu Anadolu ve Kafkasya'yı da içeren bir İran haritasını o bölgede nesiller boyunca geliştirilen haritalar ve kendi diline yapılan çeviriler olmadan çizebilmiştir. Sunduğumuz bu realite temeline ve tarihsel verilere dayanarak görüyoruz ki el-Me'mün'un coğrafyacıları kendi öncülerinden aldıkları kartografik tasvirleri önemli ölçüde tashih etmişlerdir. Elde ettikleri

---

²⁷⁵ Sezgin, *İBT* s. 12

bu ilerleme, Bizanslı bilgin Maximos Planudes'in Ptoleme coğrafyasının aktarılan bilgilerine dayanarak, 1300 yılından itibaren oluşturduğu dünya haritası sayesinde ölçülebilir. El-Memûn tarafından görevlendirilmiş olan bilginler, o zamanın meskûn dünyasında hemen hemen merkez konumda olan Bağdat'tan hareketle, mümkün olduğunca kendi gözlemlerine ve ölçümlerine dayanarak güney ve orta Asya, doğu ve kuzey Afrika'yı kavrama gibi bir avantaja sahiptiler. Bizim için El-Memûn'un haritası birçok farklı sebepten ötürü çığır açıcı bir öneme sahiptir. Koordinat kitabına dayanarak yeniden oluşturulmuş harita ile birlikte bu harita, –ana nüshanın artık aktarılamayacak olan bazı özellikleri 3./9. yüzyılın ilk çeyreğinde yeryüzünün kartografik tasvirinde ulaştıkları kazanımları yansıtmaktadır. Böylelikle hem Arap-İslam kültür çevresinde hem de Avrupa'da çok büyük etkilerde bulunan bu harita, söz konusu gelişme hakkında hüküm verebilmek için bize sağlam bir temel sağlamaktadır. Bu harita, yer yüzünü tasvir etmedeki hayli gelişmiş formu bir yana, küresel projeksiyon, kartografik ölçekleri ve dağların perspektif tasviri gibi kartografik yardımcı araçlarıyla, bizim bu yardımcı araçların doğuş zamanını olabildiğince geriye doğru tarihleyerek düzeltmemize yardım etmektedir.”²⁷⁶

2.6.2. Hadislerin Yazılı Kaynaklara Dayanması

Fuat Sezgin'in en önemli keşiflerinden biri de meşhur hadis külliyatlarındaki hadislerin temelini aslında şifahi sözlere değil yazılı kaynaklara dayandığıdır. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi eserleri bölümünde verildiği için burada özet olarak bilgilendirme yapılacaktır. Kendisini bu konudaki keşfe götüren çalışma daha İstanbul'da iken hocası Helmut Ritter ile beraber yaptığı *Mecazü'l-kur'an* adlı tezdır. Bu tezin kaynaklarından buharinin sahihi ile ilgilenmeye başlayınca Sezgin imam buharinin sahihte mecaz'ül kuranın yazarı olan Muammer bin Müsenna ve kitabına atfen 'dedi', 'haber verdi' gibi ifadeleri görünce bu keşif yolculuğu başlamıştır. Sürecin sonunda yeni bir doktora tezi olan buharinin kaynakları hakkında araştırmaları ortaya koyan Sezgin bu tezde hadislerin kaynaklarının sanılanın aksine şifahi sözlere değil yazılı kaynaklara dayandığını ispatlamıştır. Kendisi konuyla ilgili şöyle demektedir:

“(*Mecazü'l-Kur'an* tezini) hazırlarken, *Mecazü'l-Kur'an*'ın kaynaklarını araştırmaya başladım. Bu sırada da İbni Hacer el Askalani'nin *tehzib* adlı eseriyle karşılaştım. Muammer bin Müsemmayı, Buharinin, kitabında Muammer diye zikrettiğini öğrendim; “ Buharinin ne alakası var

²⁷⁶ Age s. 12

bu kitapla?” dedim.”²⁷⁷ “Buharinin kitabının sekiz büyük bölümü vardır, bir kısmı tefsirdir. Buharinin kitabına baktım, “kale: Muammer” diye (yani muammer dediki) alıntılar yapıyor. Bunu okuyunca baktım ki Buhari ‘*Mecazü'l-Kur'an*’dan da cümleler iktibas ediyor. Yani bir hadis kitabında, bir filoloji kitabından lanma uzun uzun cümleler var. Hatta yer yer, aşağı yukarı, kitabı ihtisar etmiş. Bu durum, bütün hadisler hakkındaki tasavvurumu allak bullak etti. Bunun üzerine karar verdim, tezi bitirince Buhariye bakacaktım: acaba Buhari ara sıra da olsa yazılı kaynak kullandı mı? Böylece Buhari çalışması başlamış oldu.”²⁷⁸

2.6.3. Matematiksel Coğrafyanın Müslümanlara Aidiyeti

Sezgin hayatının neredeyse son 15 yılını matematiksel coğrafya ve kartografya alanındaki çalışmalarına ayırmıştır. Konuyla ilgili Arap-İslam bilimleri tarihi kitabının son 4 cildi bu konuya hasredilmiştir. Sezgin bu konuda adeta dünyada otorite konumuna yükselmiştir. Yaptığı çalışmalar sonucunda Sezgin matematiksel coğrafya ve kartografyanın çok büyük bir bölümünün ve kurucularının Müslümanlar olduğunu ispatlamıştır. Kendisi bu ilimlen % 80’inin Müslümanlara ait olduğunu söylemektedir. Modern coğrafyacıların İslam alimlerinin seviyesine ancak 20. yy da ulaşabildiklerini de söyleyen Sezgin portekizlilerin dünya keşif seferleri adıyla meşhur yolculukları konusunda ise çok ciddi olarak onların hiçbir şey bulmadıklarını iddia etmiş ve ispatlamıştır. Konuyla ilgili Sezgin’in sözleri şunlardır:

"Pusulayı iptidai bir cisim olarak Çinlilerden öğrenip aldılar. Denizcilik biliminin iki temel prensibi vardır: Biri engin denizde büyük mesafeleri ölçebilmek. İkincisi bulunduğunuz noktayı tespit edebilmek. Bu ikisi Avrupa'da ancak 20. yüzyılın ilk yarısında mümkün olabildi. Müslümanlar 15. yüzyılda denizcilik ilminin bu iki temelini kurmuşlardı. Afrika ile Sumatra arasındaki mesafeyi 20 ila 30 kilometre bir hata ile ölçebilmişlerdi. Bunun da ötesinde çok mühim olan bu ölçüler sayesinde Müslümanlar enlem boylam derecelerini gösteren ve bunlara dayanan dünyanın ilk haritalarını çizdiler. Bugün küçük tashihler dışında bu ölçüm ve haritaların doğru olduğunu görüyoruz. Onlar kuzey ve doğu ölçümlerini, kuzey ve güney ölçümlerini ve en zoru da ekvatora paralel ölçüleri yapabiliyorlardı. Avrupalılar Müslümanlardan ilk iki ölçümü öğrendi. Ancak trigonometri bilgileri yeterli olmadığı için ekvatora paralel ölçümlerin nasıl yapıldığını bir türlü anlayamadılar. Portekizliler esasında

²⁷⁷ Yılmaz, Age s.17

²⁷⁸ Age, s.17

hiçbir şeyi keşfetmediler. İslam haritaları 15. asrın başlarında onlara ulaşmıştı. Bunu kendi tarih kitaplarından çıkarıyoruz. Hint Okyanusu kıyılarında çok miktarda altın, halı ve baharat olduğunu biliyorlardı. Baharat etlerin kokmamasını sağladığından Avrupa için mühimdi. Hint Okyanusu"na denizden ulaşmaya çalışıyorlardı. Ama Portekizlilerden evvel bu yol Müslümanlar tarafından kullanılıyordu. Portekizlilerin modern denizcilik biliminin kurucusu olduğu bilgisinin yanlışlığını ispat ettim. Onu İslam İlimleri Tarihi"nin 11. cildinde bulabilirsiniz. Müslümanlar Afrika'nın güneyindeki yolu kullanarak 9. yüzyılda Çin ile ticaret yapıyorlardı. Hint Okyanusu 15. asırda Müslümanların elinde bir İslam gölü gibiydi. Hindistan ve Java, Müslümanların elindeydi. Ummanlı denizciler İbn-i Macit ve Süleyman el Mehri 15. asrın matematikten astronomiye her ilmi bilen filozof iki denizcisiydi."²⁷⁹

2.6.4.Amerikanın Müslümanlar Tarafından Keşfi

Amerika kıtasının avrupalılardan önce diğer milletler tarafından ve özellikle Müslümanlar tarafından keşfedildiğine dair birçok iddia halk arasında ve akademisyenler arasında dolaşmakta ve konuyla ilgili bazı çalışmalarda bulunmaktadır. Ancak Fuat Sezgin matematiksel coğrafya, kartografya ve denizcilik bilimlerindeki bilgilerine dayanarak bu meselenin iddia veya bir teori olmaktan çıkıp ispatlanmış bir realite olduğunu ortaya koymuştur. Kendisi bu konuya dair geniş ve haritalarla desteklenmiş bir makale kaleme almıştır. Ayrıca İslamda bilim ve teknik adlı eserinde de konuya geniş yer ayırmıştır. Birçok konuşmasında da konuyla ilgili bilgilere yer vermektedir.

Bir röportajında Sezgin konuyla ilgili şöyle demektedir:"Dördüncü cilde, bilimler dünyasına sunduğum önemli bir sonuç vardır. O da, Amerika kıtasının, Müslümanlar tarafından keşfedilmiş olması. Müslümanlar tarafından Dünya haritasının yapıldığı ve bu haritaya dayanarak Christophe Colomb'un, Amerika'ya değil, Asya'ya ulaşmak istediği gerçeğine ulaştım."²⁸⁰

Bu konuya hasredilmiş makalesinde ise Sezgin şu bilgileri özet ve sonuç mahiyetinde dile getirmektedir:

---

²⁷⁹ Balta, Agm

²⁸⁰ Aras, Agm

“İnsanların sonradan Amerika diye adlandırılan kıtaya ulaşmaları 3 aşamada oldu:

1. İnsanlar eski dünyadan başlangıcı bilinmeyen bir çağdan beri zaman zaman tesadüflerle okyanusun içindeki büyük kara parçasına ulaştılar. Bu günümüzde kabul edilen bir gerçek.

2. Müslümanlar en geç 10. yüzyılın ilk yarısından itibaren İberik yarımadasından ve Batı Afrika sahillerinden sayısını bilemeyeceğimiz defalar okyanusun karşı sahiline batıya yelkenleyerek ulaşmaya çalıştılar. Onlar aynı sahillere Afrika'nın güneyinden 9. yüzyıldan beri ulaşabiliyorlardı. Müslümanların, okyanustan batıya doğru yaptıkları teşebbüslerinde bizim için bilinmeyen bir tarihten itibaren, ama en geç 15. yüzyılın başında, büyük kara parçasına ulaşmış ve dönmüş olmaları ve bunu çok defa tekrar etmiş olmaları lazım. Onlar, 9. yüzyıldan itibaren matematik, coğrafya ve kartografyayı, geçen 800 yıl boyunca geliştiren bir kültür dünyasının mensupları olarak, Batı Atlantığın ve sahillerinin büyük bir kısmının haritalarını yaptılar. 16. yüzyıldan itibaren bilimlerin diğer dallarında olduğu gibi onların bu alanlarda da lider konumlarını kaybetmeleri ve yerlerini başkalarına bırakmaları tarihi bir kader olmuştur.

3. Nasıl Bartolomeo Diaz ve Vasco da Gama, müslümanların haritaları ile Ümit Burnu'na ve Hint Okyanusu'na yönelmiş idilerse, Kolomb ve Portekizli gemiciler, bu arada Macellan, Amerika'ya ellerine geçen İslam dünyasının haritalarıyla ulaştılar. Ne eski Portekizliler ne de İspanyollar bu gerçeği saklıyorlardı. Onlar Müslüman öncülerinden üstlendikleri işi büyük bir çalışkanlık ve gayretle geliştirdiler. Yeni bir kıtanın varlığının insanlığın bilgisine sunulmasını onlara borçluyuz.”²⁸¹

Bir başka röportajında ise Sezgin konuyla ilgili olarak sorulan soruya şöyle cevap vermektedir:

“Amerika'nın Müslümanlar tarafından Kristof Kolomb'dan önce keşfedildiğini bilimsel olarak ortaya koydunuz. Kısaca anlatabilir misiniz?

Müslümanların amacı Avrupa'nın batısından Asya'nın doğusuna ulaşmaktı. Ki onlar dünyanın yuvarlak olduğunu biliyorlardı. Evvela Müslümanlar 8. asrın sonunda biliyorlardı ki dünya yuvarlaktır. Halife Me'mun zamanında ekvatorun uzunluğunu ölçmeye çalıştılar ve aşağı yukarı ekvatorun 40.000 km. olduğunu tespit ettiler ve bugün bildiğimiz ekvatorun uzunluğu Halife Me'mun'un coğrafyacılarının buldukları neticeye dayanıyor. Onlar şu halde Avrupa ile Asya arasındaki okyanus üzerindeki mesafenin ne kadar uzun olduğunu biliyorlardı. Yaklaşık 25.000 km. filan, derece olarak da 200 derece civarında filan. Buna rağmen 10. yüzyılda Avrupa'nın batısından Asya'nın doğusuna ulaşmaya güç yetireceklerdi. Bu hususta Mesudî adındaki büyük bir âlim; Mır'at az-

²⁸¹ Fuat Sezgin, *Amerikanın Müslümanlar Tarafından Kristof Kolomb Öncesi Keşfi*, İstanbul Teknik Üniversitesi Ayazağa Yerleşkesi, 14.04.2006 (konferans)

Zaman –kaybolmuş olan- adlı kitapta “Bütün bu gayretlerin tarihini yazdım.” diyor bize kalmış olan bir kitabında. Bunu onlar yazıyorlar. Bakıyoruz, Müslümanlar normal gidiyorlar, bir muayyen yere ulaştıktan sonra dönen bir adamın ismini bile veriyorlar. Ondan sonra mütemadiyen Müslümanlar çalıştılar. Mühim olan budur. Asya ile Avrupa arasındaki mesafenin uzunluğunu tam bilerek Asya’ya ulaşma gayreti oluyor. Müslümanlar bunu bilerek 14. asra kadar muhtelif çıkışlar yaptılar. Bunun neticelerini çok iyi bilmiyoruz ama onların miladi 1420 senesinde bir Arap gemisinin Afrika’nın kıyılarını dolaşarak bugünkü Amerika dediğimiz kara kütesinin doğusuna ulaştığını sadece İtalyan haritasının notlarından buluyoruz. Oraya ulaştılar. Bir de Kristof Kolomb’un kendisi zaten elinde bir haritayla gittiği görülüyor. Bu haritanın 1470–77 senesinde İtalya’dan Portekiz’e gönderilen bir harita olduğunu da biliyoruz. Mühim olan Cava diliyle yazılmış, Portekiz diline dahi çevrilmiş bir Brezilya haritası var. Cava dilinde 1511-12 senesinde çizilmiş bir harita var. Bu, Müslümanların yaptığı bir harita. Bu haritayı bugün modern bir haritayla yan yana bakınca enlem ve boylam dereceleri tasavvur edilemez bir derecede hakikate uygundur. Bunu İslâm Dünyası’ndan başka bu devirde yapacak başka bir kültür dünyası yok. Enlem-boylam derecelerini ancak Müslümanlar hakikate yakın bir derecede ölçebiliyorlardı. Sonra Portekizlilerin kendileri bunun bir Müslüman haritası olduğunu kaydediyorlar. Daha birçok deliller var. Mühim olan onların navigasyon, denizcilik üssü, uzun okyanus mesafelerini ölçebilme metotları, imkânları... Onları çok iyi biliyoruz kalmış olan kitaplarından. Onları insan tanıdıktan sonra Amerika’nın keşfedilmesinin normal bir şey olduğunu artık kabul etmekte zorluk çekmiyoruz. Müslümanlar Afrika’nın doğusuyla Sumatra’nın batısı arasındaki mesafeyi aşağı yukarı bugünkü hakikate uygun bir şekilde 15. asırda ölçebiliyorlardı. Onların metotlarını biliyoruz.”²⁸²

2.6.5. El-Cezeri’nin Kitabı

Fuat Sezgin’in bir diğer önemli buluşu ise Ebū el-İzz İsmāīl bn er -Rezzāz el-cezeri’nin (yaklaşık 600/1203 yılında kaleme aldığı) ‘*el-Cāmi beyn el-İlm ve-el-Amel en-Nāfi fi İnāat el-İye’l* isimli eseridir. Bu eser ve keşif de yine diğer buluşları gibi ciddi bir ehemmiyete sahiptir ve dünya ilim tarihçileri arasında tartışmalara vesile olmuştur. Sezgin bu kitap hakkında şu bilgileri vermektedir:

“Daha önce tanınmayan İbn er-Rezzāz el-Cezeri tarafından Āmid [Diyarbakır] prensi Nāsireddīn Mahmūd b. Muhammed b. Ārārslan’ın isteği üzerine yazılmaya başlanan ve onun sultan oluşundan iki yıl sonra tamamlanan kitaptır. Birçok nüshalarla ve renkli resimlerle donatılmış

²⁸² Sekili, Agm

olarak günümüze ulaşan bu eser, mekanik alanında yazmalarına kavuştuğumuz kitapların kuşkusuz en güzelidir. «Ekinoksal ve temporal [gece ve gündüz eşitliği ve gün uzunlukları esaslarına göre yapılan] saatler» ve «cisimleri doğal konumlarından başka cisimler aracılığıyla hareket ettiren makineler » yazarın kitabında ele aldığı konulardan bazılarıdır. O, en ince ayrıntılarına varıncaya kadar toplam 50 makine ve nesneyi bir mühendis bakış açısıyla tanıtmakta ve 50'sini tam ve yaklaşık 100'ünü detay resimlerle öylesine anlaşılır bir şekilde donatmaktadır ki, bunlar çok ciddi zorluklarla karşılaşmadan imal edilebilir. Haçlı savaşlarının halk arasındaki iletişimi ve İslam ülkeleri arasında kitap ve bilgi dolaşımını zorlaştırması gibi o dönemin hiç de uygun olmayan politik koşulları altında Anadolu'nun doğusunda ortaya çıkmış olan bu eserin, muhtemelen Arap-İslam teknolojisinin o zamanlar veya genel olarak ulaştığı en son gelişim basamağını yansıtmış olması beklenemez. Burada söz konusu olan kitap, maharetli bir mühendisin yetenek ve anlayışı ölçüsünde, sahip olduğu bilgi kaynakları temelinde ve içinde bulunduğu yaşam koşullarının gereksinimleri çerçevesinde oluşturabileceği bir çalışmanın ürünüdür. Mesela hidrolik cihazlardaki su durumunu düzenlemeye yarayan konik valf ilk olarak el-Cezerî'nin kitabında rastlanıyorsa, bu tek başına onu bu gerecin mucidi olarak görmemiz için yeterli sebep olamaz. Ayrıca belirtilmelidir ki, bu tarz valf Avrupa'da 18. yüzyıla kadar bilinmiyordu. Bunun bilgisinin Arap-İslam dünyasından mı Batı dünyasına geçtiğini, ya da Batı'da bunun bağımsız olarak oluştuğunu bilmemekteyiz.²⁸³

Sezgin el-cezerinin kitabındaki bütün aletlerin ve makinelerin mucidi olmasa bile o dönemdeki teknik seviyenin habercisi olması bakımından önemine işaret ederek verdiği bilgilere şöyle devam etmektedir:

“el-Cezerî'nin kitabındaki kendi yaratıcılık payına gelince: Arap-İslam kültürünün teknoloji tarihi araştırmaları kesin ve sağlam bir zemine oturmadıkça ve genel bilim tarihi çerçevesindeki yeri tatmin edici bir şekilde açıklanmadıkça biz, eserinde tanıttığı buluşların bazılarının onun buluşları olduğuna dair sadece tahmide bulunabiliriz. Tek bir şey kesin olarak söylenebilir ki, bu eser kültürel ve bilimsel açıdan ulaşılan yüksek seviyenin tarihsel bir tanığıdır. Araçlar ve cihazlar ile bunların imali ve kullanılan malzemeler hakkında bu eserden yeni bilgiler öğrenmekteyiz. Bu açıdan bakıldığında kitap, her ne kadar bütün İslam dünyasında ulaşılan teknoloji seviyesini ortaya koymakta muhtemelen temsil niteliği taşımıyorsa da, genel bilim tarihini anlamada çok önemli katkılar sağlamaktadır. Bu kitapta tanıtılan bazı araçlar, daha sonraları Avrupa'da araç ve gereçler hakkında yazılmış kitaplarda tanıtılan araçlarla yakınlık göstermektedir; bununla birlikte doğrudan bir bağlantı yokmuş gibi görünüyor.”²⁸⁴

²⁸³ Sezgin, İBT s. 37

²⁸⁴ Age, s. 37

2.7. Fikirleri

2.7.1. Müslümanlarda bilimdeki gerilemeden kaynaklanan aşağılık duygusu ve Avrupalılardaki bilimde ilerlemeden kaynaklanan üstünlük duygusu

Fuat Sezgin bilim tarihi alanında çalışmaları ile geçen bir ömrün ardından ve hem Müslüman hem de batı dünyasını çok iyi bilen bir insan olarak her iki toplumun bilimlerdeki ilerleme veya gerilemeden kaynaklanan psikolojik hissiyatını şu cümlelerle tespit etmektedir:

“Avrupalıların üzerinde durdukları ‘kültür dünyası farkı’ düşüncesinin altında, onların İslam dünyasına karşı 17. yy.da uyanmaya başlayan üstünlük duygusu vardır. Üzerinden geçen 400 yılda giderek gelişen üstünlük meselesi, bir realite... Diğer bir realite de, bu üstünlüğü gören Müslümanlarda, bhusus türk aydınlarının birçoğunda bir aşağılık duygusunun uyanması. Bu üstünlük gerçeğinin nasıl mümkün olduğu hususu kültür ve medeniyet tarihinin en önemli ve maalesef en çok yanlış izaha uğrayan problemlerinden birisi olarak önümüzde duruyor.”²⁸⁵

Batı dünyası bilerek veya bilmeyerek İslam dünyasının bilimsel başarılarını örttükten sonra onlardan bilgileri alan doğu dünyası okul kitaplarını yeni yetişen nesillere bu bilgilerle donanmış olarak vermektedir. Bu alanda çok yerde konuşmalar yapan Sezgin yine bir konuşmasında aynı dertten muzdarip olarak şöyle demektedir:

“O günden bugüne kadar tam 61 yıl geçti. Bazı küçük sarsıntılar bir tarafa, bu geçen zaman zarfında sadece bir gerçeği öğrenmenin peşinde koştum: İslâm kültür dünyasının bilimler tarihindeki yeri nedir? Daha genç kuşakların Türkiye okullarında bizim kuşaklarımızdan Müslümanların bilimler tarihindeki yeri ile ilgili, ne kadar farklı olumlu veya olumsuz şeyler öğrendiklerini bilemiyorum. Ama bu hususta gözden kaçmayan bir gerçek var ki, o da genellikle Müslümanlar, bu arada Türkler İslâm kültür dünyasının bilimler tarihindeki yerini ya çok az biliyorlar, ya hiç bilmiyorlar veya elan bu kültür dünyasına karşı çok yanlış görüşler taşıyorlar. Batı dünyasının bugünkü üstün durumu birçok Müslüman'da

---

²⁸⁵ Yılmaz, Age s. 59

özellikle Türklerde adeta bir aşağılık duygusu uyandırıyor. Ortada gözden kaçmayacak bir gerçek var ki, o da birçok Türk aydını, Batı dünyasına ulaşabilmenin çaresini Türk topluluğunu dinden kurtarmakta buluyor.”²⁸⁶

İrfan Yılmaz’la bir konuşması sırasında da Fuat Sezgin Osmanlı devletinin geri kalma sebepleri üzerinde dururken bu psikolojik savaşla ilgili bilgilere değinmektedir. Ayrıca bunun da öncesinde İrfan Yılmaz onun konuyla ilgili görüşlerini özetleyerek şöyle bir pasaja kitabında yer vermektedir.

“Avrupa’nın öne geçmesinde ve İslam dünyasının geri kalışındaki faktörlerin her birinin, ayrı ayrı tartışılması kanaatini belirtiyor. bir hadisenin hemen çok acele edilerek bir tek faktöre bağlanmasındaki yanlışlığa dikkati çeken Fuat hoca, İstanbuldaki takıyeddin rasathanesinin 1580’de yıkılmasının da bu gerilemenin başlangıcında bir tek hadise olarak görülmesine katılmıyor. ‘evet, bu müthiş bir darbe oldu. Fakat zaten bir müddetten beri Avrupa Osmanlı devletinin gözünü kamaştırıyordu.’ Diyor. Umumi bir bozulmanın işaretçileri olarakta kayıtlara geçmiş bazı hadiseleri örnek veriyor: ‘meşhur jakop golius denilen bir alim avrupadan geliyor. Hollandadan gelen bu adamı 4. murada takdim ediyorlar. 4. murad, ferganinin kitabını tercüme eden bu adama itimat ediyor, hürmet ediyor. Ona ‘anadolumuzun bir haritasını yapabilmisiniz?’ diye soruyor. Adam şaşkınlık içerisinde cevap veriyor: ‘efendim ben yapamam, özür dilerim. Anadolunun haritasını yapmak yüzyılları alır’. Halbuki katip çelebinin eserleri içerisinde anadolunun haritası var. Gerçekten Osmanlılardan başka dünyada anadolunun haritasını yapacak olan başka millet yoktu. Çünkü Osmanlılar bu coğrafyada yaşıyorlardı. O günkü katip çelebi haritasını bugün modern harita ile mukayese ettiğimiz zaman görüyoruz ki hemen hemen hiç fark yok. Fakat bizler kendi değerimizden habersiz, avrupadan gelen adama harita siparişi vermeye kalkıyoruz. Demek ki, o dönemde artık psikolojik savaş kaybedilmiş, yani batının üstünlüğü kabullenilmeye başlanmış.”²⁸⁷

Türkiye bilimler akademisinde verdiği konferansta ise Sezgin yine aynı konuya temas ederek bu meselede çözüm yollarını sıralamaktadır:

“Sözlerimi bitirmek üzere olduğum şu sırada birçok insanı düşündüren sorunun çoğunuzu da kuşkuya düşürdüğünü sanıyorum, o da İslam kültür dünyasının neden durakladığı ve gerilediği problemi. Bu soruyu altmış

²⁸⁶ Fuat Sezgin, “Kim Demiş İslam Büyük Bir Medeniyet Değil Diye?” Zaman gazetesi yorum sayfası, 30 Temmuz 2005 bu makale bundan sonra “medeniyet” adıyla kısaltılarak verilecektir

²⁸⁷ Yılmaz Age s. 47-48

yıllık çalışmam sırasında sık sık kendime yönelttim; son zamanlarda gönüllü kandıran bir cevaba yaklaştığımı sanıyorum. Bunu biraz evvel sözünü ettiğim İslam'da Bilim ve Teknoloji'nin giriş cildinde ele aldım. Karşınızdaki şunu söylemekle yetineceğim:

Bütün geçmiş büyük uygarlıklarda olduğu gibi İslam uygarlığı da politik, jeopolitik ve iktisadi koşullarla 16. yüzyıldan itibaren bir yıpranma çağı içine girdi. Uygarlık bayrağını taşıyacak ardılı kendisi geliştirmişti: Şimdi o uygarlığın bugünkü ve yarınki kuşakları bu ardılın başarısı önünde aşâğılık ve yabancılık duygusuna düşmeden ondan süratle öğrenmek, ona ulaşmak gerçeğiyle karşı karşıya bulunuyor.”²⁸⁸

2.7.2. Çin Biliminin İslam Kültür Dünyasından Kaynakları

Okul kitapları ve eğitim hayatımız boyunca edindiğimiz hatta medya ve kamuoyu hafızasında yer etmiş ve nesilden nesile aktarılan bir bilgi bulunmaktadır. Bu bilgi, tarihte en büyük medeniyet kuran, en çok icad ve keşifte bulunan adeta dünya ilim ve medeniyetlerine beşiklik eden yer olarak Çin medeniyetini gösterilmesidir. Fuat Sezgin hayatını adadığı çalışmalar sonucunda bu konuda da ezberleri bozacak bazı bilgileri kitaplarında açıklamaktadır. Burada Çin biliminin İslam medeniyetinin bilgilerine katkısı olduğunu inkar etmeden şu dile getirilmektedir; Çin medeniyeti de birçok alanda İslam medeniyetinden bilgiler almış ve kullanmıştır.

Konuyla ilgili Fuat Sezgin ilk önce Çin medeniyetinin İslam medeniyetinden aldığı kağıt hamurundan mamul bir dünya küresinden söz ederek şöyle demektedir:

“Kartografya tarihinde şimdiye kadar dikkate alınmayan, 7./13. yüzyıldan 8./14. yüzyıla geçiş döneminde doğan bir tarih kitabında verilen bir habere göre, 664/1265 yılında Bağdat Rasathanesi'nde Nasîreddîn e-İsî yönetiminde özel bir kâğıt hamurundan mamul bir küre üzerine dünya haritası yapılmıştır. Buna, Sung Lien (1310-1381) tarafından oluşturulmuş Yüân Hanedanı'nın salnamelerindeki bir haber tam olarak uymaktadır. Bu haberde batıdan (yani orta Asya'dan) Çin'e getirilmiş bir aletten bahsedilmektedir. Bu haberde 1267 yılında (yani Nasîreddîn e-İsî'nin ölümünden 7 yıl önce) Cemâleddîn adında birisi tarafından Moğol hükümdarı Kubilay Han'a verilen 6 astronomik araç ve bir yeryüzü küresi tanıtılmaktadır. Bu yeryüzü küresinin ahşaptan olduğu, yedi denizin yeşil, üç kara parçasının ise ırmakları, gölleri vs. açık renkli (beyaz) olarak resmedildiği bildirilmektedir. Bölge büyüklüklerinin ve bütün yolların uzunluklarının hesaplanabilmesi için küçük kareler çizilmiştir. «Küçük

²⁸⁸ Sezgin, yer

kareler» ifadesinden birbirlerini kesen enlem ve boylam dairelerinin kastedildiği kuşkusuzdur. Ayrıca, elçi Cemâleddin ile Moğol İmparatorluğu'nda Kubilay tarafından kurulan rasathanenin ilk müdürünün aynı kişi olduğu ispatlanmış bulunuyor. Cemâleddin ayrıca bütün imparatorluğun coğrafyasını yazmıştı. Bu hacimli ve gelecek dönemlerin kompilasyonlarına kaynak olmuş eserden bize çok küçük parçalar kalmıştır.”²⁸⁹

Çin medeniyetinin İslam kültür dünyasından aldığı bir diğer bilimsel malzeme ise dünya haritasıdır. Konuyla ilgili Sezgin şu bilgileri aktarmaktadır:

“7./13. yüzyılın ikinci yarısında Arap-İslam kültür dairesinde geliştirilen dünya haritası modeli sadece Avrupa'ya değil aynı zamanda Çin'e de ulaşmıştır. Çin'de 14. yüzyılın başında, geleneksel yeryüzü tasavvurlarıyla ve kartografik gelenekleriyle bağdaşmayan haritalar ortaya çıkmaya başlamıştır. Geçen yüzyılın ortalarına doğru bu haritalar araştırmacıların ilgisini kendine çekmeye başladı. Bu haritaların zamanımıza daha yakın tarihli redaksiyonları incelendiğinde, şaşkınlık uyandıran şu gerçekler tespit edildi: Bu haritalarda Afrika'nın üçgen biçimi bilinmekte, Akdeniz'in tüm şekli neredeyse tam olarak tasvir edilmekte ve dahası, Avrupa'da bulunan 100 civarında şehir ve ülkenin Arapçalaştırılmış adları ve de şu ana kadar tespit edildiği kadarıyla, Afrika'dan 35 ismi taşımaktadır. Şimdiye kadar yapılan araştırmalarda, sözbirliği içinde Çin'de «kökleri 1300 yılı dolaylarına kadar» giden bu harita modelinin ortaya çıkışı, bu model için örnek teşkil eden bir Arap haritasının varlığı ile açıklanmaktadır. Bu model, 1267 yılında, yukarıda adı geçen coğrafyacı ve astronom Cemâleddin tarafından Merâğa'dan Da Du'ya (Pekin) götürülmüş ve 6 astronomik araçla birlikte Sultan Kubilay Han'a sunulmuş, üzerinde boylam ve enlem daireleri çizili yeryüzü küresi olmalıdır. Bu tahmin doğru olabilir, fakat ben daha çok şu kanaatleyim: Arap-İslam dünyasının doğusundan çıkan düzlem-küresel dünya haritaları da ortaya çıkışlarından kısa bir süre sonra Çin'e ulaşmıştır. Çünkü bu haritalar üzerinde yeryüzü küresine göre çok daha fazla yer adı yazılabilir. Ben burada, *Geschichte des arabischen Schrifttums*'un iki yıl kadar önce yayınlanan konuyla ilgili cildinden o haritalara yönelik kartografya tarihi açısından değerlendirmemi daha geniş okuyucu kitlesine sunmayı faydalı görüyorum. «Avrupa'da yeni bir dünya ve portolan haritaları modelinin görülmeye başladığı hemen hemen aynı zaman diliminde, o zamana dek Çinlilerin Çin ve doğu Asya'dan ibaret olan kartografyasının eski gelenekten ayrılması, dünya yüzünü yansıtmaya sınırlarının Atlantik kıyılarına ve Güney Afrika'dan merkez Rusya'ya kadar genişlemesi, bununla eş zamanlı olarak Akdeniz'in tam ve kesin şekli ile Afrika'nın üçgen formunun belirgin hale gelmesi gibi coğrafya tarihi bakımından son derece önemli olgu, portolan haritalarının

---

²⁸⁹ Sezgin, *İBT* s. 45

doğuşuna ilişkin benim bildiğim tartışmalarda bugüne kadar dikkate alınmamıştır. Yani hemen hemen aynı dünya yüzü tasavvurlarını Avrupa’da ve Çin’de aynı zamanda ortaya çıkış fenomeni, kanaatimce, coğrafya tarihçilerini her iki kültürün de ortak bir örneğe sahip oldukları varsayımına yönlendirmeliydi. Aranılan bu ilk modellerin, İslam kültürünün bilimler tarihinde önder durumda olduğu dönem içerisinde bulunabileceğini kanıtlayan yeterli kartografik ve matematik-coğrafya dokümanları bize sadece İslam kültürü veriyor değil.»²⁹⁰

2.7.3. Keşif Seferleri

Fuat Sezgin’in bilim tarihinde ki olaylara yönelik bir diğer ezber bozan iddia ve isbatı ise Portekizli ve İspanyol denizcilerin bilimler tarihinde ‘keşif seferleri’ adıyla meşhur olan deniz yolculuklarına yöneliktir.

Sezgin’in verdiği ilk ispatlar kartografya bilime yönelik temellerden hareketle şu şekildedir:

“Vasco da Gama’nın Hindistan’a yaptığı ilk keşif seyahatinden hemen sonra, Afrika’nın ve Hindistan’ı da içerecek şekilde güney Asya’nın konfigürasyonlarının mükemmel ya da mükemmel yakın kartografik tasvirlerinin Avrupa’da tedavüle çıkması, coğrafya ve kartografya tarihi açısından çok büyük bir olaydır. Arap-İslam kültür çevresinde başarılı matematiksel coğrafya, kartografya ve bilimsel denizcilik seviyesinin yüksekliği hakkındaki bilgisizlik, Avrupa’da ortaya çıkan o haritaların gerçek yaratıcılarının kimler olduğunu bilme işini güçleştirmektedir. Bu haritaların, Portekizli haritacılar tarafından Vasco da Gama’nın topladığı ve beraberinde getirdiği verilere dayanılarak yapıldığını dile getiren ve kabul gören görüş³⁷⁶, bir yandan çok büyük bir yeryüzü parçasının mükemmel haritasının yapılabilmesi için gerekli koşulların kelimenin tam anlamıyla görmemezlikten geldiğini, diğer yandan ise bu görüşün yanlışlığını gösteren birçok tarihi kanıtın tanınmadığını ifade eder. Kartografik realitenin yanlış anlayışının bir örneği olarak, Vasco da Gama’nın ilk Hindistan seyahati dönüşü sonrasında tahminen 1502 dolayında yapıldığı sanılan sözde “Cantino” haritası anılabilir. Bu haritanın günümüz haritalarıyla karşılaştırılması gösterir ki ekvator çizgisi ve her iki dönence daireleri tamamen doğru bir şekilde Afrika, Arap Yarımadası ve Hindistan üzerinden geçirilmiştir. Afrika’nın ekvator üzerindeki doğu-batı uzaklığı ve ekvator ile Ümit Burnu arasındaki mesafe Cantino haritasında ve günümüz haritasında hemen hemen aynıdır (modern değerler şunlardır: 33°30' ve 34°30'). Afrika’nın doğu kıyısı ile ekvator çizgisi üzerinde bulunan Kap Comorin (Hindistan’ın güney ucu) arasındaki mesafe Cantino haritası

²⁹⁰ Age s. 47

üzerinde modern değerden (35°) yarım derece büyük olarak görünmektedir³⁷⁷. Buna göre, bu harita Afrika'nın güney yarısı boyutlarında, Afrika'nın doğu kıyısının Hind Yarımadasının güney noktasından uzaklığında, enlem ve boylamda tam bir doğruluk gösterir ki buna Avrupa ve Asya sözkonusu olduğunda 19. yüzyıldan, hatta kısmen 20. yüzyıldan önce Avrupa'da yapılan haritalarda ulaşılabilmiş değildir.”²⁹¹

Vasco de Gama'nın adı anılan seferi ve haritası ile ilgili bu bilgilerden sonra mantıksal olarak Sezgin şu sonuçlara varmaktadır:

“Cantino haritasının doğruluğu gerçeğinden şu inanca varıyoruz: Bu harita bizi, dayandığı bir örneğin izlerine götürüyor. Ve o örnek, gerekli enlem ve boylam dereceleri ile diğer uzaklıkların tespiti için yerinde, yeteri kadar uzunca bir süre yürütülmüş ön çalışmalar temeline dayanan bir harita olmalıdır. Daha önce belirlenmiş ve bilinen bir rota üzerinden güney batı Hindistan'a ulaşmış ve yine mümkün olabildiğince kısa bir süre sonra aynı rotayı takip ederek Portekiz'e geri dönmüş olan Vasco da Gama'nın harita çizimi için gerekli verileri böylesine kısa bir zaman zarfında kendisinin oluşturamayacağı kesindir. Bu tür seyahatlerin amacı, doğası itibariyle ticari ve siyasi idi. Adaletli olmak gerekirse, Portekizlilerin o dönemde, o haritalar için gerekli koşulları bizzat sağladıkları iddiasında bulunmadıkları da belirtilmelidir. Onların bu bakımdan görevi ve başarıları, olabildiğince yerinde yapılmış haritaları Portekiz'e getirmek olmuştur. Burada haritacılar kendilerine ulaşan haritaları Portekizce'ye aktarmışlar, çoğaltmışlar ve kendi anlayışları ve zevkleri doğrultusunda kamuoyuna sunmuşlardır. Hint Okyanusu'na ilk seferleri yapan Portekizli denizcilerin çoğu, Arap ve diğer Müslüman denizcilerin ellerinde sık sık haritalar gördüklerini veya onlardan haritalar aldıklarını gizleme ihtiyacı da hissetmemişlerdir. Bildiğimiz rivayetlerden³⁷⁸ birisi de, bizzat Vasco da Gama'nın³⁷⁹ Afrika'nın doğu kıyısında Müslüman bir denizciyle ilk karşılaşması hakkında yapmış olduğu ayrıntılı anlatımdır. Bundan öğrendiğimiz kadarıyla o, Arap meslektaşının elinde, deniz yolculuklarında kullandığı enlem ve boylam dairesel haritalar görmüştü. Bu şahıs, Vasco da Gama'ya Hindistan'ın güney batı kıyısına deniz yoluyla giden direkt rota üzerindeki Calicut'a kadar kılavuzluk etmiş olan denizcilerden birisiydi.”²⁹²

Keşif Seferleri” diye adlandırılan seyahatlere Portekizlilerin nasıl cesaret edebildiklerini ise şöyle izah etmektedir Sezgin:“Daha 15. yüzyılın ilk yarısından itibaren, Hint Okyanusu'nu ve güneyden dolaşılabilir Afrika'yı gösteren haritaların Portekiz'e ulaştığına ilişkin haberler de günümüze kadar ulaşmıştır. Böylelikle

²⁹¹ Age s. 69

²⁹² Age s. 69

Portekizliler Hindistan'a giden deniz yolunu öğrenmiş olup³⁸⁰, ancak bu haritalar yardımıyla, sonraları yanlış olarak "Keşif Seferleri" diye adlandırılan seyahatlere cesaret edebilmişlerdi."²⁹³

Sezgin bu konuda son olarak Portekiz ve İspanyolların yaptıkları keşif seferleri ve haritalarla ilgili şu anekdotu aktarmaktadır:

"Bu gerekli açıklamadan sonra şuna işaret etmek isterim ki, ne Vasco da Gama, ne de diğer Portekizli gemiciler, birkaç Kızıldeniz krokisi bir yana, Hint Okyanusu'nun, Afrika'nın haritasını yaptıklarını veya haritanın yapılması için Portekiz'e materyal taşıdıklarını iddia ettiler. Tam aksine, onlar Arap denizcilerin elinden bu haritaları aldıklarını açıklamaktan kaçınmadılar. Vasco da Gama, ilk Hindistan seferine Arap haritaları ile pusulasız olarak çıkmıştı. Afrika'nın Malindi limanında müslüman denizcilerin elinde gördüğü enlem-boylam dairelerini taşıyan çok gelişmiş haritayı, ilk defa karşılaştığı pusulaları, hareket halindeki gemide enlem derecesini ölçmek için kullanılan özel aleti ve gemilerin büyüklüklerini hayranlıkla anlatır."²⁹⁴

2.7.4. Batı uygarlığı İslam uygarlığının devamıdır

Fuat Sezgin'e göre Batı uygarlığı İslam uygarlığının değişik, coğrafi ve iktisadi şartlar altında gerçekleşen devamından ibarettir. Kendisi bu sonuca nasıl ulaştığını şöyle açıklamaktadır:

"Ben altmış yıllık çalışmam sırasında her gün biraz daha fazla İslam uygarlığını tanımamın ve tanıtmanın Batı dünyasına ulaşma davası bakımından en sağlam, daha doğrusu tek yol olduğuna inandım. Bugünkü bilgime göre -ki bunu gerçeğe oranla çok yoksul buluyorum-, genç Batı uygarlığını İslam uygarlığının değişik, coğrafi ve iktisadi şartlar altında gerçekleşen devamı olarak görüyorum. Bu anlamda İslam bilimleri, Yunan bilimlerinin bir devamı olarak gelişti. Diğer taraftan Yunan bilimlerinin temellerinin eski Mısır ve Babulonya bilimlerine dayandığını, bilimler tarihi yavaş yavaş ortaya koyuyor. Benim için bilimler tarihi bir bütündür. Bilim tarihçisinin ödevi, bu bütünü meydana getiren parçaları gerçeğe uygun bir

²⁹³ Age s. 70

²⁹⁴ Sezgin, Fuat. *Amerikanın Müslümanlar Tarafından Kristof Kolomb Öncesi Keşfi*, İTÜ Konferansı 28 Temmuz 2006 İstanbul Teknik Üniversitesi Ayazağa Yerleşkesi, bu makale bundan sonra "Amerika" adıyla kısaltılarak verilecektir.

şekilde, hislerden, önyargılardan uzak, tam bir objektivite ile değerlendirmek ve tanıtmaktır.”²⁹⁵

2.7.5. Batı İslam Medeniyetinin Bir Çocuğudur

Sezgin bir başka konuşmasında çok orijinal anlamlar içeren ve realiteler taşıyan İslam medeniyeti ile Avrupa medeniyeti arasındaki bağı açıklayan şu çok önemli cümlelerini kurmaktadır:

"Ben 60 yılımı verdim. Ama milletler için zaman bir insanın ömründen ibaret değil. Bugünkü Avrupa medeniyeti, İslam medeniyetinin muayyen şartlar içerisinde, muayyen bir devirden sonra, başka iktisadi ve jeopolitik şartlar altında ortaya çıkan devamından ibarettir. Ben Avrupa medeniyetini, bazı adetleri bir tarafa bırakılırsa yabancı bulmuyorum. Avrupa medeniyeti İslam medeniyetinin bir çocuğudur. Bu çocuğu düşman bulmamak, onu sevmek, o çocuğun geliştirdiği bazı şeyleri görmek, müspetse almak ve onlara dayanarak yeni hamleler yapmak lazım" şeklinde açıklıyor.”²⁹⁶

2.7.6. İlimler tarihi yeniden yazılmalıdır

Sezgin'e göre İslam kültür dünyasının örtülen başarılarının yansıtılması açısından ve çok yanlış olarak tanıtılan İslam dünyasının gerilemesine İslam dininin engel olduğu yönündeki iddiaların yanlışlığını ortaya koymak bakımından dünya bilimler tarihi yeniden yazılmalıdır. Bu söyleşisinde kendisine sorulan konuyla ilgili soruya Sezgin'in cevabı şöyle olmuştur:

“Tüm bu gelişmelere rağmen İslam dünyasının gerileme nedeni olarak din gösteriliyor. Bu konuda ne dersiniz?

Hayır, katiyen. Eğer öyle olsaydı kabul etmek zorunda kalırdım. Ama öyle değil. Din bilimi teşvik etti. Bugün Müslümanlara düşen görev tarihlerini çok iyi bir şekilde ortaya koymak. Gerileyişin nedeni din değildir. Başka tarihi sebepler var. Müslümanları yanlış düşünce ve kompleksten kurtarmak lazım. Müslümanların kimya, fizik, fizik, tıp, sosyoloji ve tarih alanında ortaya koyduklarını kimse bilmiyor. Biliyorum diyenlerin de

²⁹⁵ Sezgin, *yer*

²⁹⁶ Balta, *Agm*

bilgisi yarım yamalak. Bundan dolayı modern bilimlerin tarihi yeniden yazılmalı. Herkes İslami ilimlerin dünyaya kazandırdıklarını bilmeli.”²⁹⁷

2.7.7. Batıya ulaştırılan yol

İslam dünyasında son 200 yıldır varolan batı medeniyetinin ulaştığı teknik ve medeni seviyeye ulaşma gayretleri içinde birçok yol ortaya konmuş bazıları uygulanmış bazıları uygulanamamış ve sonuç olarak bu konuda net bir başarıya henüz ulaşılamamıştır. Sezgin’e göre batı medeniyetine ulaştırılan yol şudur:

“Ben altmış yıllık çalışmam sırasında her gün biraz daha fazla İslam uygarlığını tanımanın ve tanıtmının Batı dünyasına ulaşma davası bakımından en sağlam, daha doğrusu tek yol olduğuna inandım. Bugünkü bilgime göre -ki bunu gerçeğe oranla çok yoksul buluyorum-, genç Batı uygarlığını İslam uygarlığının değişik, coğrafi ve iktisadi şartlar altında gerçekleşen devamı olarak görüyorum. Bu anlamda İslam bilimleri, Yunan bilimlerinin bir devamı olarak gelişti. Diğer taraftan Yunan bilimlerinin temellerinin eski Mısır ve Babulonya bilimlerine dayandığını, bilimler tarihi yavaş yavaş ortaya koyuyor. Benim için bilimler tarihi bir bütündür. Bilim tarihçisinin ödevi, bu bütünü meydana getiren parçaları gerçeğe uygun bir şekilde, hislerden, önyargılardan uzak, tam bir objektivite ile değerlendirmek ve tanıtmaktır.”²⁹⁸

2.7.8. Çağımız Müslümanlarına, Türk milletine, Türk Aydınlarına ve Oryantalistlere yönelik Eleştirileri

Fuat Sezgin bir konuşmasında ise genelde Müslümanları, özelden ise Türk milletini ve aydınlarını şu yönlerden eleştirmektedir:

“Daha genç kuşakların Türkiye okullarında bizim kuşaklarımızdan, Müslümanların bilimler tarihindeki yeriyle ilgili, ne kadar farklı olumlu veya olumsuz şeyler öğrendiklerimi bilemiyorum. Ama bu hususta gözden kaçmayan bir gerçek var ki, o da genellikle Müslümanlar, bu arada Türkler, İslam kültür dünyasının bilimler tarihindeki yerini ya çok az biliyor, ya bilmiyor, ya da bu kültür dünyasına karşı çok yanlış görüşler taşıyor. Batı dünyasının bugünkü üstün durumu birçok Müslümanda özellikle Türklerde

²⁹⁷ Kışlakçı Turan. *Prof. Dr. Fuat Sezgin, “Dünya Bilimler Tarihi Yeniden Yazılmalı” dedi.* Yeni şafak Gazetesi, 15 Nisan 2006 Bu makale bundan sonra “yeniden” adıyla kısaltılarak verilecektir.

²⁹⁸ Sezgin, *yer*

âdeta bir aşağılık duygusu uyandırıyor. Ortada, gözden kaçmayacak bir gerçek var ki, o da birçok Türk aydını, Batı dünyasına ulaşabilmenin çaresini Türk toplumunu dinden kurtarmakta buluyor.”²⁹⁹

Bir başka yerde yine Türk insanının geçmişte İslam medeniyetinin başarıları hakkındaki bilgisizliğinden şöyle yakınıyor:

“ Maalesef Türk insanı, İslam tarihi ve medeniyeti içerisinde ne kadar büyük bir yeri olduğunu bilmiyor. Türkiye’de İslam uygarlığı hakkında büyük bir bilgisizlik var. Hayretler içerisinde kalıyorum. İslamın, tabii bilimler sahasında, matematikte, astronomide, fizikte, kimyada, coğrafyada, jeolojide yaptıklarını neredeyse kimse bilmiyor. Biliyorum sananların bilgisi de yarım yamalak, sahi bilgi kırıntılarından öte geçmiyor.”³⁰⁰

Sezgin Avrupalılardaki intihal kültürü ile Müslümanlardaki rivayet kültürünü kıyaslarken hem Avrupalıları hem de Müslümanları şöyle eleştirmektedir:

“Bu meselenin (Avrupalılardaki intihal kültürünün) ahlaki boyutu yanında hocaların ağırlığı ve otoritesi çok mühimdi. Böyle olunca intihal de olmuyor ve kaynaklarını zikrediyorlardı. Hangi dilde olursa olsun iktibaslarını belirtiyorlardı. Kaynak zikrederek ilim yapma geleneği tarihte belki de ilk defa İslam medeniyedinde teşekkül etti. Bu geleneğin yerleşmesindeki en önemli sebep, hadis rivayetlerindeki hassasiyettir. Bu nokta son derece önemlidir ve pek çok oryantalist bu noktayı anlayamamıştır. Aslında hocam Ritter dahil, pek çok batılı alim İslam medeniyetini hakkıyla anlayamadı ve hala anlayamıyorlar. Müslümanlar da dahil günümüz insanların İslam medeniyeti tasavvurlarında problem var. Hem küçümseme hem de ciddi manada anlama sıkıntısı var. Tefsir ve hadis geleneği kısaca rivayet geleneği son derece ilmi usullerdir. Bu gelenekten kaynaklanan rivayet usulü tarih ilminde de uygulanmış ve yüksek seviyede ilmi tarih yazılması geliştirilmiştir. Avrupalılar maalesef bu noktaları hala anlayamadılar. Müslümanlar bile anlayamadığına göre onların anlamamasına da çok gücenmemek gerek. Bu husulara ait en iyi örnekler Taberi tefsirinde müşahede edebilirsiniz.”³⁰¹

Sezgin her ne kadar yukarıdaki paragrafta ve birçok yerde oryantalistlere dair eleştirilerini ve onların yaptıkları vahim hataları ortaya koyup çürütse de insaf ve adaleti elden bırakmayan bir yapısal bütün oryantalistleri aynı kefeye koymamakta ve

---

²⁹⁹ Agm

³⁰⁰ Yılmaz, Age s. 52

³⁰¹ Age s. 55

özellikle her fırsatta şükran borcunu dile getirdiği Wiedemann adlı İslam bilim tarihi çalışmalarında öncü yere sahip bilim adamının İslam bilim tarihine katkılarından bahsettikten sonra. Oryantalistler hakkında şöyle demektedir:“Hülasa olarak bu alimlere şükran borcumuzu untumamalıyız. Bu realiteyi kabul etmemiz lazım. Oryantalsitler aleyhinde farklı zaviyelerden fikirler ortaya konulabilir ama bütün bunlara rağmen, bu çalışmaları oryantalsitlere borçluyuz.”³⁰²

2.7.9. Bizans ile İslam dünyasını karşılaştırması

İslam kültür dünyasının altyapısını başka medeniyetlerin kurduğu ve Müslümanların herhangi bir yaratıcılık evresine ulaşamadıkları iddialarına cevap olarak Sezgin Bizans medeniyeti ile İslam medeniyetini kaynakları bakımından şöyle kıyaslamaktadır:

“Bizanslılar Yunanca bilmesine ve Yunanlıların bütün kitaplarını ellerinde bulundurmasına rağmen herhangi bir gelişme gösteremediler ve geçmiş birikim üzerine bir şeyler koyup devam edemediler. Ortaya kayda değer bir şey koyamadılar. İslam dünyasında ise tercüme yapılmıyordu. Mevcut ilmi birikim tam olarak anlaşılmalı, dönüştürülmüş, geliştirilmiş, yepyeni katkılar yapılmış, yeni ilmi disiplinler kurulmuş. Yunanlılardan aldıkları şeyler çok az kalmış, tamamen değişmiş. Batıların ilk tanıdığı işte bu İslam medeniyet tarlasında geliştirilmiş ilimdir.”³⁰³

2.7.10. İslam bilim tarihi alanında çalışmak için gereken vasıflar: Çok Okuma ve dil öğrenme ile ilgili görüşleri

Sezgin’e göre İslam bilimler tarihi alanında çalışmak için gerekli şartlar şunlardır:“Evvvela Almanca bilmeden İslam ilimler tarihi yapılamaz. Bu güne kadar en mühim araştırmalar Almanca yapılmıştır. Almanca bilmek lazımdır... Ayrıca Latince de şarttır. Arapçaya gelince onsuz zaten hiç olmaz. Üstünde çalışılacak ilim dalının teknik muhtevasını, tabirlerini, altyapısını da bilmek şarttır.”³⁰⁴

---

³⁰² Age s. 83

³⁰³ Age s. 50

³⁰⁴ Age s. 57

Okuma konusunda ise sadece bu alanda çalışacak olan araştırmacıların değil bütün Müslümanların ve özellikle de Türklerin nelere dikkat etmesi gerektiği konusunda kendisine sorulan soruya şöyle cevap vermektedir:

“Son olarak okuyucularımıza, izleyicilerimize söylemek istediğiniz bir şeyler varsa lütfeder misiniz?

Ne diyeyim? İnsanlar çok okumalı... Türkler okumuyor. Müslümanlar umumiyetle okumayan bir millet olmuştur. Bir çeşit bir kültür dünyası olmuştur. Bugün okunacak kitapların hudutları da genişlemiştir. Birçok diller istiyor. Dil öğrensinler. Gramer öğrensinler Müslümanlar, Türkler. Gramer öğrenmedikleri için Türklerin dil öğrenmeye karşı bir kompleksleri var. Bunun bizim mekteplerimizde büyük tarz okullarımıza gramerin sokulması ve gramer kafası olan insanların çoğalması biz Türkler için çok mühim.”³⁰⁵

2.7.11. İslam bilim tarihi araştırmalarının konumu seviyesi ve seyri hakkındaki düşünceleri:

Konuyla ilgili Sezgin fikirlerini genel itibariyle İrfan Yılmazla paylaşmıştır. Kendisi bu konuda şu tespitlerde bulunmaktadır:

“İslam ilimler tarihi araştırmaları hakkında henüz çok şuurlu, bir hedefe götüren çalışma, dünyanın hiçbir yerinde yok. Sadece bu enstitüde var. O da, mütevazi olmaya hiç gerek yok, şahsımla alakalıdır. Araplar kendi ülkelerinde daha henüz bu işe ayak uyduramadılar. Tek tük amerikada, fransada veya başka ülkelerde ferdi olarak bir şeyler yapılmaya çalışılıyor. Elbette, tekrar edeyim, ferdi çalışmalar var. Yeni keşifler yapılıyor. Ancak, mesela almanlar bile 70-80 sene evvelki wiedemann gibi bir insanı yetiştirmiyorlar. Nasıl bir insan? Bu işin heyecanını duyan, kendini bu işe veren bir insan. Maalesef, dünyada böyle bir insan yok.”³⁰⁶

“Çalışmalar ya akademik rutbe alamk yahut zevk için yapılıyor, hoşlarına gidiyor. Mesela bir matematikçi Arapçadan da biraz anlıyorsa, İslam matematik tarihiyle uğraşıyor ve bundan zevk alıyor. Hedef yok demek istiyorum. Hedeften de şunu kastediyorum: bence bu işin püf noktası da budur: 800-1000 yıl devam etmiş zirvelerdeki bir medeniyetin hakkını verelim, kıymetini ortaya çıkaralım şeklinde bir maksat yok. Bu maksat etrafında bir aray agelmiş bir müessese yok. Bunu başarmaya azimli bir

³⁰⁵ Sekili, Agm

³⁰⁶ Yılmaz Age, s. 32

heyet yok. ‘sadece bu enstitüde var’ derken kastım buydu. Evet, bu hedef sadece bu enstitüde var.”³⁰⁷

“Dört sene önce Fransızlar geldi ve frnsada bir ilmi aletler segisi açmak istediler. 3 sene çalıştık; ama neticede maalesef, olmadı. Bu esnada bir Fransız profesör bana şöyle dedi: ‘pek çok ülkede iddialarınız kabul görmeye başladı; müslümanların ilimler tarihinde önemli bir yeri olduğuna inanmaya başlıyor insanlar. Fakat biz Fransızlar aynı kanaatte değiliz.’ Demek istediğim, bunca çalışmaya rağmen hala bir mukavemet var. Elbette mukavemet olabilir; anck hakikat benim dediğim gibiyse, yani hakikaten Müslümanların ilimler tarihinde bir yeri varsa bu mukavemte ne olursa olsun bir gün çöker buna eminim.”³⁰⁸

“Ben şahsen Müslümanların katkısının çok büyük olduğuna inanıyorum. Ancak hakikatleri çarpıtmamak için, yani hiçbir yalan v emübalığa katmamak için de daima kendimi kontrol etmeye çalışıyorum. Müslümanların yeri gerçekten çok büyük... bunu göstermeyi hedef edinmeliyiz. Bu bakımdan bizim müzemizin çok tesirli olacağına inanıyorum.”³⁰⁹

2.8. Bilim tarihine bakış açısı

2.8.1. Bilimlerin Medeniyetler Arası Yolculuğunda Safhalar ve Bilim Tarihinde

Çizdiği Genel Panorama

Sezgin’e göre tarih boyunca bilimler tek bir milletin malı olmayıp toplumdan topluma medeniyetten medeniyete yolculuk halinde olmuştur. Bilimlerin bir toplumdan diğerine geçişi ve gelişimi ise uzun bir süreç ve bazı adımlar çerçevesinde olmaktadır. Sezgin’e göre bu adımlar altı tanedir. Bunlar:³¹⁰

a. Alma	Resepsiyon	El-Ahz
b. Özümseme	Asimilasyon	Et-Temessül
c. Yaratıcılık	Creativite	El İbda’

³⁰⁷ Age s. 33

³⁰⁸ Age s. 33

³⁰⁹ Age s. 33

³¹⁰ Fuat Sezgin, *Müslümanların ilimler tarihindeki yeri* Bilim ve sanat dergisi, cilt 1/3 sene 1985 s. 65. Bu makale bundan sonra “tarih” adıyla kısaltılarak verilecektir.

d. Verme

El-Ata'

e. Duraklama

Dekadans

f. Son Bulma

Sezgin'e göre bilimler öncelikle Sümer, Babil, Asur gibi medeniyetlerden yolculuk yaparak antik Yunan medeniyetine geçmişlerdir. Yani birçok yerde ve tezde de ayrıntısıyla ele alınacağı üzere antik Yunan medeniyetinin bilimsel anlamda başlangıcı sayılan bu medeniyetlere bağlıdır kendileri sıfır noktası bilimlerin başlangıç noktası değillerdir. Konuyla ilgili şöyle demektedir:

“Bilim ve teknolojinin Yunanlılara kadar gerçekleşen gelişmesinin kademelerini takip etmek çok zor... Onlar, yani Yunanlılar bilimler tarihinde işgal ettikleri sekiz yüz kadar yıllık muazzam yapıcı safhada öncülerine dair çok az ipucu veriyorlar. Kaynaklara işaret etme geleneği kendilerinde çok zayıf. Onların muazzam yerlerini başlangıç olarak görmeye alışkın modern bilimler tarihinin üç yüz yıldan beri alışılan görüşü, Sümerlerin, Babiller'in, Aşuriler'in, Hititler'in, Kenaniler'in, Arami'lerin ve Mısırlıların kültürlerinin arkeolojik araştırma ve bulunan kitabe çözümlerinin getirdiği ışığa rağmen, önemli bir değişme bulmadı.”³¹¹

Bilimler antik Yunan medeniyetinde belirli bir süre tahminen 600 yıl kadar yukarıda sıralanan adımlar çerçevesinde kaldıktan sonra İslam dininin gelişine kadar bir kuluçka dönemine yatmıştır. İslam dini geldikten sonra bu dinin müntesiplerini ilme teşvikiyle Müslümanlar yine yukarıda sıralanan 6 adım çerçevesinde antik Yunan ilimleri başta olmak üzere Hint ve Çin bilimlerini de kapsayacak şekilde bu ilimleri almaya başlamışlardır.

“Yabancı bilim ve kültür mirasının resepsiyon süreci 2. yüzyılın ilk yarısında hem niteliksel hem de niceliksel olarak hızla gelişti ve çağın hemen hemen bütün bilim dallarını kapsayacak boyuta ulaştı. Kaynaklar sadece, doğrudan doğruya Yunanca'dan ya da dolaylı olarak Süryanca üzerinden çevrilen eserlerden değil, aynı zamanda orta dönem Farsça'dan çevrilen eserlerden de oluşmuştur.”³¹²

---

³¹¹ Yılmaz Age s. 70

³¹² Sezgin İBT s. 6

İslam dünyası bu ilimleri alıp yaratıcılık safhasına da ulaştıktan sonra sıra verme merhalesine gelmiştir. İslam dünyası verme merhalesinde iken Avrupa dünyası alma merhalesindedir. Sezgin bundan sonraki süreci Sezgin bütün konuşmalarında anlatmaktadır. Buna örnek olarak bir konferanstaki cümleleri burada verilecektir.

“Arapça kitaplar 10. yüzyıldan itibaren Bizans'ta Yunancaya, İspanya'da Latinceye tercüme edilmeye başlandı. Geçmişin gururu içinde bulunan Bizans'ta tercüme edilen Arapça kitaplar, taşıdıkları kreatif karakter tanınmadan, eski Yunanlılardan alınan bilimlerin kopyaları sanılarak, çoğu zaman, uydurma Yunanca otorite adları tercümeler esnasında ileri sürüldü. Bazı araştırmacıların, Bizans'ta böylece başlayan bir Rönesansa inanmasına rağmen, İslam dünyasında müthiş bir süratle gelişen ilmi kalkınmanın tam olarak farkında olmadıkları da bir gerçektir.”³¹³

İslam dünyasından Avrupaya bilimlerin geçiş yolları Sezgin'e göre 3 tanedir. Bu yollar:

- a) **İspanya Üzerinden**
- b) **İtalya Üzerinden**
- c) **Bizans Üzerinden geçmektedir.**

Birinci yol:

“Arapça kitapların, İspanya'da başlayan Latinceye tercüme işi birkaç yüzyıl hemen hemen tamamı ile rahip ve papazların elinde idi; çünkü Avrupa'da onlardan başka okuyup yazma bilen kimse yok gibi idi. Mesela ilk usturlap kitapçığını yazan Lupitus (10. yüzyıl) bir papazdı. Kullanılan terimler, rakamlar tamamen çevrilmeden Arapça olarak kalmışlardır. Arapça rakamları Latin dünyasına geçiren de din adamı Gerbert, sonraları 999 ila 1003 yılları arasındaki papadır. 11. yüzyılda ve daha sonra birçok Arapça kitap, evvela İbraniceye, “İbraniceden Latinceye çevrildi. Çok zaman Latince yazı dilini iyi bilmeyen Yahudi kökenli tercümanlar, kitabın kapsamını Latince yazmasını bilene gelişigüzel dikte ettiriyordu. Tercümelerin devam ettiği 12. yüzyılda Fransa'nın birçok şehrinde ve Oxford'da çevrilen kitapların taklidi ve adaptasyonu başladı. 13. yüzyılda bu çalışmanın alanı bir hayli büyüdü. Avrupa kültür tarihi 13., 14. ve 15. yüzyıllarda büyük bilginler kaydeder ve onlara büyük buluşlar atfeder. Bu değerlendirmeler, maalesef onların İslam bilginleriyle olan bağları hiç göz önüne alınmadan yapılır. Bugüne kadar yapılan araştırmalara dayanarak şunu kesinlikle söyleyebiliriz ki, o bilginler sadece İslam bilginlerinin

---

³¹³ Sezgin, *yer*

dümen suyunda yüzüyorlardı. İslam bilginlerinin seviyesine her bakımdan ulaşmış olmaktan çok uzak idiler. Avrupa'da, bilimde, küçük adımlarla yaratıcılık dönemi 16. yüzyılda başladı ve onlar İslam dünyasını 17. yüzyıldan itibaren geçme yoluna girdiler.”³¹⁴

İkinci yol:

“Bilimlerin İslam dünyasından Avrupa'ya ulaşmasının ikinci yolu İtalya üzerinden oldu. 11. yüzyılın ortalarında tıptan anlayan Tunuslu bir tacir Güney İtalya'ya turist olarak gitti. Oradaki tıbbın çok ilkel olduğunu gördükten sonra Tunus'a dönüp birçok tıp kitabı getirerek durumu değiştirmeye karar verdi. Üç yıl sonra birçok kitapla Salerno'ya geldi. O bir Hıristiyan Arap mıydı, yoksa Hıristiyanlığa sonradan mı girdi, bilinmiyor. Constantinus Africanus adını aldı, bir rahip olarak Monte Cassino Manastırı'na kapandı. 25 kadar önemli kitabın Latinceye tercümesini rahip arkadaşlarına dikte ettirdi, işin çok acı tarafı şudur ki, o, bu kitapları ya kendi ya da eski Yunan otoritelerinin adı altında yayımlıyordu. Aynı kitapların bazıları, başkaları tarafından Arapça asıllarından ikinci bir defa tercüme edildi. Her şeye rağmen Constantinus tarafından yayımlanan kitaplar, yapılan diğer yüzlerce tercümenin yanında Avrupa'daki tıbbın önemli kaynakları olarak değerlerini kaybetmedi. Şaşılacak bir şey olarak şunu sözüme eklemek istiyorum: 19. yüzyılın ortalarında bir tıp tarihçisi, bir bilim kongresinde Constantinus'un ya Salerno körfezinde ya da Monte Cassino'nun tepesinde bir heykelinin dikilmesini öneriyordu.”³¹⁵ “9. yüzyıldan 1086 yılına kadar Arapların idaresinde bulunan Sicilya'da yüksek bir kültürel ve sosyal hayat yerleşmişti. Sicilya ve Güney İtalya, özellikle Haçlı Seferleri münasebetleriyle Avrupa'ya girecek İslam bilim ve teknolojisinin iki önemli merkezi ve istasyonu oldular. Çalışkan, becerikli ve kurnaz İtalyanlar, bu yolla 17. yüzyıla kadar İslam dünyasından en büyük buluşları, en yeni haritaları ve en yeni teknolojiyi hiç vakit kaybetmeden Avrupa'ya taşıdılar.”³¹⁶ “Ortaçağ Avrupa'sında tanınan en büyük matematikçinin neden bir İtalyan oluşunun sırrını biliyoruz. O, 13. yüzyılda yaşayan ve hayatının büyük bir kısmını Arap memleketlerinde geçiren Pizzalı Leonardo idi. Ondan iki yüzyıl sonra yaşayan meşhur Leonardo da Vinci'nin resimlerini çizdiği alet, makine ve silahların İslam dünyasından kaynaklandığını bugün biliyoruz. Bazı önemli Arapça kitapların uzun zamandan beri saklı kalmış İtalyanca tercümeleri 20. yüzyılda ortaya çıktı.”³¹⁷

Üçüncü yol:

“Yaklaşık bir yüzyıldan beri İslam dünyasından Avrupa'ya bilim ve teknolojiyi ulaştıran çok önemli bir yol daha tanınmıyor. Bu yolun istasyonları, Tebriz, Erzurum, Trabzon ve İstanbul idi. Bu yolun en etkin zamanı 1270 ila 1350 yılları arasına rastlar. 1300 yılları civarında

³¹⁴ Agm

³¹⁵ Agm

³¹⁶ Agm

³¹⁷ Agm

Tebriz'deki uluslararası üniversitede çok sayıda Bizanslı öğrenci okuyordu. Bizanslı din adamlarının Yunancaya çevirdikleri Arapça, Farsça kitaplarla İstanbul'da kısa süren bir Rönesans çağının başladığını söyleyen bilim tarihçileri var. Bu yoldan İstanbul'a ulaşan kitap ve teknolojinin 14. ve 15. yüzyıllarda yollarını İtalya'ya, Doğu Avrupa ve Orta Avrupa'ya çevirdiğini biliyoruz. İslam astronomlarının en yeni gezegen teorilerinin Kopernik'e Yunanca tercüme vasıtasıyla ulaştığı, bundan yarım yüzyıl kadar önce ispatlandı.”³¹⁸

2.8.2. Rönesans Devri Hakkındaki Düşünceleri

Fuat Sezgin'e göre Rönesans adıyla bilinen devir gerçekte var olmayan bir devirdir. Bu kavramın üretiliş amacı modern batı bilimine kaynaklık eden İslam kültür dünyasının başarılarının üstünün örtülmesidir. Fuat Sezgin neredeyse bütün konuşmalarında bu kavrama ve bu konudaki yanlışlıklara dikkat çekmektedir.

Konuyla ilgili olarak İslam da bilim ve teknik adlı katalog çalışmasında şöyle demektedir:

“Arap-İslam bilimlerinin Batı dünyasında resepsiyonu ve özümsemesi daha 13. yüzyılın ikinci yarısında, yani bu faaliyetin en aktif olduğu devrede, düşmanlıkla ve şiddetli bir yadsımayla karşılaşmıştı. Kısmî bir direnişe rağmen 19. yüzyıla kadar ısrarla ayakta kalan büyük ölçüde dinî motifli bu karşı koyucu akım, 16. yüzyıldan bu yana Avrupa'da bilimler historiyoğrafyasının düşüncesini ve ortaya koyuluş tarzını derinden etkilemiş, şekillendirmiştir. Bu akım bağlamında bilim tarihçileri bariz bir şekilde ilk kez 18. yüzyılda adeta kelimenin tam anlamıyla, insanlık düşünce tarihinde Arap-İslam bilimlerinin her türlü yaratıcı konumunu inkar eden Rönesans kavramında bir evrensel-tarih görüşüne sürüklenmişlerdir. Bilim tarihinin çok kaba dokunan ve gerçeklikten uzak devrelendirilmesinde, Rönesans olarak adlandırılan fenomen Yunan döneminin doğrudan doğruya bir devamı olarak görülmüştür.”³¹⁹

Rönesans kavramının yanlışlığı, ortaya çıkması, yanlışlanması ve bunun üzerine hala da okullarda okutulup öğretilmesi konusunda Sezgin TÜBA konferansında şöyle demektedir:

“Modern bilimler tarihinin üç yüzyıl kadar bir geçmişi var. Avrupalıların 17. yüzyıldan itibaren kendilerini İslam dünyasından üstün görmeye, hatta bu kültür dünyasını unutmaya başladıkları bir sırada, bilimler tarihinin başlayan yapıcı büyük çağı anlamında Rönesans (yeniden

³¹⁸ Agm

³¹⁹ Sezgin, *İBT* s. 1

doğuş) diye bir adlandırma ortaya çıktı. Bu terimin taşıdığı anlama göre, Avrupa'da 13. hatta 12. yüzyıldan itibaren belirmeye başlayan ilmî kalkınma, doğrudan doğruya Yunan bilimlerinin Latinceye tercümesi, benimsenmesi ve etkisi diye değerlendiriliyordu. Bu anlam, birçok bilim tarihçisi tarafından tarihî gerçeklere aykırı olduğu gösterilmiş bulunmasına rağmen, Batı dünyasında, hatta onun dümen suyunda kalan İslam dünyasında hâkim bulunuyor. Benim kuşağım, ilkokulda ve lisede Rönesans görüşünü, sarsılmaz bir gerçek olarak Batı dillerinden alınan ders kitaplarından öğreniyordu.”³²⁰

Bir söyleşisinde ise Sezgin Rönesans tabiri için uydurma bir tarih diyerek konuya olan tepkisini dile getirmekte ve konuştuğu kişiyle aralarında şöyle bir muhavere geçmektedir:

“Bir konuşma başlığınızdan hareketle sormak istiyorum. İslâm Kültür Dünyası'nın İlimler Tarihi'ndeki yeri nedir? Kısaca anlatabilir misiniz?

Müslümanların dünyada kültür yapıcı olan bilimlerin seviyesine çok uzak bir mesafe gösteren kültür dünyaları var. Bunlardan mesela, Babilonyalılar öyleydi. Mısırlılarda öyleydi. Yunanlılar da onların en ilerlemişidir. Fakat biz umumiyetle Yunanlıları biliyoruz ama bu bilimlerin nerden geldiğini bilmiyoruz. Bundan sonra, bir atlıyor bugünkü bilimler tarihi. Yunanlılardan Avrupa'ya atlanıyor. Rönesans diye uydurma bir tarih var. Bu uydurma tarihi bir tarafta bırakarak bugünkü araştırmaların neticelerine bakınca ki çok daha az biliyoruz. Çok iyi şeyler keşfedilmiş ama mevzunun çok küçük bir kısmı bu. Bakıyoruz İslâm Kültür Dünyası, yaratıcı kültür dünyalarından birkaçından biri. Tabii. Mesela Yunanlılarla mukayese edince, bugünkü modern bilimlerle mukayese edince bunlar birbirinden ayrı şartlar içerisinde ortaya çıktıkları için onların gelişmeleri, gayretleri, hamleleri birbirine benzemiyor. O şartları göz önüne alarak ben, şahsen bilimlerin İslâm Dünyası'nda Yunanlılarda olduğu kadar -en aşağı o kadar- büyük mesafe kat ettiğine inanıyorum.”³²¹

Sezgin bir başka konuşmasında ise Fransız bir alimin sözlerinden yola çıkarak Rönesans tabiri hakkındaki düşüncelerini ve Avrupa resepsiyonu ile İslam resepsiyonu arasındaki farkları şöyle dile getirmektedir:

“Rönesans kelimesi on sekizinci yüzyılda ilk defa birden bire ortaya çıktı. Bir Fransız âlimi var: Mösyö Etienne Gilson, O diyor ki: ‘Rönesans tabiri profesörlerin bir kuliste düşünüp taşınıp uydurdukları bir kelimedir. Katiyen hakikatle ilgisi olmayan, fakat hakikati bastırmak için zorla aranmış

³²⁰ Sezgin, *Yer*

³²¹ Sekili, *Agm*

sunı bir tabırdır. Rönesans tamamıyla uydurma bir kelımedır ve böyle bir hadıse katıyen yok. Rönesansı'ı Şu manada alıyorlar: Yunanlılarda büyük bir ilım birikimi var-ki bunu biz de kabul ediyoruz- sonra bu sekiz-dokuz yüzyıl devam ediyor, ondan sonra aradaki koca bir İslam medeniyetinin bilime katkılarını hiç kabul etmeden, yok farz edip atlayarak; on üçüncü yüzyılda aldıklarını da Yunanlıların ilmi olarak tanıtıp alıyorlar, sonra da buna Rönesans diyorlar. Halbuki hakikat bu değil. Gerçekte ise önce İslam dünyasından Arapça yazılmış eserleri alarak okuyorlar, Müslümanların felsefe kitaplarını tanıyorlar ve sonra yavaş yavaş İbn-i Sina'nın tercümeleri ile Yunan ilimlerini, Aristoteles'in felsefe kitaplarını tanıyorlar. Esas hocalarını, bir tarafa atıp unutuyorlar, çünkü onları 'gavur' olarak niteliyorlar. Diğer taraftan Aristoteles'i tutuyorlar, halbuki onların inancına göre Aristoteles daha çok 'gavurdur', 'ateisttir'. Bizim dünyamıza bakışlarındaki mantık ve anlayış budur. Bu şekilde kalıyor. Fakat diğer taraftan Aristoteles'e yüklenenleri de vardır. Ona da 'gavur' falan derler. Düşününüz ki on üçüncü yüzyılda Paris'te Aristotelesin kitaplarının okunmasına klise bir yasak koyuyor ve bir müddet Aristotelesin kitapları yasaklanıyor. Ben Aristotelesin birçok kitabının Türkçe tercümesini gördüm, hiç yasaklanmamıştır."³²²

Son olarak Sezgin'in Rönesans'la ilgili Şu orijinal ifadesine burada yer verilecektir: "Siz de benim gibi Rönesans ninnileri ile büyüdünüz. 'Müslümanlar dünyayı öküzün boynuzunda sanıyordu' diye öğretildi. Hâlbuki Müslümanlar 10. yüzyılda göğün ve yerin eğiminin sabit mi değişken mi olduğunu hesaplamak için rasathane kurdu"³²³

2.8.3. Avrupalılarca İslam Bilim Tarihinin Üstünün Örtülmesi ve Nedenleri

Sezgin'in yaptığı 60 yıllık araştırmalar boyunca temel olarak ulaştığı neticelerden en mühiminin Avrupalılar tarafından İslam medeniyetinin bilimsel başarılarının üstünün örtülmesi olduğu görülen bir gerçektir. Sezgin'e göre Avrupalıların İslam dünyasından bilimle alma süreci çok sancılı ve düşmanlık içerisinde olduğundan yani bilimleri hocalarından değil düşmanlarından aldıklarını düşündüklerinden tercüme ettikleri kitapların Müslüman yazarlarını bir tarafa bırakıp başka adlar anmakla başlayan bir örtme süreci vardır. Bu süreç hakkında kendisi Şöyle konuşmaktadır:

³²² Yılmaz, Age s. 45

³²³ www.ihlas.net.tr 20 Ekim 2009

“İslamiyet ortaya çıkışının 2. yüzyılında İspanya'ya (Endülüs) ayakbastı. İslamiyet İspanya'ya ayak basmasıyla kendi kaderini çizdi. Yeni bir dinin temsilcisi olarak oraya gitti. İnsanları ilmiyle dehşete düşürdü. Orada yaşayan Hıristiyan ve Yahudileri etkiledi. İslam oraya girmesiyle onların şuur sahalarına girmişti. Bu onları uyandırdı ve Haçlı seferlerine itti. Bir kördüğüm şeklinde olsa da, papazlar, Müslüman âlimlerin kitaplarını Latince'ye tercüme ederek bilimsel gelişmenin ilk adımlarını atıyorlardı. Yahudiler ağırlıkta olmak üzere, tercümeyi papazlar yapıyordu. Çünkü Avrupa'da başka okuma yazma bilen yok gibiydi. Bu arada, Batı bilimini sanıldığı gibi aksine din adamlarına borçlu. Avrupalılar; Sicilya ve Endülüs'te tercüme edilen İslam bilginlerinin eserlerini kaynak göstermeden intihal ediyorlardı. Eserlerin isimlerini değiştiriyorlardı. Bu yüzden Batı uygarlık ve biliminin temeli aradaki İslam bilimi atlanarak ondan önceki yüksek medeniyet olan Yunanlılara izafe ediliyor. Örneğin 13. yüzyılda yaşayan Raymondus Lullus adındaki papaz, az Arapça bilmesine rağmen, Avrupa'da Arapça eğitim veren merkezler kuruyor ve Müslümanları kendi silahları ile vuralım diyordu. Kitaplar yazıyor ve büyük bir âlim olarak geçiniyordu. Fakat bundan 50 yıl önce ortaya çıktı ki, bu adamın 70'e yakın eserinin hepsinin Arapçaları vardı. Yani bunların hepsi Arapça'dan tercüme edilmişti.”³²⁴

2.8.4. İslam Bilim Tarihine Yönelik Küçümseyici, Görmezden Gelici, Adil Olmayan Yanlış Bakış Açısı

Fuat Sezgin'in akademik kariyerinin, İslam bilim tarihi araştırmalarında durduğu eksenin, yazdığı kitapların ve konuşmalarının metinlerinin hep temelinde Avrupalılarca İslam dünyasına karşı kasıtlı veya kasıtsız ama özellikle de kasıtlı bir küçümseyip, görmezden gelici bakış açısının varlığına dair tespitidir. Sezgin hemen hemen bütün yazı ve konuşmalarında bu adil olmayan önyargıya değinmiş ve İslam bilim tarihi alanında yaptığı çalışmalarının amaçlarından birinin de bu önyargıyı parçalamak olduğunu belirtmiştir. Örneğin kurduğu müzenin amacını bir yerde şöyle açıklamaktadır:

“Sunulan bu katalogda anlatılan ve resimlerle gösterilen aletler, cihazlar ve avadanlar, 1982 yılında Johann Wolfgang Goethe Üniversitesine bağlı olarak kurulan “Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften” yayınlarıyla birlikte, 800 yıl boyunca Arap-İslam kültür çevresinde gerçekleştirilmiş olan başarılarla yönelik küçümseyici yaygın

---

³²⁴ Kışlakçı. *Yazılmadı*.

kanaati mümkün olduğunca değiştirebilmeye katkıda bulunmak amacıyla yapılmıştır.”³²⁵

Bir başka yerde bu önyargı ve bunu kırmaya çalışan kendinden önceki bilim adamlarından ve sonrasında okullardaki eğitim sürecinden şöyle bahsetmektedir:

“Kendilerine borçlu olduğumuz J.J. Sédillot, L.A. Sédillot, J.-T. Reinaud ve F. Woepcke gibi öncülerin güçlü etkilerinden itibaren, bilim tarihi ağırlıklı çalışan oryantalistlerin, Arap-İslam kültür çevresinde insanlığın düşünce tarihine katkı olarak ortaya konulmuş başarılı çalışmalara ilişkin yaygın ama yanlış kanaatin değiştirilmesinde kesinlikle birçok katkıları olmuştur. Buna rağmen E. Wiedemann’ın 1917 yılında dile getirdiği şu şikayet maalesef hâlâ geçerliliğini korumaktadır: «Arapların Antik Çağ’dan kazandıkları bilgileri sadece tercüme yoluyla bize ulaştırdıkları ve buna önemli sayılabilecek bir yenilik eklemedikleri görüşüyle her defasında yeniden karşılaşılmaktadır.»¹¹ Bunun sebebi her şeyden önce bilimler historiyoğrafyasında inatçı bir şekilde tutunan, Arap-İslam kültür çevresinin bilimler tarihindeki yaklaşık 800 yıllık yaratıcı dönemini görmezden gelen ve böylelikle de modern insanın temel bilim tarihi bakış açısını daha okul kitaplarından başlayarak perçinleyen ele alış tarzında görülebilir. Bu yargı sadece Batı dünyası için değil, aynı zamanda en geniş anlamda, okul kitaplarının Amerikan ya da Avrupalı örneklerine göre şekillendirildiği, günümüz Arap-İslam kültür bölgesi için de geçerlidir.”³²⁶

Matematiksel coğrafya ve kartografya Sezgin’in uzmanlık alanlarından biridir. Kendisi halife Me’mun haritasını bulduktan sonra üzerinde yaptığı araştırmalar sonucunda mevcut kartografya tarihine yönelik eleştirilerine değinirken bu yanlış bakış açısını da ciddi anlamda eleştirmektedir.

“Arap-İslam kültürünün evrensel bilimler tarihindeki konumuna ilişkin bu genel girişte ben, temel düşüncemi ve konuya ilişkin yıllar boyu süren uğraşım sonucunda elde ettiğim kanaatimi dile getirmek istiyorum. Halife el-Me’mun tarafından görevlendirilen astronom ve coğrafyacılara gayretleri ne kadar büyük olursa olsun, başarıları sınırsız olmamıştır. Bu durum onların Yunan öncülerini için geçerli olduğu gibi, Avrupa’daki ardılları için de geçerliydi. Naif ve zorlamayla ortaya çıkan harita tarihçiliği bakış açısına artık kendimizi teslim edemeyiz. Bu bakış açısına göre, 14. yüzyılın başında Giovanni Carignano³⁹ gibi bir rahibin, ikamet ettiği yer Cenova’da sadece kendisine ulaşan haberlere dayanarak, Akdeniz, Karadeniz, Hazar Denizi ve

³²⁵ Sezgin, *İBT* s. 15

³²⁶ Age s. 16-17

Anadolu’yu, oralarda bulunmaksızın ve nesiller boyunca aktararak kazanılan haritaları ve kayıtları kullanmaksızın, gerçeğine çok yakın tasvir eden bir dünya haritası yapabilecek durumdaymış. Bu bakış açısına bir başka örnek de şudur: 1724 yılında Guillaume Delisle Paris’teki atölyesinde oturarak, yüzlerce yeri koordinatlarıyla, denizleri ve gölleri sahilleriyle, devletleri sınırlarıyla ve ırmakları yataklarıyla birlikte hemen hemen mükemmelliğe ulaşır derecede, Doğu Anadolu ve Kafkasya’yı da içeren bir İran haritasını o bölgede nesiller boyunca geliştirilen haritalar ve kendi diline yapılan çeviriler olmadan çizebilmiştir.”³²⁷

Bu yanlış bakış açısının sadece halkta değil özellikle de bilim tarihi ile uğraşanlarda mevcut olduğuna dair Sezgin şöyle demektedir:

“Sosyal bilimlerdeki gelişmeler, burada birkaç örnekle ana hatları betimlenen doğa bilimlerindeki gelişmelerin hiç de gerisinde kalmamıştır. Fakat maalesef bu bilimlerin tarihi değerlendirilmesinde yıkıcı ve tökezleyici bir bakış açısı oluşmuştur. Bu bakış açısını temsil eden bazı Arabistler, İslam öncesi dönemden itibaren en erken nesillerin yazınsal, şiirsel, hukuksal, tarihsel, teolojik ve filolojik metinlerin sınıflandırılmasının bu dönemde yani 3./9. yüzyılın ilk yarısında oluşturulduğu eğilimindedirler. Bu eğilimin temsilcileri, bu dönemde, 3./9. yüzyılda, ortaya çıkan eserlerin yazarlarını, o döneme kadar sadece sözlü olarak ulaşan malzemeyi ilk kez toplayıp yazılı hale getiren kimseler olarak görmekte ve bu görüşe kendilerini inandırmış görünmektedirler. Bu eğilime karşı şu görüş ileri sürülebilir: Bu periyodun yazılı ürünleri, yeni edebi türler ortaya koyma yoksulu olmaksızın, esas itibarıyla genişletme, daha sistemli inşa, seçme-ayıklama ve yorumlamaya, kısacası en geniş anlamda geçmişte oluşturulmuş edebî faaliyetleri tamamlama ve ileriye taşımaya yöneliktir. Bu anlamda teolojik-diyalektik eserlerde atomistlerin 2./8. ve bir sonraki yüzyılda rakiplerine karşı tam bir ustalıkla yürüttükleri matematiksel tartışmalar karakteristiktir.”³²⁸

Burada verilecek bir başka örnek konunun tam anlamıyla anlaşılması ve ispatını sağlayacaktır. Bu örneği Sezgin “*İslamda bilim ve teknik*” adlı kitabının giriş cildinde vermektedir. Bir Avrupalı elçinin ünlü bilim adamı Takiyyeddin hakkındaki bir mektubunu Sezgin araştırmaları sırasında ele geçirmiştir. Olay şu şekilde cereyan etmektedir:

“Bu toplu bakışta anılacak olan 10./16. yüzyıl başarılarından birisi 1575–1580 yılları arasında Osmanlı Sultanı III. Murat tarafından İstanbul’da

³²⁷ Age s. 12

³²⁸ Age s. 14-15

kurulan büyük rasathanedir. Böyle bir rasathane kurma fikrini sunan kişi çok yönlü bir bilgin olan Takıyyeddîn Muhammed b. Marûf er-Rassâd'dır. Bu bilgin, çok büyük boyutlarda imal edilmiş yeni aletlerle, “yeni bir gözlem tarzı” (rasad cedîd) yardımıyla köklü bir şekilde tashih edilmiş sonuçlar elde etmeyi hedeflemektedir. Suriye ve Kahire'deki ikametinden sonra İstanbul'a göçen Takıyyeddîn tarafından muhtemelen ilkin Arapça dikte ettirilen ve bize Türkçesiyle ulaşan kitap, bu rasathane ve aletleri hakkında bilgi vermekte, o zamana değin bilinmeyen boyutlardaki 8 gözlem aracının tanıtımını ve resimli tasvirlerini içermektedir. Bunlardan iki tanesinin bizzat Takıyyeddîn tarafından icat edildiği anlaşılıyor. Diğerlerine, 300 yıl önce Merâğa'da inşa edilen rasathanenin aletler kitabında rastlanmaktadır. İstanbul Rasathanesi hakkındaki haberlerin çok kısa bir süre içerisinde Avrupa'ya ulaşmış ve büyük astronom Tycho Brahe (1546-1601) tarafından öğrenilmiş olduğu muhtemeldir. Her halükarda Takıyyeddîn ile Tycho Brahe'nin iki aracı arasındaki benzerlik bu izlenimi uyandırmaktadır. Bunlar, yıldızlar arasındaki mesafeleri ölçmeye yarayan alet ile ahşap Quadrant'tır. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun İstanbul sefirinin papazı olan Stephan Gerlach da Türkisches Tagebuch isimli ruznamesinin 13 Kasım 1577 olayları arasında İstanbul Rasathanesi hakkında oldukça ayrıntılı bilgiler vermektedir. Belirgin bir eğilimle [de olsa], 1 Ocak 1578 yılından 3 Mart 1581 yılına kadar bir başka sefirin papazı olarak İstanbul'da ikamet eden Salomon Schweigger de bu vakıa hakkında bilim ve kültür tarihi açısından çok önemli ve faydalı bilgiler aktarmaktadır. Bu kişi seyahatnamesinde Takıyyeddîn'i şu şekilde nitелеmektedir: «...melun ve zavallı bir adam... Çok önceleri Roma'da bir matematikçinin yanında tutsak ve uşak olarak bulunmuş ve o matematikçinin sanatını emmiş ve böylelikle bir gökyüzü ustası ve yıldız bilgini haline gelmiştir; Ptoleme, Öklid, Proklos vd. gibi bilginlerin astronomiye ilişkin eserlerini Arapça çevirilerinden bir Yahudi'nin yanında gizlice okumuş ve öğrenmiştir.»³⁹⁸ Bu ifadelerin doğru olmadığı ve Takıyyeddîn'in Roma'da bulunduğu sadece bir uydurma olduğu ispatlanmaya değmez. Yalnız bu keskin ifadeler şu konuya kulak kabarttırılmalıdır: Daha 13. yüzyılda etkisini göstermeye başlayan, Arap İslam kültür çevresine karşı düşmanlık ruhuna 16. yüzyılın ikinci yarısında bilimlerde üstünlük duygusunun eklendiği bir rekabet anlayışıyla karşılaşılıyor. O sıralarda bu üstünlük duygusu gerçeğe pek uymuyordu, fakat kısa süre içinde gerçek olacaktı.”³²⁹

Bilim Tarihinin Hatalı Devrelendirilmesi ve İslam Bilim Tarihinde Altın Çağ Dönemi Hatası

Sezgin'in değerli ve ezber bozan fikirlerinden bir tanesi de bilimler tarihi uzmanlarınca yıllardır dile getirilen, İslam bilimlerinin 13.yy.dan itibaren yok olmaya

---

³²⁹ Age s. 74

yüz tuttuğu şeklindeki iddialarının çürütülmesidir. Konuyla ilgili Sezgin şöyle demektedir:

“Şimdiye kadar elde edilen bilimsel araştırma sonuçlarına göre şu hükümde bulunabiliriz: Doğa ve matematiksel bilimler alanında yaratıcılık 3./9. yüzyılın ortalarında –bazı durumlarda daha da erken– başlamış, resepsiyon ve özümseme süreci ise bu yüzyılın sonuna doğru tamamlanmış görünüyor. Yaratıcılık bütün bilim dallarında, gerçi her zaman tekdüzelikle çizgisel olmasa da izlenebilir bir yoğunlukta ve hatta yeni bilim dallarının temellerini atarak 15. yüzyıla, bazı dallarda ise 16. yüzyılın sonuna kadar devam etmiştir. Arap-İslam bilimleri tarihine dair araştırmaların erken bir evresinde, bu bilimlerin daha 5./11. yüzyılın ilk yarısında sona erdiği ileri sürülen bir “altın çağı”ndan bahsetme alışkanlığı bulunuyor. Bu tasavvurla bir başka tasavvur ilişkilendirilir: Abbasi Devleti’nin Moğollar tarafından 656/1258 yılında yıkılmasıyla Arap-İslam bilimlerinin duraklama evresinin başlamış olduğu farz edilir. Her iki tasavvur da bilimsel araştırmaların bugünkü ulaşılan sonucuyla bağdaşamamasına rağmen yine de kendilerinden bahsettirmektedir. Gerçekte 13., 14. ve 15. yüzyıllar da Arap İslam bilimlerinde birçok keşfin, icadın ve yeni bilim dallarının kurulmasının zaman dilimi olarak belirmektedir.”³³⁰

İslam biliminin duraklama çağının tarihlendirilmesindeki hatalar sadece bunlarla kalmamaktadır. Sezgin’e göre 12. yy’ı duraklama başlangıcı olarak görmek, bilgisizliğin bir tezahürüdür. “Bu yüzyılın duraklama başlangıcını da içerdiğine ilişkin görüş, talihsiz olduğu kadar tarihi olgularla çelişen ve Arap-İslam bilimleri tarihi konusunda bir zamanlar tam bir bilgisizlik içerisinde ortaya atılan bir görüştür. Halbuki durum bunun tam tersidir.”³³¹

Sezgin konuyla ilgili araştırma sonuçlarını vermeye tüba konferansında devam ederek şöyle demektedir:

“Bugüne kadar ulaşılan araştırma sonuçları, gelişmenin her bilgi alanında 15. yüzyılın sonuna kadar devam ettiği, Müslümanların Yunanlılardan aldıkları bilimleri geniş ölçüde geliştirdikleri, bazı bilimleri ilk defa kurdukları biliniyor; ciddi bir duraklamanın ancak 16. yüzyılın ikinci yarısında kendisini gösterdiği gerçeğine inanmaya zorluyor. Bilimler tarihinin eskimiş bir tutumuna göre 12. yüzyıl, İslam bilimlerinin duraklama

---

³³⁰ Age s. 161

³³¹ Age s. 41

veya gerileme (dekadans) çağının başlangıcı olarak sanılır. Hâlbuki özellikle son elli yılın ilgili çalışmaları, 13. ve 14. yüzyılda İslami bilimlerin hemen her alanda çok yüksek bir tırmanış yaptığını ve onların gittikçe politik ve iktisadi bakımdan zayıflayan İslam dünyasından ziyade, ulaştıkları Avrupa'da genelde 17. yüzyıldan itibaren ürünlerini vermeye başladığı inancını uyandırıyor. Ben de yirmi yıla yakın bir zamandan beri gittikçe gelişen bir inancı size iletmenin fırsatını kullanarak söylemek istiyorum; eğer şartlar 13. ve 14. yüzyıllarda bilimlerin İslam kültür dünyasındaki gelişme hızına uygun kalsalardı, sanırım ki, bilimler günümüzdeki düzlemlerine çok daha erken bir devirde kavuşmuş olabilirdi. Ama bu insanlığın yararına mı yoksa zararına mı olurdu, o başka bir soru.”³³²

Sezgin konuyla ilgili itirazlarını İrfan Yılmaz'a “Benim itirazım esas bundan sonrasına” diyerek şöyle söylemektedir:

“ Yani Müslümanların sorgulayan, yenilik üreten, orijinal keşifler çıkaran aktif devrini bazı batılı bilim adamlarının tarihleme hususundaki yanlışlarıdır. Benim tespit ettiğim tarih ise bu aktif dönemin 800 yıl kadar sürdüğüdür. Bilimle meşgul olma tarihini 7. yy.da başlatırsak 200 yıl tercüme ve öğrenme devri onu takip eden 9.yy.dan itibaren de keşifler ve icatlar devridir. Her sahada orijinal düşüncenin, creativitenin sergilendiğini ve bunun hızının artarak devam ettiğini görüyoruz. 15. yy'ın sonuna kadar devam etti bu gelişme: hatta 16. yy'da bile tamamen kaybolmadı. Ne var ki Müslüman cemiyet muhtelif sebeplerle artık bu araştırma hamlesini, keşif ve icat arzusunu kaybetme merhalesinin eşiğine adımlarını atmaya başlamıştı.”³³³

2.8.6. Bilim tarihi anlayışı

Sezgin'in bilim tarihi anlayışı modern bilim tarihi anlayışlarının da ötesinde çok ciddi anlamlar ve hümanist yaklaşımlar taşımaktadır. Sezgin'e göre bilim belli bir millet veya devletin malı değil bütün bir insanlığın malıdır. Bilimin sahipleri ne Avrupalılar, ne Yunanlılar ne de Müslümanlardır; bilimler bütün bir dünyanın sahipliğindedir.

“Modern ilimlerin temelini Müslümanlar oluşturdu demiyorum. Bu bir bakıma doğru. Fakat, ben ilimler tarihine bir bütün olarak bakıyorum. Bilimler tarihi bütün bir insanlığın tarihidir. Bunda birçok kültür merkezleri zaman zaman faal olarak ortaya çıkar. Bir kısmı pasif olarak kalıyor. Ancak, faal olarak ortaya çıkan kültür merkezlerinin yerleri, ilim adamlarının

---

³³² Sezgin, *Yer*

³³³ Yılmaz, *Age* s. 42

dikkatini celb ediyor.”³³⁴ “Benim için bilimler tarihi bir bütündür. Bilim tarihçisinin ödevi, bu bütünü meydana getiren parçaları gerçeğe uygun bir şekilde, hislerden, önyargılardan uzak, tam bir objektivite ile değerlendirmek ve tanıtmaktır.”³³⁵

Sezgin’in bilim tarihinin tanımı ve bu konu hakkındaki görüşleri şöyledir:

“Bilim tarihi ne demek? Bilim tarihini çok çeşitli şekillerde tarif edebilirsiniz. Ama bugün aklıma geleni size söyleyeceğim: beşeriyetin, başlangıçtan bugüne hayat şartlarını geliştirmek ve hayatı, içinde yaşadığı kainatı tanımak hususundaki bütün çalışmalarının neticesini gösterme gayretidir. Benim burada (Frankfurt) çok hürmet ettiğim Matthias Schramm isimli çok büyük bir alim dostum vardı, birbirimizi çok severdik. Fiziğin kurucusu diye İbnü’l Heysem vesilesiyle Arapçayı çok iyi bilirdi. Benden biraz gençti ancak birkaç sene önce vefat etti. Onun kaybıyla hakikaten çok yıkıldım. Mathiasın kullandığı bir tabir vardı ve ben de onu çok severek kullanıyorum. O diyor ki: “ Geschichte der Wissenschaften der Ganzen Menschheit.” “ tekbir beşeriyetin bilgilerinin tarihi” diyor, yani birçok beşeriyeti kabul etmiyor, “ tekbir beşeriyet, tek insanlığa ait bilimlerinin tarihi” diye bir kavram koyuyor. İnsan büyük bir kütledir. Birçok kavimler muhtelif şartlar altında gelmişler, şartlar yardımcı olacak şekilde talihleri yaver gitmişse kendilerini ortaya koyarak, güzellikler, keşifler ve icraatlar ortaya koymuşlar. Vazifelerini yaptıktan sonra geri çekilmişler. Bunların bazılarının katkıları çok büyük, bazıları orta derecede, bazıları ise küçük olmuş. Fakat bütün bunlar, yine de insanlığın müşterek eseridir. Aynı bilim duvarına değişik kavimler, değişik medeniyetler, farklı toplumlar farklı zamanlarda tuğlalar koyarak inşa etmişler ve inşaya devam etmekte. Fakat ilmin ve medeniyetin bu kadar geliştiği günümüzde bu mefhum henüz hakim değil maalesef.”³³⁶

Bir başka yerde Sezgin bilimlerin toplumdan topluma geçmesi ve bir toplumun malı olmamasıyla ilgili Joseph-Toussaint Reinaud’un (1795-1867)’dan iktibasla şöyle konuşmaktadır:

“Sédillotlar tarafından sürdürülen mücadelenin, yorulmak bilmez bilim adamı Joseph-Toussaint Reinaud’un (1795–1867) daha aşağı kalmayan bir yaratıcılık ve inançla coğrafya, İslamî arkeoloji, savaş tekniği alanlarında başardığı ve yaşamını adadığı eserlerle desteklenmesi bir şans olmuştu. Reinaud çalışmalarının birisinde, bilimler tarihinin bütünlüğünü veciz bir şekilde ifade eden şu düşünceye ulaşmıştı: «Rastlantı, tekniklerin ve sanatların ilerlemesinde çok büyük bir rol oynamaz. İnsanlık bütün

³³⁴ Kışlakçı, Agm

³³⁵ Sezgin, Age

³³⁶ Yılmaz, Age, s. 41

keşiflerinde istikrarlı bir şekilde ileriye doğru, birdenbire bir sıçrayışla değil, adım adım hareket eder. Her zaman aynı hızla ilerlemez, fakat hareket süreğendir. İnsan icat etmez, sonuçlar çıkarır. Mesela insan bilgisinin bir alanını ele alalım: Bu alanın tarihi, yani ilerleme tarihi, aralıksız bir zincir oluşturur. Olgular tarihi bize bu zincirin parçalarını verir ve bizim görevimiz, kaybolan halkaları her bir parçayı bir diğerine eklemek için yeniden bulmaktır.»³³⁷

Bir başka yerde Sezgin

“Fakat ne temel düşüncemizde ne de üstlendiğimiz bu ödevi yerine getirme gayretimizde “biz bulduk” heyecanı ile hareket etmiyoruz,” diyerek bilimlerin tarihinin bütünlüğüne yönelik inancı hakkında şu cümleleri kurmaya devam etmektedir: “bilakis biz bilimlerin tarihinin bütünlüğüne ve yukarıda Reinaud ve Favé tarafından formüle edilmiş prensibe inanıyoruz: İnsanlığın ortak bilimsel mirası, süreğen adımlarla, her zaman düz bir çizgi halinde olmasa da, değişken bir hızla büyümektedir. Tarihte belirli bir zaman dilimindeki bir kültür çevresi, bilimsel mirası, küçük olsun büyük olsun bir adım daha ileri taşımak için öncülüğü üstlenmiş, daha doğrusu içinde bulunulan koşullar doğrultusunda öncülüğe getirilmişse, tarihî koşullar ve o öncü tarafından ulaşılan seviye, ardılın kaydedeceği olası ilerlemeleri ve bu ilerlemelerin hızını etkileyen faktörleri belirler.”³³⁸

Bir röportajında konuşmacı ile arasında konuyla ilgili olarak şöyle bir muhavere geçmiştir:

“Bilimler Tarihi’nin bir bütün olduğunu ve bilim tarihçisinin, bütünü meydana getiren parçaları gerçeğe uygun şekilde tam bir objektivite ile değerlendirmesi ve tanıtmasını öneriyorsunuz. Sizce bugün bilim tarihçilerinde böyle bir bilimsel ahlâk var mı?”

Henüz yok. İlimler Tarihi bu kadar gelişmedi. Bilimler Tarihi Avrupa’da çok geç başladı. Rönesans’la maalesef ortaya çıkan tamamen yanlış düşünce, İlimler Tarihi’nin gelişmesine mani oldu. İlk Bilimler Tarihi’nin İslâm Dünyası’nda yazıldığını biliyor musunuz? İbn-i Nedim adında bir Müslüman ilk Bilimler Tarihi’ni yazdı. Adı Fihrist’ul-Ulûm (Bilimlerin Katalogu) diyor ama mühim olan; Çinlilerden, Hintlilerden, Yunanlılardan, bütün kültür dünyalarından o zaman bahsedebiliyordu. Bugünkü yazılan bilimlerin tarihi, öncüllerini bilmiyorlar. İlk Bilimler Tarihinin İslâm Dünyası’nda yazıldığını bilmiyorlar. Mesela, şu kadarını söyleyeyim, Alman bir bilim tarihçisi hanım bundan 40–50 sene evvel İbn-i Usaybiye *Tıp Tarihi*’ni aldı. O *Tıp Tarihi*’nde İbn-i Usaybiye diyor ki “Biz filan kültür dünyasının tıbbî öbürlerinden daha iyidir, öbürlerinde yoktur, diyemeyiz. Her kültür dünyasının tıbbî, tıp bilimi vardır. Tüm bunlar

³³⁷ Sezgin, *İBT* s. 13 önsöz

³³⁸ Age s.15

en sonunda bir bütün teşkil ederler.” Böyle bir fikir miladi 13. yüzyılda ileri sürülmüş bu fikir ancak Avrupa’da 20. yüzyılda bir daha ortaya çıkma şansını kazanmıştır. Tüm bunları maalesef bilmiyorlar. Arapça bilmeyen bir bilimler tarihçisi hanım bunu yazdı ve onun yazdığını da bilen insan az. Ben bunları size 13–14 yıldır hazırladığım kitapta toplamaya çalışıyorum. İnsanların şuur sahasına geçirmek lazım.”³³⁹

İlimlerin ve Zirve Bilim Adamlarının Birbiri İle Münasebeti

Sezgin’e göre bir çağda eğer kendini yetiştirmiş Cabir İbni Hayyan gibi Biruni gibi zirve bilim adamları varsa bu tek başına o bilim adamının varlığını ve başarısını değil hem çalıştığı bilim dalındaki mevcut durumu hem de o toplumdaki mevcut bilimsel seviyeyi gösterir. Bu konu ile ilgili olarak Sezgin El-Cezeriyi meselesinde şöyle yazmaktadır:

“El-Cezeri’nin kitabındaki kendi yaratıcılık payına gelince: Arap-İslam kültürünün teknoloji tarihi araştırmaları kesin ve sağlam bir zemine oturmadıkça ve genel bilim tarihi çerçevesindeki yeri tatmin edici bir şekilde açıklanmadıkça biz, eserinde tanıttığı buluşların bazılarının onun buluşları olduğuna dair sadece tahminde bulunabiliriz. Tek bir şey kesin olarak söylenebilir ki, bu eser kültürel ve bilimsel açıdan ulaşılan yüksek seviyenin tarihsel bir tanığıdır. Araçlar ve cihazlar ile bunların imali ve kullanılan malzemeler hakkında bu eserden yeni bilgiler öğrenmekteyiz. Bu açıdan bakıldığında kitap, her ne kadar bütün İslam dünyasında ulaşılan teknoloji seviyesini ortaya koymakta muhtemelen temsil niteliği taşıyorsa da, genel bilim tarihini anlamada çok önemli katkılar sağlamaktadır. Bu kitapta tanıtılan bazı araçlar, daha sonraları Avrupa’da araç ve gereçler hakkında yazılmış kitaplarda tanıtılan araçlarla yakınlık göstermektedir; bununla birlikte doğrudan bir bağlantı yokmuş gibi görünüyor.”³⁴⁰

Diğer açıdan Sezgin’e göre bir toplumda bir bilim zirve seviyesine çıkmışsa bu durum o toplumda sadece zirve yapan bilimin değil ona bağlı olarak bütün bilimlerin yeterli bir seviyeye yükselmiş olduğunu kanıtlar. Konuyla ilgili olarak kendisi şu bilgileri vermektedir:

“Evvela şunu belirteyim. Bir ilim diğer sahalardaki ilimlerin desteği olmadan büyük çapta bir tekâmül gösteremez. Eğer bir kültür merkezinde bütün sahalarda şartlar müsaitse, tüm alanlar birden bire gelişir. İslami

³³⁹ Sekili, Age

³⁴⁰ Sezgin, Age s. 37

ilimler hakkında az bilgisi olanlar, İslam medeniyeti sadece astronomi ve matematikte çok iyiydi diyorlar. Fakat bu doğru değil. İslam medeniyeti her ilim dalında büyük gelişme göstermiştir. Her şeyde zirveydi. Şimdi diyorsunuz ki, bu konuda misaller zikredin. Hangi konuda zikredeyim. Her ilim dalında onlarca örnek verilebilir. Fakat burada önemli olan şu: İlimlerde önemli olan bazı prensipler vardır. Bun prensipler ne zaman ortaya çıktı, bilim adamını bunlar ilgilendirir. Örneğin Müslümanlar, nazariye (kuram) ile tecrübe (deney) arasında muvazeneyi ifade eden bir mefhum ortaya çıkardılar. Buna "Mizan" adını verdiler. Daha sonra İslam bilginlerinden Farabi geliyor ve diyor ki, tecrübe (deney) ile nazariye (kuram) de yeterli değil. Muhayyile (imge) de önemlidir diyor. Önce tahayyül edeceksiniz. Muhayyilenizde birçok şeyi yaratacaksınız. Sonra da nazariyeyi kuracaksınız. Böylece nazariye sizi tecrübeye sevk edecektir. İşte bir ilimin oluşması için bunlar önemli. Tıp, fizik, astronomi, felsefe alanında yaklaşık 200 eser kaleme alan Cabir b.Hayyan aynı zamanda bugün bildiğimiz genetiğin babasıdır da. Hayyan şöyle diyor: "Allah bize fiziki kanunlar vermiştir. Bunlarla bitki, hayvan hatta insanın benzerini yapabiliriz. Allah beşere öyle kabiliyetler bahşetmiş ki, bununla beşer kâinattaki tüm sır perdelerini çözmeye muktedirdir." Bu sözler 8. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış olan ve atomun parçalanabileceğini ilk bulan âlim Cabir bin Hayyan'a aittir."³⁴¹

Antik Yunan Biliminin Kökeni

Fuat Sezgin'in genel anlamda fikir dünyasındaki tespitler ve araştırma neticeleriyle ilgili olarak ayrılan bu bölümün en sonunda onun en temel ve en önemli sayılabilecek bir diğer fikrinin tahlilini vermek bu tez için bir gerekliliktir. Sezgin bu fikri bilimler tarihinde çok önemli ve başlangıçta bir yeri olduğu iddiaları herkese öğretilen antik Yunan biliminin kökenine ve onları eleştirilerine ilişkin fikirleridir. Bir başka açıdan Sezgin'in bu konudaki fikirleri, kendisini George Sartondan ayıran en önemli köşe taşlarından birisidir. Konuyla ilgili olarak sonuç bölümünde bazı bilgiler verilecektir.

Öncelikle Yunanlılar hakkında Sezgin'in ilk fikri onların kesinlikle bilimler tarihinin başında değil ancak ortalarında bir yerlerde olduğudur. Kendisi bu konuda şöyle demektedir:

“Modern bilimlerin ortaya çıkış realitesini izah etmeye çalıştığınız zaman, İslam kültür dünyasının bilim dünyasında yaratıcı bir yeri olduğunu

---

³⁴¹ Kışlakçı, Agm

görürsünüz. İslam bilimlerinin ortaya çıkışının da birçok sebebi var. Ondan evvel Yunanlıların, İranlıların, Hintlilerin büyük payı olmamış olsaydı, Müslümanların ilim tarihi diye bir şey olamazdı. Yani sıfırdan başlayamazlardı. Bu Yunanlılar için de geçerli. İlimler tarihinde Yunanlılara da büyük yer ayırıyorsak bunu göz ardı etmememiz lazım. Yunanlılar da sıfırdan başlamadılar. İlimler tarihinin muayyen bir noktasından başladılar. Yunanlılar aldıkları ilimleri büyük miktarda bilgiyi sistematize ettiler ve tertipletiler. Onlara büyük borcumuz var, bunu inkâr etmemek lazım. Yunanlılar büyük iş yaptılar. Ondan 800–1000 yıl sonra onlarda duraklama dönemi yaşadı. Artık yeni bir merhalenin başlaması için, yeni bir muhitin ortaya çıkması, yeni bir ruhun gelmesi ve yeni şartların oluşması gerekiyordu. İşte onların duraklamasından 700 yüzyıl kadar sonra İslam ortaya çıktı. Yunanların duraklamaya girmesiyle ilimler tamamen durmuş değildi. Küçük çapta ilerliyordu. Özellikle Akdeniz havzası içerisinde çok büyük kültür merkezleri vardı. Fakat, bunlar büyük bir yaratıcı hamlede bulunamıyorlardı. İşte İslamiyet'in gelişiyile böyle bir muhit oluştu. İslam tüm kültür merkezlerini kendi içerisinde topladı. Bu ilimlerin temsilcilerini bağrına basan İslamiyet onlara hiçbir zaman ecnebi muamelesinde bulunmadı. Onlara büyük bir tolerans gösterdi.”³⁴²

Fuat Sezgin'e göre bir toplumun ulaştığı bilimsel seviye kendinden evvelki toplumların ulaştığı bilimsel seviye ile ilintilidir. Bu tespitten hareketle değerlendirilecek olursa antik Yunan medeniyeti de kendisinden önceki diğer yüksek kültür havzalarının sularından beslenmiş olmalıdır.

“Tarihte belirli bir zaman dilimindeki bir kültür çevresi, bilimsel mirası, küçük olsun büyük olsun bir adım daha ileri taşımak için öncülüğü üstlenmiş, daha doğrusu içinde bulu-nulan koşullar doğrultusunda öncülüğe getirilmişse, tarihî koşullar ve o öncü tarafından ulaşılan seviye, ardılın kaydedeceği olası ilerlemeleri ve bu ilerlemelerin hızını etkileyen faktörleri belirler. Yunanların olağanüstü yeri, bilimler historiyoğrafyası tarafından genel olarak kabul ve takdir edilir. Fakat Yunanların daha önceki ve komşu kültür çevrelerinden doğrudan ya da dolaylı bir şekilde miras alıp üzerine bina ettikleri sonuçlarla ilgili Yunan bilim tarihçilerinin pek hoşlanmadıkları soru hususunda hâlâ bir belirsizlik hâkimdir. Daha 1932 yılında Otto Neugebauer buna ilişkin olarak şöyle demektedir: «Yunan olanı Yunan-öncesine her bağlama girişimi çok yoğun bir karşı koymayla karşılaşıyor. Alışlageldik Yunan imajını değiştirme gerekliliği ihtimali düşüncesi, Winkelmann'ın döneminden beri mevcut imajın geçirdiği bütün değişmelere rağmen her defasında arzu edilmez görünmüştür. Hâlbuki o zamandan bu güne geçen 2500 yıllık “tarihe” bir 2500 yılın daha eklenmesi gerektiği gibi çok basit bir olgu vardır ve buna göre Yunanların artık başta değil, ortada bulunmaları gerekiyor.”³⁴³

³⁴² Agm

³⁴³ Sezgin, Age s. 15

Sezgin'in antik Yunan bilim dünyasına bir eleştirisi de bu dünyaya ait bilim adamlarında geçmişte yararlandıkları kaynakları zikretme adetinin olmayışıdır.

“Bilim ve teknolojinin Yunanlılara kadar gerçekleşen gelişmesinin kademelerini takip etmek çok zor... Onlar, yani Yunanlılar bilimler tarihinde işgal ettikleri sekiz yüz kadar yıllık muazzam yapıcı safhada öncülerine dair çok az ipucu veriyorlar. Kaynaklara işaret etme geleneği kendilerinde çok zayıf. Onların muazzam yerlerini başlangıç olarak görmeye alışkın modern bilimler tarihinin üç yüz yıldan beri alışılan görüşü, Sümerlerin, Babillerin, Aşurilerin, Hititlerin, Kenanilerin, Aramilerin ve Mısırlıların kültürlerinin arkeolojik araştırma ve bulunan kitabe çözümlerinin getirdiği ışığa rağmen, önemli bir değişme bulmadı.”³⁴⁴

2.8.9. Arabizm Anti-Arabizm

Arabizm ve anti arabizm Sezgin'in yazı ve konuşmalarında en çok üzerinde durduğu konulardan bir diğeridir. Arabizm ve anti arabizm Avrupada ortaya çıkan birbirine zıt ve İslam dünyası, özellikle de Araplar hakkında birbirinden farklı görüşler serdeden iki fikir akımıdır.

Burada öncelikle Sezgin'in Avrupada ortaya çıkan Arap-İslam kültür dünyasına yönelik akademik ilginin başlangıcı ve bu alanda öncü bir yere sahip olan ayrıca Sezgin'in kaynak olarak kendisinden en çok beslenip, şükran borcunu her fırsatta dile getirdiği Heinrich Schipperges adlı Arabist hakkında ki yorumlarına yer verilecektir:

“Çok sayıda makale ve monografik çalışmayla 20. yüzyılın ikinci yarısında Heinrich Schipperges Arap-İslam tıbbının resepsiyonu ve özümsemesi konusunda büyük bir hizmet gerçekleştirdi. Kaleme aldığı çok sayıda makaleyi takdirle anarak, ele aldığımız konuyu geniş bir zeminde işleyen iki çalışması öncelikle dile getirilecektir. Bu iki çalışmadan *Ideologie und Historiographiedes Arabismus* adını taşıyan ilkinde Schipperges, bildiğim kadarıyla, Arap-İslam bilimlerinin Avrupa'da resepsiyon ve özümseme fenomenini tarihi gelişim açısıyla değerlendirmek gibi zor bir ödevi üstlenen ilk kişidir. Bu fenomenin bilincine varıldığı tarihi başlangıç kabul etmekte ve 20. yüzyılın ortalarına kadarki gelişimi izlemektedir. Zengin içerikli çalışmalarında Schipperges, 13. yüzyıldan beri Arap-İslam kültür çevresinden alınan bilgi mirasına karşı oluşan düşmanca ve bu mirastan alınan bilim servetine karşı adil olmaya yönelik bütün

---

³⁴⁴ Yılmaz, Age, s. 70

çabalara rağmen, günümüz insanında bu mirasın büyük önemini hemen hemen tamamen inkâra götüren tutumun net bir tablosunu çizmektedir. Schipperges için “Arabizm”, «yüzlerce yıl çok güçlü etkilerde bulunan ve hâlâ da etkilerine devam eden, onsuz, modern dünyanın kuruluşunu kavrayamayacağımız bir fenomendir».³⁴⁵

Sezgin bir çok yerde hem Arabistlerden hem de onlara karşı maddi ve manevi anlamda mücadele yürüten hem akademik hem de halk kaynaklı anti Arabistler hakkında şu bilgileri vermekte ve Johann Wolfgang von Goethe’yi arab İslam kültür dünyasının bir savunucusu olarak nitelemektedir.

“Birçok bilimsel alanda Avrupa’da yaratıcılığın kendini gösterdiği 16. yüzyılda, 13. yüzyıldan beri Arabizme eşlik eden anti-arabizmde kendini göstermeye devam etti. Fakat bu yüzyılda anti-arabizm geçmişin yadsınması ve Araplara ve hatta Yunanlara ölçüsüzce sövme haline dönüştü. Mesela Paracelsus (yaklaşık 1493-1541) şöyle yazmaktadır: «Arapların veya Yunanların düşünceleri ve adetlerini taklit etmek vatanımız için zorunluluk değildir, bilakis bir yanılğı ve yabancı bir küstahlık-tır». Nettessheim’lı Agrippa (1486-1535) panaromayı çok daha açık ve seçik bir şekilde ağır ifadeler kullanarak ortaya koymaktaydı. Arabizmin savunucularına karşı da ağır saldırılar eksik olmadı. Bu savunuculardan o dönemin en önemlisi Andreas Alpagus (ö. yaklaşık 1520)’tu. Arap ülkelerindeki yaklaşık 30 yıllık ikameti sonrasında Padua’ya geri döndü ve burada arabist olarak faaliyette bulundu, eski Latince çevirileri tashih etti ve yeni eserler çevirdi. Bunların en önemlisi İbn en-Nefis (ö. 687/1288)’in İbn Sînâ’nın anatomisine yaptığı yorumun çevirisidir. Bu eserde belgelenen küçük kan dolaşımının İbn Nefis tarafından keşfi bu çeviri yoluyla İspanyol hekim Miguel Servet (1553)’in eserine girdi ve bu sayede bu hekim Avrupalı hekimlerce uzun süre bu keşfin sahibi ününe ulaştı. Arap-İslam bilimlerinin ne yadsınması nede savunulması 16. yüzyılın bitimiyle sona erdi, her iki tavır da bugüne kadar devam etmektedir. İslam kültürü, bununla birlikte, ona hayranlığını şu ifadelerle çok açık dile getiren Johann Wolfgang von Goethe’nin şahsında bir savunucuya sahiptir: «Bu harikulade düşüncelerin meyvelerinden nasibimizi almak istiyorsak, kendimizi doğuya kavuşturalım, onun kendisi bize gelemeyeceğine göre. Tercümeler bizi sürüklemek, bize kılavuzluk etmek açısından paha biçilmez değerde olabilir ama... bu kitaplardaki dil, dil olarak, ilk rolü oynuyor. Bu hazinelerin kaynaklarını aracısız tanımayı kim istemez ki!»³⁴⁶

2.8.10. Çin Ekspedisyonu (1421) Hakkındaki Mübalağalı Fikirleri Eleştirisi

³⁴⁵ Sezgin Age s. 90

³⁴⁶ Age s. 166

Genel bilim tarihine yönelik Sezgin'in temel eleştirileri birkaç noktada özetlenebilir. Bunlardan birkaçı; genel bilim tarihinde İslam kültür dünyasının başarılarının örtülmesi, antik Yunan biliminin kaynaklarının gizlenmesi gibi çok önemli hususlardır ve tezin ilgili yerlerinde konuya ayrıntılı yer verilmiştir. Sezgin'in genel bilim tarihine yönelik bir diğer ciddi eleştirisi ise 1421 yılında Çin imparatorunun bazı gemilerini yeni yerler keşfetmesi için göndermesi hadisesidir. Bu konunun olağanüstü derecede abartıldığı söyleyen Sezgin konuyla ilgili görüşlerini "Amerikanın Cristoph Colomb öncesi Müslümanlar Tarafından Keşfi" adlı konferansında bir İngiliz denizaltı komutanı Gavin Menzis'in konuyla ilgili kitabı çerçevesinde ve bu kişinin görüşleri etrafında işlemektedir. Sezgin bu konferansta önce Piri reis'in dünya haritasından bahsettikten sonra şöyle demektedir:

"Diğer taraftan bu tartışmalar devam ederken 2002 yılında bir İngiliz denizaltı komutanı Gavin Menzis "1421: Çin'in Dünyayı Keşfettiği Yıl" adıyla yayınladığı kitapta tartışmaya yeni bir boyut kazandı. İslam bilim ve kartografya tarihi konusuyla uğraştığımı bilen birçok okuyucu benim bu husustaki görüşümü sordu. Bu konuyu özel bir araştırmaya tabi tutmadığım dönemlerde ben de Piri Reis'in bize Kristof Kolomb'un kaybolan haritasını ulaştırdığına inanıyordum. Gavin Menzis'in kitabını okuduktan sonra bu konuyu ciddi bir şekilde araştırmaya başladım. Nispeten uzun olan bu araştırmamın sonucu, *'İslam'da Matematik Coğrafya, Kartografya ve Batıdaki Devamı'* adlı, yakında çıkmasını planladığım kitabımın dördüncü cildinin bir kısmını teşkil ediyor. Bugün sizlere bu incelememin sonuçlarını bir özet halinde sunacağım. Bu araştırmanın 50 sayfa kadar tutan metnini Almanca ve İngilizce olarak yakında internet yoluyla geniş bir ilgili topluma iletmeye karar vermiş bulunuyorum. Önce Menzis'in ileri sürdüğü görüşlerden sadece birkaçına değineceğim. Menzis'in ileri sürdüğü 1421 Çin ekspedisyonunun esas şudur: Bazı Çinli hükümdarlar, 1405 – 1433 yılları arasında birkaç donanma hazırlayarak, Hint Okyanusu'na kıyısı bulunan devletlerle, ya diplomatik ilişkiler kurmak ya da haraç almak maksadıyla seferler düzenlemişlerdir. Bu seferlerin safhaları, ayrıntıları ve sonuçları Çin kaynaklarında titizlikle kaydedilmiştir, hatta devrin Farsça kaynaklarında da izlerine rastlanmaktadır."³⁴⁷

Sezgin'in olayın ayrıntılarını anlatmaya şöyle devam etmektedir:

"Daha da önemlisi şudur ki, Çinlilerin bu teşebbüslerine dair günümüze ulaşan en eski 3 kitapçık, seferlere katılanlar tarafından yazılmış bulunuyor. Bu yazarlardan biri de Man Huan adlı Arapça bilen bir

---

³⁴⁷ Sezgin, *Amerika*

Müslümandır. Huan'ın yazdığı kitap Okyanus Sahillerinin Tam Araştırması adını taşıyor. Sinoloji, 19. yüzyılın ikinci yarısından beri bu seyahat bilgileri üzerinde çalışıyor. Ortaya çıkan araştırmalar Çin donanmalarının Hint Okyanusu'nda ve çevresinde 36 ülkeye uğradıklarını, güneyde Borneo ve Timor adalarına, güneybatıda Malindi'ye kadar vardıklarını, bununla birlikte Avustralya ve Madagaskar'ın adının geçmediğini göstermektedir. Seyahatnamelerin hiçbirinde harita bulunmamaktadır. Yalnız 17. yüzyılın ortalarında bir Çinli tarihçinin 3 seyahatnamenin verdiği bilgiye dayanarak yaptığı şematik bir harita günümüze kadar ulaşmış bulunuyor. Altını çizmek gerekirse, ne bu seyahatnamelerde, ne şematik haritada, ne de diğer Çin kaynaklarında donanmanın Hint Okyanusu'nun ötesine geçtiğine dair hiç bir bilgiye rastlanmamaktadır. Onların uğradıkları yerlerin krokisi şöylece verilebilir.”³⁴⁸

Sezgin bu paragrafta ise Çinlilerden önce Müslümanların konuyla ilgili başarılarından şöyle bahsetmektedir:

“Çin donanmaları Atlas Okyanusu'na geçebilirlerdi. Zira bu geçiş yolu çok eskiden beri biliniyordu. Basra şehri yakınlarında yapılan dikişli (çivili değil) gemiler daha 9. yüzyılda Fas'ın Massa limanı ile Çin arasında ticaret seferleri yapıyorlardı. Daha İslam'ın ilk yüzyılında Çin'in Kanton şehrinde bir Müslüman Mahallesi vardı. Yine aynı yüzyılda Madagaskar adasında birçok Müslüman yaşıyordu. Buna rağmen, Atlas Okyanusu'na geçmek Çin donanmasının hedefi ve görevinin dışında kalıyordu.”³⁴⁹

Sezgin İngiliz yazar Menzis ve görüşleri hakkındaki eleştirilerini şöyle sıralamaktadır:

“Bütün bu husustaki açıklığa rağmen, İngiliz yazar Menzis donanmaların 1421 yılında, Hint Okyanusu'nun, mükemmel haritasını yaptıktan sonra Atlas Okyanusu'na açıldıklarını, bütün okyanusu güneyden kuzeye kadar Grönland dahil arşınladıklarını, enlem ve boylam derecelerini ölçtüklerini, bu arada Batıya yönelip Amerika'yı keşfettiklerini, bütün bu bölgelerin haritalarını yaptıktan sonra Kuzey okyanus üzerinden, Asya sahillerinin mükemmel haritalarını yaparak 1423 yılında Çin'e döndüklerini ileri sürüyor. Menzis, başka gerekli şartların dışında yüzlerce yıllık bir zaman isteyen böyle bir başarının ancak Çin donanması gibi insan ve gemi sayısı bakımından yüksek kapasiteye sahip bir donanma tarafından gerçekleştirilebileceğini ileri sürmekle, Çinlilere adeta insanüstü bir kabiliyet ve çalışkanlık atfederek konunun aydınlatılabileceğine inanıyor.”³⁵⁰

---

³⁴⁸ Agm

³⁴⁹ Agm

³⁵⁰ Agm

Sezgin'in mensis'e yönelttiği temel eleştirisi ise şudur:

“Menzis'i bu inanca götüren sebeplerin başında 15. yüzyıl sonu ve 16.yüzyıl başlarında coğrafya tarihinde karşılaşılan 3 büyük harita gelmektedir. Biri Vasco da Gama'nın ilk seferinden döner dönmez Avrupa'da ortaya çıkan Afrika haritasıdır. Menzis, haklı olarak bu mükemmel haritanın belirttiği Afrika'nın, özellikle doğu sahillerinin hangi kültür dünyası tarafından başarılabildiğini tekrar tekrar soruyor. Bunun her şeyden önce gerçek boylam derecesi ölçme bilgisini gerektirdiğini, bu bilginin Avrupalılarda ve Müslümanlarda bulunmadığını, buna ancak Çinlilerin sahip olduğunu ileri sürüyor.”³⁵¹

Bu paragrafta da Sezgin mensizin bu iddialarını şöyle çürütmektedir:

“Menzis böylece haritacılık tarihçiliğinin çok zayıf taraflarından birine değiniyor. Bu, yerinde sürdürülen yüksek matematik coğrafya bilgisine dayanan şaheser haritayı harita tarihçileri Afrika sahillerinin sadece 2 veya 3 noktasına değinerek Müslüman kılavuzlar sayesinde Hindistan'ın Kalikut şehrine gidip dönen Vasco da Gama'nın Portekiz'e getirdiği bilgilerle birkaç ayda yapıldığına inanıyorlar. Bu gecekondu düşüncesi maalesef bütün kartografya tarihçiliğine hakim. Menzis, bu haritanın Portekizlilerin işi olamayacağı yönündeki tepkisinde haklı, ama Çinlilerin boylam derecelerini ölçme yönündeki iddiası coğrafya, astronomi ve denizcilik tarihine aykırıdır. Çinliler 18. yüzyıla kadar ne astronomik boylam derecesi ile uğraşmışlar ve ne de astronomik olarak ölçülen boylam derecelerine dayanan bir harita yapmayı başarmışlardır. Menzis'in, Müslümanların (Arapların) Afrika haritasını yapanlar olamayacakları, çünkü onların da gerekli boylam derecelerini ölçemedikleri yönündeki iddiası tamamen yanlıştır. O, bu iddiasında kısmen coğrafya tarihinde kabul edilen bir gerçeği de bilmiyor. Müslümanlar Yunanlılardan, Hintlilerden ve İranlılardan öğrendikleri ay tutulmasına dayanarak boylam derecesini ölçme işini geliştirdiler. Onlar karşımıza 9. yüzyıldan beri ölçülen boylam derecelerini haritaya ilk defa tatbik eden bir kültür dünyasının mensupları olarak çıkıyorlar. Müslümanlar, her şeyden önce Yunanlıların öğrencileri olarak başladıkları matematik-coğrafya ve haritacılıkta 800 yıllık bir gelişmeyi gerçekleştirdi. Onlara 11. yüzyıldan itibaren katılmaya başlayan Müslüman ve İspanya dışından Avrupalı öğrencileri, eski dünyanın haritasına 18. yüzyılda yeni yapıcı unsurlar katmaya, yanlışları düzeltmeye başladılar.”³⁵²

2.8.11. Bilim Tarihinin En Şaşırtıcı ve En Şanslı Hadiseleri:

---

³⁵¹ Agm

³⁵² Agm

Sezgin'e göre modern bilimlerin ve bilimin nimetlerinden faydalanan dünya halklarının tarihte sahip olduğu bazı şanslar vardır ki bu şanslar sayesinde bugünkü seviyelerine gelmişlerdir. Sezgin'e göre bilimlerin tarihinin en büyük şansları 3 temel ayakta özetlenebilir ve bu 3 ayağın da ortak noktası İslam kültür dünyası ile ilgilidir. Sezgin birçok yerde İslam kültür dünyasının bilimlerin tarihine katkısından bahsederken bilimlerin tarihinin en büyük şansının İslam kültür dünyasının Yunan medeniyetinin bilimsel mirasına sahip çıkmasını ve Endülüs'ü ele geçirip orada bilimi kendisine devredeceği insanları yani Avrupalıları yetiştirmesidir.

Sezgin'e göre bu olaylar bilim tarihinin en şanslı hadiseleri olmaları yanında ayrıca en şaşırtıcı hadiselerdir de. Sezgin'e göre tarihin şaşırtıcı hadiselerinden ilki ve en faydalısı Müslümanların İspanyayı fethetmeleridir: "Müslümanların hem kendileri hem de dünya medeniyeti bakımından en büyük faydalarından birisi İspanyaya ayak basmalarıydı. İspanyaya yerleşmek ve Endülüs medeniyetini tesis etmekle, Müslümanlar kendi haleflerini de seçmişlerdi. Kaderleri de bu istikamette çiziliyordu."353

Sezgin'e göre tarihin en dikkat çekici hadiselerinden bir diğeri İslam kültür dünyasının 200 yıl gibi çok kısa bir sürede yaratıcılık evresine girmeleridir:

"Müslümanlar dünya tarih sahnesine çıktıktan kısa bir süre sonra muhtelif kültür merkezlerinin bilgi birikimlerini devralmaya başladılar. Bu devralış, fethedilen ülkelerin kültür taşıyıcılarının aracılığıyla gerçekleşiyordu. Müslümanlar onlara, İslam'a geçseler de geçmeseler de aynı şekilde iyi davranıyor ve onları öğretmen olarak kabul ediyorlardı. Müslümanların esas itibarıyla Yunanlılardan, belli ölçüde de Sasaniler, Suriyeliler, Hintliler ve Sabiilerden devralınan bu bilimlerin alımını ve özümsemesini takriben iki asır zarfında tamamlamış ve üçüncü yüzyılın ilk yarısında, yani miladi 9. yüzyılda yaratıcılık evresine geçmiş olmaları, bilimlerin tarihinin dikkat çekici gelişmelerinden biridir."354

Sezgin'e göre Müslümanların, İslam'ın doğuşunun ilk 50 yılında gemilere sahip olarak Sicilya sahillerine dayanmaları tarihin en şaşırtıcı hadiselerinden bir diğeri:

---

³⁵³ Yılmaz, Age, s. 66

³⁵⁴ Sezgin, *medeniyet*

"Müslümanlar, tarih sahnesine çıkışlarının ilk 20 yılı içinde önce Romalıların, daha sonra Bizanslıların elinde bulunan Suriye ve Mısır'daki kültür merkezlerini ele geçirdiler. Bununla Müslümanlara Yunan bilimlerinin ilk kapıları açılmış oldu. Takip eden üçüncü on yılda onların gemilere sahip olması, Kıbrıs'ı Rodos'u fethedip Sicilya sahillerine dayanmaları tarihin şaşırtıcı hadiseleri arasında bulunuyor. Bu, her şeyden önce onların yeni vatandaşlarına -ister yeni dini kabul etmiş, ister etmemiş olsunlar- çok iyi muamele etmiş, hürmet ve tolerans göstermiş olmalarının ürünüydü. Müslümanların azınlık din mensuplarına karşı tanıdıkları tam hürriyet, kurdukları medeniyetin yapıcı prensiplerinden biri idi. Bizler Osmanlıların bu paha biçilmez prensibi iyi değerlendirmiş olmalarıyla öğünebiliriz. Bu prensibin yüksek değeri ancak öbür kültür dünyalarıyla karşılaştırıldığında daha iyi anlaşılabilir. İslam'ın ilk yüzyılında Yunancadan, Süryaniceden, Farsçadan ilk tercüme yapıldı. Bunu yapanlar eski kültür merkezlerinin mensupları idi, destek ve arzu Emevi halifelerinden geliyordu. Müslümanlar dünyanın yuvarlak olduğu fikrini Yunanlılardan ve İranlılardan kuşkusuz kabullendiler. Daha ilk yüzyılda okuyup yazma ilgisi bir salgın hastalık gibi bütün İslam dünyasını etkiledi. Ben şahsen, aynı yüzyılın sonuna doğru gelişen okuyup yazarların sayısının o çağın hiçbir yeriyle ölçü kabul etmez bir düzeye ulaştığına inanıyorum."³⁵⁵

2.8.12. Tarihte, Bilimin En Hızlı İlerlediği Dönem; İslam Bilimi Dönemidir.

Sezgin İslam bilimi ve İslam kültür dünyası hakkında belirlediği özellikleri birçok platformda ayrıntısıyla anlatıp vurgulamıştır. Ve bu izahlar tezimizin de çeşitli yerlerinde geçmektedir. Burada ise Sezgin İslam biliminin yine kendine has bir başka özelliğinden, genel bilim tarihi içindeki bilim alanındaki en hızlı ilerlemeyi gösteren kültür dünyası olma, özelliğinden şöyle bahsetmektedir:

“Avrupalılar; Sicilya ve Endülüs'te tercüme edilen İslam bilginlerin eserlerini kaynak göstermeden intihal etmişler. Bu yüzden bugün batı uygarlık ve biliminin temeli aradaki İslam bilimi atlanarak ondan önceki yüksek medeniyet olan eski Yunana izafe ediliyor. Hâlbuki eski Yunan ile Avrupa bilimi arasındaki dönemde, diğer medeniyetlerle kıyaslandığında bilimin en hızlı şekilde ilerlediği döneminin İslam dünyasına ait olduğu ve Müslümanların dünya sahnesine çıktıkları ilk on yıldan itibaren diğer medeniyetlerdeki ilmi gelişmelere de görülmedik bir hızla katkıda bulunduğunu görürüz. Bugün bilinenin aksine çoğu modern bilim dallarının

---

³⁵⁵ Sezgin, *yer*

kuruluşu bundan yüz, iki yüz yıl öncesine değil, 9 ile 16. yy'larda yaşamış İslam bilginlerine dayanıyor.”³⁵⁶

2.9. İslam Bilim Tarihine Bakış Açısı

2.9.1. İslam Biliminin İlerlemesinin Nedenleri

Arap İslam kültür dünyasının dünya ilimler sahnesine çıktıkları anda bütün alanlarda olduğu gibi özellikle de bilimler sahasında şimşek gibi hızlı ilerlemeleri bütün dünyada araştırmacıları ve bilim adamlarını meşgul etmekte ve beyinlerinde soru işaretleri bırakmaktadır. Sezgin bu konuyla ilgili görüşlerini bir sempozyum çerçevesinde değerlendirmekte ve sorunun tam tersi başka bir soru etrafında dönerek konuyla ilgili değerlendirmelerini yapmaktadır.

“Okuma yoluyla veya Arap-İslam kültür çevresinin başarılı işlerine dair kulaktan dolma bilgi sahibi ilgili birisinin, bir Arabist veya bilim tarihçisine, bu kültürün duraklama sebepleri hakkında soru sormasına sık sık rastlanır. Soru çeşitli şekillerde ifadesini bulur ve şu şekilde de dile getirilebilir: Eğer Müslümanlar bilim tarihinde o denli ileri gitmiş idilerse, niçin bugün bu derece geri kalmış bulunuyorlar?Bu soruyu yanıtlamak için 1956 yılında Bordeaux’da bir sempozyum ve yine aynı yıl Frankfurt’ta konuya ilişkin, yine ağırlıklı olarak bu konuyu merkeze alan bir seminer düzenlendi. Bizi burada ilgilendiren fenomen, her iki toplantıda da çok sayıda arabist ve bir bilim tarihçisi tarafından «déclin culturel», «décadence», «ankylose», «Kulturverfall» ve «Kulturzerfall» [kültürel çöküş, çözülüş] kavramları altında işlendi. Kendi çalışma alanlarında «dekadans»ın [gerilemenin] veya «çöküş»ün sebebini bulmaya çalışan, çok dikkatli ve temkinli bir tutumla bunları açıklamayı amaçlayan farklı disiplin temsilcilerinin orijinal fikirlerle dolu katkılarıyla burada karşılaşılıyor. Ancak bu kadar çok ve birbirinden bu kadar farklı açıklamaların yapılmış olması, bir okuyucuyu, özellikle konunun yabancı olan bir okuyucuyu çok derin bir şaşkınlığa düşürebilir. Yaklaşık 50 yıl önce bu konunun tartışılma koşullarının bugüne göre çok daha az elverişli olduğunu düşünmeliyiz. Arap-İslam bilimlerinin öneminin ve tesirinin ayrıntılı çalışmalarla yaklaşık olarak yeterli seviyede açıklanamamış olması bir yana, yukarıdaki toplantılara katılan bilginler, bugün bizim sahip olduğumuz bazı geniş çaplı araştırmalar ve el kitaplarından mahrumdular. Konunun bu ele alınışının dar

---

³⁵⁶ Yılmaz Age s. 51

çerçevesinde yukarıda bahsi geçen katkılarda dile getirilen açıklamalar ve açıklama denemeleri tartışılmayacak, sadece, katılımcılar arasındaki tek bilim tarihçisi olan Willy Hartner tarafından yapılan bir mülâhaza ele alınacaktır. “İlerleme ve gerilemenin önemli aşamalarını” ana hatlarıyla tasvir ettikten sonra Hartner şöyle demektedir: «George Sarton sık sık “Arap kültürü mucizesi”nden bahsetmiş ve bu ifadeyle, bu kültürün ilerleme sebeplerini göstermedeki zorluğa veya hatta imkânsızlığa işaret etmiştir. Gerçekten ben de bu soruya aydınlatıcı hiçbir yanıt verememekteyim.” Hartner’in bu anlaşılabilir ihtiyatına karşın ben, Arap-İslam bilimlerinin tarihiyle uğraşım sırasında öğrendiğim faktörleri burada sıralamak cüretkârlığımı göstermekten kaçınmıyorum.”³⁵⁷

Sezgin temel atma çerçevesindeki bu cümlelerinden sonra İslam dünyasının ilerleme faktörlerine dair çok geniş alanlara yayılmış bilgi dağarcığından süzülen konuyla ilgili şu 12 sebebi şöyle sıralamaktadır:

“1) İslam’ın erken döneminde Araplar manevî uyanış havasına ve zaferlerden doğan güvenlerine paralel olarak güçlü bir bilgi susamışlığıyla doluydular; böylelikle öğrenmeye tutkun ve yabancı unsurları almaya hazır haldeydiler.

2) Bu şuuru yansıtan yeni din, bilimleri engellemediği gibi üstelik teşvik etti.

3) Emevi, Abbasi hanedanları ve diğer devlet adamları bilimleri birçok yönden desteklediler.

4) Diğer dinlerin kültür taşıyıcılarına karşı, memleketlerinin fethedilmesi sonrasında Müslümanlar tarafından iyi davranıldı, değer verildi ve onların yeni topluma katılmasını sağladılar.

5) Daha birinci yüzyıldan itibaren İslam toplumunda, Avrupa’nın Ortaçağ’da ve sonrasında malumu olmayan, eşi görülmedik, verimli bir öğretmen-öğrenci ilişkisi gelişti. Öğrenciler sadece kitaplardan değil, bunun yanı sıra doğrudan doğruya hocalar tarafından verilen dersler yoluyla bilgiler edindiler. Bu, öğrenme eylemini kolaylaştırıyor, böylece güvenilir bir bilginin garantisi oluyordu.

6) Doğa bilimleri ve felsefe, filoloji ve edebiyat başlangıçtan beri, teolojik değil, dünyevi bir anlayışla yapıldı ve sürdürüldü. Bilimlerle uğraşmak, sadece din adamları sınıfının imtiyazı değildi, bütün meslek gruplarına açıktı. Bu yüzdendir ki biyografik ve bibliyografik eserlerde Arap-İslam kültür dairesinin çoğu bilim adamının baş adları meslek

---

³⁵⁷ Sezgin, *İBT*, s. 159

nitelemeleridir, terzi, ekmekçi, marangoz, demirci, deve sürücüsü ve saatçi gibi.

7) Daha 1./7. yüzyılda camilerde umuma açık ders faaliyeti başladı. 2./8. yüzyılda önemli filologlar, edebiyatçılar ve tarihçiler büyük camilerde kendi eğitim kürsülerine (ustuvâne) [sütun] sahiptiler. Bu eğitim öğretimde derslerin ve tartışmaların nasıl olduğuna ilişkin bize ulaşan haberler yüksek bir akademik stile tanıklık etmektedirler. Bu büyük camiler, 5./11. yüzyılda devlet üniversiteleri kurulana kadar kendiliklerinden ilk üniversitelere dönüştüler.

8) Arap yazısının karakteri, Arapçanın kolay ve hızlı yazılmasına imkân tanıyordu ve böylelikle kitaplar çok geniş bir yayılma alanı bulabildi.

9) Hızlı ve köklü bir şekilde gelişen filoloji, bilginlere eserlerinin redaksiyonu ve yabancı dillerle olan ilişkileri için sağlam bir temel sağladı.

10) Yabancı terminolojilerin alınması ve benimsenmesi, tam tanımlama ve bilimsel kesinlik için bakış açısını keskinleştirdi, kendine özgü Arapça terminolojinin ve bilimsel dillerin oluşturulmasına götürdü.

11) Yazılı aktarım, önce Hicretin ilk yüzyılından beri ilerletilen geleneksel papirüs endüstrisi ile, daha sonra ise Çin'den alınan ve İslam dünyasında yazı malzemesi olarak geniş bir yaygınlık kazanan kâğıdın üretimi için imalâthaneler kurulmasıyla da ciddi biçimde desteklendi

12) 4./10. yüzyılda daha iyi ve daha uzun süre kalıcı mürekkebin, bir tür karışım olan isten mamul demir palamutu mürekkebinin (karışımda bulunan öğeler: demir sülfatı, meşe palamutu ekstresi, gummi Arabicim/ Arap zamkı ve su) geliştirilmesi siyah koyu bir yazıyı mümkün kıldı, böylece yazıların zaman içerisinde solmadan veya kahverengileşmeden daha uzun süreli kalıcılığı sağlandı⁵. Tam hakkıyla iddia edebiliriz ki Arap-İslam kültüründe bilimlerin hızlı, geniş ve köklü gelişimi üzerinde bütün bu faktörler hep birlikte rol oynamıştır ve bu faktörler sadece kısa bir zaman dilimi için değil, aksine yüzlerce yıl etkili olarak kalmışlardır. Sık sık, genelde dinin, özelde ise ortodoksinin, teolojinin veya tasavvufun bilime zarar verici etkisinden bahsetmek haksız bir davranıştır. Bu tür düşüncelerde, Arap-İslam bilimlerinin bilinen gelişiminin yüzlerce yıl boyunca sürekli ilerlediği ve yaratıcılığın 16. yüzyıla kadar gevşemediğini göz ardı edilmektedir.³⁵⁸

2.9.2. İslam Toplumundaki Okuma Yazma Oranı

---

³⁵⁸ Age. s. 168-170

İslam bilim tarihinde en dikkat çekici noktalardan biriside bilimlerin sadece bilim adamları arasında değil halk nezdinde de itibar görüp halk tarafından da özümsemesi hadisesidir. Tarihi bütün camilerde varolan birden fazla minberler tarihte İslam coğrafyasında camilerin aynı zamanda halkı eğiten okullar olduğunu gözler önüne sermektedir. Sezgin konuyla ilgili olarak İslam toplumundaki okuma yazma oranını şu şekilde değerlendirmektedir:

“Müslümanlar, tarih sahnesine çıkışlarının ilk 20 yılı içinde önce Romalıların, daha sonra Bizanslıların elinde bulunan Suriye ve Mısır’daki kültür merkezlerini ele geçirdiler. Bununla Müslümanlara Yunan bilimlerinin ilk kapıları açılmış oldu. Takip eden üçüncü on yılda onların gemilere sahip olması, Kıbrıs’ı Rodos’u fethedip Sicilya sahillerine dayanmaları tarihin şaşırtıcı hadiseleri arasında bulunuyor. Bu, her şeyden önce onların yeni vatandaşlarına -ister yeni dini kabul etmiş, ister etmemiş olsunlar- çok iyi muamele etmiş, hürmet ve tolerans göstermiş olmalarının ürünüydü. Müslümanların azınlık din mensuplarına karşı tanıdıkları tam hürriyet, kurdukları medeniyetin yapıcı prensiplerinden biri idi. Bizler Osmanlıların bu paha biçilmez prensibi iyi değerlendirmiş olmalarıyla öğünebiliriz. Bu prensibin yüksek değeri ancak öbür kültür dünyalarıyla karşılaştırıldığında daha iyi anlaşılabilir. İslam’ın ilk yüzyılında Yunancadan, Süryaniceden, Farsçadan ilk tercümeleler yapıldı. Bunu yapanlar eski kültür merkezlerinin mensupları idi, destek ve arzu Emevi halifelerinden geliyordu. Müslümanlar dünyanın yuvarlak olduğu fikrini Yunanlılardan ve İranlılardan kuşkusuz kabullendiler. Daha ilk yüzyılda okuyup yazma ilgisi bir salgın hastalık gibi bütün İslam dünyasını etkiledi. Ben şahsen, aynı yüzyılın sonuna doğru gelişen okuyup yazarların sayısının o çağın hiçbir yeriyle ölçü kabul etmez bir düzeye ulaştığına inanıyorum.”³⁵⁹

2.9.3. İslam Biliminin Özellikleri

Fuat Sezgin 60 küsur yıllık çalışmaları sonucunda ulaştığı İslam biliminin kendine has özelliklerini şöyle sıralamaktadır:

“Ben şahsen yıllar boyunca İslam bilimler safhasının kendine has prensipleri olarak şunlara ulaşabildiğimi sanıyorum:

1. Adil tenkit prensibi
2. Vazih bir tekâmül kanunu düşüncesi
3. Kaynak zikretmede diğer kültür dünyalarında olduğundan daha çok gösterilen gayret

³⁵⁹ Sezgin, yer

4. Bilim tarih yazarlığının 10. Yüzyıldan itibaren ortaya çıkışı ve gelişmesi
5. Tecrübe ile teori arasında bir denge kurma prensibi ve tecrübenin araştırmada sistematikman kullanılacak bir vasıta olarak yer alması.
6. Uzun süreli gözetleme prensibi; bunun sonucu olarak rasathanelerin icadı
7. Bilimin sadece kitaptan değil, hocadan ve kitaptan öğrenilmesi; buna bağlı olarak ilk üniversitelerin ortaya çıkışı.”³⁶⁰

Sezgin bu konuyla ilgili olarak ayrıntılı şekilde fikirlerini İSAM kütüphanesinde sunduğu “İslam kültürünün duraklama sebepleri” adlı konferansında vermektedir.

2.9.4. İslam Biliminin Duraklaması ve Geri Kalmasının Nedenleri

Sezgin bu konunun çok karmaşık ve birden çok sebebin iç içe geçtiği girift bir konu olduğunu belirtmektedir. Sezgin’e göre İslam dünyasının gerilemesi bütün kültür dünyalarının başına gelen bir hadise olup normal karşılanması gereken bir olaydır. Sezgin ayrıca İslam dünyasının geri kalmasının nedeni olarak bir tek neden değil birden çok neden saymakta ve olayın bu nedenlerin toplamının bir sonucu olduğunu belirtmektedir.

Konuyla ilgili ilk bilgi tüba konferansından aktarılacaktır:

“Sözlerimi bitirmek üzere olduğum şu sırada birçok insanı düşündüren sorunun çoğunuzu da kuşkuya düşürdüğünü sanıyorum, o da İslam kültür dünyasının neden durakladığı ve gerilediği problemi. Bu soruyu altmış yıllık çalışmam sırasında sık sık kendime yönelttim; son zamanlarda gönlü kandıran bir cevaba yaklaştığımı sanıyorum. Bunu biraz evvel sözünü ettiğim İslam’da Bilim ve Teknoloji’nin giriş cildinde ele aldım. Karşınızda şunu söylemekle yetineceğim:

Bütün geçmiş büyük uygarlıklarda olduğu gibi İslam uygarlığı da politik, jeopolitik ve iktisadi koşullarla 16. yüzyıldan itibaren bir yıpranma çağı içine girdi. Uygarlık bayrağını taşıyacak ardılı kendisi geliştirmişti: Şimdi o uygarlığın bugünkü ve yarınki kuşakları bu ardılın başarısı önünde aşağılık ve yabancılık duygusuna düşmeden ondan süratle öğrenmek, ona ulaşmak gerçeğiyle karşı karşıya bulunuyor.”³⁶¹

---

³⁶⁰ Yılmaz, Age s. 71

³⁶¹ Sezgin, *yer*

Mustafa sekili kendisiyle yaptığı söyleşide Sezgin'e bu soruyu net bir şekilde sormuştur. Soru ve verilen cevap aşağıdaki gibidir:

“Saygıdeğer üstat, 16. yüzyıldan itibaren İslâm Kültür Dünyası, sizin tabirinizle bir yıpranma dönemine girdi. İslâm Kültür Dünyası'nın duraklaması ve gerilemesinin sebepleri nelerdir?

Bunu çok izah edemeyeceğim. Bu oldukça zor akademik bir problem. Ama şu kadarını söyleyeyim. Bütün medeniyetler muazzam, muayyen bir gelişmeden sonra ihtiyarlıyorlar. Muhtelif sebepler ortaya çıkıyor. Mesela Yunanlılarda ortaya çıktı. Muazzam gelişmeden sonra bir duraklamaya girdiler. İslâm Dünyası'nın, İslâm'ın, bilimler tarihi sahnesine çıkışı sırasında Bizanslılar Yunan ilimlerini temsil ediyorlardı. İslâm Dünyası'nın ortaya çıkması esnasında Yunan ilimleri, -zaten biraz duraklama başlamıştı- Bizanslıların elinde aşağı yukarı ihtiyarlama safhasına girmişti. Düşününüz ki Bizanslılar Yunanca biliyorlardı; dilleri Yunancaydı., bütün Yunanca kitaplar İstanbul'da bulunuyordu ve İskenderiye'de bulunuyordu. Yunanlıların ve Bizanslıların hâkim olduğu yerlerde. Fakat onlar artık bu şartlardan faydalanamıyorlardı. Müslümanlar Yunanca bilmedikleri halde mütercimlerin çevirdiği kitaplara dayanarak, bunları geçmeye başladılar 9. asrın başlangıcından itibaren. Ne oldu? İşte bu tarihi sebepler, İslâm'ın ortaya çıkışı; artık Yunan ilimlerinin başka bir kültür dünyasında devam etmesinin sebebi oldu. Böyle bu şekilde de –ben teferruata, misallere girmeyeceğim.- İslâm Dünyası, Osmanlı İmparatorluğu'nun bütün şaşalı devrine rağmen artık siyasi bakımdan Avrupalıların, İslâm Dünyası'ndan aldığı vasıtalarla daha ileriye gitmesi ve İslâm Dünyası'nın şansını gittikçe daraltması, küçültmesi sebebiyle oldu. Yani tarihi bir vakıa olarak anlıyorum ben. Bu tarihi vakıaları tabii saysam çok uzun sürer.”³⁶²

Fuat Sezgin asıl olarak konuyla ilgili görüşlerini İslâm'da bilim ve teknik adlı kitabında ortaya ayrıntılı bir şekilde koymaktadır. İslam dünyasının gerileme sebepleri konusunda birden çok nedeni yani toplamda Avrupalıların İslam dünyasından bilgileri almaları da sayılacak olursa 9 nedeni sırasıyla şu şekilde değerlendirmektedir:³⁶³

Sezgin'e göre birinci neden haçlı seferleridir:

“Her şeyden önce, Arap-İslam bilimlerinin tercüme sayesinde ve 10. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bilimsel, teknik aletler ve araçlar yoluyla Arap İspanya üzerinden Avrupa'ya ulaşmaya başlamıştır. Yaklaşık bir yüzyıl sonra Avrupa'ya Sicilya ve Güney İtalya üzerinden geçen ikinci bir yol açılmıştır. Avrupalıların 11. yüzyılın sonundan kısa bir süre önce İslam

³⁶² Sekili, Age

³⁶³ Sezgin, *İBT* s. 172

dünyası ile savaşmaya karar vermeleri çok büyük bir önem taşıyor. Haçlı seferleri adı altında bilinen sekiz savaş, 1095 yılından 1291 yılına kadar sürmüştür. Bazen zafer bazen de yenilgi ile sonuçlanan bu savaşlarda Avrupalılar gerçek anlamda hep kazanan ve kârlı çıkan gruptu. Savaşlar İslam dünyasını sadece ekonomik açıdan zayıflatmakla kalmıyor, aynı zamanda bilimsel ilerlemenin akışını da zedeliyordu ve Filistin’de bazı bölgelerin işgaliyle ki bu, İslam dünyasının merkezine kama saplamak gibi bir şeydi- ulaşılan yeni başarıların ve kitapların yayılma işini zorlaştırıyordu. Bugünkü bilgi seviyemize dayanarak diyebiliriz ki o dönemde Müslümanlar hem teknikte hem de bilimlerde işgalcilerden çok çok ileri bir seviyede bulunuyorlardı. İşgalciler burada karşılaştıkları seviyede, eşdeğer herhangi yeni bir şey verebilecek durumda değillerdi. Müslümanlar özellikle, savunma gayesinde kanatlanmış olarak, silah geliştirmede önemli başarılar sağlamış görünüyorlar; meselâ çarklı büyük tatar oku, dengeli mancınık, ateşli el silahları, el bombaları ve ayrıca çelik yay kullanılması vb. gibi. Yalnız uzun vadeli bir bakış açısıyla yaklaştığımızda, silah tekniğindeki bu gelişmeler, mucitlerinden çok Haçlıların memleketlerinde onların daha çok işine yarıyor ve onlardan faydalanılıyordu. Savaş tekniğindeki bütün bu yenilikler yaklaşık 50 yıllık bir zaman diliminde Avrupa’da yeniden ortaya çıkıyordu. Bu silahlara ve onların kullanım ve imal bilgilerine Avrupa’da ilk önce Haçlılar yoluyla ulaşıldığından hiçbir kuşkuya yer olmasa gerek.”³⁶⁴

Sezgin’e göre gerilemenin ikinci nedeni Moğol istilasıdır:

“ İslam dünyası merkezinin bir bölgesinin savaş ve işgal altında acı çektiği sıralarda, 613/1216 yılında doğu bölgeleri Moğollar tarafından işgal edilmeye başlandı. İran’a yaklaşık yedi yıl boyunca süren Moğol saldırıları sırasında -ki bu, 628/1231 yılında ülkenin çok büyük bir bölümünün istilasıyla son bulmuştu- yerel birçok kültür ve bilim merkezi tahrip edilmişti. İslam dünyasının merkez bölgeleri 656/1258 yılında Bağdat’ın Cengiz Han’ın oğlu Hülagu tarafından alınmasında ve Suriye’nin diğer bölgelerinin fethiyle başka tahripler yaşamıştı.”³⁶⁵

Osmanlı devleti zirvede olduğu çağda İslam dünyasının ana devleti olması bakımından, coğrafi ve ekonomik anlamda gerilemesi de İslam dünyasının gerilemesinin Sezgin’e göre üçüncü nedenini oluşturmaktadır:

“ Konstantinopel’in fethiyle (857/1453) Osmanlılar İslam dünyasının büyük bir bölümünde önderliği ele geçirdiler. Bütün genişleme girişimlerinde Osmanlılar, devletleri içerisinde eğitim ve bilime özen göstermeyi ihmal etmediler ve burada 16. yüzyılın bitimine kadar bilimsel

---

³⁶⁴ Age s. 172

³⁶⁵ Age s. 172

yaratıcılık eksik olmadı. Bununla beraber Osmanlılar, Portekizler ve İspanyolların başarılarıyla ortaya çıkan yeni durum karşısında nihai bakımdan rahatsız edilecek ve kaybedecek tarafı teşkil ediyordu.³⁶⁶

Dördüncü neden İspanya ve Portekiz'in kaybedilmesidir:

“Dünya politikasında ve bilimlerde Müslümanların öncülük rolü bakımından en yıkıcı sonuç, 11. yüzyılın ikinci yarısında Portekiz'in ve Toledo dâhil İspanya'nın çok önemli bir bölümünün kaybedilmesiydi. Müslümanların İslam dünyasının batısındaki politik varlıkları Granada'nın 897/1492 yılında düşmesine kadar gittikçe azalıyordu. Bu en son kayıptan sonra, İber Yarımadası, Müslümanların yüzyıllar boyunca, içlerinde büyük başarılar gerçekleştirdiği bilim merkezleriyle birlikte artık İslam dünyasına değil, Batı dünyasına ait bulunacaktı. Bununla ilgili bir gerçeğe dikkat çekmek gerekir ki, Arap-İslam dünyasına uzun süren aidiyeti sonrasında İspanya ve Portekiz'in hem politik hem de bilimsel bakımdan dünya sahnesinde ele aldıkları önderliği, Arap İslam dünyasında da bir güç kaymasının gerçekleştiği aynı 17. yüzyılın başlangıcında batı ve orta Avrupa ülkelerine devretmek zorunda kalmış olmalarıdır.”³⁶⁷

Beşinci neden Amerikanın keşfedilmesidir:

“İspanyollar tarafından, yüzlerce yıl boyunca Müslümanlardan alınan denizcilik, astronomi ve teknik bilgileri sayesinde gerçekleştirilebilmiş olan Amerika'nın keşfinin dünya çapındaki politik ve ekonomik sonuçları da düşünülmelidir. İspanyollar'ın 15. yüzyılın sonlarına doğru beşinci kıtayı '6Beşfedebilme durumuna gelmelerini Arap-İslam bilimlerinin Avrupa'daki süreğenliliği bağlamında anlamalıyız. Böylelikle bu süreğenlik oluşan yeni koşullar altında ilk meyvelerini vermeye başladı. Yeryüzünün yuvarlak formuna ve büyüklüğüne ilişkin açık bir tasavvurla Araplar daha 1050 yılından önce, Portekiz'de egemenlik ellerinde iken, çok iyi bildikleri Asya'ya Avrupa'nın batı kıyısından hareketle Büyük Okyanus üzerinden geçerek ulaşmak için cesurca seferlere kalkışmışlardı. Bu girişimler o kadar çok tekrarlanmış olmalıdır ki, Lisbon limanındaki bir cadde Darb el-Magrūrın (Yanlış yola gidenler sokağı veya maceracılar sokağı) olarak isimlendirilmişti¹⁴. Herhangi bir kimsenin daha hiçbir ya da yeterli bir pusulanın henüz deniz seferlerinin hizmetine girmemiş bulunduğu bu erken dönemde hedefine ulaşmış olduğunu bilmiyoruz. Arap öncülerinden politik olarak bağımsızlaşan İspanyollar ise kendilerini bunu yapabilecek durumda hissettiler. Gerçi el-Bīrūnī'nin (ö. 440/1048) okyanusun meskûn yeryüzü kütesini kuşattığına ve bu kütleyle çok uzakta bulunan bir kıta veya meskûn adadan ayırdığına yönelik düşüncesini bilmiyorlardı¹⁵; fakat

³⁶⁶ Age s. 173

³⁶⁷ Age s. 173

Christoph Kolumbus, Arap nautik bilimcilerin Hint Okyanusu'nda geliştirdikleri pusulalara sahip bulunuyordu¹⁶. Bundan başka, Christoph Kolumbus'a güç veren ve Hindistan'a Güney Afrika rotası üzerinden değil de batı üzerinden ulaşabilme kararını kolaylaştıran iki unsur daha bulunmaktadır. Birincisi, Arapların bir derece için 56 millik yeryüzü ölçümü değerini bilmiş olmasıydı. Fakat buradaki hatası Arap mili ile İtalyan milinin aynı ve her ikisinin de 1525 km.den ibaret olduğunu zannetmesidir. Sonucunda yeryüzünün çevresinin büyüklüğünü gerçekten bir çeyrek daha küçük tasavvur ediyordu¹⁷. İkinci cesaretlendirici unsur, onun yeryüzünü armut şeklinde tasavvur etmesidir, bunun sonucu olarak da batıdan Hindistan'a giden yol çok kısalıyordu. Bu yanlış tasavvura 19. yüzyılın ilk yarısında meşhur doğa bilimleri araştırmacısı Alexander von Humboldt işaret etmiştir. Amerika'nın keşfi, coğrafya ve denizcilik bilimi açısından çığır açıcı olan ve Joseph-Toussaint Reinaud'un 150 yıl önce dile getirdiği gibi, Müslümanların İber Yarımada'sındaki uzun süren varlıkları olmadan, onların geliştirdikleri denizcilik ve coğrafi bilgiler olmaksızın düşünülemeyecek bir başarıydı. 1492 yılında Araplar Granada ile birlikte sadece İber Yarımadası'ndaki 800 yıllık hâkimiyetlerinin son kalesini kaybetmemiş, bu kayıp aynı zamanda Arap-İslam dünya gücünün nihai anlamda sonunun başlangıcını duyuran bir çan sesidir. Gerçi Osmanlılar politik olarak egemenliklerini Akdeniz bölgesinin geniş alanlarına, Balkanlar'a, Ukrayna ve Kafkasya ile birlikte Karadeniz bölgesine ve Arap Yarımadası'na kadar Arap ülkelerine ve Kuzey Afrika'ya genişletebilme durumunda idiler. Safeviler de 16. yüzyılda İran'da saygıdeğer bir politik gücü temsil ediyorlardı. Ve 1526 yılında Hindistan'da kurulan Moğol-İslam İmparatorluğu çok daha önemli bir politik ve ekonomik güce sahipti. Bu üç büyük İslam Devleti'nde bilimler de hâlâ yüksek bir seviye göstermekteydiler. Fakat Amerika'nın keşfi ve Portekizlerin Hint Okyanusu'nda belirmeleri yüzünden, İslam dünyasının yeryüzünün eski meskûn bölgesindeki merkezi coğrafi konumunu yitirmesiyle, mevcut güç ilişkileri daha uzun süre devam edemezdi.”³⁶⁸

Altıncı neden ümit burnunun keşfidir:

“Bu tarihi dönüşümün sebeplerini tam olarak anlayabilmek için, yine 15. yüzyılın sonlarına doğru gerçekleşen Portekizlerin Afrika'yı dolanarak Hint Okyanusu'na yaptıkları seferlerin önemini de göz önüne almalıyız. Bütün Avrupalılar arasında, özellikle ülkeleri hemen hemen 400 yıl Arap egemenliği altında bulunan Portekizler'in tam da bu rota üzerinde öncü konumu ele geçirmeleri bu bağlamda çok önemlidir. Eğer bu takdire değer ve başarılı deniz seferleri girişimleri Hindistan'a giden deniz yolunun ve Ümit Burnu'nun descobrimento anlamında saf bir Portekiz “keşfi” olarak değerlendirilir ve nitelendirilirse bu bilgi yetersizliğine ve tarihi gerçeğin görmemezlikten gelindiğine tanıklık eder. Herodot bile, Firavun Necho

---

³⁶⁸ Age s. 174

(yaklaşık 596-594 i.ö.)’nun emriyle Finikeliler’in Afrika’yı gemi ile dolaştıklarını rivayet etmektedir¹⁹. İslam döneminde sadece Afrika’nın güneyden deniz yoluyla dolaşılması değil, aynı zamanda güney Fas ile Çin arasında da bir ticaret yolunun var olduğu da çok iyi bilinen gerçekliktir²⁰. Portekizleri, Afrika’yı dolaşabilmeye ve Hint Okyanusu’nda hakimane bir şekilde seyrüsefer yapmaya muktedir kılan yeni bir denizcilik biliminin kurucusu olarak görmek bilim tarihi bakımından gerçekliğe aykırıdır. Bugün biz, İber Yarımadası’nın batı kıyılarıyla Afrika’nın kuzey batı kıyıları arasındaki Arap egemenliği esnasında, Muvahhidiler’in egemenliğine kadar (1130-1269) devam etmiş düzenli, tam ve canlı bir denizciliğin bulunduğunu gerçekten çok iyi bilmekteyiz²¹. Bu denizcilik bilimi geleneğinde, daha önce kullanılmış deniz rotalarının bilgisiyle ve Arapça haritalara dayanarak Portekizliler ilk Avrupalılar olarak Hindistan’a deniz yoluyla ulaşmışlar ve orada ele geçen Arap deniz kılavuzları, yerinde yapılmış mevcut parça ve genel bakış sağlayan ve mesafe bilgileri de içeren haritalar ve orada gelişiminde çok yüksek bir seviyeye ulaşmış denizcilik bilimi sayesinde yaklaşık bir yüzyıl için liderlik pozisyonunu üstlenmişlerdi.”³⁶⁹

“Gerçi Portekizler ilkin yaklaşık 100 yıl, bütün bilim dallarında Arap-İslam kültür dünyası karşısında daha geri bir seviyede bulunuyorlardı, fakat kesintisiz devam eden, siyasi, iktisadi ve dini sebeplerle başlamış, aynı zamanda askeri olarak iyi hazırlanmış seferleri onlara çeşitli zaferler kazandırmıştı. Onların yarım yüzyıl süren istilaları esnasında, her zaman zafer elde etmiş olmasalar da, zayıf Arap ve daha sonra onlara yardıma gelen Osmanlı donanmalarını bozguna uğratmışlar, Kızıl Deniz’in, Güney Arabistan’ın, Basra Körfezi’nin, Hindistan’ın ve Malezya Takımadaları’nın kıyı bölgelerini yakıp yıkmışlar veya ele geçirmişler ve de ulaşabildikleri doğa zenginliklerini Portekiz’e getirmişlerdi. 16. yüzyılın ortalarından itibaren Portekizler, yüzlerce yıl İslam dünyasının sanki bir iç denizi olan Hint Okyanusu’nda egemen konuma gelmişlerdi. Hem Portekizlilerin hem de diğer Avrupalıların bu bölgedeki egemenliğiyle ve Amerika’nın keşfiyle dünyanın politik, ekonomik ve stratejik manzarası Arap-İslam kültür çevresi aleyhine değişmiş, böylece ortaya çıkan yeni ekonomik ve askeri güç İspanya ve Portekiz’le sınırlı kalmayarak, diğer Avrupa ülkelerine de yaramış ve zamanla ağırlık merkezleri Avrupa içerisinde konumlanmış oluyordu”³⁷⁰.

Sezgin İslam dünyasının gerilemesiyle ilgili bu altı nedeni saydıktan sonra olayı somut örneklerle açıklama girişimine başlamaktadır:

“İspanyollar ve Portekizliler yoluyla dünya sahnesinde etkili olan devrimler hakkındaki bu açıklamalarla, Arap-İslam kültür çevresindeki

³⁶⁹ Age s. 174

³⁷⁰ Age s. 175

yaratıcılığın duraksama sebeplerine ilişkin düşüncemi bazı somut örneklerle göstermeyi hedefliyorum. Böylece kendimizi, uygarlık tarihinde sık sık tekerrür eden bir tarihi bulguyla karşı karşıya buluyoruz: Kendi döneminde bilimde önder olan bir kültür dünyası yerini, bizzat teşvik ettiği ve eline kendisini vuracak silahları verdiği ardılına vermek zorunda kalmıştır.”³⁷¹

Sezgin’e göre İslam dünyasının gerilemesi konusunda dikkat çekici en ilginç neden ve gerilemenin yedinci sebebi kağıt imalinde yatmaktadır. Konuyla ilgili Sezgin uzun uzun şu bilgiler vermektedir:

“Bu tarihi süreci biraz daha somutlaştıracak önemli ve öğretici bir örneği kâğıdın tarihinde görmekteyim: Müslümanlar, kâğıdı diğer kültür çevrelerinden almışlar ve devamlı surette geliştirmişler, Avrupalılara aktarmışlar ve daha sonra onlardan ithal etmek durumuna düşmüşlerdi. Şimdiye kadar yapılan araştırmalar bu gelişimi kapsamlı bir şekilde ortaya koyabilmiştir. İlk olarak, Alfred von Kremer’in 1877 tarihli *Culturgeschichte des Orients unter den Chalifen* isimli çalışmasında eski olmasına rağmen ustaca ifade edilmiş, ana hatlarında hâlâ aşılammış tasvirini aynen almak istiyorum. İslam topluluğunun ilk evresinde, diyor, « yazı, posteki, parşömen veya Güney Arabistan’da yapılan, parlaklığı veya inceliği ile ünlü olan deriler üzerine yazılıyordu. Çok kısa bir süre sonra papirüs kullanmaya başlandı. Zira Araplar, Mısır’ın fethinde, orada daha eski çağdan kalma ve yazma malzemesi olarak kullanılacak papirus bitkisinin işlenmesine özgü çok gelişmiş bir endüstri ile karşılaştılar. Bu endüstri Arap fethi ile sadece bir yüksek kalkınmaya kavuştu, çünkü yukarıda da belirtildiği gibi, İslam devleti ve idaresi zanaat ve imalat vergisi tanımıyordu. Bu endüstrinin esas yeri Dimyat bölgesinin sahilinde ve Nil deltasında bulunan Būra kasabasıydı. Burada, tahminen Menzale Gölü yakınında bol bol yetişen papirus bitkisi işleniyor ve satışa çıkarılıyordu. Araplar bu bitkinin eski adını “Fāfir” şeklinde muhafaza ederek, ondan imal edilen ürünü yeni Yunanca’da (İslam’dan önce) kullanılan “Cárta” anlamında “cirtās” diye adlandırıyorlardı.”³⁷²

“Bizans bürokrasisinin fazla yazışma sevdasına düşürdüğü Doğu ve hatta Batı Roma İmparatorluğu [Mısır’ın Müslümanlar tarafından alınmasından sonra] üzerine yazı yazılacak malzeme olarak tek kaynağa, Arapların Mısır’daki fabrikalarına muhtaç bulunuyordu, Böylece Mısır’da yüksek bir papirus ihracatı oluşmuştu ve satışın ödemesi peşin parayla gerçekleşiyordu²⁷. Bununla beraber öyle görünüyor ki, Mısır’da oldukça erken, başka maddelerle yeni bir kâğıt hamuru çeşidi elde etme işi bulunmuştu. Böyle bir tahminde bulunmadan, bu hayli eski bir yazarın bize lettiği, Abbasi halifesi Mu’tasım’ın yeni hükümet merkezi Semerra’ya,

³⁷¹ Age s. 176

³⁷² Age s. 176

devletin her tarafından zanaatçıları ve Mısır'ın kâğıt fabrikasından da (usta) işçi getirdiği hususundaki haberi²⁸ başka şekilde izah edilemez; zira orada papirus bitkisi hiç yetişmiyordu. Kâğıt sadece başka maddelerden, pamuktan ve ketenden elde edilebiliyordu. Bununla birlikte ketenden kâğıt elde etmeyi Araplar daha geç öğrendiler. Bu sebepten şunu kabulden başka bir çare kalmıyor: Araplar aracılığıyla yayılan pamuk ekimi ile, Mısır'ın kâğıt fabrikalarında papirüsü pamukla karıştırmak adeti ortaya çıktı, bununla zamanla sırf pamuktan kâğıt kazanma işi keşfolundu. Yalnız 3. yüzyılın başından 4. yüzyılın ortalarına kadar geçen zaman zarfında bu alanda büyük bir değişme kendisini gösterdi. Sadece çok pahalı olan Çin kâğıdı ithali ile yetinilmedi, bilakis Arap Yarımadası'nın kuzeyinde (Tihāme'de) bir yerli kâğıt imali işi başladı.³⁷³

“Bir işgüzar Çinli evvela Abbasi Devleti'nin en uzak kuzey doğu vilayetine ketenden kâğıt imali tekniğini sokmuştu. Daha hicretin 4. yüzyılının ikinci yarısındaki bir kitapta (İbn en-Nedīm'in Fihrist'i) ketenden yapılan birçok kâğıt çeşidinin sayıldığını görüyoruz. Semerkand'da bu yeni endüstri en yüksek ürünlerini verecek hale geldi ve bu şehir birden bire ticaret yolu ile bir zenginlik ve gelişim kazandı, bu arada kâğıt ihracatında çok üstün bir konuma ulaştı. Milli bir edebiyatın çok hızlı gelişmesi ile bilimsel araştırmaya karşı görülen gayretli ilgi gittikçe yükselen bir kâğıt harcaması ile bu branşta ürün ve ticaret baş döndürücü bir gelişme gerçekleşti. Kâğıt fabrikaları her yerde ortaya çıktı; şuna da işaret edilmelidir ki, Doğu'nun keten kâğıdı ile Batı'nın pamuk kâğıdı arasında ortaya çıkan rekabette kazanan taraf sonuncusu oldu. Çünkü bunun maddesi çok ucuz elde edilebiliyordu, böylece öbürünün rekabeti imkansız oluyordu. Araplar Mısır'dan hareket ederek adım adım bütün Kuzey Afrika sahillerini, daha sonra İspanya'yı ve en sonunda Sicilya'yı fethettikten sonra papirus ekimi bilgisi, ki bunu Sicilya'ya soktular, pamuk bitkisi, – ki bunu hem İspanya'ya hem de Sicilya'ya ulaştırdılar– ile birlikte kâğıt fabrikacılığını beraberlerinde taşıdılar, bu hem Sicilya hem de İspanya'da çok geniş bir yayılma imkanı buldu³⁰. Xativa [Şāibe]'nin fabrikaları 12. yüzyılda pamuktan yapılan kâğıt çeşitleri ile büyük bir şöhrete ulaşmıştı, bunlar batı Hıristiyan memleketlerine gönderiliyor, diğer taraftan doğu Avrupa kendi kâğıdını, kuşkusuz pamuk kâğıdı da, Charta Damascena adı altında tanınan doğudan, muhtemelen Şam'dan sağlıyordu. 11. ve 12. yüzyıllarda bu Arap imalatı Avrupa'da kullanılan eski parşömeni büyük ölçüde saf dışı etmişti, öyle ki İmparator II. Friedrich kendini 1224 yılında, pamuk kâğıdını daha kısa ömürlü oluşundan ötürü, bazı devlet vesikalarında kullanmayı yasaklamamanın zarureti karşısında bulmuştu; sadece fiyat konusu bu gibi yasağı etkisiz kılıyordu. İlk defa 13. yüzyılın ikinci yarısında Avrupa'da keten kâğıdı kendini göstermişti, bu herhalde ucuz çeşitlerin maddesini yetiştirmek gayreti ile pamuğa keten maddesini karıştırmak sureti ile kazanılıyordu; belki bu da yine Arapların icadı idi, zira ketencilik onlarda çok yaygın bir şekilde uğraşılan bir işti».«... Parşömen veya papirüs üzerine

³⁷³ Age s. 177

yazılmış kitaplar her yerde o kadar çok pahalıydı ki, ancak çok küçük bir çerçeveye içinde kalıyordu. Araplar, üzerine yazılacak bir ucuz madde imal edip böylece sadece Doğu pazarı için değil, aynı zamanda Hristiyan Batı'yı da beslemeleriyle, bilim herkese ulaşılabilir hale gelmişti...³⁷⁴

Sonuç olarak kağıt üretmindeki bu coğrafi değişikliği Sezgin şu tebitine bağlamaktadır:

“Sicilya’daki Arap egemenliğinde ortaya çıkan kâğıt üretimine ve 12. yüzyıldaki İspanyol kâğıt ithalatına bağlı olarak 13. yüzyılın başında Kuzey İtalya’da ilk kez düşük kaliteli kâğıt üretme girişimleri oldu, ancak ilk başlarda başarı küçük çaplı kaldı. Fakat daha sonra Ancona civarındaki Fabrona’da, Doğu Akdeniz bölgesinin Arap kâğıt sanatının özelliklerini yansıtan ve muhtemelen Haçlılar tarafından İtalya’ya getirilen yeni bir teknik ortaya çıkınca durum değişti³³. 13. yüzyılın ikinci yarısında Kuzey İtalya’da gelişen kâğıt endüstrisi, bu yüzyılın sonuna doğru ihraç yapacak duruma gelmiş, 14. yüzyılda İspanyol rekabetinin üstesinden gelerek Arap pazarını ele geçirmişti. Bu süreçte Venediklilerin ve Cenevizlilerin ticarî becerileri, iş bilirlikleri çok önemli bir rol oynamıştır. Uygun fiyatıyla pazara hâkim olan İtalyan kâğıdının bize kadar ulaşan eski Arapça yazmalardan tanıdığımız yüksek kaliteye ne zamandan itibaren ulaşmış olduğunu şu anda söyleyebilecek durumda değilim. Eğer bize bu ucuz kâğıtlar yoluyla ulaşmış ve artık kullanılmayacak durumdaki bildiğim birçok kitabı düşünecek olursam, İslam dünyasında bu kâğıt ithaliyle meydana gelen zararın ne boyutta olduğu anlaşılabilir.”³⁷⁵

Gerilemeye bir başka ve sekizinci neden olarak Sezgin İslam dünyasındaki perspektif anlayışının makine tasarımlarına engel olduğunu fikrini vermektedir:

“Sorunun özüne gelmek için, Arap-İslam bilimleri tarihiyle ve [bu bilimlerin] Avrupa’daki resepsiyonu ve özümsemesiyle uğraşım süresince yaptığım bir gözlemi eklemek istiyorum. Konu şudur: Avrupa’da tekniğin pratik bölümünde, teorik bölümüne göre dikkat çekici ölçüde daha hızlı bir resepsiyon, yaygınlık kazandırma ve resepsiyonu yapılan nesnelere daha ileri seviyede geliştirme yeteneği izlenimini bende uyandırmış bulunuyor. Bu izlenim, yukarıda anılan ve Latin dünyasında Æquatorium olarak bilinen astronomik araç (s. 20) örneğiyle açıklanabilir. Daha önce belirtildiği gibi, bu araç 4./10 yüzyılın ikinci yarısında astronom ve matematikçi Ebū Cafer el-hâzin tarafından icat edilmişti. Endülüs’te Arap astronomlar tarafından imal edilmiş olan örneklerden sonra bu araç, bildiğimiz kadarıyla İspanya dışında ilk defa 1276–1277 yılında Novaralı

³⁷⁴ Age s. 177

³⁷⁵ Age s. 178

Campanus tarafından tanıtılmıştır. Bu tarihten itibaren 16. yüzyılın ortasına kadar, birçok şekilleri tedavüle çıkmıştır. Gerçi bunlar her zaman kusursuz değillerdi, fakat Avrupa’da bu alete yönelik ilgiyi açığa vurmaktadırlar. Diğer durumlarda olduğu gibi bu durumda da süslemeye, bezemeye ve gereksiz ilâvelere karşı genel olarak aşırı bir temayül dikkati çekmektedir, bu da bu araçları zor ve az kullanışlı yapmaktadır. Avrupalılar bunların matematiksel temellerinde her zaman Arap öncülerinin seviyesine ulaşabilmiş değillerdi ve nadiren onları geçmişlerdi. Fakat konuyla ilgilenenlerin çevresi devamlı olarak genişlemiş ve bu ilgi özel yaratıcılığı teşvik etmiştir. Böylece Avrupalılar teknik alanda İslam dünyasını teorik alandan daha önce geçmişlerdir. Buna bağlı olarak Avrupalıların perspektif çizimden daha az ürktüğü ve bu konuda Müslümanlardan daha becerikli oldukları görünüyor. Böylelikle bu çizimler teknik içerikli el yazmaların çok geniş bir yayılma alanı bulmalarını sağlamıştır. Avrupalıların sahip oldukları avantaj, kitap basım tekniğinin 15. yüzyılda gelişimiyle daha da büyümüştür. Teknik çizimleri baskı mamulü olarak çoğaltılabilmek imkânına sahip olmalarıyla, sonunda makine üretimi ve endüstriyel gelişim uygun koşullara kavuşmuştur. Leonardo da Vinci, Georgius Agricola, Agostino Ramelli vb. kimselerin, Arap kaynaklarla bağlantıları besbelli olan fantazi dolu çizimlerini düşünecek olursak, bu çizimler kitap baskısı sayesinde çok geniş bir yayılma alanı bulabilirken, İslam dünyasında teknik kitapların el yazmalarındaki resimlerin yerleri çoğu sefer uygun kişiler tarafından yerine getirilmesi amacıyla boş bırakılmıştır. Muhtemelen, kitap basım tekniği daha erken dönemde alınmış olsaydı, İslam dünyasında yaratıcılığın şiddetle azalmasının bir süre önüne geçilebilirdi.”³⁷⁶

Sonuç olarak Sezgin konuyla ilgili görüşlerini şöyle bağlamaktadır:

“Her halükarda, bu fenomene büyük kültürlerin ve medeniyetlerin kaderleri açısından bakmalıyız. Bu medeniyetler, zamanı geldiğinde buldukları konumu, yükselişlerini kendilerinin hazırladığı ardılı olan medeniyete vermek zorundadır. Ayrıca, tarihçinin bu olguyu aydınlatma denemesinde, sebepleri ilintilerle karıştırma durumuna düşmüş olması pek nadir bir şey değildir. Bizim sebepleri aydınlatma denememizin sonucu açısından, savaşların ve yeni deniz yolları “keşfi”nin birlikte etkisinin yol açtığı İslam dünyasındaki ekonomik ve politik zayıflık, bilimlerde duraklamanın ana sebebi olarak görünüyor. Bilimlerin, yaklaşık 800 yıl boyunca kalkınma halinde olduğu İslam dünyasında gücünü kaybetmiş olmaları ve yaklaşık 500 yıl önce ulaşma yolu buldukları Avrupa’da etkilerine devam edebilmeleri ve burada iklimsel ve ekonomik koşulların yaratıcılığın süregelen şekilde devam ettirilebilmesinde daha elverişli olduğu görüşü gerçeğe çok da ters değildir. Yarıçapı sürekli genişleyen bu en yeni kültür dairesinde, öncülerden alınan bilimsel miras büyük bir hızla gelişmeye devam ediyor. Bu durum karşısında bilim

---

³⁷⁶ Age s. 178

tarihçisinin görevi özellikle zordur; bir yandan geçmişin öneminin hatırlanmasını ayakta tutmak, diğer yandan da gerçeğe karşı adil olamayan yaygın tarihî gelişim tablosunu revizyona tabi tutmak ve düzeltmek.”³⁷⁷

2.9.5. İslam Biliminin Bilimler Tarihindeki Yeri

Bu konu gerçekten de Sezgin’in en çok üzerinde durduğu altını ısrarlı çizdiği, birçok konferans ve yazısında değindiği bir meseledir. Sezgin öncelikle zamansal anlamda şu değerlendirme de bulunmaktadır:“George Sarton’ın beş ciltlik ‘*ilim tarih*’i kitabında belirttiği gibi bilim ve felsefe tarihi açısından MÖ 450 ile 400 yılları arasındaki çağ eflatun çağı olarak isimlendirilmiştir. Daha sonra el değiştiren bu meşale M.S. 600–700 yılları arasında Çine geçmiş ve bu dönem de Çin çağı olarak tarihteki yerini almıştır. M.S. 750–1100 arasındaki 350 yıllık müthiş döneme ise tamamen İslam âlimleri damgalarını vurmuşlardır.”³⁷⁸

Bir başka yerde Müslümanların ilimler tarihindeki yerini çok özet halde şöyle dile getirmektedir:“Müslümanlar tarih sahnesine çıkışlarının ilk 20 yılı içinde önce Romalıların, daha sonra Bizanslıların elinde bulunan Suriye ve mısırdaki kültür merkezlerini ele geçirdiler. Böylece Müslümanlar Yunan bilimlerinin ilk kapıları açılmış oldu. Hemen ardından gelen 10 yıl içinde ise gemilere sahip oldular. Bu gemilerle Kıbrıs’a, Rodos’a uzanıp çok kısa zamanda Sicilya sahillerine dayanmaları tarihin şaşırtıcı hadisleri arasında sayılmaktadır.”³⁷⁹

Bir başka yerde de Sezgin gramer ve kimya alanında çok önemli diğer gelişmelere şöyle işaret etmektedir.

“Cabir Harezmi Razi, Mesudi, Ebu’l Vefa Buzcani, İdrisi, Biruni, İbn-i Sina, İbn’ül Heysem, Ömer Hayyam, Nasireddin Tusigibi ilim adamlarımız tam 350 yıl dünya ilim mirasının en önemli ve vazgeçilmez şahsiyetleri oldular. Cabir bin Hayyan’ın yaşadığı yüzyılda bütün tabiat bilimleri bir tarafa, filoloji inanılmaz bir seviyeye ulaştı. Sibeveyh’in o çağda yazmış olduğu ‘*El-Kitab*’ olarak tanınan çok hacimli sistematik gramer kitabının benzerine hangi medeniyette rastlanabileceğini bilemiyorum. 12. asırdan 17. asra kadar devam eden dönemde öncülerinden kaynaklanan hamlenin itici gücüyle hızı yavaşlarsa da gelişme sürdürülmüştür. Abbasi ve Selçukludan

³⁷⁷ Age, s. 179

³⁷⁸ Yılmaz, Age, s. 38

³⁷⁹ Age, s.38

tevarüs eden miras Osmanlının dünya imparatorluğu döneminde, bilhassa fatihten sonra, tekrarlar ve şerhler artmaya başlasa da medeniyetin aydınlatıcı meşalesi olarak bilim revaçtaydı.”³⁸⁰

Turan kışlakçı ile bir diğer röportajında Sezgin’in sunucu ile arasında şöyle bir konuşma geçmektedir:

“Modern bilime yön veren Müslümanların önemli çalışmalarından örnekler verebilir misiniz?

Evvvela şunu belirteyim. Bir ilim diğer sahalardaki ilimlerin desteği olmadan büyük çapta bir tekamül gösteremez. Eğer bir kültür merkezinde bütün sahalarda şartlar müsaitse, tüm alanlar birden bire gelişir. İslami ilimler hakkında az bilgisi olanlar, İslam medeniyeti sadece astronomi ve matematikte çok iyiydi diyorlar. Fakat bu doğru değil. İslam medeniyeti her ilim dalında büyük gelişme göstermiştir. Her şeyde zirveydi. Şimdi diyorsunuz ki, bu konuda misaller zikredin. Hangi konuda zikredebeyim. Her ilim dalında onlarca örnek verilebilir. Fakat burada önemli olan şu. İlimlerde önemli olan bazı prensipler vardır. Bun prensipler ne zaman ortaya çıktı, bilim adamını bunlar ilgilendirir. Örneğin Müslümanlar, nazariye (kuram) ile tecrübe (deney) arasında muvazeneyi ifade eden bir mefhum ortaya çıkardılar. Buna "Mizan" adını verdiler. Daha sonra İslam bilginlerinden Farabi geliyor ve diyor ki, tecrübe (deney) ile nazariye (kuram) de yeterli değil. Muhayyile (imge) de önemlidir diyor. Önce tahayyül edeceksiniz. Muhayyilenizde birçok şeyi yaratacaksınız. Sonra da nazariyeyi kuracaksınız. Böylece nazariye sizi tecrübeye sevk edecektir. İşte bir ilimin oluşması için bunlar önemli. Tıp, fizik, astronomi, felsefe alanında yaklaşık 200 eser kaleme alan Cabir b.Hayyan aynı zamanda bugün bildiğimiz genetiğin babasıdır da. Hayyan şöyle diyor: "Allah bize fiziki kanunlar vermiştir. Bunlarla bitki, hayvan hatta insanın benzerini yapabiliriz. Allah beşere öyle kabiliyetler bahsetmiş ki, bununla beşer kâinattaki tüm sır perdelerini çözmeye muktedirdir." Bu sözler 8. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış olan ve atomun parçalanabileceğini ilk bulan âlim Cabir bin Hayyan'a aittir.”³⁸¹

TÜBA konferansında ise Sezgin İslam dünyasının ilimler tarihindeki yerini bütün olarak şöyle özetlemektedir:

“Müslümanlar, tarih sahnesine çıkışlarının ilk 20 yılı içinde önce Romalıların, daha sonra Bizanslıların elinde bulunan Suriye ve Mısır’daki kültür merkezlerini ele geçirdiler. Bununla Müslümanlara Yunan bilimlerinin ilk kapıları açılmış oldu. Takip eden üçüncü on yılda onların gemilere sahip olması, Kıbrıs’ı Rodos’u fethedip Sicilya sahillerine dayanmaları tarihin şaşırtıcı hadiseleri arasında bulunuyor. Bu, her şeyden

³⁸⁰ Age, s. 38

³⁸¹ Kışlakçı, Agm

önce onların yeni vatandaşlarına -ister yeni dini kabul etmiş, ister etmemiş olsunlar- çok iyi muamele etmiş, hürmet ve tolerans göstermiş olmalarının ürünüydü. Müslümanların azınlık din mensuplarına karşı tanıdıkları tam hürriyet, kurdukları medeniyetin yapıcı prensiplerinden biri idi. Bizler Osmanlıların bu paha biçilmez prensibi iyi değerlendirmiş olmalarıyla öğünebiliriz. Bu prensibin yüksek değeri ancak öbür kültür dünyalarıyla karşılaştırıldığında daha iyi anlaşılabilir. İslam'ın ilk yüzyılında Yunancadan, Süryaniceden, Farsçadan ilk tercüme yapıldı. Bunu yapanlar eski kültür merkezlerinin mensupları idi, destek ve arzu Emevi halifelerinden geliyordu. Müslümanlar dünyanın yuvarlak olduğu fikrini Yunanlılardan ve İranlılardan kuşkusuz kabullendiler. Daha ilk yüzyılda okuyup yazma ilgisi bir salgın hastalık gibi bütün İslam dünyasını etkiledi. Ben şahsen, aynı yüzyılın sonuna doğru gelişen okuyup yazarların sayısının o çağın hiçbir yeriyle ölçü kabul etmez bir düzeye ulaştığına inanıyorum.”³⁸²

“Hicrî 2. asrın ortalarında Abbasi Halifesi bazı Hint astronomlarını Bağdat'a davet etti. Onların beraberlerinde getirdikleri Siddahanta -ki Sanskritçenin çok hacimli, en çok gelişmiş astronomi ve matematik kitabı idi- Arapçaya tercüme edildi. Bu işi başaranlar eski İran ekolünün Müslüman mensupları idi. Bununla genç kültür dünyasında ilmi astronomi başlamış bulunuyordu. Yunanlıların tanımadığı sıfır sayısı ve Hintliler arasında gelişen trigonometrik elemanlar İslam dünyasına girdi. Onlar sinüs manasına gelen jiva terimini cib diye Arapçalaştırdılar. Bu, sonradan yanlış olarak Latinceye cep manasına sinüs diye tercüme edildi. İlerleme büyük bir hızla geliyordu. 2. yüzyılın sonuna kadar Batlamyus'un zor ve hacimli *Elmajest* astranomi kitabı, Öklid'in geometrisi ve daha pek çok kitap Arapçaya tercüme edilmiş bulunuyordu; hatta şerh ve tenkit işine başlanmıştı. Kısacası 2. yüzyılın 3. yüzyıla dönümü ilmin birçok alanında alma ve benimseme (resepsiyon ve asimilasyon) çağı, yaratıcılık safhasının eşğine dayanmıştı. Abbasi devlet adamlarının Hint dinlerini araştırmak maksadıyla 2. yüzyılın sonlarına doğru Hindistan'a araştırmacı gönderdiğini düşünürsek, ilmi hareketin ne büyük bir süratle geliştiğini kolayca anlamış oluruz. Daha 2. yüzyıl, yani miladın 8. yüzyılının sonuna doğru Yunanlılardan alınan atomculuğun büyük gelişmeler kazandığını söylemek isterim. Bunun İslam dünyasındaki gelişmesinin, Avrupa'da 20.yüzyılın ilk yarısındaki düzeyde olduğunu şarkiyatçılardan biri ileri sürüyor.”³⁸³

“Aynı yüzyıl, tüm bilimler tarihinin en büyük şahsiyetlerinden birinin ortaya çıkışına şahit oldu. Bu Câbir b. Hayyân idi. O Yunanlılarla daha sonraları doğu Akdeniz çevresi kültür merkezlerindeki gelişmeleri değerlendirerek kimyayı kantitatif ve kalitatif prensiplere dayanan bir bilim olarak kurdu. Bu bilim -İslam dünyasındaki bazı küçük katkılar bir tarafa - daha yeni bir düzeye kavuşmak için 900 ila 1000 yıl bekledi. Kimya ile başlayan bu büyük bilgin, zamanla, hemen hemen bütün doğal bilimlerle

³⁸² Sezgin, yer

³⁸³ Agm

uğraştı. Câbir büyük bir doğa bilgini olarak geliştirdi. O, Allah'ın insana verdiği kabiliyetin âdeta sınırsız olduğuna inanıyordu. İnsanın, kâinatın en son sır perdelerini yırtmaya muktedir olduğuna, canlı ve cansız varlıklar yaratabileceğine inanıyor, hiç olmazsa teorik olarak bunun mümkün bulunduğunu savunuyordu. Her şeyden önemli olanı, bu problemin miladın 8. yüzyılında İslam dünyasında korkusuzca yazılabilişiydi. O aynı zamanda 700 hayvansal ve diğer doğal sesleri kapsayan bir sistem kurmaya çalıştı. Fizik onda doğada saklı olanı açığa çıkarma kanunu diye ifadesini buluyor, doğadaki her zerrenin, zerrelerin birbirlerine olan etkisinin, hatta bütün insani duyguların matematiksel açıdan ölçülebileceğine inanıyordu. Bunu İlmü'l-Mizan (ölçü ilmi) diye adlandırıyordu.”³⁸⁴

“Câbir'in yaşadığı yüzyılda, bütün doğal bilimler bir tarafa, filoloji, inanılmaz bir düzeye ulaşmıştı. Sibeveyh'in - o çağda yazılmış çok hacimli sistematik gramer kitabının benzerine hangi kültür dünyasında rastlanacağını bilemiyorum.”³⁸⁵

“9. yüzyılın başlarında Halife Me'mûn Bağdat'ta Beytu'l-Hikme adıyla bir akademi kurdu. Bu bilgin halifenin başkanlığında bir araya gelen Müslüman, Hıristiyan, Yahudi ve Sabii dinine mensup bilginler, yeni tercüme yapıyor, eski tercümeleri düzeltiyor ve ilmin çeşitli alanlarında araştırmalar yapıyorlardı. Halife Me'mûn astronomide sağlam neticeler almak gayesiyle biri Bağdat'ta diğeri de Şam'da iki rasathane kurdurdu. Bunlar, bilimlerin tarihinin tanıdığı ilk gözlem evleri idi. Çalışmalar çok zaman Halifenin katılımıyla oluyordu. Aynı Halife, astronom ve matematikçilerinden ekvatorun uzunluğunu ölçmelerini istedi. Onlar bu işi, hayranlıkla karşılanacak yüksek ilmî metotlarla sonuçlandırdılar. Onların ulaştığı değer bugün bildiğimiz uzunluktan ibarettir. Yaklaşık kırk bin kilometre.”³⁸⁶

“Halife Me'mûn, 70 kadar bilgini bir dünya haritası yapmak ve bir coğrafya kitabı yazmakla ödevlendirdi. Tabiatıyla onlar her şeyden önce bilinen Marinus'un haritası ve Batlamyus'un coğrafyasına dayanmak zorunda idiler. Tabiatı ile bir kuşak boyunca başarabilecekleri doğrultmanın ve yeniliklerin bir sınırı vardı. Onların bundan 20 yıl önce Topkapı Sarayı'nda bulduğum dünya haritası (bkz. resim 1), coğrafya tarihi üzerindeki düşünceleri büyük çapta düzeltmeye zorluyor. Bunu sadece Batlamyus'un adını taşıyan haritayla karşılaştırmak yeter. Mesela, Me'mûn haritasında Atlas ve Hint okyanusları Batlamyus'taki içdeniz hâlinde kurtulmuş, karaları kuşatan gerçek şekli bulmuşlardı.”³⁸⁷

“Halife Me'mûn zamanında üç cebir kitabı yazıldı. Bunlar Babilonya, Yunan ve Hintliler tarafından bilinen birinci ve ikinci dereceden denklemleri

³⁸⁴ Agm

³⁸⁵ Agm

³⁸⁶ Agm

³⁸⁷ Agm

ilk defa ayrı bir bilim dalı olarak ortaya koyuyorlardı. Cebir alanında kaydedilen gelişmeleri birkaç cümleyle özetlemek istiyorum: İlk üç cebir kitabının ortaya çıkışından 50 yıl kadar sonra Mâhânî adındaki bilgin bir geometrik problemi üçüncü dereceden bir denkleme çevirdi, ama denklemini çözemedi. Üçüncü dereceden bir denklemin ilk çözümünü miladın 950 yıllarında Ebu Ca'fer el-Hâzin adlı matematikçi ve astronom, parabol konstrüksiyonu kullanmak suretiyle başardı. 11.yüzyılın ilk yarısında İbnu'l-Heysen bir optik problemini dördüncü dereceden bir denkleme çözdü. Küçük bir yanlışlıkla Latinceye çevrilen problem, Problema Alhazeni adı altında 13. yüzyıldan itibaren Avrupalı bilginleri altı yüzyıl kadar uğraştırdı. İbnu'l-Heysen'in çözümü, ancak 19. yüzyılda kavranabildi.”³⁸⁸

“11. yüzyılın sonlarına doğru Ömer Hayyâm, çözüm yolları çoğalan üçüncü dereceden denklemleri bir sisteme bağlayan ilk kitabı yazdı. Hayyâm'ın kitabının Avrupa'ya ulaşmadığı sanılıyor, ama onunkine benzeyen denklem konstrüksiyon ve çözümleri 17. yüzyılda René Descartes, Frans van Schooten ve Edmund Halley'in kitaplarında karşımıza çıkıyor. Bu benzerlik sorununu geçen yüzyılın ilk yarısında ele alan matematik tarihçisi Johannes Tropfke, adı geçen Avrupalı bilginlerin Ömer Hayyâm'ın sonuçlarına kendi gayretleriyle ulaştıklarına inanıyor, öncellerinin kitabının Avrupa'da tanınmadığından aynı denklem ve çözümlerinin daha önce bilinmediğine hayıflanıyordu. O bir bakıma haklı, ama aynı sonuçların İslam dünyasından Avrupa'ya başka vasıtalarla ulaşıp ulaşmadığı sorunu bugün için açık bulunuyor.”³⁸⁹

“15. yüzyılın ilk yarısında Gıyâsuddîn el-Kâşî dördüncü dereceden denklemlerin 70 tipini tanıyordu. Modern matematikte bu sayı 65'e indiriliyor. Bu denklem konusundan sonra miladın 9. yüzyılına dönüyorum. Astronomide 9. yüzyılda dünyanın güneş etrafında döndüğünü veya aksini ileri süren görüşlere rastlıyoruz. 10. yüzyılda dünyanın kendi etrafında döndüğü görüşünü savunanlar çoğaldı. 11. yüzyılda bu görüş bazı sebeplerle bırakıldı.”³⁹⁰

“9. yüzyılda rasat netice ve ölçülerinde çok büyük başarılar elde edildi. Mesela, güneşle dünyanın yıllık en uzak mesafe noktasının sabit olmayıp değiştiğini fark ettiler. 11. yüzyılda yörüngedeki ilerlemenin yıllık 12,09 saniye olduğunu saptadılar. Günümüzde bu değer 11,46 saniye olarak biliniyor. Çok yüksek bir gözlem tekniği, araç ve matematiği gerektiren bu sonuç, 17. yüzyılda Johann Kepler'e ulaşmıştı. O, bunun nasıl başarıldığını bilmek için bazı çağdaşlarıyla yazıştıyordu. Kısaca söyleyeyim, Bîrûnî bu hususta yılın dört bölümünde yapılan gözlemlerin sonuçlarını infinitezimal matematikle değerlendirmişti.”³⁹¹

---

³⁸⁸ Agm

³⁸⁹ Agm

³⁹⁰ Agm

³⁹¹ Agm

“İlk elemanları, Yunanlılardan ve Hindilerden alınan trigonometri, İslam dünyasında çok hızlı bir gelişme gösterdi. Küresel trigonometri bugünkü tanıdığımız şekliyle İslam matematikçilerinin 10. yüzyılın sonu ile 10. yüzyılın başlarında gerçekleştirdikleri başarıdan ibarettir. Küresel trigonometri ile düzlem trigonometrisini, 13. yüzyılın ilk yarısında Nasîruddîn et-Tûsî astronominin bir kolu olmaktan kurtararak yeni bir bilim dalı olarak kurdu. Bu başarı matematik tarihinde 1900 yılına kadar 15. yüzyılda yaşayan Alman Johannes Regiomontanus'un adını taşıyordu. Gerçek ancak Nasîruddîn et-Tûsî' nin kitabının Rum kökenli Osmanlı dışişleri bakanı İskender Karateodori Paşanın Fransızcaya 1891 yılında yaptığı tercümeden sonra ortaya çıktı. Bunu ortaya çıkaran Alman matematik tarihçisi Anton von Braunmühl oldu.”³⁹²

“Küresel trigonometride 10. yüzyılda kazanılan başarı 11. yüzyılın başlarında matematik coğrafyaya etkili bir temel sağladı. Bîrûnî bunu bağımsız bir bilim dalı olarak kurmakla kalmadı, onu, dünya haritasını düzeltme yolunda uygulayan ilk bilgin oldu. Bu uygulamayı o, Gazne ile Bağdat arasında iki yıl süren çetin bir çalışma ile başardı. Aradaki 60 kadar istasyonun enlem derecelerini astronomik olarak ve aradaki mesafeleri arşın arşın ölçüyor, böylece elde edilen üç değerle (boyutla) bir küresel üçgen kuruyor, aranılan dördüncü değeri, yani iki yer arasındaki boylam farkını derece olarak elde ediyordu. Bu öldürücü çalışmanın evrelerini Bîrûnî bize çok canlı bir şekilde anlatıyor. Gazne ile Bağdat arasındaki gidiş ve dönüş uzaklıklarını ve çapraz bağlantıları düşünürsek Bîrûnî' nin beş bin kilometreden fazla bir arşınlama yapmış olması gerekiyor. Onun hesapladığı 60 kadar yerin boylam derecelerindeki hata, 6 ile 40 dakika arasında değişiyor. Onun çok önemsiz olan hatalarını modern coğrafya ancak 19. ve 20. yüzyılda düzeltebildi. Onun uyguladığı ve İslam dünyasında uygulanan metot, çağımızın tanıdığı triangülasyondan (üçgenler zinciri) başka bir şey değildi. Ama modern coğrafya tarihi, triangülasyonun ilk uygulanmasını Hollandalı bilgin Willebrord Snellius'a (1580–1626) bağlar. Bu fırsatı kaçırmadan şunu eklemek istiyorum: Çok gelişmiş ve son yıllara kadar bilinmedik olarak kalmış bir triangülasyon metodunu Müslümanlar 15. yüzyılda Hint Okyanusu denizciliğinde uyguluyor, engin deniz uzaklıklarının ve bulunulan noktanın hesaplanmasında kullanıyorlardı. Onların böylece doğu Afrika ve Sumatra sahilleri arasında kalan ekvator çizgisinin uzunluğunda elde ettikleri sonuç, hayranlık uyandırıyor. Böyle bir sonuç ve engin deniz üzerinde bulunulan bir noktanın hesaplanması, modern dünyada ancak 20. yüzyılın ilk yarısında mümkün oldu.”³⁹³

2.9.6. İslam Resepsiyonu İle Batı Resepsiyonunu Kıyaslaması

³⁹² Agm

³⁹³ Agm

Fuat Sezgin hem İslam bilim tarihi hem de bu vesileyle ilgili olduğu Avrupa bilim tarihi ile ciddi haşır neşirliği ve ünsiyeti nedenleriyle her iki bilim tarihini de bilmekte ve kıyaslamaktadır. Bu konuda ulaştığı tespitler şunlardır:

“Bir de şunu izah edemediğime üzülüyorum. Avrupa’da 13. asırdan itibaren bütün ilimleri İslam dünyasında alma cereyanı hızlandı, hem de müthiş bir şekilde alıyorlardı, bazı bilimleri kademe kademe alıp uygulamaya koyuyorlar, bazısını kör dövüşü şeklinde alıyorlardı. Doğuya giden herkese ilim adına başta kitap olmak üzere, bir şeyler sipariş ediliyordu. Bu hızlı alma dönemleri 16. yy.’da kadar devam etti. Fakat teessüfle belirteyim ki, batı dünyası bütün aldıklarını bir düşmanlık içerisinde alıyordu. Şu çok mühim noktaya işaret etmek isterim ki, Müslümanlar ilimleri başka kültür merkezlerinden aldıkları zaman bunlar onları hiçbir aşağılık duygusu olmadan aldılar, bunları düşmanlarından değil, kendilerine bağlı, kendi memleketleri içerisinde olan, kendi tebaalarından alıyorlardı. Onun için hiçbir düşmanlıkları veya eksiklik duyguları yoktu. Fakat 10. yy.’dan itibaren batılılarda, İslam dünyasının ilimlerini alma hareketleri başladığında Avrupa’da anlaşılabilir bir ‘düşmanlarından alma’ şuuraltı hali vardı. Batının zihni altyapısının gerisinde hep ‘İspanyaya kadar girmiş, Hıristiyanlığı dünyadan kaldırma gayesiyle gelen bir dinin mensuplarında alma.’ Şuuraltı hali vardı. Alıyorlardı ve kızarak alıyorlardı. Mesela; Müslüman âlimlerin eserlerinde Aristo’nun ismini görürsünüz; muallimi evvel’ , ‘birinci öğretmen’, ‘büyük üstat’ derler, hiç kompleksiz bir şekilde, ondan iktibaslar yaparlar, tenkit ederler, ama Aristo’ya hiç hakaret etmezler. Aynı şekilde Galenus veya galen den bahsedince ‘Calinos u Fazıl’ derken hiç çekinmezler varsa birisinin fazileti bahsederler. Hâlbuki batılılar hem Müslümanlardan alırlar hem de mütemadiyen, düşmanlıklarını izhar ederler; mesela İbni Sina’dan Avicenna olarak bahsederken bile yanına bir ‘gâvur’ sıfatını takiverirler. Maalesef bu daima böyle oldu. Hem alırlar, hem tahkir ederler. En insflısı tahkir etmese bile kimden aldığını söylemez, kaynağını gizler. Avrupalılar böyle geldiler 17. yy a kadar. Bu yüzyılda kendilerini üstün görmeye başlayınca da İslam dünyasını kötü şekilde tanıtmaya ve aleyhinde çalışmaya başladılar.”³⁹⁴

Fuat Sezgin bir başka yerde bu kıyaslamaya şu ifadeleri eklemektedir:

“Bu bilimler, gelişimlerini hızla sürdürmekte oldukları MS 10. yüzyılda Avrupa kültür çevresine geçişin yolunu buldular. Birinci yol, İspanya’dan Fransa’ya, oradan İngiltere, Orta Avrupa ve İtalya’ya doğru; ikinci yol, Sicilya ve İtalya üzerinden; üçüncü yol ise Bizans üzerinden geçiyordu. Arap-İslam bilimlerinin Avrupa kültür çevresinde -münhasıran

³⁹⁴ Yılmaz, Age. s 43

olmamakla beraber- esas itibarıyla bu yollar üzerinden gerçekleşen devralma ve özümsemesi 500 yıl kadar devam etti. Bilimler tarihi açısından bu devralma tarzı ne açık seçik ne de kusursuz idi; tercüme edilen kitaplarda yazarların isimleri, ya sıkça görüldüğü üzere hiç anılmıyordu ya da zaman zaman kitaplar Yunanlı otoritelerin adıyla neşrediliyordu. Bu süreç, Müslüman kültür çevresinde Yunan bilimlerinin devralınmasında olduğundan çok farklı seyrediyordu. Zira Müslümanlar kaynaklarını açıkça ve büyük bir saygıyla zikrediyorlardı. Mesela dinsiz Aristo'ya Muallim-i Evvel olarak atıfta bulunulmasına karşı herhangi bir tepki kendisini göstermemişti.”³⁹⁵

2.9.7. İslam Resepsiyonunun Özellikleri

Sezgin'e göre İslam resepsiyonunun altı özelliği vardır:

Birincisi: İslam dininin verdiği itici güçtür:

“Yabancı bilimi alıp benimseme süreci başlangıçtan itibaren bütün bir açıklıkla, yabancı olanla temas korkusu ve art niyet olmaksızın ileride göreceğimiz üzere Arap-İslam bilimlerinin daha sonraki dönemde Avrupa'daki hiç de hoş olmayan resepsiyonu ve özümsemesinden tamamen farklı bir şekilde devam edegelmiştir. Yabancı bilgiyi alıp benimsemenin altındaki teşvik faktörünü 1965 yılında Franz Rosenthal şu ifadelerle açıklamaktadır:«Belki de, kapsamı hızla genişleyen çeviri faaliyetlerini temellendirmek için, Müslümanlara tıp, simya ve pozitif bilimlerle tanışmayı cazip gösteren ne pratik faydacılık, ne de felsefi-teolojik sorunlarla uğraşmalarına sebep olan teorik faydacılık yeterli olabilirdi, eğer Muhammed'in dini ta başlangıçtan itibaren bilimin (ilim) rolünü dinin ve böylece bütün bir insan hayatının asıl itici gücü olarak öne sürmemiş olsaydı... 'Bilim' İslam'da böylesine merkezî bir konuma yerleştirilmiş, hatta neredeyse dinî bir saygı görmüş olmasaydı, muhtemelen çeviri faaliyeti, olduğundan daha az bilimsel, daha az sürükleyici ve daha çok yaşamak için pek zaruri olanı almaya –gerçekte bilinenden farklı bir şekilde– sınırlanmış olarak kalırdı.”³⁹⁶

İkincisi: Tebaalarına çok iyi davranmalarıdır:

"Müslümanlar, tarih sahnesine çıkışlarının ilk 20 yılı içinde önce Romalıların, daha sonra Bizanslıların elinde bulunan Suriye ve Mısır'daki kültür merkezlerini ele geçirdiler. Bununla Müslümanlara Yunan

³⁹⁵ Sezgin, Agm

³⁹⁶ Sezgin, *İBT* s. 5

bilimlerinin ilk kapıları açılmış oldu. Takip eden üçüncü on yılda onların gemilere sahip olması, Kıbrıs'ı Rodos'u fethedip Sicilya sahillerine dayanmaları tarihin şaşırtıcı hadiseleri arasında bulunuyor. Bu, her şeyden önce onların yeni vatandaşlarına -ister yeni dini kabul etmiş, ister etmemiş olsunlar- çok iyi muamele etmiş, hürmet ve tolerans göstermiş olmalarının ürünüydü. Müslümanların azınlık din mensuplarına karşı tanıdıkları tam hürriyet, kurdukları medeniyetin yapıcı prensiplerinden biri idi. Bizler Osmanlıların bu paha biçilmez prensibi iyi değerlendirmiş olmalarıyla öğünebiliriz. Bu prensibin yüksek değeri ancak öbür kültür dünyalarıyla karşılaştırıldığında daha iyi anlaşılabilir. İslam'ın ilk yüzyılında Yunancadan, Süryaniceden, Farsçadan ilk tercümele yapıldı. Bunu yapanlar eski kültür merkezlerinin mensupları idi, destek ve arzu Emevi halifelerinden geliyordu. Müslümanlar dünyanın yuvarlak olduğu fikrini Yunanlılardan ve İranlılardan kuşkusuz kabullendiler. Daha ilk yüzyılda okuyup yazma ilgisi bir salgın hastalık gibi bütün İslam dünyasını etkiledi. Ben şahsen, aynı yüzyılın sonuna doğru gelişen okuyup yazarların sayısının o çağın hiçbir yeriyle ölçü kabul etmez bir düzeye ulaştığına inanıyorum.”³⁹⁷

Üçüncüsü: Art niyet olmadan yabancılardan eğitim almalarıdır:

“Fakat teessüfle belirteyim ki, batı dünyası bütün aldıklarını bir düşmanlık içerisinde alıyordu. Şu çok mühim noktaya işaret etmek isterim ki, Müslümanlar ilimleri başka kültür merkezlerinden aldıkları zaman bunlar onları hiçbir aşağılık duygusu olmadan aldılar, bunları düşmanlarından değil, kendilerine bağlı, kendi memleketleri içerisinde olan, kendi tebaalarından alıyorlardı. Onun için hiçbir düşmanlıkları veya eksiklik duyguları yoktu. Fakat 10. yydan itibaren batılılarda, İslam dünyasının ilimlerini alma hareketleri başladığında Avrupa da anlaşılmas bir ‘düşmanlarından alma’ şuuraltı hali vardı. Batının zihni altyapısının gerisinde hep ‘ispanyaya kadar girmiş, Hıristiyanlığı dünyadan kaldırma gayesiyle gelen bir dinin mensuplarında alma.’ Şuuraltı hali vardı. Alıyorlardı ve kızarak alıyorlardı. Mesela; Müslüman âlimlerin eserlerinde Aristo'nun ismini görürsünüz; muallimi evvel’ , ‘birinci öğretmen’, ‘büyük üstat’ derler, hiç kompleksiz bir şekilde, ondan iktibaslar yaparlar, tenkit ederler, ama Aristo'ya hiç hakaret etmezler. Aynı şekilde Galenus veya galen den bahsedince ‘Calinos u Fazıl’ derken hiç çekinmezler varsa birisinin fazileti bahsederler. Hâlbuki batılılar hem Müslümanlardan alırlar hem de mütemadiyen, düşmanlıklarını izhar ederler; mesela İbni Sinadan Avicenna olarak bahsederken bile yanına bir ‘gavur’ sıfatını takıverirler. Maalesef bu daima böyle oldu. Hem alırlar, hem tahkir ederler. En insafılsı tahkir etmese bile kimden aldığını söylemez, kaynağını gizler. Avrupalılar böyle geldiler 17. yy a kadar. Bu yüzyılda kendilerini üstün görmeye

---

³⁹⁷ Sezgin, *Yer*

başlayınca da İslam dünyasını kötü şekilde tanıtmaya ve aleyhinde çalışmaya başladılar.”³⁹⁸

Dördüncüsü: tek bir kaynak değil birden çok kaynaktan beslendiler:

“Yabancı bilim ve kültür mirasının resepsiyon süreci 2. yüzyılın ilk yarısında hem niteliksel hem de niceliksel olarak hızla gelişti ve çağın hemen hemen bütün bilim dallarını kapsayacak boyuta ulaştı. Kaynaklar sadece, doğrudan doğruya Yunancadan ya da dolaylı olarak Süryanca üzerinden çevrilen eserlerden değil, aynı zamanda orta dönem Farsçadan çevrilen eserlerden de oluşmuştur.”³⁹⁹

Beşincisi: kaynaklarını açıkça gösterdiler:

“Bu münasebetle bilimler tarihinde göz önüne alınmayan iki önemli gerçeği dile getirmek isterim. Biri: Avrupa'da yaklaşık 17. yüzyıla kadar kaynak anma kavramı yoktu ve çok yavaş gelişti. Ayrıca birçok Arapça kitap tercümesi ya Avrupalı ya da Yunanlı bilginlerin adı altında yüzyıllarca yayımlandı ve kullanıldı. Kaynak adı verme alışkanlığı, büyük Yunan bilginlerinde de çok zayıftı. Kaynakları, sistemli bir şekilde verme, geçen kuşakların emeklerini anma prensibi İslam kültür dünyasının karakteristik niteliklerinden biridir. Maalesef bu gerçek, bilimler tarihinde gözden kaçırılmaktadır.”⁴⁰⁰

Altıncısı: kitaplardan değil hocalardan öğrendiler:

“İkinci nokta: Müslümanlar bilimleri hocalarından ve sağlam öğreniyorlardı. Yani bir ekol disiplinine bağlı idiler. Avrupa'da ekol sistemi bir taraftan geç başladı, diğer taraftan yabancı bilgiler hocalardan değil de sadece kitaptan öğreniliyordu. Böylece ortaya çıkan iki ayrı bilgin tipinin burada karşılaştırmaya vaktim olmadığından şu kadarını söylemekle yetineceğim: İslam dünyasında daha 10. yüzyılda tanıdığımız, kaynakları veren, ele alınan problemi sistematik bir şekilde okuyucuya sunan kitap tipini Avrupa'da ilk olarak 17. belki 18.yüzyılda buluyoruz.”⁴⁰¹

2.9.8. İslam bilimi devam etseydi

---

³⁹⁸ Yılmaz, Age, s. 43

³⁹⁹ Sezgin, *İBT* s. 7

⁴⁰⁰ Sezgin, *Yer*

⁴⁰¹ Agm

Prof. Dr. Fuat Sezgin, bugünkü Avrupa medeniyet ve biliminin bilinenin aksine Yunan medeniyeti olmayıp İslam medeniyeti olduğunu söylemektedir: "16. yüzyılın sonlarında İslam bilim ve medeniyeti duraklama içine girmeseydi insanlık 20. asırda yakaladığı bilimsel seviyeye 2 yüzyıl önce ulaşırdı. İnsanlık nükleer enerjiyle de 200 yıl önce tanışırdı. Ama atomun daha erken icadı insanlık için iyi mi olurdu kötü mü olurdu bilemem."⁴⁰²

Bir başka yerde de Sezgin konuyla ilgili dikkat çekici şu cümleleri kurmaktadır:

“Bugüne kadar ulaşılan araştırma sonuçları, gelişmenin her bilgi alanında 15. yüzyılın sonuna kadar devam ettiği, Müslümanların Yunanlılardan aldıkları bilimleri geniş ölçüde geliştirdikleri, bazı bilimleri ilk defa kurdukları biliniyor; ciddi bir duraklamanın ancak 16. yüzyılın ikinci yarısında kendisini gösterdiği gerçeğine inanmaya zorluyor. Bilimler tarihinin eskimiş bir tutumuna göre 12. yüzyıl, İslam bilimlerinin duraklama veya gerileme (dekadans) çağının başlangıcı olarak sanılır. Hâlbuki özellikle son elli yılın ilgili çalışmaları, 13. ve 14. yüzyılda İslami bilimlerin hemen her alanda çok yüksek bir tırmanış yaptığını ve onların gittikçe politik ve iktisadi bakımdan zayıflayan İslam dünyasından ziyade, ulaştıkları Avrupa’da genelde 17. yüzyıldan itibaren ürünlerini vermeye başladığı inancını uyandırıyor. Ben de yirmi yıla yakın bir zamandan beri gittikçe gelişen bir inancı size iletmenin fırsatını kullanarak söylemek istiyorum; eğer şartlar 13. ve 14. yüzyıllarda bilimlerin İslam kültür dünyasındaki gelişme hızına uygun kalsalardı, sanırım ki, bilimler günümüzdeki düzlemlerine çok daha erken bir devirde kavuşmuş olabilirdi. Ama bu insanlığın yararına mı yoksa zararına mı olurdu, o başka bir soru.”⁴⁰³

2.9.10. İslam Dini Bilimi Engellememiş Bilakis Teşvik Etmıştır:

Tarihte Ernest Renan’ın “Müslüman dünyanın gerilemesine İslam dini sebep olmuştur iddiası” uzun senelerden beri hala tartışılmaktadır. Bazı kesimler ise bu iddiaya tamamen ikna olmuş durumdadır. Sezgin her fırsatta İslam dininin bilime engel olmadığını bilakis onu teşvik ettiğini söylemektedir. İşte bir yerde de Sezgin konuyla ilgili şu ifadeleri kullanmaktadır:

---

⁴⁰² Balta, Agm

⁴⁰³ Sezgin, Agm.

“Burada dinin kendisi bizzat yaratıcı kuvveti verdi. İlmi teşvik etti. Bazıları İslam'ın menfi rol oynadığı iddiasında bulunuyorlar fakat bunun hiçbir tarihi realitesi yok. Bunları bir tarafı bırakalım. İslam'ın ilme karşı büyük bir teşviki var. İlme karşı büyük bir susama vardı. Düşünebiliyor musunuz, çölden gelen bedeviler, bir anda ilme önem veriyor ve okur-yazar oluyorlar. Benim kanaatime göre, 8. yüzyılın sonlarına doğru İslam dünyasında gelişen okuma-yazma oranı, tüm dünyadaki toplumların okuma-yazma oranından daha fazla idi. Bir yüzyılda İslam kültür dünyası böyle hamle kazandı. Artık ilmin bütün yolları açılmıştı. İlmi her yerden almaya hazırıldılar. İskenderiye, Antakya ve Şam mektepleri gibi ilmin eski merkezleri birden bire İslam dünyasının içerisinde kaldı. Öte yandan, 8. yüzyılın ortalarından dönemin halifeleri Hint medeniyeti ile tanışıyorlar. Onlarla temasa geçiyorlar. Abbasi Halifesi el Mem'un, İslam'ın 150. yılında Hind medeniyetinden birçok ilim adamını, astronomları, doktorları, Bağdat'a davet etti. Hintlilerin büyük astronomi ve matematik kitabı Siddhata'yı, Arapçaya 1 veya 1.5 yıl içinde çevirdi. Yunanlıların tanımadığı sıfır sayısı ve trigonometrik elamanlar, böylece İslam dünyasına girdi. Bu Müslümanlar için büyük bir girişti. Müspet tecessüs unsuru ilimlerde çok önemlidir. Hicri 2. yüzyılın sonlarına doğru Halife, bir âlimi Hindistan dinleri üzerine kitap yazması için bölgeye gönderiyor. Bunu iyi okuyun ve buradaki toleransa bakınız.”⁴⁰⁴

Bir başka yerde konuyla ilgili kendisine sorulan soruya da şu cevabı vermektedir:

“Tüm bu gelişmelere rağmen İslam dünyasının gerileme nedeni olarak din gösteriliyor. Bu konuda ne dersiniz?

Hayır, katiyen. Eğer öyle olsaydı kabul etmek zorunda kalırdım. Ama öyle değil. Din bilimi teşvik etti. Bugün Müslümanlara düşen görev tarihlerini çok iyi bir şekilde ortaya koymak. Gerileyişin nedeni din değildir. Başka tarihi sebepler var. Müslümanları yanlış düşünce ve kompleksten kurtarmak lazım. Müslümanların kimya, fizik, fizik, tıp, sosyoloji ve tarih alanında ortaya koyduklarını kimse bilmiyor. Biliyorum diyenlerin de bilgisi yarım yamalak. Bundan dolayı modern bilimlerin tarihi yeniden yazılmalı. Herkes İslami ilimlerin dünyaya kazandırdıklarını bilmeli.”⁴⁰⁵

İslam dininin bilime karşı teşvikini Sezgin, Rosenthalden ifadelerle destekleyerek şöyle savunmaktadır:

“Yabancı bilimi alıp benimseme süreci başlangıçtan itibaren bütün bir açıklıkla, yabancı olanla temas korkusu ve art niyet olmaksızın ileride göreceğimiz üzere Arap-İslam bilimlerinin daha sonraki dönemde Avrupa'daki hiç de hoş olmayan resepsiyonu ve özümsemesinden

⁴⁰⁴ Kışlakçı, Agm

⁴⁰⁵ Agm

tamamen farklı bir şekilde devam ede gelmiştir. Yabancı bilgiyi alıp benimsemenin altındaki teşvik faktörünü 1965 yılında Franz Rosenthal şu ifadelerle açıklamaktadır:«Belki de, kapsamı hızla genişleyen çeviri faaliyetlerini temellendirmek için, Müslümanlara tıp, simya ve pozitif bilimlerle tanışmayı cazip gösteren ne pratik faydacılık, ne de felsefi-teolojik sorunlarla uğraşmalarına sebep olan teorik faydacılık yeterli olabilirdi, eğer Muhammed'in dini ta başlangıçtan itibaren bilimin (ilim) rolünü dinin ve böylece bütün bir insan hayatının asıl itici gücü olarak öne sürmemiş olsaydı... 'Bilim' İslam'da böylesine merkezî bir konuma yerleştirilmiş, hatta neredeyse dinî bir saygı görmüş olmasaydı, muhtemelen çeviri faaliyeti, olduğundan daha az bilimsel, daha az sürükleyici ve daha çok yaşamak için pek zaruri olanı almaya –gerçekte bilinenden farklı bir şekilde– sınırlanmış olarak kalırdı.»⁴⁰⁶

Konuyla ilgili şahsi kanaatlerini ise İrfan Yılmaz şu şekilde belirtmektedir:

“Müslümanların ilim dünyasındaki yeri bilinmiyordu. Bütün bilinenler birkaç tane usturlap ve birkaç rubu' tahtasından ibaretti. Batı dünyası bu hakikatleri bilerek gizliyordu, bizimkiler bunların farkında bile değildi. Ben İslam dünyasını böyle olmadığını hep ifade ettim. Öteden beri İslam'ın insanlara aktarıldığı gibi ilimle alakasız bir din olmadığını düşünüyorum. Bunun aksini hiç düşünmedim daha önce de belirttiğim gibi Ritterle ilk buluşmamızdaki konuşmamızdan itibaren bu hususu araştırıyorum. Geri kalmışlığımızın sebebi olarak ta İslam dinin suçlanmasını kabul edemiyor ve geri kalmışlığımızın sebebinin dinimiz olduğuna inanmıyordum. Bütün bu yanlış anlayışları tashih etmek için bu çalışmalara başladım.»⁴⁰⁷ “ Evvela, umumiyetle dinin veya dini bir müessesenin gerilemede mesul olduğuna inananlar var. Ben bunu tamamıyla reddediyorum. İslam dini, ilimleri hiçbir medeniyette tanımadığım bir şekilde geliştirdi ve zirveye çıkardı. Himaye etti. Tabi bu, İslam dünyasında mutaassıplar yoktu manasında değil. Mutaassıplar çıksa bile İslam'ın tesis ettiği sağlam müesseseler karşısında hiç tesir icra edemediler. Din ilmi teşvik ediyordu, asla baltalamıyordu. En büyük âlimlerin tabi ilimler sahasındaki kitaplarını okuduğumuz zaman şunu görüyoruz: ‘Bismillah’ ile başlanıyor ‘Elhamdülillah’ ile bitiriliyor. Modern bir bilim adamı nasıl çalışıyorsa onlar da öyle çalışıyorlardı. Bu şartlar altında Müslüman dünyada ilim büyük bir gelişme gösterdi.16. yüzyılın sonlarına doğru İslam medeniyeti ve bilimi duraklamaya başladı. İslam dünyasının Hindistan'dan Endülüs'e kadar her yerinde ilim vardı, hem de yüksek seviyede ilim vardı. Köylerde de ilim vardı. Bir alman âlimi ‘İslam'ın Rönesansı’ diye bir kitap yazmaya başlamıştı, ama maalesef hayatı bunu tamamlamaya yetmedi. Kitabını kendisi öldükten sonra yayımladılar, tarafsız bir müşahit olarak onun da tespiti, Türkiye’de köylerde ilim hayatı olduğudur.»⁴⁰⁸

⁴⁰⁶ Sezgin, *İBT* s. 5

⁴⁰⁷ Yılmaz, *Age* s. 38

⁴⁰⁸ *Age* s. 46

Konuyla ilgili son görüşlerini Sezgin 2009 yılında boyut yayınlarından piyasaya çıkan matematiksel coğrafya ile ilgili kitabının tanıtım toplantısında sergilemiştir:

“Aydınların ilerlemenin önündeki engel dindir' görüşüne karşı çıkan Sezgin, İslamiyet'ten kaynaklanan geniş kültürün göz ardı edilmemesi gerektiğini ifade etti. Sezgin, "Aydınlar 150 yıl önce geri kalmışlığın nedeninin din olduğunu söylemeye başladı ve bu suretle din düşmanlığı yaparak toplumu dinden uzaklaştırmaya çalıştılar. Din kesinlikle ilerlemenin önünde engel değildir. İslamiyet çöl Araplarını, göçebe Türkleri, ateşperest İranlıları bilim üreten toplumlar haline getirmiştir" dedi. Bir 'din davetçisi olmadığını' aksine Laik reformların doğruluğuna inanan bir insan olduğunu belirten Sezgin, "İki tarafın birbirlerine tolerans göstermesi gerekiyor. Bir taraf dinin vicdani bir mesele olduğunu herkesin inanmakta özgür olduğunu anlaması, diğer tarafından batı bilimlerini taassupla karşılamaması gerekiyor" şeklinde konuştu.”⁴⁰⁹

2.9.11. İslam Biliminin Bütün Alanlarda Zirve Seviyeye Çıkması

Sezgin yine oryantalistlerin bir başka iddiasına “İslam biliminin sadece matematik ve astronomi sahalarda ileride olduğu diğer alanlarda geri kaldığı” iddiasına şu cevabı vermektedir.

“Evvvela şunu belirteyim. Bir ilim diğer sahalardaki ilimlerin desteği olmadan büyük çapta bir tekâmül gösteremez. Eğer bir kültür merkezinde bütün sahalarda şartlar müsaitse, tüm alanlar birden bire gelişir. İslami ilimler hakkında az bilgisi olanlar, İslam medeniyeti sadece astronomi ve matematikte çok iyiydi diyorlar. Fakat bu doğru değil. İslam medeniyeti her ilim dalında büyük gelişme göstermiştir. Her şeyde zirveydi. Şimdi diyorsunuz ki, bu konuda misaller zikredin. Hangi konuda zikredeyim. Her ilim dalında onlarca örnek verilebilir. Fakat burada önemli olan şu. İlimlerde önemli olan bazı prensipler vardır. Bun prensipler ne zaman ortaya çıktı, bilim adamını bunlar ilgilendirir. Örneğin Müslümanlar, nazariye (kuram) ile tecrübe (deney) arasında muvazeneyi ifade eden bir mefhum ortaya çıkardılar. Buna "Mizan" adını verdiler. Daha sonra İslam bilginlerinden Farabi geliyor ve diyor ki, tecrübe (deney) ile nazariye (kuram) de yeterli değil. Muhayyile (imge) de önemlidir diyor. Önce tahayyül edeceksiniz. Muhayyilenizde birçok şeyi yaratacaksınız. Sonra da nazariyeyi kuracaksınız. Böylece nazariye sizi tecrübeye sevk edecektir. İşte bir ilimin oluşması için bunlar önemli. Tıp, fizik, astronomi,

⁴⁰⁹ www.ajans5.com 18 Kasım 2009

felsefe alanında yaklaşık 200 eser kaleme alan Cabir b.Hayyan aynı zamanda bugün bildiğimiz genetiğin babasıdır da. Hayyan şöyle diyor: "Allah bize fiziki kanunlar vermiştir. Bunlarla bitki, hayvan hatta insanın benzerini yapabiliriz. Allah beşere öyle kabiliyetler bahşetmiş ki, bunlarla beşer kâinattaki tüm sır perdelerini çözmeye muktedirdir." Bu sözler 8. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış olan ve atomun parçalanabileceğini ilk bulan âlim Cabir bin Hayyan'a aittir."⁴¹⁰

2.9.13. Cahiliye Dönemi Bilimsel Anlamda Cahil Bir Dönem Değildir

Sezgin'in ezber bozan fikir ve ispatlarından bir ile daha bu şekilde karşılaşılmaktadır. Bugüne kadar öğretilen gelenin ve bilene gelenin aksine Sezgin cahiliye devri olarak nitelendirilen dönemin bilimsel anlamda o kadarda cahil olmadığına dair görüşlerini şöyle sıralamaktadır:

“Arapların böylesine erken bir dönemde yabancı kültür mirasını alarak özümsemeye hazır ve yetenekli olmalarını 1917 yılında Julius Ruska matematik tarihi çerçevesinde son derece doğru olarak şu ifadelerle dile getirmekteydi: «Önemle ve ısrarla ifade edilmelidir ki İran ve Roma'nın taşra vilayetlerine taşınan Araplar ne hukuk bilimini ne de devlet yönetimi sanatını hazır ve oluşmuş bir şekilde beraberlerinde getirmişlerdi, bilakis fethedilen ülkelerin yönetim metotlarını ve hukuk formlarını büyük ölçüde değiştirmeden aynen almak zorunda kalmışlardı. Onların şaşırtıcı bir hızla daha kapsamlı ilişkilere uyum sağlayabilmeleri ve sadece devlet idaresiyle ilgili kurumları değil, aynı zamanda eski ve olgun ir kültürün diğer bütün meyvelerini alarak özümsemeleri anlamında bilinen bir olgudur. Ama bu, eğer çok yakın dönemlere kadar kabul edile geldiği gibi, fatih konumundaki halk ile o dönemin İranlıları, Yunanlıları ve Mısırlıları arasındaki düşünsel uzaklık çok büyük olsaydı, kesinlikle gerçekleşmezdi. Bilhassa düşünsel ve politik hareketin taşıyıcıları olan şehirli Araplar, Muhammed'in ortaya çıkmasından önce komşu halkların kültürel etkilerine tamamen kapalı veya matematik tarihi açısından önem kazandıkları çağda bile neredeyse okuma yazma bilmeyen yarı vahşiler olarak tasavvur edilemez.”⁴¹¹

Yine başka bir yerde aynı konuda şunları söylemektedir:

“Şüphesiz ki genç İslam toplumunun ilk yüzyılda nispeten çabuk ulaştığı bilim alanındaki başarısı, sadece kitap çevirileri yoluyla yabancı kökenli bilim mirasının aktarımı şeklinde sınırlı kalmamıştır. Yeni din ile

⁴¹⁰ Kışlakçı, Agm

⁴¹¹ Agm

birlikte ortaya çıkan ve sürekli iddia edilenin aksine hiç de ilkel olmayan durum ve ortamda Araplar, kendileri için çok yeni olan düşünsel problemlerle uğraşmaya hızla itildiler, özellikle yazı sanatını öğrenmeye yönelik şaşkıncu bir ilgi doğdu. Bununla ilgili Arapça kaynaklar incelendiğinde, 1./7. yüzyıl İslam b ölgelerinde yaşayan insanların okuryazarlık oranının Batı ortaçağındaki çağdaşları ile karşılaştırılmayacak derecede yüksek bir seviyeye ulaştığı izlenimi oluşur.”⁴¹²

2.9.14. Müslümanlara Antik Yunan Eserlerine İlgisinin Başlangıç Tarihi Miladi 7. Asırda Başlamıştır.

Sezgin’in yine bu fikriyle de insanların zihinlerinde taşıdıkları kesin diye bildikleri fikirsel duvarları yıkmaya devam etmektedir. Bu iddia yine oryantalistler arasında meşhur olup tüm dünyaya yayılmış bulunmaktadır. Sezgin bu iddianın da çürütülmesine yönelik ispatlarını şu şekilde sıralamaktadır:

“Kuşkusuz, özellikle Emevi saltanatının 41/661 yılındaki başlangıcından itibaren bu fatihlerin, Müslümanlığa geçmiş veya geçmemiş vatandaşlarının kültür mirasını tedrici bir şekilde alarak özümsemeleri için uygun koşullar gerçekleşti. Günümüze kadar ulaşan Arapça simyaya dair elyazması, Yunan simyacı Zosimos’un (350–420) bir risalesinin 38/658 yılında gerçekleştirilmiş bir Arapça tercümesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Eğer biz kaydedilen bu tarihe inanacak olursak, bu şu anlama gelir: Gelecekte Emevilerin ilk halifesi olacak Muaviye’nin henüz valilik döneminde Yunanca eserlerin Arapça çevirisine yönelik ilgi uyanmıştı.”⁴¹³

Konuyla ilgili bir başka yerde de şöyle yazmaktadır:

“Bu muhteva ile araştırmacılara önemli miktarda malzeme verilirken aynı zamanda yeni araştırmalar yapmalarına imkân sağlayacak yeni ufuklar da açılmıştır. Nitekim erken döneme ait bu kapsamlı literatür taramasının geriye doğru götürüldükçe kendiliğinden yeni yorumlara yol açtığı görülmektedir. Meselâ ilk dönem hadis literatürü meselesi ele alındığında hadis yazımının sanıldığından -özellikle de şarkiyatçıların sandığından- çok daha gerilere gittiği anlaşılmakta, yahut söz gelimi Câbir b. Hayyân’ın dayandığı Helenistik literatür ele alındığında bu kültürün İslâm dünyasına bilinenden çok daha erken bir dönemde girmeye başladığı ve tercüme faaliyetinin de VII. yüzyıla kadar çıkarıldığı müşahede edilmektedir.”⁴¹⁴

⁴¹² Agm

⁴¹³ Agm

⁴¹⁴ TDV DİA, GAS maddesi Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İslam Ansiklopedisi. 1. Basım: İstanbul, 1998

2.9.15. Hicri Birinci Yüzyılda Tevarüs Edilen Bilim Mirası Sadece Yunan Kaynaklı Değildir.

Fuat Sezgin'in birçok yerde değindiği bir başka fikri de İslam biliminin kaynakları hakkındadır. Buna göre İslam biliminin kaynağı tek bir yerden yani antik Yunandan değil hint, sasani ve çin gibi birçok medeniyetten gelmektedir:

Konuyla ilgili Sezgin'in ispatlarından ilki şudur:

“Elbette Araplar tarafından o dönemde alınan ve benimsenen yabancı bilim mirası sadece Yunan kaynaklı değildi. Mesela, uteybe b. Muslim (ö. 96/715) tarafından Horāsān'ın fethedilmesi esnasında esir düşen Sasani Prensesi Şāhāfirī 'in mülkiyetinde bulunan Farsça bir coğrafya kitabının fatihlerin eline geçtiğini öğrenmekteyiz.”⁴¹⁵

İkinci ispat ve kaynak şudur:

“Benzer bir haberi büyük İslam düşünürü el- Bīrūnī (ö. 440/1048)'de görüyoruz. Tahdīd Nihāyāt el- Emākin¹⁴ adlı matematiksel coğrafya alanındaki temel eserinde el-Bīrūnī, bugünkü Afganistan'da bulunan Gazne'de eski bir parşömen üzerinde, Diocletianus (285–305 arasında Roma imparatoru) takvimine göre tarihlenen ve bir bilim adamı tarafından hicretin 90–100 yılları arasında gözlemlenen güneş tutulmalarıyla ilgili notlar ve tarihler içeren bir zeyl eklenmiş astronomik bir çizelge eser (zīc) gördüğünü haber vermektedir.”⁴¹⁶

Üçüncü ispat ve kaynak ise şudur:

“Yabancı bilim ve kültür mirasının resepsiyon süreci 2. yüzyılın ilk yarısında hem niteliksel hem de niceliksel olarak hızla gelişti ve çağın hemen hemen bütün bilim dallarını kapsayacak boyuta ulaştı. Kaynaklar sadece, doğrudan doğruya Yunanca'dan ya da dolaylı olarak Süryanca üzerinden çevrilen eserlerden değil, aynı zamanda orta dönem Farsça'dan çevrilen eserlerden de oluşmuştur.”⁴¹⁷

Dördüncü ispat ve kaynak şudur:

---

⁴¹⁵ Kışlakçı, Agm

⁴¹⁶ Agm

⁴¹⁷ Agm

“Yabancı bilimin Sasaniler dönemindeki – özellikle I. Şâpür (dönemi: 242-272)–resepsiyonu hakkında iyi bir şekilde bilgilendirilmiş durumdayız.²² Özellikle Yunanlardan ve intlilerden, muhtemelen dolaylı şekilde geç dönem Babillilerden de alınarak benimsenen bilimsel bilgiler, Sasaniler İrani’nda sınırlı bir gelişme yaşadı. Sasanilerden daha ziyade harmanlanmaya uğrayan bilim alanlarının etkisiyle, İslam’da astronomi, astroloji, matematik, coğrafya, felsefe ve tıp gibi dallarda hızlanmış bir resepsiyon süreci göze çarpıyor.”⁴¹⁸

2.9.16. Rivayetler bugünkü bilimin dipnot sistemidir.

Fuat Sezgin’in İslam bilim tarihi alanında çalışmaya başlamadan önce araştırıp ispatlarıyla ortaya koyduğu en önemli keşif veya ispatlarından birisi de İslam biliminde üretilen, geliştirilen ve kullanılan rivayet sisteminin bugünkü modern bilimin temel iktibas sistemi olan dipnotlarla aynı hüviyeti taşıdığıdır. Kendisi konuyla ilgili hemen her fırsatta bilgilendirme yapmaktadır.

Sezgin ‘İslam’da bilim ve teknik’ adlı eserinin birinci cildinde konuya ilişkin düşüncelerini ve ispatlarını oryantalistlerin konuyla ilgili görüşlerini de eleştirerek şöyle zikretmektedir:

“Bu tamamen İslam fikir coğrafyasında doğan tarih yazımcılığının ve onun bağımsız bir şekilde gelişen metodolojisinin önemine ilişkin soru, bildiğim kadarıyla evrensel tarih dalı içerisinde şimdiye kadar ya hiç sorulmuş ya da yeteri derecede ele alınmış değildir. Hatta bizzat Arabistler bile, İslam’ın özellikle ilk üç yüzyılı (7.-9.) içerisinde ortaya çıkan tarih eserlerinin içeriğini, kendi kaynaklarını alıntılama yöntemlerinden dolayı yeteri kadar önemsemediler. O eserlerdeki, genellikle otantikliklerine delil olması için başta sunulan rivayet zincirleri ile yazarın yer yer kendi görüş ve yorumlarını vermesi müstakil tarihsel haberlerin (haber, çoğulu: ahbār) ne yazık ki şu şekilde anlaşılmasına neden olmuştur: Bu haberler ya yüzlerce yıl boyunca sözlü olarak aktarılmış rivayetlerdir ya da elimizdeki o eserden bir iki kuşak önce belirli eğilimlere göre kaleme alınmış, ravilerden birisinin kişisel görüşlerinden ibaret olan ve yayılan rivayetlerdir. Bu giriş çerçevesinde ayrıntılara girmeden şunu söyleyebiliriz: Söz konusu rivayet zincirleri hem yazılı kaynakların yazarlarının isimlerini hem de o kaynakların, çok katı kurallar doğrultusunda kendilerine belirli eserleri rivayet etme izni verilen ravilerinin isimlerini içerisinde saklamaktadır. Bizim anlayışımıza göre Arapça tarihsel eserlerde karşılaşılan rivayet

---

⁴¹⁸ Agm

zincirleri pekâlâ günümüz kitaplarındaki dipnotlar gibi kaynaklara işaret olarak kabul edilebilirler.”⁴¹⁹

Yine kitabın bir başka yerinde Sezgin Taberi'nin kitabından bahsederken konuyla ilgili şu serzenişte bulunmaktadır:

“Bu dönemin diğer bilimsel disiplinlerinde yaşanmakta olan gelişme, çok hacimli, kronolojik olarak düzenlenmiş, devletler ve dünya tarihi eserlerinin doğduğu historiyoğrafya alanıyla paralellik arz etmektedir. Bu türün bize ulaşan en tanınan ve en önemli eseri kuşkusuz Mu ammed b. Cerîr e - aberî'nin⁸⁵ (ö. 224–310/839–923) *Kitāb Ahbār er-Rusul ve-l-Mulūk* adlı kitabıdır. Bu devasa eser M.J. de Goeje'nin takdire şayan 15 ciltlik edisyonundan (1879–98) itibaren oryantalistik çalışmaların hizmetindedir. Gerçi günümüz kullanıcıları için bu eserdeki kaynak alıntılama tarzı anlaşılmas ve sıkıntı vericidir. Her bir habere eşlik eden rivayet zincirlerini, yazar tarafından alıntılanan yazılı kaynakların, yazarlarına ya da önceki nesillerin yazdığı eserlerin rivayet hakkına sahip ravilere birer işaret olarak anlama yerine, onları herhangi bir şekilde umuma ulaşabilmiş olan sözlü haberlere eklenmiş uydurma ravilerin isimleri olarak kabul edilmektedir. Böylelikle sadece haberlerin içeriğine karşı haksız bir yadsıma doğmuş olmakla kalmıyor, ayrıca evrensel historiyoğrafya, İslam'ın ilk yüzyıllarında çok katı olarak uygulanan kaynak alıntılama metodolojisini de tanımaktan mahrum kalıyor.”⁴²⁰

Daha önce de değinildiği gibi Sezgin'in çok sevdiği ve saygı gösterdiği hocası Helmut Ritter de dahil olmak üzere bütün oryantalistlere yönelttiği eleştirinin temelinde de bu rivayet sisteminin onların anlamamış olmalarıdır:

“Bu meselenin (Avrupalılardaki intihal kültürünün) ahlaki boyutu yanında hocaların ağırlığı ve otoritesi çok mühimdi. Böyle olunca intihal de olmuyor ve kaynaklarını zikrediyorlardı. Hangi dilde olursa olsun iktibaslarını belirtiyorlardı. Kaynak zikrederek ilim yapma geleneği tarihte belki de ilk defa İslam medeniyetinde teşekkül etti. Bu geleneğin yerleşmesindeki en önemli sebep, hadis rivayetlerindeki hassasiyettir. Bu nokta son derece önemlidir ve pek çok oryantalist bu noktayı anlayamamıştır. Aslında hocam Ritter dâhil, pek çok batılı âlim İslam medeniyetini hakkıyla anlayamadı ve hala anlayamıyorlar. Müslümanlar da dâhil günümüz insanların İslam medeniyeti tasavvurlarında problem var. Hem küçümseme hem de ciddi manada anlama sıkıntısı var. Tefsir ve hadis geleneği kısaca rivayet geleneği son derece ilmi usullerdir. Bu gelenekten kaynaklanan rivayet usulü tarih ilminde de uygulanmış ve yüksek seviyede

⁴¹⁹ Agm

⁴²⁰ Agm

ilmi tarih yazılması geliştirilmiştir. Avrupalılar maalesef bu noktaları hala anlayamadılar. Müslümanlar bile anlayamadığına göre onların anlamamasına da çok gücenmemek gerek. Bu husulara ait en iyi örnekler Taberi tefsirinde müşahede edebilirsiniz.”⁴²¹

2.9.17. Halife El- Me'mun Ve İslam Bilim Tarihindeki Yeri

Fuat Sezgin İslam bilim tarihinden ve bu kültür dünyasının başarılarından bahsederken mutlaka çok büyük bir bilim adamı niteliklerine sahip, dünya tarihinde ender görülen bir hükümdardan halife Me'mundan bahsetmeden geçmemektedir. Hatta birçok yerde en çok üzerinde durduğu konu halife Me'mun ve onun siyasi başarılarından çok daha fazla bilimsel başarılarıdır. Sezgin halife Me'munu dakik titiz, geleceği gören ve birçok bilim alanına vakıf bir hükümdar olarak tarif etmektedir. Sezgin halife me'mun ve onun bilimsel başarılarından sitayişle şöyle bahsetmektedir:

“Bizim şimdiye kadar çok kesinleşmeyen bilgimize göre, el-Memūn kurduğu «Bilgelik Evi»(Beyt el- ikme) adındaki bir kurum aracılığıyla bilim adamlarının çalışmalarını kolaylaştırdı ve organize etti. Halifenin bizzat kendisi birçok bilim alanına vakıftı. Onun inisiyatifi sayesinde birçok eser doğdu. Yine o, projelerin yürütülmesine sık sık katıldı. Ulaşılan bir sonuçtan memnun olmaması, ya da o sonucu aşmak istemesi bağlamında yaratıcı bir karakter gösterdiği için onun başarılı işlerinden bazıları burada dile getirilmelidir.”⁴²²

Halife me'munun birinci başarısı birçok kitabı Arapçaya tecüme ettirmesi, çevrili olanları da tashih ettirmesidir:

“Gerçi İslam dünyasında uğraşılan bilimler,3./9. yüzyılda da rahatsız edilmeden yollarında ilerleyebilmek için, niteliksel ve niceliksel gelişimlerinde bir önceki yüzyılda oluşan uygun koşullardan yararlanabildiler ve dahası bu yeni yüzyılın ilk on yıllarında Halife el-Memūn'un (dönemi: 198-218/813-833) sayesinde doğan yepyeni bir kuvvet kazandılar. Yunan bilimlerinin hayranı olan bu hükümdar, Yunanca eserleri Bizans'tan ve fethedilen diğer kültür merkezlerinden Bağdat'a

⁴²¹ Yılmaz, Age, s. 55

⁴²² Sezgin, *İBT* s. 10

getirtti. Henüz çevrilmemiş eserleri Arapça'ya çevirtmekle kalmayıp, aynı zamanda birçok eski çeviriyi de yeniletti.”⁴²³

Halife me'munun ikinci başarısı bilgelik evi adında bir akademi kurdurmasıdır: “Bizim şimdiye kadar çok kesinleşmeyen bilgimize göre, el-Memün kurduğu «Bilgelik Evi» (Beyt el-ikme) adındaki bir kurum aracılığıyla bilim adamlarının çalışmalarını kolaylaştırdı ve organize etti.”⁴²⁴

Üçüncü başarısı Ptoleme'nin '*Almage st*' ve diğer eserlerini düzelttirmesidir: “O, Ptoleme'nin *Almage st*'inin Arapça'ya ilk tercümesinin yapıldığı zamanda çevrilmiş bulunan, yine Ptoleme'ye ait... bir eserini astronomlarına kontrol ettirip düzeltmeler yaptırdı. Bu girişimin sonuçları *ez-Zīc el-Mumtahan* adı altında yayınlandı.”⁴²⁵

Dördüncü başarısı kıblenin kesin olarak astronomik anlamda belirlenmesidir:

“Halifenin astronomlarıyla yürüttüğü çalışmalardan birisi de kıblenin olabildiğince kesin belirlenmesi için Bağdat'la Mekke arasındaki boylam farkının tespit edilmesidir. Burada önemli olan, halifenin bu iki şehrin yürürlükte bulunan astronomik cetvellerin koordinatlarına güvenmek yerine, ay tutulmasını şahsen gözlemleyerek sağlamış olmasıdır. Elde edilen 3°'lik boylam farkı (doğrusu 4°37') hayli başarılıdır.”⁴²⁶

Beşinci başarısı meridyendeki bir derecelik boylam uzunluğunun tam olarak tespit ettirmesidir:

“İleriki dönemlerde yeryüzünü matematiksel kavrama girişimleri açısından, el-Memün'un meridyendeki bir derecelik boylam uzunluğunun tam olarak tespiti amacıyla astronomları görevlendirmesinin çok büyük önemi vardır. Halifenin astronomlarından bir grup, hem güneşin konumunu hem de öğlen çizgisinin tam yönünü belirlemek amacıyla bazı aletler, ip ve çubuklar yardımıyla Suriye ve Irak ovalarında bir çok ölçüm yaptılar, bir derecelik boylam uzunluğunun 56 ve 57 mil arasında olduğunu belirlediler, ortalama değer olarak 56 mil kabul edildi. Bu, modern ölçüm değerlerine çok yakın bir sonuçtu. Carlo A. Nallino'nun ifadesine göre bu ölçüm, kesin olmayan birçok hipoteze dayalı Eratosthenes ölçümü karşısında bilimsel, uzun ve yorucu bir çalışmanın sonucunda elde edilen ilk ciddi yeryüzü ölçümüdür.”⁴²⁷

---

⁴²³ Age s. 10

⁴²⁴ Age s. 10

⁴²⁵ Age s. 10

⁴²⁶ Age s. 11

⁴²⁷ Age s. 11

Altıncı başarısı bir derecelik boylam uzunluğunu trigonometrik olarak yeniden tespit ettirmesidir:

“Ayrıca halife, Bizans’a yaptığı sefer esnasında bir derecelik boylam uzunluğunu trigonometrik olarak yeniden tespit ettirme fırsatından da yararlandı. Dünyanın yarıçapını trigonometrik olarak belirleyebilmek için, deniz seviyesinden hayli yüksek konumda bulunan bir kıyıda, batışı esnasında güneşin alçalmasını kendisine eşlik eden astronom Sind b. Alî’ye ölçtürdü. Bu, daha sonraları Francesco Maurolico (1558), Sylvius Belli (1565) ve Francesco Giuntini’ye(1580) atfedilen bir yöntemdir.”⁴²⁸

Yedinci başarısı astronomi tarihinde gerçek anlamda gözlemevi kuran ilk kişi, ilk hükümdar olmasıdır:

“Halife el-Memūn’nun astronomiye ve bu dalın ilerlemesine yönelik yoğun ilgisi, onu ilk olarak Bağdat’ın Şemmāsiyye semtinde ve daha sonra Şam’ın yakınında bulunan āsiyūn tepesinde birer gözlemevi kurmaya sevketti. O, büyük araçlar ve aralıksız gözlemler yoluyla, öncekilerin ölçümlerinden daha kesin ölçümlere ulaşmayı hedefledi. Görüldüğü kadarıyla el-Me’mun astronomi tarihinde gerçek anlamda gözlemevi kuran ilk kişidir.”⁴²⁹

2.9.18. Halife El- Me’mun’un Coğrafyacıları Ve Yapılan Dünya Haritası

Sezgin’in bütün konuşmaları ve yazılarında üzerinde çok fazla durduğu bir diğer konu da halife me’mun ve onun bilim adamlarına yaptırdığı dünya haritasıdır. Tezin ilgili yerinde de belirtildiği gibi Sezgin bu haritayı kendisi bulmuştur ve yaptığı araştırmalar sonucunda bu haritanın birçok çığır açıcı özellik barındırdığını tezbit etmiştir. Ayrıca bu haritanın Avrupada ortaya çıkan onlarca haritanın kaynağını teşkil ettiğini ispatlamıştır. Sezgin halife me’mun’un coğrafyacılarına yaptırdığı dünya haritasından şöyle bahsetmektedir:

“ Son olarak, el-Me’mun tarafından hayata geçirilmiş, şüphesiz çok önemli ve gelecek kuşaklar için de mühim sonuçlar doğurduğu gözlemlenebilen bir projeden bahsedilmelidir. Bu proje coğrafya ve kartografi alanına aittir. Bu bağlamda el-Memūn, bir dünya haritası ve bölgesel haritalar içeren coğrafya eseri meydana getirilmesine karar verdi ve

---

⁴²⁸ Age s. 11

⁴²⁹ Age s. 11

bir grup bilgini bu iş için görevlendirdi. Anlaşılacağı üzere, bu bilgiler ilk olarak, bir coğrafya kitabı olmaktan ziyade kartografik bir giriş niteliğindeki Ptoleme Coğrafyası'nı temel aldılar. Bu Ptoleme Coğrafyası yaklaşık 8000 yerin koordinatlarını içermekteydi ve bunlar, çok azı müstesna, astronomik ölçümler yoluyla ulaşılmış veriler değildi. Bu koordinatlar Marinus'un coğrafya ve haritalarından elde edilmiş ve biraz daha geliştirilmişti. el-Memūn'un coğrafyacıları tarafından çizilmiş olan ve günümüzden yaklaşık yirmi yıl önce keşfedilen dünya haritası, bölgesel haritalar ve de bunların koordinatlarını toplayan kitap, kartografya tarihi için çok yeni bir ufuk açmaktadır. Yine de tarihinin bununla ön yargısız bir şekilde değerlendirmeye hazır olup olmadığı sorulmalıdır.”⁴³⁰

Sezgin kartografya alanında uzman bir bilim adamı olarak konuyla ilgili yorumları hakkında şu bilgileri vermektedir:

“Ben kendi değerlendirmemi iki yıl önce yayınlanmış olan *Mathematische Geographie und Kartographie im Islam und ihr Fortleben im Abendland (Geschichte des arabischen Schrifttums'* un10. ve 11. cildi) isimli araştırmamda ortaya koydum ve araştırmamın önemli bazı noktalarını bu katalogun haritayla ilgili bölümünde sunacağım. Arap-İslam kültürünün evrensel bilimler tarihindeki konumuna ilişkin bu genel girişte ben, temel düşüncemi ve konuya ilişkin yıllar boyu süren uğraşım sonucunda elde ettiğim kanaatimi dile getirmek istiyorum. Halife el-Me'mun tarafından görevlendirilen astronom ve coğrafyacıların gayretlerine kadar büyük olursa olsun, başarıları sınırsız olmamıştır. Bu durum onların Yunan öncülerini için geçerli olduğu gibi, Avrupa'daki ardılları için de geçerliydi. Naif ve zorlamayla ortaya çıkan harita tarihçiliği bakış açısına artık kendimizi teslim edemeyiz. Bu bakış açısına göre, 14. yüzyılın başında Giovanni Carignano gibi bir rahibin, ikamet ettiği yer Cenova'da sadece kendisine ulaşan haberlere dayanarak, Akdeniz, Karadeniz, Hazar Denizi ve Anadolu'yu, oralarda bulunmaksızın ve nesiller boyunca aktararak kazanılan haritaları ve kayıtları kullanmaksızın, gerçeğine çok yakın tasvir eden bir dünya haritası yapabilecek durumdaymış. Bu bakış açısına bir başka örnek de şudur: 1724 yılında Guillaume Delisle Paris'teki atölyesinde oturarak, yüzlerce yeri koordinatlarıyla, denizleri ve gölleri sahilleriyle, devletleri sınırlarıyla ve ırmakları yataklarıyla birlikte hemen hemen mükemmelliğe ulaşır derecede, Doğu Anadolu ve Kafkasya'yı da içeren bir İran haritasını o bölgede nesiller boyunca geliştirilen haritalar ve kendi diline yapılan çeviriler olmadan çizebilmiştir. Sunduğumuz bu realite temeline ve tarihsel verilere dayanarak görüyoruz ki el-Memūn'un coğrafyacıları kendi öncülerinden aldıkları kartografik tasvirleri önemli ölçüde tashih etmişlerdir.”⁴³¹

⁴³⁰ Age s. 11

⁴³¹ Age s. 12

Bu haritanın özelliklerinden ve halife me'mun coğrafyacılarından ise şöyle bahsetmektedir:

“Elde ettikleri bu ilerleme, Bizanslı bilgin Maximos Planudes’in Ptoleme coğrafyasının aktarılan bilgilerine dayanarak, 1300 yılında yeniden oluşturduğu dünya haritası sayesinde ölçülebilir. el-Me'mun tarafından görevlendirilmiş olan bilginler, o zamanın meskûn dünyasında hemen hemen merkez konumda olan Bağdat'tan hareketle, mümkün olabildiğince kendi gözlemlerine ve ölçümlerine dayanarak güney ve orta Asya, doğu ve kuzey Afrika'yı kavrama gibi bir avantaja sahiptiler. Bizim için el-Memûn'un haritası birçok farklı sebepten ötürü çığır açıcı bir öneme sahiptir. Koordinat kitabına dayanarak yeniden oluşturulmuş haritayla birlikte bu harita, –ana nüshanın artık aktarılamayacak olan bazı özellikleri bir yana– insanlığın 3./9. yüzyılın ilk çeyreğinde yeryüzünün kartografik tasvirinde ulaştıkları kazanımları yansıtmaktadır. Böylelikle hem Arap-İslam kültür çevresinde hem de Avrupa'da çok büyük etkilerde bulunan bu harita, söz konusu gelişme hakkında hüküm verebilmek için bize sağlam bir temel sağlamaktadır.”⁴³²

Halife me'mun coğrafyacılarının yaptığı dünya haritası modern haritacılık biliminin temelini atan temel bazı önemli niteliklere de sahiptir. Sezgin bu niteliklerin kartografya tarihinin yeniden elden geçirilmesini sağlayacağını söylemektedir: “Bu harita, yer yüzünü tasvir etmedeki hayli gelişmiş formu bir yana, küresel projeksiyon, kartografik ölçekleri ve dağların perspektif tasviri gibi kartografik yardımcı araçlarıyla, bizim bu yardımcı araçların doğuş zamanını olabildiğince geriye doğru tarihleyerek düzeltmemize yardım etmektedir.”⁴³³

2.9.19. İslam Coğrafyasında Halkın Bilgi Seviyesi

Sezgin'e göre İslam dünyası birçok modern bilimin hem doğumuna hem de büyümesine vesile olmuştur. İslam dünyasını diğer kültür dünyalarından ayıran en önemli özelliklerden bir tanesi de bünyada bilimlerin seçkin bir zümreye ait olmayıp camiler dahil eğitim için özel yapılmış olan medreseler gibi çeşitli eğitim yuvaları

---

⁴³² Age s. 12

⁴³³ Age s. 13

sayesinde halk tarafından da sahiplenilip öğrenilmesidir. Sezgin konuyla ilgili bir örneği astronomi alanında şöyle vermektedir:

“9. yüzyılda, ileri matematik kullanılarak yapılan rasat ve ölçümlerle, Güneş ve Dünya arasındaki en uzak mesafenin bugün bilinenden bir saniye farkla tespit edilmesi ve zaman içinde değiştiğinin keşfi, ancak 17 yüzyılda Kepler’in tekrar ispatlamasıyla anlaşılabilmişti. Dünya ekseninin eğiminde, ekliptik düzlemine göre değişiklik olabileceği düşünülüp, bunu ispatlamak için Tahran’da bir rasathane kurulmuş, yapılan araştırmalar neticesinde bu eğim açısının devamlı olarak azaldığı ispatlanmıştı. Bu bilgi Batı’da ancak 19. yüzyılda tasdik edilebilmişti. Astronomi o kadar ileri gitmişti ki, insanların çoğu ceplerinde saat gibi usturlaplar taşıyor, gezegenlerin hangi tarihte hangi burçta olacağını hesap edebiliyorlardı.”⁴³⁴

2.9.20. İslam Kültür Dünyasının Şehirleri

İslam kültür dünyasının şehirlerini ele almak aslında ayrı bir tez veya kitap konusu olacak kadar çok geniş ve kapsamlı bir konudur. Sezgin’in araştırmalarımızda gördüğümüz kadarıyla İslam dünyasındaki şehirler hakkında müstakil bir konuşma veya yazı kaleme almamıştır. Kitaplarında da konuya çok fazla eğilmemiştir. Ancak birkaç yerde konuyla ilgili görüşleri hakkında ciddi ipuçları vermektedir. Burada Sezgin’in konuyla ilgili iki görüşüne yer verilecektir.

Birincisi:

“Müslümanlar 16. yy.’a kadar Avrupa’nın çok ilerisinde, dünyada en yüksek medeniyeti temsil ediyorlardı. Bugün gözünüzde büyüttüğünüz Londra, Paris, Viyana, Züriç, Washington, Boston ne ise o günün şehirleri İstanbul, Bağdat, Şam, Kahire, Semerkant, Buhara ve daha nice merkez odur. Neden sonra gerilemeye başladılar, Avrupa gelişti.”⁴³⁵

İkincisi:

“Merağa, Herat, Merv, Nişabur, İsfahan şehirlerinde büyük matematikçiler, büyük astronomlar, tabibler, şairler, din âlimleri yetişti.

⁴³⁴ Yılmaz, *Kaşif* s.44

⁴³⁵ Age s. 45

Bunlardan Ömer Hayyam'ın, Kaşgarlı Mahmut'un, Gazali'nin Kuşeyri'nin şöhretleri zamanımıza kadar uzandı. Bunun yanında Sait bin Hibetullah, İbni Cezele gibi kişiler zamanlarının adeta kutup yıldızları oldular. Yaşadıkları toprakları bir gelin güzelliğiyle süslediler.”⁴³⁶

2.9.21. Müslümanların Bilime Orijinal Katkıları Ve Kurucusu Oldukları Bilim Dalları

Bu başlığın altına doldurulması veya hakkının verilebilmesi için ancak Sezgin gibi 60 yılı bu başarıların araştırılmasına verip 13 ciltlik bir eser vermek gerekmektedir. Ancak Sezgin'in kendisinin de birçok yerde ifade ettiği gibi bu çalışma temposunda ve bu kadar cilt kitapla bile bu İslam kültür dünyasının bilime yaptıkları katkılar kapsanamaz. Sezgin birçok yerde kütüphanelerdeki yazma eserlerin daha çok büyük bir kısmının incelenmediğini incelse bile yayımının yapıp araştırmacıların istifadesine sunulmadığını söylemektedir. Bir başka yerde Sezgin İslam kültür dünyasının bilime katkılarının ortaya konması işinin nesiller boyu süreceğini hatta belki de hiçbir zaman tam olarak ortaya konmayacağını ifade etmektedir. Bu bağlamda bu başlık altında yapılacak iş çok özet halinde Sezgin hakkındaki kaynaklar dayanarak İslam kültür dünyasının bilimler tarihindeki yerini ortaya koymayı sağlayacak şekilde, hangi bilim dallarında Müslümanların kurucu nitelikte işler yaptığı sıralanacaktır. Buna göre şu andaki bilgilerimize göre Müslümanlar aşağıdaki bilim dallarında ya çok büyük işlere ve katkılara imza atmış ya da kurucu nitelikte işler başarmıştır:

- a) Modern denizcilik
- b) Haritacılık
- c) Matematiksel coğrafya
- d) Kimya
- e) Astronomi
- f) Genetik
- g) Deneysel yöntem
- h) Filoloji
- i) Matematik

---

⁴³⁶ Age s. 115

- j) Müzik
- k) Makine teknolojisi
- l) Geometri
- m) Cebir
- n) Biyoloji
- o) Tıp

Liste incelendiğinde görüleceği gibi İslam kültür dünyasının katkıda bulunmadığı bilim dalının olmadığı görülecektir. Aslında bu kadar olmayıp çok daha genişletilebilir ancak buradan hareketle kastedilen fikir; İslam kültür dünyasının bütün bilim dallarında başarılarla sahip oldukları ve birçoğunun da kurucusu oldukları gerçeğidir.

2.9.22. İslam kültür dünyasında ortaya çıkan Pseudo (sahte) eserler

Oryantalistler tarafından yıllarca İslam alimlerine atılan bir başka iftirayı, yani Müslüman alimlerin bizatihi kendilerinin özellikle İslamın doğuşunun ilk yüzyılında bazı kitapları yazıp, yazar olarak kendilerini değil de antik Yunan üstatlarını gösterdiklerine dair iftirayı, Sezgin İslam da bilim ve teknik adlı kitabında ele almış ve bu iddia ve iftirayı delilleriyle çürütmüştür. Burada Sezgin öncelikle bu pseudo yani sahte eserler hakkında genel bir bilgilendirme yapmaktadır:

“Yunanca’dan yapılan erken dönem çevirilerin önemli bir özelliği, pseudo epigraflardan oluşması yani antik dönemin otorite kabul edilen Aristoteles, Sokrates, Ptoleme gibi meşhur isimlerin bu eserlerin sözde yazarları gibi verilmesidir. Bu eserler, en azından milattan önce 2. yüzyıla kadar geriye giden pseudo- epigrafik Yunanca kaynaklar geleneğinde doğmuşlardır. Bize Arapça çeviriler halinde ulaşmış bu uydurma epigrafların içeriği, birçoğunun geç antik çağda yani İslam’ın ortaya çıkışından kısa bir süre önce doğdukları izlenimi vermekte, kazanılmış olan bilgilerin, tecrübelerin ve ulaşılan gelişimin seviyesini bize aktarmaktadır. Muhtemelen bu eserlerin çoğunluğu Doğu Akdeniz ülkeleri kökenlidir. Arapça’ya aktarılmış bu pseudo-epigrafik eserlerin çok azının Yunanca orijinalinde tam veya parçalar halinde kalabilmiş olmasının sebebi, benim düşünceme göre, bu eserlerin çoğunun İslam’ın tarih sahnesine çıkmasından çok kısa bir süre önce, 1./7. yüzyılın ilk yarısından itibaren İslam

hâkimiyetine girecek olan [önceki] kültür merkezlerinde kaleme alınmalarıdır.”⁴³⁷

Bu bilgilerden sonra Sezgin yukarıda zikredilen iddianın ispatına geçmektedir:

“Bu tür eserlerin tercüme edildikten sonra Yunanca orijinallerinin muhafaza edilmeleri tamamen tesadüfe bağlı kalmıştır. Ne çevirmenler ne de okuyucular bu eserlerin uydurma yazar isimleri taşıdığını bildiler ne de bilme olanağına sahip idiler. Arap-İslam bilim adamları bu eser adlarını, bu eserlere sonraki dönemlerde Yunanca orijinalleri veya Arapça çevirileri halinde ulaştıktan sonra bile, sahte yazarlarının gerçek eserleri gibi alıntılardılar. Mesela Aristoteles’in, Platon’un, Ptoleme’nin adını taşıyan pseudo eserlerini hakikilerinden önce tanıdılar ve gerektiğinde hem pseudo olanı hem de hakiki olanı yan yana kullandılar. Bu eserlerin birçoğu sonraki dönemlerde, pseudo yazarlarının eserleriymiş gibi Arapça’dan İbranca’ya ve Latince’ye çevrildi, daha sonraları Batı’da da yüzlerce yıl hakiki sanılarak kullanıldı. Yunan, Babil, Fars ya da başka kökenli yazar isimleri altında tam veya parçalar halinde korunarak bize ulaşmış pseudo-epigrafik eserlerin, Arap yazınında ne zaman doğduklarına ve önemlerine ilişkin soruları *Geschichte des arabischen Schrifttums* isimli kitabımda birçok vesileyle ele aldım. Orada²¹ söylediklerime atıfta bulunarak şunu belirtmekle yetiniyorum: Çoğu arabist bu pseudo-epigrafik eserleri çeviri eserler değil, bilakis Arap-İslam bilim adamlarının yaptığı düzmece eserler olarak görmektedirler. Bu şöyle bir anlama gelir: Bu bilim adamları sözü geçen pseudo- epigrafı, daha eski Arapça kitaplarda olduğu gibi, hakiki eserlermiş gibi alıntılama için bizzat yazmışlardır. Ama burada şu soru yanıtlanmamış kalmaktadır: Araplar ya da ilk Müslümanlar coğrafi veya kültür-tarihsel durumlarında, kısmen çok hacimli denebilecek bu eserleri uydurabilecek durumda mıydılar? Arap yazınında muhafaza edilerek aktarılmış bu pseudo-epigrafik eserlerin geç döneme tarihlendirilmeleri ve değerden düşürülmeleriyle geç antik dönem bilim tarihi açısından önemli vesikalar kaybolmaktadır.”⁴³⁸

2.9.23. İslam Bilim Tarihinde Zirve Bilim Adamları

Sezgin GAS adlı eserinde İslam bilim tarihini her bir bilim dalına göre ayrı ayrı ele almakta ve bu bilim dallarında hizmette bulunmuş yüzlerce İslam âliminin başarı ve biyografilerine yer vermektedir. Tabii ki bu bilim adamlarının tamamının burada zikri mümkün değildir. geniş malumatı Sezgin’in bu serine bırakarak burada Sezgin’in

⁴³⁷ Sezgin Age, s. 7

⁴³⁸ Age s. 7

üzerinde en çok durduğu ve başarılarından ayrıntısıyla zikrettiği bilim adamlarının bir listesi verilecektir. Sezgin bu bilim adamları hakkında şöyle demektedir:“Batı dünyasında çok büyük insanlardan bahsedilir, bunlar bilimde çığır açan dev şahsiyetler olarak takdim edilir. Mesela; Aristoteles, Batlamyus, Descartes ve Newton gibi. İnanın ki bu gibi tiplerden İslam dünyasında saymakla bitiremeyeceğimiz yüzlerce âlim var.”⁴³⁹

Bir başka yerde Sezgin İslam bilim adamlarının 350 yıl boyunca dünya ilim mirasının en önemli ve vazgeçilmez şahsiyetleri olmalarını şöyle anlatmaktadır:

“Cabir, Harezmi, Razi, Mesudi, Ebu’l Vefa Buzcani, İdrisi, Biruni, İbni Sina, İbnü’l Heysem, Ömer Hayam, Nasireddin Tusi gibi ilim adamlarımız tam 350 yıl dünya ilim mirasının en önemli ve vazgeçilmez şahsiyetleri oldular. Cabir bin Hayyam’ın yaşadığı yüzyılda bütün tabiat bilimleri bir tarafa filoloji inanılmaz bir seviyeye ulaştı. Sibeveyh’in o çağda yazmış olduğu “el-kitap” olarak tanınan çok hacimli, sistematik gramer kitabının benzerine hangi medeniyette rastlanabileceğini bilemiyorum”⁴⁴⁰

Bu genel bilgilerden sonra şimdi de Sezgin’in üzerinde en çok durduğu İslam bilim adamları ve ilgili oldukları temel bilimler verilecektir:

1. Muhammed Bin Muhammed İbn Haldun	Sosyoloji, Tarih
2. Abdurrahman El-Hazini	Astronomi
3. Ahmed Bin Kasım İbn Ebi Usaybia	Din Bilimleri
4. Ebu’l-Hasan Ahmed Bin Muhammed Et-Taberi	Rivayet Bilimi
5. Ahmed Bin Muhammed Bin Kesir El Fergani	Matematik
6. Ebu Bekir Er-Razi	Felsefe, Tıp
7. Ebu Said Es-Siczi	Astronomi
8. Ahmed Bin Musa Bin Şakir, Benu Musa	Mühendislik
9. Ali Bin Muhammed El-Kuşçi	Matematik
10. Hasan Bin Hasan İbn El-Heysem	Fizik, Optik
11. Amr Bin Osman Es-Sibeveyh	Filoloji

⁴³⁹ Yılmaz, *Kaşif*, s. 75

⁴⁴⁰ Age s. 39

12. Hüseyin Bin Abdullah İbn Sina	Müzik, Felsefe, Tıp
13. Muhammed Bin Ahmed Ebu Reyhan El-Biruni	Coğrafya, Astronomi
14. İsmail İbn Er-Rezzaz El-Cezeri	Mühendislik
15. Abdurrahman El-Cürcani	Din Bilimleri, Felsefe
16. Ebu Abdullah El-İdrisi	Coğrafya
17. Ebul Ferec El İsefehani	Müzik
18. Hibetallah Bin Malka Ebu'l Berekat	Din Bilimleri
19. Ebu Hamid El Gazali	Felsefe, Din Bilimleri
20. Ebu Nasr El-Farabi	Müzik, Felsefe
21. Ebu El-Vefa El-Buzecani	Din Bilimleri
22. Fahreddin Er-Razi	Din Bilimleri
23. Gıyaseddin El-Kaşi	Astronomi,
24. Muhammed Bin Musa El Harizmi	Matematik
25. Hasan Bin Hasan İbn El Heysem	Matematik,
26. Yakup Bin İshak İbn En-Nedim	Bilim Tarihi
27. Muhammed Bin Ahmed İbn- Rüşd	Felsefe
28. İbrahim Bin Yahya Ez-Zerkali	Astronomi
29. Cemşid Bin Mesud El Kaşi	Astronomi,
30. Kutbeddin Eş-Şirazi	Din Bilimleri
31. Hasan Bin Ali El Marakuşi	Astronomi
32. Halife Me'mun Coğrafyacıları	Dünya Haritası
33. Muahmmmed bin İbrahim; Molla Sadra	Din bilimleri, felsefe
34. Muahmmmed Bin Abdullah İbn Batuta	Gezi
35. Muhammed Bin Muhammed El Tarhan El Farabi	Müzik, Felsefe
36. İsa El Mahani	Astronomi,
37. Muhammed Bin El Leys Ebu'l Cud	Din bilimleri
38. Muahmmmed Er Rassad Takiyeddin	Astronomi,
39. Nasireddin Et Tusi,	Felsefe, Matematik
40. Muahmmmed Bin Muhammed El Buzecani	Din bilimleri
41. Muhammed Bin Musa El Harizmi	Matematik
42. Ömer el Hayam	Matematik
43. Sabit Bin Kura	Din Bilimleri

44. Amr Bin Osman Sibeveyh	Filoloji
45. Şihabeddin Es Sühreverdi	Felsefe
46. Yakub Bin İshak El Kindi	Meteoroloji
47. Muhammed Bin Mahmud El Kazvini	Astronomi
48. İbrahim Bin Yahya Ez-Zerkali	Astronomi
49. Cabir İbni Hayyan	Kimya, Genetik
50. Cemaleddin b. Reşideddin et-Tabib	Tıp, Eczacılık

2.9.24. Osmanlılar'ın Bilimde Geri Kalmaları

Hem İslam dünyasında hem de Avrupa dünyasında biline gelen bir düşünce vardır. Bu düşünce Osmanlı devletinin bilim alanında herhangi bir başarısının olmadığı veyahut ta bilimler alanında çok az başarıları olduğu yönündedir. Sezgin diğer ezber bozan fikirleri yanında bu konuda da ezberleri bozacak bazı fikir ve görüşler serdetmektedir. Buna göre Osmanlılar diğer alanlarda olduğu gibi bilim alanında da birçok başarıya imza atmışlardır. her ne kadar şerh geleneği bulunsa da birçok orijinal ve kreatif katkı Osmanlı devletinde mevcuttur. Bu günkü bilgilerimiz Sezgin'e göre çok yetersizdir ve Osmanlılardaki bilimsel seviye ve yaratıcı oran hakkında ciddi anlamda araştırmalar yapılmamıştır. Konuyla ilgili el yazması eserler kütüphanelerin tozlu raflarında araştırmacıları beklemektedir.

Fakat Sezgin'e göre bilim tarihi alanında şu anki durumda bilinenler bile Osmanlıların bilime orijinal katkılarını ispatlamaya yeterlidir. Şimdi Sezgin'in dilinden bu orijinal katkılar sıralanacaktır ancak bunun da öncesinde Sezgin'in Osmanlılar hakkında ki genel görüşüne yer verilecektir: "Osmanlı medeniyetini İslam medeniyetinin dışında düşünmemek gerekir. Böyle düşünürseniz hiçbir meseleyi halledemezsiniz. İslam medeniyetinin dinamiklerini, yükselme ve zaaf noktalarını iyi bilmek ve anlamak gerekir, ancak ondan sonra Osmanlı medeniyetini tanıyabilirsiniz."⁴⁴¹

Yukarıda bahsedildiği gibi Sezgin konuyla ilgili araştırmaların yetersizliğinden de şöyle bahsetmektedir:

---

⁴⁴¹ Age, s. 67

“Şu anki bilgimize göre, 9./15. yüzyılda bilimsel faaliyetler bütün alanlarda İslam dünyasının tamamında hâlâ aktif haldeydi. 6./12. yüzyıldan itibaren Anadolu’da kurulan Selçuklu devletlerinde ve 8./14. yüzyılın başından itibaren genişlemeye başlayan Osmanlı topraklarında kurulan yeni kültür merkezlerinin bilimsel faaliyetlere önemli katkıları olmuştur. 9./15. yüzyıldan bize kalan ve el yazması halinde muhafaza edilen birçok eserden yalnızca çok küçük bir kısmı yayınlanmıştır ve yayınlananların da hemen hemen hiçbiri incelenmemiştir.”⁴⁴²

Sezgin’e göre Osmanlı devletinin bilimler tarihine yaptığı en önemli katkılardan birisi matematiksel coğrafya alanındadır:

“Bağdat’ın batısında bulunan bölgelerin matematiksel olarak kavranması sürecinde Arap İslam coğrafyacılığı ve astronomları için, Bizans hâkimiyetinde bulunan Anadolu ve Ege civarı uzun bir süre çalışma alanlarının dışında kalmıştır. Bugün ulaşılan bilgilere göre bu durum 6./12. yüzyılın sonundan itibaren değişmeye başlamış görünmektedir. Bizi doğrulukları ile hayrete düşüren, 13. yüzyıldan 14. yüzyıla geçiş döneminde Avrupa’da birdenbire ortaya çıkıveren söz konusu bölgelerin ve Karadeniz’in haritaları, mesela Giovanni da Carignano’nun eseri olarak bilinen harita, sadece yerinde, gerekli bir zaman süresince ve devlet desteği ile yapılan astronomik gözlemlerin ve yeryüzü ölçümlerinin sonucu kabul edilebilirler. Biz, en geç 7./13. yüzyılda İslam hâkimiyetinde ortaya çıkması muhtemel sadece birkaç Anadolu koordinatı bilmekteyiz. İlk olarak muhtemelen 8./14. yüzyılın ilk yarısından gelen ve Abdulhâlim b. Süleymân a - ü âfî isimli birinin usturlaba dair yazdığı bir kitapta bulunan erken dönem Osmanlı çizelgesi bize 151 yerin koordinatlarını vermektedir; bu yerlerin sekizde biri Anadolu’da bulunmaktadır. Bu çizelge, Osmanlı bilginlerinin, en azından Anadolu enlem-boylam dereceleri ağının şekillendirilmesine çok erken katılımlarının bir belgesidir. Bu çizelge ayrıca, Anadolu’nun matematiksel olarak kavranmasında daha o dönemde gerçeğe çok yakın bir kesinlik elde edilmiş olduğunu gösterir. Çizelgenin Akdeniz’e ilişkin vermiş olduğu koordinatlar da bu tarz bir kesinliğe tanıklık eder. Mesela biz bu çizelgede, Roma ile İstanbul ve Roma ile İskenderiye arasındaki boylam farklarının bugünkü değerlerden çok az ayrılık gösterdiğini görmekteyiz. Anadolu’nun batı-doğu ve kuzey-güney boyutları açısından e - ü âfî’nin İstanbul ve Ahlat’a (Anadolu’nun doğusunda) ilişkin verdiği değerleri burada ele alalım. Boylam farkı bugünkü değerden sadece 1°29’ farklılık göstermektedir, hatta enlem farkı sadece 2’ dir. Okuyucuda, 8./14. yüzyılda ulaşılan sonuçların önemine ilişkin uygun bir tasavvur oluşturabilmek için şu durum vurgulanmalıdır: Adı geçen yerler

---

⁴⁴² Sezgin, Age s. 64

arasındaki enlem ve boylam farklılıklarının hatasız ölçümüne ilk olarak 20.yüzyılda ulaşılmıştır.”⁴⁴³

Osmanlıların bilimler tarihine yaptıkları katkıların bir diğere önemli alanı ise astronomidir.“Bu toplu bakışta anılacak olan 10./16. yüzyıl başarılarından birisi 1575-1580 yılları arasında Osmanlı Sultanı III. Murat tarafından İstanbul’da kurulan büyük rasathanedir. Böyle bir rasathane kurma fikrini sunan kişi çok yönlü bir bilgin olan Takiyyeddin Muhammed b. Maruf er-Rassad’dır.”⁴⁴⁴

Sezgin yorumlarında, Osmanlıların bilimler tarihine yaptıkları en önemli katkıların denizcilik, matematiksel coğrafya ve kartografya alanlarında olduğunu çıkartılabilir. Sezgin Piri Reis den örnek vererek bu konularda şu izahlara yer vermektedir:

“Kartografi ve Akdeniz denizcilik biliminde varılan seviye konusunda bize ulaşan en önemli kanıtlardan birisi, Osmanlı denizcisi Piri Reis’in (ö. 1465–1554) Kitab-ı Bahriyye isimli eseridir. Piri Reis Bahriyye kavramından «denizler bilimi ve deniz yolcularının tekniğı» ni anlamaktadır. Bu anıtsal eser, onun büyük yazarlık yetkinliğine tanıklık etmektedir. Yazarın kararlılıkla ulaşmak istediğı hedef şudur: Tek tek elde edilmiş fizyo-jeolojik, arkeolojik ve meteorolojik verileri temel alarak Akdeniz’de en uygun ve başarılı yolculuğı mümkün kılmak. Piri Reis bize, bu hedef doğrultusunda toplanmış devasa veri materyalinin yanı sıra, kitabının içerisinde Akdeniz’deki 200’den fazla ada, liman ve bazı kıyıların haritasını bırakmıştır. Haritaların kalitesi şaşırtıcı derecede yüksektir ve bu kalite ancak, o zamana kadar elde edilen ilerlemenin sonucu olarak görülebilir. Maalesef kitabın içeriğı ve detay haritaları, onun sadece bir kısmı bize ulaşan dünya haritasından daha az ilgi çekmektedir. Bizzat kendisinin, kendi döneminde tedavülde bulunan dünya haritalarının en kapsamlısı olarak nitelediğı bu dünya haritası, bilebildiğimiz kadarıyla Arap-İslam kültür dünyasında, ele geçirilebilen bütün haritalara dayanarak aktüel bir dünya haritası yaratılmasına yönelik en yeni girişim olarak değerlendirilebilir.”

Sezgin’in Osmanlı devletinin başarılarından bahsederken değindiğı bir başka bilgin Mustafā b. Alī el-Muvakkıt (ö. 979/1572)’dir.

---

⁴⁴³ Age s. 7

⁴⁴⁴ Age s. 74

“Piri Reis’in eserinin ikinci redaksiyonun yapıldığı dönemden kalan bir başka Osmanlı dokümanı, dolaylı olarak çok ileri seviyede gelişmiş ve yine aynı şekilde genişletilmiş bir haritanın varlığına tanıklık etmektedir. Genç yaşta İstanbul Selimiye Camii “Zaman Ölçücüsü” (muvakkıt) olan Mustafa b. Alī el-Muvakkıt (ö. 979/1572)931/1525 yılında Sultan Süleyman’a (dönemi 926–974/1520–1566) İslām el- İbād fī Alām el-Bilād isimli kitapçığını ithaf etti. Bu kitapta 100 yerin enlem-boylam derecelerini ve İstanbul’dan kuş uçuşu uzaklıklarını mil olarak sunmaktadır. Bu yerler kuzey yarım kürede, Afrika’nın batı kıyısı ile Çin’in doğu kıyısı arasında bulunan az çok tanınan şehirlerdir. Bu heterojen kompilasyonu önemli kılan hususlardan biri, boylam derecelerinin tutarlı bir şekilde Atlantik’teki Kanarya adalarının yaklaşık 17°30’ batısına konumlandırılan sıfır meridyenini vermesidir ki dünya haritası üzerinde radikal şekilde düzeltilen boylam derecelerinin, erken dönem Osmanlı Devleti’nde çok yaygın olarak bilindiğine tanıklık eder. Bir diğeri ise, Arap-İslam kültür dairesinde matematiksel olarak kapsanan dünyanın, bu dönemde daha da genişletilmiş olmasıdır. Bu kitapta kaydedilen koordinatlar göstermektedir ki Akdeniz, Karadeniz ve Anadolu çevre ve sahil çizgilerinin ana değerleri, modern verilerle hemen hemen örtüşmektedir. Ayrıca bu değerler, başka kaynaklar aracılığıyla bildiğimiz çağdaş değerleri tasdik etmektedirler.”

Sezgin bu Osmanlı bilgininin kitabının önemine şöyle değinmektedir:

“Kanaatimce bu eserin en büyük kartografik önemi, sonraları Tobolsk olarak bilinen kuzey Sibirya kalesinin şimdiye kadar bilinen en eski koordinatlarını Armayat er-Rūs olarak kaydetmesinde yatmaktadır. Verilen boylam derecesi gerçek değerden çok fazla sapma göstermezken, enlem derecesi 15’ kadar bugünkü değere yaklaşmaktadır. Kuşkusuz bu, kuzey Asya’nın matematiksel olarak kapsanmasının Arap-İslam kültür çevresinde çok eski bir tarihten itibaren, mesela 7./13. yüzyıldan itibaren başlamış olabileceği yönündeki sadece bir kanıttan ibaret kalmıyor, ayrıca, Osmanlı coğrafyacıları ve haritacılarının daha 10./16.yüzyılın ilk çeyreğinde bu bölgelerin gerçekten çok iyi bir kartografik tasvirini tanıdıkları açısından şimdiye kadar tanımadığımız en eski tutanak noktasıdır. Ayrıca, görüldüğü kadarıyla kartografya tarihinde asla sorulmamış olan, 16. yüzyılda Avrupa’lı haritacı Gerard Mercator’un nasıl olup da Tobolsk (58°) şehrinin enlem derecesi bilgisine ulaştığına ilişkin soruyu ancak bu yolla cevaplayabiliriz.”⁴⁴⁵

Sezgin yukarıda Osmanlılar öncelikle Akdeniz konusunda uzmanlaştıklarını belirttikten sonra şimdi de Karadeniz’deki uzmanlıklarından Delilse adlı Avrupalı bir haritacıya dayanarak şöyle bahsetmektedir:

---

⁴⁴⁵ Age, s. 76

“Bu sonuç yine onun adını taşıyan Karadeniz, Hazar Denizi, ve Kafkasya haritaları içinde geçerlidir. Bu haritalar için daha önce adı geçen kitabıma işaret etmekle yetiniyorum. Yalnız Karadeniz haritası konusunda şu belirtilmelidir: Delisle yer yer, bu haritayı, Jean-Baptiste Fabre tarafından Paris’e getirilen ve İstanbul’da son derece değer verilen el yazması bir haritayı örnek alarak yaptığına bizzat işaret etmektedir. Paris’e gelen ve Delisle tarafından örnek alınan Karadeniz haritasının bir Osmanlı-Türk kopyası, bir talih eseri olarak günümüze ulaşmıştır. Bu haritanın boylam ve enlem skalaları, Osmanlılar zamanında Karadeniz’in çiziminde büyük bir doğruluğa ulaşıldığını ispatlamaktadır ve yine Delisle’in haritasında vurguladığı denizin derecelere göre tam ölçümleri, eldeki Osmanlı kopyasındakiyle tamamen örtüşmektedir.”⁴⁴⁶

Sezgin’in buraya kadar kitaplarında yer verdiği Osmanlıların varlığı bilinmeyen ve inkar edilen bilimler tarihindeki başarılarına yönelik çok kısa bilgilerinden sonra şimdide Osmanlıların gerilemeye başladıkları ilk anlara yönelik anekdotlarından bahsedilecektir.

Sezgin burada Osmanlının en azından psikolojik anlamda 1700’lü yıllardan itibaren nasıl batı karşısında gözleri kamaşan ve kendi kaynaklarının bilgilerinden yoksun bir hale geldiklerini şu acı örnekle izah etmektedir:

“Homann’ın İran haritası, bana göre, genel olarak Olearius ve Reland’ın haritalarıyla karşılaştırıldığında bir gerilemedir ve sadece Hazar Denizi’ni –muhtemelen Tavernier’nin aracılığıyla – dikkat çekici, daha iyi bir formda bize iletmektedir, fakat çok kısa bir süre sonra, hatta birkaç yıl gibi kısa bir süre içerisinde Türkçeye çevrilecek ve 1141/1729 yılında İstanbul’da bu versiyonuyla basılacak kadar büyük bir şöhrete kavuşmuştur. Benim izlenimime göre bu, Hacı Halife(1732)’nin *Cihānnumā*’sına eklenen Transoksanya bölge haritasının da örneği olmuştur. Emmanuel Bowen (1738’den sonra) ve James Rennel (1793 gibi Batılı bazı coğrafyacılar ve kartograflar ise bu haritayı yerli bir Hint-Osmanlı-Türk haritası diye tanıyarak kullanmışlardır. Osmanlıların kartografik tasvirde ve kendi hâkimiyetlerinde bulunan bölgelerin matematiksel olarak kapsanmasında 15. yüzyıldan itibaren çok büyük gelişmeler kaydetmesinden sonra, 1732 yılında bir Osmanlı haritacısının Transoksanya ile birlikte Hazar Denizi’nin doğu kıyısı ve buralara bağlı bölgelerin haritasını, hiç çekinmeden Avrupalı bir haritacının atlasından alması, bunu yaparken o kartografik çizimin geçip giden yüzyıllar boyunca İslam dünyasında yapılmış ve işlenmiş modellere dayandığı konusunda hiçbir bilginin olmaması, kartografya tarihinin en dikkate değer olaylarından birisidir. Görünen o ki, Avrupalıların kartografya dalında kaydettikleri ilerlemelerden,

---

⁴⁴⁶ Age s. 127

yeryüzünün yeni keşfedilen yerlerinin tasvirlerinden ve kartografik mirasla olan yoğun uğraşlarından Osmanlıların gözleri kamaşmıştı. Osmanlılar, Avrupalılar tarafından son yüzyıllarda yapılan haritaların hangi zayıf noktalarının olduğuna hükmedecek durumda değillerdi ve Avrupalıların Orta, Kuzey ve Kuzeydoğu Asya konusunda sahip oldukları bilgilerin hâlâ büyük eksikler içerdiğini ve bu çalışmalarında önceden olduğu gibi hâlâ Arap-İslam kültür çevresinin başarılı çalışmalarına dayanmak zorunda olduklarını bilmiyorlardı.⁴⁴⁷

Sezgin'in Osmanlıların sonuçta nasıl kaybedecek tarafı teşkil ettikleri yönündeki izahları ise şöyledir:

“Konstantinopol’in fethiyle (857/1453)Osmanlılar İslam dünyasının büyük bir bölümünde önderliği ele geçirdiler. Bütün genişleme girişimlerinde Osmanlılar, devletleri içerisinde eğitim ve bilime özen göstermeyi ihmal etmediler ve burada 16. yüzyılın bitimine kadar bilimsel yaratıcılık eksik olmadı. Bununla beraber Osmanlılar, Portekizler ve İspanyollar’ın başarılarıyla ortaya çıkan yeni durum karşısında nihai bakımdan rahatsız edilecek ve kaybedecek tarafı teşkil ediyordu.”⁴⁴⁸

2.9.25. İslam Bilimi İle İlgili 60 Küsür Yıllık Araştırmalarının Neticesi

Bu kısımda son olarak Fuat Sezgin'in hayatının son 60 yılını verdiği İslam bilim tarihi ile alakalı çalışmalarının neticesi verilecektir. Bu neticeyi Fuat Sezgin yaptığımız araştırmalar neticesinde gördüğümüz kadarıyla sadece iki yerde ve birer paragraf şeklinde insanlığın istifadesine sunmuştur. Bu neticeyi Sezgin kendi dilinden şöyle aktarmaktadır:

"Ben 60 yılımı verdim. Ama milletler için zaman bir insanın ömründen ibaret değil. Bugünkü Avrupa medeniyeti, İslam medeniyetinin muayyen şartlar içerisinde, muayyen bir devirden sonra, başka iktisadi ve jeopolitik şartlar altında ortaya çıkan devamından ibarettir. Ben Avrupa medeniyetini, bazı adetleri bir tarafa bırakılırsa yabancı bulmuyorum. Avrupa medeniyeti İslam medeniyetinin bir çocuğu. Bu çocuğu düşman bulmamak, onu sevmek, o çocuğun geliştirdiği bazı şeyleri görmek, müspetse almak ve onlara dayanarak yeni hamleler yapmak lazım" şeklinde açıklıyor.⁴⁴⁹

⁴⁴⁷ Age s. 217

⁴⁴⁸ Age s. 173

⁴⁴⁹ Balta, Agm

İkinci olarak aynı mealde yani Avrupa medeniyetinin İslam medeniyetinin bir devamı olduğu iddiasıyla ilgili yine bir başka yerde şöyle demektedir:

“Ben altmış yıllık çalışmam sırasında her gün biraz daha fazla İslam uygarlığını tanımanın ve tanıtmanın Batı dünyasına ulaşma davası bakımından en sağlam, daha doğrusu tek yol olduğuna inandım. Bugünkü bilgime göre -ki bunu gerçeğe oranla çok yoksul buluyorum-, genç Batı uygarlığını İslam uygarlığının değişik, coğrafi ve iktisadi şartlar altında gerçekleşen devamı olarak görüyorum. Bu anlamda İslam bilimleri, Yunan bilimlerinin bir devamı olarak gelişti. Diğer taraftan Yunan bilimlerinin temellerinin eski Mısır ve Babulonya bilimlerine dayandığını, bilimler tarihi yavaş yavaş ortaya koyuyor. Benim için bilimler tarihi bir bütündür. Bilim tarihçisinin ödevi, bu bütünü meydana getiren parçaları gerçeğe uygun bir şekilde, hislerden, önyargılardan uzak, tam bir objektivite ile değerlendirmek ve tanıtmaktır.”⁴⁵⁰

2.10. Avrupa Bilim Tarihine Bakış Açısı

2.10.1. Avrupa’da tercüme faaliyetleri ve intihal kültürü

Fuat Sezgin İslam bilim ve Avrupa bilim tarihleriyle ilgili yaptığı araştırmalar neticesinde ortaya her iki kültürün bir başka medeniyetten bilgileri alma yöntemleriyle ilgili ve ne yazık ki Avrupalıların İslam dünyasında çevirdiği kitapları intihal etmeleriyle ilgili şu çok düşündürücü neticelere ulaşmıştır:

“İslamiyet ortaya çıkışının 2. yüzyılında İspanya'ya (Endülüs) ayak bastı. İslamiyet İspanya'ya ayak basmasıyla kendi kaderini çizdi. Yeni bir dinin temsilcisi olarak oraya gitti. İnsanları ilmiyle dehşete düşürdü. Orada yaşayan Hıristiyan ve Yahudileri etkiledi. İslam oraya girmesiyle onların şuur sahalarına girmişti. Bu onları uyandırdı ve Haçlı seferlerine itti. Bir kördüğüm şeklinde olsa da, papazlar, Müslüman alimlerin kitaplarını Latince'ye tercüme ederek bilimsel gelişmenin ilk adımlarını atıyorlardı. Yahudiler ağırlıkta olmak üzere, tercümeyi papazlar yapıyordu. Çünkü Avrupa'da başka okuma yazma bilen yok gibiydi. Bu arada, Batı bilimini sanıldığı aksine din adamlarına borçlu. Avrupalılar; Sicilya ve Endülüs'te tercüme edilen İslam bilginlerinin eserlerini kaynak göstermeden intihal ediyorlardı. Eserlerin isimlerini değiştiriyorlardı. Bu yüzden Batı uygarlık ve biliminin temeli aradaki İslam bilimi atlanarak ondan önceki yüksek

⁴⁵⁰ Sezgin, *Yer*

medeniyet olan Yunanlılara izafe ediliyor. Örneğin 13. yüzyılda yaşayan Raymondus Lullus adındaki papaz, az Arapça bilmesine rağmen, Avrupa'da Arapça eğitim veren merkezler kuruyor ve Müslümanları kendi silahları ile vuralım diyordu. Kitaplar yazıyor ve büyük bir alim olarak geçiniyordu. Fakat, bundan 50 yıl önce ortaya çıktı ki, bu adamın 70'e yakın eserinin hepsinin Arapçaları vardı. Yani bunların hepsi Arapça'dan tercüme edilmişti.”⁴⁵¹

Yine bu resepsiyon veya alma süreci ile ilgili bilgi ve tesbitlerine Sezgin bir başka yerdeavrupalı çok büyük addedilen bilim adamların ancak İslam alimlerin dümen suyunda yüzecek seviyede olduklarını ifade ederek şöyle devam etmektedir:

“Arapça kitapların, İspanya'da başlayan Latinceye tercüme işi birkaç yüzyıl hemen hemen tamamı ile rahip ve papazların elinde idi; çünkü Avrupa'da onlardan başka okuyup yazma bilen kimse yok gibi idi. Mesela ilk usturlap kitapçığını yazan Lupitus (10. yüzyıl) bir papazdı. Kullanılan terimler, rakamlar tamamen çevrilmeden Arapça olarak kalmışlardır. Arapça rakamları Latin dünyasına geçiren de din adamı Gerbert, sonraları 999 ila 1003 yılları arasındaki papadır. 11. yüzyılda ve daha sonra birçok Arapça kitap, evvela İbraniceye, İbraniceden Latinceye çevrildi. Çok zaman Latince yazı dilini iyi bilmeyen Yahudi kökenli tercümanlar, kitabın kapsamını Latince yazmasını bilene gelişigüzel dikte ettiriyordu. Tercümelerin devam ettiği 12. yüzyılda Fransa'nın birçok şehrinde ve Oxford'da çevrilen kitapların taklidi ve adaptasyonu başladı. 13. yüzyılda bu çalışmanın alanı bir hayli büyüdü. Avrupa kültür tarihi 13., 14. ve 15. yüzyıllarda büyük bilginler kaydeder ve onlara büyük buluşlar atfeder. Bu değerlendirmeler, maalesef onların İslam bilginleriyle olan bağları hiç göz önüne alınmadan yapılır. Bugüne kadar yapılan araştırmalara dayanarak şunu kesinlikle söyleyebiliriz ki, o bilginler sadece İslam bilginlerinin dümen suyunda yüzüyorlardı. İslam bilginlerinin seviyesine her bakımdan ulaşmış olmaktan çok uzak idiler. Avrupa'da, bilimde, küçük adımlarla yaratıcılık dönemi 16. yüzyılda başladı ve onlar İslam dünyasını 17. yüzyıldan itibaren geçme yoluna girdiler.”⁴⁵²

Sezgin yine bir başka yerde Rönesans ve ilimlerin toplumdan topluma geçiş süreçlerinden bahsederken tespitleri Avrupalıların intihal kültürüne ve bunun da ötesinde İslam dünyasından aldıkları bilgileri düşmanca almalarına özellikle de alırken İslam kültür dünyası müntesiplerinin saygı ifadeleri ile andıkları kendi bilim adamlarına mukabil İslam dünyasının bilim adamlarına ne yazık ki “gâvur” sıfatları yakıştırarak almalarını şöyle anlatmaktadır:

⁴⁵¹ Kışlakçı, Agm

⁴⁵² Sezgin, Agm

“Rönesans kelimesi on sekizinci yüzyılda ilk defa birden bire ortaya çıktı. Bir Fransız âlimi var: Mösyö Etienne Gilson, O diyor ki: ‘ Rönesans tabiri profesörlerin bir kuliste düşünüp taşınıp uydurdıkları bir kelimedir. Katiiyen hakikatle ilgisi olmayan, fakat hakikati bastırmak için zorla aranmış suni bir tabirdir. Rönesans tamamıyla uydurma bir kelimedir ve böyle bir hadise katiiyen yok. Rönesansı’ı şu manada alıyorlar: Yunanlılarda büyük bir ilim birikimi var-ki bunu biz de kabul ediyoruz- sonra bu sekiz-dokuz yüzyıl devam ediyor, ondan sonra aradaki koca bir İslam medeniyetinin bilime katkılarını hiç kabul etmeden, yok farz edip atlayarak; on üçüncü yüzyılda aldıklarını da Yunanlıların ilmi olarak tanıtıp alıyorlar, sonra da buna Rönesans diyorlar. Halbuki hakikat bu değil. Gerçekte ise önce İslam dünyasından Arapça yazılmış eserleri alarak okuyorlar, Müslümanların felsefe kitaplarını tanıyorlar ve sonra yavaş yavaş İbn-i Sina’nın tercümeleri ile Yunan ilimlerini, Aristoteles’in felsefe kitaplarını tanıyorlar. Esas hocalarını, bir tarafa atıp unutuyorlar, çünkü onları ‘gavur’ olarak niteliyorlar. Diğer taraftan Aristoteles’i tutuyorlar, hâlbuki onların inancına göre Aristoteles daha çok ‘gavurdur’, ‘ateisttir’. Bizim dünyamıza bakışlarındaki mantık ve anlayış budur. Bu şekilde kalıyor. Fakat diğer taraftan Aristoteles’e yüklenenleri de vardır. Ona da ‘gavur’ falan derler. Düşününüz ki on üçüncü yüzyılda Paris’te Aristoteles’in kitaplarının okunmasına kilise bir yasak koyuyor ve bir müddet Aristoteles’in kitapları yasaklanıyor. Ben Aristoteles’in birçok kitabının Türkçe tercümesini gördüm, hiç yasaklanmamıştır.”⁴⁵³

Sezgin intihal kültürüne burada bazı şahsiyetleri örnek vererek devam etmektedir. Sezgin’in bu intihal faaliyetleri çerçevesinde üzerinde en çok durduğu şahsiyet Constantinus Afrikanustur:

“Bilimlerin İslam dünyasından Avrupa’ya ulaşmasının ikinci yolu İtalya üzerinden oldu. 11. yüzyılın ortalarında tıptan anlayan Tunuslu bir tacir Güney İtalya’ya turist olarak gitti. Oradaki tıbbın çok ilkel olduğunu gördükten sonra Tunus’a dönüp birçok tıp kitabı getirerek durumu değiştirmeye karar verdi. Üç yıl sonra birçok kitapla Salerno’ya geldi. O bir Hıristiyan Arap mıydı, yoksa Hıristiyanlığa sonradan mı girdi, bilinmiyor. Constantinus Africanus adını aldı, bir rahip olarak Monte Cassino Manastırı’na kapandı. 25 kadar önemli kitabın Latinceye tercümesini rahip arkadaşlarına dikte ettirdi, işin çok acı tarafı şudur ki, o, bu kitapları ya kendi ya da eski Yunan otoritelerinin adı altında yayımlıyordu. Aynı kitapların bazıları, başkaları tarafından Arapça asıllarından ikinci bir defa tercüme edildi. Her şeye rağmen Constantinus tarafından yayımlanan kitaplar, yapılan diğer yüzlerce tercümenin yanında Avrupa’daki tıbbın önemli kaynakları olarak değerlerini kaybetmedi. Şaşılacak bir şey olarak

⁴⁵³ Yılmaz, Age. s. 45

şunu sözüme eklemek istiyorum: 19. yüzyılın ortalarında bir tıp tarihçisi, bir bilim kongresinde Constantinus'un ya Salerno körfezinde ya da Monte Cassino'nun tepesinde bir heykelinin dikilmesini öneriyordu.”⁴⁵⁴

Bu şahsiyetlerden en önemlisi ve üzerinde en çok durduğu Constantinus Afrikanus ise ikinci üzerinde durduğu şahsiyet Raymondus Lullus'dur.

“İslamiyet ortaya çıkışının 2. yüzyılında İspanya'ya (Endülüs) ayak bastı. İslamiyet İspanya'ya ayak basmasıyla kendi kaderini çizdi. Yeni bir dinin temsilcisi olarak oraya gitti. İnsanları ilmiyle dehşete düşürdü. Orada yaşayan Hıristiyan ve Yahudileri etkiledi. İslam oraya girmesiyle onların şuur sahalarına girmişti. Bu onları uyandırdı ve Haçlı seferlerine itti. Bir kördüğüm şeklinde olsa da, papazlar, Müslüman âlimlerin kitaplarını Latince'ye tercüme ederek bilimsel gelişmenin ilk adımlarını atıyorlardı. Yahudiler ağırlıkta olmak üzere, tercümeyi papazlar yapıyordu. Çünkü Avrupa'da başka okuma yazma bilen yok gibiydi. Bu arada, Batı bilimini sanıldığı kadar aksine din adamlarına borçlu. Avrupalılar; Sicilya ve Endülüs'te tercüme edilen İslam bilginlerinin eserlerini kaynak göstermeden intihal ediyorlardı. Eserlerin isimlerini değiştiriyorlardı. Bu yüzden Batı uygarlık ve biliminin temeli aradaki İslam bilimi atlanarak ondan önceki yüksek medeniyet olan Yunanlılara izafe ediliyor. Örneğin 13. yüzyılda yaşayan Raymondus Lullus adındaki papaz, az Arapça bilmesine rağmen, Avrupa'da Arapça eğitim veren merkezler kuruyor ve Müslümanları kendi silahları ile vuralım diyordu. Kitaplar yazıyor ve büyük bir alim olarak geçiniyordu. Fakat, bundan 50 yıl önce ortaya çıktı ki, bu adamın 70'e yakın eserinin hepsinin Arapçaları vardı. Yani bunların hepsi Arapça'dan tercüme edilmişti.”⁴⁵⁵

Sezgin Avrupa resepsiyonunda tercüme faaliyetlerinde görülen en büyük eksikliği de şöyle dile getirmektedir:

“İslam medeniyet dünyasının bu kadar inkişafında en büyük ve temel unsurlardan birisi Müslümanların ilimleri hocalardan öğrenmeleridir. Hoca, eğitimin vazgeçilemeyecek baş ustasıydı. Sadece tercüme kitaplara dayanarak ilim yapılmaz. Bunun en tipik misali Avrupalıların yaşadıklarıdır. Onlar 10. yy.da Müslümanların kitaplarını tercüme etmeye başladılar ama yaptıkları tercümelerin büyük çoğunluğu zaten doğru değildi. Çoğu metinleri anlamadan yakıştırmakla tercüme ediyorlardı. Bu tercümeleri okuyanlar da ancak yarım yamalak anlama imkânına sahiptiler. Ne zaman ki kendi hocalarını yetiştirip bu hocaların önünde dersleri onlardan almaya başladılar, metinleri hakkıyla anlamaya ancak o zaman muvaffak oldular.

⁴⁵⁴ Sezgin, Agm

⁴⁵⁵ Kışlakçı, Agm

Bu da ancak 16. yy'ın sonu, 17.yy'ın başlarında vuku buldu. Bir mevzuu hocadan öğrenme son derece önemlidir ve İslam dünyası bunun farkına vardığı için bu gelişmeleri sergileyebildi. Hoca merkezli bu eğitim öğretimde intihal de çok zordur. Bundan dolayı İslam medeniyetinde intihal nisbeti çok azdır.”⁴⁵⁶

Son olarak burada Avrupalıların belli bir dönemde intihal ve resepsiyon konusunda ulaştıkları seviyeyi göstermesi açısından Sezgin'in şu ifadelerine yer verilecektir:“10. belki 11. yy. başlarında yazılmış Latince bir kitabı araştırdığımızda, bu kitabın aşağı yukarı % 90 taklitten ibaret olduğunu görürüz. Hatta Arapça kelimeler ve harfler bile Latince kitapta Arapça olarak aynen bırakılmıştır.”⁴⁵⁷

2.10.2. Avrupa biliminin ve Resepsiyonunun Özellikleri

Sezgin TÜBA konferansında Avrupalıların resepsiyon süreci ile ilgili şu iki temel eksiğe dikkat çekmektedir:

Bu eksiklerden birincisi:

“Bu münasebetle bilimlerin tarihinde göz önüne alınmayan iki önemli gerçeği dile getirmek isterim. Biri: Avrupa'da yaklaşık 17. yüzyıla kadar kaynak anma kavramı yoktu ve çok yavaş gelişti. Ayrıca birçok Arapça kitap tercümesi ya Avrupalı ya da Yunanlı bilginlerin adı altında yüzyıllarca yayımlandı ve kullanıldı. Kaynak adı verme alışkanlığı, büyük Yunan bilginlerinde de çok zayıftı. Kaynakları, sistemli bir şekilde verme, geçen kuşakların emeklerini anma prensibi İslam kültür dünyasının karakteristik niteliklerinden biridir. Maalesef bu gerçek, bilimlerin tarihinde gözden kaçırılmaktadır.”⁴⁵⁸

Bu eksiklerden ikincisi:

“İkinci nokta: Müslümanlar bilimleri hocalarından ve sağlam öğreniyorlardı. Yani bir ekol disiplinine bağlı idiler. Avrupa'da ekol sistemi bir taraftan geç başladı, diğer taraftan yabancı bilgiler hocalardan değil de sadece kitaptan öğreniliyordu. Böylece ortaya çıkan iki ayrı bilgin tipinin burada karşılaştırmaya vaktim olmadığından şu kadarını söylemekle yetineceğim: İslam dünyasında daha 10. yüzyılda tanıdığımız, kaynakları

---

⁴⁵⁶ Yılmaz, Age s. 54

⁴⁵⁷ Age s. 119

⁴⁵⁸ Sezgin, Agm

veren, ele alınan problemi sistematik bir şekilde okuyucuya sunan kitap tipini Avrupa'da ilk olarak 17. belki 18.yüzyılda buluyoruz.”⁴⁵⁹

Bir üçüncü eksiği Sezgin İrfan Yılmaz'a şöyle aktarmaktadır:

“Avrupa da 13. asırdan itibaren bütün ilimleri İslam dünyasında alma cereyanı hızlandı, hem de müthiş bir şekilde alıyorlardı, bazı bilimleri kademe kademe alıp uygulamaya koyuyorlar, bazısını kördövüşü şeklinde alıyorlardı. Doğuya giden herkese ilim adına başta kitap olmak üzere, birtşeyler sipariş ediliyordu. Bu hızlı alma dönemleri 16. yyda kadar devam etti. Fakat teessüfle belirteyimki, batı dünaysı bütün aldıklarını bir düşmanlık içerisinde alıyordu. Şu çok mühim noktaya işaret etmek isterimki, müslümanlar ilimleri başka kültür merkezlerinden aldıkları zaman bunlar onları hiçbir aşağılık duygusu olmadan aldılar, bunları düşmanlarından değil, kendilerine bağlı, kendi memleketleri içerisinde olan, kendi tebaalarından alıyorlardı. Onun için hiçbir düşmanlıkları veya eksiklik duyguları yoktu. Fakat 10. yydan itibaren batılılarda,İslam dünyasının ilimlerini alma hareketleri başaladığında Avrupada anlaşılmaz bir ‘düşmanlarından alma’ şuuraltı hali vardı. Batının zihni altyapısının gerisinde hep ‘ispanayay kadar girmiş, hıristiyanlığı dünyadan kaldırma gayesiyle gelen bir dinin mensuplarında alma.’ Şuuraltı hali vardı. Alıyorlardı ve kızarak alıyorlardı. Mesela; Müslüman alimlerin eserlerinde Aristonun ismini görürsünüz; ‘muallimi evvel’ , ‘birinci öğretmen’, ‘büyük üstat’ derler, hiç kompleksiz bir şekilde, ondan iktibaslar yaparlar, tenkit ederler, ama Aristoya hiç hakaret etmezler. Aynı şekilde galenius veya galen den bahsedince ‘calinos u fazıl’ derken hiç çekinmezler varsa birisinin fazileti bahsederler. Hlabuki batılılar hem Müslümanlardan alırlar hem de mütamadiyen, düşmanlıklarını izhar ederler; mesela İbni siandan avicenna olarak bahsederken bile yanına bir ‘gavur’ sıfatını takıverirler. Maalesef bu daima böyle oldu. Hem alırlar, hem tahkir ederler. En insflısı tahkir etmese bile kimden aldığını söylemez, kaynağını gizler. Avrupalılar böyle geldiler 17. yy a kadar. Bu yüzyılda kendilerini üstün görmeye başlayınca da İslam dünyasını kötü şekilde tanıtmaya ve aleyhinde çalışmaya başladılar.”⁴⁶⁰

Aynı eksiklik konusunda Sezgin bir başka yerde şu ifadeleri eklemektedir:

“Rönesans kelimesi on sekizinci yüzyılda ilk defa birden bire ortaya çıktı. Bir Fransız alimi var: Mösyö Etienne Gilson, O diyor ki: ‘ Rönesans tabiri profesörlerin bir kuliste düşünüp taşınıp uydurdukları bir kelimedir. Katiyen hakikatle ilgisi olmayan, fakat hakikati bastırmak için zorla aranmış suni bir tabirdir. Rönesans tamamıyla uydurma bir kelimedir ve böyle bir hadise katiyen yok. Rönesansı’ ı şu manada alıyorlar: Yunanlılarda büyük bir

⁴⁵⁹ Agm

⁴⁶⁰ Yılmaz Age s. 43

ilim birikimi var-ki bunu biz de kabul ediyoruz- sonra bu sekiz-dokuz yüzyıl devam ediyor, ondan sonra aradaki koca bir İslam medeniyetinin bilime katkılarını hiç kabul etmeden, yok farz edip atlayarak; on üçüncü yüzyılda aldıklarını da Yunanlıların ilmi olarak tanıtıp alıyorlar, sonra da buna Rönesans diyorlar. Halbuki hakikat bu değil. Gerçekte ise önce İslam dünyasından Arapça yazılmış eserleri alarak okuyorlar, Müslümanların felsefe kitaplarını tanıyorlar ve sonra yavaş yavaş İbn-i Sina'nın tercümeleri ile Yunan ilimlerini, Aristoteles'in felsefe kitaplarını tanıyorlar. Esas hocalarını, bir tarafa atıp unutuyorlar, çünkü onları 'gavur' olarak niteliyorlar. Diğer taraftan Aristoteles'i tutuyorlar, hâlbuki onların inancına göre Aristoteles daha çok 'gâvurdur', 'ateisttir'. Bizim dünyamıza bakışlarındaki mantık ve anlayış budur. Bu şekilde kalıyor. Fakat diğer taraftan Aristoteles'e yüklenenleri de vardır. Ona da 'gâvur' falan derler. Düşününüz ki on üçüncü yüzyılda Paris'te Aristoteles'in kitaplarının okunmasına kilise bir yasak koyuyor ve bir müddet Aristoteles'in kitapları yasaklanıyor. Ben Aristoteles'in birçok kitabının Türkçe tercümesini gördüm, hiç yasaklanmamıştır."⁴⁶¹

2.10.3. Avrupada Ortaya Çıkan Harita Ve Çizelgelerin Kökeni

Fuat Sezgin 55 yaşından sonra Arap-İslam bilimler tarihi kitabının 10. cildinden sonraki ciltleri için başladığı matematiksel coğrafya ve kartografya ilimlerinde bugün otorite olarak kabul edilmektedir. Arap-İslam bilimleri tarihi adlı kitabının 10,11,12,13. ciltleri bu alana hasredilmişken bunun dışında bir de "*İslam bilim tarihinde, astronomi, coğrafya ve kartografya*" adlı bir başka kitap kaleme almıştır. Bu bilgilerden sonra, şimdi Sezgin'in 14. yy ile 18.yy arasında Avrupa'da ortaya çıkan haritalarla ilgili görüşlerine yer verilecektir:

"Alexander von Humboldt 1843 yılında *Asie centrale* isimli eserinde, *Libros del Saber de Stronomia*'nın (1262-1272 yılları arasında Kastilya kralı Alfons'un emriyle tamamlanmıştır) çizelgelerinde de çifte sıfır meridyeninden bahsedildiğine dikkat çekmektedir. Bugün biz, her iki sıfır meridyenine göre yapılmış enlem-boylam çizelgelerinin 12.yüzyılın ilk yarısından itibaren İspanya dışı Avrupa'ya da geçiş yolu bulunduğunu ispatlayabilecek durumdayız. İlk ağır ağır ortaya çıkan, sonraları yaklaşık 14. yüzyılın başlarından 18. yüzyıla kadar, mantar misali topraktan fişkirircasına Avrupa'da ortaya çıkan yüzlerce çizelge araştırıldığında şu sonuca varılır: Onlar ya Arapça örneklerin yanlışlıklarla dolu kopyaları veya farklı başlangıç meridyenine göre kazanılmış boylam derecelerini içerenve

⁴⁶¹ Age, s. 45

kısmen de Ptoleme'nin Coğrafya'sından ulaşan karman çorman çizelgelerdir.”⁴⁶²

Tarihte portolan haritaları adıyla meşhur olan Akdeniz ve Karadeniz haritalarının Avrupa'daki kökeni ile ilgili olarak ta Sezgin şu tespitlerde bulunmaktadır:

“Burada son olarak, 13. yüzyılın dikkate değer başarılarına örnek olarak, mükemmel ya da mükemmel yakın Akdeniz ve Karadeniz haritalarının doğuşu dile getirilmelidir. Bunlar Yeni Çağ kartografya tarihinde «portolan haritaları» olarak adlandırılan haritalardır. Bu tip haritaların Avrupa kültür çevresinde tanınan en eskilerinin doğuş tarihi olarak 13. yüzyıldan 14. yüzyıla geçiş aralığını kabul edebiliriz. Kökeni hakkındaki soru ise yaklaşık 150 yıldır tartışılmaktadır. Bu tartışma bugüne kadar –bu haritaların el-İdrīsī'nin haritalarıyla yakınlıkları olduğunu tesbit eden bazı oryantalistler bir yana bırakılırsa –matematik ve coğrafya alanında Arap-İslam kültür dairesinde elde edilen başarılar hakkında hiçbir bilgi sahibi olunmadan yapılmıştır. Kendiliğinden anlaşılır ki, bu tartışmada, mesela Tanca ile Roma, Toledo ile Roma, Roma ile İskenderiye ve Roma ile İstanbul arasındaki doğu-batı boyutları ve mesafelerin daha önceleri bugünkü değerlere oldukça yaklaşan bir kesinlikle ve doğrulukla ölçüldüğü bilinmiyordu. Bu doğru veriler, El-İdrīsī haritasındaki Akdeniz'in gerçeğe oldukça yakın formu ile çizgi ağlarıyla kaplı mükemmel portolan haritalarındaki form arasındaki ilerlemeyi açıklayabilen kesin unsurları oluşturmaktadır. Farklı kültürlerin katkılarıyla ki bu katkıların en genci portolan haritalarında Arap-İslam kültür dairesine aittir –oluşan Akdeniz'in kartografik tasvirinin uzun süren gelişim tarihine ilişkin düşüncemi, ‘*Geschichte des Arabischen Schrifttums*’ isimli kitabımın 10. ve 11. ciltlerinde temellendirmeye çalıştım.⁴⁶³

İtalyada ortaya çıkan imago mundi haritaları ile ilgili olarak ta şubilgileri vermektedir:

“İtalya'da birdenbire gün yüzüne çıkmış olan ve 13. yüzyıl Avrupa'sında elden ele dolaşan eski Imago mundi denen dünya haritalarından çok büyük farklılıklar gösteren bu dünya haritası, Arap-İslam kültüründen gelen, geriye doğru gidildiğinde el-Memūn haritasıyla bağlantısı olan, ama bununla birlikte Akdeniz, Anadolu ve Afrika formları açısından belirli bir ilerlemeyi gösteren bir numune haritanın kopyası olduğu izlenimi vermektedir. Buna rağmen bu haritada, bizim el-İdrīsī haritasından bildiğimiz kuzey Asya, kuzeydoğu Asya ve orta Asya tasvirinde ulaşılan ilerlemeler mevcut değildir. Ayrıca dikkate değer olan, Brunetto Latini

⁴⁶² Sezgin, *İBT* s. 44

⁴⁶³ Age s. 46

haritasının Arap haritaları tarzında güneye dönük çizilmiş olmasıdır. Dağların ve sıra dağların dikey kesit olarak tasvir edilmesi el-Memûn haritasındaki tasvire uymaktadır.”⁴⁶⁴

Avrupa’da 12.yy ile 14.yy arasında ortaya çıkan çizelgeler hakkında da şu tespitlerde bulunmaktadır:

“Bugün biz, her iki sıfır meridyenine göre yapılmış enlem-boylam çizelgelerinin 12. yüzyılın ilk yarısından itibaren İspanya dışı Avrupa’ya da geçiş yolu bulduğunu ispatlayabilecek durumdayız. İlk ağır ortaya çıkan, sonraları yaklaşık 14. yüzyılın başlarından 18. yüzyıla kadar, mantar misali topraktan fıskırırcasına Avrupa’da ortaya çıkan yüzlerce çizelge araştırıldığında şu sonuca varılır: Onlar ya Arapça örneklerin yanlışlıklarla dolu kopyaları veya farklı başlangıç meridyenine göre kazanılmış boylam derecelerini içeren ve kısmen de Ptoleme’nin *Coğrafya*’sından ulaşan karman çorman çizelgelerdir.”⁴⁶⁵

Sezgin İslamda bilim ve teknik adlı kitabın oldukça fazla yer ayırdığı ve çok önem verdiği bir İslam bilim adamını, Kubettin eş-Şiraziye Avrupa’daki bu bahsedilen gelişmelerin temelinde görmektedir. Bu alim hakkında kendisi bizlere şu bilgileri vermektedir:

“İslam dünyasının 7./13. yüzyıldaki kartografik yetisinin karakter ve kalitesine ilişkin olan kanaatimi desteklemek üzere, bu kartografik gelişime katkıda bulunan en önemli şahsiyetlerden birisine borçlu olduğumuz bir başka kanıtı daha ileri sürüyorum. Kastettiğim şahsiyet, biraz önce adı anılan evrensel bilgin u beddîn eş-Şîrâzî (710/1311)’dir. Coğrafya problemlerini ele alırken, o, astronomi konusundaki ‘*et-Tu fe eş-Şâhiyye fî el-Hey*’e isimli eserinde meskûn bölgelerin kartografik tasvirinden ve zorunlu detayların küçük boylarda gösterilmesindeki zorluklardan söz etmektedir. Bu amaca yönelik olarak o, daha basitleştirilmiş ve şematize edilmiş bir Akdeniz haritası oluşturmak için pratik bir metot önermektedir. Akdeniz ve Karadeniz, 1200 kareye bölünmüş bir dikdörtgene yerleştirilmiştir. Boylamlar ve enlemler dereceler yerine kareler yoluyla ifade edilmiştir. Denizler ve kara parçaları açıkça değişik renklerle tasvir edilmiştir. 20. yüzyılın ilk yarısında birkaç oryantalist bu tarz bir harita şemasını u beddîn’den aktarılan verilere dayanarak yeniden oluşturmuşlardır (aşağıdaki harita). Haritadaki Kuzey Afrika, Akdeniz, Karadeniz ve Avrupa’nın tasvir edilen bölgelerinin şekilleri şu konuda hiçbir kuşkuya yer bırakmamaktadır: Adı geçen bölgelerin kartografik

⁴⁶⁴ Age s. 46

⁴⁶⁵ Age s. 44

şekilleri, tıpkı portolan haritalarında karşımıza çıktığı gibi, u beddīn'in malumuydu. Yine şüphesiz olan bir başka konu şudur: u beddīn, verilerini elinin altında bulunan bir haritadan almıştır. Bunu destekler mahiyette, çok yönlü bilgin Reşideddīn'den (ö. 718/1318) aktarılan bir haber ileri sürülebilir. Bu habere göre, u beddīn eş-Şīrāzī Moğol hükümdarı Argūn'a 13 Şaban 688 (01.09.1289) tarihinde detaylı bir Akdeniz haritası sunmuştur. Bu haritada, batıda ve doğuda bulunan kıyılar, körfezler ve şehirler ve hatta Bizans topraklarının bütün ayrıntıları gösterilmiştir²⁷². Şunu da kaydetmek gerekir ki, u beddīn'in bize karelerle ortaya konmasını tavsiye ettiği harita konusunu içeren kitabı 681/1282 tarihini taşıyor. Bunun portolan haritalarının ortaya çıkış tarihi bakımından önemi gözden kaçırılmamalıdır.”⁴⁶⁶

2.10.4. Avrupa Bilimi Papazların Eseridir

Fuat Sezgin'in Avrupa bilimi hakkındaki görüşlerinin sonuncusu olarak şu tespiti dikkate değerdir ve burada yer verilecektir. Bu görüş ise gerçekten Sezgin'in tez de zikrettiğimiz diğer fikirleri gibi orijinal ve ezber bozucudur. Bilindiği gibi Avrupa'da bugün ve geçmişte bilime engel olarak kilise ve papazlar gösterilerek kendileri hakkında her türlü yorum yapılmaktadır. Bu fikriyatın her ne kadar bazı haklı nedenleri olsa da ortada gizli kalmış bilinmeyen çok değerli bazı noktalar da mevcuttur. Bu noktalardan en önemlisi Avrupa biliminin temelinde papazların dolayısıyla da manastır ve kiliselerin olmasıdır. Bu ezber bozan tespit konusunda Sezgin şöyle demektedir:

“İslamiyet ortaya çıkışının 2. yüzyılında İspanya'ya (Endülüs) ayak bastı. İslamiyet İspanya'ya ayak basmasıyla kendi kaderini çizdi. Yeni bir dinin temsilcisi olarak oraya gitti. İnsanları ilmiyle dehşete düşürdü. Orada yaşayan Hıristiyan ve Yahudileri etkiledi. İslam oraya girmesiyle onların şuur sahalarına girmişti. Bu onları uyandırdı ve Haçlı seferlerine itti. Bir kördüğüm şeklinde olsa da, papazlar, Müslüman âlimlerin kitaplarını Latince'ye tercüme ederek bilimsel gelişmenin ilk adımlarını atıyorlardı. Yahudiler ağırlıkta olmak üzere, tercümeyi papazlar yapıyordu. Çünkü Avrupa'da başka okuma yazma bilen yok gibiydi. Bu arada, Batı bilimini sanıldığı kadar aksine din adamlarına borçlu. Avrupalılar; Sicilya ve Endülüs'te tercüme edilen İslam bilginlerinin eserlerini kaynak göstermeden intihal ediyorlardı. Eserlerin isimlerini değiştiriyorlardı. Bu yüzden Batı uygarlık ve biliminin temeli aradaki İslam bilimi atlanarak ondan önceki yüksek medeniyet olan Yunanlılara izafe ediliyor. Örneğin 13. yüzyılda yaşayan Raymondus Lullus adındaki papaz, az Arapça bilmesine rağmen, Avrupa'da

⁴⁶⁶ Age s. 48

Arapça eğitim veren merkezler kuruyor ve Müslümanları kendi silahları ile vuralım diyordu. Kitaplar yazıyor ve büyük bir âlim olarak geçiniyordu. Fakat bundan 50 yıl önce ortaya çıktı ki, bu adamın 70'e yakın eserinin hepsinin Arapçaları vardı. Yani bunların hepsi Arapça' dan tercüme edilmişti.”⁴⁶⁷

Yine başka bir yerde Sezgin konuyla ilgili diğer anekdotları ve ispatları aktarmaya devam etmektedir:

“Arapça kitapların, İspanya'da başlayan Latinceye tercüme işi birkaç yüzyıl hemen hemen tamamı ile rahip ve papazların elinde idi; çünkü Avrupa'da onlardan başka okuyup yazma bilen kimse yok gibi idi. Mesela ilk usturlap kitapçığını yazan Lupitus (10. yüzyıl) bir papazdı. Kullanılan terimler, rakamlar tamamen çevrilmeden Arapça olarak kalmışlardır. Arapça rakamları Latin dünyasına geçiren de din adamı Gerbert, sonraları 999 ila 1003 yılları arasındaki papadır. 11. yüzyılda ve daha sonra birçok Arapça kitap, evvela İbraniceye, İbraniceden Latinceye çevrildi. Çok zaman Latince yazı dilini iyi bilmeyen Yahudi kökenli tercümanlar, kitabın kapsamını Latince yazmasını bilene gelişigüzel dikte ettiriyordu.”⁴⁶⁸

Başka bir yerde yine iki papaz olan Lupitus ve Gerbert hakkında Sezgin şu bilgileri vermektedir:

“Arapça kitapların, İspanya'da başlayan Latinceye tercüme işi birkaç yüzyıl hemen hemen tamamı ile rahip ve papazların elinde idi; çünkü Avrupa'da onlardan başka okuyup yazma bilen kimse yok gibi idi. Mesela ilk usturlap kitapçığını yazan Lupitus (10. yüzyıl) bir papazdı. Kullanılan terimler, rakamlar tamamen çevrilmeden Arapça olarak kalmışlardır. Arapça rakamları Latin dünyasına geçiren de din adamı Gerbert, sonraları 999 ila 1003 yılları arasındaki papadır. 11. yüzyılda ve daha sonra birçok Arapça kitap, evvela İbraniceye, İbraniceden Latinceye çevrildi. Çok zaman Latince yazı dilini iyi bilmeyen Yahudi kökenli tercümanlar, kitabın kapsamını Latince yazmasını bilene gelişigüzel dikte ettiriyordu. Tercümelerin devam ettiği 12. yüzyılda Fransa'nın birçok şehrinde ve Oxford'da çevrilen kitapların taklidi ve adaptasyonu başladı. 13. yüzyılda bu çalışmanın alanı bir hayli büyüdü. Avrupa kültür tarihi 13. , 14. ve 15. yüzyıllarda büyük bilginler kaydeder ve onlara büyük buluşlar atfeder. Bu değerlendirmeler, maalesef onların İslam bilginleriyle olan bağları hiç göz önüne alınmadan yapılır. Bugüne kadar yapılan araştırmalara dayanarak şunu kesinlikle söyleyebiliriz ki, o bilginler sadece İslam bilginlerinin dümen suyunda yüzüyorlardı. İslam bilginlerinin seviyesine her bakımdan ulaşmış olmaktan

---

⁴⁶⁷ Kışlakçı, Agm

⁴⁶⁸ Sezgin, *Yer*

çok uzak idiler. Avrupa'da, bilimde, küçük adımlarla yaratıcılık dönemi 16. yüzyılda başladı ve onlar İslam dünyasını 17. yüzyıldan itibaren geçme yoluna girdiler.”⁴⁶⁹

2.10.5. Avrupa Üniversitelerinin Kökeni

Sezgin'e göre Avrupa üniversitelerinin kökeninde Arap İslam kültür dünyasının hem meşhur medreseleri hem de çağlarında dünyaya ilmin ışığını yayan ünlü İslam âlimleri vardır. Sezgin Avrupa üniversitelerinin “Arap-İslam bilimlerinin özümseme merkezlerinde kurulmuş olması şaşırtıcı değildir” diyerek ispatına giriştiği bu önemli iddiasını şöyle ortaya koymaktadır:

Sezgin'e göre Avrupa üniversitelerinin İslam dünyasından kaynaklanan 3 temel kökeni vardır. Birincisi ünlü Nizamiye Medresesidir:

“Arabist olmayan bir bakış açısıyla kaleme aldığı çalışmasında Herbert Grundmann şu sonuca ulaşmaktaydı: «Üniversiteler bilgi dürtüsünden, örnek alacağı bir model olmaksızın, kendiliğinden doğmuştur». Buna işaret ettikten sonra o, şunu söylemektedir: «Üniversiteler bize artık o kadar alışıldık olmuştur ki bu kurumların köklerini Avrupa Ortaçağ'ında aramanın ne kadar alışılmadık, hayrete düşürücü ve açıklama gerektiren bir durum olduğunu çok az düşünmekteyiz». Schipperges bu konuya ilişkin görüşünü şöyle açıklamaktadır: «Grundmann'ın, üniversitelerin bilgi dürtüsünden, örnek alacağı bir model olmaksızın, kendiliğinden doğduğu yönündeki görüşüne, sadece kısmen hak verebiliriz. Eğer evvelce bir Yunan, Roma veya Bizans modeli yoksa, bir Arap modelin olup olmayacağı, yani antik dünyanın mirasını üniversite için kendine has bir katalizörle güncelleştirmiş bir Orta Çağ aracı kültürün bulunup bulunmadığı neden sorulmuyor?» Arap modeller arasında Schipperges 457/1065 yılında Bağdat'ta kurulmuş Nizamiye Medresesi'ni anmaktadır: «Benzer okul binalarının ayrıntılı planlarına sahibiz. Bu yapılar, ortasında olan kare şeklindeydi, anfileri, konferans salonları, bütün teknik bölümleriyle bir merkez kütüphanesi, depoları ve ambarları vardı... Profesörlerin atanması bakanlık kararıyla oluyordu. Profesörlüğe başlangıç dersi, üst seviyedeki idarecilerin ve asillerin katılımıyla ve ders sonunda yeni atananın onuruna, genellikle de Halife'nin huzurunda gerçekleşen bir tartışmayla birlikte oluyordu. Ders sonunda yeni hoca bir kutlama yemeği veriyordu. Derste, tipik skolastik tartışmaları organize etmekle görevli profesörler de bulunuyorlar ve müzakereci asistanlar görev yapıyorlardı. Bağdat'taki Nizamiye Medresesi,

---

⁴⁶⁹ Sezgin, Agm

İslam'daki yüksek okul kurumlarına genel ders planını getirmiş olan ilk eğitim kurumudur».⁴⁷⁰

Sezgin'e göre Avrupa üniversitelerinin üç temel kaynağından ikincisi İslam dünyasında yapılmış olan bir diğer ünlü medrese, Mustansırıyye medresesidir:

«Bu önemli okul kuruluşunun daha sonraki yansıması bir Bağdat akademisi olan Mustansırıyye Medresesi'nde çok daha doğru bir şekilde görülebilir. Bu medrese 1227 yılında Halife el-Mustansir tarafından kurulmuştur. Dicle'nin sol kıyısına konuşlandırılan bina 1232 yılında tamamlanmıştır ve 4 büyük kompleksi içermektedir. Bunlardan özel bir bina tıp, farmakoloji ve doğa bilimleri eğitimine ayrılmıştı. Bu komplekslere bir hastane, merkezi bir yemekhane, hamamlar ve mahzenler eklenmişti». «Dersler arasında pozitif bilimlerin güçlü bir şekilde vurgulanması dikkati çekmektedir: Din ve dil bilimlerinin yanında matematik ve tıp özellikle anılmıştır, geometri, farmakoloji ve hijyen tek tek dile getirilmiştir. Böyle bir okulun önemini şu olgu göstermektedir: Bu okul 1258 yılında, Moğolların istilasında kısmen zarar görmüşse de daha sonra bizzat istilacılar tarafından kısa bir sürede tekrar inşa ve yeniden organize edilmişti». Schipperges ayrıca şunu eklemektedir: «Hiç kimse kuşku duymamalıdır ki bu tarz ünlü akademiler, Avrupa'da 12. yüzyılın ortalarından itibaren eğitim konularının çok hızlı resepsiyonunda ve genç bilim adamlarının canlı doğu batı yolculuklarında hem de dış görünüşleriyle tanınır olmuşlardır». Avrupa'da Arap-İslam kültür çevresindeki üniversiteler hakkında bilgi sahibi olmak için birçok imkan ve yol mevcuttu. Bu kurumun alınması ve benimsenmesi için gerekli hazırlık ve olgunluk elbette şarttı ve bu şartlara Arap İslam bilimlerinin Hıristiyan Avrupa kültüründe resepsiyonu ve özümsemesi yoluyla ulaşılmıştı. Bunun için inandırıcı dayanak noktasını bize Kayser II. Friedrich tarafından 1224 yılında Napoli'de kurulan üniversite vermektedir. Bu okul Avrupa'da kurulan ilk devlet üniversitesidir ve bu yanı sıra Bağdat'taki öncüsü Nizamiye Medresesi'ne ve İslam kültüründeki diğer okullara karşılık oluşturmaktadır. II. Friedrich'in Arap-İslam dünyasıyla çok yakın bir ilişki içerisinde bulunduğu, o dünyanın kültür ve biliminin hayranı ve taraftarı olduğu geniş ölçüde bilinmektedir».⁴⁷¹

Avrupa üniversitelerinin İslam dünyasından üçüncü kaynağı ise İslam dünyasından yapılan çeviri faaliyetleri ve İslam âlimlerinin bizatihi kendileridir:

«Doğa-bilimsel ve felsefi Arapça eserlerin çevirisi zirve noktasına 12. ve 13. yüzyılda İspanya'da ulaştı. Çeviri faaliyetlerinin yaygınlaşması manidar bir tarzda ilk Avrupa üniversitelerinin kuruluşuyla aynı zamana rastlamıştır ve bu yeni üniversitelerin öğretim programlarını belirlemiştir.

⁴⁷⁰ Sezgin *İBT* s. 163

⁴⁷¹ Age s. 164

Bu süreçte İbn-i Sīnā'nın eserleri, bunlar arasında Latince Liber sufficientiæ adıyla tanınan Kitāb eş-Şifā isimli eserinin bazı bölümleri ön planda bulunmuştur».⁴⁷²

“Üniversitelerin kuruluşuna gelince: Avrupa üniversitelerinin en eskisinin 13. yüzyılın ilk üçte birinde, Napoli (1224), Padua (1222), Paris (1219), Toulouse (1229), Montpellier (1239) ve Palencia (1212) gibi Arap-İslam bilimlerinin özümseme merkezlerinde kurulmuş olması şaşırtıcı değildir.”⁴⁷³

2.10.6. Avrupa Biliminin Gidişatı Ve Sonucu Hakkındaki Görüşleri

Sezgin'e göre bugünkü Avrupa medeniyetinin ve biliminin temelinde İslam medeniyeti vardır ve bu görüşünü Sezgin her fırsatta dile getirmektedir. Ancak burada şu soru sorulabilir: eğer durum böyleyse Avrupa medeniyetinin geldiği bu noktada ürettiği biyolojik, kimyasal ve nükleer silahların da kaynağında İslam kültür dünyası bulunmuyor mu?” işte Sezgin aşağıdaki paragrafta hem bu sorunun cevabını veriyor hem de Avrupa medeniyet ve biliminin sonucu hakkındaki tahminini dile getiriyor:

“Onların kullandıkları pusula İslam dünyasında yapılmış pusulaydı; bütün bilgileri, müesseseleri, cemiyet içinde bulunması gereken her şey kendileri sergiliyor ve bu güzellikleri gören insanlar da kabul ediyordu. Bütün bunlardan sonra Avrupa medeniyetinin istikbalini biz hazırladık diyebiliriz. Fakat bütün bunlar şu anda Avrupa'nın geldiği noktadan biz mesul olduğumuz manasına alınmamalı. Atomdan biyolojik silahlara kadar geldikleri noktada bizim bir dahlimiz yok, akıl alacak gibi değil, ama büyük bir hızla kendi sonlarını kendileri hazırlıyorlar.”⁴⁷⁴

2.10.7. Avrupada, bilimlerin İslam dünyasından resepsiyonunda İtalyanların rolü ve Leonardo Da Vinci

Bu kısımda Sezgin'in Avrupa bilim resepsiyonuna dair son olarak verilecek bilgilerden birisi de bu resepsiyon sürecinde İtalyanların oynadıkları roldür. Özellikle tercüme konusunda ve resepsiyon yollarından birinin üzerinde olması bakımından

---

⁴⁷² Age s. 89

⁴⁷³ Age s. 163

⁴⁷⁴ Age s. 66

İtalya ve İtalyanların rolü oldukça önemlidir. Burada öncelikle Sezgin Constantinus Afrikanus hakkında bilgi vermektedir:

“Bilimlerin İslam dünyasından Avrupa'ya ulaşmasının ikinci yolu İtalya üzerinden oldu. 11. yüzyılın ortalarında tıptan anlayan Tunuslu bir tacir Güney İtalya'ya turist olarak gitti. Oradaki tıbbın çok ilkel olduğunu gördükten sonra Tunus'a dönüp birçok tıp kitabı getirerek durumu değiştirmeye karar verdi. Üç yıl sonra birçok kitapla Salerno'ya geldi. O bir Hıristiyan Arap mıydı, yoksa Hıristiyanlığa sonradan mı girdi, bilinmiyor. Constantinus Africanus adını aldı, bir rahip olarak Monte Cassino Manastırı'na kapandı. 25 kadar önemli kitabın Latinceye tercümesini rahip arkadaşlarına dikte ettirdi, işin çok acı tarafı şudur ki, o, bu kitapları ya kendi ya da eski Yunan otoritelerinin adı altında yayımlıyordu. Aynı kitapların bazıları, başkaları tarafından Arapça asıllarından ikinci bir defa tercüme edildi. Her şeye rağmen Constantinus tarafından yayımlanan kitaplar, yapılan diğer yüzlerce tercümenin yanında Avrupa'daki tıbbın önemli kaynakları olarak değerlerini kaybetmedi. Şaşılacak bir şey olarak şunu sözüme eklemek istiyorum: 19. yüzyılın ortalarında bir tıp tarihçisi, bir bilim kongresinde Constantinus'un ya Salerno körfezinde ya da Monte Cassino'nun tepesinde bir heykelinin dikilmesini öneriyordu.”⁴⁷⁵

İtalyanın Avrupa resepsiyonunda neden önemli bir istasyon olduğu ile ilgili Sezgin şu bilgileri vermektedir.

“9. yüzyıldan 1086 yılına kadar Arapların idaresinde bulunan Sicilya'da yüksek bir kültürel ve sosyal hayat yerleşmişti. Sicilya ve Güney İtalya, özellikle Haçlı Seferleri münasebetleriyle Avrupa'ya girecek İslam bilim ve teknolojisinin iki önemli merkezi ve istasyonu oldular. Çalışkan, becerikli ve kurnaz İtalyanlar, bu yolla 17. yüzyıla kadar İslam dünyasından en büyük buluşları, en yeni haritaları ve en yeni teknolojiyi hiç vakit kaybetmeden Avrupa'ya taşıdılar.”⁴⁷⁶

Bir başka yerde yine bir İtalyan olan Pizalı Leonardo ve Leonardo Da Vinci hakkında şu bilgileri vermektedir:

“Ortaçağ Avrupa'sında tanınan en büyük matematikçinin neden bir İtalyan oluşunun sırrını biliyoruz. O, 13. yüzyılda yaşayan ve hayatının büyük bir kısmını Arap memleketlerinde geçiren Piza'lı Leonardo idi. Ondan iki yüzyıl sonra yaşayan meşhur Leonardo da Vinci'nin resimlerini

⁴⁷⁵ Sezgin, *Yer*

⁴⁷⁶ Agm

çizdiği alet, makine ve silahların İslam dünyasından kaynaklandığını bugün biliyoruz. Bazı önemli Arapça kitapların uzun zamandan beri saklı kalmış İtalyanca tercümeleri 20. yüzyılda ortaya çıktı.”⁴⁷⁷

Sezgin’in İrfan Yılmaz’a kurulan müzenin katalogunu hazırlarken ulaştığı konuyla ilgili bazı tespitler ise şöyledir:

“Enstitünün müzesinin katalogunu ve giriş cildini yazdığım zaman bende şöyle bir görüş gelişti: ‘Avrupa İtalyanlara ne borçlu olduğunu bilmez, ilimler tarihinde İtalyanlar kadar becerikli, akıllı, çalışkan, kurnaz biraz da hilekâr bir cemiyet az görülmüştür. Ne götürülebilirse İslam’dan onu götürdüler. Bilimi de götürürler ve daima da saklarlar. Mesela büyük bir matematikçi ve büyük bir optik âlimi İbnü’l-Heysem’in iki büyük kitabı vardır. Bunlar İspanyolca tercüme edilmişti. Bakıyoruz bundan 50 sene evvel İtalyanca tercümesi ortaya çıktı. Bu tercümelerin Leonardo da Vinci’nin elinde olduğunu görüyoruz. Bana göre Leonardo da Vinci İbnü’l-Heysem’i okudu. Zaten Leonardo da Vinci’nin kitabında aletlerin krokileri var, fakat o hiçbir alet yapmadı buna rağmen ona dahi diyebiliriz. Ama kitabında bulunan hemen her şey İslam dünyasından geliyor. Ben bu durumu son yıllarda yaptığım tetkiklerle anladım.”⁴⁷⁸

Leonardo Da Vinci hakkında Sezgin birçok yerde bilgi vermektedir. Bu bilgilerden bir tanesi de Sezgin’in kitabında İslam dünyasının savaş tekniği alanında yaptığı ilerlemeler ve bunların benzer çizimlerinin Leonardo’nun notları arasında bulunmasıdır:

“Burada bir de 6./12. yüzyılda savaş tekniği alanında kaydedilen ilerlemelerden bahsedilecektir. 1948 yılında Claude Cahen tarafından ilgili uzmanların bilgisine sunulan bir kitap, bu konu hakkında çok faydalı bilgiler taşımaktadır. Bu bilgiler konunun uzmanı tarihçilerin bazı tez ve hipotezlerinin savunulamaz olduğunu göstermektedir. Söz konusu olan eser, Eyyubi Sultanı Celaleddin (dönemi: 569–589/1174-1193) zamanında Mur’â b. Alî b. Murâ el-Tarsûsî tarafından yazılmış olan ‘*Tabsıra Arbâb el-Elbâ’b* isimli eserdir. Bu eserde birçok şeyin yanı sıra büyük bir tatar oku (arbalet) (Kavs ez-ziyâr) tanıtılmaktadır. Bu aletin o döneme kadar yapılmış olanların en büyüğü, en uzun menzillisi ve en etkilisi olduğu rivayet edilmektedir. Onun, birbirine yapıştırılmış çok sayıdaki ahşap ve boynuz plaka katlarından oluşan devasa yayı, bir çark kullanılarak (yaklaşık yirmi kişi yerine) bir ya da iki kişi tarafından gerilebiliyordu. Bu tür tatar oku (arbalet) Avrupa’da 13. yüzyılda ortaya çıkmaya başladı. Leonardo da Vinci’nin bu tarz bir fırlatma aletinin dev bir modelini resmetme fantezisini muhtemelen bu canlandırmıştır. Görüldüğü kadarıyla haçlı seferleri, Müslümanları

⁴⁷⁷ Agm

⁴⁷⁸ Yılmaz, Age s. 51

Suriye ve Mısır'da kendilerini olabildiğince etkili silahlarla savunmaya itmiştir. Bu tür silahların geliştirilmesi 7./13. ve 8./14. yüzyıla kadar devam etmiştir.”⁴⁷⁹

Sezgin bir başka yerde ise Leonardo da Vinci'nin fizik hakkındaki notlarının kaynağını şöyle irdelemektedir:

“Freibergli Dietrich'in kitabına yönelik bu mübalağalı övgüden hemen sonra Kemāleddīn'in eseri E. Wiedemann'ın öğrencileri arasında tanındı ve Kemāleddīn ile Freibergli Dietrich arasında bir bağlantı olup olamayacağına ilişkin sorulara cesaret edildi. Bu elbette, resepsiyon ve özümseme sürecinin, bu sürecin öneminin, boyutunun ve ne tarzda olduğunun günümüzdeki açıklığa kavuşturulmadığı bir dönemde gerçekleşmişti. Açıklamalardan bir tanesi, Otto Werner'in³¹¹ 1910 yılında Leonardo da Vinci'nin fiziği üzerinde yaptığı çalışmada yer almaktadır ve önemi sadece bizi burada ilgilendiren soru açısından ibaret değildir. Werner, Kemāleddīn'in kitabının Avrupa'da tanındığı ve Leonardo da Vinci tarafından kullanılmış olması gerektiği tahmininde bulunmaktadır. Ayrıca Kemāleddīn ile Dietrich'in tanımlamaları arasında çok yakın bir ilişki olduğu görüşündedir. Bizce şu konuda hiçbir kuşku yoktur: Freibergli Dietrich, Kemāleddīn'in çalışmaları hakkında, ya kitabıyla dolaylı tanışıklığı ile ya da doğrudan doğruya İslam dünyasındaki ikameti esnasında bilgi sahibi olmuştur. Hem çekirdek soruda hem de ayrıntılarda ortaklıklar o kadar büyüktür ki, burada birbirinden tamamen bağımsız yapılmış işlerden bahsedilemez. 14. yüzyılın ilk yarısı, Arap-İslam kültür çevresi bilimlerinin kuzey Afrika'dan Fransa'ya ve İtalya'ya, Suriye'den, Anadolu'dan ve İran'dan doğrudan doğruya ya da İstanbul üzerinden kısa bir zaman içerisinde İtalya'ya ve Orta Avrupa'ya ulaşma yollarını buldukları bir periyot olarak belirir. Din adamı kimlikli araçlar, özellikle Dominiken tarikatı mensupları, bu resepsiyon sürecinde kendilerine özgü yeteneklerini ispat etmişler ve çok büyük hizmette bulunmuşlardır.”⁴⁸⁰

Burada son olarak Sezgin'in Leonardo Da Vinci hakkındaki son ve net kanaatine yer verilecektir:

“Leonardo Da Vinci'nin resimlerini çizdiği aletler ve matematik hesapları, İslam âlimlerinin buluşudur. Da Vinci, bu bilgileri kullanarak devrine göre inanılmaz kabul edilen resimlerini çizebilmiştir. Hâlbuki Leonardo'nun İslam bilginlerinin buluş ve bilgilerini kullandığı kabul edilse, resimlerinin çözülemeyen sırları da aydınlanmış olacaktır.”⁴⁸¹

---

⁴⁷⁹ Sezgin *İBT* s. 40

⁴⁸⁰ Age s. 56

⁴⁸¹ Yılmaz, *Age* s. 82

SONUÇ

Bu tez çalışmasında 20. yy. İslam bilim tarihi çalışmalarına, bu alanlarda devasa çalışmalar yapmış iki büyük bilim adamının eserleri ve fikirleri göz önüne alınarak ışık tutulmaya çalışılmıştır. Bu bilim adamlarından biri akademik anlamda ‘bilim tarihi’ biliminin kurucusu olarak kabul edilen ve bilim tarihine hayatını adanmış çok büyük bir şahsiyet olan George Sarton’dur. Diğeri ise İslam bilim tarihine hayatını vakfetmiş olan ve bu konuda çok büyük çalışmalara imza atmış bulunan Fuat Sezgin’dir.

Bu tez çalışmasında yapılan; üzerinde çalışılan her iki şahsiyetin; hayatı, çalışmaları, eserleri ve fikirleri alanında dikkat çeken orijinal ve önemli noktaları gün yüzüne çıkarmaktır.

İslam kültür dünyasının tanım felsefesinde “etrafını cami’ ağyarını mani” olma prensibine çok dikkat ettiği bilinen bir gerçektir. Bu prensip aslında sadece tanımlarda değil hayatın her alanında dikkat edilmesi gereken ilke ve ideallerden biridir. Bu tez çalışmasında da bu prensibe riayet etmeye çalışmak amacımız olmuştur. Ancak her iki bilim adamının da alanlarında devasa bir yer kaplamış olmaları, alanlarında yapmış oldukları insanüstü çalışmalar tezin hazırlanması esnasında bu prensibin ihlaline bizleri götürmüştür. Bu tezde bu iki bilim adamı konusunda “etrafını cami’ ağyarını mani” bir çalışma yapılmış olduğu iddia edilmemektedir.

Üzerinde çalışılan bilim adamları o kadar büyüktür ki bir çocuğun dev bir ağacı kucaklamaya çalışması veya bir insanın bir varil suyu içmeye niyetlenmesi gibi böyle bir iddiada bulunmak bir tezat oluşturmaktadır. Fakat üzerinde çalıştığımız bu iki şahsiyetin günlük çalışma saatlerindeki fazlalık ve evlenme günlerinde bile bu çalışma saatlerini ancak birkaç saat aksatmaları gibi olağanüstü prensiplerinden örnek olarak biz de bu iki şahsiyet hakkında elimizden gelenin en iyisini yapma niyeti ve azmiyle çalışmalara başladık ve devam ettirdik. Ancak bir buçuk seneyi bulan bu tez çalışması sürecinde içine sığdırdığımız evliliği de hesaba katarak kesinlikle bu dev şahsiyetlerin yakınına bile yaklaştığımızı iddia edememekteyiz.

Bu çalışma, bu iki şahsiyet hakkında, Kâbe'ye hacca giden bir karınca misali veya Hz İbrahim'in yakılması için tutuşturulan dev ateşin söndürülmesi için ağzında su taşıyan karınca misali bu yolda olmak, tarafını belli etmek, çorbada bir tane de olsa tuz bulundurabilmek mesabesinde bir başarıya imza attı ise bu tarafımızdan yeterli bir muvaffakiyet olarak addedilecektir.

Bu tez çalışması sonucunda elde ettiğimiz neticelere gelince; Öncelikle George Sarton hakkında şu verilere ulaşılmıştır

George Sarton Oryantalistler veya bilim tarihçileri içerisinde İslam bilim tarihine hak ettiği yeri veren ender bilim adamlarından biridir. Bu tespiti Fuat Sezgin de çeşitli vesilelerle dile getirmektedir. Konuyla ilgili görüşlerine tezin ilgili sayfalarından bakılabilir.

George Sarton bilim tarihinin akademik anlamda kurucusudur. George Sarton için bilim insanlığı birleştirici yegane uğraşı alanıdır.Sarton'a göre bilim dinden de ötede insanlar arasında hümanizmi sağlayıcı bir unsurdur. Bilim insanlığın çimentosudur. Dinler, felsefeler, mezhepler, ırklar hep toplumları birbirinden ayırmaya hizmet ederken; bilim, kümülatif ve uluslararası mahiyeti nedeniyle toplumları birleştirici bir yapı arz etmektedir.Sarton'a göre bilim tarihi; bilim ile hümanizma arasında bir köprü vazifesini görmektedir.

Sarton için Leonardo Da Vinci tüm bilim adamları arasında çok ayrı bir yere sahip çok büyük bir bilim adamıdır. Sarton'a göre her toplumda bilimin ilerlemesinin çerçevesinde genel bir 'altın çağ' dönemi var olmuştur. Denebilir ki her toplumun bilimler tarihinde zirveye çıktığı bir altın çağı vardır. Buna toplumun altın çağı adının yanında bilimin de altın çağı adı verilebilir.George Sarton'a göre bilimler tarihinde antik Yunan kültürünün yeri ve önemi paha biçilmezdir. Ve diğer medeniyetlerle kıyaslanamayacak bir öneme sahiptir.

Sarton için bilimler tarihi alanında çalışmak isteyen akademisyenlerin çok dil bilme, çok çalışma, bilimlerin muhtevasını anlama gibi çok ciddi bazı niteliklere sahip olmaları gerekmektedir.

Sarton'a göre İslam bilimi tarihi de bir döneminde dünyada bilimsel anlamda zirve noktaya çıkmıştır. Ve belli bir süre sonrada diğer toplumlara bilgilerini vererek kendisi batma dönemine girmiştir. Sarton'a göre ortaçağda bütün yüzyılların isimlendirilmesinde İslam bilim adamlarına yer verilmelidir.

George Sarton'dan Fuat Sezgin'e geçince ise Sezgin hakkında da şu neticelere varılmıştır.

Fuat Sezgin'in genel anlamda bütün kitap, konferans ve konuşmaları göz önüne alındığında görülecektir ki temel olarak bazı fikir, keşif ve iddialar üzerinde çok durmakta adeta konuşma ve kitaplarını bu kavramlar üzerine oturtmaktadır. Sezgin'in bu fikirlerine bir göz gezdirildiğinde görülecektir ki bu fikirlerin hemen hepsi mevcut öğretiler gelenlerin ve biline gelenlerin çürütülmesine yönelik iddia ve ispatlardır. Bu yönüyle Fuat Sezgin "ezber bozan" tabirinin hak etmektedir. Bu fikirler ve kavramlar temel olarak şunlardır:

Antik Yunan medeniyetinin kökeni daha önceki medeniyetlere dayanmaktadır. İslam medeniyetinin bilimler tarihindeki başarıları kasıtlı ve kasıtsız olarak batılılar tarafından örtülmüştür. İslam ilimler tarihine batılılar tarafından önyargılı ve küçümseyici bir bakış açısı vardır. Bilimler tarihi yanlış yazılmıştır ve bu nedenle de tekrar yazılmalıdır.

Batılı bilim adamlarında intihal kültürü çok yaygın olmakla beraber bununda ötesinde İslam âlimlerinin kitaplarını tamamıyla başkalarına veya kendilerine aktarma gibi çok daha vahim hataları da vardır. Bilimler tarihi Avrupalılar tarafından kasıtlı olarak hatalı devrelendirilmiştir. Bilimler tarihinde Rönesans ismiyle tesmiye edilen dönem bir kandırmacadan ibarettir ve böyle bir dönem asla var olmamıştır.

İslam medeniyetinin bilimsel başarıları, Avrupa medeniyetinin on yüzyıl sonra yani yirminci yüzyılda ancak ulaşabileceği bir yüksekliktedir. İslam medeniyeti Avrupa medeniyetinin temelini oluşturmuştur. Avrupa medeniyeti İslam medeniyetinin bir çocuğu, bir talebesi hükmündedir. Müslümanların bilimlerde ilerlemelerinin birden çok nedeni vardır. Müslümanların bilimde gerilemelerinin birden çok nedeni vardır. İslam dini katıyen Müslümanların gerilemesine sebep olmamış bilakis ilerlemesine vesile olmuştur. İslam bilimindeki rivayet kültürü modern bilimin dipnot sisteminden farksızdır ve ciddi bir bilimsel iktibas metodudur. Leonardo Da Vinci başta olmak üzere bütün büyük Avrupalı bilim adamlarının başarılarının kökeninde İslam âlimleri vardır.

Çağımız Müslümanlarında bilimsel gerilikten kaynaklanan bir aşağılık duygusu ve Avrupalılarda ise bir üstünlük duygusu mevcuttur. Fuat Sezgin'in 60 yıllık çalışmalarının amacı aşağılık veya üstünlük duygularını yok ederek İslam kültür

dünyasının bilimler tarihinde hak ettiği yeri ortaya koymaktır. Açılan müzelerin amacı Müslümanlardaki aşağılık, Avrupalılardaki üstünlük duygularını yok etmektir.

Müslümanların antik Yunan ilimlerine ilgisinin başlangıcı hicri birinci asırdır. İslam biliminin bir yaratıcılık devresinin olmadığına yönelik iddia kocaman bir yalandır. İslam biliminin yaratıcılık devresi hicri ikinci asırda başlamıştır. İslam bilimi iddia edilenin aksine birkaç yüzyıl değil yaklaşık 10 asırlık bir süreci kapsamıştır. İslam biliminin resepsiyon süreci 2 asır iken Avrupalıların resepsiyon süreci 5 asırdır. İslam resepsiyonu kompleksiz olarak yapılmışken Avrupa resepsiyonu düşmanlık duyguları içinde gerçekleşmiştir

Avrupa resepsiyonu İslam dünyasından İspanya, İtalya ve Bizans olmak üzere 3 yoldan gerçekleşmiştir. Keşif seferleri adıyla meşhur olan deniz seyahatleri Müslümanlar tarafından daha önceden yapılmıştır. Batılılar tarafından yapılan seferler İslam dünyasından alınan bilgi ve haritalar sayesinde yapılmıştır. Amerika kıtası İspanyollardan önce Müslümanlar tarafından keşfedilip haritalandırılmıştır ve Cristoph Colomb bu haritalar ile bu kıtayı keşfetmiştir. Matematiksel coğrafya ve kartografya tamamıyla İslam medeniyetinin bir ürünüdür. Birçok modern bilim dalının kurucusu Müslüman âlimlerdir.

Avrupalılar tarafından birçok keşif ve icat kasıtlı veya kasıtsız olarak Avrupalı bilim adamlarına atfedilirken bu icat ve keşiflerin asıl sahipleri Müslüman âlimlerdir. Avrupa bilimi papazların eseridir. Bugünkü batı medeniyetine ulaşmanın yolu İslam bilim tarihini doğru öğrenmekten geçmektedir.

Bu iki şahsiyetin birbirleri hakkında ve çalışmaları hakkında yaptıkları yorum ve değerlendirmeleri tahlil edecek olursak tabii ki “George Sarton Sezgin den önce vefat ettiği için ve Sezgin Sarton vefat ettiğinde daha İslam bilim tarihiyle yeni ilgilenmeye başlayıp Helmut Ritter’le yeni çalışmalara başladığı için Sarton Sezginden ve doğal olarak bahsetmemiş ve herhangi bir yorumda bulunamamıştır. Ancak Sezgin, halen yaşamını devam ettiren bir insan olması hasebiyle, İslam bilim tarihiyle ilgili çalışmaları çerçevesinde ve bu alanın başarılarını ortaya koyma amacı çerçevesinde bütün bir bilim tarihini kucaklama işini üstlenmiş ve dolayısıyla George Sarton ve onun *Introduction* adlı eserinden bir çok yerde yararlanıp ondan bahsetmiştir. Tezin ilgili yerlerinde de değinildiği gibi Sezgin’e göre George Sarton işini hakkıyla yapan batıda yetişmiş ender şahsiyetlerden biridir. Sartonun *Introduction* adlı eseri İslam bilim

tarihinin hakkını veren yegane eserlerden biridir. Sezgin'in Sarton hakkındaki görüşleri hakkında bir fikir vermesi açısından şu sözleri kayda değerdir:

“George Sarton (1884-1956) bugüne kadar oryantalistğin araştırma sonuçlarını eksiksiz bir biçimde işlemek için büyük çaba sarf eden yegâne bilim tarihçisidir. O *Introduction to the History of Science* isimli eserinde bu işi kusursuz bir biçimde gerçekleştirmiştir. Sarton'ın bize ulaştırdığı sonuçların, daha sonraları tabii bilimlerin ayrıntılı dallarını ele alan historiyoğrafik eserlerde maalesef çok az dikkate alınmıştır.”⁴⁸²

Fuat Sezgin ve George Sarton'un fikir dünyalarının kıyaslanmasına gelince tez ile ilgili çalışmalar sürecinde görülmüştür ki Fuat Sezgin ile George Sarton arasında hem ciddi anlamda zıt noktalar, tezatlar, kesişmeler, matematiksel ifadeyle paylar varken aynı zamanda hem de çok ciddi anlamda paralellikler, uyumlu ifadeler, benzerlikler matematiksel ifadeyle paydalar mevcuttur.

Burada öncelikle bu iki bilim adamı arasındaki fikirsel anlamda zıt noktalar, ifade edilecektir.

Bu iki fikir adamının ayrıldıkları en temel nokta Rönesans anlayışlarıdır. Sezgin için, tezin ilgili yerlerinde de gösterildiği gibi, Rönesans bir ninnidir, uydurma bir tabirdir, kocaman bir yalandır. İslam bilim tarihinin ve başarılarının üstünün örtülmesi için yaratılmış bir kılıftır. Sarton için ise Rönesans Avrupa bilimlerinin temelinde yatan çok önemli yaratıcı ve bilimsel anlayış ve duyguların uyandığı, antik Yunan eserlerine ilginin arttığı dönemin adıdır. Sezgin hemen her konuşma ve yazısında Rönesansın yanlışlığına dikkat çekerken Sarton Rönesans için müstakil bir kitap (*appreciation of ancient and medieval science during the renaissance - 1450-1600 pennsylvania* 1955) ve bir de makale (“*science in the renaissance, the civilization of the renaissance*” 1929 s.75-95) kaleme almıştır.

Yine Leonardo Da Vinci her iki bilim adamının zıtlıkları en temel noktalardan bir diğeridir. Leonardo Da Vinci, Sarton'a göre tezin ilgili yerlerinde gösterildiği gibi dünya ilimler tarihinde yeri doldurulamayacak önemde, kendisi için çok özel anlamlar ifade eden, çok farklı, deha bir şahsiyetken Sezgin'e göre Leonardo tezin ilgili yerlerinde gösterildiği gibi deha olarak kabul edilecek olsa bile genel anlamda ve özellikle çizimlerinin bir çoğunda İslam kültür dünyasından etkilenmiş, esinlenmiş ve

---

⁴⁸² Sezgin, *İBT* s.2

beslenmiş bir şahsiyettir. Sezgin bu yargılarına hem Leonardo'nun kitaplarını hem de yaşadığı devirde İslam kültür dünyasından İtalya'ya ulaşan kitapları inceleyerek ulaşmıştır. Buna mukabil Sarton, Leonardo da Vinci'ye o kadar çok ehemmiyet vermektedir ki kendisi hakkında müstakil bir kitap (Leonardo da Vinci, New York 1952) ve bir diğer kitabında da (*Six Wings*, İndiana 1957) kendisine bir bölüm ayırmıştır.

Bilim'e aşırı inanç iki bilim adamının fikirsel ayrılığa düştükleri bir diğer noktadır. Sarton'a göre bilim din gibi ve hatta ondan da üstün bir kavram, insanlığı birleştirecek evrensel bir uğraşı alanı iken Sezgin'e göre bilim, insanlığın temel uğraşları içinde gerekli yeri olan önemli fakat abartılmayan bir yere sahiptir. Ayrıca Sezgin'e göre bilim, her ne kadar tarafsız olsa da tarih boyunca bilimi üreten insanlar özellikle Avrupalılar çok ciddi anlamda tarafsızlıklarını kaybetmişler, ilim aldıkları Müslüman şahsiyetlere yeri geldiğinde Sezgin'in ifadesiyle 'gâvur' nitelemesini yaparak büyük bir düşmanlık içerisinde bilimleri kendi dünyalarına transfer etmişlerdir.

Sarton'a göre modern bilimin kaynağı antik Yunan bilimleri iken Sezgin'e göre modern bilimin hem kaynağında hem temelinde ve hem de kuruluşunda İslam alimleri ve uğraşları vardır.

İslam dünyasının gerilemesi konusunda Sarton olayı tek bir nedene o da matbaanın geç alınması gibi basite indirgenmiş bir nedene bağlarken Sezgin bu konunun çok karmaşık ve birden çok sebebin iç içe geçtiği grift bir konu olduğunu belirtmektedir. Sezgin'e göre İslam dünyasının gerilemesi bütün kültür dünyalarının başına gelen bir hadise olup normal karşılanması gereken bir olaydır. Sezgin ayrıca İslam dünyasının geri kalmasının nedeni olarak bir tek neden değil birden çok neden saymakta ve olayın bu nedenlerin toplamının bir sonucu olduğunu belirtmektedir.

İki bilim adamının görüş ayrılığına düştükleri bir diğer nokta araştırmalarında felsefeye ayırdıkları yerdir. Çalışmalarımız çerçevesinde gözlemlediğimiz kadarıyla Sarton hem felsefeye hem de felsefe yapmaya yatkınken Sezgin, felsefe konularına çok fazla girmemekte ve kendisini daha çok doğa bilimler alanında göstermektedir.

Son olarak iki bilim adamının temel farklılıklarından bir tanesi de antik Yunan dünyası hakkındaki görüşleridir. Buna göre Sarton için antik Yunan bilimi mucize olarak nitelenen olağanüstü bir başarı ve bilimsel ilerlemenin sağlandığı bir dünya iken Sezgin için antik Yunan bilimi kendisinden önceki kültürlerin doğal bilgi

transferlerinden birini gerçekleştiren ve diğer medeniyetler gibi bilimler tarihinin başında değil herhangi bir yerinde yer alan bir kültür dünyasıdır.

George Sarton ile Fuat Sezgin'in ortak görüşlerine, paylaştıkları fikirlere gelince bunları da şöyle sıralamak mümkündür.

Hem Sezgin hem de Sarton İslam bilimler tarihinin ortaya tam olarak çıkarılmadığını, ortaya çıkarıldığında ise çok yeni ve bilinmedik bazı gelişmelere ve tartışmalara vesile olacağını, yazıları ve konuşmalarında ifade ederek bu konudaki ortak fikirlerini belirtmişlerdir.

Hem Sezgin hem de Sarton bilim tarihi alanında akademik anlamda çalışma yapmak isteyen kişilere bazı şartlar öne sürmüşlerdir. Bu şartlar konusunda Sarton daha fazla istekte bulunuyor gibi görünse de hemen hemen her ikisi de bu konuda özellikle dil öğrenme, çalışılan bilim dalının temeline vakıf olma gibi şartlarda ortak görüşlere sahiptirler.

Her iki bilim adamı için de bilim, belli bir kültür dünyasının malı olmayıp bütün bir insanlığın ortak malıdır. Onlara göre her hangi bir millet, devlet veya coğrafya bilimin kökenine veya gelişimine sahiplilik iddiasında bulunamaz.

Her iki bilim adamının da bir diğer ortak noktası her fırsatta geçmişte bilimsel anlamda yapılmış bütün çalışmalara teşekkür borçlarını dile getirmeleridir. Her ikisi de hangi millettten ve dinden olursa olsun bilime en ufak bir kavramla dahi katkıda bulunanları hayır ve şükranla yâd etmektedirler.

Her iki bilim adamı da kendi alanlarında yapılmış olanların ve yapılması gerekenlerin mukayesesini yapmış ve bu konuda gereken bilgilendirmeleri kitaplarında zikretmişlerdir. Özellikle Fuat Sezgin GAS adıyla kısaltılmış yapıtında bu konuda her bilim dalı için ayrı ayrı gerekli bilgilendirmeyi yaptığını belirtmektedir. Sarton ise bu konuya özel bir konferans ayırmış ve hem geçmişte bilim tarihi alanında yapılanları özetlemiş hem de gelecekte yapılması gerekenler konusunda fikirlerini serdetmiştir.

Hem Sezgin hem de Sarton İslam bilimlerine yönelik özellikle Avrupa'da ve oryantalistlerin bazılarında küçümseyici ve görmezden gelici bakış açısının varlığından bahsetmişlerdir. Özellikle Sezgin bu konuya, hemen hemen bütün yazı ve konuşmalarında değinmiştir.

Her iki bilim adamının beklide en önemli ortak noktası; her ikisinin de İslam dünyasının bilime yaptığı orijinal katkılar konusunda fikir birliğinde olmalarıdır. Sarton ortaçağa ait bütün yüzyıllara Müslüman bilim adamlarının adlarını vererek, Sezgin ise konuyla ilgili devasa çalışmalar yaparak bu konudaki gerekli bilgilendirmeyi akademik dünyaya yapmışlardır.

Her iki bilim adamı da çalıştıkları alanlarda kurucu nitelikte çalışmalara imza atmışlardır. Hem akademik anlamda hem de kurumsal anlamda her iki bilim adamı da çalıştıkları alanın temellerini atmışlardır. Örneğin Sarton ‘bilim tarihi cemiyeti’ni kurarken Sezgin ‘Arap-İslam bilimleri tarihi enstitüsü’nü kurmuştur.

Her iki bilim adamı da akademik anlamda çok verimli bir hayat geçirmiş kitap, makale ve dergi çalışmaları bir grup insanın üretebileceğinden fazla bir seviyede gerçekleşmiştir.

Son olarak her iki bilim adamı hakkında söylenecek bir şey vardır ki bu da onların belki de niçin devasa çalışmalar yapabildiklerini açıklayan bir noktadır. Bu nokta her iki bilim adamının da günlerinin çok büyük bir kısmını çalışarak geçirmeleridir. Konuyla ilgili Sarton’ın hayatını, kurduğu enstitü ve kütüphanede geçirdiğini bilmekle beraber Sezgin’in de yine kurduğu enstitüde günde 17 -18 saat kadar çalıştığını yazılarından ve konuşmalarından öğrenmekteyiz.

Bu tez çalışmasının kendisi için gösterilen gayret, zaman, çalışma, sıkıntı ve dertlerin karşılığını verecek şekilde, tüm bu gayretlerin israf olmasına izin vermeyecek şekilde, konuyla alakalı araştırma yapacakların hizmetinde olarak onlara yardımcı olmasını ve İslam bilimlerine, İslam bilim tarihine, İslam bilim tarihindeki bilim adamlarının gayretlerine ve son olarak İslam bilimlerinin üzerindeki örtüyü kaldıracak çalışmalara denizdeki bir damla mesabesinde de olsa katkıda bulunmasını yüce Allah’tan niyaz ederim.

KAYNAKÇA

Kitaplar:

- Açıkgenç, Alparslan. *İslam Medeniyetinde Bilgi Ve Bilim*. 1. Baskı. İstanbul: İsam Yayınları, 2006
- Armağan, Mustafa. *İslam Ve Bilim Tartışmaları*. 2. baskı. İstanbul: İnsan Yayınları, Haziran 2007
- Bayraktar, Mehmet. *İslam Felsefesine Giriş*. 5.Baskı. Ankara: Türkiye diyanet vakfı yayınları, 2003
- Bayraktar, Mehmet. *İslamda Bilim Ve Teknoloji Tarihi*. 4.baskı. Ankara: Türkiye diyanet vakfı yayınları, nisan 2000
- Cevizci, Ahmet. *Felsefe Sözlüğü*. 3.Basım. İstanbul: Paradigma Yayınları, kasım 1997
- Daniken, Erich Von. *Tanrıların Arabaları*. 58.baskı. İstanbul: cep kitapları, 1993 ; Çeviren: Zeki Okur Varlık Yayınları
- Daniken, Erich Von. *Tanrıların Şoku*. 1.baskı. İstanbul: Cep Kitapları, 1993 - Esat Nermi Erendor
- Döğen, Şaban. *İslam Ve İlim* 3. baskı. İstanbul: Gençlik Yayınları, Nisan 2000
- Döğen, Şaban. *İslam Ve İlim*. 3. Basım. İstanbul: Gençlik Yayınları, 2000
- Fahri, Macit. *İslam Felsefesi Tarihi*. 2. Baskı. İstanbul: İklim yayınları, Kasım 1992
- Karlığa, Bekir. *İslam Düşüncesinin batı düşüncesine etkileri*. İstanbul: Litera Yayınları, 2001
- Muammer bin Müsenna, . *Mecazü'l Kur'an*, Neşir: Fuat Sezgin. 2. baskı Beyrut, er-Risale Yayınevi

- Muhammed el Behiy. *İslam düşüncesinin ilahi tarafı*, çeviri: Fuat Sezgin. Hüsniyat Basımevi. İstanbul 1948
- Nasr Seyyid, Hüseyin. *İslam Ve Bilim*. 1.basım. İstanbul: İnsan Yayınları, 2006
- Ronan, Colin. *Bilim Tarihi*. 4. basım. Ankara: Tübitak Yayınları, Haziran 2005
- Sarton, George. *Antik Bilim Ve Modern Uygarlık*. 1.Baskı. Ankara: Gündoğan Yayınları, Nisan 1995
- Sarton, George. *Bilim Tarihinde Yöntem*. 1. basım. Ankara: Doruk Yayıncılık, Şubat 1997
- Sarton, George. *Six Wings*. Bloomington: Indiana Universty Pres, 1957
- Sarton, George. *The History Of Science And The New Humanizm*. Bloomington: Indiana Universty Pres, 1962
- Sezgin, Fuat. *Buhari'nin Kaynakları*. Yayınlanmamış doktora tezi, İsam kütüphanesi
- Yıldırım, Cemal. *Bilim Felsefesi*. 6. Basım. İstanbul: Remzi Kitabevi, Ocak 1998
- Yılmaz, İrfan. *Yitik hazinenin kaşifi: Fuat Sezgin* 1. Basım Yitik Hazine Yayınları İzmir 2009

Sürelî Yayınlardaki Makaleler:

Armağan, Mustafa. *Bilim Kavramının Yeni Anlamları*, İlim Ve Sanat Dergisi C.1/2 Sayfa 20-26. 1985

Aslan Apa, Oktay. *İslam İlminin Avrupa'ya Etkileri*, S. 155-160

Aras, Hülya. *Prof.Dr. Fuat Sezgin Kimdir?*

Balta, İbrahim. *Batı Uygarlığı, İslam Medeniyetinin Çocuğudur*. Aksiyon Dergisi, 19 Nisan 2004, Sayı. 489

Garaudy, Roger. *İslam Ve İlim*, İlim Ve Sanat Dergisi C.1/2 Sayfa 93-96 1985

Günel, İbrahim. *Doğudan Yükselen Işığın Dünyaya Tanıtılan Adam*, Radikal Gazetesi, 27 Mart 2005

Hamidullah ,Muhammed. *Amerika'yı Kim Keşfetti?* S. 49- 54

İhsanoğlu, Ekmeleddin. *Bilimde Geri Kalmamızın Tek Sebebi*, Zaman Gazetesi

Kenan, Seyfi. *İslam Dünyasının Duraklama Sebepleri Üzerine Ünlü İlimler Tarihçisi Fuat Sezgin'i Dinlemek*, Değerler Eğitimi Dergisi,Cilt.1:4, S. 73- 98, 2003

Kışlakçı Turan. *Prof. Dr. Fuat Sezgin, "Dünya Bilimler Tarihi Yeniden Yazılmalı" Dedi*. Yeni şafak Gazetesi, 15 Nisan 2006

Kot, Ahmet. *Bilim Ve Teknoloji Üzerine(Seyyid Hüseyin Nasr İle Bir Konuşma)* İlim Ve Sanat Dergisi, Cilt 1/6, Sayfa 59-63, 1986

Kutluer, İlhan, *İslam Ve Bilim Tartışmalarının Seyri*, İlim Ve Sanat Dergisi, C.1/2 S. 4-9, 1985

Kutluer, İlhan. *Çağdaş Bilim Felsefeleri Ve İslam'da Bilgi(Şakir Kocabaş'la Bir Konuşma)* İlim Ve Sanat Dergisi Sayfa 27-30

Nasr, Seyyid Hüseyin, *İslam Ve Modern Bilim*, C.1/2 S. 11-20, 1985

Sayılı Aydın. *“George Sarton Ve Bilim Tarihi”*, Erdem Dergisi, Cilt. 9, S. 117–153, 1996

Sayılı, Aydın. *GAS 6.Cildin Tanıtımı*, S.655, İsam Kütüphanesi Dokümantasyon (A00516)

Sekili, Mustafa. *Prof.Dr. Fuat Sezgin İle Söyleşi*

Serdar, Ziyaüddin, *İslami Bilgi Teorisi*, İlim Ve Sanat Dergisi, C.1/2 S. 9-11, 1985

Serdar, Ziyaüddin. *“Kuran Mı Bilim Mi?”* İlim Ve Sanat Dergisi, Cilt ¼ 1985 Sayfa 93-102

Sezgin, Fuat. *“Kim demiş İslam Büyük Bir Medeniyet Değil Diye?”* Zaman gazetesi yorum sayfası, 30 Temmuz 2005

Sezgin, Fuat. *Amerikanın Müslümanlar Tarafından Kristof Kolomb Öncesi Keşfi*, 28 Temmuz 2006 İstanbul Teknik Üniversitesi Ayazağa Yerleşkesi, 14.04.2006 (konferans)

Sezgin, Fuat. *Bati, Varlığını Müslümanlara Borçludur.* (Malezya teknik üniversitesi fahri doktora konuşması özeti)Zaman Gazetesi, 31 Ocak 2007

Sezgin, Fuat. *İslam Kültür Dünyasının İlimler Tarihindeki Yeri*, İslamiyat Dergisi, Cilt.7, Sayı 2. S.413- 422, Nisan-Haziran 2004

Sezgin, Fuat. *İslam Medeniyetinin Duraklama Sebepleri*, Hadis Tetkikleri Dergisi, S. 205- 211

Sezgin, Fuat. *İslam Tarihinde Rivayetlerin Değeri*, 5. Türk Tarih Kongresi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, S. 243- 252, 9. Seri, 1960

Sezgin, Fuat. *İslam Tarihinin Kaynağı Olmak Bakımından Hadisin Ehemmiyeti*, İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi, Cilt. 2, S. 19- 35, 1957

Sezgin, Fuat. *Müslümanların İlimler Tarihindeki Yeri*, Bilim ve Sanat Dergisi, Cilt 1:3, Sene 1985, S.203-217

Yılmaz, İrfan. *Bilim Tarihinde Yüz Akımız Dünya Çapında Bir Deha: Prof.Dr.Fuat Sezgin*. Sızıntı Dergisi. Yıl 27, Sayı 319, Ağustos 2005

Elektronik Kaynaklar:

www.1001inventions.com

www.medeniyetmektebi.com (Mustafa Sekili Röportaj)

www.medeniyetmektebi.com (Hülya Aras, Fuat Sezgin kimdir.)

www.zaman.com.tr

www.ajans5.com

www.sizinti.com.tr

www.isam.gov.tr

www.tuba.gov.tr

<http://Yunanmitolojisi.blogspot.com>

http://en.wikipedia.org/wiki/George_Sarton

http://www.atominsan.com/İslamda_bilim.php

<http://www.biyografi.net/kisiayrinti.asp?kisiid=3669>

<http://www.genbilim.com/content/view/1145/>

<http://www.mitoloji.org/efsaneler/Isis-efsanesi-misir-efsanesi.html>

<http://www.muslimheritage.com>

<http://www.tdk.gov.tr>

<http://Yunanmitolojisi.blogspot.com/search/label/Centaur>

www.trt.net.tr

www.ihlas.net.tr

www.modabim.blogcu.com

Sözlük Ve Ansiklopedik Kaynaklar:

Ana Yayıncılık Ve Encyclopaedia Britannica, Inc. **Temel Britannica**. 5. Basım:
İstanbul: 1992

Cevizci, Ahmet. **Felsefe Sözlüğü**, Paradigma Yayınları, 3. Basım, İstanbul: Şubat 1999,

Doğan, Mehmet. **Büyük Türkçe Sözlük**, İz Yayınları 11. Baskı İstanbul: Ekim 1996

Döğen, Şaban. **Müslüman İlim Öncüleri Ansiklopedisi**. 1. Baskı. İstanbul: Nesil
Matbacılık, Temmuz 1996

İnterpress Basın Ve Yayıncılık A.Ş. Ve Librarie Larousse, **Büyük Larousse Sözlük Ve
Ansiklopedisi**. İstanbul, 1986

Sarton, George. **Introduction To The History Of Science**, Robert E. Krieger Publishing
Company, Huntington, New York, ABD: 1975, 6. Print, Carnegie İnstitution
Of Washington.

Sezgin, Fuat. **Geschichte Des Arabischen Schrifttums**, İnstitut Für Geschichte Der
Arabisch-İslamischen Wissenschaften An Der Johann Wolfgang Goethe-
Universität, Frankfurt: 2002

Sezgin, Fuat. **İslam'da Bilim Ve Teknik**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş.
Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, Nisan 2008

TDK Türkçe Sözlük

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, **İslam Ansiklopedisi**. 1. Basım:
İstanbul, 1998

Ayrıntılı Okumalar İçin Genişletilmiş Bibliyografya:

Akyol, Taha. *Bilim Ve Yanılgı*. 2. Baskı. İstanbul: Milliyet Yayınları 1997

Chalmers, Alan. *Bilim Dedikleri*. 3. Baskı. Ankara: Vadi Yayınları, Ekim 1997

Djevad, Ahmed. *Eski Türkler*. 3. Baskı. İstanbul. Yağmur Yayınları, 1978

Doğan, Mehmet. *Batılulaşma İhaneti*, 20.Baskı. İstanbul: İz Yayıncılık, 2005

Döğen, Şaban. *İslam Ve Astronomi*. 3. Baskı. İstanbul: Gençlik Yayınları. Aralık,1996.

Döğen, Şaban. *İslam Ve Coğrafya*. 1. Baskı. İstanbul: Gençlik Yayınları, Kasım 1997

Döğen, Şaban. *İslam Ve Kimya*. 3. Baskı. İstanbul: Gençlik Yayınları, Mayıs 1996

Döğen, Şaban. *İslam Ve Matematik* 3. Baskı. İstanbul: Gençlik Yayınları, Eylül 2000

Gökalp, Ziya. *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*. 1. Baskı. İstanbul: Kum Saati Yayınları, 2001

Gürkan, Ahmet. *İslam Kültürünün Garbı Medenileştirmesi*. 1. Baskı. Ankara:Nur Yayınları,

Han, Vahidudin. *Din Bilim Çağdaşlık*. 1. Baskı. İstanbul: Boğaziçi Yayınları. Şubat 2001

Kara, İsmail. *Din İle Modernleşme Arasında*. 2. Baskı. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2005

Kutluer, İlhan. *İlim Ve Hikmetin Aydınlığında*. 1.Baskı. İstanbul: İz Yayıncılık,2001

Mandel, Gabriele. *İslam Bilgeligi*. 1. Baskı. İstanbul: Arion Yayınevi, Kasım 2004

Nasr, Seyyid Hüseyin, *Bilgi Ve Kutsal*. 2. Baskı. İstanbul: İz Yayıncılık, 2001

- Osmanoğlu, Harun. *Kuran Bilim*.2. Baskı. Kayseri: Gülsan Yayıncılık, 1996
- zkan, Ruşen. *Teknolojinin Evrimi*. 1.Baskı. İstanbul: Pınar Yayınları, Haziran 2002
- Poincare, Henry. *Bilimin Değeri*. 1.Baskı. İstanbul: Meb Yayınları 1997
- Raşid, Rüşdi. *İslam Bilim Tarihi*. 1. Baskı. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2006.
- Said, Edward. *Oryantalizm*.4.Baskı. İstanbul: İrfan Yayıncılık, Mart 1998
- Sarton, George. *Ancient And Medieval Science During The Renaissance*, Second Printing. Pennsylvania: Universty Of Pennsylvania Pres, 1953
- Standen, Anthony. *Bilim Kutsal Bir İnektir*. 2. Baskı. İstanbul: şule Yayınları 1997
- Ural, şafak *Bilim Tarihi*. 3. Baskı. İstanbul: çantay Kitabevi 2000
- Uzunoğlu, Selim. *İlim Ve Bilim* , Tv Yayınları, İzmir: 1992
- Yahya, Harun. *Kuran Bilime Yol Gösterir*.4.Baskı. İstanbul: Araştırma Yayıncılık, Mart 2006
- Yahya, Harun. *Teknoloji Doğayı Taklit Ediyor*.1. Baskı. İstanbul: Araştırma Yayıncılık. Temmuz 2002
- Yılmaz, İrfan. *Yeni Bir Bakış Açışıyla İlim Ve Din*. 1. Baskı. İstanbul: Feza Gazetecilik, 1998

EKLER:

EK 1: Fuat Sezgin İle Video Söyleşinin Dökümü:

Bu metin, Medeniyet mektebi adlı kuruluş adına Mustafa sekili'nin fuat sezgin ile 25.05.2008 tarihinde yapmış olduğu video röportajın dökümüdür. Metin www.medeniyetmektebi.com adlı internet sitesinden alıntılanmıştır.

Sayın Hocam, öncelikle, İslâm Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi'ni, İstanbul'a, Türkiye'ye kazandırdığınızdan dolayı size kalbî teşekkürlerimi sunuyorum. Duygularınızı öğrenmek istiyorum, bu konuda neler söylemek istersiniz?

Bu konuda ya çok şey söylenir ya da hiçbir şey söylenmez. Ortasını nasıl bulayım.Evvela içimde bir his var. Müslümanlar ilimler tarihindeki muazzam yerlerini bilmedikleri için yahut müthiş yanlış şeyler bildikleri için Avrupa Dünyası karşısında büyük bir aşağılık duygusu içindeler. Benim amacım onlara ecdatlarının, atalarının ilimler tarihindeki muazzam yerini öğretmek, onları bu aşağılık duygusundan kurtarmaktır ve onları yapıcı yapmaktır. Benlik duygusu vermek. İşte bu mânâda Frankfurt'ta bir müzemiz var. Fakat tabi orada binamız küçük. Senede aşağı yukarı o müzeyi 30 bin kişi ziyaret ediyor; fazla değil. Fakat İstanbul gibi bir yerde dünyanın büyük şehirlerinden biri olan ve dünyanın coğrafi bakımdan merkezi sayılabilecek bir yerde olan İstanbul gibi bir şehirde böyle bir müzeyi kurmak tabii çok benim istediğimi hedefe götürme bakımından çok isabetli bir şey. Ben mesela zamanla bu müzenin birkaç milyon insan tarafından, Türkler tarafından, turistler tarafından ziyaret edileceğini ümit ediyorum ve birkaç sene sonra İslâm Dünyası'nda bir değişiklik meydana geleceğini temenni, arzu ediyorum ve tahmin ediyorum. Onun için bu müzeyi kurmak kolay değildi. Fakat ben bu zahmeti üzerime aldım. Allah razı olsun. Mesela belediye başkanımız bize böyle bir bina hemen kolaylıkla verdi. Türk Hükümeti bunun finansmanını sağladı. Sayın başbakanımız da bu hususta çok uzak görüşlülük gösterdi ve bu müze açıldı. İnşallah bundan sonra insanların, Türklerin, Avrupalıların, Arapların hizmetinde olur.

İnşallah Hocam. Sizden kaynaklanmayan nedenlerden dolayı üniversiteyi bırakmak durumunda kaldınız ve Almanya'ya gittiniz. Şöyle geçmişe dönüp baktığınızda, o günkü Türkiye ile bugünkü Türkiye arasında bir fark var mı?

Türkiye tabii büyüdü nüfus bakımından. İktisadî bakımdan gelişti. Türkiye'de benim ayrıldığı zaman aşağı yukarı iki üniversite vardı. Bugün seksenin üzerinde üniversite var. Bu sayı bakımından tabii. Birçok bakımdan Türkiye'de gelişme oldu. Buna rağmen Türkiye'de o seneyi söylüyorum. Türkiye o zaman da maziye unutan bir belde idi. İnsanları maziye bilmiyorlar; aşağılık duygusu içindeydiler Avrupa Medeniyeti karşısında. Bu bakımdan büyük bir değişme olduğunu zannetmiyorum. Fakat burada beni çok üzen bir değişmeden ziyade menfi mânâda bir gelişme var; o da Türkiye'de insanlar daha çok galiba bana öyle geliyor ki materyalist olmaya başladılar. Türkiye'de herkesin şikâyet ettiği bir realite var. O da insanların vefasız olmaya başladığı, insanların bazılarının, çoğunun yalan söylediği... Yani ahlakî bakımdan Türkiye'de bir geriliğin olduğundan herkes şikâyet ediyor. Şikâyet edenler de kendilerini görmeden şikâyet ediyorlar. Fakat bu geriliğin bana kalırsa bir uçuruma doğru bir gidiş şeklinde olan geriliğin üzerinde içtimaî, sosyal bir realite olarak durulmuyor. Benim için memleketimin, milletimin istikbali bakımından bazen uykumu kaçırarak şekilde bir dehşet konusu oluyor bu. Türkiye'deki bu menfi gelişme. Müspet gelişmeler de var. Onun yanında bu menfi gelişmeyi duyuramazsak, bunun sebepleri üzerinde durmazsak, buna çare aramazsak; bilmiyorum memleketimizin 20 sene sonraki geleceği nasıl görünür, bunu ben tasavvur edemiyorum.

Türkiye'deki üniversiteler bilimsel makale, eser üretme konusunda uluslararası standartların çok gerisinde. Sizce bunun sebepleri nelerdir?

Bunun sebebi umumiyetle ilimler bakımından, yaratıcılık bakımından bizim ülkemiz İslâm Dünyası'nın bir parçası olarak 16. yüzyılın sonlarından sonra gerilemeye başlamıştır. İslâm Dünyası'ndan alınan ilimler, 500 senelik alma işinden sonra Avrupa'yı bir önderlik durumuna geçirmiştir. Bu hâlâ devam ediyor. Türk münevverleri bunları 17. yüzyıldan itibaren Avrupa'nın daha önde olduğu realitesini yavaş yavaş görmeye başladılar ama bu Avrupalıların önderliğinin nereden geldiğini bilemiyorlardı. İslâm Dünyası'ndan geldiğini bilmiyorlardı. Eğer vaktiyle bilselerdi 17. yüzyılın başlarında bunun çaresi bulunabilirdi. Bu gerilik 400 sene gittikçe artmaya başladı. Buna ilaç bulunsaydı çare verir denildi. Bunun üzerinde 19. yüzyıldan itibaren

düşünülmeye başlandı. Zaten bu realite görüldü fakat bunun sebepleri üzerinde durulmadığından sebepleri hiçbir zaman bilinmedi. Cumhuriyet Devri'ne gelindi. Cumhuriyet Devri'nde bunu en iyi gören Atatürk oldu. Atatürk bunu değiştirmek istedi. Tamamıyla o reformların zaruretine inanıyordu ama sebeplerini bilemiyorlardı. Yani Atatürk tüm zekasına rağmen, kabiliyetine rağmen bir bilim tarihçisi değildi. Ona yardım edecek bilim tarihçileri yoktu. Reformlar yapılıyordu. Fakat bu reformların neden yapıldığı bilinmiyor, reformları taşıyan insanları değiştirmek lazım geliyordu. Bu hususta fazla bir çare aranmıyordu. Türkiye'nin içinde yaşayan Türkler bunu bir cesaret mevzusu sanırlar ama ben Türkiye'nin dışında yaşayan bir Türk olarak bunun üzerinde duruyorum. Durmak, milletimin kaderi üzerinde düşünmek benim varlığımın bir mânâsıdır. Buna yabancı kalamam. Mesela Atatürk din ve dünya işini ayırdı. Tamamıyla kabul ediyorum; ayırmak lazım. Seküler devlet, laik bir devlet kurmak istiyordu, kabul. Bunun yanında dinin varlığını inkâr edemezdi, etmedi de. Diyanet İşleri Başkanlığı kurdu, bunu da kabul ediyorum. Fakat bu Diyanet İşleri'nin, mesela o zaman din işlerini üzerine alan insanların da geliştirilmesi lazım geldiği hakikatini gözden kaçırdı bizim Türkler veya Atatürk kaçırdı. Ama Atatürk'ün yanında birçok insan vardı, bunları ihmal etmeyeceklerdi. Üniversiteler üzerinde duruldu ama o zaman da çok gelişmiş bir İlahiyat Fakültesi'nin zaruretine o gün inanmadılar. Ondan sonra gelen İnönü Dönemi'nde 1949 senesinde Türkiye'de ilk defa İlahiyat Fakülteleri kuruldu. Çok gecikmişti. O zaman ne kadar Türkiye'de üniversitede reform gerekiyorsa din işlerini üzerine alacak insanların da reforma ihtiyacı olduğunu ve onları yetiştirenlerin çaresine bakılması zarureti üzerinde durulmadı. Halbuki Türk milletinin büyük bir kısmı Müslüman olduğuna göre, İslâm dininin ahlaki prensipleri vardır. Bu prensipleri din adamları Müslümanlara uygulatacaktır. Bunları ulaştıracak insanlar, din adamı yok. Din adamı Türkiye'de bugüne kadar hatta -güçenmesin yine de beni dinleyecek din adamları- sadece camilerde ibadetten bahsediyorlar, cennet-cehennemden bahsediyorlar. Fakat İslâm'ın muazzam içtimai bir müessese olduğunu, onun ahlaki prensipleri olduğunu din adamları bilmiyorlar. Bilmedikleri için insanlara tesir edemiyorlar. Bunun hakikaten üzerinde durma vaktinin çoktan geldiğini hatta geçmekte olduğunu hatırlatmak istedim.

Çok doğru. Sizi, bilim tarihi, özellikle de İslam bilim tarihi sahasında çalışmaya iten sebepler nelerdi? Niçin bu alanda çalışmayı seçtiniz?

Ben bu bilgileri öğrenmeye 1943 senesinde başladım. Daha sonra İstanbul Üniversitesi'nde dünyanın en büyük müsteşriki tesadüfen bulunuyordu. Zaten de ünlüydü. Ona gittim. Onun talebesi oldum. O bana dünyaya bakan başka gözler kazandırdı. O çok zor bir adamdı. Kısa zamanda diller öğrenmemi zaruret hâline soktu, kırbaçladı. Bu kırbaçların tesiri altında bazı dilleri öğrendim. Kendisi tamamen bilimler tarihi âlimi olmamakla beraber bilimler tarihi sahasında kendine ulaşan bilgileri azar azar bana ulaştırdı. O zamanlar bilimler tarihini öğrenmek merakı bende hâsıl olmuştu. Tam bir bilimler tarihçisi olma işine Almanya'ya ilk gittiğim 1953 senesinde merak bende o zaman uyanmıştı. Frankfurt Üniversitesi'nde bilimler tarihi derslerini takip ettim. Türkiye'ye döndükten sonra bilim tarihçisi olmaya karar verdim. İstanbul Üniversitesi'nde bilimler tarihi okutmaya başladım. İstanbul Üniversitesini yahut umumiyetle üniversiteyi terk edip Frankfurt'a, Almanya'ya gitmek zarureti, kaderi ortaya çıkınca artık tamamıyla bilimler tarihini seçtim. Bilimler tarihi sahasında yeni bir fabrikasyon, doçentlik yaptım. Böylece bilimler tarihçisi olma yoluna girdim yavaş yavaş. Ben o arada İslam-Edebiyat tarihi yazıyordum, bunu zamanla İslâm bilimler tarihi haline çevirdim ve bugüne kadar yazdığım İslâm bilimler tarihinin, yakınlarda 14. cildi çıkacak; bunun her cildinde İslâm bilimlerin madde sahasını yazmaya çalıştım, gayret ettim. Tabii bunları yaparken daima kendi araçlarımla yapmadım. Çok sahalarda, çok oryantalistler var. Onlar çok tetkik etmiş vaziyetlerde Müslümanların sahalalarını, işlerini. Onları toplayarak, onları okuyarak, tanıyarak kısmen onlara erişerek, kısmen de kendi araştırmalarımla İslâm bilimlerinin tarihini yazıyorum.

Din-Felsefe, Din-Bilim ilişkisi konularındaki düşüncelerinizi öğrenebilir miyim?

Müslümanlar nasıl yaptılarsa öyle yapmak lazım. Müslümanlar mesela Bîrûnî adında bir adam; bilgin, Müslümandı, dindardı. Bir taraftan dindar, Müslüman olan diğer insanlar gibi, öbür taraftan bilimle uğraşıyor, matematikle uğraşıyor, astronomiyle uğraşıyordu. Nebat ilmiyle uğraşıyorlardı. Yani dinle bilimin birbiriyle uzlaşmasını kabul etmek lazım. İslâm Dünyası'nda böyleydi. Öyle olduğu için de Müslümanlar birçok din sahaları, bir de bilim adamı tiplerine kavuşuyorlardı. Bugün de onları taklit edersek bir sürü iş yapmanın yolunun başında kendimizi görürüz.

Müslüman filozofların Kur'an'dan hareketle bir felsefe ortaya koyduklarını düşünüyor musunuz?

Öyle olanlar var, mesela Gazali öyle bir tipti ama onlar felsefeyi Yunanlılardan aldıkları şekilleriyle onu işlediler. Bunu bazen dinden tamamıyla uzak tutarak yaptılar. Tevile başladılar. Bazen felsefeyle dinin arasını bulmaya çalıştılar. Bazen de bununla uğraşmadan felsefe ilmini müstakil bir ilim olarak geliştirmeye çalıştılar.

Bugünkü Müslüman düşüncenin genel durumu hakkında neler söylemek istersiniz?

Bizim İslâm Dünyası ilimler bakımından Avrupa'ya mukayeseyle çok geri. Arada muazzam bir mesafe var. Bu mesafeyi kapatmak lazım. Bunun için üniversiteleri geliştirmek lazım. Üniversitelerde modern ilimlerle meşguliyetin seviyesini yükseltmek lazım. Bunlar en iptidai çareler. Önce maddi yollar kat edildikten sonra büyük eserlerle uğraşmak yoluna girmek. Ama henüz ondan uzağız daha. Çok iptidai bir merhaledeyiz.

Bir konuşma başlığınızdan hareketle sormak istiyorum. İslâm Kültür Dünyası'nın İlimler Tarihi'ndeki yeri nedir? Kısaca anlatabilir misiniz?

Müslümanların dünyada kültür yapıcı olan bilimlerin seviyesine çok uzak bir mesafe gösteren kültür dünyaları var. Bunlardan mesela, Babilonyalılar öyleydi. Mısırlılarda öyleydi. Yunanlılar da onların en ilerlemişidir. Fakat biz umumiyetle Yunanlıları biliyoruz ama bu bilimlerin nerden geldiğini bilmiyoruz. Bundan sonra, bir atlıyor bugünkü bilimler tarihi. Yunanlılardan Avrupa'ya atlanıyor. Rönesans diye uydurma bir tarih var. Bu uydurma tarihi bir tarafta bırakarak bugünkü araştırmaların neticelerine bakınca ki çok daha az biliyoruz. Çok iyi şeyler keşfedilmiş ama mevzunun çok küçük bir kısmı bu. Bakıyoruz İslâm Kültür Dünyası, yaratıcı kültür dünyalarından birkaçından biri. Tabii. Mesela Yunanlılarla mukayese edince, bugünkü modern bilimlerle mukayese edince bunlar birbirinden ayrı şartlar içerisinde ortaya çıktıkları için onların gelişmeleri, gayretleri, hamleleri birbirine benzemiyor. O şartları göz önüne alarak ben, şahsen bilimlerin İslâm Dünyası'nda Yunanlılarda olduğu kadar -en aşağı o kadar- büyük mesafe kat ettiğine inanıyorum.

Saygıdeğer üstad, 16. yüzyıldan itibaren İslâm Kültür Dünyası, sizin tabirinizle bir yıpranma dönemine girdi. İslâm Kültür Dünyası'nın duraklaması ve gerilemesinin sebepleri nelerdir?

Bunu çok izah edemeyeceğim. Bu oldukça zor akademik bir problem. Ama şu kadarını söyleyeyim. Bütün medeniyetler muazzam, muayyen bir gelişmeden sonra ihtiyarlıyorlar. Muhtelif sebepler ortaya çıkıyor. Mesela Yunanlılarda ortaya çıktı.

Muazzam gelişmeden sonra bir duraklamaya girdiler. İslâm Dünyası'nın, İslâm'ın, bilimler tarihi sahnesine çıkışı sırasında Bizanslılar Yunan ilimlerini temsil ediyorlardı. İslâm Dünyası'nın ortaya çıkması esnasında Yunan ilimleri, -zaten biraz duraklama başlamıştı- Bizanslıların elinde aşağı yukarı ihtiyarlama safhasına girmişti. Düşününüz ki Bizanslılar Yunanca biliyorlardı; dilleri Yunancaydı., bütün Yunanca kitaplar İstanbul'da bulunuyordu ve İskenderiye'de bulunuyordu. Yunanlıların ve Bizanslıların hakim olduğu yerlerde. Fakat onlar artık bu şartlardan faydalanamıyorlardı. Müslümanlar Yunanca bilmedikleri halde mütercimlerin çevirdiği kitaplara dayanarak, bunları geçmeye başladılar 9. asrın başlangıcından itibaren. Ne oldu? İşte bu tarihi sebepler, İslâm'ın ortaya çıkışı; artık Yunan ilimlerinin başka bir kültür dünyasında devam etmesinin sebebi oldu. Böyle bu şekilde de-ben teferruata, misallere girmeyeceğim.- İslâm Dünyası, Osmanlı İmparatorluğu'nun bütün şaşalı devrine rağmen artık siyasi bakımdan Avrupalıların, İslâm Dünyası'ndan aldığı vasıtalarla daha ileriye gitmesi ve İslâm Dünyası'nın şansını gittikçe daraltması, küçültmesi sebebiyle oldu. Yani tarihi bir vakıa olarak anlıyorum ben. Bu tarihi vakıaları tabii saysam çok uzun sürer.

Amerika'nın Müslümanlar tarafından Kristof Kolomb'dan önce keşfedildiğini bilimsel olarak ortaya koydunuz. Kısaca anlatabilir misiniz?

Müslümanların amacı Avrupa'nın batısından Asya'nın doğusuna ulaşmaktı. Ki onlar dünyanın yuvarlak olduğunu biliyorlardı. Evvela Müslümanlar 8. asrın sonunda biliyorlardı ki dünya yuvarlaktır. Halife Me'mun zamanında ekvatorun uzunluğunu ölçmeye çalıştılar ve aşağı yukarı ekvatorun 40.000 km. olduğunu tespit ettiler ve bugün bildiğimiz ekvatorun uzunluğu Halife Me'mun'un coğrafyacılarının buldukları neticeye dayanıyor. Onlar şu halde Avrupa ile Asya arasındaki okyanus üzerindeki mesafenin ne kadar uzun olduğunu biliyorlardı. Yaklaşık 25.000 km. filan, derece olarak da 200 derece civarında filan. Buna rağmen 10. yüzyılda Avrupa'nın batısından Asya'nın doğusuna ulaşmaya güç yetireceklerdi. Bu hususta Mesudî adındaki büyük bir âlim; Mır'at az-Zaman -kaybolmuş olan- adlı kitapta "Bütün bu gayretlerin tarihini yazdım." diyor bize kalmış olan bir kitabında. Bunu onlar yazıyorlar. Bakıyoruz, Müslümanlar normal gidiyorlar, bir muayyen yere ulaştıktan sonra dönen bir adamın ismini bile veriyorlar. Ondan sonra mütemadiyen Müslümanlar çalıştılar. Mühim olan budur. Asya ile Avrupa arasındaki mesafenin uzunluğunu tam bilerek Asya'ya ulaşma gayreti

oluyor. Müslümanlar bunu bilerek 14. asra kadar muhtelif çıkışlar yaptılar. Bunun neticelerini çok iyi bilmiyoruz ama onların miladi 1420 senesinde bir Arap gemisinin Afrika'nın kıyılarını dolaşarak bugünkü Amerika dediğimiz kara kütesinin doğusuna ulaştığını sadece İtalyan haritasının notlarından buluyoruz. Oraya ulaştılar. Bir de Kristof Kolomb'un kendisi zaten elinde bir haritayla gittiği görülüyor. Bu haritanın 1470-77 senesinde İtalya'dan Portekiz'e gönderilen bir harita olduğunu da biliyoruz. Mühim olan Cava diliyle yazılmış, Portekiz diline dahi çevrilmiş bir Brezilya haritası var. Cava dilinde 1511-12 senesinde çizilmiş bir harita var. Bu, Müslümanların yaptığı bir harita. Bu haritayı bugün modern bir haritayla yan yana bakınca enlem ve boylam dereceleri tasavvur edilemez bir derecede hakikate uygundur. Bunu İslâm Dünyası'ndan başka bu devirde yapacak başka bir kültür dünyası yok. Enlem-boylam derecelerini ancak Müslümanlar hakikate yakın bir derecede ölçebiliyorlardı. Sonra Portekizlilerin kendileri bunun bir Müslüman haritası olduğunu kaydediyorlar. Daha birçok deliller var. Mühim olan onların navigasyon, denizcilik üssü, uzun okyanus mesafelerini ölçebilme metotları, imkânları... Onları çok iyi biliyoruz kalmış olan kitaplarından. Onları insan tanıdıktan sonra Amerika'nın keşfedilmesinin normal bir şey olduğunu artık kabul etmekte zorluk çekmiyoruz. Müslümanlar Afrika'nın doğusuyla Sumatra'nın batısı arasındaki mesafeyi aşağı yukarı bugünkü hakikate uygun bir şekilde 15. asırda ölçebiliyorlardı. Onların metotlarını biliyoruz.

“Bilginin İslâmleştirilmesi” konusundaki yaklaşımları nasıl değerlendiriyorsunuz?

Bilginin İslâmleştirilmesi(!?), bakınız bunu alamıyorum bile yani. İlimin İslâmleştirilmesi(?) Burada Franz Rosenthal diye bir Yahudi oryantalisti şöyle diyor; “Müslümanlar ilmi ulvî olarak ele aldılar. Dünyevi, faydacı tarafıyla değil de ilme ilim olarak inandıkları için bu ilim onlarda çok erken ve derin olarak genişleme imkânı bulmuştur.” İslâm, ilim yani. Söyledim ama bazı yerlerde, yine söylüyorum: Biz İslâm Bilimleri tarihini çok az biliyoruz. Tüm bu efsanelerden kendimizi kurtarmamız lazım.

İslâm'a göre bilginin kaynağı nedir?

Bilimdir.

İslâm Dünyası'nda Kur'an'ı bilimsel gelişmelerin sonuçlarıyla tefsir etme çalışmaları var. Bu konuda ne düşünüyorsunuz?

Ben buna tamamıyla aykırıyım. Kur'an bir bilim ansiklopedisi değil. Kur'an insanlara yeni bir iman, yeni bir ahlak getirir. Bir din kitabıdır. İlâhi bir kitaptır. Bu hedefinde muvaffak olmuştur. Fakat onun getirdiği yeni bir atmosfer var. O, bu ilmin başka kültür dünyalarından alınanlara nispetle çok ileriye gitmesini sağlamıştır. Budur benim için bir mühim olan.

Kur'an'a yaklaşım noktasında nasıl bir yorumbilim metodu öneriyorsunuz?

Ben bu hususta fazla düşünmüyorum. Mesela, şunu söyleyeyim, böyle bir kitap, tefsir bir Mısırlı tarafından yazıldı. Avrupa'da bir problem oldu, hatırlayınız, bilmem haberiniz var mı benim kızım böyle bir tefsiri biraz daha geliştirmeye, işlemeye başladı dil bakımından falan. Bu bazı münakaşaların konusu oluyor. Bu zaruri. Buna inanıyorum ama benim saham değil bu. Ben Müslümanların bilimler tarihindeki hazinelerini keşfetmeye çalışıyorum. Bu bir insanın ömrünün kâfi gelmeyeceği bir iş. Onun için -ben inanan bir insanım- Kur'anı, ilahi kitapları kabul ediyorum. Ona dokunmuyorum ben.

Bilimler Tarihi'nin bir bütün olduğunu ve bilim tarihçisinin, bütünü meydana getiren parçaları gerçeğe uygun şekilde tam bir objektivite ile değerlendirmesi ve tanıtmasını öneriyorsunuz. Sizce bugün bilim tarihçilerinde böyle bir bilimsel ahlâk var mı?

Henüz yok. İlimler Tarihi bu kadar gelişmedi. Bilimler Tarihi Avrupa'da çok geç başladı. Rönesans'la maalesef ortaya çıkan tamamen yanlış düşünce, İlimler Tarihi'nin gelişmesine mani oldu. İlk Bilimler Tarihi'nin İslâm Dünyası'nda yazıldığını biliyor musunuz? İbn-i Nedim adında bir Müslüman ilk Bilimler Tarihi'ni yazdı. Adı Fihrist'ul-Ulûm (Bilimlerin Katalogu) diyor ama mühim olan; Çinlilerden, Hintlilerden, Yunanlılardan, bütün kültür dünyalarından o zaman bahsedebiliyordu. Bugünkü yazılan bilimler tarihi, öncüllerini bilmiyorlar. İlk Bilimler Tarihinin İslâm Dünyası'nda yazıldığını bilmiyorlar. Mesela, şu kadarını söyleyeyim, Alman bir bilim tıp tarihçisi hanım bundan 40–50 sene evvel İbn-i Usaybiye Tıp Tarihi'ni aldı. O Tıp Tarihi'nde İbn-i Usaybiye diyor ki “Biz filan kültür dünyasının tıbbi öbürlerinden daha iyidir, öbürlerinde yoktur, diyemeyiz. Her kültür dünyasının tıbbi, tıp bilimi vardır. Tüm bunlar en sonunda bir bütün teşkil ederler.” Böyle bir fikir miladi 13. yüzyılda ileri sürülmüş bu fikir ancak Avrupa'da 20. yüzyılda bir daha ortaya çıkma şansını kazanmıştır. Tüm bunları maalesef bilmiyorlar. Arapça bilmeyen bir bilimler tarihçisi

hanım bunu yazdı ve onun yazdığını da bilen insan az. Ben bunları size 13–14 yıldır hazırladığım kitapta toplamaya çalışıyorum. İnsanların şuur sahasına geçirmek lazım.

Buhari'nin kaynakları çalışmanızda Batı ve İslâm Dünyası'nda birçok yanlış yaklaşımı ortaya koydunuz ve moda tabirle bu konudaki ezberleri bozdunuz. Bu konudaki yaklaşımınızı kısaca özetler misiniz?

Yaklaşımları derken ona nasıl geldiğimi mi soruyorsunuz? Onu anlatmak uzun bir hikâye. Herkes gibi ben de Buhari okuyunca, mesela şu şekilde onlarda isnatlar vardır, metinler vardır. İsnat şundan ibarettir. Diyor ki; “falan bana anlattı, öbürü diyor öbürü de bana anlattı, haber verdi.” Bunları bugün insanlar bilmiyorlar, Ezher'deki âlimler bile belki sözde anlıyorlar. Şifahi kaynaklar; o ona anlatıyor, o öbürüne anlatıyor, en nihayet biri gelip kaydediyor. Ben bunun tamamen yanlış olduğunu gördüm, inanıyorum. Bugün bu husustaki bilgimiz değişmedi. Bunların, şifahi görünen bilginin ardında yazılı kaynakların olduğunu gördüm, inanıyorum ve böylelikle İslâm'da diğer kültür dünyalarında olmayan bir tarih, yeni bir tarih mefhumunun çıktığını, geliştiğini gördüm. Bir de şu neticeye vardım İslâm Dünyası kaynakların tamamıyla verilmesi esasını ortaya koyan bir kültür dünyası. Yunanlılarda da, Avrupa'da da katiyen yer almamış değil, çok anlaşılmamış, itina görmemiş bir müesse olarak gördüm kaynaklara işaret etmeyi. Maalesef bu henüz çok bilimler tarihçisinin, tarih tarihçilerinin şuur sahasına çıkmış olan bir hadise değil.

Müslüman dünyanın bugün tekrar, haclı seferleriyle karşı karşıya geldiğini görüyoruz. Çoğu yerde sadece kültürel açıdan değil, askeri açıdan da sömürgecilerin işgali altında. Müslüman dünyanın bu durumdan kurtuluş ve çıkış yolları sizce nelerdir?

Ben öyle medeniyetlerin çarpışması yüzünden gibi safsatalara inanmıyorum. O çocukça bir şey. İslâm Dünyasının Avrupa'yı böyle şuurlu bir mücadele hâlinde görmesinin de taraftarı değilim. Ortada olan realite şu ki İslâm Dünyası Avrupa'ya nispetle çok geri. Bu geriliği görüyorlar Avrupalılar kendilerine şunu diyorlar ama bu nereden geliyor, bilmiyorlar. Ama Müslümanların omuzlarına dayanarak bu üstünlük safhasına geldiklerini bilmiyorlar. Ama hakikaten İslam dünyası Avrupa'dan geride. Bazen bizim için bir mücadele gibi görülebilir, bazen de küçük muhitler halinde, daireler halinde kendisini de düşmanlık halinde gösterebilir. Ama ben bunu fazla mübalağa etmemenin, bunun hakikaten kendi geriliğimizin bir neticesi olarak kabul

etmenin taraftarıyım. Bunu görmekle kendimizi tashih etme yolunu ve onlara ulaşma çarelerini ararız. Onları bir düşman olarak görüp de, kendimizi bir düşman karşısında görmekle kendimize yanlış hedefler çizmiş oluruz ve kendimizi meşgul ederiz. Bilmem anlatabildim mi?

Fuat Sezgin Hocamız kafasındaki idealleri gerçekleştirdiğini düşünüyor mu? Çalışmalarınız, Müslüman dünya ve Batı dünyasında istediğiniz yankıyı buldu mu? Bundan sonraki hedeflerinizden bahsedebilir misiniz?

Mesela bir kitap, İslâm Bilimleri Tarihi kitabını yazdım. Bunun tesiri olduğunu, İslâm Bilimleriyle uğraşmanın dairesinin genişlediğini ve buna benim kitabımın tesiri olduğunu gördüm. Biraz tevazu şart ve kaidesini ihlal ederek bunu söylemeye beni mecbur ettiniz. Tabii birden bire olmuyor tesir. Buhari bakımından, benim o İslâm rivayeti hakkında düşüncemi birden bire kabul edemediler. Şimdi kendilerini zorlama var. Âdeta iki cereyan var. Biri kabul ediyor, biri etmiyor. Ben de onlara bakıyorum; birbirlerini vursunlar sonra kitabımın yazılmış olan iki cildi var. Edebiyat ciltleri. Onları yazmıştım 25 sene evvel. Coğrafya işlerine girince onları bıraktım. Allah nasip ederse, ömrümü uzatırsa o iki cildi ele alacağım. Ona önsöz yazacağım, tashih edeceğim. Onun önsözünde tüm bunları münakaşa edeceğim. Şimdi âdeta gülerek bakıyorum mücadelelerine. Başka işlerim var. Bugün onlarla uğraşmıyorum.

Son olarak okuyucularımıza, izleyicilerimize söylemek istediğiniz bir şeyler varsa lütfeder misiniz?

Ne diyeyim? İnsanlar çok okumalı... Türkler okumuyor. Müslümanlar umumiyetle okumayan bir millet olmuştur. Bir çeşit bir kültür dünyası olmuştur. Bugün okunacak kitapların hudutları da genişlemiştir. Birçok diller istiyor. Dil öğrensinler. Gramer öğrensinler Müslümanlar, Türkler. Gramer öğrenmedikleri için Türklerin dil öğrenmeye karşı bir kompleksleri var. Bunun bizim mekteplerimizde büyük tarz okullarımıza gramerin sokulması ve gramer kafası olan insanların çoğalması biz Türkler için çok mühim.

Değerli Hocam, yoğun program ve koşuşturmalarınızın arasında bize zaman ayırıp söyleşi imkânı lütfettiğiniz için şahsım ve Medeniyet Mektebi adına, en içten şükranlarımı sunuyorum. Lütfen kabul buyurun efendim.

Ben teşekkür ederim. İnşallah faydalı oldu.

**FUAT SEZGİN'İN EDITÖRLÜĞÜNDE
ARAP İSLAM BİLİMLERİ TARİHİ ENSTİTÜSÜ
YAYINLARININ SINIFLANDIRILMIŞ VE
NUMARALANDIRILMIŞ LİSTESİ⁴⁸³**

---

⁴⁸³ Bu serinin hazırlanmasında Dr. Seyfi Kenan'ın "İslam dünyasının duraklama sebepleri üzerine ünlü ilimler tarihçisi Fuat Sezgin'i dinlemek" adlı makalesi ile prof. Dr. İrfan Yılmaz'ın "Yitik Hazinesin Kaşifi; Fuat Sezgin" adlı kitabından yararlanılmakla birlikte temel olarak İSAM kütüphanesi kayıtlarından istifade edilmiştir. Konuyla ilgili yardımlarını esigemeyen İSAM kütüphanesi müdür yardımcısı Recep Yılmaz'a teşekkürlerimi sunarım.

İÇERİK:

İslami Coğrafya Serisi	Toplam 291 Cilt
Almanca Arabistik Çalışmalar Bibliyografya Serisi	Toplam 26 Cilt
Doğu Kütüphanesi Veya Evrensel Sözlük Serisi	Toplam 8 Cilt
Tıpkıbasım Serisi	Toplam 171 Cilt
Arap-İslam Bilimleri Tarihi Serisi	Toplam 20 Cilt
İslam'da Histoğrafya Ve Bilimlerin Sınıflandırılması Serisi	Toplam 60 Cilt
İslamda Bilim Ve Teknik Serisi	Toplam 5 Cilt
İslam Mimarisi Serisi	Toplam 9 Cilt
İslamda Matematik Ve Astronomi Serisi	Toplam 113 Cilt
İslam Tıbbı Serisi	Toplam 100 Cilt
İslam Felsefesi Serisi	Toplam 120 Cilt
Matematiksel Coğrafya Ve Kartoğrafya Serisi	Toplam 17 Cilt
İslamda Doğa Bilimleri Serisi	Toplam 90 Cilt
İslam Dünyasında Para Bilimi Serisi	Toplam 56 Cilt
Her Bir Bilime Ait Dizi Serisi	Toplam 87 Cilt
Tasniflenmeyen Tek Ciltler Serisi	Toplam 41 Cilt
Yabancı Gezi Kayıtlarında İslam Dünyası Serisi	Toplam 79 Cilt
İslamda Müzik Bilimi Serisi	Toplam 6 Cilt

GENEL TOPLAM: 1299 CİLT⁴⁸⁴

İSLAMİ COĞRAFYA SERİSİ (TOPLAM 291 CİLT)

⁴⁸⁴ Almanyadaki "Arap-İslam bilimleri enstitüsü" nün konuyla ilgili yayınları halen devam etmektedir. Burada listelenen ciltler Aralık 2009 tarihine kadarki yayınları kapsamaktadır.

- 1) Nüzhetü'l-müştak fi ihtiraki'l-afak / Ebu Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Abdullah İdrisi, 560/1165 ; ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1992. VI,331,14 s. : res., hrt. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 1)
- 2) Geographie d'Edrisi = Coğrafiyyü'l-İdrisi / Ebu Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Abdullah İdrisi, 560/1165 ; ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer ; çev. P. Amedee Jaubert. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1992. 29,552,12 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 2)
- 3) Geographie d'Edrisi = Coğrafiyyü'l-İdrisi / Ebu Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Abdullah İdrisi, 560/1165 ; ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer ; çev. P. Amedee Jaubert. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1992. 7, 510, 12 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 3)
- 4) Vasfu İfrikya ve'l-Endelüs li'l-İdrisi = Description de l'Afrique de l'Espagne / Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Abdullah İdrisi, 560/1165 ; ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer ; thk. R. Dozy, M. J. de Goeje. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1992. XIII, 392, 242, 12 s. ; 23 cm. (Islamic Geography ; 4)
- 5) Studies on al-İdrisi = Dirasat havle'l-İdrisi / ed. Fuat Sezgin ; yay.haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1992. 6, 418, 15 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 5)
- 6) Studies on al-İdrisi = Dirasat havle'l-İdrisi / ed. Fuat Sezgin ; yay.haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1992. 413, 16 s. : hrt. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 6)
- 7) Studies on al-İdrisi = Dirasat havle'l-İdrisi / ed. Fuat Sezgin ; yay.haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1992. 6, 385, 16 s. : hrt. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 7)
- 8) Studies on al-İdrisi = Dirasat havle'l-İdrisi / ed. Fuat Sezgin ; yay.haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1992. 461, 17 s. : hrt. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 8)
- 9) Relation de l'Egyte par Abd-Allatif medecin Arabe de Bagdad [1162-1231 A.D.] = Kitâbü'l-ifade ve'l-i'tibar fi'l-umuri'l-müşahede ve'l-havadisi'l-meaniyeti barz Mısır / Ebu Muhammed Muvaffakuddin Abdüllatif Abdüllatif el-Bağdadi, 629/1231 ; ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Farid Benfeghoul, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer ; trc. Silvestre De Sacy. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1992. 24, 454 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 9)
- 10) Relation de l'Egyte par Abd-Allatif medecin Arabe de Bagdad [1162-1231 A.D.] = Kitâbü'l-ifade ve'l-i'tibar fi'l-umuri'l-müşahede ve'l-havadisi'l-meaniyeti barz Mısır / Ebû Muhammed Muvaffakuddin Abdüllatif Abdüllatif el-Bağdadi, 629/1231 ; ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Farid Benfeghoul, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer ; trc. Silvestre de Sacy. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1992. 455-752, VIII, 156, 8, 16 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 10)
- 11) Kitâbu sureti'l-arz / Ebû Abdullah Muhammed b. Musa Harizmi, 236/850 ; ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1992. XXXI,163, XVII,201 s. : şkl. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 11. Mathematical geography and cartography ; 1)

- 12) Reprint of studies on the geographical works of al-Hwarizmi and Suhrab = Dirasat havle'l-musannafati'l-coğrafiyye li'l-Harizmi ve Suhrab / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1992. 548, 18 s. : şkl., hrt. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 12. Mathematical geography and cartography ; 2)
- 13) Takvimü'l-büldan / İmadüddin el-Melikü'l-Müeyyed İsmail b. Ali Ebü'l-Fida, 732/1331 ; ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Farid Benfeghoul, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1992. XLVII, 539, 10, 18 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 13. Mathematical geography and cartography ; 3)
- 14) Studies on Abü L-Fida Al-Hamawi = Dirasat fi coğrafya Ebi'l-Fida el-Hamevi / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Farid Benfeghoul, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1992. VI, 291, 20 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 14. Mathematical geography and cartography ; 4)
- 15) Reprint of studies on nautical instruments = Dirasat fi alati'l-melahati'l-bahriyye / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Farid Benfeghoul, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1992. VII, 470, 21 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 15. Mathematical geography and cartography ; 5)
- 16) Reprint of studies on the works of the Ottoman Admiral Sidi Ali = Dirasat havle kitâbi'l-kaidi'l-bahri'l-Türki Seydi Ali / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1992. VI, 466, 2 s. : hrt. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 16. Mathematical geography and cartography ; 6)
- 17) Selected studies on mathematical geography : in reprint 1. part = Dirasatu muhtare fi'l-coğrafya'r-riyaziye : idad tab el-kismü'l-evvel / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1992. VII, 401, 2 s. : şkl. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 17. Mathematical geography and cartography ; 7)
- 18) Selected studies on mathematical geography : in reprint 2. part = Dirasatu muhtare fi'l-coğrafya'r-riyaziye : idad tab el-kismü's-sani / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1992. VII, 432, 2 s. : şkl. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 18. Mathematical geography and cartography ; 8)
- 19) (Kayıtlarda bulunamamıştır.)
- 20) Coğrafiya el-İslâmiyye = Arabic texts on navigation / Süleyman b. Ahmed b. Süleyman Süleyman el-Mehri, 917/1511 ; edited by Fuat Sezgin ; in collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 1992-1412. 20. c. (187 s.) ; 24 cm. (Islamic geography ; volume 20)
- 21) Reprint of studies on Ahmad Ibn Majid (d. early 16th C.) and Sulayman Al-Mahri (first half 16th C.) = Dirasat havle Ahmed b. Macid ve Süleyman el-Mehri / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1992. 237 s. : şkl. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 21. Mathematical geography and cartography ; 11)
- 22) Reprint of studies on the Ottoman cartographers Piri Reis (d. 1554) and Haggi Ahmad (d. about 1560) = Dirasat havle'l-bahareyni'l-Osmaniyyin Piri Reis ve Hacı Ahmed / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für

- Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1992. 433, 7 s. : hrt. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 22. Mathematical geography and cartography ; 12)
- 23) European geographical tables based on the Arabic tradition = Cedavilu etval ve aruzu bi-lügat urubiyye neşe'et istinaden ila tekalidi'l-cedavili'l-Arabiye = Bazu deracatu'l-etval ve'l-aruzü'l-müteallaka bi'l-Şarki'l-Evsat elleti istahreceha el-rahale; Near Eastern geographical coordinates established by ravellers (18th-19th C) / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1992.393, 8 s. : hrt., tbl. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 23. Mathematical geography and cartography ; 13)
- 24) Die sieben klimata = el-Ekalimü's-seb'a : eine untersuchung zur geschichte der geographie und astrologie im altertum und mittelalter / Ernst Honigmann ; ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Farid Benfeghoul, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1992.247 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 24. Mathematical geography and cartography ; 14)
- 25) Tahdidu nihayati'l-emakin li't-tashihi mesafati'l-mesakin / Ebü'r-Reyhan Muhammed b. Ahmed el-Harizmi Biruni, 453/1061 ; ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1992.328 s. : şkl. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 25. Mathematical geography and cartography ; 15)
- 26) The determination of the coordinates of positions for the correction of distances between cities : a translation from the Arabic of Al-Biruni's kitab tahdid nihayat al-amakin litashih masafat al-masakin / Ebü'r-Reyhan Muhammed b. Ahmed el-Harizmi Biruni, 453/1061 ; ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1992.XVIII, 278 s. : şkl. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 26. Mathematical geography and cartography ; 16)
- 27) A commentary upon Biruni's kitab tahdid al-amakin : an 11th century treatise on mathematical geography / E. S. Kennedy ; ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1992.20, 270 s. : çizim ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 27. Mathematical geography and cartography ; 17)
- 28) General outlines of Islamic geography : selected and reprinted / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1992.VII, 436, 6 s. : hrt. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 28)
- 29) Studies on Ibn Hurradabih (d. after 902) and Al-Gaihani (d. after 978) : collected and reprinted / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1992. 343 s. : res. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 29)
- 30) The oriental geography of Ebn Haukal / Ebü'l-Kasım Muhammed b. Havkal el-Bağdadi İbn Havkal, 367/977 ; trc. William Ouseley ; ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1992. XXXVI, 327 s. : hrt. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 30)
- 31) Studies on Ibn Hauqal (2nd half 10. cent.) and al-Istahri (1st half 10. cent.) : collected and reprinted / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1992. III, 347, 2 s. : şkl. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 31)

- 32) Studies on Al-Ya'qubi (d. after 905), Ibn Rustah (d. after 905) and Al-Maqdisi (Al-Muqaddasi) (d. about 1000) : collected and reprinted / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1992.
327 s. : res., şkl. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 32)
- 33) Studies on Qudama b. Ga'far (d. after 932) and Al-Mas'udi (d. 956) : collected and reprinted / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1992. VI, 333 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 33)
- 34) Mesalik'ul-memalik / Ebû İshak İbrâhim b. Muhammed el-Farisi el-Kerhi İstahri, 346/957 ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1992.
XI, 348 s. -- (Islamic Geography ; 34)
- 35) Suretül'arz / Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Havkal el-Bağdadi İbn Havkal, 367/977 ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1992.
536 s. : şkl. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 35)
- 36) Ahsenü't-tekasim fî ma'rifeti'l-ekalim / Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed Makdisi, 380/990 ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1992. VII, 498 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 36)
- 37) Feharis ve mustalahat ve mülhakat ve tasvibat li'l-mücellidati's-selase = Indices glossarium et addenda et emendanda ad part i-iii / M. J. de Goeje ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1992. VIII, 448 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 37)
- 38) Muhtasaru kitâbi'l-büldan / Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed b. İshak el-Hemedan İbnü'l-Fakih, 289/902 ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1992. 434 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 38)
- 39) el-Mesalik ve'l-memalik / Ebü'l-Kasım Ubeydullah b. Abdullah İbn Hurdazbih, 300/913 ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1992. XXIII, 216, 308 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 39)
- 40) el-A'lakü'n-nefise / Ebû Ali Ahmed b. Ömer b. Rüste İbn Rüste, 310/922 ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1992. VIII, 384 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 40)
- 41) et-Tenbih ve'l-işraf / Ebü'l-Hasan Ali b. Hüseyin b. Ali Mes'udi, 345/956 ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1992. XLIII, 508 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 41)
- 42) Fütuhu'l-Büldan / Ebü'l-Abbas Ahmed b. Yahyâ b. Cabir Belazüri, 279/892 ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1992. 228, 539 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 42)
- 43) Kavaninü'd-devavin / Ebü'l-Mekarım Es'ad b. Mühezzeb b. Mina Es'ad b. Memmati, 606/1209 ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1992. 469 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 43)
- 44) The churches and monasteries of Egypt and some neighbouring countries = Tarihü's-şeyh Ebi Salih el-Ermeni tezkire fihi ahbar min nevahi Mısır ve aktaaha / Ebu Salih Ermeni ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften,

1992.

XXV, 382, 142 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 44)

- 45) Texts and studies on the historical geography and topography of Egypt : collected and reprinted first part = Nusus ve dirasat havle coğrafya ve topografya Mısır : cem ve idad tab cüzü'l-evvel / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amavi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1992. 400 s. : res., şkl. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 45)
- 46) Texts and studies on the historical geography and topography of Egypt : collected and reprinted second part / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amavi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1992. 364 s. : res. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 46)
- 47) Texts and studies on the historical geography and topography of Egypt : collected and reprinted third part / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amavi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1992. VI, 214 s. : res. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 47)
- 48) Texts and studies on the historical geography and topography of Egypt : collected and reprinted fourth part / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amavi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1992. VI, 342 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 48)
- 49) Texts and studies on the historical geography and topography of Egypt : collected and reprinted fifth part / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amavi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1992. VI, 342 s. : şkl. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 49)
- 50) et-Tuhfetü's-seniyye bi-esmai'l-biladi'l-Mısriyye / Ebû Zekeriyâ Şerefeddin Yahyâ b. Şakir İbnü'l-Cey'an, 885/1480 ; ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amavi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1992. IV, 71, 192 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 50)
- 51) el-İntisar li-vasıtati akdi'l-emsar : el-cüzü'r-rabi' ve'l-hami / Sarımüddin İbrâhim b. Muhammed b. Aydemir İbn Dokmak, 809/1407 ; ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amavi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1992. 111, 7, 127, 136 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 51)
- 52) Two studies on the geography and administration of Egypt according to Al-Qalqasandi (d.1418) : collected and reprinted / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amavi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1992.245 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 52)
- 53) Beitrage zur geschichte der staatskanzlei im Islamischen Aegypten / Walter Björkman ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1992. VI, 217 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 53)
- 54) Studies on the Faiyum / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amavi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1992.155, 204 s. : res., şkl., hrt. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 54)
- 55) el-Kevakibü's-seyyare fi tertibi'z-ziyare fi'l-karafeteyni'l-kübra ve's-sugra / Şemseddin Muhammed b. Muhammed el-Ensârî el-Abbasi İbnü'z-Zeyyat, 814/1412 ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1992.410 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 55)

- 56) Two studies on the history and topography of Cairo / Paul Casanova ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1992.378 s. : res., pln. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 56)
- 57) Studies on Taqiyaddin al-Maqrizi (d.1442) : collected and reprinted first part / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amavi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1992.349 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 57)
- 58) Studies on Taqiyaddin al-Maqrizi (d.1442) : collected and reprinted second part / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amavi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1992. VI, 322 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 58)
- 59) Description topographique et historique de l'Egypte : premiere partie / Ebü'l-Abbas Takiyyüddin Ahmed b. Ali b. Abdülkadir Makrizi, 845/1442 ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1992.XIV, 370 s. ; 23 cm (Islamic Geography 59)
- 60) Description topographique et historique de l'Egypte : seconde partie / Ebü'l-Abbas Takiyyüddin Ahmed b. Ali b. Abdülkadir Makrizi, 845/1442 ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1992.371-748 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 60)
- 61) Description topographique et historique de l'Egypte : troisieme partie / Ebü'l-Abbas Takiyyüddin Ahmed b. Ali b. Abdülkadir Makrizi, 845/1442 ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1992.III, 328 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 61)
- 62) Description topographique et historique de l'Egypte : Quatrieme partie / Ebü'l-Abbas Takiyyüddin Ahmed b. Ali b. Abdülkadir Makrizi, 845/1442 ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1992.XII, 144, XIV, 95 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 62)
- 63) Materiaux pour servir a la gaographie de l'Egypte / Jean Maspero, Gaston Wiet ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1992.VIII, 282 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 63)
- 64) Tuhfetü'l-ahbab ve bugyetü't-tullab : fi'l-hitat ve'l-mezerat ve't-teracim ve'l-bika el-mübarekat / Ebü'l-Hasan Nureddin Ali b. Ahmed b. Ömer b. Halef Sehavi ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1992.407 s. -- (Islamic Geography ; 64)
- 65) Memoire sur les anciennes branches du Nil / el-Emir Ömer Tosun ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1992.VIII, 212 s. : hrt., pln. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 65)
- 66) Memoire sur l'histoire du Nil : tome I / el-Emir Ömer Tosun ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1992.V, 264 s. : res. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 66)
- 67) Memoire sur l'histoire du Nil : tome II-III / el-Emir Ömer Tosun ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1992.V, 264 s. : res., şkl., hrt. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 67)
- 68) La geographie de l'Egypte a l'epoque Arabe : partie I / el-Emir Ömer Tosun ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften,

- 1992.XVI, 217 s. : hrt., pln. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 68)
- 69) La geographie de l'Egypte a l'epoque Arabe : parties II-III / el-Emir Ömer Tosun ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1992.218-521 s. : tbl. ; 23 cm. + 3 katlı harita -- (Islamic Geography ; 69)
- 70) Palestine under the moslems : a description of Syria and the Holy Land : from A.D. 650 to 1500 / Guy Le Strange, 1854-1933 ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1993.XXII, 378 : pln., hrt., res. ; 23 cm.- (Islamic Geography ; 70. Part ; I)
- 71) Palestine under the moslems : a description of Syria and the Holy Land : from A.D. 650 to 1500 : part II / ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1993.379-604 s. -- (Islamic Geography ; 71. Part ; II)
- 72) Histoire de jerusalem et d'hebron / Ebü'l-Yümn Mücirüddin Abdurrahman Ebü'l-Yümn el-Uleymi, 928/1522 ; trc. Henri Sauvaire ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1993.346 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 72)
- 73) Text and studies on the historical geography and topography of Palestine : collected and reprinted first part / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1993. VI, 312 s. : pln., şkl. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 73)
- 74) Text and studies on the historical geography and topography of Palestine : collected and reprinted second part / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1993. VI, 361 s. : res. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 74)
- 75) La Syrie a l'epoque des mamelouks : d'apres les auteurs Arabes : description géographique, economique et administrative precedee d'une introduction sur l'organisation gouvernementale / Maurice Gaudefroy-Demombynes, 1377/1957 ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1993.CXIX, 288 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 75)
- 76) Les perles choisies d'Ibn Ach-Chihna : materiaux pour servir a l'histoire de la ville d'Alep tome I / Ebü'l-Fazl Muhibbüddin Muhammed b. Muhammed İbnü'ş-Şihne, 890/1485 ; trc. Jean Sauvaget ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1993.XV, 223 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 76)
- 77) Texts and studies on the historical geography and topography and topography of Syria : collected and reprinted / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1993.VII, 377 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 77)
- 78) Studies on Abdalgani an-Nablusi and his travels : collected and reprinted / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1993.234 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 78)
- 79) Zübdetü keşfi'l-memalik ve beyani'l-tarik ve'l-mesalik / Garsüddin ez-Zahiri Halil b. Şahin, 873/1468 ; ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1993.155, 157 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 79)

- 80) Description de Damas : reprint of the edition Paris 1894 - 1896 first part / trc. Henri Sauvaire ; ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amavi, Carl Ehrig Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1993.VI, 319 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 80)
- 81) Description de Damas : reprint of the edition Paris 1894 - 1896 second part / trc. Henri Sauvaire ; ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amavi, Carl Ehrig Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1993. 355 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 81)
- 82) Description de Damas : reprint of the edition Paris 1894 - 1896 third part / trc. Henri Sauvaire ; ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amavi, Carl Ehrig Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1993.355 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 82)
- 83) Texts and studies on the historical geography and topography of Iraq : collected and reprinted / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amavi, Carl Ehrig Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1993. VI, 423 s. : res., pln., hrt. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 83)
- 84) Baghdad during the Abbasid Caliphate : from contemporary Arabic and persian sources / Guy Le Strange, 1352/1933 ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1993.XXXI, 381 s. : hrt., tbl. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 84)
- 85) The lands of the Eastern Caliphate / Guy Le Strange, 1352/1933 ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1993. XVII, 536 s. : hrt. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 85)
- 86) Topografyatu Bağdad fî mukaddimeti kitâbi Tarihi Bağdad = L'introduction topographique a l'histoire de Baghdad / Ebû Bekr el-Hatîb Ahmed b. Ali b. Sabit Hatîb el-Bağdadi, 463/1071 ; thk. Georges Salmon ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1993.206, 93 s. ; 24 cm. -- (Islamic Geography ; 86)
- 87) The Middle Euphrates : a topographical itinerary / Alois Musil, 1357/1938 ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1993. XV, 426 s.) : res., hrt. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 87)
- 88) Sıfatu cezireti'l-Arab / İbnü'l-Haik Hasan b. Ahmed b. Ya'kub Hemdani, 334/945 ; haz. David Heinrich Müller ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1993.279 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 88)
- 89) Sıfatu cezireti'l-Arab / İbnü'l-Haik Hasan b. Ahmed b. Ya'kub Hemdani, 334/945 ; haz. David Heinrich Müller ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1993.XI, 242, 171 s. : tbl. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 89)
- 90) Studies on Al-Hasan b. Ahmad al-Hamdâni (d. 945) / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amavi, Carl Ehrig Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1993.VI, 436, 6 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 90)
- 91) Texts and studies on the historical geography and topography of Central and South Arabia : collected and reprinted I / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amavi, Carl Ehrig Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1993. VI, 275, 6 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 91)

- 92) Texts and studies on the historical geography and topography of Central and South Arabia : collected and reprinted II / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amavi, Carl Ehrig Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1993.
VI, 272 s. : res., hrt. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 92)
- 93) Northern Negd : a topographical itinerary / Alois Musil, 1357/1938 ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1993.
XIII, 368 s. : res., hrt. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 93)
- 94) Texts and studies on the historical geography and topography of Asia Minor : collected and reprinted I / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amavi, Carl Ehrig Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1993.
288 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 94)
- 95) Texts and studies on the historical geography and topography of Asia Minor : collected and reprinted II / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amavi, Carl Ehrig Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1993.
295 s. : hrt. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 95)
- 96) Texts and studies on the historical geography and topography of the Caucasus and adjacent regions : collected and reprinted I / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amavi, Carl Ehrig Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1993.312 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 96)
- 97) Texts and studies on the historical geography and topography of the Caucasus and adjacent regions : collected and reprinted II / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amavi, Carl Ehrig Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1993.303 s. : hrt. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 97)
- 98) Texts and studies on the historical geography and topography of Iran and Transoxania : collected and reprinted I / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amavi, Carl Ehrig Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1993.
269 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 98)
- 99) Texts and studies on the historical geography and topography of Iran and Transoxania : collected and reprinted II / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amavi, Carl Ehrig Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1993.
364 s. : hrt. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 99)
- 100) Texts and studies on the historical geography and topography of Iran and Transoxania : collected and reprinted III / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amavi, Carl Ehrig Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1993.351 s. : hrt. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 100)
- 101) Hudud al-alam : the regions of the world a Persian geography 372 A.H. - 982 A.D. / trc. Vladimir Fedorov Minorsky ; önsöz ve Rusçadan trc. V. V. Barthold ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1993.XX, 524 s. : hrt. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 101)
- 102) Nüzhetü'l-kulub : el-makaletü's-salise / Hamdullah b. Ebî Bekr b. Ahmed el-Kazvini Hamdullah Müstevfi, 750/1350 ; ed. Guy La Strange, Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1993.XVII, 378 s. ; 23 cm. -
- (Islamic Geography ; 102)

- 103)** Nuzhat-al-Qulub / Hamdullah b. Ebi Bekr b. Ahmed el-Kazvini Hamdullah Müstevfi, 750/1350 ; trc. Guy Le Strange ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1993.XIX, 322 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 103)
- 104)** Farsname / İbnü'l-Belhi, 510/1116 ; ed. Guy Le Strange, R. A. Nicholson, Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1993.XXXII, 199 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 104)
- 105)** Tahkiku ma li'l-hind min makule makbule fi'l-akl ev merzule / Ebü'r-Reyhan Muhammed b. Ahmed el-Harizmi Biruni, 453/1061 ; ed. Edward Sachau, Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1993. XLI, 365 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 105)
- 106)** Alberuni's India : an account of the religion, philosophy, literature, geography, chronology, astronomy, customs, laws, and astrology of India about A.D. 1030 vol.I / Ebü'r-Reyhan Muhammed b. Ahmed el-Harizmi Biruni, 453/1061 ; çev. Edward C. Sachau ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1993. L, 408 s. : tbl., şkl. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 106)
- 107)** Alberuni's India : an account of the religion, philosophy, literature, geography, chronology, astronomy, customs, laws, and astrology of India about A.D. 1030 vol.II / Ebü'r-Reyhan Muhammed b. Ahmed el-Harizmi Biruni, 453/1061 ; çev. Edward C. Sachau ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1993. 431 s. : tbl. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 107)
- 108)** Iran im mittelalter nach der Arabischen geographen I-III / Paul Schwarz ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1993. VI, 288 s. : hrt. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 108)
- 109)** Iran im mittelalter nach der Arabischen geographen IV-V / Paul Schwarz ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1993. 289-670 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 109)
- 110)** Iran im mittelalter nach der Arabischen geographen VI-VII / Paul Schwarz ; ed. Fuat Sezgin. - - Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1993. 671-957, 94 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 110)
- 111)** Iran im mittelalter nach der Arabischen geographen VIII-IX / Paul Schwarz ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1993. 958-1608 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 111)
- 112)** Die post-und reiserouten des Orients / Aloys Sprenger ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1993.XXVI, 159 s. ; 23 cm. + 16 katlı hrt. -- (Islamic Geography ; 112)
- 113)** Livre des merveilles de l'Inde = Kitab-i acaibi'l-Hind berre ve bahre ve cezaire / Ebu Muhammed b. Hallad Hasan b. Abdurrahman Ramhürmüz, 360/970 ; trc. L. Marcel Devic ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1993.XIV, 310 s. : res., hrt. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 113)
- 114)** Ain-i Ekberi = Ayin-i Ekberi : edited in the original Persian vol. I / Ebü'l-Fazl b. Mübârek Nâgavri Ebü'l-Fazl Allami, 1011/1602 ; ed. Henri Blochmann, Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1993.12, 6, XXII,

264 s. : tbl., şkl. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 114)

- 115)** Ain-i Ekberi = Ayin-i Ekberi : edited in the original Persian vol. I / Ebü'l-Fazl b. Mübârek Nâgavri Ebü'l-Fazl Allami, 1011/1602 ; ed. Henri Blochmann, Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1993.265-668 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 115)
- 116)** Ain-i Ekberi = Ayin-i Ekberi : edited in the original Persian vol. II / Ebü'l-Fazl b. Mübârek Nâgavri Ebü'l-Fazl Allami, 1011/1602 ; ed. Henri Blochmann, Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1993.338 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 116)
- 117)** The Ain i Akbari : translated from the original Persian vol. I / Ebü'l-Fazl el-Allami, 1011/1602 ; trc. Henri Blochmann ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1993.VII, XI, XXXVI, 678 s. : res. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 117)
- 118)** Ain i Akbari : a gazetter and administrative manual of Akbar's Empire and past History of India vol.II / Ebü'l-Fazl el-Allami, 1011/1602 ; trc. H. S. Jarrett ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1993.VIII,420 s. : tbl. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 118)
- 119)** Ain i Akbari : an encyclopaedia of Hindu philosophy, science, literature and customs, with the life of the author and Akbar's wise sayings vol.III / Ebü'l-Fazl el-Allami, 1011/1602 ; trc. H. S. Jarrett ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1993.IX, 528 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 119)
- 120)** Arab geograpers' knowledge of Sourthern India / Muhammed Hüseyin Nainar ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1993. XII,241 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 120)
- 121)** Texts and studies on the historical geography and topography of India and South East Asia : collected reprinted I / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1993. III, 373, 7 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 121)
- 122)** Texts and studies on the historical geography and topography of India and South East Asia : collected reprinted II / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1993. II, 370, 6 s. : hrt. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 122)
- 123)** Fragments Arabes et Persans : inedits relatifs a l'Inde : anterieurement au XIe siecle de l'ere chretienne / M. Reinaud ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1993.XXXV, 227 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 123)
- 124)** Memoire géographique historique et scientifique sur l'Inde : anterieurement au milieu du XIe siecle de l'ere chretienne : d'apres les ecrivains Arabes, persans et chinois / Joseph-Taussaint Reinaud ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1993. II, 400 s. : hrt. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 124)
- 125)** Ebvabu fî's-Sin ve'l-Türk ve'l-Hind = Sharaf al-Zaman Tahir Marvazi on China the Turks and India; Tabaiü'l-hayevan / Şerefüzzaman Tahir Mervezi ; trc. Vladimir Fedorov Minorsky ; ed.

- Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1993.
170, 53 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 125)
- 126)** Texts and studies on the historical geography and topography of East Asia : collected and reprinted / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1993. VII, 419 s. : res., pln. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 126)
- 127)** The geographical works of Sadik Isfahani / Sadık İsfahani ; trc. J. C. ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1993. XIII, 152, XI, 71 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 127)
- 128)** Târîhu Buhara / Ebû Bekr Muhammed b. Cafer Nerşahi, 348/959 ; nşr. Charles Schefer ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1993.IV, 292 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 128)
- 129)** Geographie du moyen age : accompagnee d'atlas et de cartes dans chaque volume tome I / ed. Joachim Lelewel, Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1993.16, 136, 185 s. : hrt. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 129)
- 130)** Geographie du moyen age : accompagnee d'atlas tome II / ed. Joachim Lelewel, Fuat Sezgin. - - Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1993.243 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 130)
- 131)** Geographie du moyen age : accompagnee d'atlas tome III et IV / ed. Joachim Lelewel, Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1993. 220, 112 s. : hrt. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 131)
- 132)** Geographie du moyen age : accompagnee d'atlas et de cartes dans chaque volume epilogue / ed. Joachim Lelewel, Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1993.VII, 308 s. : hrt., res., şkl. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 132)
- 133)** Geographie du moyen age : atlas compose de cinquante planches / ed. Joachim Lelewel, Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1993. XLIX, 16, 30 s. : hrt. ; 30 cm. -- (Islamic Geography ; 133)
- 134)** el-Mugrib fî zikri biladi İfrikıyye ve'l-Magrib min kitâbi'l-mesalik ve'l-memalik / Abdullah b. Abdülazîz b. Muhammed Ebû Ubeyd el-Bekri, 487/1094 ; nşr. Baron de Slane ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1993. 19, 212 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 134)
- 135)** Description de l'Afrique septentrionale / Abdullah b. Abdülazîz b. Muhammed Ebu Ubeyd el-Bekri, 487/1094 ; trc. Mac Guckin de Slane ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1993.405 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 135)
- 136)** Description de l'Afrique : tierce partie du monde premier volume / Ebu Ali Liyun (Afrikalı Leon) Vezzan Hasan b. Muhammed Zeyyati Hasan Vezzan, 957/1550 ; ann. Charles Schefer ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1993.LI, 378 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 136)

- 137) Description de l'Afrique : tierce partie du monde second volume / Ebu Ali Liyun (Afrikali Leon) Vezzan Hasan b. Muhammed Zeyyati Hasan Vezzan, 957/1550 ; ann. Charles Schefer ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1993.VIII, 489 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 137)
- 138) Description de l'Afrique : tierce partie du monde troisieme volume / Ebu Ali Liyun (Afrikali Leon) Vezzan Hasan b. Muhammed Zeyyati Hasan Vezzan, 957/1550 ; ann. Charles Schefer ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1993.XIV, 480 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 138)
- 139) Le Maroc : dans les premieres annees du XVIe siecle / Louis Massignon ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1993.XVI, 301 s. : hrt., tbl. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 139)
- 140) l'Afrique septentrionale au XIIe siecle de notre ere description extraite du Kitab al-Istibsar / Edmund Fagnan ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1993.XII, 229 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 140)
- 141) Extraits inedits relatifs au Maghreb : geographie et histoire / Edmund Fagnan ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1993.492 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 141)
- 142) Masalikü el-absar fi mamalik el-emsar : I l'Afrique moins l'Egypte / Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Yahya İbn Fazlullah el-Ömeri ; trc. Maurice Gaudefroy-Demombynes ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1993. YXVIII, 282 s. : hrt. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 142)
- 143) Texts and studies on the historical geography and topography of North Africa : collected and reprinted I / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1993.364 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 143)
- 144) Texts and studies on the historical geography and topography of North Africa : collected and reprinted II / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1993.VII, 397, 7 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 144)
- 145) Texts and studies on the historical geography and topography of Africa : collected and reprinted / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1993.VIII, 399, 8 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 145)
- 146) Untersuchungen über die geographischen Entdeckungen der Portugiesen unter Heinrich dem Seefahrer / Johann Eduard Wappaus ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1993.XVI, 365 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 146)
- 147) Le pays des zendjs : ou la cote orientale d'Afrique au moyen-age : geographie, moeurs, productions, animaux legendaires : d'apres les ecrivains Arabes / L. Marcel Devic ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1993. 280 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 147)
- 148) Description del reino de Granada scada de los autores Arabigos / Francisco Javier Simonet ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen

Wissenschaften, 1993.VIII, 320, 30 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 148)

- 149)** Ensayo bio-bibliografico sobre los historiadores y geografos = Arabigo-Espanoles / Francisco Pons Boigues ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1993.514 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 149)
- 150)** La Peninsule Iberique au moyen-age d'apres le Kitâb ar-Rawd al-mi'tar fî habar al-aktar = Müntehabatu min kitâbi'l-ravdi'l-mitar fî haberi'l-aktar / Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Abdullah Himyeri, 900/1395 ; thk. E.[variste] Levi-Provençal ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1993.XXXIV, 310, 229 s. : hrt. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 150)
- 151)** Texts and studies on the historical geography and topography of al-Andalus : collected and reprinted I / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1993. VI, 368 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 151)
- 152)** Texts and studies on the historical geography and topography of al-Andalus : collected and reprinted II / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1993.VI, 388 s. : hrt. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 152)
- 153)** Biblioteca Arabo-Sicula : ossia raccolta di testi Arabici che toccano la geografia, la storia, le biografie e la bibliografia / Michele Amari ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994.88, 352 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 153)
- 154)** Biblioteca Arabo-Sicula : ossia raccolta di testi Arabici che toccano la geografia, la storia, le biografie e la bibliografia; Appendice alla Biblioteca Arabo-Sicula; Secondo appendice alla Biblioteca Arabo-Sicula / Michele Amari ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994.353-740, X, 71, 70, VIII, 46 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 154)
- 155)** Biblioteca Arabo-Sicula : versione Italiana volume primo / Michele Amari ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994.LXXXIII, 570 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 155)
- 156)** Biblioteca Arabo-Sicula : versione Italiana volume secondo / Michele Amari ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994.492 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 156)
- 157)** Biblioteca Arabo-Sicula : versione Italiana volume secondo; Biblioteca Arabo-Sicula : versione Italiana : appendice / Michele Amari ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994.493-838, XXI, 86 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 157)
- 158)** Texts and studies on the historical geography and topography Southern and Western Europe / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994.VII, 440 s. ; 23 cm -- (Islamic Geography ; 158)
- 159)** Studies on Ibrahim Ibn Yakub (2nd half 10th century) and on his account of Eastern Europe : collected and reprinted / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994.VI, 416 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 159)

- 160) Texts and studies on the historical geography and topography of Northern and Eastern Europe : collected and reprinted I / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994.VI, 316 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 160)
- 161) Texts and studies on the historical geography and topography of Northern and Eastern Europe : collected and reprinted II / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994.312 s. : res. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 161)
- 162) Texts and studies on the historical geography and topography of Northern and Eastern Europe : collected and reprinted III / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994.VI, 356 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 162)
- 163) Osteuropaishe und ostasiatische streifzuge : ethnologische und historisch-topographische studien zur geschichte des 9. und 10. jahrhunderts / J. Marquart ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994.XLVI, 557 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 163)
- 164) Silsiletü't-tevarih / Ebû Zeyd es-Sirafî ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994.202 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 164)
- 165) Translations of the travel accouts of Sulaiman At-Tagir (1st half 9th cent.) and Abu Zaid As-Sirafi (1st half 10th cent.) : collected and reprinted / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994.346 s. : res., hrt. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 165)
- 166) Studies on the travel accounts of Sallam At-Targuman (before 864), Harun B. Yahya (fl. about 912) and As-Sindibad Al-Bahri (fl. about 912) : collected and reprinted / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994.VI, 349 s. : res., tbl. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 166)
- 167) Ibn Foszlan's und anderer Araber berichte über die Russen alterer zeit : text und übersetzung mit kritisch - philologischen anmerkungen nebst drei beilagen / Christian Martin Joachim Frahn ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994.LXXXI, 281 ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 167)
- 168) Ibn Fadlan's reisebericht / Zekî Velidi Togan ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994. XXXIV, 336, 45 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 168)
- 169) Studies on the travel accounts of Ibn Fadlan (1st half 10th cent.) and Abu Dulaf (1st half 10th cent.) : collected and reprinted / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994.VI, 440 s. : hrt. res. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 169)
- 170) Sefernameh : relation du voyage: en Syrie, en Palestine, en en Egypte, en Arabie et en Perse = Sefernâme : ahbaru rihleti Nasır-ı Hüsrev ila Suriye ve Filistin ve Mısır ve'l-Cezireti'l-Arabiyye ve biladi Fars / Ebû Muin Nâsır b. Hüsrev b. Harif Nâsır-ı Hüsrev, 481/1088 ; yay. haz. Charles Schefer ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994.LVIII, 348, 97 s. : pln. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 170)

- 171) el-İ'tibar / Ebü'l-Muzaffer Müeyyidüdevle Üsame b. Mürşid İbn Münkız, 584/1188 ; nşr. Hartwig Derenbourg ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994.XII, 183 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 171)
- 172) The travels of Ibn Jubayr / Ebü'l-Hüseyn Muhammed b. Ahmed İbn Cübeyr, 614/1217 ; nşr. William Wright ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994.53, 363 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 172)
- 173) Studies on Ibn Gubair (d. 1217) : collected and reprinted / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994.VI, 244 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 173)
- 174) Studies on the rihla of Al-Abdari (1289) / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994.193 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 174)
- 175) Voyages d'Ibn Batoutah / Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Abdullah İbn Battuta, 770/1368 ; thk. C. Defremery, B. R. Sanguinetti ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994.1. c. (XLVI, 443 s.) ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 175)
- 176) Voyages d'Ibn Batoutah / Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Abdullah İbn Battuta, 770/1368 ; thk. C. Defremery, B. R. Sanguinetti ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994.2. c. (XIV, 465 s.) ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 176)
- 177) Voyages d'Ibn Batoutah / Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Abdullah İbn Battuta, 770/1368 ; thk. C. Defremery, B. R. Sanguinetti ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994.3. c. (XXVI, 476 s.) ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 177)
- 178) Voyages d'Ibn Batoutah / Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Abdullah İbn Battuta, 770/1368 ; thk. C. Defremery, B. R. Sanguinetti ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994.4. c. (479, 91 s.) ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 178)
- 179) Die reise des Arabers Ibn Batuta durch Indien und China (14. jahrhundert) / Ebu Abdullah Şemseddin Muhammed b. Abdullah İbn Battuta, 770/1368 ; haz. Hans von Mzik ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994. 489 s. : hrt. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 179)
- 180) Studies on Ibn Battuta (d. 1377) : collected and reprinted I / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994.VI, 204 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 180)
- 181) Studies on Ibn Battuta (d. 1377) : collected and reprinted II / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994.325 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 181)
- 182) Studies on Ibn Battuta (d. 1377) : collected and reprinted III / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994.VI, 300 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 182)

- 183)** Studies on Ibn Battuta (d. 1377) : collected and reprinted IV / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994.VI, 290 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 183)
- 184)** Studies on Abu Hamid Al-Garnati (d. 1170) : collected and reprinted / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994.304 s. : res. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 184)
- 185)** Rihletü't-Ticani : fi'l-biladi't-Tunusiye ve'l-Katar ve'l-Trablus / Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed et-Ticani Ticani, 708/1309 ; thk. Hasan Hüsnî Abdülvehhab ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994.502 s. : hrt. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 185)
- 186)** Voyage du Scheikh et-Tidjani dans la regence de Tunis : pendant les annees 706, 707 et 708 de l'Hegire (1306-1309) / Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed et-Ticani Ticani, 708/1309 ; trc. Alphonse Rousseau ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994.292 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 186)
- 187)** Deux recits de voyage inedits en Afrique du Nord au XV. siecle Abdalbasit B. Halil et Adorne / Robert Brunschvig ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994.265 s. : res. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 187)
- 188)** en-Nafhat el-miskiyya fi's-sifarat et-Tourkiyya : relation d'une ambassade Marocaine en Turquie 1589-1591 / Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Ali et-Temgruti Temgruti, 1003/1594 ; trc. Henry de Castries ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994.XVI, 130 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 188)
- 189)** Der gesandtschaftsbericht des Hasan Ben Ahmed El-Haimi / Hasan b. Ahmed Haymi ; haz. Felix Ernst Peiser ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994.219 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 189)
- 190)** Voyage en Espagne d'un Ambassadeur Marocain (1690-1691) / Ebu Abdullah el-Vezir Muhammed b. Abdülvehhab] [Gassani, 1119/1707 ; trc. H. Sauvaire ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994.252 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 190)
- 191)** L'Espagne vue par les voyageurs Musulmans de 1610 a 1930 / Henri Peres ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994.XXIII, 198 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 191)
- 192)** Nüzhetü'l-enzar fi fazli ilmi't-tarih ve'l-ahbar = Rihlatü'l-Vertelani / Hüseyin b. Muhammed Saïd b. Hüseyin (Vertilani) Cezairi Maliki Versilani, 1193/1779 ; nşr. Muhammed b. Ebû Şeneb ; ed. Fuat Sezgin. -- TIP -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994.1. c. (476 s.) ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 192)
- 193)** Nüzhetü'l-enzar fi fazli ilmi't-tarih ve'l-ahbar = Rihletü'l-Vertalani / Hüseyin b. Muhammed Saïd b. Hüseyin (Vertilani) Cezairi Maliki Versilani, 1193/1779 ; nşr. Muhammed b. Ebû Şeneb ; ed. Fuat Sezgin. -- TIP -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994.2. c. (477-814 s.) ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 193)
- 194)** The way to Mecca from the sixteenth to the nineteenth century : studies and translations : collected and reprinted / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994.

258 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 194)

- 195)** Quatre voyageurs Espagnols a Alexandrie d'Egypte : Benjamin de Tudela 1166-71 - Ibn Goubair 1183-85 - Pero Tafur 1435-39 - Ali Bey Abbassi (Domingo Badia) 1803-7 / Don Enrique Garcia de Herreros ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994.195 s. : res. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 195)
- 196)** l'Abrege des merveilles / Ebü'l-Hasan Ali b. Hüseyin b. Ali Mesud, 346/956 ; trc. Bernard Carra de Vaux ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994.XXXVI, 413 s. : res., şkl. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 196)
- 197)** Acâibü'l-mahlukat ve garaibü'l-mevcutat = Kosmographie / Ebü Yahyâ Zekeriyâ b. Muhammed b. Mahmûd Kazvini, 682/1283 ; yay. Ferdinand Wüstenfeld ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994.1. c. (XII, 452 s.) ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 197)
- 198)** Asarü'l-bilad ve ahbarü'l-ibad = Kosmographie / Ebü Yahyâ Zekeriyâ b. Muhammed b. Mahmûd Kazvini, 682/1283 ; yay. Ferdinand Wüstenfeld ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994.2. c. (X, 418 s.) ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 198)
- 199)** Kosmographie : nach der wüstenfeldschen textausgabe / Ebu Yahya Zekeriyâ b. Muhammed b. Mahmud Kazvini, 682/1283 ; trc. Hermann Ethe ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994.XII, 532 s. : şkl. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 199)
- 200)** Untersuchungen über den Ursprung und die bedeutung der Sternnamen / Ebu Yahya Zekeriyâ b. Muhammed b. Mahmud Kazvini, 682/1283 ; trc. Ludewing Ideler ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994. LXXII, 452 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 200)
- 201)** Studies on Zakariya b. Muhammad al-Qazwini (d. 1283) : collected and reprinted I / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994.VI, 308 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 201)
- 202)** Studies on Zakariya b. Muhammad al-Qazwini (d. 1283) : collected and reprinted II / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994.VI, 165 s. : res. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 202)
- 203)** Kitâbu nuhbeti'd-dehr fi acâibi'l-berri ve'l-bahr = Cosmographie / Ebü Abdullah Muhammed b. Abdurrahman Dimaşki, 727/1327 ; yay. M. A. F. Mehren ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994.XC, 385 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 203)
- 204)** Manuel de la cosmographie du moyen age / Ebu Abdullah Muhammed b. Abdurrahman Dimaşki, 727/1327 ; trc. M. A. F. Mehren ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994.XX, 443 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 204)
- 205)** Studies on al-Watwat (d. 1318), ad-Dimasqi (d. 1327), Ibn al-Wardi (d. c. 1446) and al-Bakuwi (15th cent) : collected and reprinted / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-

Islamischen Wissenschaften, 1994.VI, 355 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 205)

- 206) Kitābu Mu'cemi me'sta'cem = Das geographische wörterbuch / Abdullah b. Abdülazîz b. Muhammed Ebû Ubeyd el-Bekri, 487/1094 ; nşr. Ferdinand Wüstenfeld ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994.1. c. (8, 447 s.) ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 206)
- 207) Kitābu mu'cemi me'sta'cem = Das geographische wörterbuch / Abdullah b. Abdülazîz b. Muhammed Ebû Ubeyd el-Bekri, 487/1094 ; nşr. Ferdinand Wüstenfeld ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994.2. c. (56, 448-864 s.) ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 207)
- 208) Kitābü'l-Cibal ve'l-emkine ve'l-miyah = Az-Zamaksarii lexicon geographicum / Ebü'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-Zemaşeri, 538/1144 ; nşr. Matthias Salverda de Grav ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994.31, 201 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 208)
- 209) Kitābü'l-müşterik vad'an ve'l-müfterik suk'an = Jacut's Moscharik, das ist: lexicon geographischer homonyme / Ebü Abdullah Şihabeddin Yakut b. Abdullah Yakut el-Hamevi, 626/1229 ; nşr. Ferdinand Wüstenfeld ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994.XVIII, 45, 475 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 209)
- 210) Kitābu Mu'cemi'l-büldan = Jacut's geographisches wörterbuch / Ebü Abdullah Şihabeddin Yakut b. Abdullah Yakut el-Hamevi, 626/1229 ; nşr. Ferdinand Wüstenfeld ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994. I,1. c. (12, 429 s.) ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 210)
- 211) Kitābu Mu'cemi'l-büldan = Jacut's geographisches wörterbuch / Ebü Abdullah Şihabeddin Yakut b. Abdullah Yakut el-Hamevi, 626/1229 ; nşr. Ferdinand Wüstenfeld ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994.I,2. c. (430-942 s.) ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 211)
- 212) Kitābu Mu'cemi'l-büldan = Jacut's geographisches wörterbuch / Ebü Abdullah Şihabeddin Yakut b. Abdullah Yakut el-Hamevi, 626/1229 ; nşr. Ferdinand Wüstenfeld ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994.II,1. c. (512 s.) ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 212)
- 213) Kitābu Mu'cemi'l-büldan = Jacut's geographisches wörterbuch / Ebü Abdullah Şihabeddin Yakut b. Abdullah Yakut el-Hamevi, 626/1229 ; nşr. Ferdinand Wüstenfeld ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994.II,2. c. (513-968 s.) ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 213)
- 214) Kitābu Mu'cemi'l-büldan = Jacut's geographisches wörterbuch / Ebü Abdullah Şihabeddin Yakut b. Abdullah Yakut el-Hamevi, 626/1229 ; nşr. Ferdinand Wüstenfeld ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994. III,1. c. (458 s.) ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 214)
- 215) Kitābu Mu'cemi'l-büldan = Jacut's geographisches wörterbuch / Ebü Abdullah Şihabeddin Yakut b. Abdullah Yakut el-Hamevi, 626/1229 ; nşr. Ferdinand Wüstenfeld ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994.III,2. c. (459-936 s.) ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 215)
- 216) Kitābu Mu'cemi'l-büldan = Jacut's geographisches wörterbuch / Ebü Abdullah Şihabeddin Yakut b. Abdullah Yakut el-Hamevi, 626/1229 ; nşr. Ferdinand Wüstenfeld ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften,

- 1994.IV,1. c. (558 s.) ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 216)
- 217) Kitâbu Mu'cemi'l-büldan = Jacut's geographisches wörterbuch / Ebû Abdullah Şihabeddin Yakut b. Abdullah Yakut el-Hamevi, 626/1229 ; nşr. Ferdinand Wüstenfeld ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994.IV,2. c. (559-1068 s.) ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 217)
- 218) Kitâbu Mu'cemi'l-büldan = Jacut's geographisches wörterbuch / Ebû Abdullah Şihabeddin Yakut b. Abdullah Yakut el-Hamevi, 626/1229 ; nşr. Ferdinand Wüstenfeld ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994.V. c. (512 s.) ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 218)
- 219) Kitâbu Mu'cemi'l-büldan = Jacut's geographisches wörterbuch / Ebû Abdullah Şihabeddin Yakut b. Abdullah Yakut el-Hamevi, 626/1229 ; nşr. Ferdinand Wüstenfeld ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994.VI,1. c. (VII,262 s.) ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 219)
- 220) Kitâbu Mu'cemi'l-büldan = Jacut's geographisches wörterbuch / Ebû Abdullah Şihabeddin Yakut b. Abdullah Yakut el-Hamevi, 626/1229 ; nşr. Ferdinand Wüstenfeld ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994.VI,2. c. (VIII,263-781 s.) ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 220)
- 221) Dictionnaire géographique historique littéraire de la Perse et des contrees adjacentes : extrait du Mo'djem el-Bouldan de Yaqut / Ebu Abdullah Şihabeddin Yakut b. Abdullah Yakut el-Hamevi ; haz. C. Barbier de Meynard ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994.1. c. (XXI, 310 s.) ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 221)
- 222) Dictionnaire géographique historique littéraire de la Perse et des contrees adjacentes : extrait du Mo'djem el-Bouldan de Yaqut / Ebu Abdullah Şihabeddin Yakut b. Abdullah Yakut el-Hamevi ; haz. C. Barbier de Meynard ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994.2. c. (311-639 s.) ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 222)
- 223) Studies on Yaqut al-Hamawi (d. 1229) : collected and reprinted I / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994.VI, 153 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 223)
- 224) Studies on Yaqut al-Hamawi (d. 1229) : collected and reprinted II / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994.264 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 224)
- 225) Şecere-i Türk = Histoire des Mogols et des Tatares / Ebü'l-Gazi Bahadır, 1074/1663 ; thk. Le Baron Desmaisons ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994.1. c. (II, 386 s.) ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 225)
- 226) Histoire des Mogols et des Tatares / Ebü'l-Gazi Bahadır, 1074/1663 ; trc. Le Baron Desmaisons ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994.2. c. (IV, 393 s.) ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 226)
- 227) The tarikh-i-Rashid : a history of the Moghuls of Central Asia / Mirza Muhammed Haydar ; ed. N. Elias ; trc. E. Denison Ross ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994.1. c. (XXIII, 149 s.) ; 23 cm. --

(Islamic Geography ; 227)

- 228) The tarikh-i-Rashid : a history of the Moghuls of Central Asia / Mirza Muhammed Haydar ; ed. N. Elias ; trc. E. Denison Ross ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994.2. c. (150-535 s.) : ktl. hrt. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 228)
- 229) Eransahr : nach der geographie des ps. Moses Xorenaci : Mit historisch - kritischem Kommentar und historischen und topographischen Excursen / Josef Marquart ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994.358 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 229)
- 230) Studies by Jean Sauvaget on the historical geography and topography of Syria : collected and reprinted / Jean Sauvaget ; yay. haz. Fuat Sezgin Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994.VI, 462 s. : res., şkl., hrt., pln. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 230)
- 231) Studies by Gabriel Ferrand on Arab-Muslim geography, cartography and navigation : collected and reprinted I / Gabriel Ferrand ; ed. Fuat Sezgin ; trc. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994.154 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 231)
- 232) Studies by Gabriel Ferrand on Arab-Muslim geography, cartography and navigation : collected and reprinted II / Gabriel Ferrand ; ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994.377 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 232)
- 233) Studies by Gabriel Ferrand on Arab-Muslim geography, cartography and navigation : collected and reprinted III / Gabriel Ferrand ; ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994.342 s. : şkl. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 233)
- 234) Rerum normannicarum fontes Arabici / nşr. Alexander Seippel ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994.148, 45, LXXIV s. : hrt. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 234)
- 235) Texts and studies on Central Asia and the Amu Darya : collected and reprinted I / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994.274 s. : hrt. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 235)
- 236) Texts and studies on Central Asia and the Amu Darya : collected and reprinted II / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994. 298 s. : hrt. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 236)
- 237) Various studies on historical geography, cartography and travel accounts : collected and reprinted I / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994.VI, 251 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 237)
- 238) Various studies on historical geography, cartography and travel accounts : collected and reprinted II / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994.VI, 310 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 238)

- 239) Various studies on historical geography, cartography and travel accounts : collected and reprinted III / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994.VII, 326, 6 s. : res., şkl. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 239)
- 240) Mappae Arabicae : Arabische welt-und laenderkarten / Konrad Miller ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994.1. c. : hrt., res., şkl. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 240)
- 241) Mappae Arabicae : Arabische welt-und laenderkarten / Konrad Miller ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994. 2. c. : hrt., res., şkl. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 241)
- 242) Die geographische und historische erforschung des Orients mit besonderer berücksichtigung der Russischen arbeiten / Vasilij Viladimiroviç Barthold, 1349/1930 ; trc. E. Ramberg-Figulla ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1995.XIII, 225 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 242)
- 243) Turkestan : down to the Mongol invasion / Vasilij Viladimiroviç Barthold, 1349/1930 ; trc. H. A. R. Gibb ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1995.XIX, 513 s. ; 23 cm + 1 ktl. hrt. -- (Islamic Geography ; 243)
- 244) Das südliche ufer des Kaspischen meeres oder die nordprovinzen Persiens / G. Melgunof ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1995.XIV, 334 s. : res. ; 23 cm. + 1 ktl. hrt. -- (Islamic Geography ; 244)
- 245) Das buch der laender = Kitabü'l-Mesalik ve'l-memalik / Ebu İshak İbrahim b. Muhammed el-Farisi el-Kerhi İstahri, 346/957 ; trc. Andreas David Mordtman ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1995.XX, 204 s. : res., şkl. ; 23 cm. + 1 ktl. hrt. -- (Islamic Geography ; 245)
- 246) Texts and studies on Central Asia and the Amu Darya : collected and reprinted III / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1995.350 s. : hrt. ; 23 cm -- (Islamic Geography ; 246)
- 247) el-Mevaiz ve'l-i'tibar bi-(fi) zikri'l-hıtat ve'l-asar = el-Hıtatü'l-Makriziyye / Ebü'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b. Ali b. Abdülkadir Makrizi, 845/1442 ; ed. M. Gaston Wiet, Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1995.1. c. (XIX, 380 s.) ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 247)
- 248) el-Mevaiz ve'l-i'tibar bi-(fi) zikri'l-hıtat ve'l-asar = el-Hıtatü'l-Makriziyye / Ebü'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b. Ali b. Abdülkadir Makrizi, 845/1442 ; ed. M. Gaston Wiet, Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1995.2. c. (IX, 228 s.) ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 248)
- 249) el-Mevaiz ve'l-i'tibar bi-(fi) zikri'l-hıtat ve'l-asar = el-Hıtatü'l-Makriziyye / Ebü'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b. Ali b. Abdülkadir Makrizi, 845/1442 ; ed. M. Gaston Wiet, Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1995. 3. c. (XIV, 379 s.) ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 249)
- 250) el-Mevaiz ve'l-i'tibar bi-(fi) zikri'l-hıtat ve'l-asar = el-Hıtatü'l-Makriziyye / Ebü'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b. Ali b. Abdülkadir Makrizi, 845/1442 ; ed. M. Gaston Wiet, Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen

- Wissenschaften, 1995.4. c. (VI, 373 s.) ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 250)
- 251)** el-Mevaiz ve'l-i'tibar bi-(fi) zikri'l-hitat ve'l-asar = el-Hitatu'l-Makriziyye / Ebü'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b. Ali b. Abdülkadir Makrizi, 845/1442 ; ed. M. Gaston Wiet, Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1995.5. c. (184 s.) ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 251)
- 252)** Memoires geographiques et historiques sur l'Egypte et sur quelques contrees voisines / Etienne Quatremere ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1997.1. c. (X, 524 s.) ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 252)
- 253)** Memoires geographiques et historiques sur l'Egypte et sur quelques contrees voisines; Observations sur quelques points de la geographie de l'Egypte / Etienne Quatremere ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1997.2. c. (532, 73 s.) ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 253)
- 254)** Studies on the geography of Islamic countries : selected and reprinted / Henry Rawlinson ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1997.288 s. : 3 ktl. hrt. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 254)
- 255)** Eclaircissements geographiques sur la carte de l'Inde / Henry Rawlinson ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1997.XI, VI, 161, 11 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 255)
- 256)** Memoires sur l'Egypte ancienne et moderne suivis d'une description du golfe Arabique ou de la mer Rouge / Jean-Baptiste Bourguignon d'Anville ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1997.XVI, 277, XXIII s. : 6 ktl. hrt. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 256)
- 257)** Zaferrü'l-valih bi muzafferi ve alihi fi tarihi Kucerat / Abdullah b. Muhammed Ömer el-Asafi Uluğhani el-Hac ed-Debir, 1014/1605 ; ed. E. Denison Ross, Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1997.1. c. (XV, 390 s.) ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 257)
- 258)** Zaferrü'l-valih bi muzafferi ve alihi fi tarihi Kucerat / Abdullah b. Muhammed Ömer el-Asafi Uluğhani el-Hac ed-Debir, 1014/1605 ; ed. E. Denison Ross, Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1997.2. c. (XXXVIII, 391-852 s.) ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 258)
- 259)** Zaferrü'l-valih bi muzafferi ve alihi fi tarihi Kucerat / Abdullah b. Muhammed Ömer el-Asafi Uluğhani el-Hac ed-Debir, 1014/1605 ; ed. E. Denison Ross, Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1997.3. c. (CXV, 41, 853-1067 s.) ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 259)
- 260)** Memoir of a map of Hindoostan or the Mogul Empire : with an introduction, illustrative of the geography and present division of that country and a map the countries situated between the heads of the Indian rivers, and the Caspian sea / James Rennell, 1830 ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1997.1. c. (XXXVI, CXI, 201 s.) : 3 ktl. hrt. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 260)
- 261)** Memoir of a map of Hindoostan or the Mogul Empire : with an introduction, illustrative of the geography and present division of that country and a map the countries situated between the heads of the Indian rivers, and the Caspian sea / James Rennell, 1830 ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1997.2. c. (202-428, VIII, 51 s.) : 3 ktl. hrt. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 261)

- 262) Recueil de cartes géographiques pour la description de l'Indostan / James Rennell, 1830 ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1997.39 s. : 11 ktl. hrt. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 262)
- 263) The Tuzuk-i-Jahangiri or memoirs of Jahangir : from the first to the twelfth year of his reign / Ebü'l-Muzaffer Nureddin Muhammed Cihangir b. Ekber Cihangiri, 1037/1627 ; trc. Alexander Rogers ; ed. Henry Beveridge, Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1997.1. c. (XV, 478 s.) ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 263)
- 264) The Tuzuk-i-Jahangiri or memoirs of Jahangir : from the thirteenth to the beginning of the nineteenth year of his reign / Ebü'l-Muzaffer Nureddin Muhammed Cihangir b. Ekber Cihangiri, 1037/1627 ; trc. Alexander Rogers ; ed. Henry Beveridge, Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1997.2. c. (VII, 315 s.) ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 264)
- 265) Les Pays / İbn Vazih Ahmed b. İshak b. Ca'fer el-Ya'kubi Yakubi, 292/905 ; trc. Gaston Wiet ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1997.XXXI, 291 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 265)
- 266) Kitâbü'l-istibsar fî acâibi'l-emsar = Kitâb al-Istibsar fî A'ja'ib al-Amsar : description de la Mekke et Medine, de l'Égypte et de l'Afrique septentrionale / Ebü Ali el-Hasan b. Ali b. Ömer Merrakuşi, 660/1262 ; thk. Sa'd Zaglul Abdülhamid ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1997.X, 90, 252 ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 266)
- 267) Notices et extraits des manuscrits de la Bibliothèque du Roi / Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Yahya İbn Fazlullah el-Ömeri, 749/1349 ; trc. Etienne Quatremere ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1997.151-381 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 267)
- 268) Palestine - Mohammedan Holy Land / Charles D. Matthews ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1997.XXX, 176 s. : ktl. hrt. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 268)
- 269) The history of India : as told by its own historians : the Muhammadan period / ed. Henry Miers Elliot, John Dowson, Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1997.1. c. (XXXII, 541 s.) ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 269)
- 270) The history of India : as told by its own historians : the Muhammadan period / ed. Henry Miers Elliot, John Dowson, Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1997.2. c. (X, 579 s.) : res. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 270)
- 271) The history of India : as told by its own historians : the Muhammadan period / ed. Henry Miers Elliot, John Dowson, Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1997.3. c. (X, 627 s.) ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 271)
- 272) The history of India : as told by its own historians : the Muhammadan period / ed. Henry Miers Elliot, John Dowson, Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1997.4. c. (X, 563 s.) ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 272)
- 273) The history of India : as told by its own historians : the Muhammadan period / ed. Henry Miers Elliot, John Dowson, Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1997.5. c. (VIII, 575 s.) ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 273)

- 274) The history of India : as told by its own historians : the Muhammadan period / ed. Henry miers Elliot, John Dowson, Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1997.6. c. (VII, 574 s.) ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 274)
- 275) The history of India : as told by its own historians : the Muhammadan period / ed. Henry miers Elliot, John Dowson, Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1997.7. c. (VI, 573 s.) ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 275)
- 276) The history of India : as told by its own historians : the Muhammadan period / ed. Henry miers Elliot, John Dowson, Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1997.8. c. (XXXI, 444, LXXIX s.) ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 276)
- 277) Geographie d'AboulFeda traduite de l'Arabe en Francais : introduction generale a la geographie des orientaux / İmadüddin el-Melikü'l-Müeyyed İsmail b. Ali Ebü'l-Fida, 732/1331 ; ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. çev. Joseph-Toussaint Reinaud. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1998.1. c. (IX, CDLXIV, 7 s.) ; 24 cm. -- (Islamic Geography ; 277)
- 278) Geographie d'AboulFeda traduite de l'Arabe en Francais : traduction du texte Arabe et index general / İmadüddin el-Melikü'l-Müeyyed İsmail b. Ali Ebü'l-Fida, 732/1331 ; ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. çev. Joseph-Toussaint Reinaud, Stanislas Guyard. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1998.2. c. 1-2. kısım. (327, 320 s.) ; 24 cm. -- (Islamic Geography ; 278)
- 279) el-Mu'cib fi telhisi ahbari'l-Magrib / Ebü Muhammed Muhyiddin Abdülvahid Abdülvahid el-Merraküşî, 647/1250 ; edited by Fuat Sezgin ; edited from a. ms. in the University Library of Leyden, the only one extant in Europe by R. Dozy. -- 2. bs. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften = Institute for the History of Arabic-Islamic Science at Johann Wolfgang Goethe University, 1429-2008.XXI, 290 s. ; 24 cm. -- (Islamic Geography ; 279)ISBN 978-3-8298-1241-2
- 280) el-Mu'cib fi telhisi ahbari'l-Magrib / Ebü Muhammed Muhyiddin Abdülvahid Abdülvahid el-Merraküşî, 647/1250 ; edited by Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften = Institute for the History of Arabic-Islamic Science at Johann Wolfgang Goethe University, 2008.331 s. ; 24 cm. -- (Islamic Geography ; 280)ISBN 978-3-8298-1242-9
- 281) Katib Çelebi (Haggi Halifa) and the Gihan-Nüma texts and studies I / Hacı Halife Mustafa b. Abdullah Katib Çelebi, 1067/1657 ; edited by Fuat Sezgin ; collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften = Institute for the History of Arabic-Islamic Science at Johann Wolfgang Goethe University, 2008.336 s. ; 24 cm. -- (Islamic Geography ; 281)ISBN 978-3-8298-1243-6
- 282) Katib Çelebi (Haggi Halifa) and the Gihan-Nüma text and studies II = Katip Çelebi (Hacı Halife) m. 1657/ h. 1067) Kitab-ı Cihannüma / Hacı Halife Mustafa b. Abdullah Katib Çelebi, 1067/1657 ; collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften = Institute for the History of Arabic-Islamic Science at Johann Wolfgang Goethe University, 2008.255 s. ; 24 cm. -- (Islamic Geography ; 282)ISBN 978-3-8298-1244-3
- 283) Evliya Çelebi (d.c. 1095/1684) and the Seyahatname text and studies I / Evliya Çelebi ; collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften = Institute for the History of Arabic-Islamic Science at Johann Wolfgang

- Goethe University, 2008.391 s. ; 24 cm. -- (Islamic Geography ; 283)ISBN 978-3-8298-1246-7
- 284)** Evliya Çelebi (d.c. 1095/1684) and the Seyahatname text and studies II / Evliya Çelebi ; collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften = Institute for the History of Arabic-Islamic Science at Johann Wolfgang Goethe University, 2008.404 s. ; 24 cm. -- (Islamic Geography ; 284)ISBN 978-3-8298-1247-4
- 285)** Evliya Çelebi (d.c. 1095/1684) and the Seyahatname text and studies III / Evliya Çelebi ; collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften = Institute for the History of Arabic-Islamic Science at Johann Wolfgang Goethe University, 2008.381 s. ; 24 cm. -- (Islamic Geography ; 285)ISBN 978-3-8298-1248-1
- 286)** Evliya Çelebi (d.c. 1095/1684) and the Seyahatname text and studies IV / Evliya Çelebi ; collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften = Institute for the History of Arabic-Islamic Science at Johann Wolfgang Goethe University, 2008.382 s. ; 24 cm. -- (Islamic Geography ; 286)ISBN 978-3-8298-1249-8
- 287)** Das Anatolische wegenetz nach Osmanischen quellen / Franz Taeschner ; edited by Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften = Institute for the History of Arabic-Islamic Science at Johann Wolfgang Goethe University, 2008.1. c. (XVI, 246, [29]) s. ; 24 cm. -- (Islamic Geography ; 287)ISBN 978-3-8298-1251-1
- 288)** Das Anatolische wegenetz nach Osmanischen quellen / Franz Taeschner ; edited by Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : [y.y.], 2008.2. c. (VIII, 142, [14]) s. ; 24 cm. -- (Islamic Geography ; 288) ISBN 978-3-8298-1252-8
- 289)** The Ottoman geographers : Kemal Reis (d. 917/1511), Piri Reis (d. 961/1554) and Sidi Ali (d.970/1562) texts and studies / edited by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften = Institute for the History of Arabic-Islamic Science at Johann Wolfgang Goethe University, 2008. 341 s. ; 24 cm. -- (Islamic Geography ; 289) ISBN 978-3-8298-1253-5
- 290)** The Ottoman geographers and cartographers text and studies I / collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften = Institute for the History of Arabic-Islamic Science at Johann Wolfgang Goethe University, 2008. 349 s. ; 24 cm. -- (Islamic Geography ; 290) ISBN 978-3-8298-1254-2
- 291)** The Ottoman geographers and cartographers text and studies II / collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften = Institute for the History of Arabic-Islamic Science at Johann Wolfgang Goethe University, 2008. 340 s. ; 24 cm. -- (Islamic Geography ; 291) ISBN 978-3-8298-1255-9

**ALMANCA ARABİSTİK ÇALIŞMALAR BİBLİYOGRAFYA
SERİSİ
(TOPLAM 26 CİLT)**

- 1) Bibliographie der Deutschsprachigen Arabistik und Islamkunde : von den anfaengen bis 1986 nebst literatur über die Arabischen laender der gegenwart: autoren G-H / herausgegeben von Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften an der Johann Wolfgang Goethe-Universitaet, 1992.14. c. (579 s.) ; 24 cm. -- (Veröffentlichungen der Institutes für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften ; Reihe A. . Texte und studien ; Band 3, 14)
- 2) Bibliographie der Deutschsprachigen Arabistik und Islamkunde : von den anfaengen bis 1986 nebst literatur über die Arabischen laender der gegenwart: autoren Sp-Z / herausgegeben von Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften an der Johann Wolfgang Goethe-Universitaet, 1993.18. c. (619 s.) ; 24 cm. -- (Veröffentlichungen der Institutes für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften ; Reihe A. . Texte und studien ; Band 3, 18)
- 3) Bibliographie der Deutschsprachigen Arabistik und Islamkunde : von den anfaengen bis 1986 nebst literatur über die Arabischen laender der gegenwart: register der rezensenten / herausgegeben von Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften an der Johann Wolfgang Goethe-Universitaet, 1993.19. c. (718 s.) ; 24 cm. -- (Veröffentlichungen der Institutes für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften ; Reihe A. . Texte und studien ; Band 3, 19)
- 4) Bibliographie der Deutschsprachigen Arabistik und Islamkunde : von den anfaengen bis 1986 nebst literatur über die Arabischen laender der gegenwart: I- personenregister. II- register der primaerliteratur / herausgegeben von Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften an der Johann Wolfgang Goethe-Universitaet, 1995.20. c. (383 s.) ; 24 cm. -- (Veröffentlichungen der Institutes für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften ; Reihe A. . Texte und studien ; Band 3, 20)
- 5) Bibliographie der Deutschsprachigen Arabistik und Islamkunde : von den anfaengen bis 1986 nebst literatur über die Arabischen laender der gegenwart : allgemeines und hilfsmittel der forschung / herausgegeben von Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften an der Johann Wolfgang Goethe-Universitaet, 1990.1. c. (LXXI, 307, 17 s.) ; 24 cm. -- (Reihe ; A. . Texte und studien ; Band 3, 1)
- 6) Bibliographie der Deutschsprachigen Arabistik und Islamkunde : von den anfangen bis 1986 nebst literatur über die Arabischen laender der gegenwart: Arabische laender im 19. und 20. jahrhundert / herausgegeben von Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften an der Johann Wolfgang Goethe-Universitaet, 1992.10. c. (X, 707, 6 s.) ; 24 cm. -- (Reihe ; A. . Texte und studien ; Band 3, 10)
- 7) Bibliographie der Deutschsprachigen Arabistik und Islamkunde : von den anfaengen bis 1986 nebst literatur über die Arabischen laender der gegenwart: nachrtage, inhaltsübersicht, quellen / herausgegeben von Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften an der Johann Wolfgang Goethe-Universitaet, 1992.11. c. (VI, 557, 41 s.) ; 24 cm. -- (Reihe ; A. . Texte und studien ; Band 3, 11)
- 8) Bibliographie der Deutschsprachigen Arabistik und Islamkunde : von den anfaengen bis 1986 nebst literatur über die Arabischen laender der gegenwart: autoren A-B / herausgegeben von Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften an der Johann Wolfgang Goethe-Universitaet, 1992.12. c. (494 s.) ; 24 cm. --

(Reihe ; A. . Texte und studien ; Band 3, 12)

- 9) Bibliographie der Deutschsprachigen Arabistik und Islamkunde : von den anfaengen bis 1986 nebst literatur über die Arabischen laender der gegenwart: autoren C-F / herausgegeben von Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften an der Johann Wolfgang Goethe-Universitaet, 1992.13. c. (478 s.) ; 24 cm. -- (Reihe ; A. . Texte und studien ; Band 3, 13)
- 10) Bibliographie der Deutschsprachigen Arabistik und Islamkunde : von den anfaengen bis 1986 nebst literatur über die Arabischen laender der gegenwart: autoren I-L / herausgegeben von Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften an der Johann Wolfgang Goethe-Universitaet, 1992.15. c. (527 s.) ; 24 cm. -- (Reihe ; A. . Texte und studien ; Band 3, 15)
- 11) Bibliographie der Deutschsprachigen Arabistik und Islamkunde : von den anfaengen bis 1986 nebst literatur über die Arabischen laender der gegenwart: autoren R-So / herausgegeben von Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften an der Johann Wolfgang Goethe-Universitaet, 1993.17. c. (613 s.) ; 24 cm. -- (Reihe ; A.. Texte und studien ; Band 3, 15)
- 12) Bibliographie der Deutschsprachigen Arabistik und Islamkunde : von den anfaengen bis 1986 nebst literatur über die Arabischen laender der gegenwart: autoren M-Q / herausgegeben von Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften an der Johann Wolfgang Goethe-Universitaet, 1993.16. c. (520 s.) ; 24 cm. -- (Reihe ; A. . Texte und studien ; Band 3, 16)
- 13) Bibliographie der Deutschsprachigen Arabistik und Islamkunde : von den anfaengen bis 1986 nebst literatur über die Arabischen laender der gegenwart : Islam, religion und theologie, recht und sitte / herausgegeben von Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften an der Johann Wolfgang Goethe-Universitaet, 1990.2. c. (XVI, 729, 8 s.) ; 24 cm. -- (Reihe ; A. . Texte und studien ; Band 3, 2)
- 14) Bibliographie der Deutschsprachigen Arabistik und Islamkunde : von den anfaengen bis 1986 nebst literatur über die Arabischen laender der gegenwart: register der sachbegriffe unter einschluss ethnischer und geographischer namen / herausgegeben von Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften an der Johann Wolfgang Goethe-Universitaet, 1995. 21. c. (639 s.) ; 24 cm. -- (Reihe ; A. . Texte und studien ; Band 3, 21)
- 15) Bibliographie der Deutschsprachigen Arabistik und Islamkunde : 1987-1994 und nachtraege : I. Allgemeines II. Islam : religion und theologie : recht und sitte / herausgegeben von Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften an der Johann Wolfgang Goethe-Universitaet, 2001. 1. c. (XLVII, 465 ss.) ; 24 cm. -- (Reihe ; A. . Texte und studien ; Band 3, 22) ISBN 3-8298-0830-5
- 16) Bibliographie der Deutschsprachigen Arabistik und Islamkunde : 1987-1994 : III. Arabische sprache. Philologie IV. Poesie und Prosa / herausgegeben von Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften an der Johann Wolfgang Goethe-Universitaet, 2006. 2. c. (X, 330 s.) ; 24 cm. -- (Reihe ; A. . Texte und studien ; Band 3, 23) ISBN 3-8298-0831-3
- 17) Bibliographie der Deutschsprachigen Arabistik und Islamkunde : 1987-1994 / herausgegeben von Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften an der Johann Wolfgang Goethe-Universitaet, 2006.4. c. (VII, 524 s.) ; 24 cm. -- (Reihe ; A. . Texte und studien ; Band 3, 25) ISBN 3-8298-0833-X

- 18) Bibliographie der Deutschsprachigen Arabistik und Islamkunde : 1987-1994 / herausgegeben von Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften an der Johann Wolfgang Goethe-Universität, 2006.5. c. (VI, 525 s.) ; 24 cm. -- (Reihe ; A. . Texte und studien ; Band 3, 26)
- 19) Bibliographie der Deutschsprachigen Arabistik und Islamkunde : 1987-1994 / herausgegeben von Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften an der Johann Wolfgang Goethe-Universität, 2006.6. c. (VII, 223 s.) ; 24 cm. -- (Reihe ; A. . Texte und studien ; Band 3, 27)
ISBN 3-8298-0835-6
- 20) Bibliographie der Deutschsprachigen Arabistik und Islamkunde : von den anfaengen bis 1986 nebst literatur über die Arabischen laender der gegenwart : Arabische sprache, philologie / herausgegeben von Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften an der Johann Wolfgang Goethe-Universität, 1991.3. c. (VII, 351, 8 s.) ; 24 cm. -- (Reihe ; A. . Texte und studien ; Band 3, 3)
- 21) Bibliographie der Deutschsprachigen Arabistik und Islamkunde : von den anfaengen bis 1986 nebst literatur über die Arabischen laender der gegenwart : poesie und prosa / herausgegeben von Fuat Sezgin ; in zusammenarbeit mit Gesine Degener, Carl Ehrig-Eggert, Norbert Löchter. - - Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften an der Johann Wolfgang Goethe-Universität, 1991.
4. c. (XII, 371, 7 s.) ; 24 cm. -- (Reihe ; A. . Texte und studien ; Band 3, 4)
- 22) Bibliographie der Deutschsprachigen Arabistik und Islamkunde : von den anfaengen bis 1986 nebst literatur über die Arabischen laender der gegenwart : wissenschaftschichte, philosophie, medizen und naturwissenschaften / herausgegeben von Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften an der Johann Wolfgang Goethe-Universität, 1991.
5. c. (XVIII, 602, 9 s.) ; 24 cm. -- (Reihe ; A. . Texte und studien ; Band 3, 4)
- 23) Bibliographie der Deutschsprachigen Arabistik und Islamkunde : von den anfaengen bis 1986 nebst literatur über die Arabischen laender der gegenwart : kulturgeschichte, gewerbe, handwerke und künste / herausgegeben von Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften an der Johann Wolfgang Goethe-Universität, 1991.6. c. (XIII, 467, 8 s.) ; 24 cm. -- (Reihe ; A. . Texte und studien ; Band 3, 6)
- 24) Bibliographie der Deutschsprachigen Arabistik und Islamkunde : von den anfaengen bis 1986 nebst literatur über die Arabischen laender der gegenwart: geschichte, wirtschaft und verwaltung bis ca 1800 / herausgegeben von Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften an der Johann Wolfgang Goethe-Universität, 1991.7. c. (XIII, 639, 9 s.) ; 24 cm. -- (Reihe ; A. . Texte und studien ; Band 3, 7)
- 25) Bibliographie der Deutschsprachigen Arabistik und Islamkunde : von den anfaengen bis 1986 nebst literatur über die Arabischen laender der gegenwart: geschichte, wirtschaft und verwaltung bis ca 1800 / herausgegeben von Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften an der Johann Wolfgang Goethe-Universität, 1991.8. c. (XI, 776, 7 s.) ; 24 cm. -- (Reihe ; A. . Texte und studien ; Band 3, 8)
- 26) Bibliographie der Deutschsprachigen Arabistik und Islamkunde : von den anfaengen bis 1986 nebst literatur über die Arabischen laender der gegenwart: geschichte, wirtschaft und verwaltung bis ca 1800 / herausgegeben von Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften an der Johann Wolfgang Goethe-Universität, 1991.9. c. (XII, 472, 7 s.) ; 24 cm. -- (Reihe ; A. . Texte und studien ; Band 3, 9)

DOĞU KÜTÜPHANESİ VEYA EVRENSEL SÖZLÜK SERİSİ (TOPLAM 8 CİLT)

- 1) Bibliotheque Orientale ou dictionnaire universel / Barthelemy D'Herbelot, 1106/1695 ; ed. Fuat Sezgin. -- TIP -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science ; Johann Wolfgang Goethe University, 1995.1. c. 1. kısım (XLVI; 320 s.) ; 24 cm.
- 2) Bibliotheque orientale ou dictionnaire universel / Barthelemy D'Herbelot, 1106/1695 ; ed. Fuat Sezgin. -- TIP -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science ; Johann Wolfgang Goethe University, 1995.1. c. 2. kısım (321-663 s.) ; 24 cm.
- 3) Bibliotheque orientale ou dictionnaire universel / Barthelemy D'Herbelot, 1106/1695 ; ed. Fuat Sezgin. -- TIP -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science ; Johann Wolfgang Goethe University, 1995.2. c. 1. kısım (368 s.) ; 24 cm.
- 4) Bibliotheque orientale ou dictionnaire universel / Barthelemy D'Herbelot, 1106/1695 ; ed. Fuat Sezgin. -- TIP -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science ; Johann Wolfgang Goethe University, 1995.2. c. 2. kısım (369-753 s.) ; 24 cm.
- 5) Bibliotheque orientale ou dictionnaire universel / Barthelemy D'Herbelot, 1106/1695 ; ed. Fuat Sezgin. -- TIP -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science ; Johann Wolfgang Goethe University, 1995.3. c. 1. kısım (288 s.) ; 24 cm.
- 6) Bibliotheque orientale ou dictionnaire universel / Barthelemy D'Herbelot, 1106/1695 ; ed. Fuat Sezgin. -- TIP -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science ; Johann Wolfgang Goethe University, 1995.3. c. 2. kısım (289-625 s.) ; 24 cm.
- 7) Bibliotheque orientale ou dictionnaire universel / Barthelemy D'Herbelot, 1106/1695 ; ed. Fuat Sezgin. -- TIP -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science ; Johann Wolfgang Goethe University, 1995.4. c. 1. kısım (366 s.) ; 24 cm.
- 8) Bibliotheque orientale ou dictionnaire universel / Barthelemy D'Herbelot, 1106/1695 ; ed. Fuat Sezgin. -- TIP -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science ; Johann Wolfgang Goethe University, 1995.4. c. 2. kısım (367-765 s.) ; 24 cm.

TIPKIBASIM SERİSİ (TOPLAM 171 CİLT)

- 1) el-İntisar li'l-Kur'ân = justice to the Qur'an / Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib b. Muhammed Basri Bakıllani, 403/1013 ; thk. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1986/1407. 603, 8 s. ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile edition ; volume 40)
- 2) el-İntisar li'l-Kur'ân / Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib b. Muhammed Basri Bakıllani, 403/1013 ; thk. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1986/1407. 603, 8 s. ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile edition ; volume 40)
- 3) Tefsirü'l-kasaidi's-seb'i'l-muallakat = commentary on the nine selected odes / Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed b. İsmail el-Muradi Nehhas, 338/950 ; thk. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1985.1. c. (434 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; 13, 1)
- 4) Tefsirü'l-kasaidi's-seb'i'l-muallakat = commentary on the nine selected odes / Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed b. İsmail el-Muradi Nehhas, 338/950 ; thk. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am

- Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1985.2. c. (379 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; 13, 2)
- 5) Kamilü's-sinaati't-tibbiyye = the complete medical art / Ali b. el-Abbas Mecusi ; thk. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1985/1405.1. c. (513 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; 16, 1)
  - 6) Kamilü's-sinaati't-tibbiyye = the complete medical art / Ali b. el-Abbas Mecusi ; thk. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1985/1405.2/1. c. (429 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; 16, 2)
  - 7) Kamilü's-sinaati't-tibbiyye = the complete medical art / Ali b. el-Abbas Mecusi ; thk. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1985/1405.2/2. c. (4126 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; 16, 3)
  - 8) Mesalikü'l-ebzar fî memaliki'l-emsar = routes toward insight into the capital empires / Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Yahyâ İbn Fazlullah el-Ömeri, 749/1349 ; ed. Fuad Sezgin. -- TIP - - Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1988.18. c. (267 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; 46, 18)
  - 9) Mesalikü'l-ebzar fî memaliki'l-emsar = routes toward insight into the capital empires / Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Yahyâ İbn Fazlullah el-Ömeri, 749/1349 ; ed. Fuad Sezgin. -- TIP - - Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1988.19. c. (371 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; 46, 19)
  - 10) Mesalikü'l-ebzar fî memaliki'l-emsar = routes toward insight into the capital empires / Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Yahyâ İbn Fazlullah el-Ömeri, 749/1349 ; ed. Fuat Sezgin. -- TIP - - Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1988.22. c. (221 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; 46, 22)
  - 11) Mesalikü'l-ebzar fî memaliki'l-emsar = routes toward insight into the capital empires / Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Yahyâ İbn Fazlullah el-Ömeri, 749/1349 ; ed. Fuat Sezgin. -- TIP - - Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1988.24. c. (338 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; 46, 24)
  - 12) Feharisu mesaliki'l-ebzar fî memaliki'l-emsar = routes toward insight into the capital empires : indices : second part / ed by Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2001.2. c. (339-650 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; 46, 29)
  - 13) Compendium of the properties of diverse plants and various kinds of simple drugs = el-Cami' li-sıfatı eştati'n-nebat ve durubi envai'l-müfredat / Abu Abdallah Muhammad b. Muhammad b. Abdallah Idrisi, 560/1165 ; ed. Fuat Sezgin, Mazen Amawi, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1995/1415 .1. c. (IX, 294 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; 58, 1)
  - 14) Câmiü'l-mebadi ve'l-gayat fî ilmi'l-mikat = comprehensive collection of principles and objectives in the science of timekeeping / Ebû Ali el-Hasan b. Ali b. Ömer Merraküşî, 660/1262 ; ed. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1984.1. c. (VII, 379, 6 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; Volume 1, 1)
  - 15) Câmiü'l-mebadi ve'l-gayat fî ilmi'l-mikat / Ebû Ali el-Hasan b. Ali b. Ömer Merraküşî, 660/1262 ; ed. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1984.1. c. (VII, 379, 6 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; Volume 1,1)

- 16) Kitâbü'd-delail = the book of indications / el-Hasan es-Süryani en-Nusayri İbnü'l-Bühlül ; thk. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1985/1405.579, 6 s. ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 10)
- 17) Kitâbü'd-delail = the book of indications / el-Hasan es-Süryani en-Nusayri İbnü'l-Bühlül ; thk. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1985/1405.579, 6 s. ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 10)
- 18) Kitâb fî halli şükuki kitâb euclides fi'l-usul ve şerhu maa / Ebû Ali Hasan b. Hasan el-Basri el-Misri İbnü'l-Heysem, 430/1039 ; thk. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1985. 407, 7 s. ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; Volume 11)
- 19) Kitâb fî halli şükuki kitâb euclides fi'l-usul ve şerhu maa = on the resolution of doubts in Euclid's elements and interpretation of its special meanings / Ebû Ali Hasan b. Hasan el-Basri el-Misri İbnü'l-Heysem, 430/1039 ; thk. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1985. 407, 7 s. ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 11)
- 20) en-Nasih ve'l-mensuh fi'l-Kur'ân = the abrogating and abrogated in the Koran / Kâsım b. Sellam el-Herevi el-Ezdi Ebû Ubeyd, 224/838 ; thk. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1985/1405.VI, 419, 6 s. ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 12)
- 21) en-Nasih ve'l-mensuh fi'l-Kur'ân = the abrogating and abrogated in the Koran / Kâsım b. Sellam el-Herevi el-Ezdi Ebû Ubeyd, 224/838 ; thk. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1985/1405.VI, 419, 6 s. ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 12)
- 22) Tefsirü'l-kasaidi's-seb'i'l-muallakat = commentary on the nine selected odes / Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed b. İsmail el-Muradi Nehhas, 338/950 ; thk. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1985.1. c. (434 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 13, 1)
- 23) Tefsirü'l-kasaidi's-seb'i'l-muallakat = commentary on the nine selected odes / Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed b. İsmail el-Muradi Nehhas, 338/950 ; thk. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1985.2. c. (379 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 13, 2)
- 24) Cevamiü'l-ulum = compendium of sciences / İbn Feriun ; thk. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1985.171, 6 s. ; 30 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 14)
- 25) Kitâbü'r-revha = the book of well-being / Mühezzebeddin Ahmed b. el-Hasan Cerbazkani ; thk. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1985.1. c. (311 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 15, 1)
- 26) Kitâbü'r-revha = the book of well-being (in using the letters dad and za) / Mühezzebeddin Ahmed b. el-Hasan Cerbazkani ; thk. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1985.1.c. (311 s.) ; 24 cm. (Series ; C. Facsimile editions ; volume 15, 1)
- 27) Kitâbü'r-revha = the book of well-being (in using the letters dad and za) / Mühezzebeddin Ahmed b. el-Hasan Cerbazkani ; thk. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1985.2. c. (290 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; Volume 15, 2)

- 28) Kitâbü'r-revha = the book of well-being / Mühezzebeddin Ahmed b. el-Hasan Cerbazkani ; thk. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1985.2. c. (290 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 15, 2)
- 29) Kamilü's-sinaati't-tıbbiyye = the complete medical art / Ali b. el-Abbas Mecusi ; thk. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1985/1405.1. c. (513 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 16, 1)
- 30) Kamilü's-sinaati't-tıbbiyye = the complete medical art / Ali b. el-Abbas Mecusi ; thk. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1985/1405.2/1. c. (429 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 16, 2)
- 31) Kamilü's-sinaati't-tıbbiyye = the complete medical art / Ali b. el-Abbas Mecusi ; thk. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1985/1405.2/2. c. (416 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 16, 3)
- 32) Künaş fi't-tıb = book on medicine / Yakub Keşkeri ; thk. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1985.586, 12 s. ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 17)
- 33) Künaş fi't-tıb = book on medicine / Yakub Keşkeri ; thk. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1985.586 s. ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 17)
- 34) Edebü't-tabib = the conduct of the physician / İshak b. Ali Rehavi ; thk. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1985.223, 7 s. ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 18)
- 35) Edebü't-tabib = the conduct of the physician / İshak b. Ali Rehavi ; thk. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1985.223, 7 s. ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 18)
- 36) Mesalihü'l-ebdan ve'l-enfüs / Ebü Zeyd Ahmed b. Sehl Belhi, 322/934 ; ed. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1984.VII, 361, 8 s. ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; Volume 2)
- 37) Mesalihü'l-ebdan ve'l-enfüs = sustenance for body and soul / Ebü Zeyd Ahmed b. Sehl Belhi, 322/934 ; ed. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1984.VII, 361, 8 s. ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; Volume 2)
- 38) Kitâbü'l-i'timid fi'l-edviyeti'l-müfrede / Ebü Cafer Ahmed b. İbrâhim b. Ebî Hâlid İbnü'l-Cezzar, 369/979 ; tahkik Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1985.7, 180, 7 s. ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 20)
- 39) el-Medhalü'l-kebir ila ilmi ahkâmi'n-nücum = the great introduction to the science of astrology / Cafer b. Muhammed b. Ömer Ebü Ma'şer el-Belhi, 272/886 ; thk. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1985.6, 488, 6 s. ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 21)
- 40) Tashihü't-tashif ve tahrirü't-tahrif / Ebü's-Safa Selahaddin Halil b. Aybek b. Abdullah Safedi, 764/1363 ; ed by Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1985/1405.7, 338, 7 s. ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ;

volume 22)

- 41) Tashihü't-tashif ve tahrirü't-tahrif = the correction of miswritings and rectification of misspellings / Ebü's-Safa Selahaddin Halil b. Aybek b. Abdullah Safedi, 764/1363 ; ed by Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1985/1405.7, 338, 7 s. ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 22)
- 42) Kitâban fi'l-amel bi'l-usturlab: two books on the use of the astrolabe = Kitâbü'l-Amel bi'l-usturlab / Ebü'l-Hüseyin Abdurrahman b. Ömer b. Sehl Abdurrahman Sufi, 376/986 ; thk. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1986/1406.6, 519, 129, 6 s. ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 23)
- 43) Kitâbü'l-cebr ve'l-mukabele = The book of algebra / el-Hasib Şüca b. el-Eslem b. Muhammed el-Misri Ebû Kamil, 340/951 ; thk. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1986/1406.221 s. ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; Volume 24)
- 44) Kitâbü'l-cebr ve'l-mukabele = the book of Algebra / el-Hasib Şüca b. el-Eslem b. Muhammed el-Misri Ebû Kamil, 340/951 ; thk. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1986/1406.221 s. ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 24)
- 45) Kitâbu Davari't-tayr = the book on birds of prey / el-Gatrif b. Kudame Gassani ; thk. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1986/1406.159 s. ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 25)
- 46) Mecelle fi'l-musiki = codex on music / Fethullah b. Şükrillah Fethullah eş-Şirvani, 891/1486 ; thk. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1986.8, 188, 7 s. ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 26)
- 47) Mecelle fi'l-musiki = codex on music / Fethullah b. Şükrillah Fethullah eş-Şirvani, 891/1486 ; thk. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1986.188 s. ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 26)
- 48) Münteha't-taleb min eş'ari'l-Arab = the utmost in the search for Arab poetry / Muhammed b. el-Mübarek Ebû Galib b. Meymun ; ed. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1986/1406.1. c. (321 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 27)
- 49) Münteha't-taleb min eş'ari'l-Arab = the utmost in the search for Arab poetry / Muhammed b. el-Mübarek Ebû Galib b. Meymun ; ed. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1986/1406.1. c. (328 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 27)
- 50) Münteha't-taleb min eş'ari'l-Arab = the utmost in the search for Arab poetry / Muhammed b. el-Mübarek Ebû Galib b. Meymun ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1993.2. c. (452 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 27, 2)
- 51) Münteha't-taleb min eş'ari'l-Arab / Muhammed b. el-Mübarek Ebû Galib b. Meymun ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1993.3. c. (453 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 27, 3)
- 52) ez-Zeycül'l-me'muni el-mümtehan = the verified astronomical tables for the caliph al-Ma'mun / Ebû Ali Yahyâ b. Ebî Mansur Yahyâ b. Ebû Mansur el-Müneccim, 230/845 ; thk. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften,

1986/1406.213 s. ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 28)

- 53) Kitâbu Suveri'l-kevakibi's-sabite = The book of constellations / Ebü'l-Hüseyin Abdurrahman b. Ömer b. Sehl Abdurrahman Sufî, 376/986 ; ed. Fuad Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1986.422, 8 s. ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 29)
- 54) Mesalihü'l-ebdan ve'l-enfüs / Ebû Zeyd Ahmed b. Sehl Belhi, 322/934 ; ed. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1998.VII, 280, 6 s. ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; Volume 2a)
- 55) Filahatü'n-Nebatiyye = the book of nabatean agriculture / Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Kays el-Keldani İbn Vahşiyye, 291/914 ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1984.2-4. c. (VIII, 438, 6 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 3, 2-4)
- 56) Filahatü'n-Nebatiyye = the book of nabatean agriculture / Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Kays el-Keldani İbn Vahşiyye, 291/914 ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1984.5. c. (VI, 466, 4 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 3, 5)
- 57) Filahatü'n-Nebatiyye = the book of nabatean agriculture / Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Kays el-Keldani İbn Vahşiyye, 291/914 ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1984.6. c. (VII, 313, 4 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 3, 6)
- 58) Filahatü'n-Nebatiyye = the book of nabatean agriculture / Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Kays el-Keldani İbn Vahşiyye, 291/914 ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1984.1. c. (VI, 427, 6 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 3,1)
- 59) Kitâbü'l-agziyye = book on dietetics / İshak b. Süleyman el-İsraili, 320/932 ; thk. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1986/1406.1. c. (405 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 30, 1)
- 60) Kitâbü'l-agziyye = book on dietetics / İshak b. Süleyman el-İsraili, 320/932 ; thk. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1986/1406.1. c. (405 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 30, 1)
- 61) Kitâbü'l-agziyye = book on dietetics / İshak b. Süleyman el-İsraili, 320/932 ; thk. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1986/1406.2. c. (289 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 30, 2)
- 62) Kitâbü'l-agziyye = book on dietetics / İshak b. Süleyman el-İsraili, 320/932 ; thk. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1986/1406.2. c. (289 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 30, 2)
- 63) Kitâbü'l-agziyye = book on dietetics / İshak b. Süleyman el-İsraili, 320/932 ; thk. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1986/1406.1 c.'de 3-4. c. (258, 235 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 30, 3)
- 64) Kitâbü'l-agziyye = book on dietetics / İshak b. Süleyman el-İsraili, 320/932 ; thk. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1986/1406.1 c.'de 3-4. c. (258, 235 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 30, 3)
- 65) et-Tasrif li-men aceze ani't-te'lif / Ebü'l-Kâsım Halef b. Abbas Zehravi ; ed. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1986.1. c.

- (8, 584, 16 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; Volume 31,1)
- 66) et-Tasrif li-men aceze ani't-te'lif / Ebü'l-Kâsım Halef b. Abbas Zehravi ; ed. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1986.2. c. (V, 579, 5 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; Volume 31,1)
- 67) et-Tasrif li-men aceze ani't-te'lif = "a presentation to would-be authors" on medicine / Ebü'l-Kâsım Halef b. Abbas Zehravi ; ed. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1986.
1. c. (584 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 31,1)
- 68) et-Tasrif li-men aceze ani't-te'lif = "a presentation to would-be authors" on medicine / Ebü'l-Kâsım Halef b. Abbas Zehravi ; ed. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1986.
2. c. (V, 579, 5 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; Volume 31,2)
- 69) Kitâbu seb'in = the book of seventy / Ebû Musa Cabir b. Hayyan b. Abdullah el-Ezdi Cabir b. Hayyan, 200/815 ; thk. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1986.14, 394, 11 s. ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 32)
- 70) Kitâbu seb'in = the book of seventy / Ebû Musa Cabir b. Hayyan b. Abdullah el-Ezdi Cabir b. Hayyan, 200/815 ; ed. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1986.14, 394, 11 s. ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 32)
- 71) Bugyetü't-taleb fî tarihi Haleb = everything desirable about the history of Aleppo / Ebü'l-Kâsım Kemâleddin Ömer b. Ahmed İbnü'l-Adim, 660/1262 ; thk. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1986/1406.1. c. (514, 8 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 33, 1)
- 72) Bugyetü't-taleb fî tarihi Haleb = everything desirable about the history of Aleppo / Ebü'l-Kâsım Kemâleddin Ömer b. Ahmed İbnü'l-Adim, 660/1262 ; thk. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1986/1406.1. c. (514 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 33, 1)
- 73) Bugyetü't-taleb fî tarihi haleb = everything desirable about the history of Aleppo / Ebü'l-Kâsım Kemâleddin Ömer b. Ahmed İbnü'l-Adim, 660/1262 ; thk. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1989.10. c. (501 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 33, 10)
- 74) Fihrisu bugyeti't-taleb fî tarihi haleb = register of the biographies in bughyat al-talab fî trikh Halab by Ibn al-Adim / David W. Morray ; ed. Fuat Sezgin ; revised by Mazen Amawi. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1990.11. c. (160, 6 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 33, 11)
- 75) Bugyetü't-taleb fî tarihi haleb = everything desirable about the history of Aleppo / Ebü'l-Kâsım Kemâleddin Ömer b. Ahmed İbnü'l-Adim, 660/1262 ; thk. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1989.2. c. (478 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 33, 2)
- 76) Bugyetü't-taleb fî tarihi haleb = everything desirable about the history of Aleppo / Ebü'l-Kâsım Kemâleddin Ömer b. Ahmed İbnü'l-Adim, 660/1262 ; thk. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1989.3. c. (583 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 33, 3)

- 77) Bugyetü't-taleb fî tarihi haleb = everything desirable about the history of Aleppo / Ebü'l-Kâsım Kemâleddin Ömer b. Ahmed İbnü'l-Adim, 660/1262 ; thk. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1989.4. c. (606 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 33, 4)
- 78) Bugyetü't-taleb fî tarihi Haleb = everything desirable about the history of Aleppo / Ebü'l-Kâsım Kemâleddin Ömer b. Ahmed İbnü'l-Adim, 660/1262 ; thk. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1989. 7. c. (667 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 33, 7)
- 79) Bugyetü't-taleb fî tarihi haleb = everything desirable about the history of Aleppo / Ebü'l-Kâsım Kemâleddin Ömer b. Ahmed İbnü'l-Adim, 660/1262 ; thk. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1989. 9. c. (571 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 33, 9)
- 80) Kitâbü'ş-şatranç = book on chess / Adli, Ebû Bekr Muhammed b. Yahyâ b. Abdullah eş-Şatrançi Suli ; thk. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1986.6, 290, 6 s. ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 34)
- 81) Cemheretü'l-İslâm zati'n-nesr ve'n-nazm = assembly of Islam in prose and poetry / Eminü'd-Devle Ebü'l-Ganim Müslim b. Mahmûd Şirazi ; thk. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1986/1407.529, 7 s. ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 36)
- 82) Cemheretü'l-İslâm zati'n-nesr ve'n-nazm = assembly of Islam in prose and poetry / Eminü'd-Devle Ebü'l-Ganim Müslim b. Mahmûd Şirazi ; tahkik Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1986/1407.529 s. ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 36)
- 83) el-İfade ve't-tebsir li-küllî ramin mübtediin ev mehir = advice and enlightenment for all archers beginners and masters / Abdullah b. Meymun ; thk. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1986.364, 8 s. ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 37)
- 84) el-Mücalese ve cevâhirü'l-ilm / Ebû Bekr Ahmed b. Mervan Dineveri ; thk. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1986.528, 8 s. ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 38)
- 85) Mevaddü'l-beyân = the elements of good written style / Ebü'l-Hasan Ali b. Halefü'l-Katib ; thk. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1986/1407.404, 8 s. ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 39)
- 86) Mevaddü'l-beyân = the elements of good written style / Ebü'l-Hasan Ali b. Halefü'l-Katib ; thk. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1986/1407.404, 8 s. ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 39)
- 87) Mensurü'l-manzum li'l-Bahai / Ebû Sa'd Muhammed b. Ali Nirmani ; ed. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1984.335, 6 s. ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; Volume 4)
- 88) Mensurü'l-manzum li'l-Bahai / Ebû Sa'd Muhammed b. Ali Nirmani ; ed. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1984.335 s. ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; Volume 4)
- 89) el-Mugni fî ahkâmi'n-nücum = the complete book on astrology / İbn Hibinta ; thk. Fuat Sezgin. - - Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1987.1. c.

(366 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C . Facsimile editions ; volume 41, 1)

- 90) el-Mugni fî ahkâmi'n-nücum = The complete book on astrology / İbn Hibinta ; thk. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1987.2. c. (480 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C . Facsimile editions ; volume 41, 2)
- 91) Kitâbü'l-harac ve sınaatü'l-kitâbe = book on taxation and official correspondance / Ebü'l-Ferec el-Bağdadi Kudame b. Cafer, 337/948 ; tahkik Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1986/1407.438, 8 s. ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 42)
- 92) Kitâbü'l-harac ve sınaatü'l-kitâbe = book on taxation and official correspondance / Ebü'l-Ferec el-Bağdadi Kudame b. Cafer, 337/948 ; thk. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1986/1407.438, 8 s. ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; Volume 42)
- 93) Mecmu' fi'l-coğrafya = collection of geographical works / yay. haz. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1987.420 s. ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 43)
- 94) Feharisu Dürri'l-ferid ve beyti'l-kasid = the priceless pearl a poetical verse / ed. Fuat Sezgin. -- TIP -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1997/1418.6. c. (324 s.) ; 21x27 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 45, 6)
- 95) Mesalikü'l-ebzar fî memaliki'l-emsar = Routes toward insight into the capital empires / Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Yahyâ İbn Fazlullah el-Ömeri, 749/1349 ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1988.1. c. (372, 11 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 46, 1)
- 96) Mesalikü'l-ebzar fî memaliki'l-emsar = routes toward insight into the capital empires / Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Yahyâ İbn Fazlullah el-Ömeri, 749/1349 ; ed. Fuad Sezgin. -- TIP - - Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1988.10. c. (422 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 46, 10)
- 97) Mesalikü'l-ebzar fî memaliki'l-emsar = routes toward insight into the capital empires / Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Yahyâ İbn Fazlullah el-Ömeri, 749/1349 ; ed. Fuad Sezgin. -- TIP - - Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1988.11. c. (246 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 46, 11)
- 98) Mesalikü'l-ebzar fî memaliki'l-emsar = routes toward insight into the capital empires / Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Yahyâ İbn Fazlullah el-Ömeri, 749/1349 ; ed. Fuad Sezgin. -- TIP - - Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1988.12. c. (396 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 46, 12)
- 99) Mesalikü'l-ebzar fî memaliki'l-emsar = routes toward insight into the capital empires / Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Yahyâ İbn Fazlullah el-Ömeri, 749/1349 ; ed. Fuad Sezgin. -- TIP - - Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1988.13. c. (341 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 46, 13)
- 100) Mesalikü'l-ebzar fî memaliki'l-emsar = routes toward insight into the capital empires / Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Yahyâ İbn Fazlullah el-Ömeri, 749/1349 ; ed. Fuad Sezgin. - - TIP -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1988.14. c. (499 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 46, 14)
- 101) Mesalikü'l-ebzar fî memaliki'l-emsar = routes toward insight into the capital empires / Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Yahyâ İbn Fazlullah el-Ömeri, 749/1349 ; ed. Fuat Sezgin. -- TIP -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften,

- 1988.15. c. (541 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 46, 15)
- 102)** Mesalikü'l-ebzar fî memaliki'l-emsar = routes toward insight into the capital empires / Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Yahyâ İbn Fazlullah el-Ömeri, 749/1349 ; ed. Fuad Sezgin. - - TIP -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1988.16. c. (299 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 46, 16)
- 103)** Mesalikü'l-ebzar fî memaliki'l-emsar = routes toward insight into the capital empires / Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Yahyâ İbn Fazlullah el-Ömeri, 749/1349 ; ed. Fuad Sezgin. - - TIP -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1988.17. c. (428 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 46, 17)
- 104)** Mesalikü'l-ebzar fî memaliki'l-emsar = Routes toward insight into the capital empires / Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Yahyâ İbn Fazlullah el-Ömeri, 749/1349 ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1988.2. c. (342 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 46, 2)
- 105)** Mesalikü'l-ebzar fî memaliki'l-emsar = routes toward insight into the capital empires / Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Yahyâ İbn Fazlullah el-Ömeri, 749/1349 ; ed. Fuad Sezgin. - - TIP -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1988.1 c. 'de 20-21. c. (340 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 46, 20-21)
- 106)** Mesalikü'l-ebzar fî memaliki'l-emsar = routes toward insight into the capital empires / Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Yahyâ İbn Fazlullah el-Ömeri, 749/1349 ; ed. Fuat Sezgin. -- TIP -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1988.23. c. (480 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 46, 23)
- 107)** Mesalikü'l-ebzar fî memaliki'l-emsar = routes toward insight into the capital empires / Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Yahyâ İbn Fazlullah el-Ömeri, 749/1349 ; ed. Fuat Sezgin. - - Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1988.25. c. (273 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 46, 25)
- 108)** Mesalikü'l-ebzar fî memaliki'l-emsar = routes toward insight into the capital empires / Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Yahyâ İbn Fazlullah el-Ömeri, 749/1349 ; ed. Fuat Sezgin. -- TIP -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1988.26. c. (379 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 46, 26)
- 109)** Mesalikü'l-ebzar fî memaliki'l-emsar = routes toward insight into the capital empires / Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Yahyâ İbn Fazlullah el-Ömeri, 749/1349 ; ed. Fuad Sezgin. - - TIP -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1988.27. c. (418 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 46, 27)
- 110)** Feharisu mesaliki'l-ebzar fî memaliki'l-emsar = routes toward insight into the capital empires : indices : first part / ed by Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2001.1. c. (338 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 46, 28)
- 111)** Feharisu mesaliki'l-ebzar fî memaliki'l-emsar = routes toward insight into the capital empires : indices : third part / ed by Fuad Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2001.3. c. (651-1092 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 46, 30)
- 112)** Mesalikü'l-ebzar fî memaliki'l-emsar = Routes toward insight into the capital empires / Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Yahyâ İbn Fazlullah el-Ömeri, 749/1349 ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1988.1 c' de 3-4. c. (286, 185 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 46, 4)

- 113) Mesalikü'l-ebzar fî memaliki'l-emsar = Routes toward insight into the capital empires / Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Yahyâ İbn Fazlullah el-Ömeri, 749/1349 ; ed. Fuad Sezgin. - Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1988.5. c. (332 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 46, 5)
- 114) Mesalikü'l-ebzar fî memaliki'l-emsar = Routes toward insight into the capital empires / Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Yahyâ İbn Fazlullah el-Ömeri, 749/1349 ; ed. Fuad Sezgin. - Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1988.6. c. (358 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 46, 6)
- 115) Mesalikü'l-ebzar fî memaliki'l-emsar = routes toward insight into the capital empires / Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Yahyâ İbn Fazlullah el-Ömeri, 749/1349 ; ed. Fuad Sezgin. - TIP -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1988.1 c.'de 7-8. c. (353, 277 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 46, 8)
- 116) Mesalikü'l-ebzar fî memaliki'l-emsar = routes toward insight into the capital empires / Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Yahyâ İbn Fazlullah el-Ömeri, 749/1349 ; ed. Fuad Sezgin. - TIP -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1988.9. c. (359 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 46, 9)
- 117) el-Mualecatü'l-bukratiyye = the hippocratic treatments / Ahmed b. Muhammed Ebü'l-Hasan et-Taberi ; ed. Fuat Sezgin ; in collaboration with M. Amawi, A. Jokhosha. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1990.1. c. (IX, 271 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 47, 1)
- 118) el-Mualecatü'l-bukratiyye = the hippocratic treatments / Ahmed b. Muhammed Ebü'l-Hasan et-Taberi ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1990.2. c. (423 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 47, 2)
- 119) el-Muhtâr mine'l-muktebis = (mukhtar min kitab al-muqtabas) / Ebû Ubeydullah Muhammed b. İmran b. Musa Merzübani, 384/994 ; yay. Fuat Sezgin ; in collaboration with M. Amawi, A. Jokhosha. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1990.10, 437, VII s. ; 21 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 48)
- 120) Kalaidü'l-cüman fî faraidi şuarai haze'z-zaman = book on the poets of the age / Ebü'l-Berekat Kemâleddin Mübarek b. Ahmed İbnü's-Şaar, 654/1256 ; ed. Fuat Sezgin ; compiled by Mazin Amevi. -- TIP -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1990.1. c. (VII, 613 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 51, 1)
- 121) Kalaidü'l-cüman fî faraidi şuarai haze'z-zaman = book on the poets of the age / Ebü'l-Berekat Kemâleddin Mübarek b. Ahmed İbnü's-Şaar, 654/1256 ; ed. Fuat Sezgin ; compiled by Mazin Amevi. -- TIP -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1990.2. c. 3. Ksm. (596 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 51, 2)
- 122) Kalaidü'l-cüman fî faraidi şuarai haze'z-zaman = book on the poets of the age / Ebü'l-Berekat Kemâleddin Mübarek b. Ahmed İbnü's-Şaar, 654/1256 ; ed. Fuat Sezgin ; compiled by Mazin Amevi. -- TIP -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1990.3. c. 4. Ksm. (550 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 51, 3)
- 123) Kalaidü'l-cüman fî faraidi şuarai haze'z-zaman = book on the poets of the age / Ebü'l-Berekat Kemâleddin Mübarek b. Ahmed İbnü's-Şaar, 654/1256 ; ed. Fuat Sezgin ; compiled by Mazin Amevi. -- TIP -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen

- Wissenschaften, 1990.4. c. 5. Ksm. (426 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 51, 4)
- 124) Kalaidü'l-cüman fi faraidi şarai haze'z-zaman = book on the poets of the age / Ebü'l-Berekat Kemâleddin Mübarek b. Ahmed İbnü'ş-Şaar, 654/1256 ; ed. Fuat Sezgin ; compiled by Mazin Amevi. -- TIP -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1990.5. c. 6. Ksm.(552 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 51, 5)
- 125) Kalaidü'l-cüman fi faraidi şarai haze'z-zaman = book on the poets of the age / Ebü'l-Berekat Kemâleddin Mübarek b. Ahmed İbnü'ş-Şaar, 654/1256 ; ed. Fuat Sezgin ; compiled by Mazin Amevi. -- TIP -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1990.6. c. 7. Ksm. (488 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 51, 6)
- 126) Kalaidü'l-cüman fi faraidi şarai haze'z-zaman = book on the poets of the age / Ebü'l-Berekat Kemâleddin Mübarek b. Ahmed İbnü'ş-Şaar, 654/1256 ; ed. Fuat Sezgin ; compiled by Mazin Amevi. -- TIP -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1990.7. c. 9. Ksm. (495 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 51, 7)
- 127) Kalaidü'l-cüman fi faraidi şarai haze'z-zaman = book on the poets of the age / Ebü'l-Berekat Kemâleddin Mübarek b. Ahmed İbnü'ş-Şaar, 654/1256 ; ed. Fuat Sezgin ; compiled by Mazin Amevi. -- TIP -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1990.8. c. 10. ksm. (578 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 51, 8)
- 128) Fihrişü'l-alamî'l-mütercem lehüm fi kalaidi'l-cüman li-ibnü'ş-şeari'l-mevsli / Fuat Sezgin ; i'dad Mazin Amevi ; ed. Fuat Sezgin. -- TIP -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1990.9. c. (98 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 51, 9)
- 129) el-Emkine ve'l-miyah ve'l-cibal = book on place-names / Nasr b. Abdurrahman Ebü'l-Feth el-İskenderi, 561/1166 ; ed. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1990.30, 311, 6 s. ; 25 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 53)
- 130) Câmîü'l-edviyyeti'l-müfrede / Ebû Bekr Hamid İbn Semecun ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1992.2. c. (292 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 54, 2)
- 131) Câmîü'l-edviyyeti'l-müfrede / Ebû Bekr Hamid İbn Semecun ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1992.3. c. (343 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 54, 3)
- 132) Câmîü'l-edviyyeti'l-müfrede / Ebû Bekr Hamid İbn Semecun ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1992.4. c. (311 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 54, 4)
- 133) Câmîü'l-edviyyeti'l-müfrede / Ebû Bekr Hamid İbn Semecun ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1992.1. c. (318 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 54,1)
- 134) et-Tezkire = the literary notebook / Ebü'l-Kâsım Kemâleddin Ömer b. Ahmed İbnü'l-Adim, 660/1262 ; yay. haz. Ferid İbn Fegul ; yay.haz. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1992-1412.454 s. ; 24 cm. --

(Series ; C. Facsimile editions ; volume 55)

- 135) Hitainame: vasfu memleketi's-Sin = the book on China / Ali Ekber Hitai ; ed. Fuat Sezgin, Eckhard Neubauer. -- TIP -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994.253, 14 s. ; 21 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 56)
- 136) Şerhu kitâbi Aristotales fi's-sema' ve'l-alem = Commentary on Aristotle's book on the heaven and the universe / Ebü'l-Velid Muhammed b. Ahmed B.Muhammed el-Kurtubi İbn Rüşd, 595/1198 ; ed. Fuat Sezgin. -- TIP -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994.228, 12 s. ; 24 cm. -- (Series ; C . Facsimile editions ; volume 57)
- 137) Compendium of the properties of diverse plants and various kinds of simple drugs = el-Cami' li-sıfati eştati'n-nebat ve durubi envai'l-müfredat / Abu Abdallah Muhammad b. Muhammad b. Abdallah Idrisi, 560/1165 ; ed. Fuat Sezgin, Mazen Amawi, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1995/1415 .2. c. 1. blm. (305 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 58, 2)
- 138) Provisions for the traveller and sustenance for the resident = Zadü'l-müsafir ve kutü'l-hadır / Ebü Cafer Ahmed b. İbrâhim b. Ebî Hâlid İbnü'l-Cezzar, 369/979 ; ed. Fuat Sezgin, Mazen Amawi, Eckhard Neubauer. -- TIB -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996.1. c. (VIII, 354 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 59, 1)
- 139) Provisions for the traveller and sustenance for the resident = Zadü'l-müsafir ve kutü'l-hadır / Ebü Cafer Ahmed b. İbrâhim b. Ebî Hâlid İbnü'l-Cezzar, 369/979 ; ed. Fuat Sezgin, Mazen Amawi, Eckhard Neubauer. -- TIB -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996.2. c. (605 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 59, 2)
- 140) Kitâbü'l-edvar ve'r-Risâletü'ş-şerife fi'n-nisebi't-te'lifiy / Abdülmü'min b. Yusuf b. Fahir Safiyyüddin el-Urmevi, 694/1294 ; thk. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1984.135, 6 s. ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 6)
- 141) Kitâbü'l-edvar ve'r-Risâletü'ş-şerife fi'n-nisebi't-te'lifiy = book on the cyclic forms of musical modes treatise dedicated to Sharaf al-Din on proportions in musical composition / Abdülmü'min b. Yusuf b. Fahir Safiyyüddin el-Urmevi, 694/1294 ; thk. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1984.135, 6 s. ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 6)
- 142) Umdetü'l-küttab = The pillar for penmen : Umdat al-Kuttap / Ebü Cafer Ahmed b. Muhammed b. İsmail el-Muradi Nehhas, 338/950 ; yay. haz. Mazen Amawi, Eckhard Neubauer ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1999.555, 6 s. ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 62) ISBN 3-8298-0292-7
- 143) Şerhu musadarati Öklidis / Ebü Ali Hasan b. Hasan el-Basri el-Mısri İbnü'l-Heysem, 430/1039 ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2000/1421. VIII, 341 s. ; 24 cm. -- (Series ; C . Facsimile editions ; Volume 63)
- 144) Mecmuatu min resaili hendesiyye = collection of geometrical works / Ebü Ali Hasan b. Hasan el-Basri el-Mısri İbnü'l-Heysem, 415/1024 ; ed. Fuad Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University,

2000/1421.XIX, 192 s. ; 24 cm. -- (Series ; C . Facsimile editions ; Volume 64)

- 145)** Tefsirü'l-Calinus li-kitâbi bukrat fi'l-ehviye ve'l-miyah ve'l-büldan = Galen's commentary on the Hippocratic treatise on airs, waters, places in Arabic translation / Calinus ; ed by Fuad Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2001. 11, 152, VII s. ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 65)
- 146)** Mecmuatu resaili Arabiyye fi'l-ilmü'l-felek ve'r-riyaziyyat / ed. Fuat Sezgin ; collaboration with Mazen Amawi, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2001.X, 290, 12 s. ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; Volume 66)ISBN 3-8298-0295-1
- 147)** Cevamiü'l-İskenderaniyyin / Calinus ; tercüme Ebû Zeyd Huneyn b. İshak el-İbazi Huneyn b. İshak ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2001.1. c. (17, 579, XV s.) ; 24 cm. -- (Series ; C . Facsimile editions ; volume 68, 1)
- 148)** Cevamiü'l-İskenderaniyyin = the Alexandrian compendium of Galen's work / Calinus ; tercüme Ebû Zeyd Huneyn b. İshak el-İbazi Huneyn b. İshak ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2001.2. c. (362 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C . Facsimile editions ; volume 68, 2) ISBN 3-8298-0297-8
- 149)** Cevamiü'l-İskenderaniyyin = the Alexandrian compendium of Galen's work / Calinus ; tercüme Ebû Zeyd Huneyn b. İshak el-İbazi Huneyn b. İshak ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2004/1425.3. c. (334 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 68, 3)
- 150)** Ünsü'l-mühec ve ravzü'l-fürec = The entertainment of hearts and meadows of contemplation / Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Abdullah et-Tali İdrisi, 560/1165 ; thk. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1984/1405.322, 244 s. ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 7)
- 151)** Ünsü'l-mühec ve ravzü'l-fürec = The entertainment of hearts and meadows of contemplation / Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Abdullah et-Tali İdrisi, 560/1165 ; thk. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1984/1405.322, 244 s. ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 7)
- 152)** Tebsıratu erbabi'l-elbab = treatise on military technology / Mersi b. Ali b. Mersi Tarsusi ; ed by Fuat Sezgin. -- TIP -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2004/1425.426, 7 s. ; 22 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 71)ISBN 3-8298-0301-X
- 153)** Teshilü's-sebil ila taallümü't-tersil = paving the way to learning the art of letter writing / Ebû Abdullah Muhammed b. Fütuh b. Abdullah Mayurki Ezdi Humeydi, 488/1095 ; thk. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1985/1405.541, 8 s. ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 8)
- 154)** Kitâbü'l-Enva' ve'l-ezmine ve ma'rifet a'yanı'l-kevakib / Ebû Bekr Abdullah b. Hüseyin b. İbrâhim b. Hüseyin İbn Asım, 403/1012 ; ed. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1985.133, 7 s. ; 24 cm. -- (Series ; C . Facsimile editions ; Volume 9)
- 155)** Kitâbü'l-Enva' ve'l-ezmine ve ma'rifet a'yanı'l-kevakib = weather predicting stars their periods and properties / Ebû Bekr Abdullah b. Hüseyin b. İbrâhim b. Hüseyin İbn Asım, 403/1012 ; thk. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-

Islamischen Wissenschaften, 1985.133, 7 s. ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume 9)

- 156)** Bugyetü't-taleb fî tarihi haleb = everything desirable about the history of Aleppo / Ebü'l-Kâsım Kemâleddin Ömer b. Ahmed İbnü'l-Adım, 660/1262 ; thk. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1989.5. c. (593 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume editions 33, 5)
- 157)** Bugyetü't-taleb fî tarihi haleb = everything desirable about the history of Aleppo / Ebü'l-Kâsım Kemâleddin Ömer b. Ahmed İbnü'l-Adım, 660/1262 ; thk. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1989.8. c. (425 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; volume editions 33, 8)
- 158)** Câmîü'l-mebadi ve'l-gayat fî ilmi'l-mikat / Ebû Ali el-Hasan b. Ali b. Ömer Merraküşî, 660/1262 ; ed. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1984.2. c. (IV, 376, 4 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; Volüme 1,2)
- 159)** Câmîü'l-mebadi ve'l-gayat fî ilmi'l-mikat = comprehensive collection of principles and objectives in the science of timekeeping / Ebû Ali el-Hasan b. Ali b. Ömer Merraküşî, 660/1262 ; ed. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1984. 2. c. (IV, 376, 4 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; Volüme 1,2)
- 160)** Filahatü'n-Nebatiyye / Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Kays el-Keldani İbn Vahşiyye, 291/914 ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1984.2-4. c. (VIII, 438, 6 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; Volüme 3, 2-4)
- 161)** Filahatü'n-Nebatiyye / Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Kays el-Keldani İbn Vahşiyye, 291/914 ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1984.5. c. (VI, 466, 4 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; Volüme 3, 5)
- 162)** Filahatü'n-Nebatiyye / Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Kays el-Keldani İbn Vahşiyye, 291/914 ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1984.6. c. (VII, 313, 4 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; Volüme 3, 6)
- 163)** Filahatü'n-Nebatiyye / Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Kays el-Keldani İbn Vahşiyye, 291/914 ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1984.7. c. (VII, 369, 4 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; Volüme 3, 7)
- 164)** Filahatü'n-Nebatiyye = the book of nabatean agriculture / Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Kays el-Keldani İbn Vahşiyye, 291/914 ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1984.7. c. (VII, 369, 4 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; Volüme 3, 7)
- 165)** Filahatü'n-Nebatiyye / Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Kays el-Keldani İbn Vahşiyye, 291/914 ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1984.1. c. (VI, 427, 6 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; Volüme 3,1)
- 166)** Kitâbü'l-baytara / Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed Taceddin İbn Hinna ; ed. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1984.1. c. (XI, 361, 8 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; Volüme

5,1)

- 167) Kitâbü'l-baytara / Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed Taceddin İbn Hinna ; ed. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1984.1. c. (XI, 361, 8 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; Volüme 5,1)
- 168) Kitâbü'l-baytara / Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed Taceddin İbn Hinna ; ed. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1984.2. c. (IV, 328, 4 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; Volüme 5,2)
- 169) Kitâbü'l-baytara / Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed Taceddin İbn Hinna ; ed. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1984.2. c. (IV, 328, 4 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editions ; Volüme 5,2)
- 170) Compendium of the properties of diverse plants and various kinds of simple drugs = el-Cami' li-sıfatı eşatı'n-nebat ve durubi envai'l-müfredat / Abu Abdallah Muhammad b. Muhammad b. Abdallah Idrisi, 560/1165 ; ed. Fuat Sezgin, Mazen Amawi, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1995/1415 .2. c. 2. blm. (306-536 s.) ; 24 cm. -- (Series ; C. Facsimile editons ; volume 58, 3)
- 171) Kitâbü'l-esliha = armoury manual / İbn Aranbuga el-Zerdekaş ; ed. Fuad Sezgin. -- TIP -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2004.85, 7 s. ; 27 cm. -- (Series ; C volume 70. Facsimile editions) ISBN 3-8298-0300-1

ARAP-İSLAM BİLİMLERİ TARİHİ SERİSİ (TOPLAM 20 CİLT)

- 1) Geschichte des Arabischen schrifttums : Qur'anwissenschaften, hadith, geschichte, fiqh, dogmatik, mystik / Fuat Sezgin. -- Leiden : E. J. Brill, 1967.1. c. 2. ksm (392-935 s.) : res. ; 24 cm.
- 2) Geschichte des Arabischen schrifttums : Qur'anwissenschaften, hadith, geschichte, fiqh, dogmatik, mystik / Fuat Sezgin. -- Leiden : E. J. Brill, 1967.1. c. 1. ksm (XIII, 389 s.) ; 24 cm.
- 3) Geschichte des Arabischen schrifttums : Qur'anwissenschaften, hadith, geschichte, fiqh, dogmatik, mystik / Fuat Sezgin. -- Leiden : E. J. Brill, 1967.1. c. (XIII, 935 s.) ; 24 cm.
- 4) Geschichte des Arabischen schrifttums : grammatik / Fuat Sezgin. -- Leiden : E. J. Brill, 1984.9. c. (XII, 406 s.) ; 24 cm.
- 5) Geschichte des Arabischen schrifttums : Qur'anwissenschaften, hadit geschichte, fiqh, dogmatik, mystik / Fuat Sezgin. -- Leiden : E. J. Brill, 1967.1. c. (XIII, 935 s.) ; 24 cm.
- 6) Geschichte des Arabischen schrifttums : gesamtindices zu band I-IX / Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1995.604 s. ; 24 cm.
- 7) Geschichte des Arabischen schrifttums : mathematische geographie und kartographie im Islam und ihr fortleben im abendland : historische darstellung : teil 1 / Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften an der Johann Wolfgang Goethe-Universitaet, 2000.10. c. (XXX, 634 s.) ; 25 cm. ISBN 3-8298-0056-8

- 8) Geschichte des Arabischen schrifttums : mathematische geographie und kartographie im Islam und ihr fortleben im abendland : historische darstellung : teil 2 / Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften an der Johann Wolfgang Goethe-Universitaet, 2000.11. c. (VII, 716 s.) ; 25 cm.ISBN 3-8298-0057-6
- 9) Geschichte des Arabischen schrifttums : mathematische geographie und kartographie im Islam und ihr fortleben im abendland : kartenband / Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen issenschaften an der Johann Wolfgang Goethe-Universitaet, 2000.12. c. (XIII, 362 s.) ; 35 cm.ISBN 3-8298-0058-4
- 10) Geschichte des Arabischen schrifttums : medizin, pharmazie, zoologie, tierheilkunde / Fuat Sezgin. -- Leiden : E. J. Brill, 1970.2. c. (XIX, 492 s.) ; 24 cm.
- 11) Geschichte des Arabischen schrifttums : poesie / Fuat Sezgin. -- Leiden : E. J. Brill, 1975.2. c. (XII, 807 s.) ; 24 cm.
- 12) Geschichte des Arabischen schrifttums : medizin, pharmazie, zoologie, tierheilkunde / Fuat Sezgin. -- Leiden : E. J. Brill, 1970.3. c. (XIX, 498 s.) ; 24 cm.
- 13) Geschichte des Arabischen schrifttums : alchimie, chemie, botanik, agrikultur / Fuat Sezgin. -- Leiden : E. J. Brill, 1971.4. c. (X, 398 s.) ; 24 cm.
- 14) Geschichte des Arabischen schrifttums : mathematik / Fuat Sezgin. -- Leiden : E. J. Brill, 1974.5. c. (XIV, 514 s.) ; 24 cm.
- 15) Geschichte des Arabischen schrifttums : astronomie / Fuat Sezgin. -- Leiden : E. J. Brill, 1978.6. c. (XV, 521 s.) ; 24 cm.
- 16) Geschichte des Arabischen schrifttums : astrologie, meteorologie und verwantes / Fuat Sezgin. -- Leiden : E. J. Brill, 1979.7. c. (XIII, 486 s.) ; 24 cm.
- 17) Geschichte des Arabischen schrifttums : lexikographie / Fuat Sezgin. -- Leiden : E. J. Brill, 1982.8. c. (XII, 389 s.) ; 24 cm.
- 18) Geschichte des Arabischen schrifttums : astrologie, meteorologie und verwantes / Fuat Sezgin. -- Leiden : E. J. Brill, 1979.7. c. (XIII, 486 s.) ; 24 cm.
- 19) Geschichte des Arabischen schrifttums : grammatik / Fuat Sezgin. -- Leiden : E. J. Brill, 1984.9. c. (XII, 406 s.) ; 24 cm.
- 20) Geschichte des Arabischen schrifttums : mathematische geographie und kartographie im Islam und ihr fortleben im abendland / Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften an der Johann Wolfgang Goethe-Universitaet, 2007.13. c. (X, 587 s.) ; 24 cm.ISBN 978-3-8298-0086-0

İSLAM'DA HİSTOĞRAFYA VE BİLİMLERİN SINIFLANDIRILMASI SERİSİ (TOPLAM 60 CİLT)

- 1) el-Fihrist / Ebü'l-Ferec Muhammed b. İshak İbnü'n-Nedim, 385/995 ; herausgegeben von Gustav Flügel ; edited by Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2005.1. c. (361, 43, XXII s.) ; 24 cm. -- (Historiography and classification of science in Islam ; 1) ISBN 3-8298-9003-6

- 2) el-Fihrist / Ebü'l-Ferec Muhammed b. İshak İbnü'n-Nedim, 385/995 ; herausgegeben von Gustav Flügel ; edited by Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2005. 2. c. (278 s.) ; 24 cm. -- (Historiography and classification of science in Islam ; 2)ISBN 3-8298-9003-6
- 3) Kitab al-fihrist : text and studies = el-Fihrist li-İbnü'n-Nedim : nusûs ve dirâsat / Collected and reprinted by Fuat Sezgin ; collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2005.355 s. ; 24 cm. -- (Historiography and classification of science in Islam ; 3)
- 4) Mefatihü'l-ulum / Ebû Abdullah el-Katib Muhammed b. Ahmed b. Yusuf Harizmi, 387/997 ; neşr. Gerlof van Vloten ; edited by Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2005.328, 7 s. ; 24 cm. -- (Historiography and classification of science in Islam ; 4)ISBN 3-8298-9005-2
- 5) Abu Abdallah Muhammad Ibn Ahmad Ibn Yusuf el-Hwarizmi Kitab mafatih al-ulum : text and studies = Kitabu mefatihü'l-ulum li-Ebu Abdullah Muhammed b. ahmed b. Yusuf el-Harizmi / Collected and reprinted by Fuat Sezgin ; collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2005.328 s. ; 24 cm. -- (Historiography and classification of science in Islam ; 5)ISBN 3-8298-9006-0
- 6) Abu Nasr Muhammad Ibn Muhammed al-Farabi İhsa al-ulum and the ortu scientiarum : text and studies = İhsaü'l-ulum ve aslü'l-ulum li-Ebu Nasr Muhammed b. Muhammed el-Farabi / Collected and reprinted by Fuat Sezgin ; collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2005.1. c. (330 s.) ; 24 cm. -- (Historiography and classification of science in Islam ; 6)
- 7) Abu Nasr Muhammad Ibn Muhammed al-Farabi İhsa al-ulum and the ortu scientiarum : text and studies = İhsaü'l-ulum ve aslü'l-ulum li-Ebu Nasr Muhammed b. Muhammed el-Farabi / Collected and reprinted by Fuat Sezgin ; collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2005.2. c. (326 s.) ; 24 cm. -- (Historiography and classification of science in Islam ; 7)
- 8) Tetimmetu sıvani'l-hikme = Tatimma sıwan al-hikma / Ali Ibn Zaid al-Baihaqi, 565/1169 ; Collected and reprinted by Fuat Sezgin ; collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2005.480 s. ; 24 cm. -- (Historiography and classification of science in Islam ; 8)
- 9) Samsaddin Muhammad Ibn İbrahim Ibn Said Ibn al-Akfeni al-Ansari İrsad al-Qasid ila asna al-maqasid: Text and studies = İrşadü'l-kasid ila esna'l-makasid li-Şemseddin Şemseddin Muhammed b. İbrâhim İbnü'l-Ekfani : nusûs ve dirâsat / Collected and reprinted by Fuat Sezgin ; collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2005.275 s. ; 24 cm. -- (Historiography and classification of science in Islam ; 9)
- 10) et-Ta'rifat / Ebü'l-Hasan Seyyid Şerif Ali b. Muhammed b. Ali Cürçani, 816/1413 ; neşr. Gustav Flügel ; edited by Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2005. XXXVIII, 335 s. ; 24 cm. -- (Historiography and classification of science in Islam ; 10)
- 11) Studies in the classification of science in Islam : texts and studies / Collected and reprinted by Fuat Sezgin ; collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main :

Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2005.256 s. ; 24 cm. -- (Historiography and classification of science in Islam ; 11)

- 12) The reception and assimilation of greek and Indian science in Islam : texts and studies / Collected and reprinted by Fuat Sezgin ; collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2005.1. c. (445 s.) ; 24 cm. -- (Historiography and classification of science in Islam ; 12)
- 13) The reception and assimilation of greek and Indian science in Islam : texts and studies / Collected and reprinted by Fuat Sezgin ; collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2005.2. c. (323 s.) ; 24 cm. -- (Historiography and classification of science in Islam ; 13)
- 14) The reception and assimilation of greek and Indian science in Islam : texts and studies / Collected and reprinted by Fuat Sezgin ; collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2005.3. c. (342 s.) ; 24 cm. -- (Historiography and classification of science in Islam ; 14)
- 15) The reception and assimilation of greek and Indian science in Islam : texts and studies / Collected and reprinted by Fuat Sezgin ; collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2005.4. c. (356 s.) ; 24 cm. -- (Historiography and classification of science in Islam ; 15)
- 16) The part of science in Islam : texts and studies / Collected and reprinted by Fuat Sezgin ; collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2005. 1. c. (349 s.) ; 24 cm. -- (Historiography and classification of science in Islam ; 16)
- 17) The part of science in Islam : texts and studies / Collected and reprinted by Fuat Sezgin ; collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2005. 2. c. (359 s.) ; 24 cm. -- (Historiography and classification of science in Islam ; 17)
- 18) The part of science in Islam : texts and studies / Collected and reprinted by Fuat Sezgin ; collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2005. 3. c. (324 s.) ; 24 cm. -- (Historiography and classification of science in Islam ; 18)
- 19) The part of science in Islam : texts and studies / Collected and reprinted by Fuat Sezgin ; collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2005. 4. c. (338 s.) ; 24 cm. -- (Historiography and classification of science in Islam ; 19)
- 20) The part of science in Islam : texts and studies / Collected and reprinted by Fuat Sezgin ; collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2005. 5. c. (354 s.) ; 24 cm. -- (Historiography and classification of science in Islam ; 20)
- 21) The reception and assimilation of Arabic science in the Occident : texts and studies / Collected and reprinted by Fuat Sezgin ; collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2005.1. c. (364 s.) ; 24 cm. -- (Historiography and classification of science in

Islam ; 21)

- 22) The reception and assimilation of Arabic science in the Occident : texts and studies / Collected and reprinted by Fuat Sezgin ; collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2005.2. c. (332 s.) ; 24 cm. -- (Historiography and classification of science in Islam ; 22)
- 23) The reception and assimilation of Arabic science in the Occident : texts and studies / Collected and reprinted by Fuat Sezgin ; collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2005.3. c. (336 s.) ; 24 cm. -- (Historiography and classification of science in Islam ; 23)
- 24) The reception and assimilation of Arabic science in the Occident : texts and studies / Collected and reprinted by Fuat Sezgin ; collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2005.4. c. (350 s.) ; 24 cm. -- (Historiography and classification of science in Islam ; 24)
- 25) The reception and assimilation of Arabic science in the Occident : texts and studies / Collected and reprinted by Fuat Sezgin ; collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2005.5. c. (356 s.) ; 24 cm. -- (Historiography and classification of science in Islam ; 25)
- 26) The reception and assimilation of Arabic science in the Occident : texts and studies / Collected and reprinted by Fuat Sezgin ; collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2005.6. c. (359 s.) ; 24 cm. -- (Historiography and classification of science in Islam ; 26)
- 27) The reception and assimilation of Islamic medicine in the occident : texts and studies / Collected and reprinted by Fuat Sezgin ; collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2006.1. c. (364 s.) ; 24 cm. -- (Historiography and classification of science in Islam ; 27)
- 28) The reception and assimilation of Islamic medicine in the occident : texts and studies / Collected and reprinted by Fuat Sezgin ; collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2006.2. c. (402 s.) ; 24 cm. -- (Historiography and classification of science in Islam ; 28)
- 29) Constantinus Africanus and Arabic medicine. The School of Salerno : texts and studies / Collected and reprinted by Fuat Sezgin ; collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2006.1. c. (311 s.) ; 24 cm. -- (Historiography and classification of science in Islam ; 29)
- 30) Constantinus Africanus and Arabic medicine. The School of Salerno : texts and studies / Collected and reprinted by Fuat Sezgin ; collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2006.2. c. (329 s.) ; 24 cm. -- (Historiography and classification of science in Islam ; 30)

- 31) *Constantinus Africanus and Arabic medicine. The School of Salerno : texts and studies /* Collected and reprinted by Fuat Sezgin ; collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2006.3. c. (324 s.) ; 24 cm. -- (Historiography and classification of science in Islam ; 31)
- 32) *The reception and assimilation of Arabic medicine. The School of Montpellier : texts and studies /* Collected and reprinted by Fuat Sezgin ; collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2006.275 s. ; 24 cm. -- (Historiography and classification of science in Islam ; 32)
- 33) *Selected writings on the reception and assimilation of Islamic medicine in the occident /* Heinrich Schippenges ; Collected and reprinted by Fuat Sezgin ; collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2006.400 s. ; 24 cm. -- (Historiography and classification of science in Islam ; 33)
- 34) *The reception and assimilation of Islamic mathematics and astronomy in the occident : text and studies /* Collected and reprinted by Fuat Sezgin ; collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2006.1. c. (439 s.) ; 24 cm. -- (Historiography and classification of science in Islam ; 34)
- 35) *The reception and assimilation of Islamic mathematics and astronomy in the occident : text and studies /* Collected and reprinted by Fuat Sezgin ; collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2006.2. c. (404 s.) ; 24 cm. -- (Historiography and classification of science in Islam ; 35)
- 36) *The reception and assimilation of Islamic mathematics and astronomy in the occident : text and studies /* Collected and reprinted by Fuat Sezgin ; collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2006.3. c. (363 s.) ; 24 cm. -- (Historiography and classification of science in Islam ; 36)
- 37) *The reception and assimilation of Islamic mathematics and astronomy in the occident : text and studies /* Collected and reprinted by Fuat Sezgin ; collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2006.4. c. (418 s.) ; 24 cm. -- (Historiography and classification of science in Islam ; 37)
- 38) *The book on arithmetic by Muhammad Ibn Musa al-Khwarizmi : Western translations and adaptations : text and studies /* Collected and reprinted by Fuat Sezgin ; collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2006. 1. c. (317 s.) ; 24 cm. -- (Historiography and classification of science in Islam ; 38)
- 39) *The book on arithmetic by Muhammad Ibn Musa al-Khwarizmi : Western translations and adaptations : text and studies /* Collected and reprinted by Fuat Sezgin ; collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2006. 2. c. (359 s.) ; 24 cm. -- (Historiography and classification of science in Islam ; 39)
- 40) *al-Kitab al-mukhtasar fi hisab al-jabr wa-l-muqabala by Muhammad Ibn Musa al-Khwarizmi : western translations and adaptations : text and studies /* Collected and reprinted by Fuat Sezgin ; collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institute for the

History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2006.418 s. ; 24 cm. -- (Historiography and classification of science in Islam ; 40)

- 41) Masha'allah and al-Farghani : their works in western translations : text and studies / Collected and reprinted by Fuat Sezgin ; collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2006.394 s. ; 24 cm. -- (Historiography and classification of science in Islam ; 41)
- 42) The Banu Musa and Thabit Ibn Qurra : their works in western translations and adaptations : text and studies / Collected and reprinted by Fuat Sezgin ; collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2006.504 s. ; 24 cm. -- (Historiography and classification of science in Islam ; 42)
- 43) The astronomical works of Thabit b. Qurra / Francis J. Carmody ; edited by Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2006.262 s. ; 24 cm. -- (Historiography and classification of science in Islam ; 43)
- 44) Anaritii in decem libros priores elementorum Euclidis commentarii / edited by Maximilianus Curtze ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2006.389 s. ; 24 cm. -- (Historiography and classification of science in Islam ; 44)
- 45) az-Zarqali and al-Bitruji : their works in western translations and adaptations : text and studies / Collected and reprinted by Fuat Sezgin ; collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2006.396 s. ; 24 cm. -- (Historiography and classification of science in Islam ; 45)
- 46) Leonardo Fibonacci (leonardo Pisano d. after 1240) and his Arabic sources : text and studies / Collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2006.379 s. ; 24 cm. -- (Historiography and classification of science in Islam ; 46)
- 47) The Tables of al-Khwarazmi and the tabulae toletanae : texts and studies / collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2007.344 s. ; 24 cm. -- (Historiography and Classification of Science in Islam ; 47)ISBN 978-3-8298-9056-4
- 48) Kitab al-anwa by Arib ibn Sa'd al-Qurtubi and its Latin translation : texts and studies / Arib ibn Sa'd al-Qurtubi, 369/980 ; collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2007.386 s. ; 24 cm. -- (Historiography and Classification of Science in Islam ; 48)ISBN 978-3-8298-9057-1
- 49) The Optics of ptolemy and its Arabic-Latin transmission / texts and studies ; collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2007.344 s. ; 24 cm. -- (Historiography and Classification of Science in Islam ; 49)ISBN 978-3-8298-9058-8
- 50) Gerbert and the transmission of the Arabic-Islamic sciences to the occident : texts and studies / collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard

Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2007.

1. c. (360 s.) ; 24 cm. -- (Historiography and Classification of Science in Islam ; 50)

ISBN 978-3-8298-9059-5

- 51)** Gerbert and the transmission of the Arabic-Islamic sciences to the occident : texts and studies / collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2007.2. c. (395 s.) ; 24 cm. -- (Historiography and Classification of Science in Islam ; 51)ISBN 978-3-8298-9060-1
- 52)** The Hindu-Arabic numerals and their transmission to the occident : texts and studies / selected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2007.389s. ; 24 cm. -- (Historiography and Classification of Science in Islam ; 52)ISBN 978-3-8298-9062-5
- 53)** Arabic versions of Aristotle's works in Latin translation : texts and studies / collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2007.1. c. (377 s.) ; 24 cm. -- (Historiography and Classification of Science in Islam ; 53)ISBN 978-3-8298-9063-2
- 54)** Arabic versions of Aristotle's works in Latin translation : texts and studies / collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2007.2. c. (373 s.) ; 24 cm. -- (Historiography and Classification of Science in Islam ; 54)ISBN 978-3-8298-9064-9
- 55)** The reception of Islamic philosophy in the Latin west : texts and studies / collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2007.295 s. ; 24 cm. -- (Historiography and Classification of Science in Islam ; 55)ISBN 978-3-8298-9066-3
- 56)** Avicenna Latinus the reception and assimilation of Ibn Sina in the west : texts and studies / collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2007.1. c. (344 s.) ; 24 cm. -- (Historiography and Classification of Science in Islam ; 56)ISBN 978-8298-9067-0
- 57)** Avicenna Latinus the reception and assimilation of Ibn Sina in the west : texts and studies / collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2007.2. c. (365 s.) ; 24 cm. -- (Historiography and Classification of Science in Islam ; 57)ISBN 978-3-8298-9068-7
- 58)** Two texts by Ibn Rushd in their medieval Latin translation : de substantia orbis (fi l-jawhar al-falak?) and epistula ad amicum (damima) / compiled and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2007.295 s. ; 24 cm. -- (Historiography and Classification of Science in Islam ; 58)ISBN 978-3-8298-9070-0
- 59)** Averroes Latinus : the translation of Averroes' works into Latin : texts and studies / collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang

Goethe University, 2007.1. c. (334 s.) ; 24 cm. -- (Historiography and Classification of Science in Islam ; 59)ISBN 978-3-8298-9071-7

- 60) The Spanish and Hebrew translations of the nawadir al-falasifa by Hunain Ibn Ishaq : texts and studies / collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2007.286 s. ; 24 cm. -- (Historiography and Classification of Science in Islam ; 60)ISBN 978-3-8298-9077-9

İSLAMDA BİLİM VE TEKNİK SERİSİ (TOPLAM 5 CİLT)

- 1) Wissenschaft und technik im Islam : einführung in die geschichte der Arabisch-Islamischen wissenschaften / Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2003.1. c. (XII, 218 s.) ; 31 cm. -- (Wissenschaft und technik im Islam ; I)ISBN 3-8298-0067-3
- 2) Wissenschaft und technik im Islam : katalog der instrumentensammlung des Institutes für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften / Fuat Sezgin ; in zusammenarbeit mit Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2003.2. c. (226 s.) ; 31 cm. -- Wissenschaft und technik im Islam ; II)ISBN 3-8298-0068-1
- 3) Wissenschaft und technik im Islam : katalog der instrumentensammlung des Institutes für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften / Fuat Sezgin ; in zusammenarbeit mit Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2003.3. c. (212 s.) ; 31 cm. -- (Wissenschaft und technik im Islam ; III)ISBN 3-8298-0069-X
- 4) Wissenschaft und technik im Islam : katalog der instrumentensammlung des Institutes für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften / Fuat Sezgin ; in zusammenarbeit mit Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2003.4. c. (236 s.) ; 31 cm. -- (Wissenschaft und technik im Islam ; IV)ISBN 3-8298-0070-3
- 5) Wissenschaft und technik im Islam : katalog der instrumentensammlung des Institutes für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften / Fuat Sezgin ; in zusammenarbeit mit Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2003.5. c. (227 s.) ; 31 cm. -- (Wissenschaft und technik im Islam ; V)ISBN 3-8298-0071-1

İSLAM MİMARİSİ SERİSİ (TOPLAM 9 CİLT)

- 1) The Great Mosque of the Prophet in Medina (al-Haram al-Madani) text and studies / collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften = Institute for the History of Arabic-Islamic Science at Johann Wolfgang Goethe University, 2007.301 s. ; 24 cm. -- (Islamic Architecture ; 1)ISBN 978-3-8298-9101-1
- 2) al-Haram Ash-Sharif in Jerusalem texts and studies / collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- [y.y.] : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften = Institute for the History of Arabic-Islamic Science at

Johann Wolfgang Goethe University, 2007.1. c. (333 s.) ; 24 cm. -- (Islamic Architecture ; 2)ISBN 978-3-8298-9102-8

- 3) al-Haram Ash-Sharif in Jerusalem / collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften = Institute for the History of Arabic-Islamic Science at Johann Wolfgang Goethe University, 2007.2. c. (440 s.) ; 24 cm. -- (Islamic Architecture ; 3)ISBN 978-3-8298-9103-5
- 4) al-Haram Ash-Sharif in Jerusalem texts and studies / collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften = Institute for the History of Arabic-Islamic Science at Johann Wolfgang Goethe University, 2007.3. c. (372 s.) ; 24 cm. -- (Islamic Architecture ; 4)ISBN 978-3-8298-9104-2
- 5) al-Haram Ash-Sharif in Jerusalem texts and studies / collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften = Institute for the History of Arabic-Islamic Science at Johann Wolfgang Goethe University, 2007.4. c. (299 s.) ; 24 cm. -- (Islamic Architecture ; 5)ISBN 978-3-8298-9105-9
- 6) The Umayyad Mosque in Damascus texts and studies / collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften = Institute for the History of Arabic-Islamic Science at Johann Wolfgang Goethe University, 2008.326 s. ; 24 cm. -- (Islamic Architecture ; 6)ISBN 978-3-8298-9107-3
- 7) The Umayyad Mosque in Cordoba texts and studies / collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften = Institute for the History of Arabic-Islamic Science at Johann Wolfgang Goethe University, 2008.1. c. (315 s.) ; 24 cm. -- (Islamic Architecture ; 7)ISBN 978-3-8298-9108-0
- 8) The Umayyad Mosque in Cordoba texts and studies / collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften = Institute for the History of Arabic-Islamic Science at Johann Wolfgang Goethe University, 2008.2. c. (312 s.) ; 24 cm. -- (Islamic Architecture ; 8)ISBN 978-3-8298-9109-7
- 9) The Umayyad Mosque in Cordoba texts and studies / collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften = Institute for the History of Arabic-Islamic Science at Johann Wolfgang Goethe University, 2008.3. c. (330 s.) ; 24 cm. -- (Islamic Architecture ; 9)ISBN 978-3-8298-9110-3

İSLAM MATEMATİK VE ASTRONOMİSİ (TOPLAM 113 CİLT)

- 1) el-Kitâbü'l-muhtasar fi hisabi'l-cebr ve'l-mukabele = The algebra of Mohammed Ben Musa / Ebû Abdullah Muhammed b. Musa Harizmi, 236/850 ; edited and translated by Frederic Rosen ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1997.122, 208, XVI s. ; 23 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 1)
- 2) Robert of Chester's latin translation of the algebra of al-Khowvrizmi : with an introduction, critical notes and an english version / Louis Charles Karpinski ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am

- Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1997.VII, 164 s. ; 23 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 2)
- 3) Muhammad Ibn Musa al-Khwarizmi (fl. c. 200/815) : texts and studies I / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1997.323 s. : tbl. ; 23 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 3)
  - 4) Muhammad Ibn Musa al-Khwarizmi (fl. c. 200/815) : texts and studies II / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1997.VI, 280 s. : tbl. ; 23 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 4)
  - 5) Muhammad Ibn Musa al-Khwarizmi (fl. c. 200/815) : texts and studies III / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1997. VI, 288 s. ; 23 cm. (Islamic Mathematics and Astronomy ; 5)
  - 6) Muhammad Ibn Musa al-Khwarizmi (fl. c. 200/815) : texts and studies IV / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1997. 295 s. ; 23 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 6)
  - 7) Die astronomischen tafeln des Muhammed Ibn Musa al-Khwarizmi / Ebu Abdullah Muhammed b. Musa Harizmi, 236/850 ; herausgegeben Heinrich Suter ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1997. XXV, 255 s. ; 23 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 7)
  - 8) Abdülhamid İbn Türk'ün katışık denklemlerde mantiki zaruretlr adlı yazısı ve zamanın cebri = Logical necessities in mixed equations by Abd al Hamid Ibn Turk and the algebra of his time / Aydın Sayılı, öl. 1993 ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1997. 176 s. ; 23 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 8)
  - 9) Jawami ilm al-nujum wa-usul al-harakat al-samawiya = Cevamiu ilm'i-nücum ve usuli'l-harekati's-semaviye / Ahmad ibn Mohammad b. Kathir al-Farghani, 235/850 ; translated and edited by Jacob Golius ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1997. 109, 109 s. ; 23 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 9)
  - 10) Jawami ilm al-nujum wa-usul al-harakat al-samawiya = Cevamiu ilm'i-nücum ve usuli'l-harekati's-semaviye / Ahmad ibn Mohammad b. Kathir al-Farghani, 235/850 ; translated and edited by Jacob Golius ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1997. 306 [20] s. ; 23 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 10)
  - 11) Opus astronomicum / Muhammed b. Cabir b. Sinan Bettani, 317/929 ; ed. Carlo Alfonso Nallino, Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1997. LXXX, 327 s. ; 23 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 11)
  - 12) Opus astronomicum / Muhammed b. Cabir b. Sinan Bettani, 317/929 ; ed. Carlo Alfonso Nallino, Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1997. XXXI, 413 s. : tbl. ; 23 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 12)
  - 13) Opus astronomicum = Kitabü'l-Bettani fi ilmi'l-felek / Muhammed b. Cabir b. Sinan Bettani, 317/929 ; ed. Carlo Alfonso Nallino, Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1997. 379 s. : tbl. ; 23 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 13)

and Astronomy ; 13)

- 14) Codex Leidensis 399,1 : *Euclidis elementa ex interpretatione al-Hadschdschadschii cum commentariis al-Narizii* / ed. R. O. Besthorn, J. L. Heiberg, Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1997. 190, 148 s. ; 23 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 14)
- 15) Codex Leidensis 399,1 : *Euclidis elementa ex interpretatione al-Hadschdschadschii cum commentariis al-Narizii* / ed. R. O. Besthorn, Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1997. 81, 215 s. ; 23 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 15)
- 16) *The commentary of Pappus on book X of Euclid's elements* / William Thomson ; *Introductory and notes* Gustav Junge, William Thomson ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1997. 293 s. ; 23 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 16)
- 17) *Euclid in the Arabic tradition : texts and studies I* / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1997. 328 s. : çizim ; 23 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 17)
- 18) *Euclid in the Arabic tradition : texts and studies II* / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1997. VI, 324 s. ; 23 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 18)
- 19) *Euclid in the Arabic tradition : texts and studies III* / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1997. VI, 309 s. ; 23 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 19)
- 20) *Kitâbu tahriri'l-usul li Eklidis* / Ebû Cafer Nasirüddin Muhammed b. Muhammed b. Hasan Tusi, 672/1274 ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1997. 453 s. : şkl. ; 23 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 20)
- 21) *Thabit Ibn Qurra (d. 288/901) : text and studies I* / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1997. VI, 311 s. ; 23 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 21)
- 22) *Thabit Ibn Qurra (d. 288/901) : text and studies II* / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1997. VI, 316 s. ; 23 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 22)
- 23) *Abu Kamil Shuja Ibn Aslam (3 rd/9th cent.) : text and studies* / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1997. 251 s. ; 23 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 23)
- 24) *Ibn Yunis Abu l-Hasan Ali ibn Abdurrahman (d. 399/1009) : texts and studies collected and reprinted I* / ed. Fuat Sezgin ; collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen

- Wissenschaften, 1997. 278 s. ; 24 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 24)
- 25) Ibn Yunis Abu l-Hasan Ali ibn Abdurrahman (d. 399/1009) : texts and studies collected and reprinted II / ed. Fuat Sezgin ; collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1997. VI, 317 s. ; 24 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 25)
- 26) Abdurrahman as-Sufi Abu l-Husain Ibn Umar (d. 376/986) : texts and studies collected and reprinted / ed. Fuat Sezgin ; collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1997. VI, 408, 27 s. ; 24 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 26)
- 27) Ibrahim Ibn Sinan Ibn Thabit Ibn Qurra (d. 335/946) : Rasa'il = Resailu İbn Sinan / ed. Fuat Sezgin ; collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1997. muhtelif sayfalamalarda ; 24 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 27)
- 28) Rasail Abi Nasr ila'l-Biruni = Resailu Ebi Nasr Mansur b. Ali b. Irak ile'l-Beyruni / Ebü'r-Reyhan Muhammed b. Ahmed el-Harizmi Biruni ; ed. Fuat Sezgin. -- TIP -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1998. muhtelif sayfalamalarda ; 24 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 28)
- 29) The book of instruction in the elements of the art of astrology = Kitâbü't-tefhim li-evaili sinaati't-tencim = Kitâb al-Tafhim li-awa'il sina'at al-tanjim / Ebü'r-Reyhan Muhammed b. Ahmed el-Harizmi Biruni ; ed. Fuat Sezgin ; translated by R. Ramsay Wright. -- TIP -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1998. XVIII, 333, 333, 6 s. ; 24 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 29)
- 30) Chronologie orientalischer völker = el-Asarü'l-bakiye ani'l-kuruni'l-haliye = Al-athar al-baqiya an al-qurun al-haliya / Ebü'r-Reyhan Muhammed b. Ahmed el-Harizmi Biruni ; ed. Fuat Sezgin ; herausgegeben von C. Eduard Sachau. -- TIP -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1998. LXXIII, 30, 363 s. ; 24 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 30)
- 31) The chronology of ancient nations an English version of the Arabic text of The athar-al-bakiya of Albiruni or Vestiges of the past / Ebü'r-Reyhan Muhammed b. Ahmed el-Harizmi Biruni ; ed. Fuat Sezgin ; translated and edited with notes and index by C. Eduard Sachau. -- TIP -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1998. XVI, 464 s. ; 24 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 31)
- 32) Rasa'ilu'l-Biruni = Erbaa resail li-Ebi'r-Reyhan el-Beyruni / Ebü'r-Reyhan Muhammed b. Ahmed el-Harizmi Biruni ; ed. Fuat Sezgin. -- TIP -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1998. muhtelif sayfalamalarda ; 24 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 32)
- 33) Al-Biruni on transits a study of an Arabic treatise entitled Tamhid al-mustaqqarr li-tahqiq ma'na al-mamarr / Ebü'r-Reyhan Muhammed b. Ahmed el-Harizmi Biruni ; ed. Fuat Sezgin ; translated by Mohammad Saffouri, Adnan Ifram ; with a commentary by E. S. Kennedy ; including a review by G.J. Toomer. -- TIP -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1998. IX, 201, 72 s. ; 24 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 33)
- 34) Abu l-Rayhan al-Biruni (d. 440/1048) : texts and studies collected and reprinted I / ed. Fuat Sezgin ; collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1998. VII, 270 s. ; 24 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 34)

- 35) Abu l-Rayhan al-Biruni (d. 440/1048) : texts and studies collected and reprinted II / ed. Fuat Sezgin ; collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1998. VI, 320 s. ; 24 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 35)
- 36) Abu l-Rayhan al-Biruni (d. 440/1048) : texts and studies collected and reprinted III / ed. Fuat Sezgin ; collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1998. VI, 345 s. ; 24 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 36)
- 37) Die sphaerik von Menelaos aus Alexandrien in der verbesserung von Abu Nasr Mansur b. Ali b. Iraq : mit untersuchungen zur geschichte des textes bei den Islamischen mathematikern = Islah kitabu Manelaus fi'l-eşkali'l-küriyye li-Emir Ebi Nasr Mansur b. Irak (tufti nahve 425h.) / Max Krause ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1998. VII, 254, 110, 7 s. ; 24 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 37)
- 38) Al-Karaji Abu Bakr Muhammad Ibn al-Hasan (fl. c. 400/1009) : texts and studies collected and reprinted / ed. Fuat Sezgin ; collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1998. 302 s. ; 24 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 38)
- 39) Estudios sobre Azarquiel / Jose Maria Millas Vallicrosa ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1998. 531 s. ; 24 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 39)
- 40) Al-Zarqali Abu Ishaq Ibrahim Ibn Yahya (d. 493/1099) : texts and studies collected and reprinted II / ed. Fuat Sezgin ; collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1998. VI, 254 s. ; 24 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 40)
- 41) Traite des instruments astronomiques des Arabes compose au treizieme siecle par Abu l-Hasan Ali al-marrakushi (VII-XIII s.) intitule Jami al-mabadi wa-l-ghayat I-II / Abu l-Hasan Ali al-Marrakushi, 660/1262 ; ed. Fuat Sezgin ; partiellement traduit par Jean-Jacques Sedillot, Louis Amelie Sedillot. -- TIP -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1998. VII, 630, 38, 7 s. ; 24 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 41)
- 42) Al-Marrakushi Abu Ali al-Hasan Ibn Ali Ibn Umar (7th/13th cent.) : texts and studies collected and reprinted / ed. Fuat Sezgin ; collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1998. 364 s. ; 24 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 42)
- 43) Contribucion al estudio de la labor astronomica de Ibn al-Banna (including text and translation of kitab minhaj al-talib li-ta'dil al-kawakib) : texts and studies collected and reprinted / Juan Vernet Gines ; ed. Fuat Sezgin. -- TIP -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1998. 145, 72 s. ; 24 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 43)
- 44) Ibn al-Banna al-Marrakushi Abu l-Abbas Ahmad Ibn Muhammad (d. 721/1321) : texts and studies collected and reprinted / ed. Fuat Sezgin ; collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- TIP -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1998. VI, 298 s. ; 24 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 44)
- 45) Umar al-Khayyam Abu l-Fath Umar Ibn Ibrahim (d. c. 526/1131) : texts and studies collected and reprinted I / ed. Fuat Sezgin ; collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard

- Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1998. 392 s. ; 24 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 45)
- 46) Umar al-Khayyam Abu l-Fath Umar Ibn Ibrahim (d. c. 526/1131) : texts and studies collected and reprinted II / ed. Fuat Sezgin ; collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1998. VI, 337 s. ; 24 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 46)
- 47) Traite du quadrilatere (Kitab shakl al-qatta') attribue a Nasiraddin at-Tusi / ed. Fuat Sezgin ; traduit par Alexandre Pacha Caratheodory. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1998. 214, 157 s. ; 24 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 47)
- 48) A collection of mathematical and astronomical treatises as revised by Nasiraddin at-Tusi first part / ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1998. 401 s. ; 24 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 48)
- 49) A collection of mathematical and astronomical treatises as revised by Nasiraddin at-Tusi second part / ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1998. 434 s. ; 24 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 49)
- 50) The school of Maragha and its achievements (Mu'ayyadaddin al-Urdi, Nasiraddin at-Tusi, and utbaddin ash-Shirazi) : texts and studies collected and reprinted I / ed. Fuat Sezgin ; collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1998. VI, 289 s. ; 24 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 50)
- 51) The school of Maragha and its achievements (Mu'ayyadaddin al-Urdi, Nasiraddin at-Tusi, and utbaddin ash-Shirazi) : texts and studies collected and reprinted II / ed. Fuat Sezgin ; collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1998. VI, 276 s. ; 24 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 51)
- 52) Prolegomenes des tables astronomiques d'Ouloug-Beg / ed. Fuat Sezgin ; publies avec notes et variantes et precedes d'une introduction par L. P. E. A. Sedillot. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1998. muhtelif sayfalamalarda ; 24 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 52)
- 53) Prolegomenes des tables astronomiques d'Ouloug-Beg / ed. Fuat Sezgin ; traduction et commentaire L. P. E. A. Sedillot. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1998. muhtelif sayfalamalarda ; 24 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 53)
- 54) Ulug Beg und seine zeit / Wilhelm Barthold, 1349/1930 ; ed. Fuat Sezgin ; deutsche bearbeitung von walther Hinz. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1998. X, 252 s. ; 24 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 54)
- 55) Ulug Beg Muhammad Turgay (d. 853/1449) and his astronomical activities : texts and studies collected and reprinted / ed. Fuat Sezgin ; collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1998. VI, 373 s. ; 24 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 55)
- 56) Al-Kashi Ghiyathaddin Djamshid Ibn Mas'ud Ibn Mahmud (d. 832/1429) : texts and studies collected and reprinted / ed. Fuat Sezgin ; collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen

- Wissenschaften, 1998. VI, 473 s. ; 24 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 56)
- 57) Ibn al-Haytham al-Hasan Ibn al-Hasan (d. 430/1039) : texts and studies collected and reprinted I / ed. Fuat Sezgin ; collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1998. VII, 351 s. ; 24 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 57)
- 58) Ibn al-Haytham al-Hasan Ibn al-Hasan (d. 430/1039) : texts and studies collected and reprinted II / ed. Fuat Sezgin ; collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1998. VI, 322 s. ; 24 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 58)
- 59) Baha al-din al-Amili Muhammad Ibn Husayn (d. 1030/1621) : texts and studies collected and reprinted II / ed. Fuat Sezgin ; collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1998. 229 s. ; 24 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 59)
- 60) Abu l-Wafa al-Buzajani Muhammad Ibn Muhammad Ibn Yahya (d. 387/997 or 388/998) : texts and studies collected and reprinted I / ed. Fuat Sezgin ; collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1998. IX, 334 s. ; 24 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 60)
- 61) Abu l-Wafa al-Buzajani Muhammad Ibn Muhammad Ibn Yahya (d. 387/997 or 388/998) : texts and studies collected and reprinted II / ed. Fuat Sezgin ; collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1998. VI, 295 s. ; 24 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 61)
- 62) Archimedes in the Arabic tradition : texts and studies collected and reprinted II / ed. Fuat Sezgin ; collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1998. 238 s. ; 24 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 62)
- 63) Apollonius, Geminus, Heron, Ptolemaeus, and Theon in the Arabic tradition : texts and studies collected and reprinted / ed. Fuat Sezgin ; collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1998. VI, 270 s. ; 24 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 63)
- 64) Calenders and chronology in the Islamic World : texts and studies collected and reprinted I / ed. Fuat Sezgin ; collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1998. VI, 382 s. ; 24 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 64)
- 65) Calenders and chronology in the Islamic World : texts and studies collected and reprinted II / ed. Fuat Sezgin ; collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1998. VII, 410 s. ; 24 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 65)
- 66) Al-Sijzi Ahmad Ibn Muhammad Ibn Abdaljalil (4th/10th cent.) : texts and studies collected and reprinted / ed. Fuat Sezgin ; collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1998. 209 s. ; 24 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 66)
- 67) Musa Ibn Maymun (Maimonides) (d. 601/1204) : texts and studies collected and reprinted / ed. Fuat Sezgin ; collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1998. 433

s. ; 24 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 67)

- 68) Al-Farghani Ahmad Ibn Muhammad Ibn Kathir (fl. c. 235/850) and Al-Battani Muhammad Ibn Jabir Ibn Sinan (d. 317/929) : texts and studies collected and reprinted / ed. Fuat Sezgin ; collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1998. VI, 233 s. ; 24 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 68)
- 69) Compendio de algebra de abenbeder (Abu Abdallah Muhammad Ibn Umar Ibn Muhammad known as Ibn Badr : kitab ikhtisar al-jabr wa-l-muqabala) / ed. Fuat Sezgin ; texto arabe, traduccion y estudio por Jose Augusto Sanchez Perez. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1998. 117, 76 s. ; 24 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 69)
- 70) Celestial phenomena and observations in Islamic sources : texts and studies collected and reprinted I / ed. Fuat Sezgin ; collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1998. VII, 320 s. ; 24 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 70)
- 71) Celestial phenomena and observations in Islamic sources : texts and studies collected and reprinted II / ed. Fuat Sezgin ; collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1998. 347 s. ; 24 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 71)
- 72) Celestial phenomena and observations in Islamic sources : texts and studies collected and reprinted III / ed. Fuat Sezgin ; collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1998. VII, 347 s. ; 24 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 72)
- 73) Celestial phenomena and observations in Islamic sources : texts and studies collected and reprinted IV / ed. Fuat Sezgin ; collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1998. VII, 347 s. ; 24 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 73)
- 74) Rasa'ilu'l-mutafarriqa f'il-hai'at li'l-mutaqaddimin wa mu'asiray il-Biruni = Resailu müteferrika fi'l-hey'e li'l-mütekaddimin ve muasırı el-Biruni / ed. Fuat Sezgin. -- TIP -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1998. muhtelif sayfalamalarda ; 24 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 74)
- 75) Majmu' al-rasa'il li-l-Hasan Ibn al-Hasan Ibn al-Haytham (d. c. 1041) = Mecmuü'r-resail li'l-Hasan b. el-Hasan b. el-Heysem (tufti havaley 432h.) / ed. Fuat Sezgin. -- TIP -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1998. muhtelif sayfalamalarda ; 24 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 75)
- 76) Miscellaneous texts and studies on Islamic mathematics and astronomy : collected and reprinted I / ed. Fuat Sezgin ; collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1998. VIII, 352 s. ; 24 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 76)
- 77) Miscellaneous texts and studies on Islamic mathematics and astronomy : collected and reprinted II / ed. Fuat Sezgin ; collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1998. VII, 364 s. ; 24 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 77)
- 78) Miscellaneous texts and studies on Islamic mathematics and astronomy : collected and reprinted III / ed. Fuat Sezgin ; collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1998.

VI, 364 s. ; 24 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 78)

- 79) Miscellaneous texts and studies on Islamic mathematics and astronomy : collected and reprinted IV / ed. Fuat Sezgin ; collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. - Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1998. VI, 346 s. ; 24 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 79)
- 80) Miscellaneous texts and studies on Islamic mathematics and astronomy : collected and reprinted V / ed. Fuat Sezgin ; collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1998. VI, 334 s. ; 24 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 80)
- 81) Miscellaneous texts and studies on Islamic mathematics and astronomy : collected and reprinted VI / ed. Fuat Sezgin ; collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. - Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1998. 344 s. ; 24 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 81)
- 82) Miscellaneous texts and studies on Islamic mathematics and astronomy : collected and reprinted VII / ed. Fuat Sezgin ; collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1998. VI, 372 s. ; 24 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 82)
- 83) Miscellaneous texts and studies on Islamic mathematics and astronomy : collected and reprinted VIII / ed. Fuat Sezgin ; collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1998. VII, 365 s. ; 24 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 83)
- 84) On the contents and significance of the Khaqani Ziy by Jamshid Ghiyath al-din al-Kashi / E. S. Kennedy ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1998. 58 s. ; 24 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 84)
- 85) Astronomical instruments and observatories in the Islamic world : texts and studies collected and reprinted I / ed. Fuat Sezgin ; collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1998. XI, 498 s. ; 24 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 85)
- 86) Astronomical instruments and observatories in the Islamic world : texts and studies collected and reprinted II / ed. Fuat Sezgin ; collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1998. VII, 422 s. ; 24 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 86)
- 87) Astronomical instruments and observatories in the Islamic world : texts and studies collected and reprinted III / ed. Fuat Sezgin ; collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1998. VII, 423 s. ; 24 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 87)
- 88) Astronomical instruments and observatories in the Islamic world : texts and studies collected and reprinted IV / ed. Fuat Sezgin ; collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1998. VII, 431 s. ; 24 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 88)
- 89) Fritz Schmidt geschichte der geodaetischen instrumente und verfahren im altertum und mittelalter : texts and studies collected and reprinted V / ed. Fuat Sezgin ; collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1998. 400, 26 s. ; 24 cm. -- (Islamic

Mathematics and Astronomy ; 89)

- 90) Astronomical instruments and observatories in the Islamic world : texts and studies collected and reprinted VI / ed. Fuat Sezgin ; collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1998. 405 s. ; 24 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 90)
- 91) Astronomical instruments and observatories in the Islamic world : texts and studies collected and reprinted VII / ed. Fuat Sezgin ; collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1998. VI, 375 s. ; 24 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 91)
- 92) Astronomical instruments and observatories in the Islamic world : texts and studies collected and reprinted VIII / ed. Fuat Sezgin ; collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1998. VI, 367 s. ; 24 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 92)
- 93) Astronomical instruments and observatories in the Islamic world : texts and studies collected and reprinted IX / ed. Fuat Sezgin ; collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1998. 354 s. ; 24 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 93)
- 94) Astronomical instruments and observatories in the Islamic world : texts and studies collected and reprinted X / ed. Fuat Sezgin ; collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1998. 375 s. ; 24 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 94)
- 95) Astronomical instruments and observatories in the Islamic world : texts and studies collected and reprinted XI / ed. Fuat Sezgin ; collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1998. VI, 402 s. ; 24 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 95)
- 96) Astronomical instruments and observatories in the Islamic world : texts and studies collected and reprinted XII / ed. Fuat Sezgin ; collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1998. VII, 463 s. ; 24 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 96)
- 97) The observatory in Islam : and its place in the general history of the observatory / Aydın Sayılı, öl. 1993 ; ed. Fuat Sezgin. -- TIP -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1998. XI, 472, 7 s. : fot. ; 24 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 97)
- 98) Arabic-Spanish astronomy at the court of King Alfonso X of Castile : texts and studies collected and reprinted I / ed. Fuat Sezgin ; collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1998. VI, 342 s. ; 24 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 98)
- 99) Arabic-Spanish astronomy at the court of King Alfonso X of Castile : texts and studies collected and reprinted II / ed. Fuat Sezgin ; collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1998. VI, 353 s. ; 24 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 99)
- 100) Ilm al-falak : ta'rikhuhu inda l-Arab fi l-qurun al-wusta / Carlo Alfonso Nallino ; ed. Fuat Sezgin. -- TIP -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1999. 370 s. ; 24 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 100)

- 101)** Die schrift des Ibrahim b. Sinan b. Tabit über die schatteninstrumente / ed. Fuat Sezgin ; übersetzt und erlaeutert von Paul Luckey ; herausgegeben von Jan P. Hogendijk. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1999. XV, 283 s. ; 24 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 101)
- 102)** Islamic mathematics and astronomy : texts and studies on astrology / selected by Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2000. 1. c. (347 s.) ; 24 cm. -- (Islamic mathematics and astronomy ; 102)
- 103)** Islamic mathematics and astronomy : texts and studies on astrology / selected by Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2000. 2. c. (396 s.) ; 24 cm. -- (Islamic mathematics and astronomy ; 103)
- 104)** Islamic mathematics and astronomy : texts and studies on astrology / selected by Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2000. 3. c. (348 s.) ; 24 cm. -- (Islamic mathematics and astronomy ; 104)
- 105)** Islamic mathematics and astronomy : texts and studies on astrology / selected by Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2000. 4. c. (365 s.) ; 24 cm. -- (Islamic mathematics and astronomy ; 105)
- 106)** Islamic mathematics and astronomy : texts and studies on astrology / selected by Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2000. 5. c. (421 s.) ; 24 cm. -- (Islamic mathematics and astronomy ; 106)
- 107)** At-Tadkira bi-usul al-hisab wa l-fara'id / Ali ibn al-Hidr al-Qurasi, öl. 459/1067 ; übersetzt, kommentiert und in faksimile herausgegeben von Ulrich Rebstock ; edited by Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2001. 149, 150 s. ; 24 cm. -- (Islamic mathematics and astronomy ; 107) ISBN 3-8298-4116-7
- 108)** (Kayıtlarda bulunamamıştır.)
- 109)** Libros del saber de astronomia del rey D. Alfonso X De Castilla : copilados, anotados y comentados / Manuel Rico y Sinobas ; edited by Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2002. 1. c. (XCII, 208 s.) ; 24 cm. -- (Islamic mathematics and astronomy ; volume 109) ISBN 3-8298-4118-3
- 110)** Libros del Saber de astronomia del Rey D. Alfonso X De Castilla : copilados, anotados y comentados / Manuel Rico y Sinobas ; edited by Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2002. 2. c. (VIII, 321 s.) ; 24 cm. -- (Islamic mathematics and astronomy ; 110) ISBN 3-8298-4118-3
- 111)** Libros del Saber de astronomia del rey D. Alfonso X De Castilla : copilados, anotados y comentados / Manuel Rico y Sinobas ; edited by Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2002. 3. c. (XLVII, 316 s.) ; 24 cm. -- (Islamic mathematics and astronomy ; 111) ISBN 3-8298-4118-3
- 112)** Libros del Saber de astronomia del rey D. Alfonso X De Castilla : copilados, anotados y comentados / Manuel Rico y Sinobas ; edited by Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2002. 4. c. (183, 299 s.) ; 24 cm. -- (Islamic mathematics and astronomy ; 112) ISBN 3-8298-4118-3
- 113)** Kitab al-Hawi li-l-a'mal as-sultaniya wa-rusum al-hisab ad-diwaniya : (das umfassende Buch über die herrschaftlichen taetigkeiten und rechenvorschriften in der staatsverwaltung) / Ebu Abdullah eş-Şekkek ; edited by Fuat Sezgin ; übersetzt und kommentiert von Ulrich Rebstock. --

Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2008. 344 s. ; 24 cm. -- (Islamic Mathematics and Astronomy ; 113)

İSLAM TIBBİ SERİSİ (TOPLAM 100 CİLT)

- 1) Uyunü'l-enba' fî tabakati'l-etibba / Ebü'l-Abbas Muvaffakuddin Ahmed b. Kâsım İbn Ebû Usaybia, 668/1270 ; ed. August Müller, Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1995-1416. 1. c. (328 s.) ; 23 cm. -- (Islamic Medicine ; 1)
- 2) Uyunü'l-enba' fî tabakati'l-etibba / Ebü'l-Abbas Muvaffakuddin Ahmed b. Kâsım İbn Ebû Usaybia, 668/1270 ; ed. August Müller, Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1995. 2. c. (274, 145 s.) ; 23 cm. -- (Islamic Medicine ; 2)
- 3) Studies on Ibn Abi Usaibi'a (d. 1270) and his 'uyun al-anba' fi tabaqat al-atibba : collected and reprinted I / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1995. 272 s. ; 23 cm. -- (Islamic Medicine ; 3)
- 4) Studies on Ibn Abi Usaibi'a (d. 1270) and his 'uyun al-anba' fi tabaqat al-atibba : collected and reprinted II / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1995. 308 s. ; 23 cm. -- (Islamic Medicine ; 4)
- 5) Studies on Ibn Abi Usaibi'a (d. 1270) and his 'uyun al-anba' fi tabaqat al-atibba : collected and reprinted III / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1995. 308 s. ; 23 cm. -- (Islamic Medicine ; 5)
- 6) el-Kanun fi't-tib / Ebû Ali Avicenna Hüseyin b. Abdullah b. Ali Belhi İbn Sina, 428/1037 ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996. 1. c. (280 s.) ; 33 cm. -- (Islamic Medicine ; 6)
- 7) el-Kanun fi't-tib / Ebû Ali Avicenna Hüseyin b. Abdullah b. Ali Belhi İbn Sina, 428/1037 ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996. 2. c. (281-610 s.) ; 33 cm. -- (Islamic Medicine ; 7)
- 8) el-Kanun fi't-tib; Kitâbü'n-necat muhtasarü's-Şifa / Ebû Ali Avicenna Hüseyin b. Abdullah b. Ali Belhi İbn Sina, 428/1037 ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996. 3. c. (268, [66], 85 s.) ; 33 cm. -- (Islamic Medicine ; 8)
- 9) Zusammengesetzte heilmittel der Araber nach dem fünften buch des canos / Ebu Ali Hüseyin b. Abdillah b. Ali Belhi İbn Sina, 428/1037 ; trc. Joseph Sontheimer ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996.VIII, 288 s. ; 23 cm. -- (Islamic Medicine ; 9)
- 10) Studies on Ibn Sina (d.1037) and his medical works : collected and reprinted I / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996. VI, 284 s. ; 23 cm. -- (Islamic Medicine ; 10)

- 11) Studies on Ibn Sina (d.1037) and his medical works : collected and reprinted II / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996. 354 s. ; 23 cm. -- (Islamic Medicine ; 11)
- 12) Studies on Ibn Sina (d.1037) and his medical works : collected and reprinted III / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996. VII, 315 s. : res. ; 23 cm. -- (Islamic Medicine ; 12)
- 13) Studies on Ibn Sina (d.1037) and his medical works / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1995. 293 s. ; 24 cm. -- (Islamic Medicine ; 13)
- 14) Pseudogaleni in hippocratis de septimanis commentarivm ab hynaino Q. F. Arabice versvm : ex codice monacensi primvm edidit et germanice vertit / trc. Gotthelf Bergstraesser ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996. XXII, 203 s. ; 23 cm. -- (Islamic Medicine ; 14)
- 15) Hippocrates in the Arabic tradition : text and studies collected and reprinted / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996. 362 s. ; 23 cm. -- (Islamic Medicine ; 15)
- 16) Sieben bücher anatomie des galen : zum ersten male veröffentlicht nach den handschriften einer Arabischen übersetzung des 9. Jahrh. n. Chr. / thk. trc. Max Simon ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996. 1. c. (LXXXI, 362 s.) ; 23 cm. -- (Islamic Medicine ; 16)
- 17) Sieben bücher anatomie des Galen : zum ersten male veröffentlicht nach den handschriften einer Arabischen übersetzung des 9. Jahrh. n. Chr. / thk. trc. Max Simon ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1995. 2. c. (LXVIII, 366 s.) ; 23 cm. -- (Islamic Medicine ; 17)
- 18) Galen in the Arabic tradition : texts and studies I / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996. VI, 326, 6 s. ; 23 cm. -- (Islamic Medicine ; 18)
- 19) Galen in the Arabic tradition : texts and studies II / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996. 304 s. ; 23 cm. -- (Islamic Medicine ; 19)
- 20) Galen in the Arabic tradition : texts and studies III / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996. VI, 263, 6 s. ; 23 cm. -- (Islamic Medicine ; 20)
- 21) Galen in the Arabic tradition : texts and studies IV / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996. VI, 304 s. ; 23 cm. -- (Islamic Medicine ; 21)
- 22) Kitâbü'l-aşr makalat fî'l-ayn = The book of the ten treatises in the eye ascribed to Hunain Ibn Is-Haq / Abu Zayd Hunayn b. Ishak Al Hunayn b. Ishak, 260/873 ; thk. Max Mayerhof ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996. LIII, 227, 222 s. ; 23 cm. -- (Islamic Medicine ; 22)

- 23) Hunain Ibn Ishaq (d. 260/873) : texts and studies / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996. VI, 312 s. ; 23 cm. -- (Islamic Medicine ; 23)
- 24) Muhammad Ibn Zakariya al-Razi (d. 313/925) : texts and studies I / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996. VI, 297, 6 s. ; 23 cm. -- (Islamic Medicine ; 24)
- 25) Muhammad Ibn Zakariya al-er-Râzî (d. 313/925) : texts and studies II / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996. VII, 321 s. ; 23 cm. -- (Islamic Medicine ; 25)
- 26) Muhammad Ibn Zakariya al-Razi (d. 313/925) : texts and studies III / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996. 306 s. ; 23 cm. -- (Islamic Medicine ; 26)
- 27) Traite sur le calcul dans les reins et dans la vessie = Makale fi'l-hasa fi'l-kila ve'l-mesane / Muhammad Ibn Zakariya al-er-Râzî Rhazes, 313/925 ; neşr. Pieter de Koning herausgegeben von Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996. VI, 285 s. ; 23 cm. -- (Islamic Medicine ; 27)
- 28) Trois traites d'anatomie Arabes = Selasu resaili Arabiyye fi't-teşrih : par Muhammed Ibn Zakariyya al-er-Râzî, Ali Ibn Al-Abbas et Ali Ibn Sina texte inedit de deux traites / trc. Pieter de Koning ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996. XIII, 830, 13 s. ; 23 cm. -- (Islamic Medicine ; 28)
- 29) Firdevsü'l-hikme fi't-tüb / Ebü'l-Hasan b. Receb Ali b. Rabben et-Taberi, 247/861 ; ed. Muhammad Zubair Sıddıqı, Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996. [18], 620, [58] s. ; 23 cm. -- (Islamic Medicine ; 29)
- 30) Ali Ibn Rabban al-Tabari (d. c. 250/864) : texts and studies / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996. VI, 375, 6 s. ; 23 cm. -- (Islamic Medicine ; 30)
- 31) Yuhanna Ibn Masawayh (d. 243/857) : texts and studies / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996. VI, 426, 6 s. ; 23 cm. -- (Islamic Medicine ; 31)
- 32) Thabit Ibn Qurra (d.288/901) : textes and studies / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996. 323 s. ; 23 cm. -- (Islamic Medicine ; 32)
- 33) Ya'qub Ibn Ishaq Al-Kindi (d. after 256/870) : texts and studies / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996. 231 s. ; 23 cm. -- (Islamic Medicine ; 33)
- 34) Qusta Ibn Luqa (3rd/9th cent.) : texts and studies / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996. 269 s. ; 23 cm. -- (Islamic Medicine ; 34)

- 35) Ishaq Ibn Sulayman Al-Isra'ili (d. c. 325/935) : texts and studies / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996. 474 s. ; 23 cm. -- (Islamic Medicine ; 35)
- 36) La chirurgie d'Abulcasis / Ebü'l-Kasım Halef b. Abbas Zehravi ; trc. Lucien Leclerc ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996. XIV, 342 s. ; 23 cm. + 3 ktl s. şekil -- (Islamic Medicine ; 36)
- 37) Abu'l-Qasım Al-Zahrawi (d. after 400/1009) : texts and studies I / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996. 247 s. : şkl. ; 23 cm. -- (Islamic Medicine ; 37)
- 38) Abu'l-Qasım Al-Zahrawi (d. after 400/1009) : texts and studies II / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996. 372 s. : şkl. ; 23 cm. -- (Islamic Medicine ; 38)
- 39) Ibn Al-Jazzar (d. 369/979) : texts and studies / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996. VI, 334 s. ; 23 cm. -- (Islamic Medicine ; 39)
- 40) Ali Ibn al-Abbas al-Majusi (4th/10th cent) : texts and studies / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996. VI, 223, 6 s. ; 23 cm. -- (Islamic Medicine ; 40)
- 41) Kamilü's-sınaati'l-tibbiyye / Ali b. el-Abbas Mecusi ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996. 1. c. (434 s.) ; 23 cm. -- (Islamic Medicine ; 41)
- 42) Kamilü's-sınaati'l-tibbiyye / Ali b. el-Abbas Mecusi ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996. 2. c. (608 s.) ; 23 cm. -- (Islamic Medicine ; 42)
- 43) Constantinus Africanus (11th cent) and his Arabic sources : texts and studies / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996. VII, 412, 7 s. ; 23 cm. -- (Islamic Medicine ; 43)
- 44) Erinnerungsbuch für augenaerzte / Ali ibn Isa, 430/1010 ; trc. J. Hirschberg, J. Lippert ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996. XXXVIII, 324 s. ; 23 cm. -- (Islamic Medicine ; 44)
- 45) Das buch der auswahl von den augenkrankheiten / Ammar b. Ali al-Mausili, 400/1010 ; trc. J. Hirschberg, J. Lippert, E. Mittwoch ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996. X, 262 s. : şkl. ; 23 cm. -- (Islamic Medicine ; 45)
- 46) Ammar Ibn Ali Al-Mausili (4/10th cent) and Ali Ibn Isa (5/11 cent.) : texts and studies / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996. VI, 335, 6 s. ; 23 cm. -- (Islamic Medicine ; 46)
- 47) Ali Ibn Ridwan (d.c. 453/1061) and Al-Mukhtar Ibn Butlan (d. 458/1066) : texts and studies / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996. VI, 311, 6 s. ; 23

cm. -- (Islamic Medicine ; 47)

- 48) Histoire de la Medecine Arabe / Lucien Leclerc ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996. 1. c. (587 s.) ; 23 cm. -- (Islamic Medicine ; 48)
- 49) Histoire de la Medecine Arabe / Lucien Leclerc ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996. 2. c. (526 s.) ; 23 cm. -- (Islamic Medicine ; 49)
- 50) Muwaffaq Ibn Ali Al-Harawi (fl. c. 366/976) and his K. al-Abniya an haqaiq al-adwiya : texts and studies / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996. 328 s. ; 23 cm. -- (Islamic Medicine ; 50)
- 51) The abridged version of "The book of simple drugs" of Ahmad Ibn Muhammad Al-Ghafiqi / Gregorius Abu'l-Farag (Barhebraeus), 685/1286 ; translated and edited by M. Meyerhof, G. P. Sobhy ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996.1. c. (236, 55) s. ; 23 cm. -- (Islamic Medicine ; 51)
- 52) The abridged version of "The book of simple drugs" of Ahmad Ibn Muhammad Al-Ghafiqi / Gregorius Abu'l-Farag (Barhebraeus), 685/1286 ; translated and edited by M. Meyerhof, G. P. Sobhy ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996. 2. c. (237-588, 56-131) s. ; 23 cm. -- (Islamic Medicine ; 52)
- 53) Ahmad Ibn Muhammad al-Ghafiqi (d.c. 560/1156) : texts and studies / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996. 242 s. ; 23 cm. -- (Islamic Medicine ; 53)
- 54) Abu'l-Ala Ibn Zuhr (d. 525/1130) and his son Abu Marwan Ibn Zuhr (d. 557/1161) : texts and studies / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996. 394 s. ; 23 cm. -- (Islamic Medicine ; 54)
- 55) Al-morchid fi'l-kohhl ou le guide d'oculistique = ouvrage inedit de l'oculiste Arabe-Espagnol / Muhammed b. Kasim b. Eslam el-Endelusi Gafiki, 560/1156 ; translated by Max Meyerhof ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996.225 s. ; 23 cm. -- (Islamic Medicine ; 55)
- 56) Alcoatim (Sulayman Ibn Harit al-Quti) (6th/12th cent.) : texts and studies / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996. VI, 409, 6 s. ; 23 cm. -- (Islamic Medicine ; 56)
- 57) Tabakatü'l-etibba ve'l-hükema = Les generations des medecins et des sages / İbn Cülcül, 384/994 ; thk. Fuad Seyyid ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996. 10, 138 s. ; 23 cm. -- (Islamic Medicine ; 57)
- 58) Musa Ibn Maymun (Maimonides) (d. 601/1204) : texts and studies I / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996. VI, 288 s. ; 23 cm. -- (Islamic Medicine ; 58)
- 59) Musa Ibn Maymun (Maimonides) (d. 601/1204) : texts and studies II / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996. VI, 318 s. ; 23 cm. -- (Islamic

Medicine ; 59)

- 60) Musa Ibn Maymun (Maimonides) (d. 601/1204) : texts and studies III / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996. VI, 325 s. ; 23 cm. -- (Islamic Medicine ; 60)
- 61) Musa Ibn Maymun (Maimonides) (d. 601/1204) : texts and studies IV / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996. VI, 311, 6 s. : res. ; 23 cm. -- (Islamic Medicine ; 61)
- 62) Musa Ibn Maymun (Maimonides) (d. 601/1204) : texts and studies V / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996. VII, 311, 7 s. : res. ; 23 cm. -- (Islamic Medicine ; 62)
- 63) Sarh asma al-uqqar (l'Explication des noms de drogues) = Şerhu esmai'l-ukkar : un glossaire de matiere medicale compose par Maimonide / İbn Meymun, 601/1204 ; translated and edited by Max Meyerhof ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996. LXXVI, 258, 69 s. ; 23 cm. -- (Islamic Medicine ; 63)
- 64) el-Muhtârat fi't-tib / Ali b. Ahmed b. Ali el-Bağdadi İbn Hübel, 610/1213 ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996.1 c. (336, 12) s. ; 23 cm. -- (Islamic Medicine ; 64)
- 65) el-Muhtârat fi't-tib / Ali b. Ahmed b. Ali el-Bağdadi İbn Hübel, 610/1213 ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996.2. c. (340, 4) s. ; 23 cm. -- (Islamic Medicine ; 65)
- 66) el-Muhtârat fi't-tib / Ali b. Ahmed b. Ali el-Bağdadi İbn Hübel, 610/1213 ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996.3. c. (443, 9 s.) ; 23 cm. -- (Islamic Medicine ; 66)
- 67) el-Muhtârat fi't-tib / Ali b. Ahmed b. Ali el-Bağdadi İbn Hübel, 610/1213 ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996.4. c. (319, 10, 4) s. ; 23 cm. -- (Islamic Medicine ; 67)
- 68) "Die goldene" des Ibn Al-Munasif : Ein beitrage zur medizinisch-Arabischen lexikographie und zur geschichte der Spanisch-Arabischen literatur im zeitalter der almohaden / Joachim M. Penuela ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996. XIX, 184 s. ; 23 cm. -- (Islamic Medicine ; 68)
- 69) el-Câmi li müfredati'l-edviye ve'l-agziye / Ebû Muhammed Ziyaeddin Abdullah b. Ahmed İbnü'l-Baytar, 646/1248 ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996. 179, 179 s. ; 23 cm. -- (Islamic Medicine ; 69)
- 70) el-Câmi li müfredati'l-edviye ve'l-agziye / Ebû Muhammed Ziyaeddin Abdullah b. Ahmed İbnü'l-Baytar, 646/1248 ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996. 173, 211 s. ; 23 cm. -- (Islamic Medicine ; 70)
- 71) Traite des simples par Ibn el-Beithar : Notices et extraits des manuscrits de la Bibliotheque Nationale / Ebu Muhammed Ziyaeddin Abdullah b. Ahmed İbnü'l-Baytar, 646/1248 ; translated by Lucien Leclerc ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996. 1. c. (XVI, 476) s. ; 23 cm. -- (Islamic Medicine ; 71)

- 72) Traite des simples par Ibn el-Beithar : Notices et extraits des manuscrits de la Bibliotheque Nationale / Ebu Muhammed Ziyaeddin Abdullah b. Ahmed İbnü'l-Baytar, 646/1248 ; translated by Lucien Leclerc ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996. 2. c. (II, 489) s. ; 23 cm. -- (Islamic Medicine ; 72)
- 73) Traite des simples par Ibn el-Beithar : Notices et extraits des manuscrits de la Bibliotheque Nationale / Ebu Muhammed Ziyaeddin Abdullah b. Ahmed İbnü'l-Baytar, 646/1248 ; translated by Lucien Leclerc ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996. 3. c. (XVII, 476) s. ; 23 cm. -- (Islamic Medicine ; 73)
- 74) Abdallah Ibn Ahmad Ibn al-Baytar (d. 646/1248) : texts and studies I / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996. VI, 236 s. ; 23 cm. -- (Islamic Medicine ; 74)
- 75) Abdallah Ibn Ahmad Ibn al-Baytar (d. 646/1248) : texts and studies II / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996. 224 s. ; 23 cm. -- (Islamic Medicine ; 75)
- 76) Minhacü'd-dükkan ve düstürü'l-ayan fi a'mal ve terkibü'l-edviyeti'l-nafia li'l-abdan / Ebü'l-Muna Davud b. Ebî'n-Nasr el-Haruni Kuhin el-Attar, 658/1260 ; ed. Hasan Zagla, Fuat Sezgin. - - Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996. 171 s. ; 23 cm. -- (Islamic Medicine ; 76)
- 77) Umdetu fi'l-cerraha / Kuhin el-Attar, 685/1286 ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996. 1. c. (274, 4) s. ; 23 cm. -- (Islamic Medicine ; 77)
- 78) Umdetu fi'l-cerraha / Kuhin el-Attar, 685/1286 ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996. 2. c. (278, 3) s. ; 23 cm. -- (Islamic Medicine ; 78)
- 79) Ali Ibn Abi l-Hazm al-Qarshi Ibn al-Nafis (d. 687/1288) : texts and studies / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996. VII, 377, 7 s. ; 23 cm. -- (Islamic Medicine ; 79)
- 80) Le livre de l'art du traitement / Pierre Paul Emile Guiges ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996. 1. c. (237) s. ; 23 cm. -- (Islamic Medicine ; 80)
- 81) Le livre de l'art du traitement / Pierre Paul Emile Guiges ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996. 2. c. (XXXV, 183, 97) s. ; 23 cm. -- (Islamic Medicine ; 81)
- 82) Tezkiretü'l-Kehhalin / Ali b. İsa el-Kehhal, 400/1010 ; ed. Al-Hakim al-Sayyid Ghous Mohiuddin al-Sharafi, Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996. 24, 386 s. ; 23 cm. -- (Islamic Medicine ; 82)
- 83) Tezkiretu üli'l-elbab ve'l-câmi li'l-acebi'l-ucab ; en-Nüzhetü'l-mübhice fi teşhizi'l ezhan ve ta'dilü'l-emzice / Ali b. İsa el-Kehhal, 1008/1599 ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996. 1. c. (476) s. ; 23 cm. -- (Islamic Medicine ; 83)
- 84) Tezkiretu üli'l-elbab ve'l-câmi li'l-acebi'l-ucab ; en-Nüzhetü'l-mübhice fi teşhizi'l ezhan ve ta'dilü'l-emzice / Ali b. İsa el-Kehhal, 1008/1599 ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main :

- Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996. 2. c. (224) s. ; 23 cm. -- (Islamic Medicine ; 84)
- 85) Tezkiretu üli'l-elbab ve'l-câmi li'l-acebi'l-ucab ; en-Nüzhetü'l-mübhice fi teşhizi'l ezhan ve ta'dilü'l-emzice / Ali b. İsa el-Kehhal, 1008/1599 ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996. 3. c. (276) s. ; 23 cm. -- (Islamic Medicine ; 85)
- 86) Kachef er-roumouz (revelation des enigmes) / Abdürrezzak b. Muhammed el-Cezairi ; translated by Lucien Leclerc ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996. 398 s. ; 23 cm. -- (Islamic Medicine ; 86)
- 87) Tuhfat al-ahbab : glossaire de la matiere medicale Marocaine / yay. haz. H. P. J. Renaud, Georges S. Colin ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996. XXXIV, 218, 75 s. ; 23 cm. -- (Islamic Medicine ; 87)
- 88) Text and studies on Islamic medicine : collected and reprinted I / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996. 230 s. ; 23 cm. -- (Islamic Medicine ; 88)
- 89) Text and studies on Islamic medicine : collected and reprinted II / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996. VII, 366, 7 s. ; 23 cm. -- (Islamic medicine ; 89)
- 90) Text and studies on Islamic medicine : collected and reprinted III / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996. 335, 6 s. ; 23 cm. -- (Islamic Medicine ; 90)
- 91) Text and studies on Islamic medicine : collected and reprinted IV / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996. VII, 361, 7 s. ; 23 cm. -- (Islamic Medicine ; 91)
- 92) Text and studies on Islamic medicine : collected and reprinted V / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996. 316, 6 s. ; 23 cm. -- (Islamic Medicine ; 92)
- 93) Text and studies on Islamic medicine : collected and reprinted VI / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996. VI, 334, 7 s. ; 23 cm. -- (Islamic Medicine ; 93)
- 94) Text and studies on Islamic medicine : collected and reprinted VII / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996. VI, 380, 7 s. ; 23 cm. -- (Islamic Medicine ; 94)
- 95) Studies on the history of Islamic medicine and related fields : collected and reprinted I / Max Meyerhof ; ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1997. VI, 245, 6 s. ; 23 cm. -- (Islamic Medicine ; 95)

- 96) Studies on the history of Islamic medicine and related fields : collected and reprinted II / Max Meyerhof ; ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1997. VI, 283, 6 s. ; 23 cm. -- (Islamic Medicine ; 96)
- 97) Studies on the history of Islamic medicine and related fields : collected and reprinted III / Max Meyerhof ; ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1997. VI, 300 s. ; 23 cm. -- (Islamic Medicine ; 97)
- 98) Die psychosomatik bei Abu Zaid al-Balhi / Zahide Özkan ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1998. IX, 163 s. ; 24 cm. -- (Islamic Medicine ; 98)
- 99) Glosario de voces romances / Miguel Asin Palacios, 1363/1944 ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1998. LIV, 420 s. ; 24 cm. -- (Islamic Medicine ; 99)
- 100) Qusta Ibn Luqa on purgative drugs and purgation = Kitab Qusta ibn Luqa fi'l-Adwiya al-mushila wa-l-ilag bi-l-ishal / Qusta ibn Luqa ; edition translation and commentary by Lena Ambjörn ; edited by Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2004. XIV, 156 s. ; 24 cm. -- (Islamic medicine ; 100) ISBN 3-8298-3100-5

İSLAM FELSEFESİ SERİSİ (TOPLAM 120 CİLT)

- 1) Tabakat al-Umam : (livre des catagories des notions) = Tabakatü'l-ümem / Ebü'l-Kasım Said b. Ahmed b. Abdurrahman Said el-Endelüsi, 462/1070 ; Traduction Regis Blachere ; nşr. Luvis Rızkullah Şeyho ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1999. IX, 311 s. ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 1) ISBN 3-8298-6001-3
- 2) Tarihü'l-hükema / Ebü'l-Hasan Cemaleddin Ali b. Yusuf b. İbrahim İbnü'l-Kıfti, 646/1248 ; nşr. Julius Lippert ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1999. 22, 496 s. ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 2) ISBN 3-8298-6002-1
- 3) Ibn Said al-Andalusi and Ibn al-Qifti : texts and studies = İbn Said el-Endelüsi ve İbnü'l-Kıfti : nusûs ve dirasat / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1999. 163 s. : hrt. ; 23 cm. -- (Islamic philosophy ; 3) ISBN 3-8298-6003-X
- 4) Resailü'l-Kindi el-felsefiyye / Ebu Yusuf s-Sabbah Yakub b. İshak Kindi, 252/866 ; tahkik M.[uhammed] Abdülhâdî Ebû Rîde ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1999/1419. 1. c'de 2 c. (384, 152 s.) ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 4) ISBN 3-8298-6004-8
- 5) Abu Yusuf Ya'qub Ibn Ishak al-Kindi : texts and studies = Ebu Yusuf Ya'qub b. İshak el-Kindi : nusûs ve dirasat / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1999. 433 s. : hrt. ; 23 cm. -- (Islamic philosophy ; 5) ISBN 3-8298-6005-6
- 6) Al-Farabi (Alpharabius) : des Arabischen philosophen leben und schre-iften / Moritz Steinschneider ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-

Islamischen Wissenschaften, 1999. 268 s. ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 6) ISBN 3-8298-6006-4

- 7) Abu Nasr Muhammed Ibn Muhammad al-Farabi : texts and studies = Ebu Nasr Muhammed b. Muhammed el-Farabi : nusus ve dirasat / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amavi, Carl Ehrig Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1999. 1. c. (421 s. ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 7) ISBN 3-8298-6007-2
- 8) Abu Nasr Muhammed Ibn Muhammad al-Farabi : texts and studies = Ebu Nasr Muhammed b. Muhammed el-Farabi : nusus ve dirasat / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amavi, Carl Ehrig Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1999. 2. c. (403 s.) ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 8) ISBN 3-8298-6008-2
- 9) Abu Nasr Muhammed Ibn Muhammad al-Farabi : texts and studies = Ebu Nasr Muhammed b. Muhammed el-Farabi : nusus ve dirasat / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amavi, Carl Ehrig Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1999. 3. c. (413 s.) ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 9) ISBN 3-8298-6009-
- 10) Abu Nasr Muhammed Ibn Muhammad al-Farabi : texts and studies = Ebu Nasr Muhammed b. Muhammed el-Farabi : nusus ve dirasat / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amavi, Carl Ehrig Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1999. 4. c. (419 s.) ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 10) ISBN 3-8298-6010-2
- 11) Abu Nasr Muhammed Ibn Muhammad al-Farabi : texts and studies = Ebu Nasr Muhammed b. Muhammed el-Farabi : nusus ve dirasat / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amavi, Carl Ehrig Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1999. 5. c. (457 s.) ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 11)
- 12) Ba'du resailü'l-Farabi fi'l-felsefiyye = Alfarabi's philosophische abhandlungen / Ebu Nasr Muallim-i Sani Muhammed b. Muhammed b. Tarhan Farabi, 339/950 ; nşr. Friedrich Dieterici ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1999/1419. XXXIX, 118 s. ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 12) ISBN 3-8298-6013-7
- 13) Alfarabi's philosophische abhandlungen / Ebu Nasr Muallim-i Sani Muhammed b. Muhammed b. Tarhan Farabi, 339/950 ; übersetzung von Friedrich Dieterici ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1999/1419. XLVII, 223 s. ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 13) ISBN 3-8298-6014-5
- 14) Risale fi'arai ehli'l-medineti'l-fazile li'l-Farabi = Risala fi'ara ahl al-Madina al-fadila (der musterstaat) / Ebu Nasr Muallim-i Sani Muhammed b. Muhammed b. Tarhan Farabi, 339/950 ; herausgegeben und übersetzt Friedrich Dieterici ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1999/1419. LXXIX, 136 s. ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 14) ISBN 3-8298-6015-3
- 15) Das buch der ringsteine Farabis / Ebu Nasr Muallim-i Sani Muhammed b. Muhammed b. Tarhan Farabi, 339/950 ; übersetzung von Max Horten ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1999/1419. XXVIII, 510 s. ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 15) ISBN 3-8298-6016-1
- 16) Ba'du resail ve'l-kütüb fi'l-felsefiyye / Ebu Nasr Muallim-i Sani Muhammed b. Muhammed b. Tarhan Farabi, 339/950 ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der

- Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1999/1419. XXXIX, 118 s. ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 16) ISBN 3-8298-6017-X
- 17) Hunain Ibn Ishaq (d. 260/873), texts and studies collected and reprinted / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1999. 333 s. ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 17) ISBN 3-8298-6018-8
- 18) Muhammad Ibn Zakariya ar-Razi (d. 313/925), texts and studies collected and reprinted / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1999. 291 s. ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 18) ISBN 3-8298-6019-6
- 19) Opera philosophica fragmentaque quae supersunt = Resailu felsefiye / Abi Bakr Mohammadi Filiî Zachariae raghensis (Razis), 313/925 ; ed. Fuat Sezgin ; collegit et edidit Paulus Kraus. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1999. 316 s. ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 19) ISBN 3-8298-6020-X
- 20) Rasa'il Ikhwan as-Safa wa-khillan al-wafa (2nd half 4th/10th cent.) : texts and studies collected and reprinted I / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amavi, Carl Ehrig Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1999. 362 s. ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 20) ISBN 3-8298-6021-8
- 21) Rasa'il Ikhwan as-Safa wa-khillan al-wafa (2nd half 4th/10th cent.) : texts and studies collected and reprinted II / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amavi, Carl Ehrig Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1999. 362 s. ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 21) ISBN 3-8298-6022-6
- 22) Die propaedeutik der Araber im zehnten jahrhundert; Die logik und psychologie der Araber im zehnten jahrhundert n. chr. : being a German translation of the Rasa'il Ikhwan as-Safa chapters 1-13 / Friedrich Dieterici ; ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amavi, Carl Ehrig Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1999. IX, 201, IX, 196 s. ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 22) ISBN 3-8298-6027-7
- 23) Die naturanschauung und naturphilosophie der Araber im zehnten jahrhundert; Die antropologie der Araber im zehnten jahrhundert n. chr. : being a German translation of the Rasa'il Ikhwan as-Safa chapters 14-30 / Friedrich Dieterici ; ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amavi, Carl Ehrig Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1999. XVI, 216, VIII, 221 s. ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 23) ISBN 3-8298-6025-0
- 24) Die lehre von der weltseele bei den Arabern im X. jahrhundert : being a German translation of the Rasa'il Ikhwan as-Safa chapters 31-40 / Friedrich Dieterici ; ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amavi, Carl Ehrig Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1999. XI, 196 s. ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 24) ISBN 3-8298-6026-9
- 25) Der streit zwischen mensch und thier ein Arabisches maehrchen aus den schriften der lauterer brüder (Rasa'il Ikhwan as-Safa) / ed. Fuat Sezgin ; übersetzt und herausgegeben von Friedrich Dieterici. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1999. 297, 110, 146 s. ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 25) ISBN 3-8298-6028-5
- 26) Rasa'il Ikhwan as-Safa wa-khillan al-wafa : I = Resailu İhvanü's-Safa ve hillani'l-vefa I / ed. Fuat Sezgin, Khairaddin az-Zirikli. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-

- Islamischen Wissenschaften, 1999. 1. c. (362 s.) ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 26) ISBN 3-8298-6029-3
- 27) Rasa'il Ikhwan as-Safa wa-khillan al-wafa : II = Resailu İhvanü's-Safa ve hillani'l-vefa II / ed. Fuat Sezgin, Khairaddin az-Zirikli. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1999. 2. c. (388 s.) ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 27) ISBN 3-8298-6029-3
- 28) Rasa'il Ikhwan as-Safa wa-khillan al-wafa : III = Resailu İhvanü's-Safa ve hillani'l-vefa III / ed. Fuat Sezgin, Khairaddin az-Zirikli. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1999. 3. c. (432, 6 s.) ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 28) ISBN 3-8298-6029-3
- 29) Rasa'il Ikhwan as-Safa wa-khillan al-wafa : IV = Resailu İhvanü's-Safa ve hillani'l-vefa IV / ed. Fuat Sezgin, Khairaddin az-Zirikli. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1999. 4. c. (479, 10 s.) ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 29) ISBN 3-8298-6029-3
- 30) Abu Ali Ibn Sina (d. 428/1037) : texts and studies collected and reprinted I / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amavi, Carl Ehrig Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1999. VI, 326 s. ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 30) ISBN 3-8298-6030-7
- 31) Abu Ali Ibn Sina (d. 428/1037) : texts and studies collected and reprinted II / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amavi, Carl Ehrig Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1999. VI, 326 s. ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 31) ISBN 3-8298-6031-5
- 32) Abu Ali Ibn Sina (d. 428/1037) : texts and studies collected and reprinted III / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amavi, Carl Ehrig Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1999. VII, 366 s. ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 32) ISBN 3-8298-6032-3
- 33) Abu Ali Ibn Sina (d. 428/1037) : texts and studies collected and reprinted IV / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amavi, Carl Ehrig Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1999. 312 s. ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 33) ISBN 3-8298-6033-1
- 34) Abu Ali Ibn Sina (d. 428/1037) : texts and studies collected and reprinted V / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amavi, Carl Ehrig Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1999. 302 s. ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 34) ISBN 3-8298-6034-X
- 35) Traités mystiques d'Abu Ali al-Husain Ibn Abdallah Ibn Sina ou d'Avicenne : fascicules I-IV = Resail eş-Şeyh er-Reis Ebî Ali b. Sina / Abu Ali al-Husain Ibn Abdallah Ibn Sina, 428/1037 ; ed. Fuat Sezgin ; texte arabe publié avec l'explication en français par August Ferdinand Mehren. -- TIP -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1999. muhtelif sayfalamalarda ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 35) ISBN 3-8298-6036-6
- 36) Le livre des theoremes et des avertissements (Kitâb al-ışarat wa-t-tanbihat) : texte Arabe = Kitâbü'l-İşarat ve't-tenbihat / Ibn Sina, 428/1037 ; ed. Fuat Sezgin ; traduit avec éclaircissements Jacques Forget. -- TIP -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1999. X, 224 s. ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 36) ISBN 3-8298-6037-4
- 37) Livre des directives et remarques (Kitâb al-ışarat wa l-tanbihat) / Ibn Sina, 428/1037 ; ed. Fuat Sezgin ; traduction avec introduction et notes Amelie-Marie Goichon. -- TIP -- Frankfurt am

- Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1999. 552 s. ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 37) ISBN 3-8298-6038-2
- 38) La distinction de l'essence et de l'existence d'après Ibn Sina (Avicenne) / A.-M. Goichon ; ed. Fuat Sezgin. -- TIP -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1999. XVI, 546 s. ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 38) ISBN 3-8298-6039-0
- 39) Lexique de la langue philosophique d'Ibn Sina (Avicenne); Vocabulaires compares d'Aristote et d'Ibn Sina / A.-M. Goichon ; ed. Fuat Sezgin. -- TIP -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1999. 1 c.de 2 kitap (XIV, 496, XVI, 48 s.) ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 39) ISBN 3-8298-6040-4
- 40) Die metaphysik Avicennas enthaltend die metaphysik, theologie, kosmologie und ethik / ed. Fuat Sezgin ; übersetzt undzerlaeutert von Max Horten. -- TIP -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1999. 1. c. (X, 366 s.) ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 40) ISBN 3-8298-6041-2
- 41) Die metaphysik Avicennas enthaltend die metaphysik, theologie, kosmologie und ethik / ed. Fuat Sezgin ; übersetzt undzerlaeutert von Max Horten. -- TIP -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1999. 2. c. (367-799 s. s.) ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 41) ISBN 3-8298-6041-2
- 42) Philosophical treatises = Resail fî'l-felsefe / Abu Ali al-Husain Ibn Abdallah Ibn Sina, 428/1037 ; ed. Fuat Sezgin. -- TIP -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1999. 338 s. ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 42) ISBN 3-8298-6043-9
- 43) Les opuscules d'Ibn Sina I-II = İbn sina risaleleri = Resailu İbn Sina / Abu Ali al-Husain Ibn Abdallah Ibn Sina, 428/1037 ; ed. Fuat Sezgin ; edite et annote par Hilmi Ziya Ülken. -- TIP -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1999. 1 c'de 2 c. (46, 87, 20, 12, 157 s.) ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 43) ISBN 3-8298-6044-7
- 44) Le livre de science / Ebu Ali Hüseyin b. Abdillan b. Ali Belhi İbn Sina, 428/1037 ; ed. Fuat Sezgin ; traduit par Mohammed Achena, Henri Masse. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1999. 1 c'de 2 c. (241, 276 s.) ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 44) ISBN 3-8298-6045-5
- 45) İbn Sina in the western tradition texts and studies / ed. Fuat Sezgin ; collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1999. 1. c. (295 s.) ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 45) ISBN 3-8298-6046-3
- 46) İbn Sina in the western tradition texts and studies / ed. Fuat Sezgin ; collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1999. 2. c. (404 s.) ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 46) ISBN 3-8298-6047-1
- 47) İbn Sina in the western tradition texts and studies / ed. Fuat Sezgin ; collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1999. 3. c. (335 s.) ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 47) ISBN 3-8298-6048-X
- 48) Ibn Sina in the western tradition texts and studies / ed. Fuat Sezgin ; collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1999. 4. c. (372 s.) ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 48) ISBN 3-8298-6049-8

- 49) Essai sur les ecoles philosophies = Bahsu fi'l-medarisi'l-felsefiyyeti'l-Arabiyye / Auguste Schmölders ; ed. Fuat Sezgin. -- TIP -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1999/1419. 74, 254 s. ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 49) ISBN 3-8298-6051-X
- 50) Tehafütü'l-felasife / Ebû Hamid Hucceülislam Muhammed b. Muhammed Gazzali, 505/1111 ; ed. Fuat Sezgin ; tahkik Maurice Bouyges. -- TIP -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1999/1419. XXIX, 446 s. ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 50) ISBN 3-8298-6052-8
- 51) Abu Hamid Muhammad al-Ghazzali : texts and studies = Ebu Hamid el-Gazzali : nusus ve dirasat / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amavi, Carl Ehrig Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1999/1419. 1. c. (383 s.) ; 23 cm. -- (Islamic philosophy ; 51) ISBN 3-8298-6053-6
- 52) Abu Hamid Muhammad al-Ghazzali : texts and studies = Ebu Hamid el-Gazzali : nusus ve dirasat / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amavi, Carl Ehrig Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1999/1420. 2. c. (425 s.) ; 23 cm. -- (Islamic philosophy ; 52) ISBN 3-8298-6054-4
- 53) Abu Hamid Muhammad al-Ghazzali : texts and studies = Ebu Hamid el-Gazzali : nusus ve dirasat / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amavi, Carl Ehrig Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1999/1420. 3. c. (366 s.) ; 23 cm. -- (Islamic philosophy ; 53) ISBN 3-8298-6055-2
- 54) Abu Hamid Muhammad al-Ghazzali : texts and studies = Ebu Hamid el-Gazzali : nusus ve dirasat / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amavi, Carl Ehrig Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1999/1420. 4. c. (409 s.) ; 23 cm. -- (Islamic philosophy ; 54) ISBN 3-8298-6056-0
- 55) Abu Hamid Muhammad al-Ghazzali : texts and studies = Ebu Hamid el-Gazzali : nusus ve dirasat / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amavi, Carl Ehrig Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1999/1420. 5. c.(450 s.) ; 23 cm. -- (Islamic philosophy ; 55) ISBN 3-8298-6057-9
- 56) Tehafütü'tehafüt = Tahafot at-tahafot / İbn Rüşd, 520/1126 ; ed. Fuat Sezgin ; tahkik Maurice Bouyges. -- TIP -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1999/1419. 679 s. ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 56) ISBN 3-8298-6059-5
- 57) Averroes compendio de metafisica = Kitabu ilm ma bazi't-tabia / ed. Fuat Sezgin ; texto arabe y tarduccion y notas Carlos Quiros Rodriguez. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1999. 40, 13, 171 s. ; 23 cm. -- (Islamic philosophy ; 57) ISBN 3-8298-6060-9
- 58) Die epitome der metaphysik des averroes : übersetzt und mit einer einleitung und erlauerungen versehen / Simon van den Bergh ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1999/1419. XXX, 329 s. ; 23 cm. -- (Islamic philosophy ; 58) ISBN 3-8298-6061-7-7
- 59) Talhis kitâb an-nafs = Telhisu kitâbi'n-nefs / Ebü'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Ahmed el-Kurtubi İbn Rüşd, 520/1126 ; ed. Fuat Sezgin ; yay. Ahmad Fuad al-Ahwani. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1999.188 s. ; 23 cm. -- (Islamic philosophy ; 59) ISBN 3-8298-6062-5
- 60) Die hauptlehren des Averroes nach seiner schrift : die widerlegung des Gazali / ed. Fuat Sezgin ; übersetzt und erlaeuert von Max Horten. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der

Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1999. XVI, 355 s. ; 23 cm. -- (Islamic philosophy ; 60) ISBN 3-8298-6063-3

- 61) Ibn Rochd : (Averroes) / Leon Gauthier ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1999. 281 s. ; 23 cm. -- (Islamic philosophy ; 61) ISBN 3-8298-6064-1
- 62) Abu l-Walid Muhammad ibn Rushd : texts and studies = Ebü'l-Velid Muhammed b. Rüşd : nusu ve dirasat / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amavi, Carl Ehrig Eggert, Eckhard Neubauer. -- [y.y.] : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1999/1419. 1. c. (155 s.) ; 23 cm. -- (Islamic philosophy ; 62) ISBN 3-8298-6065-X
- 63) Abu l-Walid Muhammad ibn Rushd : texts and studies = Ebü'l-Velid Muhammed b. Rüşd : nusu ve dirasat / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amavi, Carl Ehrig Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1999/1419. 2. c. (363 s.) ; 23 cm. -- (Islamic philosophy ; 63) ISBN 3-8298-6066-8
- 64) Abu l-Walid Muhammad Ibn Rushd : texts and studies = Ebü'l-Velid Muhammed b. Rüşd : nusu ve dirasat / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amavi, Carl Ehrig Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1999/1419. 3. c. (394 s.) ; 23 cm. -- (Islamic philosophy ; 64) ISBN 3-8298-6067-6
- 65) Abu l-Walid Muhammad Ibn Rushd : texts and studies = Ebü'l-Velid Muhammed b. Rüşd : nusu ve dirasat / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amavi, Carl Ehrig Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1999/1419. 4. c. (351 s.) ; 23 cm. -- (Islamic philosophy ; 65) ISBN 3-8298-6068-4
- 66) Abu l-Walid Muhammad Ibn Rushd : texts and studies = Ebü'l-Velid Muhammed b. Rüşd : nusu ve dirasat / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amavi, Carl Ehrig Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1999/1419. 5. c. (358 s.) ; 23 cm. -- (Islamic philosophy ; 66) ISBN 3-8298-6069-2
- 67) Abu l-Walid Muhammad Ibn Rushd : texts and studies = Ebü'l-Velid Muhammed b. Rüşd : nusu ve dirasat / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amavi, Carl Ehrig Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1999/1419. 6. c. (330 s.) ; 23 cm. -- (Islamic philosophy ; 67) ISBN 3-8298-6070-6
- 68) Abu l-Walid Muhammad Ibn Rushd : texts and studies = Ebü'l-Velid Muhammed b. Rüşd : nusu ve dirasat / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amavi, Carl Ehrig Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1999/1419. 7. c. (303 s.) ; 23 cm. -- (Islamic philosophy ; 68) ISBN 3-8298-6071-4
- 69) Ibn Rusd in the western tradition: Texts and studies / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amavi, Carl Ehrig Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1999/1419. 1. c. (367 s.) ; 23 cm. -- (Islamic philosophy ; 69) ISBN 3-8298-6073-0
- 70) Ibn Rusd in the western tradition: Texts and studies / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amavi, Carl Ehrig Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1999/1419. 2. c. (382 s.) ; 23 cm. -- (Islamic philosophy ; 70) ISBN 3-8298-6074-9
- 71) Ibn Rusd in the western tradition: Texts and studies / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amavi, Carl Ehrig Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1999/1419. 3. c. (382 s.) ; 23 cm. -- (Islamic philosophy ; 71) ISBN 3-8298-6075-7

- 72) Ibn Rusd in the western tradition: Texts and studies / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amavi, Carl Ehrig Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1999/1419. 4. c. (338 s.) ; 23 cm. -- (Islamic philosophy ; 72) ISBN 3-8298-6076-5
- 73) Ibn Hazm Ali İbn Ahmad Ibn Sa'id (d. 456/1064): Texts and studies = İbn Hazm Ali b. Ahmed b. Said / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amavi, Carl Ehrig Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1999/1419. 368 s. ; 23 cm. -- (Islamic philosophy ; 73) ISBN 3-8298-6078-1
- 74) Ibn as-Sid al-Batalyawi 'Abdallah Ibn Muhammad (d. 521/1127) : texts and studies = İbn Sid el-Batalyevsi / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amavi, Carl Ehrig Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1999/1419. 242 s. ; 23 cm. -- (Islamic philosophy ; 74) ISBN 3-8298-6079-X
- 75) Kitab an-nefs = Kitabü'n-nefs / Ebu Bekr Avempace Muhammed b. Yahya b. Saig İbn Bacce, 533/1138 ; ed. Fuat Sezgin ; ed. and translated Muhammad Şaghir Hasan Muşumi. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1999.369 s. ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 75) ISBN 3-8298-6080-3
- 76) Ibn Bajja Muhammad İbn Yahya İbn aş-Şaigh (d. 533/1139) texts and studies = İbn Bacce Muhammed bin Yahya bin es-Saig / ed. Fuat Sezgin ; collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1999. 1. c. (338 s. ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 76) ISBN 3-8298-6081-1
- 77) Ibn Bajja Muhammad İbn Yahya İbn aş-Şaigh (d. 533/1139) texts and studies = İbn Bacce Muhammed bin Yahya bin es-Saig / ed. Fuat Sezgin ; collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1999. 2. c. (316 s. ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 77) ISBN 3-8298-6081-2
- 78) Hayy ben Yaqdhan = Risaletü Hay bin Yakzan li İbn Tufeyl / Ebu Bekr Muhammed b. Abdülmelik b. Muhammed İbn Tufeyl, 581/1186 ; ed. Fuat Sezgin ; çev. Leon Gauthier. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1999.164 s. ; 20 cm. -- (Islamic philosophy ; 78) ISBN 3-8298-6084-6
- 79) Ibn Tufayl Muhammad İbn Abdalmalik İbn Muhammad (d. 581/1185) texts and studies / ed. Fuat Sezgin ; collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1999.346 s. ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 79) ISBN 3-8298-6085-4
- 80) Ibn Sabin Abdalhaqq Ibn Ibrahim (d. c. 668/1269) texts and studies / ed. Fuat Sezgin ; collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1999. 406 s. ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 80) ISBN 3-8298-6086-2
- 81) Revtificacion de la mente tratado de logica por abusalt de Denia = Kitab takvim ez-zihn / ed. Fuat Sezgin ; texto arabe y tarduccion estudio previo C. Angel Gonzalez Palencia. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2000.137, 53 s. ; 23 cm. -- (Islamic philosophy ; 81) ISBN 3-8298-6087-0
- 82) Introduccion al arte de la logica por abentomlus de Alcira = Kitabi'l-medhal li sanaati'l-mantik / ed. Fuat Sezgin ; texto arabe y tarduccion espanola miguel Asin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2000.XXIX, 153, 109 s. ; 23 cm. -- (Islamic philosophy ; 82) ISBN 3-8298-6088-9

- 83)** The school of Baghdad (4th-5th/10th-11th cent.) and its achievements Matta İbn Yunus, Yahya İbn Adi, İbn Zur'a, İbn Suwar, İbn as-Samh texts and studies / ed. Fuat Sezgin ; collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1999. 252 s. ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 83) ISBN 3-8298-6089-7
- 84)** el-Hevamil ve's-şevamil / Ali b. Muhammed b. Abbas Ebû Hayyan et-Tevhidi, 414/1023, Ebû Ali Ahmed b. Muhammed b. Yakub İbn Miskeveyh ; ed. Fuat Sezgin ; yay. Ahmed Emin, Ahmed Sakar. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1999. 399 s. ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 84) ISBN 3-8298-6090-0
- 85)** Abu Hayyan at-Tawhidi Ali İbn Muhammad İbn al-Abbas (d. 414/1023) texts and studies = Ebu Hayyan et-Tevhidi Ali bin Muhammed bin el-Abbas / ed. Fuat Sezgin ; collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1999. 306 s. ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 85) ISBN 3-8298-6091-9
- 86)** Miskawayh Abu Ali Ahmad Ibn Muhammad (d. 421/1030) : texts and studies collected and reprinted / ed. Fuat Sezgin ; collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1999. 324 s. ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 86) ISBN 3-8298-6092-7
- 87)** Die philosophischen ansichten von er-Râzî (Fakhraddin ar-er-Râzî, gest. 606/1209) und Tusi (Nasiraddin at-Tusi, gest. 672/1273) aus den driginalquellen (Muhassal und Talkhis al-mufassal) / ed. Fuat Sezgin ; übersetzt von Max Horten. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2000. XVIII, 240 s. ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 87) ISBN 3-8298-6092-7
- 88)** Die spekulative und positive theologie des Islam nach er-Râzî (Fakhraddin ar-er-Râzî, gest. 606/1209) und ihre kritik durch Tusi (Nasiraddin at-Tusi, gest. 672/1273) nach originalquellen (Muhassal und Talkhis al-muhassal) / ed. Fuat Sezgin ; übersetzt und erlaeutert von Max Horten. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2000. V, 383 s. ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 88) ISBN 3-8298-6094-3
- 89)** Nasiraddin at-Tusi Abu Ja'far Muhammad (d. 672/1274) and Najmaddin al-Katibi (d. 675/1276) : texts and studies collected and reprinted / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amavi, Carl Ehrig Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2000. 284 s. ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 89) ISBN 3-8298-6095-1
- 90)** As-Suhrawardi Shihabaddin Yahyâ Ibn Habash (d. 587/1191) : texts and studies collected and reprinted I / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amavi, Carl Ehrig Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2000. 326 s. ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 90) ISBN 3-8298-6096-X
- 91)** As-Suhrawardi Shihabaddin Yahyâ Ibn Habash (d. 587/1191) : texts and studies collected and reprinted II / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amavi, Carl Ehrig Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2000. 339 s. ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 91) ISBN 3-8298-6096-X
- 92)** Das philosophische system von Schirazi (1640) / ed. Fuat Sezgin ; übersetzt und erlaeutert von Max Horten. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2000. XII, 309 s. ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 92) ISBN 3-8298-6099-4
- 93)** Molla Sadra Shirazi (d. 1050/1640) and his school / texts and studies collected and reprinted ; ed. Fuat Sezgin ; collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. --

- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2000.267 s. ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 93) ISBN 3-8298-6100-1
- 94) Greek philosophy and the Arabs / texts and studies collected and reprinted I ; ed. Fuat Sezgin ; collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2000. 356 s. ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 94) ISBN 3-8298-6101-X
- 95) Greek philosophy and the Arabs / texts and studies collected and reprinted II ; ed. Fuat Sezgin ; collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2000. VI, 332 s. ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 95) ISBN 3-8298-6101-X
- 96) Plato in the Arabic tradition / texts and studies collected and reprinted ; ed. Fuat Sezgin ; collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2000. 298 s. ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 96) ISBN 3-8298-6104-04
- 97) Aristotle in the Arabic tradition texts and studies : general topics / ed. Fuat Sezgin ; collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2000. 1. c. (300 s.) ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 97) ISBN 3-8298-6108-7
- 98) Aristotle in the Arabic tradition texts and studies : organon, rhetorica, poetica and fragmenta / ed. Fuat Sezgin ; collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2000.2. c. (341 s.) ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 98) ISBN 3-8298-6108-7
- 99) Aristotle in the Arabic tradition texts and studies : parva naturalia, de partibus animalium, physica metaphysica and ethica / ed. Fuat Sezgin ; collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2000. 3. c. (256 s.) ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 99) ISBN 3-8298-6107-9
- 100) Galen in the Arabic philosophical tradition texts and studies / ed. Fuat Sezgin ; collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2000. 291 s. ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 100) ISBN 3-8298-6109-5
- 101) Alexander of Aphrodisias in the Arabic tradition texts and studies / ed. Fuat Sezgin ; collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2000. 291 s. ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 101) ISBN 3-8298-6110-9
- 102) Die sogenannte theologie des Aristoteles / ed. Fuat Sezgin ; herausgegeben von Friedrich Dieterici. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2000. 291 s. ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 102) ISBN 3-8298-6111-7
- 103) Die sogenannte theologie des Aristoteles / ed. Fuat Sezgin ; herausgegeben von Friedrich Dieterici. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2000. 224 s. ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 103) ISBN 3-8298-6112-5
- 104) Plotinus Arabus and the theology of Aristotle texts and studies / ed. Fuat Sezgin ; collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2000.320 s. ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 104) ISBN 3-8298-6114-1

- 105)** Die pseudo-Aristotelische schrift ueber das reine gute bekannt unter dem namen liber de causis. : (Kitab al-idah fi l-khayr al-mahd) / ed. Fuat Sezgin ; bearbeitet von Otto Bardenhewer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2000. 330 s. ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 105) ISBN 3-8298-6115-X
- 106)** Proclus Arabus and the liber de causis (Kitab al-idah fi l-khayr al-mahd) texts and studies / ed. Fuat Sezgin ; collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2000.344 s. ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 106) ISBN 3-8298-6116-8
- 107)** Pseudo-Aristotelica preserved in Arabic translation : texts and studies / collected by Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2000. 1. c. (271 s.) ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 107)
- 108)** Pseudo-Aristotelica preserved in Arabic translation : texts and studies / collected by Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2000. 2. c. (359 s.) ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 108)
- 109)** Pseudo-Empedocles in Arabic translation : texts and studies / collected by Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2000. 318 s. ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 109) ISBN 3-8298-6011-0
- 110)** Democritus, Theophrastus, Zenon Bryson, Porphyrius, Themistius and Johannes Philoponus in the Arabic tradition : texts and studies / collected by Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2000. 354 s. ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 110)
- 111)** General outlines of Islamic philosophy / collected by Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2000. 1. c. (386 s.) ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 111)
- 112)** General outlines of Islamic philosophy / collected by Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2000. 2. c. (398 s.) ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 112)
- 113)** Islamic philosophy studies and reviews / Max Horten ; collected by Fuat Sezgin ; collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhart Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2000. 427 s. ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 113)
- 114)** Papers on various topics in Islamic philosophy / selected by Fuat Sezgin ; collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhart Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2000. 376 s. ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 114)
- 115)** The teachings of the mu'tazila : texts and studies / selected by Fuat Sezgin ; collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhart Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2000.1. c. (371 s.) ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 115)
- 116)** The teachings of the mu'tazila : texts and studies / selected by Fuat Sezgin ; collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhart Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2000.2. c. (332 s.) ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 116)
- 117)** Islamic philosophy in the western tradition : texts and studies / selected by Fuat Sezgin ; collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhart Neubauer. -- Frankfurt am Main :

Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2000. 310 s. ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 117)

- 118) Dominicus Gundissalinus (12th c.) and the transmission of Arabic philosophical thought to the west : texts and studies / selected by Fuat Sezgin ; collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhart Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2000. 353 s. ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 118)
- 119) Dante and Islam : texts and studies / selected by Fuat Sezgin ; collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhart Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2000. 385 s. ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 119)
- 120) Semaniyyetu fusul; Mukaddematü'l-hamse ve'l-işrun fî isbati vücudillah / Ebû İmran Maimonides Musa b. Meymun b. Yusuf İbn Meymun, 601/1204 ; ed by Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2000. 256 s. ; 24 cm. -- (Islamic philosophy ; 120)

MATEMATİKSEL COĞRAFYA VE KARTOĞRAFYA SERİSİ (TOPLAM 17 CİLT)

- 1) Kitâbu sureti'l-arz / Ebû Abdullah Muhammed b. Musa Harizmi, 236/850 ; ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1992. XXXI,163, XVII,201 s. : şkl. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 11. Mathematical geography and cartography ; 1)
- 2) Reprint of studies on the geographical works of al-Hwarizmi and Suhrab = Dirasat havle'l-musannafati'l-coğrafiyye li'l-Harizmi ve Suhrab / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1992. 548, 18 s. : şkl., hrt. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 12. Mathematical geography and cartography ; 2)
- 3) Takvimü'l-büldan / İmadüddin el-Melikü'l-Müeyyed İsmail b. Ali Ebü'l-Fida, 732/1331 ; ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Farid Benfeghoul, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1992. XLVII, 539, 10, 18 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 13. Mathematical geography and cartography ; 3)
- 4) Studies on Abü L-Fida Al-Hamawi = Dirasat fî coğrafya Ebi'l-Fida el-Hamevi / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Farid Benfeghoul, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1992. VI, 291, 20 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 14. Mathematical geography and cartography ; 4)
- 5) Reprint of studies on nautical instruments = Dirasat fî alati'l-melahati'l-bahriyye / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Farid Benfeghoul, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1992. VII, 470, 21 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 15. Mathematical geography and cartography ; 5)
- 6) Reprint of studies on the works of the Ottoman Admiral Sidi Ali = Dirasat havle kitâbi'l-kaidi'l-bahri'l-Türki Seydi Ali / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1992. VI, 466, 2 s. : hrt. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 16. Mathematical geography and cartography ; 6)

- 7) Selected studies on mathematical geography : in reprint 1. part = Dirasatu muhtare fi'l-coğrafya'r-riyaziye : idad tab el-kismü'l-evvel / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1992. VII, 401, 2 s. : şkl. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 17. Mathematical geography and cartography ; 7)
- 8) Selected studies on mathematical geography : in reprint 2. part = Dirasatu muhtare fi'l-coğrafya'r-riyaziye : idad tab el-kismü's-sani / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1992. VII, 432, 2 s. : şkl. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 18. Mathematical geography and cartography ; 8)
- 9) (Kayıtlarda bulunamamıştır)
- 10) (Kayıtlarda Bulunamamıştır)
- 11) Reprint of studies on Ahmad Ibn Majid (d. early 16th C.) and Sulayman Al-Mahri (first half 16th C.) = Dirasat havle Ahmed b. Macid ve Süleyman el-Mehri / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1992. 237 s. : şkl. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 21. Mathematical geography and cartography ; 11)
- 12) Reprint of studies on the Ottoman cartographers Piri Reis (d. 1554) and Haggi Ahmad (d. about 1560) = Dirasat havle'l-bahareyni'l-Osmaniyyin Piri Reis ve Hacı Ahmed / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1992. 433, 7 s. : hrt. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 22. Mathematical geography and cartography ; 12)
- 13) European geographical tables based on the Arabic tradition = Cedavilu etval ve aruzu bi-lügat urubiyye neşe'et istinaden ila tekalidi'l-cedavili'l-Arabiye = Bazu deracatü'l-etval ve'l-aruzü'l-müteallaka bi'l-Şarki'l-Evsat elleti istahreca el-rahale; Near Eastern geographical coordinates established by ravellers (18th-19th C) / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1992.393, 8 s. : hrt., tbl. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 23. Mathematical geography and cartography ; 13)
- 14) Die sieben klimata = el-Ekalimü's-seb'a : eine untersuchung zur geschichte der geographie und astrologie im altertum und mittelalter / Ernst Honigmann ; ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Farid Benfeghoul, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1992.247 s. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 24. Mathematical geography and cartography ; 14)
- 15) Tahdidu nihayati'l-emakin li't-tashihi mesafati'l-mesakin / Ebü'r-Reyhan Muhammed b. Ahmed el-Harizmi Biruni, 453/1061 ; ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1992.328 s. : şkl. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 25. Mathematical geography and cartography ; 15)
- 16) The determination of the coordinates of positions for the correction of distances between cities : a translation from the Arabic of Al-Biruni's kitab tahdid nihayat al-amakin litashih masafat al-masakin / Ebü'r-Reyhan Muhammed b. Ahmed el-Harizmi Biruni, 453/1061 ; ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1992.XVIII, 278 s. : şkl. ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 26. Mathematical geography and cartography ; 16)

- 17) A commentary upon Biruni's kitab tahdid al-amakin : an 11th century treatise on mathematical geography / E. S. Kennedy ; ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1992.20, 270 s. : çizim ; 23 cm. -- (Islamic Geography ; 27. Mathematical geography and cartography ; 17)

İSLAMDA DOĞA BİLİMLERİ SERİSİ (TOPLAM 90 CİLT)

- 1) Zoology : texts and studies I / Collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehring-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2000.428 s. ; 25 cm. -- (Natural sciences in Islam ; 1) ISBN 3-8298-7001-9
- 2) Zoology : texts and studies II / Collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2000. 367 s. ; 25 cm. -- (Natural sciences in Islam ; 2) ISBN 3-8298-7002-7
- 3) Zoology : texts and studies III / Collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehring-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2000. 238 s. ; 25 cm. -- (Natural sciences in Islam ; 3) ISBN 3-8298-7003-5
- 4) Zoology : texts and studies IV / Collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2000. 367 s. ; 25 cm. -- (Natural sciences in Islam ; 4) ISBN 3-8298-7004-3
- 5) Zoology : texts and studies V / Collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Eubauer. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2000. 393 s. ; 25 cm. -- (Natural sciences in Islam ; 5) ISBN 3-8298-7005-1
- 6) Zoology : texts and studies VI / Collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Eubauer. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2000. 319 s. ; 25 cm. -- (Natural sciences in Islam ; 6) ISBN 3-8298-7006-X
- 7) 500.297 NAT.S GNL. 082402 Hayatü'l-hayevan / Ebü'l-Beka Kemâleddin Muhammed b. Musa b. İsa Demiri ; ed by Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2001.1. c. (460 s.) ; 24 cm. -- (Natural sciences in Islam ; 7)
- 8) Hayatü'l-hayevan / Ebü'l-Beka Kemâleddin Muhammed b. Musa b. İsa Demiri, 808/1405 ; ed by Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2001. 2. c. (490 s.) ; 24 cm. -- (Natural sciences in Islam ; 8)
- 9) Hayatü'l-hayevan / Ebü'l-Beka Kemaleddin Muhammed b. Musa b. İsa Demiri ; ed. Fuat Sezgin ; Translated from the Arabic by A.S.G. Jayakar. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2001. 1. c. 1. part (398 s.) ; 25 cm. -- (Natural sciences in Islam ; 9) ISBN 3-8298-7011-6
- 10) Kayıt bulunamamıştır.
- 11) Kayıt bulunamamıştır.
- 12) Kayıt bulunamamıştır.
- 13) Hayatü'l-hayevan : texts and studies / Ebü'l-Beka Kemaleddin Muhammed b. Musa b. İsa Demiri ; Collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard

Eubauer. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2001. 6, 318 s. ; 25 cm. -- (Natural sciences in Islam ; 13) ISBN 3-8298-7014-0

- 14) el-Bizere : nusus ve dirasat / collected by Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2001. 1. c. (268 s.) ; 24 cm. -- (Natural sciences in Islam ; 14)
- 15) el-Bizere : nusus ve dirasat / collected by Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2001. 2. c. 384 s.) ; 24 cm. -- (Natural sciences in Islam ; 15)
- 16) Botany : texts and studies I / Collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Eubauer. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2001. 366 s. ; 25 cm. -- (Natural sciences in Islam ; 16) ISBN 3-8298-7018-3
- 17) Botany : texts and studies II / Collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Eubauer. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2001. 334 s. ; 25 cm. -- (Natural sciences in Islam ; 17) ISBN 3-8298-7019-1
- 18) Botany : texts and studies / Collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Eubauer. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2001. 6, 320 s. ; 25 cm. -- (Natural sciences in Islam ; 18) ISBN 3-8298-7020-5
- 19) Botany : texts and studies IV / Collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Eubauer. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2001. 272 s. ; 25 cm. -- (Natural sciences in Islam ; 19) ISBN 3-8298-7021-3
- 20) Agriculture : texts and studies I / Collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehring-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2001. 347 s. ; 25 cm. -- (Natural sciences in Islam ; 20) ISBN 3-8298-7023-X
- 21) Agriculture : texts and studies II / Fuat Sezgin ; Collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehring-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2001. 316 s. ; 25 cm. -- (Natural sciences in Islam ; 21) ISBN 3-8298-7024-8
- 22) Agriculture : texts and studies III / Collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehring-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2001. 290 s. ; 25 cm. -- (Natural sciences in Islam ; 22) ISBN 3-8298-7025-6
- 23) Agriculture : texts and studies IV / Collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehring-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2001. 358 s. ; 25 cm. -- (Natural sciences in Islam ; 23) ISBN 3-8298-7026-4
- 24) Agriculture : texts and studies V / Collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehring-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2001. 369 s. ; 25 cm. -- (Natural sciences in Islam ; 24) ISBN 3-8298-7027-2
- 25) Kitâbü'l-Filaha = Le livre de l'agriculture / Ebu Zekeriyya Yahya b. Muhammed b. Ahmed İsbili İbnü'l-Avvam, 580/1185 ; ed. Fuat Sezgin ; Traduit de l'Arabe par J.J. Clement-Mullet. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2001. 1. c. (657 s.) ; 25 cm. -- (Natural sciences in Islam ; 25) ISBN 3-8298-7029-9
- 26) Kitâbü'l-Filaha = le Livre de l'agriculture / Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Muhammed b. Ahmed İsbili İbnü'l-Avvam, 580/1185 ; ed. Fuat Sezgin ; Traduit de l'arabe par Jean-Jacques Clement-Mullet. -- Frankfurt am

Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2001.2. c. (657 s.) ; 25 cm. -- (Natural sciences in Islam ; 26) ISBN 3-8298-7029-9

- 27) Geology and mineralogy : texts and studies I / Collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehring-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2001. 322 s. -- (Natural sciences in Islam ; 27) ISBN 3-8298-7030-2
- 28) Geology and mineralogy : texts and studies II / Collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehring-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2001. 344 s. ; 25 cm. -- (Natural sciences in Islam ; 28) ISBN 3-8298-7031-0
- 29) Kitâbü'l-cemahir fî ma'rifeti'l-cevâhir / Ebü'r-Reyhan Muhammed b. Ahmed el-Harizmi Biruni, 453/1061 ; ed by Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2001. 273, 59 s. ; 24 cm. -- (Natural sciences in Islam ; 29)
- 30) el-Cemahir fî ma'rifeti'l-cevâhir : texts and studies / Ebü'r-Reyhan Muhammed b. Ahmed el-Harizmi Biruni, 453/1061 ; Collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2001. 278 s. ; 25 cm. -- (Natural sciences in Islam ; 30) ISBN 3-8298-7034-5
- 31) Ezharü'l-efkar fî cevâhiri'l-ahcar : texts and studies / Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Yusuf Tifaşi, 651/1253 ; Collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2001. 427 s. ; 25 cm. -- (Natural sciences in Islam ; 31) ISBN 3-8298-7035-3
- 32) Optics : texts and studies I / collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Farid Benfeghoul. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2001.VI, 146, 6 s. ; 24 cm. -- (Natural Sciences in Islam ; 32) ISBN 3-8298-7036-1
- 33) Optics : texts and studies II / collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Farid Benfeghoul. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2001.VI, 341, 6 s. ; 24 cm. -- (Natural Sciences in Islam ; 33) ISBN 3-8298-7037-X
- 34) Optics : texts and studies III / collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Farid Benfeghoul. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2001.VII, 382, 7 s. ; 24 cm. -- (Natural Sciences in Islam ; 34) ISBN 3-8298-7038-8
- 35) Al-Hasan Ibn Al-Haytham : buhuthuhu wa-kushufuhu l-basariya I = el-Hasan ibn el-Heysem : buhusuhu ve küsufuhu'l beşeriyye / Mustafa Nazif Beg ; edited by Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2001. 385 s. ; 24 cm. -- (Natural Sciences in Islam ; 35) ISBN 3-8298-7040-X
- 36) Al-Hasan Ibn Al-Haytham : buhuthuhu wa-kushufuhu l-basariya II = el-Hasan ibn el-Heysem : buhusuhu ve küsufuhu'l beşeriyye / Mustafa Nazif Beg ; edited by Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2001. 486-879 s. ; 24 cm. -- (Natural Sciences in Islam ; 36) ISBN 3-8298-7040-X
- 37) Archimedes and Philon in the Arabic tradition : texts and studies / collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Farid Benfeghoul. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2001. 317 s. ; 24 cm. -- (Natural Sciences in Islam ; 37) ISBN 3-8298-7041-8
- 38) Hero of Alexandria in the Arabic tradition : texts and studies / collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Farid Benfeghoul. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2001. 344 s. ; 24 cm. -- (Natural Sciences in Islam ; 38) ISBN 3-8298-7042-6

- 39) General technology : texts and studies / collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Farid Benfeghoul. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2001. 247 s. ; 24 cm. -- (Natural Sciences in Islam ; 39) ISBN 3-8298-7043-4
- 40) Banu Musa Ibn Shakir texts and studies = Beni Musa b. Şakir (3rd/9th cent.) / collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Farid Benfeghoul. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2001. 298 s. ; 24 cm. -- (Natural Sciences in Islam ; 40) ISBN 3-8298-7044-2
- 41) Badi'azzaman Ibn Ar-Razzaz Al-Jazari (d. after 602/1206) : texts and studies = Ebü'l-İz Bediüzzaman İsmail b. Rezzaz Cezeri / collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Farid Benfeghoul, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2001. VII, 506 s. ; 24 cm. -- (Natural Sciences in Islam ; 41) ISBN 3-8298-7045-0
- 42) Musical automata and the organ : texts and studies / collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Farid Benfeghoul. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2001. VI, 358, 6 s. ; 24 cm. -- (Natural Sciences in Islam ; 42) ISBN 3-8298-7046-9
- 43) Water-lifting devices in the Islamic World : texts and studies / collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Farid Benfeghoul. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2001. VI, 398, 6 s. ; 24 cm. -- (Natural Sciences in Islam ; 43) ISBN 3-8298-7047-7
- 44) The Cairo nilometer : texts and studies / collected and reprinted Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Farid Benfeghoul. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2001. VI, 429, 6 s. ; 24 cm. -- (Natural Sciences in Islam ; 44) ISBN 3-8298-7048-5
- 45) The Knowledge of weights in the Islamic World : texts and studies I / collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Farid Benfeghoul. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2001. 324 s. ; 24 cm. -- (Natural Sciences in Islam ; 45) ISBN 3-8298-7049-3
- 46) The Knowledge of weights in the Islamic World : texts and studies II / collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Farid Benfeghoul. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2001. VI, 314, 6 s. ; 24 cm. -- (Natural Sciences in Islam ; 46) ISBN 3-8298-7050-7
- 47) Mizanü'l-hikme : texts and studies / Ebü'l-Feth Abdurrahman Hazini, 515/1121 ; collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Farid Benfeghoul. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2001. VI, 510, 6 s. ; 24 cm. -- (Natural Sciences in Islam ; 47) ISBN 3-8298-7052-3
- 48) Matériaux pour servir à l'histoire de la numismatique et de la métrologie Musulmanes I / Henri Sauvaire ; edited by Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2001. 455 s. ; 24 cm. -- (Natural Sciences in Islam ; 48) ISBN 3-8298-7053-1
- 49) Matériaux pour servir à l'histoire de la numismatique et de la métrologie Musulmanes II / Henri Sauvaire ; edited by Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2001. 453 s. ; 24 cm. -- (Natural Sciences in Islam ; 49) ISBN 3-8298-7053-1
- 50) Meteorology : texts and studies I / collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Farid Benfeghoul. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2001. 244 s. ; 24 cm. -- (Natural Sciences in Islam ; 50) ISBN 3-8298-7056-6

- 51) Meteorology : texts and studies II / collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Farid Benfeghoul. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2001. VI, 370, 6 s. ; 24 cm. -- (Natural Sciences in Islam ; 51) ISBN 3-8298-7055-8
- 52) Kitâb al-anwa = Kitâbü'l-enva' / Abu Muhammad Abdallah İbn Qutaiba (d. 276/889) ; edited by Fuat Sezgin, Muhammed Hamidullah, Charles Pellat. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2001. 5, 18, 235, 5 s. ; 24 cm. -- (Natural Sciences in Islam ; 52) ISBN 3-8298-7057-4
- 53) Kitâb al-Azmina wa-l-amkina I = kitâbu'l ezmîne ve'l-emkine / Abu Ali Ahmad Ibn Muhammad al-Marzuqî, 421/1030 ; edited by Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2001. 346 s. ; 24 cm. -- (Natural Sciences in Islam ; 53) ISBN 3-8298-7058-2
- 54) Kitâb al-azmina wa-l-amkina II / Abu Ali Ahmad Ibn Muhammad al-Marzuqî, 421/1030 ; edited by Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2001. 398 s. ; 24 cm. -- (Natural Sciences in Islam ; 54) ISBN 3-8298-7058-2
- 55) Chemistry and alchemy : texts and studies I / collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Farid Benfeghoul. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2001. VI, 383, 6 s. ; 24 cm. -- (Natural Sciences in Islam ; 55) ISBN 3-8298-7059-0
- 56) Chemistry and alchemy : texts and studies II / collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Farid Benfeghoul. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2001. VI, 399, 6 s. ; 24 cm. -- (Natural Sciences in Islam ; 56) ISBN 3-8298-7060-4
- 57) Chemistry and alchemy : texts and studies III / collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Farid Benfeghoul. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2001. 297 s. ; 24 cm. -- (Natural Sciences in Islam ; 57) ISBN 3-8298-7061-2
- 58) Chemistry and alchemy : texts and studies IV / Collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Farid Benfeghoul. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2001. 284 s. ; 24 cm. -- (Natural Sciences in Islam ; 58) ISBN 3-8298-7062-0
- 59) Chemistry and alchemy : texts and studies V / Collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Farid Benfeghoul. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2001. 293 s. ; 24 cm. -- (Natural Sciences in Islam ; 59) ISBN 3-8298-7063-9
- 60) Chemistry and alchemy : texts and studies VI / collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Farid Benfeghoul. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2001. VI, 392, 6 s. ; 24 cm. - (Natural Sciences in Islam ; 60) ISBN 3-8298-7064-7
- 61) Chemistry and alchemy : texts and studies VII / collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Farid Benfeghoul. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2001. VI, 311, 6 s. ; 24 cm. - (Natural Sciences in Islam ; 61) ISBN 3-8298-7065-5
- 62) Chemistry and alchemy : texts and studies VIII / collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Farid Benfeghoul. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2002. VIII, 364, 8 s. ; 24 cm. -- (Natural Sciences in Islam ; 62) ISBN 3-8298-7066-3
- 63) Chemistry and alchemy : texts and studies IX / Collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Farid Benfeghoul. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2002. VI, 300, 6 s. ; 24 cm. - (Natural Sciences in Islam ; 63) ISBN 3-8298-7067-1

- 64) La chimie au Moyen Age : l'alchimie Arabe / M. Berthelot ; edited by Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2002. 3. c. (255, 208 s.) ; 24 cm. -- (Natural Sciences in Islam ; 64) ISBN 3-8298-7069-8
- 65) Turba philosophorum : ein beitrag zur geschichte der alchemie / Julius Ruska ; edited Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2002. 368 s. ; 24 cm. -- (Natural Sciences in Islam ; 65) ISBN 3-8298-7070-1
- 66) Essai sur l'histoire des idees scientifiques dans l'Islam : textes choisis / Jabir Ibn Hayyan ; edited by Fuat Sezgin ; edites par Paul Kraus. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2002. 7, 559 s. ; 24 cm. -- (Natural Sciences in Islam ; 66) ISBN 3-8298-7071-X
- 67) Jabir Ibn Hayyan : contribution a l'histoire des idees scientifiques dans l'Islam : le corpus des ecrits Jabiriens / Paul Kraus ; edited by Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2002. 1. c. (LXV, 214 s.) ; 24 cm. -- (Natural Sciences in Islam ; 67) ISBN 3-8298-7072-8
- 68) Jabir Ibn Hayyan : contribution a l'histoire des idees scientifiques dans l'Islam : Jabir et la science Grecque / Paul Kraus ; edited by Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2002. 2. c. (XV, 406 s.) ; 24 cm. -- (Natural Sciences in Islam ; 68) ISBN 3-8298-7072-8
- 69) Texts and studies = Nususü'd-dirasat / Jabir Ibn Hayyan ; collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckard Neubauer, Farid Benfeghoul. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2002. 1. c. (VI, 299, 6 s.) ; 24 cm. -- (Natural Sciences in Islam ; 69. Texts and studies collected reprinted ; I) ISBN 3-8298-7073-6
- 70) Texts and studies = Nususü'd-dirasat / Jabir Ibn Hayyan ; collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckard Neubauer, Farid Benfeghoul. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2002. 2. c. (VI, 287, 6 s.) ; 24 cm. -- (Natural Sciences in Islam ; 70. Texts and studies collected reprinted ; II) ISBN 3-8298-7074-4
- 71) Texts and studies = Nususü'd-dirasat / Jabir Ibn Hayyan ; collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckard Neubauer, Farid Benfeghoul. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2002. 3. c. (453 s.) ; 24 cm. -- (Natural Sciences in Islam ; 71. Texts and studies collected reprinted ; III) ISBN 3-8298-7075-2
- 72) Kitab kimiya' el-itr va el-tas'idat : buch über die chemie des parföms und die destillationen / Ya'qub b. Ishaq al-Kindi ; edited by Fuat Sezgin ; übersetzt von Karl Garbers. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2002-1422. 400, 59 s. ; 24 cm. -- (Natural Sciences in Islam ; 72) ISBN 3-8298-7077-9
- 73) Muhammad Ibn Zakariya ar-Razi : texts and studies / Muhammad Ibn Zakariya ar-Razi, 313/925 ; collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Farid Benfeghoul. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2002. 1. c. (VI, 416, 6 s.) ; 24 cm. -- (Natural sciences in Islam ; 73. Texts and studies collected and reprinted ; I) ISBN 3-8298-7078-7
- 74) Muhammad Ibn Zakariya ar-Razi : texts and studies / Muhammad Ibn Zakariya ar-Razi ; collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Farid Benfeghoul. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2002. 2. c. (347s.) ; 24 cm. -- (Natural sciences in Islam ; 74. Texts and studies collected and reprinted ; II) ISBN 3-8298-7079-5
- 75) Ibn Umayl Abu 'Abdallah Muhammad (fl. c. 300/912) : texts and studies / Ebû Abdullah Muhammed et-Temîmî Ibn Umeyl, 912 ; collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Farid Benfeghoul. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2002. 294 s. ; 24 cm. -- (Natural sciences in Islam ; 75) ISBN 3-8298-7081-7

- 76) Technology of warfare : texts and studies / collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Mazen Amawi. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2002. 1. c. (337 s.) ; 24 cm. -- (Natural sciences in Islam ; 76. Texts and studies collected and reprinted ; I)ISBN 3-8298-7082-5
- 77) Technology of warfare : texts and studies / collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Mazen Amawi. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2002. 2. c. (VI, 308, 6 s.) ; 24 cm. -- (Natural sciences in Islam ; 77. Texts and studies collected and reprinted ; II) ISBN 3-8298-7083-3
- 78) Technology of warfare : texts and studies / collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Mazen Amawi. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2002. 3. c. (287 s.) ; 24 cm. -- (Natural sciences in Islam ; 78. Texts and studies collected and reprinted ; III) ISBN 3-8298-7084-1
- 79) Technology of warfare : texts and studies / collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Mazen Amawi. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2002. 4. c. (452 s.) ; 24 cm. -- (Natural sciences in Islam ; 79. Texts and studies collected and reprinted ; IV)ISBN 3-8298-7085-X
- 80) Technology of warfare : texts and studies / collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Mazen Amawi. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2002. 5. c. (VII, 270, 6 s.) ; 24 cm. -- (Natural sciences in Islam ; 80. Texts and studies collected and reprinted ; V)ISBN 3-8298-7086-8
- 81) Technology of warfare : texts and studies / collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Mazen Amawi. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2002. 6. c. (363 s.) ; 24 cm. -- (Natural sciences in Islam ; 81. Texts and studies collected and reprinted ; VI) ISBN 3-8298-7087-6
- 82) Technology of warfare : texts and studies / collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Mazen Amawi. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2002. 7. c. (VI, 336, 6 s.) ; 24 cm. -- (Natural sciences in Islam ; 82. Texts and studies collected and reprinted ; VII) ISBN 3-8298-7088-4
- 83) Technology of warfare : texts and studies / collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Mazen Amawi. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2002. 8. c. (VI, 350, 6 s.) ; 24 cm. -- (Natural sciences in Islam ; 83. Texts and studies collected and reprinted ; VIII) ISBN 3-8298-7089-2
- 84) Technology of warfare : texts and studies / collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Mazen Amawi. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2002. 9. c. (392 s.) ; 24 cm. -- (Natural sciences in Islam ; 84. Texts and studies collected and reprinted ; IX) ISBN 3-8298-7090-6
- 85) Technology of warfare : texts and studies / collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Mazen Amawi. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2002. 10. c. (VI, 360, 6 s.) ; 24 cm. -- (Natural sciences in Islam ; 85. Texts and studies collected and reprinted ; X) ISBN 3-8298-7091-4
- 86) Technology of warfare : texts and studies / collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Mazen Amawi. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2002. 11. c. (VI, 391, 6 s.) ; 24 cm. -- (Natural sciences in Islam ; 86. Texts and studies collected and reprinted ; XI) ISBN 3-8298-7092-2
- 87) Du Feu gregeois des feux de guerre et des origines de la poudre a canon : d'apres des textes nouveaux / Joseph-Toussaint Reinaud, Ildephonse Fave ; edited by Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2002. 285 s. ; 24 cm. -- (Natural sciences in Islam ; 87) ISBN 3-8298-7094-9

- 88) Tuhfetü'l-enfus ve şî'ar sükkânü'l-Endelus ve hilyetü fersan ve şî'arü'l-sec'an / Ibn Hudhayl al-Andalusi, 763/1361 ; edited in facsimile by Louis Mercier ; edited by Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2002.224 s. ; 24 cm. -- (Natural sciences in Islam ; 88) ISBN 3-8298-7095-7
- 89) L'ornement des ames et la devise des habitants d'el Andalus = Tuhfetü'l-enfus ve şî'ar sükkânü'l-Endelus / Aly Ben Abderrahman Ben Hodeil El Andalusy, 763/1361 ; traduction Française par Louis Mercier ; edited by Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2002. 349 s. ; 24 cm. -- (Natural sciences in Islam ; 89) ISBN 3-8298-7096-5
- 90) La Parure des cavaliers et l'insigne des preux / Aly Ben Abderrahman Ben Hodeil El Andalusy ; traduction par Louis Mercier ; edited by Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2002. 349 s. ; 24 cm. -- (Natural sciences in Islam ; 90) ISBN 3-8298-7097-3

İSLAM DÜNYASINDA PARA BİLİMİ SERİSİ (TOPLAM 56 CİLT)

- 1) Şüzürü'l-ukud fi zikri'n-nukud : texts and studies / Taqi al-Din al-Maqrizi, 845/1442 ; collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Mazen Amawi. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2003.335 s. ; 24 cm. -- (Numismatics of the Islamic world ; 1)ISBN 3-8298-8001-4
- 2) General studies on Islamic coins / collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Mazen Amawi. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2003. 1. c. (322 s.) ; 24 cm. -- (Numismatics of the Islamic world ; 2. Collected and reprinted ; I) ISBN 3-8298-8002-2
- 3) General studies on Islamic coins / collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Mazen Amawi. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2003. 2. c. (VI, 418 s.) ; 24 cm. -- (Numismatics of the Islamic world ; 3. Collected and reprinted ; II)ISBN 3-8298-8003-0
- 4) General studies on Islamic coins / collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Mazen Amawi. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2003. 3. c. (346 s.) ; 24 cm. -- (Numismatics of the Islamic world ; 4. Collected and reprinted ; III) ISBN 3-8298-8004-9
- 5) Islamic coins found in Northern and Eastern Europe / studies collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Mazen Amawi. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2003.1. c. (VII, 282, 5 s.) ; 24 cm. -- (Numismatics of the Islamic world ; 5. Studies collected and reprinted ; I)ISBN 3-8298-8006-5
- 6) Islamic coins found in Northern and Eastern Europe / studies collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Mazen Amawi. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2003.2. c. (VI, 315 s.) ; 24 cm. -- (Numismatics of the Islamic world ; 6. Studies collected and reprinted ; II)ISBN 3-8298-8007-3
- 7) Islamic coins found in Northern and Eastern Europe / studies collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Mazen Amawi. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2003.3. c. (IX, 356, 9 s.) ; 24 cm. -- (Numismatics of the Islamic world ; 7. Studies collected and reprinted ; III)ISBN 3-8298-8008-1

- 8) Islamic coins found in Northern and Eastern Europe / studies collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Mazen Amawi. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2003.4. c. (330 s.) ; 24 cm. -- (Numismatics of the Islamic world ; 8. Studies collected and reprinted ; IV)ISBN 3-8298-8009-X
- 9) Islamic coins found in Northern and Eastern Europe / studies collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Mazen Amawi. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2003.5. c. (378 s.) ; 24 cm. -- (Numismatics of the Islamic world ; 9. Studies collected and reprinted ; V)
- 10) Islamic and Pseudo-Islamic coins from Western Europe / studies collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Mazen Amawi. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2003.VIII, 383, 8 s. ; 24 cm. -- (Numismatics of the Islamic world ; 10)ISBN 3-8298-8012-X
- 11) Coins and coinage of al-Andalus / studies collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Mazen Amawi. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2003.1. c. (292s.) ; 24 cm. -- (Numismatics of the Islamic world ; 11. Studies collected and reprinted ; I)ISBN 3-8298-8013-8
- 12) Coins and coinage of al-Andalus / studies collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Mazen Amawi. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2003.2. c. (470s.) ; 24 cm. -- (Numismatics of the Islamic world ; 12. Studies collected and reprinted ; II)ISBN 3-8298-8014-6
- 13) Coins and coinage of al-Andalus / studies collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Mazen Amawi. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2003.3. c. (290s.) ; 24 cm. -- (Numismatics of the Islamic world ; 13. Studies collected and reprinted ; III)ISBN 3-8298-8015-4
- 14) Coins and coinage of al-Andalus / studies collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Mazen Amawi. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2003.4. c. (VII, 292, 7 s.) ; 24 cm. -- (Numismatics of the Islamic world ; 14. Studies collected and reprinted ; IV)ISBN 3-8298-8016-2
- 15) Coins and coinage of Al-Andalus / studies collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Mazen Amawi. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2003.5. c. (VII, 309, 7 s.) ; 24 cm. -- (Numismatics of the Islamic world ; 15. Studies collected and reprinted ; 5)ISBN 3-8298-8017-0
- 16) Coins and coinage of Al-Andalus / studies collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Mazen Amawi. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2003.6. c. (VII, 373, 6 s.) ; 24 cm. -- (Numismatics of the Islamic world ; 16. Studies collected and reprinted ; 6)ISBN 3-8298-8018-9
- 17) Coins and coinage of North Africa / Studies collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Mazen Amawi. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2003.1. c. (VI, 348, 6 s.) ; 24 cm. -- (Numismatics of the Islamic world ; 17. Studies collected and reprinted ; 1)ISBN 3-8298-8020-0

- 18) Coins and coinage of North Africa / Studies collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Mazen Amawi. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2003.2. c. (VII, 441, 7 s.) ; 24 cm. -- (Numismatics of the Islamic world ; 18. Studies collected and reprinted ; 2)ISBN 3-8298-8021-9
- 19) Coins and coinage of North Africa / Studies collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Mazen Amawi. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2003.3. c. (444 s.) ; 24 cm. -- (Numismatics of the Islamic world ; 19. Studies collected and reprinted ; 3)ISBN 3-8298-8022-7
- 20) Coins and coinage of Sicily / collected and reprinted Fuat Sezgin ; collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Mazen Amawi. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2003.1. c. (373 s.) ; 24 cm. -- (Numismatics of the Islamic world ; 20. Studies collected and reprinted ; 1)ISBN 3-8298-8024-3
- 21) Coins and coinage of Sicily / studies collected and reprinted by Fuat Sezgin; Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Mazen Amawi ; studies collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Mazen Amawi. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2003.2. c. (330 s.) ; 24 cm. -- (Numismatics of the Islamic world ; 21. Studies collected and reprinted ; 2)ISBN 3-8298-8025-1
- 22) Coins and coinage of Sicily / studies collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Mazen Amawi. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2003.3. c. (352 s.) ; 24 cm. -- (Numismatics of the Islamic world ; 22. Studies collected and reprinted ; 3)ISBN 3-8298-8026-X
- 23) Coins and coinage of Palestine, Syria and Iraq / studies collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Mazen Amawi. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2003.VIII, 396, 8 s. ; 24 cm. -- (Numismatics of the Islamic world ; 23)ISBN 3-8298-8028-6
- 24) Arab-Byzantine coins and Arabic coins of the Crusaders / studies collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Mazen Amawi. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2003.VII, 386, 7 s. ; 24 cm. -- (Numismatics of the Islamic world ; 24)ISBN 3-8298-8029-4
- 25) Coins and coinage of Pre-Ottoman Asia Minor / studies collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Mazen Amawi. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2003.1. c. (VII, 383, 7 s.) ; 24 cm. -- (Numismatics of the Islamic world ; 25. Studies collected and reprinted ; 1)ISBN 3-8298-8030-8
- 26) Coins and coinage of Pre-Ottoman Asia Minor / studies collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Mazen Amawi. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2003.2. c. (VI, 361, 6 s.) ; 24 cm. -- (Numismatics of the Islamic world ; 26. Studies collected and reprinted ; 2)ISBN 3-8298-8031-6
- 27) Studies in Oriental coins by Christian Martin Fraehn / studies collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Mazen Amawi. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2003.1. c. (395 s.) ; 24 cm. -- (Numismatics of the Islamic world ; 27. Collected and reprinted ; 1)ISBN 3-8298-8033-2

- 28) Studies in Oriental coins by Christian Martin Fraehn / collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Mazen Amawi. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2004.2. c. (372 s.) ; 24 cm. -- (Numismatics of the Islamic world ; 28. Collected and reprinted ; II)ISBN 1611-1869
- 29) Studies in Oriental coins by Christian Martin Fraehn, in collaboration with / collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Mazen Amawi. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2004.3. c. (358 s.) ; 24 cm. -- (Numismatics of the Islamic world ; 29. Collected and reprinted ; III)ISBN 1611-1869
- 30) Studies in Oriental coins by Bernhard Dorn / collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Mazen Amawi. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2004.375 s. ; 24 cm. -- (Numismatics of the Islamic world ; 30) ISBN 3-8298-8034-5
- 31) Studies in Oriental coins by Frederic Soret / collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Mazen Amawi. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2004.561 s. ; 24 cm. -- (Numismatics of the Islamic world ; 31) ISBN 3-8298-8038-3
- 32) Studies in Oriental coins by Jean de Bartholomaei / collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Mazen Amawi. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2004.457 s. ; 24 cm. -- (Numismatics of the Islamic world ; 32) ISBN 3-8298-8039-1
- 33) Studies in Oriental coins by Edward Thomas / collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Mazen Amawi. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2004.453 s. ; 24 cm. -- (Numismatics of the Islamic world ; 33) ISBN 3-8298-8040-5
- 34) Studies in Oriental coins by Richard Vasmer I / collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Mazen Amawi. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2004.1. c. (331 s.) ; 24 cm. -- (Numismatics of the Islamic world ; 34. Collected and reprinted ; I)ISBN 3-8298-8043-X
- 35) Studies in Oriental coins by Richard Vasmer II / collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Mazen Amawi. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2004.2. c. (324 s.) ; 24 cm. -- (Numismatics of the Islamic world ; 35. Collected and reprinted ; II)ISBN 1611-1869
- 36) Arab - Sassanian coins I / studies collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Mazen Amawi. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2004. 1. c. (399 s.) ; 24 cm. -- (Numismatics of the Islamic world ; 36. Studies collected and reprinted ; I)ISBN 3-8298-8044-8
- 37) Arab - Sassanian coins II / studies collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Mazen Amawi. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2004. 2. c. (425 s.) ; 24 cm. -- (Numismatics of the Islamic world ; 37. Studies collected and reprinted ; II)ISBN 3-8298-8045-6
- 38) Arab - Sassanian coins III / studies collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Mazen Amawi. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2004.3. c. (440 s.) ; 24 cm. -- (Numismatics of the Islamic world ; 38. Studies collected and reprinted ; III)ISBN 3-8298-8046-4

- 39) Umayyad and Abbasid coins I / studies collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Mazen Amawi. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2004.1. c. (278 s.) ; 24 cm. -- (Numismatics of the Islamic world ; 39. Studies collected and reprinted ; I)ISBN 3-8298-8048-0
- 40) Umayyad and Abbasid coins II / studies collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Mazen Amawi. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2004.2. c. (451 s.) ; 24 cm. -- (Numismatics of the Islamic world ; 40. Studies collected and reprinted ; II)ISBN 3-8298-8049-9
- 41) Umayyad and Abbasid coins III / studies collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Mazen Amawi. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2004.3. c. (413 s.) ; 24 cm. -- (Numismatics of the Islamic world ; 41. Studies collected and reprinted ; III)ISBN 3-8298-8050-2
- 42) Umayyad and Abbasid coins IV / studies collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Mazen Amawi. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2004.4. c. (312 s.) ; 24 cm. -- (Numismatics of the Islamic world ; 42. Studies collected and reprinted ; IV)ISBN 3-8298-8051-0
- 43) Coins and coinage of Egypt I / studies collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Mazen Amawi. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2004.1. c. (301 s.) ; 24 cm. -- (Numismatics of the Islamic world ; 43. Studies collected and reprinted ; I)ISBN 3-8298-8053-7
- 44) Coins and coinage of Egypt II / studies collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Mazen Amawi. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2004.2. c. (380 s.) ; 24 cm. -- (Numismatics of the Islamic world ; 44. Studies collected and reprinted ; II)ISBN 3-8298-8054-5
- 45) Studies in Egyptian coins by Paul Balog / collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Mazen Amawi. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2004.306 s. ; 24 cm. -- (Numismatics of the Islamic world ; 45) ISBN 3-8298-8056-1
- 46) Coins and coinage of Iran I / studies collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Mazen Amawi. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2004.1. c. (379 s.) ; 24 cm. -- (Numismatics of the Islamic world ; 46. Studies collected and reprinted ; I)ISBN 3-8298-8057-X
- 47) Coins and coinage of Iran II / studies collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Mazen Amawi. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2004.2. c. (IV, 432 s.) ; 24 cm. -- (Numismatics of the Islamic world ; 47. Studies collected and reprinted ; II)ISBN 3-8298-8058-8
- 48) Coins and coinage under the Mongols I / studies collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Mazen Amawi. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2004.1. c. (351 s.) ; 24 cm. -- (Numismatics of the Islamic world ; 48. Studies collected and reprinted ; I)ISBN 3-8298-8062-6
- 49) Coins and coinage under the Mongols II / studies collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Mazen Amawi. -- Frankfurt am Main :

Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2004.2. c. (377 s.) ; 24 cm. -- (Numismatics of the Islamic world ; 49. Studies collected and reprinted ; II)ISBN 3-8298-8061-8

- 50) Studies in Oriental coins by Evgenij Aleksandrovic Pachomov / collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Mazen Amawi. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2004.342 s. ; 24 cm. -- (Numismatics of the Islamic world ; 50)ISBN 3-8298-8063-4
- 51) Coins and coinage of Yemen and Oman / studies collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Mazen Amawi. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2004.205 s. ; 24 cm. -- (Numismatics of the Islamic world ; 51) ISBN 3-8298-8064-2
- 52) Miscellaneous collections of Oriental coins I / Inventories and studies collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Mazen Amawi. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2004.1. c. (305 s.) ; 24 cm. -- (Numismatics of the Islamic world ; 52. Inventories and studies collected and reprinted ; I)ISBN 3-8298-8065-0
- 53) Miscellaneous collections of Oriental coins II / Inventories and studies collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Mazen Amawi. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2004.2. c. (343 s.) ; 24 cm. -- (Numismatics of the Islamic world ; 53. Inventories and studies collected and reprinted ; II) ISBN 3-8298-8066-9
- 54) Miscellaneous collections of Oriental coins III / Inventories and studies collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Mazen Amawi. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2004.3. c. (433 s.) ; 24 cm. -- (Numismatics of the Islamic world ; 54. Inventories and studies collected and reprinted ; III)ISBN 3-8298-8067-7
- 55) Miscellaneous collections of Oriental coins IV / Inventories and studies collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Mazen Amawi. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2004.4. c. (387 s.) ; 24 cm. -- (Numismatics of the Islamic world ; 55. Inventories and studies collected and reprinted ; IV) ISBN 3-8298-8068-5
- 56) Miscellaneous collections of Oriental coins V / Inventories and studies collected and reprinted by Fuat Sezgin ; in collaboration with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer, Mazen Amawi. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2004.5. c. (373 s.) ; 24 cm. -- (Numismatics of the Islamic world ; 56. Inventories and studies collected and reprinted ; V) ISBN 3-8298-8069-3

HER BİR BİLİME AİT DİZİ SERİSİ (TOPLAM 87 CİLT)

- 1) Monumenta cartographica Africae et Aegypti = el-Mecmuatü'l-kemaliyye fi coğrafiyyeti Mısr ve'l-karrati' -ifrikıyye / Youssouf Kamal ; herausgegeben von Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften an der Johann Wolfgang Goethe-Universität , 1987.5. c. (439 s.) ; 37 cm. -- (Reihe ; 5. Kartographie ; band 3, 5)
- 2) Muhadarat fi tarihi'l-ulumı'l-Arabiyye ve'l-İslâmiyye = vortraege zur geschichte der arabisch-islamischen wissenschaften / Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1984.182 s. ; 24 cm. -- (Reihe ; A. Texte und studien ;

Band 1)

- 3) Die psychosomatik : bei Abu Zaid al-Balhi / Zahide Özkan ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften an der Johann Wolfgang Goethe-Universität, 1990. XI, 163 s. ; 24 cm. -- (Reihe ; A. Texte und Studien ; Band 4)
- 4) Relations de voyages et textes géographiques : Arabes, Persans et Turcs relatifs à l'extrême-orient du VIIIe au XVIIIe siècles = ahbaru rihleti ve nüsusu coğrafiya / traduits, revus et annotés par Gabriel Ferrand ; herausgegeben von Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Veröffentlichungen des Institutes für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1986. 743 s. ; 21 cm. -- (Reihe ; B. Abteilung Geographie ; Band 3)
- 5) Beiträge zur Erschließung der Arabischen Handschriften in Deutschen Bibliotheken : Berlin und Bonn / Fuat Sezgin ; in Zusammenarbeit mit M. Amawi, D. Bischoff, C. Ehrig-Eggert, E. Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1987. 1. c. (VIII, 772, VIII s.) ; 23 cm. -- (Reihe ; B. Abteilung Handschriftenkunde ; Band 2, 1)
- 6) Beiträge zur Erschließung der Arabischen Handschriften in Deutschen Bibliotheken : München und Hamburg / Fuat Sezgin ; in Zusammenarbeit mit M. Amawi, D. Bischoff, C. Ehrig-Eggert, E. Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1987. 2. c. (677 s.) ; 23 cm. -- (Reihe ; B. Abteilung Handschriftenkunde ; Band 2, 2)
- 7) Beiträge zur Erschließung der Arabischen Handschriften in Deutschen Bibliotheken : Rostock, Erlangen, Halle, Karlsruhe, Göttingen, Tübingen, Leipzig, Heidelberg / Fuat Sezgin ; in Zusammenarbeit mit M. Amawi, D. Bischoff, C. Ehrig-Eggert, E. Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1987. 3. c. (660 s.) ; 23 cm. -- (Reihe ; B. Abteilung Handschriftenkunde ; Band 2, 3)
- 8) Averroës et l'averroïsme = İbn Rüşd ve medresetühü fi urubba / Ernest Renan, 1310/1892 ; herausgegeben von Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1985. 12, 16, 486, 8 s. ; 24 cm. -- (Reihe ; B. Abteilung Philosophie ; Band 1)
- 9) Traité des instruments astronomiques des Arabes composé au treizième siècle par Abu l-Hasan Ali al-Marrakushi (VII-XIII s.) intitulé Jami al-mabadi wa-l-ghayat I-II / Abu l-Hasan Ali al-Marrakushi, 660/1262 ; herausgegeben von Fuat Sezgin ; partiellement traduit par Jean-Jacques Sedillot, Louis Amélie Sedillot. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1984. 2. c. (16, 630, 7 s.) : şkl. ; 24 cm. -- (Reihe ; B. Nachdrucke)
- 10) Traité des instruments astronomiques des Arabes composé au treizième siècle par Abu l-Hasan Ali al-Marrakushi (VII-XIII s.) intitulé Jami al-mabadi wa-l-ghayat I-II = dirasatu fi el-aleti'l-felekiyye el-Arabiyye / Abu l-Hasan Ali al-Marrakushi, 660/1262 ; ed. Fuat Sezgin ; partiellement traduit par Jean-Jacques Sedillot, Louis Amélie Sedillot. -- TIP -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1984. 2. c. (630, 38, 7 s.) ; 24 cm. -- (Reihe ; B. Nachdrucke)
- 11) Beiträge zur Erschließung der Arabischen Handschriften in Istanbul und Anatolien = dirasatu fima tahtaviyyi mektebetü İstanbul Anadol mine'l-mahtutati el-Arabiyye / ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1986. 1. c. (793, 10 s.) ; 24 cm. -- (Reihe ; B. Nachdrucke. Abteilung Handschriftenkunde ; Band 1, 1)
- 12) Beiträge zur Erschließung der Arabischen Handschriften in Istanbul und Anatolien = dirasatu fima tahtaviyyi mektebetü İstanbul Anadol mine'l-mahtutati el-Arabiyye / ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1986. 2. c.

- (775, 8 s.) ; 24 cm. -- (Reihe ; B nachdrucke. Abteilug handschriftenkunde ; band 1, 2)
- 13) Beitræge zur erschliessung der Arabischen handschriften in Istanbul und Anatolien = dirasatu fima tahtaviyyi mektebetü İstanbul Anadol mine'l-mahtutati el-Arabiyye / ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1986.3. c. (946, 8 s.) ; 24 cm. -- (Reihe ; B nachdrucke. Abteilug handschriftenkunde ; band 1, 3)
  - 14) Kitâbü suveri'l-kevakibi's-sabite = Description des etoiles fixes: suwar al-kawakib / Abdarrahman as-Sufi, 376/986 ; yay. Fuat Sezgin ; trc. Hans Carl Schjellerup. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1986.12, 272, 10 s. : res. ; 24 cm. -- (Reihe ; B nachdrucke. Abteilung astoronomie ; band 1)
  - 15) Memoire sur les instruments asrtonomiques des Arabes / Louis Amelie Sedillot ; ed. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1989.VI, 229, 36 s. ; 23 cm. -- (Reihe ; B nachdrucke . Abteilung astoronomie ; band 3)
  - 16) Marifetü'l-kevakibi's-sabite = description des etoiles fixes : suwar al-kawakib / Abdarrahman as-Sufi, 376/986 ; yay. Fuat Sezgin ; trc. Hans Carl Schjellerup. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1986.12, 272, 10 s. : res. ; 24 cm. -- (Reihe ; B nachdrucke. Abteilung astronomie ; band 1)
  - 17) Jawami ilm al-nujum wa-usul al-harakat al-samawiya = Cevamiu ilm'i-nücum ve usuli'l-harekati's-semaviye / Ahmad ibn Mohammad b. Kathir al-Farghani, 235/850 ; yay. Fuat Sezgin ; trc. Jacob Golius. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1986.8, 109, 109 s. ; 24 cm. -- (Reihe ; B nachdrucke. Abteilung astronomie ; band 2)
  - 18) Jawami ilm al-nujum wa-usul al-harakat al-samawiya = Cevamiu ilm'i-nücum ve usuli'l-harekati's-semaviye / Ahmad ibn Mohammad b. Kathir al-Farghani, 235/850 ; translated and edited by Jacob Golius ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1986.109, 109 s. ; 23 cm. -- (Reihe ; B nachdrucke. Abteilung astronomie ; band 2)
  - 19) Geographie d'Aboulfeda = Takvimü'l-Büldan / İmadüddin el-Melikü'l-Müeyyed İsmail b. Ali Ebü'l-Fida, 732/1331 ; trc. Joseph-Toussaint Reinaud ; herausgegeben von Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1985.1. c. (CDLXIV s.) ; 24 cm. -- (Reihe ; B nachdrucke. Abteilung geographie ; band 1, 1)
  - 20) Geographie d'Aboulfeda = Takvimü'l-Büldan / İmadüddin el-Melikü'l-Müeyyed İsmail b. Ali Ebü'l-Fida, 732/1331 ; trc. Joseph-Toussaint Reinaud ; herausgegeben von Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1985.2. c. (327, 320 s.) ; 24 cm. -- (Reihe ; B nachdrucke. Abteilung geographie ; band 1, 2)
  - 21) Schriften zur Arabisch-Islamischen geographie aus den jahren = dirasatu fi'l-cografiya el-Arabiyye ve'l-İslamiyye : 1842-1879 / Ferdinand Wüstenfeld, 1317/1899 ; herausgegeben von Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1986.XII, 611, 9 s. ; 24 cm. -- (Reihe ; B nachdrucke. Abteilung geographie ; band 2)
  - 22) Introduction a l'astronomie nautique Arabe = medhalu i'la ilmu'l-feleki el-bahriyyi / Gabriel Ferrand ; herausgegeben von Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1986.272 s. ; 24 cm. -- (Reihe ; B nachdrucke. Abteilung geographie ; band 4)
  - 23) Etudes sur la geographie Arabo Islamique = dirasatu fi'l-cografiya el-Arabiyyeti ve'l-İslamiyye / Gabriel Ferrand ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-

- Islamischen Wissenschaften, 1986.1. c. (607 s.) ; 24 cm. -- (Reihe ; B nachdrucke. Abteilung geographie ; band 5, 1)
- 24) Etudes sur la geographie Arabo Islamique = dirasatu fi'l-cografiya el-Arabiyyeti ve'l-İslamiyye / Gabriel Ferrand ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1986.1. c. (607 s.) ; 24 cm. -- (Reihe ; B nachdrucke. Abteilung geographie ; band 5, 1)
- 25) Etudes sur la geographie Arabo Islamique = dirasatu fi'l-cografiya el-Arabiyyeti ve'l-İslamiyye / Gabriel Ferrand ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1986.2. c. (597 s.) ; 24 cm. -- (Reihe ; B nachdrucke. Abteilung geographie ; band 5, 2)
- 26) Etudes sur la geographie Arabo Islamique = dirasatu fi'l-cografiya el-Arabiyyeti ve'l-İslamiyye / Gabriel Ferrand ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1986.2. c. (597 s.) ; 24 cm. -- (Reihe ; B nachdrucke. Abteilung geographie ; band 5, 2)
- 27) Beitrage zur Arabisch-Islamischen geographie nachdruck ihrer / Else Reitemeyer ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1988.428, 9 s. ; 23 cm. -- (Reihe ; B nachdrucke. Abteilung geographie ; band 7)
- 28) Ahsanu't-taqasim fi ma'rifat al-aqalim = Ahsenü't-tekasim fi ma'rifeti'l-ekalim / Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed Makdisi, 380/990 ; ed. Fuat Sezgin ; trc. G. S. A. Ranking. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1989.331, 10 s. ; 23 cm. -- (Reihe ; B nachdrucke. Abteilung geographie ; band 8)
- 29) Schriften zur Arabisch - Islamischen geschichte = dirasatu fi't-tarihi inde'l-Arab ve'l-müslimin / Ferdinand Wüstenfeld, 1317/1899 ; herausgegeben Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1986.1. c. (963 s.) ; 24 cm. -- (Reihe ; B nachdrucke. Abteilung geschichte ; band 1, 1)
- 30) Schriften zur Arabisch - Islamischen geschichte / Ferdinand Wüstenfeld, 1317/1899 ; herausgegeben Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1986.1. c. (955 s.) ; 24 cm. -- (Reihe ; B nachdrucke. Abteilung geschichte ; Band 1, 1)
- 31) Schriften zur Arabisch - Islamischen geschichte = dirasatu fi't-tarihi inde'l-Arab ve'l-müslimin / Ferdinand Wüstenfeld, 1317/1899 ; herausgegeben Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1986.2. c. (955 s.) ; 24 cm. -- (Reihe ; B nachdrucke. Abteilung geschichte ; band 1, 2)
- 32) Beitrage zur erschliessung der Arabischen handschriften in Istanbul und Anatolien / ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1986.1. c. (793, 10 s.) ; 24 cm. -- (Reihe ; B nachdrucke. Abteilung handschriftenkunde ; Band 1, 1)
- 33) Beitrage zur erschliessung der Arabischen handschriften in Istanbul und Anatolien / ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1986.2. c. (775, 8 s.) ; 24 cm. -- (Reihe ; B nachdrucke. Abteilung handschriftenkunde ; Band 1, 2)
- 34) Beitrage zur erschliessung der Arabischen handschriften in Istanbul und Anatolien / ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1986.3. c. (946, 8 s.) ; 24 cm. -- (Reihe ; B nachdrucke. Abteilung handschriftenkunde ; Band 1, 3)

- 35) Beiträge zur erschließung der Arabischen handschriften in Istanbul und Anatolien : signaturen index / ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1986.85 s. ; 24 cm. -- (Reihe ; B nachdrucke. Abteilung handschriftenkunde ; Band 1, 4)
- 36) Die Arabischen handschriften der Herzoglichen Bibliothek Gotha : nachdruck der ausgabe Gotha 1878-1892 = el-Mahtutatü'l-Arabiyye fi Mektebeti Gota fi'l-Almanya eş-şarkıyye / Wilhelm Pertsch ; herausgegeben von Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1987.1. c. (492 s.) ; 23 cm. -- (Reihe ; B nachdrucke. Abteilung handschriftenkunde ; Band 3, 1)
- 37) Die Arabischen handschriften der Herzoglichen Bibliothek Gotha : nachdruck der ausgabe Gotha 1878-1892 = el-Mahtutatü'l-Arabiyye fi Mektebeti Gota fi'l-Almanya eş-şarkıyye / Wilhelm Pertsch ; herausgegeben von Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1987.2. c. (495 s.) ; 23 cm. -- (Reihe ; B nachdrucke. Abteilung handschriftenkunde ; Band 3, 2)
- 38) Die Arabischen handschriften der Herzoglichen Bibliothek Gotha : nachdruck der ausgabe Gotha 1878-1892 = el-Mahtutatü'l-Arabiyye fi Mektebeti Gota fi'l-Almanya eş-şarkıyye / Wilhelm Pertsch ; herausgegeben von Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1987.3. c. (488 s.) ; 23 cm. -- (Reihe ; B nachdrucke. Abteilung handschriftenkunde ; Band 3, 3)
- 39) Die Arabischen handschriften der Herzoglichen Bibliothek Gotha : nachdruck der ausgabe Gotha 1878-1892 = el-Mahtutatü'l-Arabiyye fi Mektebeti Gota fi'l-Almanya eş-şarkıyye / Wilhelm Pertsch ; herausgegeben von Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1987.4. c. (564 s.) ; 23 cm. -- (Reihe ; B nachdrucke. Abteilung handschriftenkunde ; Band 3, 4)
- 40) Die Arabischen handschriften der Herzoglichen Bibliothek Gotha : nachdruck der ausgabe Gotha 1878-1892 = el-Mahtutatü'l-Arabiyye fi Mektebeti Gota fi'l-Almanya eş-şarkıyye / Wilhelm Pertsch ; herausgegeben von Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1987. 5. c. (562, 40 s.) ; 23 cm. -- (Reihe ; B nachdrucke. Abteilung handschriftenkunde ; Band 3, 5)
- 41) Arabische instrumente in orientalistischen studies : astronomische instrumente publikationen : 1805-1865, Eggert Ehrig / ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1990.1. c. (XI, 498, 8 s.) ; 25 cm. -- (Reihe ; B nachdrucke. Abteilung instrumentenkunde ; band 1)
- 42) Arabische instrumente in orientalistischen studien : astronomische instrumente publikationen : 1858-1892 / in zusammenarbeit mit Mazen Amawi, Eggert Ehrig ; Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1991.2. c. (498, 8 s.) ; 24 cm. -- (Reihe ; B nachdrucke. Abteilung instrumentenkunde ; band 2)
- 43) Arabische instrumente in orientalistischen studien : astronomische instrumente publikationen : 1893-1917 / in zusammenarbeit mit Mazen Amawi, Eggert Ehrig ; Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1991.3. c. (423 s.) ; 24 cm. -- (Reihe ; B nachdrucke. Abteilung instrumentenkunde ; band 3)
- 44) Arabische instrumente in orientalistischen studien : astronomische instrumente publikationen : 1918-1925 / in zusammenarbeit mit Mazen Amawi, Eggert Ehrig ; Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1991.4. c. (431 s.) ; 24 cm. -- (Reihe ; B nachdrucke. Abteilung instrumentenkunde ; band 4)
- 45) Arabische instrumente in orientalistischen studien / in zusammenarbeit mit Mazen Amawi, Eggert Ehrig ; Fuat Sezgin. -- Tıpkıbasım -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der

Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1991.5. c. (400, [26] s.) ; 24 cm. -- (Reihe ; B nachdrucke. Abteilung instrumentenkunde ; band 5)

- 46) Arabische instrumente in orientalistischen studien : astronomische instrumente publikationen : 1926-1931 / in zusammenarbeit mit Mazen Amawi, Eggert Ehrig ; Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1991.6. c. (418 s.) ; 24 cm. -- (Reihe ; B nachdrucke. Abteilung instrumentenkunde ; band 6)
- 47) Beitraege zur geschichte der mathematik und astronomie im Islam / Heinrich Suter, 1340/1922 ; herausgegeben von Fuad Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1986. 2. c. (716, 8 s.) ; 24 cm. -- (Reihe ; B nachdrucke. Abteilung mathematik ; 1, 2)
- 48) Beitraege zur geschichte der mathematik und astronomie im Islam / Heinrich Suter, 1340/1922 ; herausgegeben von Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1986.1. c. (749, 10 s.) ; 24 cm. -- (Reihe ; B nachdrucke. Abteilung mathematik ; Band 1, 1)
- 49) Beitraege zur geschichte der mathematik und astronomie im Islam = dirasatu fi tarihi'r-riyaziyyati ve'l-felek inde'l-Arab ve'l-müslimin / Heinrich Suter, 1340/1922 ; herausgegeben von Fuad Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1986.1. c. (749, 10 s.) ; 24 cm. -- (Reihe ; B nachdrucke. Abteilung mathematik ; band 1, 1)
- 50) Beitraege zur geschichte der mathematik und astronomie im Islam = dirasatu fi tarihi'r-riyaziyyati ve'l-felek inde'l-Arab ve'l-müslimin / Heinrich Suter, 1340/1922 ; herausgegeben von Fuad Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1986.2. c. (716, 8 s.) ; 24 cm. -- (Reihe ; B nachdrucke. Abteilung mathematik ; band 1, 2)
- 51) Etudes sur les mathematiques Arabo Islamiques / Franz Woepcke ; herausgegeben von Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1986.1. c. (723, 11 s.) ; 24 cm. -- (Reihe ; B nachdrucke. Abteilung mathematik ; Band 2, 1)
- 52) Etudes sur les mathematiques Arabo Islamiques = dirasatu fi riyaziyyati'l-Arabiyye ve'l-İslamiyye / Franz Woepcke ; herausgegeben von Fuad Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1986.1. c. (723, 11 s.) ; 24 cm. -- (Reihe ; B nachdrucke. Abteilung mathematik ; band 2, 1)
- 53) Etudes sur les mathematiques Arabo Islamiques / Franz Woepcke ; herausgegeben von Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1986.2. c. (770, 7 s.) ; 24 cm. -- (Reihe ; B nachdrucke. Abteilung mathematik ; Band 2, 2)
- 54) Etudes sur les mathematiques Arabo Islamiques = dirasatu fi riyaziyyati'l-Arabiyye ve'l-İslamiyye / Franz Woepcke ; herausgegeben von Fuad Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1986.2. c. (770, 7 s.) ; 24 cm. -- (Reihe ; B nachdrucke. Abteilung mathematik ; band 2, 2)
- 55) Tahrirü'l-usul li-Euclidis (tahrir al-usul li-uqlidis) / Ebu Cafer Nasirüddin Muhammed b. Muhammed b. Hasan Tusi, 672/1274 ; thk. Fuat Sezgin ; mit einem vorwort von Matthias Schramm. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1987.18, 454, 18 s. ; 24 cm. -- (Reihe ; B nachdrucke. Abteilung mathematik ; Band 3)
- 56) Beitraege zur Arabisch-Islamischen mathematik und astronomie / Carl Schoy ; herausgegeben von Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1988.1. c. (349 s.) ; 24 cm. -- (Reihe ; B nachdrucke. Abteilung mathematik ;

Band 4, 1)

- 57) Beiträge zur Arabisch-Islamischen mathematik und astronomie / Carl Schoy ; herausgegeben von Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1988.2. c. (350-752 s.) ; 24 cm. -- (Reihe ; B nachdrucke . Abteilung mathematik ; Band 4, 2)
- 58) Beiträge zur geschichte der Arabisch-Islamischen medizin aufsaetze : erster band : aus den jahren 1819-1869 / Mazen Amawi, D. Bischoff, Eckhard Neubauer ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1987.1. c. ; 23 cm. -- (Reihe ; B nachdrucke. Abteilung medizin ; 4, 1)
- 59) Traite sur le calcul dans les reins et dans la vessie = Makale fi'l-hasa fi'l-kila ve'l-mesane / Muhammad Ibn Zakariya al-er-Râzî Rhazes, 313/925 ; herausgegeben von Fuat Sezgin ; nşr. Pieter de Koning. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1986.8, 285, 8 s. ; 24 cm. -- (Reihe ; B nachdrucke. Abteilung medizin ; band 2)
- 60) Augenheilkunde im Islam / herausgegeben von Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen issenschaften, 1986.1. c. (828 s.) ; 24 cm. -- (Reihe ; B nachdrucke. Abteilung medizin ; Band 3, 1)
- 61) Augenheilkunde im Islam = tıbbü'l-uyun inde'l-Arab ve'l-Müslimin nusus ve dirasat ve tercemat / herausgegeben von Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1986.1. c. (828 s.) ; 24 cm. -- (Reihe ; B nachdrucke. Abteilung medizin ; band 3, 1)
- 62) Augenheilkunde im Islam / herausgegeben von Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen issenschaften, 1986.2. c. (897 s.) ; 24 cm. -- (Reihe ; B nachdrucke. Abteilung medizin ; band 3, 2)
- 63) Augenheilkunde im Islam = tıbbü'l-uyun inde'l-Arab ve'l-Müslimin nusus ve dirasat ve tercemat / herausgegeben von Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1986.2. c. (897 s.) ; 24 cm. -- (Reihe ; B nachdrucke. Abteilung medizin ; band 3, 2)
- 64) Augenheilkunde im Islam / herausgegeben von Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen issenschaften, 1986.3. c. (711 s.) ; 24 cm. -- (Reihe ; B nachdrucke. Abteilung medizin ; band 3, 3)
- 65) Augenheilkunde im Islam / herausgegeben von Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen issenschaften, 1986.4. c. (803 s.) ; 24 cm. -- (Reihe ; B nachdrucke. Abteilung medizin ; band 3, 4)
- 66) Augenheilkunde im Islam = tıbbü'l-uyun inde'l-Arab ve'l-Müslimin nusus ve dirasat ve tercemat / herausgegeben von Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1986.4. c. (803 s.) ; 24 cm. -- (Reihe ; B nachdrucke. Abteilung medizin ; band 3, 4)
- 67) Beiträge zur geschichte der Arabisch-Islamischen medizin aufsaetze : zweiter band : aus den jahren 1870-1909 / Mazen Amawi, D. Bischoff, Eckhard Neubauer ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1987.2. c. (750 s.) ; 23 cm. -- (Reihe ; B nachdrucke. Abteilung medizin ; Band 4, 2)
- 68) Beiträge zur geschichte der Arabisch-Islamischen medizin aufsaetze : dritter band : aus den jahren 1909-1913 / Mazen Amawi, D. Bischoff, E. Neubauer ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1987.3. c. (VII, 490, 2

- s.) ; 23 cm. -- (Reihe ; B nachdrucke. Abteilung medizin ; band 4, 3)
- 69) Beiträe zur geschichte der Arabisch-Islamischen medizin aufsaetze : vierter band : aus den jahren 1913-1920 / M. Amawi, D. Bischoff, E. Neubauer ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1987.4. c. (VII, 504, 2 s.) ; 23 cm. -- (Reihe ; B nachdrucke . Abteilung medizin ; band 4, 4)
- 70) Beiträe zur geschichte der Arabisch-Islamischen medizin aufsaetze : sechster band : aus den jahren 1928-1931 / M. Amawi, D. Bischoff ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1990.6. c. (VIII, 504 s.) ; 23 cm. -- (Reihe ; B nachdrucke. Abteilung medizin ; Band 4, 6)
- 71) Beiträe zur geschichte der Arabisch-Islamischen medizin aufsaetze : siebenter band : aus den jahren 1931-1935 / Mazen Amawi, D. Bischoff, C. Ehrig-Eggert ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1991.7. c. (VIII, 437, V s.) ; 23 cm. -- (Reihe ; B nachdrucke. Abteilung medizin ; Band 4, 7)
- 72) Beiträe zur geschichte der Arabisch-Islamischen medizin aufsaetze : achter band : aus den jahren 1935-1942 / Mazen Amawi, D. Bischoff, C. Ehrig-Eggert ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1991.8. c. (IX, 429, V s.) ; 23 cm. -- (Reihe ; B nachdrucke. Abteilung medizin ; Band 4, 8)
- 73) Studies in oriental music : history and theory = dirasatu fi'l-musiki el-Şarkıyye / Henry George Farmer, 1385/1965 ; herausgegeben von Fuat Sezgin, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1986.1. c. (XV, 721, 16 s.) : res., hrt. ; 24 cm. -- (Reihe ; B nachdrucke. Abteilung musik ; band 1, 1)
- 74) Studies in oriental music : instruments and military music = dirasatu fi'l-musiki el-Şarkıyye / Henry George Farmer, 1385/1965 ; herausgegeben von Fuad Sezgin, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1986.2. c. (699, 9 s.) ; 24 cm. -- (Reihe ; B nachdrucke. Abteilung musik ; band 1, 2)
- 75) Averroes et l'averroisme = İbn Rüşd ve medresetühü fi Urubba / Ernest Renan, 1310/1892 ; herausgegeben von Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1985.12, 16, 486, 8 s. ; 24 cm. -- (Reihe ; B nachdrucke. Abteilung philosophie ; band 1)
- 76) Studien zur philosophie des Abu Rasid an-Nisaburi / Arthur Biram, Max Horten ; yay. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1986.X, 424, 10 s. ; 24 cm. -- (Reihe ; B nachdrucke. Abteilung philosophie ; Band 2)
- 77) Studien zur philosophie des Abu Rasid an-Nisaburi = dirasatu havle felsefeti Ebi Reşid en - Nisaburi / Arthur Biram, Max Horten ; yay. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1986.X, 424, 10 s. ; 24 cm. -- (Reihe ; B nachdrucke. Abteilung philosophie ; band 2)
- 78) The contribution of the Arabic-Islamic geographers to the formation of the world map = Müsahemetü'l-coğrafiyyin el-Arap ve'l-müslimin fi sun'i haritati'l-alem / Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1987.179, 48 s. : hrt. ; 34 cm. -- (Reihe ; D. Kartographie ; band 2)
- 79) Monumenta cartographica Africae et Aegypti = el-Mecmuatü'l-kemaliyye fi coğrafiyyeti Mısr ve'l-karrati' -ifrikiyye / Youssouf Kamal ; herausgegeben von Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften an der Johann Wolfgang Goethe-Universität , 1987.1. c. (424 s.) ; 37 cm. -- (Reihe ; D. Kartographie ; band 3, 1)

- 80) Monumenta cartographica Africae et Aegypti = el-Mecmuatü'l-kemaliyye fi coğrafiyyeti Mısr ve'l-karrati'-ifrikiyye / Youssouf Kamal ; herausgegeben von Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften an der Johann Wolfgang Goethe-Universität , 1987.2. c. (410 s.) ; 37 cm. -- (Reihe ; D. Kartographie ; band 3, 2)
- 81) Monumenta cartographica Africae et Aegypti = el-Mecmuatü'l-kemaliyye fi coğrafiyyeti Mısr ve'l-karrati'-ifrikiyye / Youssouf Kamal ; herausgegeben von Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften an der Johann Wolfgang Goethe-Universität , 1987.3. c. (425 s.) ; 37 cm. -- (Reihe ; D. Kartographie ; band 3, 3)
- 82) Monumenta cartographica Africae et Aegypti = el-Mecmuatü'l-kemaliyye fi coğrafiyyeti Mısr ve'l-karrati'-ifrikiyye / Youssouf Kamal ; herausgegeben von Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften an der Johann Wolfgang Goethe-Universität , 1987.4. c. (519 s.) ; 37 cm. -- (Reihe ; D. Kartographie ; band 3, 4)
- 83) Monumenta cartographica Africae et Aegypti = el-Mecmuatü'l-kemaliyye fi coğrafiyyeti Mısr ve'l-karrati'-ifrikiyye / Youssouf Kamal ; herausgegeben von Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften an der Johann Wolfgang Goethe-Universität , 1987.6. c. (549 s.) ; 37 cm. -- (Reihe ; D. Kartographie ; band 3, 6)
- 84) Menahicü'l-fiker ve mebahicü'l-iber / Ebû Abdullah Cemaleddin Muhammed b. İbrâhim b. Yahyâ Cemaleddin Vatvat, 718/1318 ; thk. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1990/1410.1. c. (VIII, 437 s.) ; 24 cm. -- (Silsile c uyunü't-türas ; 49/1)
- 85) Menahicü'l-fiker ve mebahicü'l-iber / Ebû Abdullah Cemaleddin Muhammed b. İbrâhim b. Yahyâ Cemaleddin Vatvat, 718/1318 ; thk. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1990/1410.2. c. (483 s.) ; 24 cm. -- (Silsile c uyunü't-türas ; 49/2)
- 86) Die abhandlung über den nachweis der natur des möglichen = fi isbati tabiati'l-mümkin / Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Adi b. Hamid Yahyâ b. Adi, 364/975 ; ed. Fuat Sezgin ; trc. Carl Ehrig-Eggert . -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1990.V, 162 s. ; 24 cm. -- (Veröffentlichungen des Institutes für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften ; Reihe A. Band 5)
- 87) Schriften zur Arabisch - Islamischen geschichte / Ferdinand Wüstenfeld, 1317/1899 ; herausgegeben Fuad Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1986.2. c. (963, 10 s.) ; 24 cm. -- (Veröffentlichungen des Institutes für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften ; Reihe B. Nachdrucke . Abteilung geschichte ; Band 1, 2)

TASNİFLENMEYEN TEK CİTLER (TOPLAM 41 ESER)

- 1) Augenheilkunde im Islam / herausgegeben von Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1986.3. c. (711 s.) ; 24 cm.
- 2) Beitræge zur geschichte der Arabisch-Islamischen medizin aufsaetze : fünfter band : aus den jahren 1921-1928 / Mazen Amawi, D. Bischoff ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1990.5. c. ; 23 cm.
- 3) Bestimmung des saekularen verhaltens der erdrotations / Wifredo Dalmau Leon Velarde ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen

Wissenschaften, 1993.6. c. (157, 4 s.)

- 4) Bugyetü't-taleb fî tarihi Haleb = everything desirable about the history of Aleppo / Ebü'l-Kâsım Kemâleddin Ömer b. Ahmed İbnü'l-Adim, 660/1262 ; thk. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1989.6. c. (658 s.) ; 24 cm.
- 5) el-Coğrafya / Batlamyus, 168 ; thk. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1987.4, 246, 16 s.
- 6) Feharîsu dürrî'l-ferid ve beyti'l-kasid / ed. Fuad Sezgin. -- TIP -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1997/1418.7. c. (325-665 s.) ; 21x27 cm.
- 7) Geographie d'Aboulfeda = Takvimü'l-Büldan / İmadüddin el-Melikü'l-Müeyyed İsmail b. Ali Ebü'l-Fida, 732/1331 ; trc. Joseph-Toussaint Reinaud ; herausgegeben von Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1985.1. c. (CDLXIV s.) ; 24 cm.
- 8) Geographie d'Aboulfeda = Takvimü'l-Büldan / İmadüddin el-Melikü'l-Müeyyed İsmail b. Ali Ebü'l-Fida, 732/1331 ; trc. Joseph-Toussaint Reinaud ; herausgegeben von Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1985.2. c. (327, 320 s.) ; 24 cm.9. c. (XII, 406 s.) ; 24 cm.
- 9) Introduction a l'astronomie nautique Arabe / Gabriel Ferrand ; herausgegeben von Fuat Sezgin. - - Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1986.272 s. ; 24 cm.
- 10) el-İfade ve't-tebsir li-küllü ramin mübtediin ev mehîr / Abdullah b. Meymun ; thk. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1986.364, 8 s. ; 24 cm.
- 11) Kitâban fî'l-Amel bi'l-usturlab = Kitâbü'l-Amel bi'l-usturlab / Ebü'l-Hüseyn Abdurrahman b. Ömer b. Sehl Abdurrahman Sufî, 376/986 ; thk. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1986/1406.6, 519, 129, 6 s. ; 24 cm.
- 12) Kitâbu Davari't-tayr / el-Gatrif b. Kudame Gassani ; thk. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1986/1406.8, 109, 7 s. ; 24 cm.
- 13) Kitâbü'l-i'timad fî'l-edvîyeti'l-müfrede / Ebû Cafer Ahmed b. İbrâhim b. Ebî Hâlid İbnü'l-Cezzar, 369/979 ; tahkik Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1985.7, 180, 7 s. ; 24 cm.
- 14) Kitâbü'l-Muhit / Katibi Seydi Ali Reis, 970/1562 ; ed. Fuad Sezgin. -- TIP -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1997/1418.271, 19 ; 24 cm.
- 15) Kitâbü's-şatranç / Adli, Ebû Bekr Muhammed b. Yahyâ b. Abdullah eş-Şatrançi Suli ; thk. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1986.6, 290, 6 s. ; 24 cm.
- 16) Ma ittefeka lafzuhu ve iftereka musemmahu fî'l-emakin ve'l-büldani'l-müştebehe fî'l-hat = el-Mu'telif ve'l-muhtelif fî esma'i'l-büldan / Ebû Bekr Zeynüddin Muhammed b. Musa b. Hazim Hazimî, 584/1188 ; tahkik Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1986/1407.397, 13 s. ; 24 cm.

- 17) Ma ittefeka lafzuhu ve iftereka musemmahu fi'l-emakin ve'l-büldani'l-müştebehe fi'l-hat = el-Mu'telif ve'l-muhtelif fi esma'i'l-büldan / Ebû Bekr Zeynüddin Muhammed b. Musa b. Hazim Hazimi, 584/1188 ; thk. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1986/1407.397, 13 s. ; 24 cm.
- 18) el-Medhalü'l-kebir ila ilmi ahkâmi'n-nücum / Cafer b. Muhammed b. Ömer Ebû Ma'ser el-Belhi, 272/886 ; thk. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1986.6, 488, 6 s. ; 24 cm.
- 19) Muhadarat fi tarihi'l-ulumu'l-Arabiyye ve'l-İslâmiyye / Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1984.182 s. ; 24 cm.
- 20) Museum des Institutes für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften beschreibung der exponate : musikinstrumente / Daniel Franke ; herausgegeben von Fuad Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2000.1. c. (XIV, 273 s.) ; 24 cm.
- 21) en-Nurü'l-bahir fi'l-hükmi'z-zevahir / Ebü'l-Hasan Seyfeddin Ali b. Muhammed b. Salim Amidi ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2001.1. c. (10, 416, VII s.) ; 24 cm.
- 22) en-Nurü'l-bahir fi'l-hükmi'z-zevahir / Ebü'l-Hasan Seyfeddin Ali b. Muhammed b. Salim Amidi ; ed. Fuad Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2001.2. c. (384 s.) ; 24 cm.
- 23) en-Nurü'l-bahir fi'l-hükmi'z-zevahir / Ebü'l-Hasan Seyfeddin Ali b. Muhammed b. Salim Amidi ; ed. Fuad Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2001.3. c. (367 s.) ; 24 cm.
- 24) en-Nurü'l-bahir fi'l-hükmi'z-zevahir / Ebü'l-Hasan Seyfeddin Ali b. Muhammed b. Salim Amidi ; ed. Fuad Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2001.4. c. (282 s.) ; 24 cm.
- 25) Schriften zur Arabisch-Islamischen geographie aus den jahren : 1842-1879 / Ferdinand Wüstenfeld, 1317/1899 ; herausgegeben von Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1986.XII, 611, 9 s. ; 24 cm.
- 26) Studies in oriental music : history and theory / Henry George Farmer, 1385/1965 ; herausgegeben von Fuad Sezgin, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1986.
1. c. (XV, 721, 16 s.) : res., hrt. ; 24 cm.
- 27) Studies in oriental music : instruments and military music / Henry George Farmer, 1385/1965 ; herausgegeben von Fuad Sezgin, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1986.2. c. (X, 699, 9 s.) : res., hrt. ; 24 cm.
- 28) Teshilü's-sebil ila taallümi't-tersil / Ebû Abdullah Muhammed b. Fütuh b. Abdullah Mayurki Ezdi Humeydi, 488/1095 ; thk. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1985/1405.541, 8 s. ; 24 cm.
- 29) ez-Zeycü'l-me'muni el-mümtehan / Ebû Ali Yahyâ b. Ebî Mansur Yahyâ b. Ebû Mansur el-Müneccim, 230/845 ; thk. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1986/1406.8, 213, 7 s. ; 24 cm.
- 30) 1987-1994 / herausgegeben von Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften an der Johann Wolfgang Goethe-Universitaet, 2006.3. c.

(X, 516 s.) ; 24 cm.

- 31) Le livre de l'avertissement et de la revision = Kitābū't-Tenbih ve'l-işraf : übersetzung des Kitāb al-tanbih wa'l-israf von al-Mas'udi (gest. ca. 956 n. Chr.) / Ebū'l-Hasan Ali b. Hüseyin b. Ali Mes'udi, 345/956 ; traduction Bernard Carra de Vaux ; herausgegeben von Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1986.XII, 570, 7 s. ; 24 cm. -- (Abteilung geschichte ; 2)
- 32) Le livre de l'avertissement et de la revision = Kitābū't-Tenbih ve'l-işraf : übersetzung des Kitāb al-tanbih wa'l-israf von al-Mas'udi (gest. ca. 956 n. Chr.) / Ebū'l-Hasan Ali b. Hüseyin b. Ali Mes'udi, 345/956 ; traduction Bernard Carra de Vaux ; herausgegeben von Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1986.XII, 570, 7 s. ; 24 cm. -- (Abteilung geschichte ; 2)
- 33) 922.97 SAF.A GNL. 011836-01 The important persons of the age: A'yan al-asr wa-a'wan al-nasr = A'yanū'l-asr ve a'vanū'n-nasr / Salāh al-Din al-Safadi Khalil İbn Aybak, 764/1363 ; ed. Fuat Sezgin, M. Amawi. -- TIP -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1990/1410.1. c. (VII, 438 s.) ; 24 cm. -- (Facsimile editions ; 50; 1)
- 34) The important persons of the age: A'yan al-asr wa-a'wan al-nasr = A'yanū'l-asr ve a'vanū'n-nasr / Salāh al-Din al-Safadi Khalil İbn Aybak, 764/1363 ; ed. Fuat Sezgin, M. Amawi. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1990/1410.2. c. (480 s.) ; 24 cm. -- (Facsimile editions ; 50; 2)
- 35) The important persons of the age: A'yan al-asr wa-a'wan al-nasr = A'yanū'l-asr ve a'vanū'n-nasr / Salāh al-Din al-Safadi Khalil İbn Aybak, 764/1363 ; ed. Fuat Sezgin, M. Amawi. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1990/1410.3. c. (470 s.) ; 24 cm. -- (Facsimile editions ; 50; 3)
- 36) Mathematical geography and cartography in Islam and their continuation in the occident : historical presentation / Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2005.1. c. (XXXII, 636 s.) ; 24 cm. -- (Publications of the Institute for the History of Arabic-Islamic Science)ISBN 3-8298-0060-6
- 37) Mathematical geography and cartography in Islam and their continuation in the occident : historical presentation / Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2007.2. c. (VII, 693 s.) ; 24 cm. -- (Publications of the Institute for the History of Arabic-Islamic Science)ISBN 3-8298-0061-4
- 38) Mathematical geography and cartography in Islam and their continuation in the occident : volume of maps / Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2000.3. c. (XIII, 362 s.) : hrt. ; 32 cm. -- (Publications of the Institute for the History of Arabic-Islamic Science)ISBN 3-8298-0062-2
- 39) Compendium on the theory and practice of the mechanical arts = el-Cami' beyne'l-ilm ve'l-amelū'n-nafi fi sinaati'l-hıyel / Ibn ar-Razzaz al-Jazari, 1204 ; edited by Fuat Sezgin ; in collaboration with Eckhard Neubauer, Mazen Amawi. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2002.XI, 32, 542, 22 s. ; 33 cm. -- (Publications of the Institute for the History of Arabic-Islamic Science ; 69)ISBN 3-8298-0299-4
- 40) Cümeli'l-felsefe / Muhammed b. Ali b. Abdullah Hindi ; thk. Fuat Sezgin. -- ofs -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1985.6, 483, 6 s. ; 24 cm. -- (Publications of the institute for the history of Arabic-Islamic science ; Series C facsimile editions volume 19)

- 41) Cümelü'l-felsefe / Muhammed b. Ali b. Abdullah Hindi ; thk. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1985.6, 483, 6 s. ; 24 cm. -- (Publications of the institute for the history of Arabic-Islamic science ; Series C facsimile editions volume 19)

İSLAMDA MÜZİK BİLİMİ SERİSİ (TOPLAMDA 6 CİLT)

- 1) Studies in oriental music : history and theory / Henry George Farmer ; ed. Eckhard Neubauer, Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1997.1. c. (719, 16 s.) ; 24 cm. -- (The science of music in Islam ; 1)
- 2) Studies in oriental music : instruments and military music / Henry George Farmer ; ed. Eckhard Neubauer, Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1997.2. c. (699, 9 s.) ; 24 cm. -- (The science of music in Islam ; 2)
- 3) Arabische musiktheorie von den anfangen bis zum 2/12 jahrhundert / Eckhard Neubauer ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1998.426 s. ; 24 cm. -- (The science of music in Islam ; 3)
- 4) Der essai sur la musique orientale von Charles Fonton mit zeichnungen von Adanson / Eckhard Neubauer ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1999.IX, 311 s. ; 24 cm. -- (The science of music in Islam ; 4)
- 5) (Kayıtlarda bulunamamıştır)
- 6) Seydi's book on music a 15th century Turkish discourse = Kitabu's-Seydi fi'l-musiki / edited by Fuat Sezgin ; translated annotated and edited by Eugenia Popescu-Judetz ; in collaboration with Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2004.XX, 276 s. ; 24 cm. -- (The science of music in Islam ; 6)ISBN 3-8298-5007-7

YABANCI GEZİ KAYITLARINDA İSLAM DÜNYASI SERİSİ (TOPLAM 79 ESER)

- 1) Embassy to Tamerlane 1403-1406 / Ruy Gonzales de Clavijo ; trc. Guy Le Strange ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994. XV, 375 s. : hrt. ; 23 cm. -- (The Islamic World in Foreign Travel Accounts ; 1)
- 2) The travels of Ludovico di Varthema : in Egypt, Syria, Arabia Deserta and Arabia Felix, in Persia, India and Ethiopia A.D. 1502 to 1508 / Ludovico de Varthema ; trc. John Winter Jones ; notlar ve giriş George Percy Badger ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994. CXXI, 320 s. : ktl. hrt. ; 23 cm. -- (The Islamic World in Foreign Travel Accounts ; 2)
- 3) Vermehrte neue beschreibung der Muscowitischen und Persischen reyse / Adam Olearius ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994. 1. c. (36, 332 s.) : res., hrt. ; 23 cm. -- (The Islamic World in Foreign Travel Accounts ; 3)
- 4) Vermehrte neue beschreibung der Muscowitischen und Persischen reyse / Adam Olearius ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994. 2. c. (333-778 s.) : res., hrt. ; 23 cm. -- (The Islamic World in Foreign Travel Accounts ; 4)
- 5) Le voyage d'outremer de Bertrandon de la Broquiere / Bertrandon de la Broquiere ; yay. haz. Charles Henri Auguste Schefer ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen

- Wissenschaften, 1994. LXXVIII, 323 s. : res. ; 23 cm. -- (The Islamic World in Foreign Travel Accounts ; 5)
- 6) India in the fifteenth century being a collection of narratives of voyages to India : in the century preceding the portuguese discovery of the cape of good hope from Latin, Persian, Russian and Italian sources / trc. ve giriş R. H. Major ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994. 1 c. ; 23 cm. -- (The Islamic World in Foreign Travel Accounts ; 6)
  - 7) Journal d'Antoine Galland : pendant son séjour a Constantinople (1672-1673) / Antoine Galland ; yay. Charles [Henri Auguste] Schefer ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994. 1. c. (XVII, 286 s.) : res. ; 23 cm. -- (The Islamic World in Foreign Travel Accounts ; 7)
  - 8) Journal d'Antoine Galland : pendant son séjour a Constantinople (1672-1673) / Antoine Galland ; yay. Charles [Henri Auguste] Schefer ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994. 2. c. (220 s.) ; 23 cm. -- (The Islamic World in Foreign Travel Accounts ; 8)
  - 9) Reisen im Orient / Heinrich Petermann ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994. 1. c. (XII, 408 s.) : res. ; 23 cm. -- (The Islamic World in Foreign Travel Accounts ; 9)
  - 10) Reisen im Orient / Heinrich Petermann ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994. 2. c. (471 s.) ; 23 cm. + 1 ktl. hrt. -- (The Islamic World in Foreign Travel Accounts ; 10)
  - 11) Reisebeschreibung nach Arabien und andern umliengenden Laendern / Carsten Niebuhr ; ed. Fuat Sezgin. - - Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994. 1. c. (XVI, 505 s.) : res., tbl., ktl. hrt. ; 23 cm. -- (The Islamic World in Foreign Travel Accounts ; 11)
  - 12) Reisebeschreibung nach Arabien und andern umliengenden Laendern / Carsten Niebuhr ; ed. Fuat Sezgin. - - Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994. 2. c. (14, 479 s.) : res., tbl., ktl. hrt. ; 23 cm. -- (The Islamic World in Foreign Travel Accounts ; 12)
  - 13) Reisebeschreibung nach Arabien und andern umliengenden Laendern / Carsten Niebuhr ; ed. Fuat Sezgin. - - Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1994. 3. c. (XIV, 238, 168 s.) : res., tbl., ktl. hrt. ; 23 cm. -- (The Islamic World in Foreign Travel Accounts ; 13)
  - 14) Beschreibung von Arabien / Carsten Niebuhr ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1995. XLVII, 431 s. : hrt., res. ; 23 cm. -- (The Islamic World in Foreign Travel Accounts ; 14)
  - 15) Le voyage d'Outremer : (Egypte, Mont Sinay, Palestine) / de Jean Thénard ; yay. [Charles Henri Auguste] Schefer ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1995. XC, 297 s. : res., hrt. ; 23 cm. -- (The Islamic World in Foreign Travel Accounts ; 15)
  - 16) Estat de la Perse en 1660 / Le P. Raphael du Mans ; yay. [Charles Henri Auguste] Schefer ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1995. 1. c. (CXV, 257 s.) ; 23 cm. -- (The Islamic World in Foreign Travel Accounts ; 16)
  - 17) Estat de la Perse en 1660 / Le P. Raphael du Mans ; yay. [Charles Henri Auguste] Schefer ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1995. 2. c. (258-464 s.) ; 23 cm. -- (The Islamic World in Foreign Travel Accounts ; 17)
  - 18) Constantinopolis und der Bosphoros : örtlich und geschichtlich beschrieben / Joseph Freiherr von Hammer-Purgstall, 1273/1856 ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1995. 1. c. (XXVIII, 333 s.) ; 23 cm. -- (The Islamic World in Foreign Travel Accounts ; 18)
  - 19) Constantinopolis und der Bosphoros : örtlich und geschichtlich beschrieben / Joseph Freiherr von Hammer-Purgstall, 1273/1856 ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1995. 2. c. (334-626, LXXII s.) ; 23 cm. -- (The Islamic World in Foreign

Travel Accounts ; 19)

- 20) Constantinopolis und der Bosporos : örtlich und geschichtlich beschrieben / Joseph Freiherr von Hammer-Purgstall, 1273/1856 ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1995. 3. c. (310 s.) ; 23 cm. -- (The Islamic World in Foreign Travel Accounts ; 20)
- 21) Constantinopolis und der Bosporos : örtlich und geschichtlich beschrieben / Joseph Freiherr von Hammer-Purgstall, 1273/1856 ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1995. 4. c. (311-534, LXXIV s.) ; 23 cm. + 2 ktl. hrt. -- (The Islamic World in Foreign Travel Accounts ; 21)
- 22) Reise in Syrien und Mesopotamien / Eduard Sachau ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1995. X, 478 s. : res. ; 23 cm. + 2 ktl. hrt. -- (The Islamic World in Foreign Travel Accounts ; 22)
- 23) Am Euphrat und Tigris : reisenotizen aus dem winter 1897-1898 / Eduard Sachau ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1995. 8, 160 s. : res., hrt. ; 23 cm. -- (The Islamic World in Foreign Travel Accounts ; 23)
- 24) Beschreibung der reisen des Reinhold Lubenau / W. Sahm ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1995. 1. c. (XIII, 321 s.) ; 23 cm. -- (The Islamic World in Foreign Travel Accounts ; 24)
- 25) Beschreibung der reisen des Reinhold Lubenau / W. Sahm ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1995. 2. c. (349 s.) ; 23 cm. -- (The Islamic World in Foreign Travel Accounts ; 25)
- 26) The travels of Pedro Teixeira : with his Kings of Karmuz and extracts from his Kins of Persia / Pedro Teixeira ; trc. William F. Sinclair ; notlar ve giriş Donald Ferguson ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1995. CVII, 292 s. ; 23 cm. -- (The Islamic World in Foreign Travel Accounts ; 26)
- 27) The present state of the Ottoman Empire : containing the maxims of the Turkish politie : the moft material points of the Mahometan religion / Paul Rycaut ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1995. 12, 218 s. : res. ; 23 cm. -- (The Islamic World in Foreign Travel Accounts ; 27)
- 28) Ein neue reysbeschreibung aus Teutschland nach Constantinopel und Jerusalem / Salomon Schweigger ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1995. 50, 341 s. : res ; 23 cm. -- (The Islamic World in Foreign Travel Accounts ; 28)
- 29) Travels in Turkey, Asia-Minor, Syria and across the desert into Egypt : during the years 1799, 1800, and 1801, in company with the Turkish Army, and the British Military mission / William Wittman ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1995. 1. c. (XVI, 320 s.) : res., hrt. ; 23 cm. -- (The Islamic World in Foreign Travel Accounts ; 29)
- 30) Travels in Turkey, Asia-Minor, Syria and across the desert into Egypt : during the years 1799, 1800, and 1801, in company with the Turkish Army, and the British Military mission / William Wittman ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1995. 2. c. (321-595 s.) : res., hrt., tbl. ; 23 cm. -- (The Islamic World in Foreign Travel Accounts ; 30)
- 31) Mittelsyrien und Damascus : geschichtliche, ethnografische und geographische studien wahrend eines aufenthaltes daselbst in den jahren 1849, 1850, u. 1851 / Alfred Von Kremer ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1995. IV, 257 s. ; 23 cm. -- (The Islamic World in Foreign Travel Accounts ; 31)
- 32) Aegypten : forschungen über land und volk waehrend eines zehnjaehrigen aufenthalts / Alfred Von Kremer ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1995. 1. c. (XXIV, 266 s.) : tbl. ; 23 cm. -- (The Islamic World in Foreign Travel Accounts ; 32)
- 33) Aegypten : forschungen über land und volk waehrend eines zehnjaehrigen aufenthalts / Alfred Von Kremer ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften,

1995. 2. c. (336 s.) : tbl. ; 23 cm. -- (The Islamic World in Foreign Travel Accounts ; 33)
- 34) Anatolien : skizzen und reisebriefe aus kleinasien (1850-1859) / A. D. Mordtmann ; notlar ve giriş Franz Babinger ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1995. 1. c. (XXXIV, 284 s.) : res., çiz. ; 23 cm. -- (The Islamic World in Foreign Travel Accounts ; 34)
  - 35) Anatolien : skizzen und reisebriefe aus kleinasien (1850-1859) / A. D. Mordtmann ; notlar ve giriş Franz Babinger ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1995. 2. c. (284-285 s.) : çiz., tbl. ; 23 cm. -- (The Islamic World in Foreign Travel Accounts ; 35)
  - 36) Adolph von Wrede's reise in Hadhramaut, Beled Beny Yssa und Beled el Hadschar / ed. Fuat Sezgin ; herausgegeben von Heinrich Freiherr Von Maltzan. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1995. VIII, 375 s. : tbl. ; 23 cm. + 1 ktl. hrt. -- (The Islamic World in Foreign Travel Accounts ; 36)
  - 37) Le voyage de Monsieur d'Aramon / Jean Chesneau ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1995. LXI, 295 s. : res. ; 23 cm. -- (The Islamic World in Foreign Travel Accounts ; 37)
  - 38) The bondage and travels Johann Schiltberger : a native of Bavaria, in Europe, Asia and Africa, 1396-1427 / Johann Schiltberger ; trc. J. Buchan Telfer ; notlar P. Bruun ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1995. XXXII, 263 s. ; 23 cm. + 1 ktl. hrt. -- (The Islamic World in Foreign Travel Accounts ; 38)
  - 39) Travels in Nubia / John Lewis Burckhardt ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1995. 1. c. (XCVIII, 149 s.) : res., hrt. ; 23 cm. -- (The Islamic World in Foreign Travel Accounts ; 39)
  - 40) Travels in Nubia / John Lewis Burckhardt ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1995. 2. c. (150-498 s.) : hrt. ; 23 cm. -- (The Islamic World in Foreign Travel Accounts ; 40)
  - 41) Travels in Syria and the Holy Land / John Lewis Burckhardt ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1995. 1. c. (XXIII, 309 s.) : res., ktl. hrt. ; 23 cm. -- (The Islamic World in Foreign Travel Accounts ; 41)
  - 42) Travels in Syria and the Holy Land / John Lewis Burckhardt ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1995. 2. c. (310-668 s.) : hrt. ; 23 cm. -- (The Islamic World in Foreign Travel Accounts ; 42)
  - 43) Travels in Arabia : an account of those territories in Hedjaz which the Mohemmedans regard as sacred / John Lewis Burckhardt ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1995. XV, 478 s. : hrt. ; 23 cm. -- (The Islamic World in Foreign Travel Accounts ; 43)
  - 44) Notes on the Bedouins and Wahabys : collected during his travels in the East / John Lewis Burckhardt ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1995. IX, 439 s. : hrt. ; 23 cm. -- (The Islamic World in Foreign Travel Accounts ; 44)
  - 45) The travels of Monfieur de Thevenot into the levant / Monfieur de Thevenot, 1667 ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1995. 1. c. (38, 291 s.) : res. ; 23 cm. -- (The Islamic World in Foreign Travel Accounts ; 45)
  - 46) The travels of Monfieur de Thevenot into the levant / Monfieur de Thevenot, 1667 ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1995. 2-3. c. (200, 114 s.) : res. ; 23 cm. -- (The Islamic World in Foreign Travel Accounts ; 46)
  - 47) Travels of Ali Bey : in Morocco, Tripoli, Cyprus, Egypt, Arabia, Syria, and Turkey : between the years 1803 and 1807 / Ali Bey el-Abbasi ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1995. 1. c. (XLII, 339 s.) : res., kimi ktl. hrt. ; 23 cm. -- (The Islamic World in Foreign Travel Accounts ; 47)

World in Foreign Travel Accounts ; 47)

- 48) Travels of Ali Bey : in Morocco, Tripoli, Cyprus, Egypt, Arabia, Syria, and Turkey : between the years 1803 and 1807 / Ali Bey el-Abbasi ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1995. 2. c. (IX, 373 s.) : res., kimi ktl. hrt. ; 23 cm. -- (The Islamic World in Foreign Travel Accounts ; 48)
- 49) Travels in Arabia / J. R. Wellsted, 1842 (James Raymond) ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1995. 1. c. (XVI, 446 s.) : res., hrt. ; 23 cm. -- (The Islamic World in Foreign Travel Accounts ; 49)
- 50) Travels in Arabia / J. R. Wellsted, 1842 (James Raymond) ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1995. 2. c. (X, 472 s.) : hrt. ; 23 cm. -- (The Islamic World in Foreign Travel Accounts ; 50)
- 51) Travels to the city of the Caliphs along the shores of the Persian Gulf and the Mediterranean : including a voyage to the coast of Arabia and a tour on the Island of Socotra / J. R. Wellsted, 1842 (James Raymond) ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1995. 1. c. (XIII, 405 s.) : res., hrt. ; 23 cm. -- (The Islamic World in Foreign Travel Accounts ; 51)
- 52) Travels to the city of the Caliphs along the shores of the Persian Gulf and the Mediterranean : including a voyage to the coast of Arabia and a tour on the Island of Socotra / J. R. Wellsted, 1842 (James Raymond) ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1995. 2. c. (VIII, 347 s.) : res. ; 23 cm. -- (The Islamic World in Foreign Travel Accounts ; 52)
- 53) Die Asia des Joao de Barros / Joao de Barros ; nakleden E. Feust ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1995. XIV, 191 s. ; 23 cm. -- (The Islamic World in Foreign Travel Accounts ; 53)
- 54) Aigentliche beschreibung der Raiss inn die Morgenlaender / Leonhart Rauwolf ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1995. 14, 487, 56 s. : çiz. ; 23 cm. -- (The Islamic World in Foreign Travel Accounts ; 54)
- 55) Ein deutscher Kaufmann des sechszehnten Jahrhunderts / Hans Ulrich Kraft ; göz.geç. Adolf Cohn ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1995. XVIII, 520 s. ; 23 cm. -- (The Islamic World in Foreign Travel Accounts ; 55)
- 56) Le voyage du levant / Philippe Du Fresne Canaye ; yay. haz. H. Hauser ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1995. XXXVII, 332 s. : res., ktl. hrt ; 23 cm. -- (The Islamic World in Foreign Travel Accounts ; 56)
- 57) Travels in persia 1627-1629 / Thomas Herbert ; özetleyen William Foster ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1995. XXXIX, 352 s. : res. ; 23 cm. -- (The Islamic World in Foreign Travel Accounts ; 57)
- 58) Travels or observations relating to several parts of Barbary and the Levant / Thomas Shaw ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1995. 1. c. (XV, 318 s.) : res., hrt. ; 23 cm. -- (The Islamic World in Foreign Travel Accounts ; 58)
- 59) Travels or observations relating to several parts of Barbary and the Levant / Thomas Shaw ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1995. 2. c. (319-442, 60 s.) : res., hrt. ; 23 cm. -- (The Islamic World in Foreign Travel Accounts ; 59)
- 60) The itinerary of Benjamin of Tudela : critical text, translation and commentary / [Rabbi] Benjamin ; haz. Marcus Nathan Adler ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1995. XVI, 94, 75 s. ; 23 cm. -- (The Islamic World in Foreign Travel Accounts ; 60)
- 61) Personal narrative of a pilgrimage to el-Medinah and Meccah / Richard F[rancis] Burton, 1308/1890 ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1995. 1. c. (XIV, 388 s.) : res., hrt. ; 23 cm. -- (The Islamic World in Foreign Travel Accounts ; 61)

- 62) Personal narrative of a pilgrimage to el-Medinah and Meccah / Richard F[rancis] Burton, 1308/1890 ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1995. 2. c. (IV, 426 s.) : res., hrt. ; 23 cm. -- (The Islamic World in Foreign Travel Accounts ; 62)
- 63) Personal narrative of a pilgrimage to el-Medinah and Meccah / Richard F[rancis] Burton, 1308/1890 ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1995. 3. c. (X, 448 s.) : res., hrt. ; 23 cm. -- (The Islamic World in Foreign Travel Accounts ; 63)
- 64) Narrative of a year's journey through Central and Eastern Arabia (1862-63) / William Gifford Palgrave ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1995. 1. c. (XII, 466 s.) : ktl. hrt. ; 23 cm. -- (The Islamic World in Foreign Travel Accounts ; 64)
- 65) Narrative of a year's journey through Central and Eastern Arabia (1862-63) / William Gifford Palgrave ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1995. 2. c. (398 s.) ; 23 cm. -- (The Islamic World in Foreign Travel Accounts ; 65)
- 66) Travels in Arabia deserta / Charles M. Doughty ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1995. 1. c., 1. bl. (XX, 300 s.) : res. ; 23 cm. -- (The Islamic World in Foreign Travel Accounts ; 66)
- 67) Travels in Arabia deserta / Charles M. Doughty ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1995. 1. c., 2. bl. (XX, 300 s.) : res., hrt. ; 23 cm. -- (The Islamic World in Foreign Travel Accounts ; 67)
- 68) Travels in Arabia deserta / Charles M. Doughty ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1995. 2. c., 1. bl. (XX, 300 s.) : res. ; 23 cm. -- (The Islamic World in Foreign Travel Accounts ; 68)
- 69) Travels in Arabia deserta / Charles M. Doughty ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1995. 2. c., 2. bl. (XX, 300 s.) : res. ; 23 cm. -- (The Islamic World in Foreign Travel Accounts ; 69)
- 70) Reisen in Süd-Arabien, Mahra-Land und Hadramut / Leo Hirsch ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1995. XII, 331 s. : ktl. hrt. ; 23 cm. -- (The Islamic World in Foreign Travel Accounts ; 70)
- 71) Medieval resarches from Eastern Asiatic sources : fragments towards the knowledge of the geography and history of Central and Western Asia from the 13th to the 17th century / Emil Bretschneider ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996. 1. c. (XII, 334 s.) : hrt. ; 23 cm. -- (The Islamic World in Foreign Travel Accounts ; 71)
- 72) Medieval resarches from Eastern Asiatic sources : fragments towards the knowledge of the geography and history of Central and Western Asia from the 13th to the 17th century / Emil Bretschneider ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996. 2. c. (X, 352 s.) : tbl. ; 23 cm. -- (The Islamic World in Foreign Travel Accounts ; 72)
- 73) His work on the Chinese and Arab trade in the twelfth and thirteenth centuries, entitled Chu-fan-ehi / Chau Ju-Kua ; trc. Friedrich Hirth, W. W. Rockhill ; ed. Fuat Sezgin. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996. X, 288, 62 s. : ktl. hrt. ; 23 cm. -- (The Islamic World in Foreign Travel Accounts ; 73)
- 74) Chinese sources on Islamic Countries / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996. VI, 476 s. : ktl. hrt., çiz. ; 23 cm. -- (The Islamic World in Foreign Travel Accounts ; 74)
- 75) Mughal India according to European travel accounts : texts and studies I / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996. VI, 310 s. ; 23 cm. -- (The Islamic World in Foreign Travel Accounts ; 75)
- 76) Mughal India according to European travel accounts : texts and studies II / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der

Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996. VI, 288 s. : res., hrt. ; 23 cm. -- (The Islamic World in Foreign Travel Accounts ; 76)

- 77) Mughal India according to European travel accounts : texts and studies III / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996. VI, 341 s. : ktl., hrt. ; 23 cm. -- (The Islamic World in Foreign Travel Accounts ; 77)
- 78) Mughal India according to European travel accounts : texts and studies IV / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996. VI, 350 s. : ktl. hrt. ; 23 cm. -- (The Islamic World in Foreign Travel Accounts ; 78)
- 79) Mughal India according to European travel accounts : texts and studies V / ed. Fuat Sezgin ; yay. haz. Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. -- Frankfurt am Main : Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1996. VI, 363 s. ; 23 cm. -- (The Islamic World in Foreign Travel Accounts ; 79)